

Samantapāsādikāya Vinayaṭṭhakathāya

Atthavaṇṇanābhūtā

Bhadantasāriputtattherena katā

Sāratthadīpanīṭikā

(Dutiyo bhāgo)

Buddhavasse 2552

Marammavasse 1370

AD. 2008

Romanized from Myanmar version published in 1960

© Buddhasāsana Society

Ṭikā Series 02

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka ခ kha ဂ ga ဃ gha င ṇa
 ဇ ca ဆ cha ဇ ja ဈ jha ဠ ña
 တ ta ဌ tha ဒ da ဝ dha ဏ ṇa
 ပ pa ဖ pha ဗ ba ဘ bha မ ma
 ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa ဟ ha ဠ la ၊ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

ာ = ā ဲ = i ဳ = ī ဣ = u ဵ = ū ဥ = e ဩ = o
 က ka ကာ kā ကိ ki ကိ kī ကု ku ကု kū ကေ ke ကေ ko
 ခ kha ခါ khā ခိ khi ခိ khī ခု khu ခု khū ခေ khe ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

က kka	ယ ṅgha	က ṇṭha	ဈ dhya	ဠ pla	ဣ lla
က kka	ဇ cca	က ṇḍa	ဇ dhva	ဠ pba	ဣ lya
က kya	ဆ ccha	က ṇṇa	ဇ nta	ဠ bbha	ဣ lha
က kri	ဇ jja	က ṇha	န ntva	ဣ bya	ဣ vha
က kla	ဇ jjha	က tta	ဇ ntha	ဠ bra	ဣ sta
က kva	ည ṇṇa	က ttha	န nda	ဠ mpa	ဣ stra
ဈ khya	ဉ ṇha	က tva	န ndra	ဠ mpha	ဣ sna
ဇ khva	ဉ ṇca	က tya	န ndha	ဠ mba	ဣ sya
ဇ gga	ဆ ṇcha	က tra	န nna	ဠ mbha	ဣ ssa
ဠ ggha	ဉ ṇja	န dda	ဈ nya	ဠ mma	ဣ sma
ဈ gya	ည ṇjha	န ddha	န nha	ဣ mya	ဣ sva
ဠ gra	ဇ ṭta	ဈ dya	ဠ ppa	ဣ mha	ဣ hma
ဏ ṅka	ဌ ṭtha	ဠ dra	ဠ ppha	ဣ yya	ဣ hva
န ṅkha	ဠ ḍḍa	ဠ dva	ဣ pya	ဣ yha	ဠ lha
ဏ ṅga					

၁ ၂ ၃ ၄ ၅ ၆ ၇ ၈ ၉ ၁၀
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

Sāratthadīpanīṭikā

Dutiyabhāga

1. Pārājikakaṇḍa

1. Paṭhamapārājika

Mātikā	Piṭṭhaṅka
Sudinnabhāṇavāraṇṇanā	1
Makkaṭivattthukathāvaṇṇanā	39

Santhatabhāṇavāra

Vajjiputtakavattthuvaṇṇanā	43
Catubbidhavinayakathāvaṇṇanā	44
Bhikkhupadabhājanīyavaṇṇanā	50
Sikkhāsājīvapadabhājanīyavaṇṇanā	58
Sikkhāpaccakkhānavibhaṅgavaṇṇanā	64
Mūlapaññattivaṇṇanā	82
Anupaññattivaṇṇanā	84
Paṭhamacatukkakathāvaṇṇanā	87
Ekūnasattatidvisatacatukkakathāvaṇṇanā	89
Santhatacatukkabhedaṭṭhakathāvaṇṇanā	92
Rājapaccatthikādicatukkabhedaṭṭhakathāvaṇṇanā	93
Āpattānāpattivāraṇṇanā	94
Pakiṇṇakakathāvaṇṇanā	94
Vinītavattthuvaṇṇanā	99

Mātikā

Piṭṭhaṅka

2. Dutiyapārājika

Dhaniyavatthuvaṇṇanā	...	...	112
Pālimuttakavinicchayaṇṇanā	...	...	119
Padabhājanīyavaṇṇanā	...	...	123
Pañcaviṣati-avahāraṇṇanā	...	...	128
Bhūmaṭṭhakathāvaṇṇanā	...	...	131
Ākāsaṭṭhakathāvaṇṇanā	...	...	139
Vehāsaṭṭhakathāvaṇṇanā	...	...	139
Udakaṭṭhakathāvaṇṇanā	...	...	140
Nāvaṭṭhakathāvaṇṇanā	...	...	141
Yānaṭṭhakathāvaṇṇanā	...	...	142
Bhāraṭṭhakathāvaṇṇanā	...	...	142
Ārāmaṭṭhakathāvaṇṇanā	...	...	143
Vihāraṭṭhakathāvaṇṇanā	...	...	144
Khettaṭṭhakathāvaṇṇanā	...	...	144
Vatthuṭṭhakathāvaṇṇanā	...	...	145
Gāmaṭṭhakathāvaṇṇanā	...	...	145
Araññaṭṭhakathāvaṇṇanā	...	...	146
Udakakathāvaṇṇanā	...	...	147
Dantaponakathāvaṇṇanā	...	...	147
Vanappatikathāvaṇṇanā	...	...	148
Haraṇakathāvaṇṇanā	...	...	148
Upanidhikathāvaṇṇanā	...	...	149
Suṅkaghātakathāvaṇṇanā	...	...	152
Pāṇakathāvaṇṇanā	...	...	153
Apadakathāvaṇṇanā	...	...	154
Catuppadakathāvaṇṇanā	...	...	154
Oṇirakkhakathāvaṇṇanā	...	...	155

Mātikā

Piṭṭhaṅka

Saṁvidāvahāarakathāvaṇṇanā	...	...	155
Saṅketakammakathāvaṇṇanā	...	...	156
Nimittakammakathāvaṇṇanā	...	...	157
Āṇattikathāvaṇṇanā	...	...	157
Āpattibhedavaṇṇanā	...	...	158
Anāpattibhedavaṇṇanā	...	...	159
Pakiṇṇakakathāvaṇṇanā	...	...	160
Vinītavatthuvaṇṇanā	...	...	160
Anusāsanīkathāvaṇṇanā	...	...	169

3. Tatiyapārājika

Paṭhamapaññattinidānavaṇṇanā	...	...	169
Ānāpānassatisamādhikathāvaṇṇanā	...	...	181
Paṭhamapaññattikathāvaṇṇanā	...	...	249
Anupaññattikathāvaṇṇanā	...	...	249
Padabhājanīyavaṇṇanā	...	...	250
Adhiṭṭhāyāti -pa- payogakathāvaṇṇanā	...	...	262
Dūtakathāvaṇṇanā	...	...	264
Pakiṇṇakakathāvaṇṇanā	...	...	272
Vinītavatthuvaṇṇanā	...	...	272

4. Catutthapārājika

Vaggumudātīriyabhikkhuvatthuvaṇṇanā	...	...	278
Adhimānavatthuvaṇṇanā	...	...	281
Savibhaṅgasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	283
Padabhājanīyavaṇṇanā	...	...	286
Suddhikavāarakathāvaṇṇanā	...	...	289
Vattukāmavāarakathāvaṇṇanā	...	...	290

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
Anāpattibhedakathāvaṇṇanā	...	...	291
Vinītavatthuvaṇṇanā	...	...	291
Nigamanavaṇṇanā	...	...	297

2. Saṃghādisesaṅkaṇḍa

1. Sukkavissatṭhisikkhāpadavaṇṇanā	...	...	300
2. Kāyasaṃsaggasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	316
3. Duṭṭhullavācāsikkhāpadavaṇṇanā	...	...	322
4. Attakāmapāricariyasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	323
5. Sañcarittasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	325
6. Kuṭikārasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	330
7. Vihārakārasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	338
8. Paṭhamaduṭṭhadosasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	342
9. Dutiyaduṭṭhadosasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	356
10. Paṭhamasaṃghabhedasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	359
11. Dutiyasaṃghabhedasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	363
12. Dubbacasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	363
13. Kuladūsakasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	367
Nigamanavaṇṇanā	...	...	377

3. Aniyataṅkaṇḍa

1. Paṭhama-aniyatasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	379
2. Dutiya-aniyatasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	381

4. Nissaggiyakaṇḍa

1. Cīvaravagga

1. Paṭhamakathinasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	384
2. Udositasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	393

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
3. Tatiyakathinasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	396
4. Purāṇacīvarasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	398
5. Cīvarapaṭiggahaṇasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	400
6. Aññātakaviññāttisikkhāpadavaṇṇanā	...	...	401
7. Tatuttarisikkhāpadavaṇṇanā	...	...	403
8. Paṭhama-upakkhaṭasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	406
10. Rājasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	406

2. Kosiyavagga

1. Kosiyasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	412
3. Dvebhāgasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	413
4. Chabbassasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	414
5. Nisīdanasantahasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	414
6. Eḷakalomasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	415
8. Rūpiyasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	417
9. Rūpiyasamvohārasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	422
10. Kayavikkayasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	425

3. Pattavagga

1. Pattasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	427
2. Ūnapañcabandhanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	428
3. Bhesajjasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	430
4. Vassikasāṭikāsikkhāpadavaṇṇanā	...	...	436
5. Cīvara-acchindanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	440
6. Suttaviññāttisikkhāpadavaṇṇanā	...	...	442
7. Mahāpesakārasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	443

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
8. Accekacīvarasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	443
9. Sāsaṅkasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	445
10. Pariṇatasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	448

Sāratthadīpanīṭikāya dutiyabhāge mātikā niṭṭhitā.

Vinayapiṭaka

Sāratthadīpanīṭikā

(Dutiyo bhāgo)

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

1. Pārājikakaṇḍa

1. Paṭhamapārājika sudinnabhāṇavāraṇṇanā

24. Anupadavaṇṇananti padaṃ padaṃ paṭivaṇṇanaṃ, padānukkamena vaṇṇanaṃ vā. **Bhaṇḍappayojana-uddhārasāraṇādinā kiccenāti** ettha vikkāyikabhaṇḍassa vikkiṇanaṃ **bhaṇḍappayojanaṃ**, dātuṃ saṅketite divase gantvā gahaṇaṃ **uddhāro**, “asukasmiṃ divase dātabban”ti satuppādanaṃ **sāraṇaṃ**. Catubbidhāyāti khattiyabrāhmaṇagahapatīsamaṇānaṃ vasena catubbidhāya, bhikkhubhikkhuni-upāsaka-upāsikānaṃ vasena vā.

Disvānassa etadahosīti hetu-attho ayaṃ disvānasaddo asamānakattuko yathā “ghataṃ pivitvā balaṃ hoti, sīhaṃ disvā bhayaṃ hoti”ti. Dassanakāraṇā hi evaṃ parivitakkanaṃ ahosi. Kiñcāpi ettha “bhabbakulaputtassā”ti vuttaṃ, tathāpi upanissayasampannassapi ajātasattuno viya antarāyo bhavissatīti imassa therassapi katapāpakammamūlavippaṭisāravasena adhigamantarāyo ahosīti vadanti.

Kim pana yesaṃ maggaphalānaṃ upanissayo atthi, buddhānaṃ sammukhībhaṇḍepi tesaṃ antarāyo hotīti? Āma hoti, na pana buddhe paṭicca. Buddhā hi

paresaṃ maggaphalādhigamāya ussāhajātā tattha nirantaraṃ yuttpayuttā eva honti, tasmā te paṭicca tesaṃ antarāyo na hoti, atha kho kiriyāparihāniyā vā pāpamittatāya vā hoti, kiriyāparihāni ca desakassa tasseva vā puggalassa tajjapayogābhāvato veditabbā, desakavasena panettha parihāni sāvakanāṃ vaseneva veditabbā, na buddhānaṃ vasena. Tathā hi sace dhammasenāpati dhanañjāniyassa brāhmaṇassa āsayaṃ ñatvā dhammaṃ desayissa, brāhmaṇo sotāpanno abhaviṣṣa. Evaṃ tāva desakassa vasena kiriyāparihāniyā antarāyo hoti. Sace pesso hatthārohaputto bhagavato sammukhā dhammaṃ suṇanto muhuttaṃ nisīdeyya, yāva tassa bhagavā attantapādiḥ cattāro puggale vitthārena vibhajitvā deseti, sotāpattiphalena saṃyutto abhaviṣṣa. Evaṃ puggalassa vasena kiriyāparihāniyā antarāyo hoti nāma. Imassa hi upāsakassa kiriyāparihāni jātā apariniṭṭhitāya desanāya utṭhahitvā pakkantattā. Sace ajātasattu devadattassa vacanaṃ gahetvā pitughātakammaṃ nākarissa, sāmāññaphalasuttakathitadivase sotāpanno abhaviṣṣa, tassa vacanaṃ gahetvā pitughātakammasa katattā pana nāhosi. Evaṃ pāpamittatāya antarāyo hoti. Sudinnassapi pāpamittavasena antarāyo ahoṣīti daṭṭhabbaṃ. Yadi hi tena mātāpitūnaṃ vacanaṃ gahetvā purāṇadutiyikāya methunadhammo paṭisevito nābhaviṣṣa, na taṃmūlavippaṭisāravasena adhigamantarāyo abhaviṣṣa.

Yannūnāti parivittakkaṇatthe nipātoti āha “**parivittakadassanametana**”ti. “Dhammaṃ suṇeyyaṃ”ti kiriyāpadena vuccamāno eva hi attho “yannūnā”ti nipātapadena jotiyati. Ahaṃ yannūna dhammaṃ suṇeyyanti yojanā. **Yannūnāti** ca yadi paṇāti attho. Yadi paṇāti idampi hi tena samānatthameva. Yaṃ dhammaṃ suṇātīti sambandho. **Uḷāruḷārajanāti** khattiyamahāsālādi-uḷāruḷārajanākiṇṇā. Sace ayampi paṭhamāṃ āgaccheyya, bhagavantaṃ upasaṅkamitvā nisīdituṃ araharūpoti āha “**pacchā āgatenā**”ti.

Sikkhattayūpasamhitanti

adhisīla-adhicitta-adhipaṇṇāsaṅkhātāsikkhattayayuttaṃ. Thokaṃ dhammakathaṃ sutvā ahoṣīti sambandho. Idhāpi sutvā-saddo hetu atthoti daṭṭhabbo, savanakāraṇa etadahosīti

vuttaṃ hoti. Yadi evaṃ atha kasmā “ekamantaṃ nisinnassa -pa- etadahosi”ti vuttanti āha “**taṃ panassa yasmā**”ti-ādi. Tattha **tanti** parivitaṅkanāṃ.

Saṅkhepakathāti visum visum paduddhāraṃ akatvā samāsato atthavaṇṇanā. **Yena yena ākārenā**ti yena yena pakārena. **Tena tena me upaparikkhatoti** “kāma nāmete aniccā dukkhā vipariṇāmadhammā aṭṭhikaṅkalūpamā”ti¹ ca ādinā yena yena ākārena kāmesu ādīnavaṃ okāraṃ saṅkilesaṃ, tabbipariyāyato nekkhamme ānisaṃsaṃ guṇaṃ pakāsentarā bhagavatā dhammaṃ desitaṃ ājānāmi avabujjhāmi, tena tena pakārena upaparikkhato vīmaṃsantassa mayhaṃ evaṃ hoti evaṃ upaṭṭhāti.

Sikkhattayabrahmacariyanti adhisīlasikkhādisikkhattayasaṅgahaṃ seṭṭhacariyaṃ. **Ekampi divasanti** ekadivasamattampi. **Akhaṇḍaṃ katvāti** dukkaṭamattassapi anāpajjanena akhaṇḍitaṃ katvā, akhaṇḍa-acchiddādibhāvāpādanena vā. Akhaṇḍalakkhaṇavacanañhetāṃ.

Carimakacittanti cuticittaṃ. Kiñcipi ekadesaṃ asesetvā ekanteneva paripūretabbatāya **ekantaparipunṇaṃ**. **Kilesamalena amalīnaṃ katvāti** taṇhāsamkilesādinā asamkiliṭṭhaṃ katvā, cittuppādamattampi saṅkilesamalaṃ anuppādetvā. Accantameva visuddhaṃ katvā pariharitabbatāya **ekantaparisuddhaṃ**. Tato-eva saṅkhaṃ viya likhitanti **saṅkhalikhitaṃ**. Tenāha “**likhitasāṅkhasadisaṃ**”ti. Pariyodātaṭṭhena nimmalabhāvena saṅkhaṃ viya likhitaṃ dhotanti saṅkhalikhitanti āha “**dhotasāṅkhasappaṭibhāgaṃ**”ti. “Ajjhavasatā”ti padappayogena **agāraṃ**ti bhummatthe upayogavacananti āha “**agāramajjhe**”ti. Dāṭhikāpi massuggahaṇeneva gahetvā “**massu**”tveva vuttaṃ, uttarādharamassunti attho. Kasāyena rattānīti **kāsāyānīti** āha “**kasāyarasapītātāyā**”ti. **Paridahitvāti** nivāsetvā ceva pārupitvā ca. **Agārassa hitanti** agāravāso agāraṃ uttarapadalopena, tassa vaḍḍhi-āvahaṃ agārassa hitaṃ.

25. **Ñātisālohitā**ti-ādīsu “ayaṃ ajjhattiko”ti jānanti, ñāyanti vāti² **ñāti**, lohiteṇa sambandhāti **sālohitā**. Pitupakkhikā ñāti, mātupakkhikā sālohitā. Mātupakkhikā pitupakkhikā vā

1. Ma 1. 182; Ma 2. 27; Vi 2. 175; Khu 7. 5; Khu 8. 282 piṭṭhesu. 2. Cāti (Sī, Ka)

ñātī, sassusasurapakkhikā sālohitā. Mittāyantīti **mittā**, minanti vā sabbaguyhesu anto pakkhipantīti **mittā**. Kiccakaraṇīyesu sahabhāvaṭṭhena amā hontīti **amaccā**. Mamāyatīti **mātā**, piyāyatīti **pitā**. Sarīrakiccalesenāti uccārapassāvādisarīrakiccalesena. **Ananuññātāṃ puttāṃ na pabbājetīti** “mātāpitūnaṃ lokiyamahājanassa ca cittaññathattaṃ mā hotū”ti na pabbājeti. Tatoyeva ca suddhodanamahārājassa tathā varo dinno.

26. **Dhuranikkhepenā**ti bhaṇḍappayojanādīsu dhuranikkhepena. Tenāha “**na hī**”ti-ādi. Piyāyitabboti **piyoti** āha “**pītijananako**”ti. Manassa appāyanato **manāpoti** āha “**manavaḍḍhanako**”ti. **Sukhedhito** taruṇadārakakāle, tato parañca sappikhīrādisādurāsamanuññabhojanādi-āhārasampattiyā **sukhaparihato**. Atha vā daḷhabhattikadhātījanādiparijanasampattiyā ceva paricchēdasampattiyā ca uḷārapaṇīta sukhapaccayūpahārehi ca **sukhedhito**, akiccheneva dukkhapaccayavinodanena **Sukhaparihato**. Ajjhattikaṅgasampattiyā vā **sukhedhito**, bāhiraṅgasampattiyā **sukhaparihato**.

Kaṇcīti etassa vivaraṇaṃ “**appamattakampi kalabhāgan**”ti. Yadā jānātisaddo bodhanattho na hoti, tadā tassa payoge “sappino jānāti, madhuno jānāti”ti-ādīsu viya karaṇatthe sāmivacanaṃ saddatthavidū icchantīti āha “**kiñci dukkhena nānubhosī**”ti. Tenāha “**karaṇatthe sāmivacanaṃ, anubhavanatthe ca jānanā**”ti. Ettha ca **kiñci dukkhena nānubhosī**ti kenaci dukkhena karaṇabhūtena visayaṃ nānubhosīti evamattho veditabbo. “**Kiñcī**”ti etthāpi hi karaṇatthe sāmivacanassa lopo kato. Te neva ca vakkhati “**vikappadvayepi purimāpadassa uttarapadena samānavibhattilopo daṭṭhabbo**”ti yadā pana jānātisaddo saraṇattho hoti, tadā saraṇatthānaṃ dhātusaddānaṃ payoge “**mātu sarati, pitu sarati, bhatu jānāti**”ti-ādīsu viya upayogatthe sāmivacanaṃ saddasatthavidū vadantīti āha “**atha vā kiñci dukkhaṃ nassarasīti attho**”ti, kassaci dukkhassa ananubhūtattā attanā anubhūtaṃ appamattakampi dukkhaṃ pariyesamānopi abhāvatoyeva nassarasīti

attho. **Vikappadvayepī**ti anubhavanasaraṇatthavasena vutte dutiyatatiyavikappadvaye. **Purimapadassā**ti “kiñci”ti padassa. **Uttarapadenā**ti “dukkhassā”ti padena. **Samānavibhattilopoti** uttarapadena samānassa sāmivacanassa lopo. “Kassaci dukkhassā”ti vattabbe vikappadvayepi purimapade sāmivacanassa lopaṃ katvā “kiñci dukkhassā”ti niddeso kato. **Anicchakā**ti anicchantā. **Evam̐ santeti** nanu mayaṃ sudinna sāmādisu kenacipi upāyena appaṭisāadhanena appaṭikārena maraṇenapi tayā akāmakāpi vinā bhavissāma, evaṃ sati. **Yenā**ti yena kāraṇena. **Kim̐ panā**ti ettha **kinti** karaṇatthe paccattavacananti dassento āha “**kena pana kāraṇenā**”ti.

28. **Gandhabbaṇaṇāṭakādīnī**ti ettha **gandhabbā** nāma gāyanakā¹, **naṭā** nāma raṅganaṭā, **nāṭakā** laṅghanakādayo. **Paricārehī**ti ettha parito tattha tattha yathāsakaṃ visayesu cārehīti atthoti āha “**indriyāni cārehī**”ti-ādi. **Paricārehī**ti vā sukhūpakaraṇehi attānaṃ paricārehī attano paricaraṇaṃ kārehī. Tathābhūto ca yasmā laṅanto kīlanto nāma hoti, tasmā “**laṅā**”ti-ādi vuttaṃ. Bhuñjitabbato paribhuñjitabbato visesato pañca kamaguṇā bhogā nāmāti āha “**bhoge bhuñjanto**”ti. **Dānappadānānī**ti ettha niccadānaṃ **dānaṃ** nāma, uposathadivasādisu dātabbaṃ atirekadānaṃ **padānaṃ** nāma. Paveṇīrakkhaṇavasena vā dīyamānaṃ **dānaṃ** nāma, attanāva paṭṭhapetvā dīyamānaṃ **padānaṃ** nāma. Pacurajanasādhāraṇaṃ vā nāti-uḷāraṃ **dānaṃ** nāma, anaññasādhāraṇaṃ ati-uḷāraṃ **padānaṃ** nāma. **Ādi**-saddena sīlādīni saṅgaṇhāti. Natthi etassa vacanappaṭivacanasāṅkhāto ālāpasallāpoti **nirālāpasallāpo**.

30. **Balaṃ gāhetvā**ti ettha balaggahaṇaṃ nāma kāyabalassa uppādanamevāti āha “**kāyabalaṃ janetvā**”ti. **Assumukhanti** assūni mukhe etassāti assumukho, taṃ assumukhaṃ, assukilinnamukhanti attho. Gāmo yeva **gāmantasenāsanam̐** gāmapariyāpannattā gāmantasenāsanassa. **Atirekalābhapaṭikkhepenā**ti “piṇḍiyālopabhojanaṃ nissāyā”ti² evaṃ vuttabhikkhāhārālbhato adhikalābho sanghabhattādi-atirekalābho, tassa paṭikkhepenāti attho. Tenāha

1. Gāyakā (Sī, Syā)

2. Vi 3. 133 piṭṭhe.

“**cuddasa bhattāni paṭikkhipitvā**”ti. Saṃghabhaddaṃ uddesabhaddaṃ nimantanabhaddaṃ salākabhaddaṃ pakkhikaṃ uposathikaṃ pāṭipadikaṃ āgantukabhaddaṃ gamikabhaddaṃ gilānabhaddaṃ gilānupaṭṭhākabhaddaṃ vihārabhaddaṃ dhurabhaddaṃ vārabhaddanti imāni cuddasa bhattāni. Tattha sakalassa saṃghassa dātabbaṃ bhaddaṃ **saṃghabhaddaṃ**. Katipaye bhikkhū uddisitvā dātabbaṃ bhaddaṃ **uddesabhaddaṃ**. Ekasmim pakkhe ekadivasaṃ dātabbaṃ bhaddaṃ **pakkhikaṃ**. Uposathe dātabbaṃ bhaddaṃ **uposathikaṃ**. Pāṭipadadivase dātabbaṃ bhaddaṃ **pāṭipadikaṃ**. Vihāraṃ uddissa dātabbaṃ bhaddaṃ **vihārabhaddaṃ**. Dhurageheyyeva ṭhapetvā dātabbaṃ bhaddaṃ **dhurabhaddaṃ**. Gāmaṃ vāsī-ādīhi vārena dātabbaṃ bhaddaṃ **vārabhaddaṃ**.

Atha “**gahapaticivaraṃ paṭikkhipitvā**”ti kasmā vuttaṃ. Gahaṇe hi sati paṭikkhepo yujjeyya, na ca paṭhamabodhiyaṃ gahapaticivarassa paṭiggahaṇaṃ anuññātaṃ parato **jīvakavatthusmim** anuññātattā. Teneva vakkhati **jīvakavatthusmim**¹ “bhagavato hi buddhabhāvappattito paṭṭhāya yāva idaṃ vatthaṃ, etthantare vīsati vassāni na koci gahapaticivaraṃ sādiyi, sabbe paṃsukūlikāva ahesun”ti. Sudinno ca paṭhamabodhiyaṃ yeva pabbajito. Teneva vakkhati “sudinno hi bhagavato dvādasame vasse pabbajito, vīsatime vasse ñātikulaṃ piṇḍāya pavittṭho, sayaṃ pabbajjāya aṭṭhavassiko hutvā”ti². Tasmā “gahapaticivaraṃ paṭikkhipitvā”ti kasmā vuttanti? Vuccate—ananuññātepi gahapaticivare paṃsukūlikaṅgasamādāna vasena gahapaticivaraṃ paṭikkhittaṃ nāma hotīti katvā vuttaṃ “gahapaticivaraṃ paṭikkhipitvā”ti.

Loluppacāraṃ paṭikkhipitvāti kusalaḥhaṇḍassa bhusaṃ vilumpanaṭṭhena loluppaṃ vuccati taṇhā, loluppena caraṇaṃ loluppacāro, taṇhāvasena gharapaṭipāṭiṃ atikkamitvā bhikkhāya caraṇaṃ, taṃ paṭikkhipitvāti attho. Tenāha “**gharapaṭipāṭiyā bhikkhāya pavisatī**”ti. Ettha ca āraññikaṅgādipadhānaṅgavasena sesadhutaṅgānipi gahitāneva hontīti veditabbaṃ. **Vajjīnanti** rājāno apekkhitvā sāmivacanaṃ kataṃ, vajjirājūnanti attho. Janapadasaddassa taṃnivāsīsupi pavattanato “**vajjīsū**”ti janapadāpekkhaṃ bhumavacanaṃ, vajjināmake janapadeti attho.

1. Vi-Ṭṭha 3. 401 piṭṭhe.

2. Viṭṭha 1. 174 piṭṭhe.

Upabhogaparibhogūpakaraṇamahantatāyāti

pañcakāmaguṇasaṅkhātānaṃ upabhogānañceva hatthi-assaratha-itthiyādi-upabhogūpakaraṇānañca mahantatāya. Upabhogūpakaraṇāneva hi idha paribhogūpakaraṇasaddena vuttāni. Tenevāha “**ye hi tesam upabhogā, yāni ca upabhogūpakaraṇāni, tāni mahantāni**”ti. “Upabhogā hatthi-assaratha-itthi-ādayo, upabhogūpakaraṇāni tesameva suvaṇṇādi-upakaraṇāni”tipi vadanti. **Sarakānī**ti sārabhūtāni. **Nidhetvāti** nidahitvā, nidhānaṃ katvāti attho. **Divasaparibbayasaṅkhātābhogamahantatāyāti** divase divase paribhuñjitabbasaṅkhātābhogānaṃ mahantatāya. **Jātarūparajatasseva pahūtātāyāti** piṇḍapiṇḍavasena ceva suvaṇṇamāsakaraṇatamāsakādivasena ca jātarūparajatasseva pahūtātāya. **Vittīti** tuṭṭhi. Vittiyā upakaraṇaṃ vittūpakaraṇaṃ, pahūtaṃ nānāvidhālaṅkārabhūtaṃ vittūpakaraṇametesanti **pahūtavittūpakaraṇā**. Tenāha “**alaṅkārabhūtassā**”ti-ādi. **Vohāravasenāti** vaṇijjāvasena vaḍḍhikatādivasena. **Dhanadhañṇassa pahūtātāyāti** sattaratanasaṅkhātassa dhanassa sabbapubbaṇṇāparaṇṇasaṅgahitassa dhañṇassa ca pahūtātāyāti attho. Tattha “suvaṇṇarajatamaṇimuttāveḷuriyavajirapavāḷāni satta ratanāni”ti vadanti. Sālivīhi-ādi **pubbaṇṇaṃ** purakkhataṃ sassaphalanti katvā, tabbipariyāyato muggamāsādi **aparaṇṇanti** veditabbaṃ. **Ukkaṭṭhapīṇḍapātīkattāti** sesadhutaṅgaparivāritena ukkaṭṭhapīṇḍapātadhutaṅgena samannāgatattā. Tenāha “**sapadānacāraṃ caritukāmo**”ti.

31. Antojātātāya vā ñāṭisadisī dāsīti **ñāṭidāsī**. Pūbhībhāveneva lakkhitaḍḍadoso vā **ābhidosiko**, abhidosam vā paccūsakālaṃ gato patto atikkantoti **ābhidosiko**. Tenāha “**ekarattātikkantassavā**”ti-ādi. Pūtibhūtabhāvena paribhogaṃ nārahatīti **aparibhogāraho**. Chaḍḍanīyasabhāve nicchitepi pucchākāle sandehavohāravaseneva pucchitum yuttanti āha “**sace**”ti. **Ariyavohārenāti** ariyasamudācārena. Ariyā hi mātugāmaṃ bhaginivādena samudācaranti. **Nissaṭṭhapariggahanti** pariccattālayaṃ.

“Ākirā”ti vuttattā “**viññatti vā**”ti vuttaṃ, “sace taṃ chaḍḍanīyadhamman”ti pariyāyaṃ amuñcitvā vuttattā “**payuttavācā vā**”ti vuttaṃ, paccayaapaṭisaṃyuttā vācā payuttavācā. **Vattuṃ vaṭṭatīti** nirapekkhabhāvato

vuttaṃ, idha pana visesato aparibhogārahattāva vatthuno. **Agga-ariyavaṃsikoti** ariyavaṃsapaṭipattipūrakānaṃ aggo uttamo. Nimīyati saññāyatīti **nimittam**, yathāsallakkhito ākāroti āha “**gihikāle sallakkhitapubbaṃ ākāraṃ**”ti. Hatthapiṭṭhi-ādīni olokayamānā “sāniputtassa me sudinnassa viya suvaṇṇakacchapapiṭṭhisadisā imā hatthapādapiṭṭhiyo, haritālavaṭṭiyo viya suvaṭṭitā aṅguliyo, madhuro saro”ti gihikāle sallakkhitapubbaṃ ākāraṃ aggaheṣi sañjāni sallakkheṣi. Kasmā pana sā ñātidāsī disvāva na sañjānīti āha “**sudinno hī**”ti-ādi. **Pabbajjupagatenā**ti pabbajjaṃ upagatena, pabbajitenāti attho. **Gharaṃ pavisitvā**ti gehasāminiyā nisīditabbaṭṭhānabhūtaṃ antogehaṃ pavisitvā. **Yaggheti** imassa ārocayāmīti ayamatthoti āha “**ārocanatthe nipāto**”ti. “Yaggha jāneyyāsīti suṭṭhu jāneyyāsī”tipi atthaṃ vadanti. **Ālapaneti** dāsijanassa ālapane. Tenāha “**evañhī**”ti-ādi.

32. **Gharesu sālā hontīti** gharesu ekamante bhojanasālā honti pākāraparikkhattā susaṃvihitadvārabandhā susammatṭhavālikaṅgaṇā. **Udakakañjiyanti** udakañca kañjiyañca. Kasmā pana īdisāyameva sālāya aññataraṃ kuṭṭamūlanti ayamattho vuttoti āha “**na hi pabbajitā**”ti-ādi. **Asāruppe ṭhāneti** bhikkhūnaṃ ananucchavike padese. **Atthi nu khoti nu-**saddo pucchanatthe, **kho-**saddo vacanasiliṭṭhatāya vutto. **Nukhoti** vā nipātasamudāyo pucchanattho. Tena nāmasaddassa pucchanatthataṃ dasseti. **Yesam no tvanti** yesam no putto tvaṃ. **Īdisethāneti** kiñcāpi taṃ ṭhānaṃ bhikkhūnaṃ ananurūpaṃ na hoti, tathāpi mādisānaṃ mahābhogakulānaṃ puttassa parakule āsanasālāyaṃ nisīditvā bhojanaṃ nāma ayuttarūpanti maññamāno āha. Tenevāha “nanu nāma tāta sudinna sakaṃ gehaṃ gantabban”ti. Aññenapi pakārena nāmasaddassa pucchanatthameva dassento āha “**tathā atthi nu kho tāta**”ti-ādi. **Tathāti** samuccayattho. Idāni nāmasaddassa maññanatthataṃ dassento āha “**tathā atthi maññe**”ti-ādi.

Dukkhābhitunnatāyāti mānasikena dukkhena abhipīḷitattā. **Etamatthanti** “atthi nu kho tāta sudinna amhākaṃ dhanan”ti-ādinā yathāvuttamattham.

Anokappanāmarisanatthavasenāti ettha **anokappanaṃ** asaddahanam. **Amarisanaṃ** asahanam. **Anāgatavacanaṃ** anāgatasaddappayogo, attho pana vattamānakālikova. Tenāha “**paccakkhampī**”ti. **Na marisayāmī**ti na visahāmi. **Taṃ na sundaranti** “tadāyan”ti pāṭhaṃ sandhāyāha. **Alaṃ gahapati, kataṃ me ajja bhattakiccanti** thero ukkaṭṭha-ekāsanikatāya paṭikkhipanto evamāha. **Ukkaṭṭha-ekāsanikatāyā**ti ca idaṃ bhūtakathanavasena vuttaṃ therassa tathābhāvadīpanatthaṃ. Mudukassapi hi ekāsanikassa yāya nisajjāya kiñcimattampi bhojanaṃ bhuttaṃ, vattasīsenapi tato vuṭṭhitassa puna bhuñjitum na vaṭṭati. Tenāha **tipiṭakacūḷābhayatthero** “āsanam vā rakkheyya bhojanaṃ vā”ti. **Ukkaṭṭhapinḍapātikopi samānoti** nidassanamattamidam, thero sapadānacārikesupi ukkaṭṭhoyeva. Ukkaṭṭhasapadānacārikopi hi purato ca pacchato ca āhaṭabhiikkhampi aggahetvāva gharadvāre ṭhatvā pattavissajjanameva karoti, tasmā thero ukkaṭṭhasapadānacārikattāpi svātanāya bhikkham nādhivāseti. Atha kasmā “adhivāsesī”ti āha “**sace ekabhattampi na gahessāmī**”ti-ādi. Paṇḍitā hi mātāpitūnam ācariyupajjhāyānam vā kātabbam anuggaḥam ajjuhekkhitvā dhutaṅgavisuddhikā na bhavanti.

33. **Majjhimappamā**noti catuhattho puriso majjhimappamāṇo. “Chahattho”tipi keci. Tiro karonti etāyāti tirokaraṇīti sāṇipākāravacano ayaṃ **tirokaraṇī**-saddoti āha “**tirokaraṇiyanti karaṇatthe bhumman**”ti. “Tirokaraṇiyā”ti vattabbe “tirokaraṇīyan”ti karaṇatthe bhummaṃ vuttaṃ. **Tirokaraṇīya**-saddo vā ayaṃ sāṇipākārāpariyāyoti dassento āha “**athavā**”ti-ādi. **Taṃ parikkhipitvā**ti taṃ samantatokhipitvā, parito bandhitvāti vuttaṃ hoti. Tenāha “**samantato katvā**”ti. Vibhattipatirūpakopi nipāto hotīti āha “**tenāti ayampi vā**”ti-ādi.

34. “Atha kho āyasmato sudinnassa pitā sake nivesane paṇītaṃ khādanīyaṃ bhojanīyaṃ paṭiyādāpetvā āyasmato sudinnassa kālāṃ ārocesi ‘kālo tāta sudinna, niṭṭhitam bhattan’ti” evam kālārocanassa pālīyaṃ anārulhattā āha “**kiñcāpi pālīyaṃ**”

kālārocanaṃ na vuttan”ti. **Ārociteyeva kāleti** “kālo tāta sudinna, niṭṭhitam bhattan”ti kāle ārociteyeva. **Dve puñjeti** kahāpaṇapuñjaṇca suvaṇṇapuñjaṇca.

Pettikanti pitito āgataṃ pettikam. **Nihitanti** bhūmigataṃ. **Payuttanti** vadḍhivasena payojitam. **Taddhitalopaṃ katvā veditabbanti** yathā aññatthāpi “pitāmahaṃ dhanam laddhā, sukham jīvati sañjāyo”ti vuttam, evam taddhitalopaṃ katvā vuttanti daṭṭhabbam, pitāmahato āgataṃ, pitāmahassa vā idam **petāmahaṃ**. **Pabbajitaliṅganti** samaṇavesam. **Na rājabhītoti** aparādhakāraṇā na rājakulā bhīto. Yesam santakam dhanam gahitam, te **iṇāyikā**. **Palibuddho** pīlito.

Vibhattipatirūpakoti “tenā”ti padaṃ sandhāyāha. **Taṃnidānanti** tam dhanam nidānam kāraṇamassāti taṃnidānam. **Assāti** paccattavacanassa, padassa vā. **Bhayanti** cittassa utrastākārena pavattabhayaṃ adhippetam, na ñaṇabhayaṃ, nāpi “bhāyati etasmā”ti evam vuttam ārammaṇabhayanti āha “cittutrāsoti attho”ti. **Chambhitattanti** teneva cittutrāsabhayena sakalasārīrassa chambhitabhāvo. Visesto pana hadayamaṃsacalananti āha “kāyakampo hadayamaṃsacalanam”ti. **Lomahaṃsoti** tena bhayena tena chambhitattena sakalasārīralomānam haṭṭhabhāvo¹, so pana nesam bhittiyam nāgadantānam viya uddhammukhatāti āha “**lomānam haṃsanam uddhaggabhāvo**”ti.

35. **Attanāti** paccatte karaṇavacanam, sayanti attho. **Devaccharānanti** anaccantiyo sandhāyāha. **Devanāṭakānanti** naccantiyo, pariyāyavacanam vā etam devakaññanam. **Samuppannalavasokā hutvāti** ayam loko nāma attānamva cinteti, tasmā sāpi “idāni aham anāthā jātā”ti attānamva cintayamānā “ayam ajja āgamissati, ajja āgamissati”ti atṭha vassāni bahi na nikkhantā etam nissāya mayā dārakopi na laddho, yassa ānubhāvena jīveyyāmi, ito cāmi parihīnā aññato cāti samuppannalavasokā hutvā. Kularukkhapatiṭṭhāpane bījasadisattā kulavaṃsappatiṭṭhāpako putto idha bījakoti adhippebhoti āha

1. Thaddhabhāvo (Ka)

“**Kulavaṃsabijakaṃ ekaṃ puttā**”ti. Saṃ nāma dhanāṃ, tassa patīti saṃpati, dhanavā vibhavasampanno.

Diṭṭhadhammikasamparāyikahitāvahattā tassa hitanti sāpateyyaṃ, tadeva dhanāṃ vibhavoti āha “**imaṃ sāpateyyaṃ evaṃ mahantaṃ amhākaṃ vibhavan**”ti.

36. Itthīnaṃ kumārībhāvappattito paṭṭhāya pacchimavayato oraṃ asati vibandhe aṭṭhame aṭṭhame sattāhe gabbhāsayaṣaṇṇite tatiye āvatte katipayā lohitaṇṇakā saṇṭhahitvā aggahitapubbā eva bhijjanti, tato lohitaṃ paggharati, tattha utusamaṇṇā pupphasamaṇṇā cāti āha “**pupphanti utukāle uppannalohitassa nāma**”ti. **Gabbhapatitṭhānaṭṭhā**neti yasmim okāse dārako nibbattati, tasmim padese. **Saṇṭhahitvā**ti nibbattitvā. **Bhijjantī**ti aggahitapubbā eva bhijjanti. Ayaṇhi tāsāṃ sabhāvo. **Dosenā**ti lohitalena. **Suddhe vatthumhī**ti paggharitalohitattā anāmayattā ca nahānato paraṃ catutthadivasato paṭṭhāya suddhe gabbhāsaye. Suddhe pana vatthumhī mātāpitūsu ekavāraṃ sannipatitesu yāva satta divasāni khattameva hoti gabbhasaṇṭhahanassa parittassa lohitalēpassa¹ vijjamaṇattā. Keci pana “**adḍhamāsamattampi khattamevā**”ti vadanti. **Bāhāyanti** adhikaraṇe bhumanti āha “**purāṇadutiyaṃ yā bāhā, tatra naṃ gahetvā**”ti. Upayogatthe bhumnavacanampi yujjatiyeva yathā “**sudinnassa pādesu gahetvā**”ti.

Pubbepi paṇṇattasikkhāpadānaṃ sabbhāvato “**apaṇṇatte sikkhāpade**”ti pārājikaṃ sandhāya vuttanti āha “**paṭhamapārājikasikkhāpade aṭṭhapite**”ti. Vuttamevatthaṃ vibhāvento āha “**bhagavato kira paṭhamabodhiya**”ti-ādi. **Evarūpanti** pārājikapāṇṇattiyā anurūpaṃ. Nidassanamattañcetaṃ, saṃghādisesapaṇṇattiyā anurūpampi ajjhācāraṃ nākaṃsuyeva. Tenevāha “**avasese pañca khuddakāpattikkhandhe eva paṇṇāpesī**”ti. Idaṇca thullaccayādīnaṃ pañcannaṃ lahuḥkāpattikkhandhānaṃ sabbāvamattaṃ sandhāya vuttaṃ, na pañcāpattikkhandhānaṃ anavasesato paṇṇattattāva. Paṭhamabodhiyaṃ pañcannaṃ lahuḥkāpattīnaṃ sabbāvavacaneneva dhammasenāpatissa sikkhāpadapaṇṇattiyācanā visesato garukāpattipaṇṇattiyā pātimokkhuḍdesassa ca hetubhūṭāti daṭṭhabbā.

1. Lohitalesassa (Sī)

Keci pana “tasmim̐ tasmim̐ pana vatthusmim̐ avasesapañcakhuddakāpattikkhandhe eva paññapesīti idaṃ dvādasame vasse verañjāyaṃ vutthavassena bhagavatā tato paṭṭhāya aṭṭhavassabbhantare paññattasikkhāpadam̐ sandhāya vuttan”ti vadanti, taṃ na sundaram̐ tato pubbepi sikkhāpadapaññattiyā sabbhāvato. Teneva verañjakaṇḍe “ekabhikkhunāpi ratticchedo vā pacchimikāya tattha vassam̐ upagacchāmāti vassacchedo vā na kato”ti ca “sāmampi pacanam̐ samaṇasārupam̐ na hoti, na ca vaṭṭatī”ti ca vuttam̐. **Ārādayimsūti** cittam̐ gaṇhim̐su, ajjhāsayaṃ purayimsu, hadayaḡāhinim̐ paṭipattim̐ paṭipajjimsūti attho. **Ekam̐ samayanti** ekasmim̐ samaye, paṭhamabodhiyanti attho.

Yaṃ ādinavanti sambandho. **Sikkhāpadam̐ paññāpentoti** paṭhamapārājikasikkhāpadam̐ paññāpento. **Ādinavam̐ dassessatīti** “varam̐ te moghapurisa āsīvisassa ghoravisassa mukhe aṅgaḡātaṃ pakkhittam̐, na tveva mātuḡāmassa aṅgaḡāte aṅgaḡātaṃ pakkhittan”ti-ādinā yaṃ ādinavam̐ dassessati. **Abhiviññāpesīti** imassa “pavattesi”ti ayamattho katham̐ laddhoti āha “**pavattanāpi hī**”ti-ādi. **Kāyaviññātticopanatotī** kāyaviññāttivasena pavattacalanato. Kasmā panesa methunadhammena anattikopi samāno tikkhattum̐ abhiviññāpesīti āha “**tikkhattum̐ abhiviññāpanañcesā**”ti-ādi. Tattha **tikkhattum̐ abhiviññāpananti** muttipāpanavasena tīsu vāresu methunadhammassa pavattanam̐.

Sabbesampi padānam̐ avadhāraṇaphalattā vināpi evakāram̐ avadhāraṇattho viññāyatīti āha “**teneva ajjhācārenā**”ti. Aṭṭha hi gabbhakāraṇāni. Vuttañhetam̐—

“Methunacoḡaggahaṇam̐, tanusaṃsaggo ca nāti-āmasanam̐.

Pānam̐ dassanasavanam̐, ghāyanamiti gabbhahetavo aṭṭhā”ti.

Idāni avadhāraṇena nivattitamattham̐ dassetukāmo āha “**kim̐ pana aññathāpi gabbhaggahaṇam̐ hotī**”ti-ādi. Nanu ca nābhiparāmasanampi kāyasaṃsaggoyeva, kasmā naṃ visum̐ vattanti? Ubhayesaṃ chandarāḡavasena kāyasaṃsaggo vutto, itthiyā chandarāḡavasena nābhiparāmasanam̐, vatthuvasena vā taṃ visum̐ vuttanti daṭṭhabbam̐. Katham̐ pana kāyasaṃsaggena gabbhaggahaṇam̐ hoti, kathañca tattha sukkasoṇi tassa sambhavoti āha “**itthiyo**

hī”ti-ādi. Chandarāguppattivasena itthiyā sukkakoṭṭhāso calito hoti, sopi gabbhasaṇṭhānassa paccayo hotīti adhippāyo. Itthisantānēpi hi rasādisattadhātuyo labbhantiyeva. Tenāha “**aṅgapaccaṅgaparāmasanaṃ sādīyantiyopi gabbhaṃ gaṇhanti**”ti. **Gaṇṭhipadesu** pana “kāyasaṃsaggādinaṃ sattappakārena gabbhaggahaṇe pitu sukkakoṭṭhāsaṃ vinā chandarāgavasena mātu vikārappattaṃ lohītaṃeva gabbhasaṇṭhānassa paccayo hotī”ti vuttaṃ. “Yassa aṅgapaccaṅgaparāmasanaṃ sādīyitvā mātā puttāṃ paṭilabhati, sace so aparena samayena paripuṇṇindriyo¹ hutvā tādisaṃ pitaraṃ manussajātikaṃ jīvitaṃ voropeti, pitughātakova hotī”ti vadanti.

Taṃ asuciṃ ekadesaṃ mukhena aggahesīti purāṇacīvaraṃ dhovanti taththa yaṃ asuciṃ addasa, taṃ asuciṃ ekadesaṃ pīvi. “Vaṭṭati tumhākaṃ methunadhammo”ti puṭṭho “kappatu vā mā vā kappatu, mayaṃ tena anattikā”ti dassento āha “**anattikā mayaṃ etenā**”ti. Kiñcāpi nābhiparāmasane methunarāgo natthi, tathāpi nābhiparāmasanakāle phassasādiyanavasena assādamattaṃ tassā ahoṣīti gahetabbaṃ, aññathā gabbhasaṇṭhāhanāṃ na siyā. Diṭṭhamāṅgalikāya nābhiparāmasanena maṇḍabyassa nibbatti ahoṣi, caṇḍapajjotamātu nābhiyaṃ vicchikā pharitvā gatā, tena caṇḍapajjotassa nibbatti ahoṣīti āha “**eteneva nāyenā**”ti-ādi. **Purisaṃ upanijjhāyati**ti vātapānādinā disvā vā diṭṭhapubbaṃ vā purisaṃ upanijjhāyati. **Rājorodhā viyāti**ti sīhaḷadīpe kira ekissā itthiyā tathā ahoṣi, tasmā evaṃ vuttaṃ.

Idhāti imasmim vatthusmim. **Ayanti** sudinnassa purāṇadutiyaikā. **Yaṃ sandhāyāti** yaṃ ajjhācāraṃ sandhāya. Sukkam² sandhāya “**mātāpitāro ca sannipatitā hontī**”ti vuttaṃ, **mātā ca utunī hotīti** lohitaṃ sandhāya. Taththa **sannipatitā hontīti** asaddhammavasena ekasmim ṭhāne samāgatā saṅgatā honti. **Mātā ca utunī hotīti** idaṃ utusamayaṃ sandhāya vuttaṃ, na lokasamaññākarajassa lagganadivasamattaṃ. **Gandhabboti** tatrūpagasatto, gantabboti vuttaṃ hoti. Takārassa dhakāro katoti daṭṭhabbaṃ. Atha vā gandhanato uppajjanagatiyā nimittupaṭṭhānena

1. Paripakkindriyo (Sī, Syā)

2. Na sukkam (Ka)

sūcanato dīpanato gandhoti laddhanāmena bhavagāmikammunā abbati pavattatīti gandhabbo, tattha uppajjanakasatto. **Paccupaṭṭhito hotīti** upagato hoti. Ettha ca na mātāpitūnaṃ sannipātaṃ olokayamāno samīpe ṭhito nāma hoti, kammayantayantito¹ pana eko satto tasmim okāse nibbattanako purimajātiyaṃ ṭhitoyeva gatinimittādi-ārammaṇakaraṇavasena upapattābhimukho hotīti adhippāyo.

Sannipātāti samodhānena samāgamena. **Gabbhassāti** gabbhe nibbattanakasattassa. Gabbhe nibbattanakasattopi hi gabbhoti vuccati. Yathāha “yathā kho panānanda aññā itthikā nava vā dasa vā māse gabbhaṃ kucchinā pariharitvā vijāyanti”². Katthaci pana gabbhoti mātukucchi vutto. Yathāha—

“Yamekarattim paṭhamam, gabbhe vasati māṇavo.
Abbhutṭhitova so yāti, sa gaccham na nivattati”³.

Ettha ca gabbhati attabhāvabhāvena pavattatīti gabbho, kalalādi-avattho dhammappabandho, taṃnissitattā pana sattasantāno “gabbho”^{ti} vutto yathā “mañcā ukkuṭṭhim karonī”^{ti}. Taṃnissayabhāvato mātukucchi “gabbho”^{ti} veditabbo. Gabbho viyāti vā. Yathā hi nivāsaṭṭhānatāya sattānaṃ ovarako “gabbho”^{ti} vuccati, evaṃ gabbhaseyyakānaṃ sattānaṃ yāva abhijāti nivāsaṭṭhānatāya mātukucchi “gabbho”^{ti} vuttoti veditabbo. **Avakkanti hotīti** nibbatti hoti.

Ārakkhadevatāti tassa ārakkhatthāya ṭhitā devatā. Assa taṃ ajjhācāranti sambandho. **Tathā nicchāresunti** tathā mahantaṃ saddaṃ katvā nicchāresuṃ. Kiñcāpi idha pāliyaṃ ākāsaṭṭhadevatā visuṃ na āgatā, tathāpi saddassa anussāvane ayamanukkamoti dassetuṃ cātumahārājikadevatāyo dvidhā katvā ākāsaṭṭhadevatā visuṃ vuttā. Tenettha ākāsaṭṭhakānaṃ visuṃ gahitattā cātumahārājikāti paribhaṇḍapabbataṭṭhakā veditabbā. **Itihāti** nipātasamudāyo evaṃsaddassa atthe daṭṭhabboti āha “**evan**”^{ti}. **Khaṇena muhuttenāti** padadvayaṃ vevacanabhāvato samānatthamevāti daṭṭhabbaṃ. **Ekakolāhalamahosīti**

1. Kammayantasaṇṭhito (Sī, Ka) 2. Ma 3. 136 piṭṭhe. 3. Khu 5. 353 piṭṭhe Jātake.

devabrahmalokesu ekakolāhalamahosi. Kiñcāpi hi so saddo yāva brahmalokā abbhuggacchi, tathāpi na so manussānaṃ visayo tesam rūpaṃ viya, teneva bhikkhū pucchimsu “kacci no tvaṃ āvuso sudinna anabhirato”ti.

37. “**Evam mātāputtānaṃ pabbajjā saphalā ahosi, pitā pana vippaṭisārābhibhūto vihāsī**”ti vacanato sudinnassa tasmimattabhāve arahattādhigamo nāhosīti viññāyati. Keci pana “pubbekatapuññatāya codiyamānassa bhabbakulaputtassāti vuttattā sudinno taṃ kukkucçaṃ vinodetvā arahattaṃ sacchākāsi, teneva pabbajjā anuññātā”ti vadanti. Taṃ pāliya aṭṭhakathāya ca na sameti. Pubbekatapuññatā ca appamāṇaṃ tādissassapi antarākatapāpakammassa vasena ajātasattuno viya adhigamantarāyadassanato. Katākatānusocanalakkhaṇaṃ kukkucçaṃ idhādhippetanti āha “**ajjhācārahetuko pacchānutāpo**”ti. Kataṃ ajjhācāraṃ paṭicca anusocanavasena virūpaṃ saraṇaṃ cintanaṃ **vippaṭisāro**ti āha “**vippaṭisāro**tipi tasseva nāmaṃ”ti. Kucchitaṃ kataṃ kiriyāti kukataṃ, kukatameva **kukkucçanti** āha “**kucchitakiriyābhāvato kukkucçaṃ**”ti. **Pariyādinna**maṃsalohitattāti parikkhīṇamaṃsalohitattā. **Avipphārikoti** uddesādīsu byāpārahitto, abyāvaṇṇoti attho. **Vahacchinnoti** chinnavaho, bhāravahanena chinna-kkhandhoti vuttaṃ hoti. **Taṃ taṃ cintayīti** “yadi ahaṃ taṃ pāpaṃ na karissaṃ, ime bhikkhū viya paripuṇṇasilo assaṃ”ti-ādinā taṃ taṃ cintayī.

38. **Evambhūtaṃ** kisaḷūkhādibhāvappattaṃ. **Gaṇasaṅgaṇikāpapañcenāti** gaṇe janasaṃgāme sannipātanaṃ gaṇasaṅgaṇikā, gaṇasaṅgaṇikāyeva papañco gaṇasaṅgaṇikāpapañco, tena. **Ya’ssāti** ye assa. **Kathāphāsukāti** viśāsikabhāveneva kathākarāṇe phāsukā, sukhena vattum sakkuṇeyyā, sukhasaṃbhāsāti attho. Pasādassa pamāṇato ūnādhikattaṃ sabbadā sabbesaṃ natthīti āha “**pasādapatiṭṭhānokāsassa sampuṇṇattā**”ti. **Dānīti** imasmim atthe etarahisaddo atthīti āha “**dānīti nipāto**”ti. **No-saddopi** nu-saddo viya pucchanatthoti āha

“**kacci nu tvaṇ**”ti. **Tameva anabhiratinti** tehi bhikkhūhi pucchitaṃ tameva gihibhāvapaṭṭhanākāraṃ anabhiratiṃ. “Tamevā”ti avadhāraṇena nivattitamattaṃ dassento āha “**adhikusalānaṇ**”ti-ādi. Adhikusalā dhammā samathavipassanādayo. **Atthīti** visayabhāvena citte parivattanaṃ sandhāya vuttaṃ, na pāpassa vattamānataṃ sandhāya, atthivisayabhāvena citte parivattatīti vuttaṃ hoti. Tenāha “**niccakālaṃ abhimukhaṃ viya me tiṭṭhati**”ti.

Yaṃ tvanti ettha **yanti** hetu-atthe nipāto, karaṇatthe vā paccattavacananti āha “**yena pāpenā**”ti. **Anekapariyāyenāti** ettha **pariyāya** saddo kāraṇavacanoti āha “**anekakāraṇenā**”ti. **Virāgaṭṭhāyāti** bhavabhogesu virajjanatthāya. **No rāgena rajjanatthāyāti** bhavabhogesueva rāgena araṇjanatthāya. Tenāha “**bhagavatā hī**”ti-ādi. **Esa nayo sabbapadesūti** adhippāyikamattaṃ sabbapadesu atidissati. **Idaṃ panettha pariyāyavacanamattanti** “visamīyogāyā”ti-ādīsu sabbapadesu “kilesehi visamīyujjanatthāyā”ti-ādīnā padatthavibhāvanavasena vuttapariyāyavacanam sandhāya vadati. **Na samīyujjanatthāyāti** kilesehi na samīyujjanatthāya. **Aggaḥaṇatthāyāti** kilese aggaḥaṇatthāya, bhavabhoge vā taṇhādītiṭṭhivasena aggaḥaṇatthāya. **Na saṅgaḥaṇatthāyāti** etthāpi imināva nayena attho videtabbo.

Nibbattitalokuttaranibbānamevāti saṅkhārehi nikkhantaṃ vivittaṃ, tatoyeva lokato uttiṇṇatā lokuttaraṃ nibbānaṃ. **Madanimmadanañyātivāti** ettha avuttasamuccayatthena **vā**-saddena ādi-atthena **iti**-saddena vā “pipāsavinayāyā”ti-ādi sabbam saṅgahitanti daṭṭhabbam. Nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā pavattamānena ariyamaggena pahīyamānā rāgamānamadādayo taṃ patvā pahīyanti nāmāti āha “**yasmā pana taṃ āgammā**”ti-ādi. Tattha **taṃ āgammāti** nibbānaṃ āgama paṭicca ariyamaggassa ārammaṇapaccayabhāvaheṭu. **Mānamadapurisamadādayoti** ettha jāti-ādīnā nissāya seyyassa “seyyohamasmi”ti-ādīnā uppajjanakamānoyeva madajananatthēna madoti **mānamado**. **Purisamado** vuccati purisamāno, “ahaṃ puriso”ti uppajjanakamāno. “Asaddhammasevanasamatthataṃ nissāya pavatto māno, rāgo eva vā purisamado”ti keci. **Ādi**-saddena balamadayobbanamadādiṃ

saṅgaṇhāti. **Mahāgaṇṭhipade** pana **majjhimaṅgaṇṭhipade** ca “purisamado nāma sambhavo”ti vuttaṃ, taṃ idha yuttaṃ viya na dissati. Na hi “bhagavatā sambhavassa vināsāya dhammo desito”ti vattuṃ vaṭṭati. **Nimmadāti** vigatamadabhāvā. Imameva hi atthaṃ dassetuṃ “**amadā**”ti vuttaṃ. Madā nimmadīyanti ettha amadabhāvaṃ vināsaṃ gacchantīti **madanimmadano**. Esa nayo sesapadesupi.

Kāmapipāsāti kāmānaṃ pātukamyatā, kāmataṇhāti attho. Āliyanti abhiramitabbaṭṭhena sevīyantīti ālayā, pañca kāmagaṇṭhāti āha “**pañca kāmagaṇṭhālayā**”ti. Pañcasu hi kāmagaṇṭhesu chandarāgaggahāneneva pañca kāmagaṇṭhāpi pahīnā nāma honti, teneva “yo bhikkhave rūpesu chandarāgo”ti-ādi¹ vuttaṃ. Pañcakāmagaṇṭhesu vā ālayā **pañcakāmagaṇṭhālayā**. Āliyanti allīyanti abhiramanavasena sevantīti ālayāti hi taṇhāvicarītānaṃ adhivacanaṃ. **Tebhūmakavaṭṭanti** tīsu bhūmīsu kammakilesavipākā vaṭṭanaṭṭhena vaṭṭaṃ. **Virajjatīti** palujjati. “**Virajjatīti** kāmavināso vutto, **nirujjatīti** ekappahārena vināso”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Virāgo** nirodhoti sāmāññacodanāyapi “taṇhākkhayo”ti adhikatattā taṇhāya eva virajjanaṃ nirujjhanañca vuttaṃ.

Catasso yoniyoti ettha **yonīti** khandhakoṭṭhāsassapi kāraṇassapi passāvamaggassapi nāmaṃ. “Catasso nāgayoniyo catasso supaṇṇayoniyo”ti² ettha hi khandhakoṭṭhāso yoni nāma. “Yoni hesā bhūmija phalassa adhigamāyā”ti³ ettha kāraṇaṃ. “Na cāhaṃ brāhmaṇaṃ brūmi, yonijaṃ mattisambhavan”ti⁴ ettha passāvamaggo. Idha pana khandhakoṭṭhāso “yonī”ti adhippeto. Yavanti tāya sattā amissitāpi samānajātītāya missitā hontīti **yonī**. Sā pana atthato aṇḍādi-uppattiṭṭhānavisiṭṭho khandhānaṃ bhāgaso pavattiviseso, sā ca aṇḍajajalābujasaṃsedaja-opapātikavasena catubbidhā. Vuttañhetarṃ “catasso kho imā sārīputta yoniyo. Katamā catasso? Aṇḍajā yoni jalābujā yoni saṃsedajā yoni opapātikā yonī”ti⁵.

1. Saṃ 2. 194 piṭṭhe.

2. Saṃ 2. 202 piṭṭhe.

3. Ma 3. 182 piṭṭhe.

4. Ma 2. 410; Khu 1. 70 piṭṭhesu.

5. Ma 1. 105 piṭṭhe.

Tattha aṇḍe jātā **aṇḍajā**. Jalābumhi jātā **jalābujā**. Saṁsede jātā **saṁsedajā**. Vinā etehi kāraṇehi uppatitvā viya nibbattāti **opapātikā**. Ettha ca petaloke tiracchāne manussesu ca aṇḍajādayo catassopi yoniyo sambhavanti, manussesu panettha kecideva opapātikā honti mahāpadumakumārādayo viya. Aṇḍajāpi kontaputtā dvebhātiyattherā viya, saṁsedajāpi padumagabbhe nibbattapokkharasātibrāhmaṇapadumavatīdevī-ādayo viya kecideva honti, yebhuyyena pana manussā jalābujāva. Petesupi nijjhāmataṇhikapetānaṃ niccadukkhāturatāya kāmasevanā natthi, tasmā te gabbhaseyyakā na honti. Jālāvantatāya na tāsāṃ kucchiyaṃ gabbho saṇṭhāti, tasmāte opapātikāyeva saṁsedajatāyapi asambhavato, avasesapetā pana catuyonikāpi honti. Yathā ca te, evaṃ yakkhāpi sabbacatuppadapakkhijātidiḥhajāti-ādayopi sabbe catuyonikāyeva. Sabbe nerayikā ca cātumahārājikato paṭṭhāya uparidevā ca opapātikāyeva, bhummadevā pana catuyonikāva honti. Tattha devamanussesu saṁsedaja-opapātikānaṃ ayaṃ viseso—saṁsedajā mandā daharā hutvā nibbattanti, opapātikā soḷasavassuddesikā hutvā.

Pañca gatiyoti ettha sukata dukkaṭakammavasena gantabbā upapajjitabbāti gatiyo. Yathā hi kammabhavo paramatthato asatipi kārake paccayasāmaggiyā siddho, taṃsamaṅgīnā santānalakkhaṇena sattena katoti voharīyati, evaṃ upapattibhavalakkhaṇagatiyo paramatthato asatipi gamake taṃtaṃkammavasena yesaṃ tāni kammāni tehi gantabbāti voharīyanti. Apica gatigati nibbattigati ajjhāsayagati vibhavagati nipphattigatīti bahuvidhā gati nāma. Tattha “taṃ gatiṃ pecca gacchāmi”¹ ca “yassa gatiṃna jānanti, devā gandhabbamānusa”²ti² ca ayaṃ **gatigati** nāma. “Imesaṃ kho panāhaṃ bhikkhūnaṃ sīlavantānaṃ neva jānāmi āgatiṃ vā gatiṃ vā”³ti³ ayaṃ **nibbattigati** nāma. “Evampi kho te ahaṃ brahme gatiṃca pajānāmi cutiṃca pajānāmi”⁴ti⁴ ayaṃ **ajjhāsayagati** nāma. “Vibhavo gati dhammānaṃ, nibbānaṃ

1. Am 1. 494 piṭṭhe.

3. Ma 1. 409 piṭṭhe.

2. Khu 1. 73, 378 piṭṭhesu.

4. Ma 1. 404 piṭṭhe.

arahato gati”^{ti}¹ ayaṃ **vibhavagati** nāma. “Dveyeva gatiyo sambhavanti anaññā”^{ti}² ayaṃ **nipphattigati** nāma. Tāsu idha gatigati adhippetā, sā pana nirayatiracchānayonipettivisayamanussadevānaṃ vasena pañcavidhā hoti. Vuttañhetarā “pañca kho imā sārīputta gatiyo. Katamā pañca? Nirayo tiracchānayoni pettivisayo manussā devā”^{ti}³.

Tattha yassa uppajjati, taṃ brūhentoyeva uppajjatīti ayo, sukhaṃ. Natthi ettha ayoti **nirayo**, tato eva ramitabbaṃ assādetabbaṃ tattha natthīti nirati-atthena nirassādaṭṭhena ca nirayoti vuccati. Tiriyaṃ añcitātī⁴ **tiracchānā**, devamanussādayo viya uddhaṃ dīghā ahutvā tiriyaṃ dīghāti attho. Pakatṭhato sukhatō ayanarā apagamo peccabhāvo, taṃ peccabhāvaṃ pattānaṃ visayoti **pettivisayo**, petayoni. Manassa ussannatāya **manussā**, satisūrabhāvabrahmacariyayogyatādiguṇavasena upacitamānasatāya ukkaṭṭhaguṇacittatāya manussāti vuttaṃ hoti, ayaṃ panattho nippariyāyato jambudīpavāsīvasena veditabbo. Yathāha “tīhi bhikkhave ṭhānehi jambudīpakā manussā uttarakuruke ca manusse adhiggaṇhanti deve ca tāvatimse. Katamehi tīhi? Sūrā satimanto idha brahmacariyavāso”^{ti}⁵. Tathā hi buddhā ca bhagavanto paccekabuddhā aggasāvakā mahāsāvakā cakkavattino aññe ca mahānubhāvā sattā tattheva uppajjanti, tehi samānarūpādītāya pana saddhiṃ parittadīpavāsīhi itaramahādīpavāsīnopi manussātveva paññāyimsu.

Apare pana bhaṇanti “lobhādīhi alobhādīhi ca sahitassa manassa ussannatāya manussā. Ye hi sattā manussajātikā, tesu visesato lobhādayo alobhādayo ca ussannā. Te lobhādi-ussannatāya apāyamaggaṃ, alobhādi-ussannatāya sugatimaggaṃ nibbānagāmimaggaṃ paripūrenti, tasmā lobhādīhi alobhādīhi ca sahitassa manassa ussannatāya parittadīpavāsīhi saddhiṃ catumahādīpavāsīno sattavisesā manussāti vuccantī”^{ti}. Lokayā pana

1. Vi 5. 263 piṭṭhe. 2. Dī 1. 83; Dī 2. 14; Dī 3. 117 piṭṭhesu. 3. Ma 1. 106 piṭṭhe.

4. Añjitātī (Sī), añchitātī (Ka)

5. Am 3. 198 piṭṭhe.

“manuno apaccabhāvena manussā”ti vadanti. Manu nāma paṭhamakappiko lokamariyādāya ādibhūto sattānaṃ hitāhitavidhāyako kattabbākattabbatāvasena pituṭṭhāniyo, yo sāsane mahāsammatoti vuccati amhākaṃ bodhisatto, paccakkhato paramparāya ca tassa ovādānusāsaniyaṃ ṭhitā sattā puttasadisatāya “manussā, mānusa”ti ca vuccanti. Tato eva hi te “mānavā manujā”ti ca voharīyanti.

Pañcahi kāmaguṇehi attano attano devānubhāvasaṅkhātehi iddhavisesehi ca dibbanti kīḷanti laḷanti jotantīti **devā**. Tattha kāmadevā kāmaguṇehi ceva iddhivisesehi ca, itare iddhiviseseseheva dibbantīti veditabbā. Saraṇanti vā gamiyanti abhitthavīyantīti vā devā. Ettha ca nirayagatidevagatimanussagatīhi saddhiṃ okāsenā khandhā vuttā. Tiracchānayonipettivisayaggahaṇena khandhānaṃ eva gahaṇaṃ veditabbam tesam tādissassa paricchinna okāsassa abhāvato. Yattha yattha vā te araṇṇasamuddapabbatapādādike nibaddhavāsaṃ vasanti, tādissassa ṭhānassa vasena okāsoṃpi gahetabbo. **Satta viññāṇaṭṭhitiyo nava sattāvāsā** ca heṭṭhā samvaṇṇitanayā eva. **Aparāparabhāvāyāti** aparāparaṃ yoni-ādito yoni-ādibhāvāya. **Ābandhanaṃ** gaṇṭhikaraṇaṃ, **saṃsibbanam** tunnakaraṇaṃ. **Taṇhāya nikkhantaṃ** tattha tassā sabbaso abhāvato, nikkhamanañcassa¹ taṇhāya viśamyogo evāti āha “**viśamyuttan**”ti.

Kāmānaṃ pahānanti ettha kāmaggahaṇena kāmīyatīti kāmo, kāmetīti kāmoti duvidhassapi kāmassa saṅgaho katoti āha “**vatthukāmānaṃ kilesakāmānañca pahānan**”ti. Vatthukāmappahānañcetta tesu chandarāgappahānenāti veditabbam. **Kāmasaññānanti** kāmesu, kāmasahagatānaṃ vā saññānaṃ. **Pariññāti** tividhāpi pariññā idhādhippetāti āha “**ñātatiṇaṇapahānavasena tividhā pariññā**”ti. Tattha katamā ñātapariññā? Sabbaṃ tebhūmakam nāmarūpaṃ “idaṃ rūpaṃ, ettakaṃ rūpaṃ, na ito bhiyyo, idaṃ nāmaṃ, ettakaṃ nāmaṃ, na ito bhiyyo”ti bhūtopādāyabhedam rūpaṃ phassādibhedam nāmañca lakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānato vavatthapeti, kammāvijjādikañcassa paccayaṃ pariggaṇhāti, ayaṃ **ñātapariññā**.

1. Nikkhamanañcassā (Sī)

Katamā tīraṇapariññā? Evaṃ ñātaṃ katvā taṃ sabbaṃ tīreti aniccato dukkhato rogototi dvācattālīsāya ākārehi, ayaṃ **tīraṇapariññā** nāma. Katamā pahānapariññā? Evaṃ tīrayitvā aggamaggena sabbasmim chandarāgaṃ pajahati, ayaṃ **pahānapariññā**. Diṭṭhivisuddhikaṅkhāvitaraṇavisuddhiyo vā ñātapariññā, maggāmaggaṇipadāññāḍassanavisuddhi-ādayo, kalāpasammasanādi-anulomapariyosānā vā paññā tīraṇapariññā, ariyamagge ñāṇaṃ nippariyāyena pahānapariññā. Idha pana kāmasaññānaṃ sabhāvalakkhaṇapaṭivedhavasena aniccādisāmaññalakkhaṇavasena ca pavattamānānaṃ ñātātīraṇapariññānampi kiccanipphattiyā maggeneva ijghanato maggakkhaṇaṃyeva sandhāya tividhāpi pariññā vuttā. Teneva “imesu pañcasu ṭhānesu kilesakkhayakaro lokuttaramaggova kathito”ti vuttaṃ.

Kāmesu, kāme vā pātumicchā kāmapiṇāsati āha “**kāmesu pātabyatānaṃ, kāme vā pātumicchānaṃ**”ti. Imesu pañcasu ṭhānesūti “kāmānaṃ pahānaṃ akkhātan”ti-ādinā vuttesu pañcasu ṭhānesu. **Tīsu ṭhānesūti** “virāgāya dhammo desito, no sarāgāya, viśaṃyogāya dhammo desito, no saṃyogāya, anupādānāya dhammo desito, no sa-upādānāyā”ti evaṃ vuttesu ṭhānesu. **Vipphaṇisāraṃ karotīti** evaṃ taṃ pāpaṃ vipphaṇisāraṃ uppādeti. Kīdisaṃ vipphaṇisāraṃ karotīti āha “**īdisepi nāmā**”ti-ādi.

39. **Nevapiyakamyatāyāti** attanisatthu neva piyabhāvakāmatāya. **Na bhedaṇpurekkhāratāyāti** na satthu tena bhikkhunā bhedaṇādhippāyapurekkhāratāya. **Na kalisāsanāropanatthāyāti** na dosāropanatthāya. **Kalīti** kodhassettaṃ adhivacanaṃ, tassa sāsaṇaṃ kalisāsaṇaṃ, kodhavasena vuccamāno garahadoso. **Velanti** sikkhāpadavelaṇaṃ. **Mariyādanti** tasseva vevacanaṃ. Sikkhāpadañhi anatikkamaṇiyatṭhena “velā, mariyādā”ti ca vuccati.

Ajjhācāravīṭikkamoti methunavasena pavatta-ajjhācārasaṅkhāto vīṭikkamo. **Pakaraṇeti** ettha **pa-**saddo ārambhavacanoti āha “**kattum ārabhati**”ti. Katthaci upasaggo dhātu-atthameva vadati, na visesatthajotakoti āha “**karotiyeva vā**”ti.

Jātiyāti khattiyādi jātiyā. **Gottenāti** gotamakassapādīgottena. **Kolaputtiyenāti** khattiyādi jātisuyeva sakkakulasotthiyakulādivisiṭṭhakulānaṃ puttabhāvena. **Yasassīti** mahāparivāro. **Pesalanti** piyasīlaṃ. **Avikampamānenāti** paṭighānunayehi akampamānena. Yassa tasmim attabhāve uppajjanārahānaṃ maggaphalānaṃ upanissayo natthi, taṃ buddhā “moghapurisā”ti vadanti ariṭṭhalāḷudāyī-ādike viya. Upanissaye satipi tasmim khaṇe magge vā phale vā asati “moghapurisā”ti vadantiyeva dhaniya-upasenattherādike viya. Sudinnassa pana tasmim attabhāve maggaphalānaṃ upanissayo samucchinnoyeva, tena naṃ “moghapurisā”ti āha.

Samaṇakaraṇānaṃ dhammānanti hirottappādīnaṃ.

Maggaphalanibbānaggahaṇena paṭivedhasāsanassa gahitattā **sāsanānanti** paṭipattipariyattisāsanānaṃ gahanaṃ veditabbaṃ. **Chavinti** tesam pabhassarakaraṇaṃ chaviṃ. Kiṃ tanti āha “**chāyan**”ti, tesam pakāsakaṃ obhāsanti attho. Kiṃ tanti āha “**sundarabhāvan**”ti. Chavimanugataṃ **anucchavikaṃ**. **Patirūpanti**-ādīsupi “tesan”ti ānetvā sambandhitabbaṃ. Samaṇānaṃ kammaṃ sāmānakaṃ, na sāmānakaṃ **assāmaṇakaṃ**. Kathaṃsaddayogena “na sakkhissasī”ti anāgatavacanāṃ kataṃ. “Nāmasaddayogenā”ti ca vadanti.

Dayālukenāti anukampāya sahitenā. **Paribhāsantoti** garahanto.

Niruttinayena āsīvisa-saddassa atthaṃ dassento āha “**āsu sīghan**”ti-ādi.

Etassāti āsīvisassa. **Āgacchatīti** yo tena daṭṭho, taṃ pati-āgacchatī¹.

Āsittavisotipi **āsīviso**, sakalakāye āsiñcitvā viya ṭhapitaviso parassa ca sarīre āsiñcanavisoti attho. Asitavisotipi **āsīviso**. Yaṃ yaṃ hi etena asitaṃ hoti paribhuttaṃ, taṃ visameva sampajjati, tasmā asitaṃ visaṃ etassāti asitavisoti vattabbe “āsīviso”ti niruttinayena vuttaṃ. Asisadisavisotipi **āsīviso**, asi viya tikhiṇaṃ parassa mammacchedanasamatthaṃ² visaṃ etassāhi āsīvisoti vuttaṃ hoti. Āsīti vā dāṭhā vuccati, tattha sannihitavisoti **āsīviso**. Sesasappehi kaṇhasappaṃ mahāvisattā āsīvisassānantaraṃ kaṇhasappo vutto.

1. Pati āgacchatī (Sī, Syā)

2. Cammacchedanasamatthaṃ (Syā)

Sappamukhampi aṅgārakāsu viya bhayāvahattā akusaluppattiyā ṭhānaṃ na hotīti akusalakammato nivāraṇādhippāyena sīlabhedatopi suddhasīle ṭhitassa maraṇameva varataranti dassetuṃ “āsīvisassa kaṇhasappassa mukhe aṅgajātaṃ pakkhittaṃ varan”ti vuttaṃ. Pabbajitena hi katapāpakammaṃ bhagavato āṇātikkaṃamanato vatthumahantatāya mahāsāvajjaṃ. **Kāsunti** āvātopi vuccati rāsipi.

“Kinu santaramānova, kāsūṃ khaṇasi sārathi.

Putṭho me samma akkhāhi, kiṃ kāsuyā karissasī”ti¹—

ettha hi āvāto kāsu nāma.

“Aṅgārakāsuṃ apare phuṇanti, narā rudantā paridaḍḍhagattā”ti²—

ettha rāsi. Idha pana ubhayampi adhippetanti āha “**aṅgārapuṇṇakūpe aṅgārārāsīmhi vā**”ti. Kassati khaṇīyatīti kāsu, āvāto. Kasīyati cīyatīti kāsu, rāsi. **Padittāyāti** dippamānāya. Saṃ-saddo ettha samantapariyāyoti āha “**samantato pajjalitāyā**”ti.

Idaṃ mātugāmassa aṅgajāte aṅgajātapakkkhipanaṃ nidānaṃ kārāṇamassa nirayupapajjanassāti **itonidānaṃ**, bhāvanapūmsakañcetaṃ. Paccattavacanassa to-ādeso kato, tassa ca samāsepi alopo. **Tattha nāma tvanti** ettha **tvam**-saddo “samāpajjissasī”ti iminā sambandhamupagacchamāno atthīti³ āha “**tvanti taṃsaddassa vevacanan**”ti. “Yaṃ tanti pana pāṭho yuttarūpo”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Yaṃ tanti nāyaṃ uddesaniddeso, yathā loke yaṃ vā taṃ vāti avaññātavacanaṃ, evaṃ daṭṭhabbanti āha “**yaṃ vā taṃ vā hīlitaṃ avaññātanti vuttaṃ hoti**”ti. **Nīcajanānanti** nihīnaguṇānaṃ sattānaṃ. **Gāmadhammanti** ettha gāma-saddena gāmaṃvāsino vuttā abhedūpacārenāti āha “**gāmaṃvāsikamanussānaṃ**”ti. **Kilesapaggharaṇakaṃ dhammanti** rāgādikilesavissandanakadhammaṃ. Methunadhammo hi rāgaṃ paggharati. Methunadhammassa mahāsāvajjatāya oḷārikattā vuttaṃ “**asukhuman**”ti. **Anipuṇanti** tasseva vevacanaṃ. Udaḥ bhavaṃ odakaṃ. Kiṃ taṃ? Udaḥkiccanti āha “**udakakiccaṃ antikaṃ avasānaṃ assā**”ti. **Samāpajjissatīti** anāgatavacanaṃ nāma-saddayogena katanti āha “**samāpajjissatīti -pa-**

1. Khu 6. 149 piṭṭhe Jātake.

2. Khu 6. 189 piṭṭhe Jātake.

3. Atthoti (Sī)

nāma-saddenayojetabban”ti. Loke methunadhammassa ādikattā koci paṭhamakappiko, na panāyanti āha “**sāsanam sandhāya vadatī**”ti. **Bahūnanti** puggalāpekkham, na pana akusalāpekkhanti āha “**bahūnam puggalānan**”ti.

Yaṁ asaṁvaraṁ paṭicca dubbharatādupposatādi hoti, so asaṁvaro dubbharatādisaddena vutto kāraṇe phalūpacārenāti āha “**dubbharatādīnam vatthubhūtaṁ asaṁvarassā**”ti. **Vatthubhūtaṁ** kāraṇabhūtaṁ. Vasati ettha phalaṁ tadāyattavuttitāyāti hi kāraṇaṁ vatthu. **Attā**ti cittaṁ sarīraṇa, cittameva vā. **Dubbharatañceva dupposatañca āpajjati**ti attanā paccayadāyakehi ca dukkhena bharitabbataṁ posetabbatañca āpajjati. Asaṁvare ṭhito hi ekacco attanopi dubbharo hoti dupposo, ekacco upaṭṭhākānampi. Kathaṁ? Yo hi ambilādīni laddhā anambilādīni pariyesati, aññassa ghare laddhaṁ aññassa ghare chaḍḍento sabbaṁ gāmaṁ caritvā rittapattova vihāraṁ pavisitvā nipajjati, ayaṁ **attano dubbharo**. Yo pana sālīmaṇsodanādīnaṁ patte pūretvā dinnepi dummukhabhāvaṁ anattamanabhāvameva dasseti, tesaṁ vā sammukhāva taṁ piṇḍapātaṁ “kim tumhehi dinnan”ti apasādentō sāmaṇeragahaṭṭhādīnaṁ deti, ayaṁ **upaṭṭhākānaṁ dubbharo**. Etaṁ disvā manussā dūratova parivajjenti “dubbharo bhikkhu na sakkā posetun”ti.

Mahicchatanti ettha mahantāni vatthūni icchatī, mahatī vā panassa icchāti mahiccho, tassa bhāvo mahicchatā, santaguṇavibhāvanatā paṭiggahaṇe amattaññutā ca. Mahiccho hi icchācāre ṭhatvā attani vijjamaṇasīladhutadhammādiguṇe vibhāveti, tādissa paṭiggahaṇe amattaññutāpi hoti. Yaṁ sandhāya vadanti “santaguṇasambhāvanatā paṭiggahaṇe ca amattaññutā, etaṁ mahicchatālakkaṇaṁ”ti. Sā panesā mahicchatā “idhekacco saddho samāno ‘saddhoti maṁ jano jānātū’ti icchatī, sīlavā samāno ‘sīlavāti maṁ jano jānātū’ti” iminā nayena āgatāyeva, tāya samannāgato puggalo dussantappiyo hoti, vijātamātāpissa cittaṁ gahetuṁ na sakkoti. Tenetaṁ vuccati—

“Aggikkhandho samuddoca, mahiccho cāpi puggalo.

Sakaṭena paccayaṁ dentu, tayopete atappiyā”ti¹.

1. Ma-Ṭṭha 2. 45; Aṁ-Ṭṭha 1. 57; Abhi-Ṭṭha 2. 455; Udāna-Ṭṭha 206; Mahāniddeśa-Ṭṭha 286 piṭṭhesupī.

Sattehi kilesehi ca saṅgaṇanaṃ samodhānaṃ **saṅgaṇikā**ti āha
“gaṇasaṅgaṇikāya ceva kilesasaṅgaṇikāya cā”ti. **Kosajjānugato ca hotīti**
 kusītabhāvena anugato hoti, kusītassa bhāvo kosajjaṃ.

Aṭṭhakusītavatthupāripūriyāti ettha kucchitaṃ sīdatīti kusīto da-kārassa
 ta-kāraṃ katvā. Yassa dhammassa vasena puggalo “kusīto”ti vuccati, so
 kusītabhāvo idha kusīta-saddena vutto. Vināpi hi bhāvajotana-saddaṃ
 bhāvattho viññāyati yathā “paṭassa sukkan”ti, tasmā kusītabhāvavattthūnīti
 attho, kosajjakāraṇānīti vuttaṃ hoti. Tathā hi—

“Kammaṃ kho me kattabbaṃ bhavissati, kammaṃ kho pana me
 karontassa kāyo kilamissati, handāhaṃ nipajjāmīti so nipajjati, na
 vīriyaṃ ārabhati appattassa pattiyaṃ anadhigatassa adhigamāya
 asacchikatassa sacchikiriyāya, idaṃ paṭhamaṃ kusītavatthu. Ahaṃ kho
 kammaṃ akāsiṃ, kammaṃ kho pana me karontassa kāyo kilanto,
 handāhaṃ nipajjāmi” -pa- “maggo kho me gantabbobhavissati, maggaṃ
 kho pana me gacchantassa kāyo kilamissati, handāhaṃ nipajjāmi” -pa-
 “ahaṃ kho maggaṃ agamāsiṃ, maggaṃ kho pana me gacchantassa
 kāyo kilanto, handāhaṃ nipajjāmi” -pa- “ahaṃ kho gāmaṃ vā nigamaṃ
 vā piṇḍāya caranto nālatthaṃ lūkhassa vā paṇītassa vā bhojanassa
 yāvadatthaṃ pāripūriṃ, tassa me kāyo kilanto akammañño, handāhaṃ
 nipajjāmi” -pa- “ahaṃ kho gāmaṃ vā nigamaṃ vā piṇḍāya caranto
 alatthaṃ lūkhassa vā paṇītassa vā bhojanassa yāvadatthaṃ pāripūriṃ,
 tassa me kāyo garuko akammañño māsācitaṃ maññe, handāhaṃ
 nipajjāmi” -pa- “uppanno kho me ayaṃ appamattako ābādho, atthi
 kappo nipajjitum, handāhaṃ nipajjāmi” -pa- “ahaṃ kho gilānā vuṭṭhito
 aciravuṭṭhito gelaṇṇā, tassa me kāyo dubbalo akammañño, handāhaṃ
 nipajjāmi”ti so nipajjati, na vīriyaṃ ārabhati appattassa pattiyaṃ
 anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyāya. Idaṃ
 aṭṭhamāṃ kusītavatthū” ti¹—

1. Di 3. 211; Am 3. 147 piṭṭhesu.

evamāgatāni “handāhaṃ nipajjāmi”ti evaṃ pavatta-osīdanāni uparūpari kosajjakāraṇattā aṭṭha kusītavatthūni nāma, tesaṃ pāripūriyā saṃvattatīti attho.

Subharo hoti suposoti attano upaṭṭhākehi ca sukhena bharitabbo posetabboti attho. Saṃvare ṭhito hi ekacco attanopi subharo hoti suposo, ekacco upaṭṭhākānampi. Kathaṃ? Yo hi yaṃ kiñci lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā laddhā tuṭṭhacittova bhuñjitvā vihāraṃ gantvā attano kammaṃ karoti, ayaṃ **attano subharo**. Yo pana paresampi appaṃ vā bahuṃ vā lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā dānaṃ ahīetvā attamano vippasannamukho hutvā etesaṃ sammukhāva paribhuñjitvā yāti, ayaṃ **upaṭṭhākānaṃ subharo**. Etaṃ disvā manussā ativiya vissatthā honti, “amhākaṃ bhadanto subharo, thokathokenapi tussati, mayameva naṃ posessāma”ti paṭiññaṃ katvā posenti. **Appicchatanti** icchāviraḥitattaṃ. Ettha hi byañjanaṃ sāvasesaṃ viya, attho pana niravaseso. Appa-saddo hettha abhāvatthoti sakkā viññātum “appābādhaṭṭaṇa sañjānāmi”ti-ādīsu¹viya. Tenevāha **“nittaṇṇabhāvan”**ti.

Tippabhedāya santuṭṭhiyāti yathālābhādisantosasāmañña vuttaṃ, catūsu pana paccayesu tayo tayo santosāti dvādasavidho hoti santoso. Kathaṃ? Cīvare yathālābhasantoso yathābalasantoso yathāsāruppasantosoti tividho hoti santoso. Evaṃ piṇḍapātādīsu. Tassāyaṃ pabhedasaṃvaṇṇana²—idha bhikkhu cīvaraṃ labhati sundaraṃ vā asundaraṃ vā, so teneva yāpeti, aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti. Ayamassa **cīvare yathālābhasantoso**. Atha pana pakatidubbalo vā hoti ābādhajarābhībhūto vā, garucīvaraṃ pārupanto kilamati, so sabhāgena bhikkhunā saddhiṃ taṃ parivattetvā lahukena yāpentopi santuṭṭhoyeva hoti. Ayamassa **cīvare yathābalasantoso**. Pakatidubbalaḍḍhānañhi garucīvarāni na phāsubhāvāvaḥāni sarīrakhedāvaḥāni ca hontīti payojanavasena anatricchatādivasena tāni parivattetvā lahuḥacīvaraparibhogo na santosavirodhīti.

1. Ma 1. 175 piṭṭhe.

2. Ma-Ṭṭha 2. 47; Saṃ-Ṭṭha 2. 150; Am-Ṭṭha 1. 60 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

Aparo paṇītapaccayaḷābhī hoti, so paṭṭacīvarādīnaṃ aññataraṃ mahagghacīvaraṃ bahūni vā pana cīvarāni labhivā “idaṃ therānaṃ cirapabbajitānaṃ, idaṃ bahussutānaṃ anurūpaṃ, idaṃ gilānānaṃ, idaṃ appalābhānaṃ hotū”ti datvā tesāṃ purāṇacīvaraṃ vā saṅkārakūṭādito vā nantakāni uccinitvā tehi saṅghāṭiṃ katvā dhārentopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa **cīvare yathāsārappasantoso**. Mahagghaṇhi cīvaraṃ bahūni vā cīvarāni labhivāpi tāni vissajjetvā tadanñassa gahaṇaṃ yathāsārappanaye ṭhitattā na santosavirodhīti.

Idha pana bhikkhu piṇḍapātaṃ labhati lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā, so teneva yāpeti, aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti. Ayamassa **piṇḍapāte yathālābhasantoso**. Yo pana attano pakativiruddhaṃ vā byādhiviruddhaṃ vā piṇḍapātaṃ labhati, yenassa paribhuttaṃ aphāsu hoti, so sabhāgassa bhikkhuno taṃ datvā tassa hatthato sappāyabhojanaṃ bhuñjitvā samaṇadhammaṃ karontopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa **piṇḍapāte yathābalasantoso**. Aparo bahuṃ paṇītaṃ piṇḍapātaṃ labhati, so taṃ cīvaraṃ viya cirapabbajitabahussuta-appalābhagilānānaṃ datvā tesāṃ vā sesakaṃ piṇḍāya vā cāritvā missakāhāraṃ bhuñjantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa **piṇḍapāte yathāsārappasantoso**.

Idha pana bhikkhu senāsanaṃ labhati manāpaṃ vā amanāpaṃ vā, so tena neva somanassaṃ, na paṭighaṃ uppādeti, antamaso tiṇasantharakenapi yathāladdheneva tussati. Ayamassa **senāsane yathālābhasantoso**. Yo pana attano pakativiruddhaṃ vā byādhiviruddhaṃ vā senāsanaṃ labhati, yathassa vasato aphāsu hoti, so taṃ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa santake sappāyasenāsane vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa **senāsane yathābalasantoso**. Aparo mahāpuṇṇo leṇamaṇḍapakūṭāgārādīni bahūni paṇītasenāsanaṃ labhati, so tāni cīvarādīni viya cirapabbajitabahussuta-appalābhagilānānaṃ datvā yattha katthaci vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa **senāsane yathāsārappasantoso**. Yopi “uttamasenāsanaṃ nāma pamādaṭṭhānaṃ, tattha nisinnassa thinamiddhaṃ okkamati, niddābhibhūtaṃ puna paṭibujjhato pāpavitakkā pātubhavantī”ti paṭisañcikkhitvā tādisaṃ

senāsanam pattampi na sampañicchatī, so tam paṭikkhipitvā abbhokāsarukkhamulādīsu vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayampissa **senāsane yathāsārappasantoso**.

Idha pana bhikkhu bhesajjam labhati lūkham vā paṇitam vā, so yaṃ labhati, teneva tussati, aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti. Ayamassa **gilānapaccaye yathālābhasantoso**. Yo pana telena atthiko phañitam labhati, so tam sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa hatthato telam gahetvā aññadeva vā pariyesitvā bhesajjam karontopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa **gilānapaccaye yathābalasantoso**. Aparo mahāpuñño bhum telamadhuphaṇitādīpaṇitabhesajjam labhati, so tam cīvaram viya cirapabbajitabahussuta-appalābhagilānānam datvā tesam ābhatena yena kenaci yāpentopi santuṭṭhova hoti. Yo pana ekasmiṃ bhājane muttahaṇitakam tthapetvā ekasmiṃ catumadhuram “gaṇha bhante yadicchasi”ti vuccamāno sacassa tesu aññatarenapi rogo vūpasammati, atha “muttahaṇitakam nāma buddhādīhi vaṇṇitan”ti catumadhuram paṭikkhipitvā muttahaṇitakeneva bhesajjam karonto paramasantuṭṭhova hoti. Ayamassa **gilānapaccaye yathāsārappasantoso**. Evaṃ yathālābhādivasena tippabhedo santoso catunnam paccayānam vasena dvādasavidho hotīti veditabbo.

Kāma vitattabyāpāda vitakkavihiṃsā vitakkānam vasena **akusalavitakkattayam**.

Nekkhammavitakka-abyāpāda vitakka-avihiṃsā vitakkānam vasena **kusalavitakkattayam**. **Sabbakilesāpacayabhūtāya vivatṭāyāti** rāgādisabbakilesānam apacaya hetubhūtāya nibbānadhātuyā.

Aṭṭhavīriyārambhavatthupāripūriyāti aṭṭhannam vīriyārambhakāraṇānam pāripūriyā. Yathā tathā paṭhamam pavatta-abbhussahanañhi upari vīriyārambhassa kāraṇam hoti. Anurūpapaccavekkhaṇāsahitāni hi abbhussahanāni tammulakāni vā paccavekkhaṇāni aṭṭha vīriyārambhavatthūnīti veditabbāni. Tathā hi—

“Kammam kho me kattabham bhavissati, kammam kho pana me karontena na sukaram buddhānam sāsanam manasi kātum, handāham vīriyam ārabhāmi appattassa pattiya anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyāya. Aham kho kammam akāsim, kammam kho panāham

karonto nāsakkhiṃ buddhānaṃ sāsanaṃ manasi kātuṃ, handāhaṃ
 vīriyaṃ ārabhāmi” -pa- “maggo kho me gantabbo bhavissati, maggaṃ
 kho pana me gacchantena na sukaraṃ buddhānaṃ sāsanaṃ manasi
 kātuṃ, handāhaṃ vīriyaṃ ārabhāmi” -pa- “ahaṃ kho maggaṃ
 agamāsim, maggaṃ kho panāhaṃ gacchanto nāsakkhiṃ buddhānaṃ
 sāsanaṃ manasi kātuṃ, handāhaṃ vīriyaṃ ārabhāmi” -pa- “ahaṃ kho
 gāmaṃ vā nigamaṃ vā piṇḍāya caranto nālatthaṃ lūkhassa vā paṇītassa
 vā bhojanassa yāvadatthaṃ pāripūriṃ, tassa me kāyo lahuko
 kammaṇṇo, handāhaṃ vīriyaṃ ārabhāmi” -pa- “ahaṃ kho gāmaṃ vā
 nigamaṃ vā piṇḍāya caranto alattaṃ lūkhassa vā paṇītassa vā
 bhojanassa yāvadatthaṃ pāripūriṃ, tassa me kāyo balavā kammaṇṇo,
 handāhaṃ vīriyaṃ ārabhāmi” -pa- “uppanno kho me ayaṃ appamattako
 ābādho, ṭhānaṃ kho panetaṃ vijjati, yaṃ me ābādho pavaḍḍheyya,
 handātaṃ vīriyaṃ ārabhāmi” -pa- “ahaṃ kho gilānā vuṭṭhito
 aciravuṭṭhito gelaṇṇā, ṭhānaṃ kho panetaṃ vijjati, yaṃ me ābādho
 paccudāvatteyya, handāhaṃ vīriyaṃ ārabhāmi appattassa pattiyā
 anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyāyā”¹—

evaṃ pavatta-anurūpapaccavekkhaṇāsahitāni abbhussahanāni tammūlakāni
 vā paccavekkhaṇāni aṭṭha vīriyārambhavatthūni nāma.

Tadanucchavikaṃ tadanulomikanti ettha **ta**-saddo vakkhamānāpekkho
 ca atītāpekkho ca hotīti āha “**yaṃ idāni sikkhāpadaṃ paññāpessatī**”²ti-ādi.
 Sabbanāmāni hi vakkhamānavacanānipi honti pakkantavacanānipi².

Saṃvarappahānapaṭisaṃyuttanti pañcasamvarehi ceva pañcapahānehi ca
 paṭisaṃyuttaṃ. Pañcavidho hi saṃvaro sīlasamvaro satisamvaro
 ñāṇasamvaro khantisamvaro vīriyasamvaroti. Pahānampi pañcavidhaṃ
 tadaṅgappahānaṃ vikkhambhanappahānaṃ samucchadappahānaṃ
 paṭippassaddhippahānaṃ nissaraṇappahānanti.

Tattha “iminā pātimokkhasamvarena upeto hoti samupeto”³
 evamāgato pātimokkhasamvaro **sīlasamvaro** nāma, so ca

1. Dī 3. 212; Aṃ 3. 149 piṭṭhesu.

2. Pakkhanataravacanānipi (Syā)

3. Abhi 2. 255 piṭṭhe.

atthato kāyikavācasiko avitikkamo. “Rakkhati cakkhundriyaṃ, cakkhundriye saṃvaraṃ āpajjati”¹ti¹ evamāgatā indriyārakkhā **satisaṃvaro**, sā ca atthato tathāpavattā sati eva. “Sotānaṃ saṃvaraṃ brūmi, paññāyete pidhīyare”²ti² evamāgato **ñāṇasaṃvaro**. Ettha hi “sotānaṃ saṃvaraṃ brūmi”ti vatvā “paññāyete pidhīyare”ti vacanato sotasaṅkhātānaṃ taṇhādiṭṭhiduccarita-avijjādikilesānaṃ samucchedakañāṇaṃ pidahanaṭṭhena saṃvaroti vuttaṃ. “Khamo hoti sītassa uṇhassā”³ti³ evamāgatā adhivāsānā **khantisāṃvaro**, sā ca atthato tathāpavattā khandhā adoso vā. Paññāti eke, taṃ na gahetabbaṃ. “Uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāseti”⁴ti⁴ evamāgataṃ kāmavitakkādīnaṃ vinodanavasena pavattaṃ vīriyameva **vīriyasaṃvaro**. Sabbo cāyaṃ saṃvaro yathāsakaṃ saṃvaritabbānaṃ dussīlyasaṅkhātānaṃ kāyavacīduccarītānaṃ muṭṭhassaccasaṅkhātassa pamādassa abhiṭṭhādīnaṃ vā akkhanti-aññāṇakosajjānaṇca saṃvaraṇato pidahanaṭṭhena chādanato “saṃvaro”ti vuccati. Saṃvaratīti saṃvaro, pidahati nivāreti pavattitum na detīti attho. Paccayasamavāye uppajjanārahānaṃ kāyaduccarītādīnaṃ tathā tathā anuppādanameva hi idha saṃvaraṇaṃ nāma. Evaṃ tava pañcavidho saṃvaro veditabbo.

Tena tena guṇaṅgena tassa tassa aguṇaṅgassa pahānaṃ **tadaṅgappahānaṃ**. Nāmarūpaparicchedādīsu hi vipassanāññāṇesu paṭipakkhabhāvato dīpālokeneva tamassa nāmarūpavavatthānena sakkāyadiṭṭhiyā, paccayapariggahena ahetuvisamahetudiṭṭhīnaṃ, tasseva aparabhāge uppannena kaṅkhāvitaraṇena kathaṃkathibhāvassa, kalāpasammasanena “ahaṃ mamā”ti gāhassa, maggāmaggavavatthānena amagge maggasaññāya, udayadassanena ucchedadiṭṭhiyā, vayadassanena sassatadiṭṭhiyā, bhayadassanena sabhaye abhayasaññāyāti-ādinā nayena tena tena vipassanāññāṇena tassa tassa aguṇaṅgassa pahānaṃ **tadaṅgappahānanti** veditabbaṃ. Yaṃ pana upacārappanābhedenā samādhinā pavattinivāraṇato ghaṭappahāreṇeva udakapiṭṭhe sevālassa tesāṃ tesāṃ nīvaraṇādidhammānaṃ pahānaṃ, etaṃ **vikkhambhanappahānaṃ** nāma. Vikkhambhanaṃ eva pahānaṃ vikkhambhanappahānaṃ. Yaṃ catunnaṃ ariyamaggānaṃ bhāvitattā

1. Dī 1. 66; Ma 1. 238; Aṃ 1. 111 piṭṭhesu.

3. Ma 1. 13; Ma 3. 139; Aṃ 1. 433 piṭṭhesu.

2. Khu 1. 434; Khu 10. 13 piṭṭhesu.

4. Ma 1. 14; Aṃ 3. 342 piṭṭhesu.

taṁtaṁmagavato attano santāne “diṭṭhigatānaṁ pahānāyā”¹ti-ādinā¹ nayena vuttassa samudayapakkhiyassa kilesagaṇassa accantaṁ appavattibhāvena pahānaṁ, idaṁ **samucchedappahānaṁ** nāma. Yaṁ pana phalakkhaṇe paṭippassaddhattaṁ vūpasantaṭā kilesānaṁ, etaṁ **paṭippassaddhippahānaṁ** nāma. Yaṁ sabbasaṅkhatanissaṭṭā pahīnasabbasaṅkhattaṁ nibbānaṁ, etaṁ **nissaraṇappahānaṁ** nāma. Sabbampi cetāṁ cāgaṭṭhena pahānanti vuccati. Evamimehi yathāvuttasaṁvarehi ceva pahānehi ca paṭisaṁyuttā dhammadesanā “saṁvarappahānapaṭisaṁyuttā”ti veditabbā.

Asuttantavinibaddhanti suttantesu anibaddhaṁ, pāli-anāruḷhanti attho. Pakiṇṇakadhammadesanā hi saṅgahaṁ na ārohati. Vuttamevatthaṁ pakāsento āha “**pālivinimuttan**”ti. Atha vā **asuttantavinibaddhanti** suttābhiddhammapāliṁ anāruḷhabbhāvaṁ sandhāya vuttaṁ, **pālivinimuttanti** vinayapāliṁ anāruḷhabbhāvaṁ sandhāya. **Okkantikadhammadesanā** nāma ñāṇena anupavisitvā antarā kathiyamānā dhammadesanā, **paṭikkhipanādhippāyā** bhaddālitherasadisā. Samparetabbato peccagantabbato samparāyo, paraloko. Tattha bhavaṁ **samparāyikaṁ**. **Vatṭabhayena tajjentoti** “evaṁ dussilā nirayādīsu dukkhaṁ pāpuṇantī”ti tajjento. **Dīghanikāyappamāṇampi majjhimanikāyappamāṇampi dhammadesanaṁ karotīti** “tena khaṇena tena muhuttena kathaṁ bhagavā tāvamahantaṁ dhammadesanaṁ karotī”ti na vatṭabbaṁ. Yāvataṁ hi lokiyamahājanā ekaṁ padaṁ kathenti, tāva ānandatthero aṭṭha padāni katheti. Ānandatthere pana ekaṁ padaṁ kathenteyeva bhagavā soḷasa padāni katheti. Iminā nayena lokiyajanassa ekapaduccāraṇakkhaṇe bhagavā aṭṭhavāsaṭaṁ padāni katheti. Kasmā? Bhagavato hi jivhā mudu, dantāvaraṇaṁ suphusitaṁ, vacanaṁ agaḷitaṁ, bhavaṅgaparivāso lahuko, tasmā sace eko bhikkhu kāyānupassanaṁ pucchati, añño vedanānupassanaṁ, añño cittānupassanaṁ, añño dhammānupassanaṁ, “iminā puṭṭhe ahaṁ pucchissāmi”ti eko ekaṁ na oloketi, evaṁ santepi tesāṁ bhikkhūnaṁ “ayaṁ paṭhamaṁ pucchi, ayaṁ dutiyaṁ”ti-ādinā pucchanavāro tādisassa paññavato paññāyati sukhumassa antarassa labbhanato. Buddhānaṁ pana desanāvāro aññesaṁ na

1. Abhi 1. 72 piṭṭhe.

paññāyateva accharāsaṅghātamatte khaṇe
 anekakoṭīsaḥassacittappavattisambhavato. Daḷhadhammena dhanuggahena
 khittasarassa vidatthacaturaṅgulaṃ tālacchāyaṃ atikkamanato
 puretaraṃyeva bhagavā cuddasavidhena kāyānupassanaṃ, navavidhena
 vedanānupassanaṃ, soḷasavidhena cittānupassanaṃ, pañcavidhena
 dhammānupassanaṃ katheti. Tiṭṭhantu vā ete cattāro, sace hi aññe cattāro
 sammappadhānesu, aññe iddhipādesu, aññe pañcendriyesu, aññe
 pañcabalesu, aññe sattabojjhaṅgesu, aññe aṭṭhamaggaṅgesu pañhe
 puccheyyuṃ, tampi bhagavā katheyya. Tiṭṭhantu vā ete aṭṭha, sace aññe
 sattatiṃsa janā bodhipakkhiyesu pañhe puccheyyuṃ, tampi bhagavā
 tāvadeva katheyya.

Mūlaṃ nissayo patiṭṭhāti pacchimaṃ pacchimaṃ paṭhamassa
 paṭhamassa vevacananti daṭṭhabbaṃ. Tattha **patiṭṭhāti** sampayogavasena
 upanissayavasena ca okāsaḥavo. Sikkhāsaṅkhātānañhi
 avasesakusaladhammānaṃ methunaviratisampayogavasena vā patiṭṭhā siyā
 upanissayaḥbhāvena vā. Tenevāha “**methunasamvarō hi**”ti-ādi.
Vuttatthavasenāti patiṭṭhā-adhigamūpāyavasena. Sikkhāpadavibhaṅge
 niddiṭṭhaviraticetanā taṃsampayuttadhammā ca sikkhāpadanti dassetukāmo
 āha “**ayañca attho sikkhāpadavibhaṅge vuttanayena veditabbo**”ti.
 Sikkhāpadavibhaṅge hi virati-ādayo dhammā nippariyāyato pariyāyato ca
 “sikkhāpadan”ti vuttā. Vuttañhetuṃ—

“Tattha katamaṃ kāmesumicchācārā veramaṇī sikkhāpadaṃ?
 Yasmiṃ samaye kāmāvacaraṃ kusalaṃ cittaṃ uppannaṃ hoti
 somanassasahagataṃ ñāṇasampayuttaṃ kāmesumicchācārā
 viramantassa, yā tasmiṃ samaye kāmesumicchācārā ārati virati
 paṭivirati veramaṇī akiriya akaraṇaṃ anajjhāpatti velānatikkamo
 setughāto, idaṃ vuccati kāmesumicchācārā veramaṇī sikkhāpadaṃ.
 Avasesā dhammā veramaṇiyā sampayuttā.

Tattha katamaṃ kāmesumicchācārā veramaṇī sikkhāpadaṃ?
 Yasmiṃ samaye kāmāvacaraṃ kusalaṃ cittaṃ uppannaṃ hoti
 somanassasahagataṃ ñāṇasampayuttaṃ kāmesumicchācārā
 viramantassa, yā

tasmiṃ samaye cetanā sañcetanā cetayitattaṃ, idaṃ vuccati
kāmesumicchācārā veramaṇī sikkhāpadaṃ. Avasesā dhammā cetanāya
sampayuttā.

Tattha katamaṃ kāmesumicchācārā veramaṇī sikkhāpadaṃ?
Yasmiṃ samaye kāmāvacaraṃ kusalaṃ cittaṃ uppannaṃ hoti
somanassasahagataṃ ñāṇasampayuttaṃ kāmesumicchācārā
viramantassa, yo tasmiṃ samaye phasso -pa- paggāho avikkhepo, idaṃ
vuccati kāmesumicchācārā veramaṇī sikkhāpadaṃ”ti¹.

Ettha hi yasmā na kevalaṃ viratiyeva sikkhāpadaṃ, cetanāpi sikkhā
padameva, tasmā taṃ dassetuṃ dutiyanayo vutto. Yasmā ca na kevalaṃ
eteyeve dve dhammā sikkhāpadaṃ, cetanāsampayuttā pana paropaṇṇāsa
dhammāpi sikkhitabbakoṭṭhāsato sikkhāpadameva, tasmā tatiyanayo dassito.
Duvidhañhi sikkhāpadaṃ nippariyāyasikkhāpadaṃ pariyāyasikkhāpadanti.
Tattha virati **nippariyāyasikkhāpadaṃ**. Sā hi “pāṇātipātā veramaṇī”ti
pāḷiyaṃ āgatā, no cetanā. Viramanto ca tāya eva tatotato viramati, na
cetanāya, cetanampi pana āharitvā dasseti, tathā
sesacetanāsampayuttadhamme. Tasmā cetanā ceva
avasesasampayuttadhammā ca **pariyāyasikkhāpadanti** veditabbaṃ.

Idāni na kevalaṃ idha virati-ādayo dhammāva sikkhāpadaṃ, atha kho
tadatthajotikā paññattipīti dassento āha “**apicā**”ti-ādi. “**Yo tattha nāmakāyo
padakāyoti** idaṃ mahā-aṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ”ti vadanti. **Nāmakāyoti**
nāmasamūho nāmapaṇṇattiyeva. Padaniruttibyañjanāni nāmavevacanāneva
“nāmaṃ nāmakammaṃ nāmanirutti”ti-ādīsu² viya. **Sikkhākoṭṭhāsoti** virati-
ādayova vuttā, tadatthajotakaṃ vacanampi sikkhāpadanti idampi ettha
labbhateva.

Atthavaseti vuddhivisesse ānisaṃsavisesse. Tesam pana
sikkhāpadapaññattikāraṇattā āha “**dasa kāraṇavase**”ti, dasa kāraṇaviseseti
attho. Tenāha “**hitavisesse**”ti. Atthoyeva vā **atthavaso**, dasa atthe dasa
kāraṇānīti vuttaṃ hoti. Atha vā

1. Abhi 2. 300 piṭṭhe.

2. Abhi 1. 256 piṭṭhe.

attho phalaṃ tadadhīnavuttitāya vaso etassāti **atthavaso**, hetūti evampettha attho daṭṭhabbo. **Suṭṭhudevāti** idaṃ **rājantepurappavesanasikkhāpade**¹ vuttaṃ. “Ye mama sotabbhaṃ saddahātabbaṃ maññissanti, tesaṃ taṃ assa dīgharattaṃ hitāya sukhāyā”ti vuttattā **“yo ca tathāgatassa vacanaṃ sampatiṇṇhati, tassa taṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya hoti”**ti vuttaṃ. **Asampaṭicchane ādīnavanti bhaddālisutte**² viya asampaṭicchane ādīnavanā dassetvā. Sukhavihārābhāve sahaḥjīvamānassa abhāvato sahaḥjīvītāpi sukhavihārova vutto. Sukhavihāro nāma catunnaṃ iriyāpathavihārānaṃ phāsutā.

Maṅkutanti nittejabhāvaṃ. **Dhammenāti**-ādīsu **dhammoti** bhūtaṃ vatthu. **Vinayoti** codanā ceva sārāṇa ca. **Satthusāsananti** ṇattisampadā ceva anussāvanasampadā ca. **Piyasīlānanti** sikkhākāmānaṃ. Tesaṃhi sīlaṃ piyaṃ hoti. Tenevāha **“sikkhattayapāripūriyā ghaṭamānā”**ti. **Sandiṭṭhamānāti** saṃsayāṃ āpajjamānā³. **Ubbalāha** hontīti pīlītā honti. **Samṅhakammānāti** satipi uposathapavāraṇānaṃ saṃghakammabhāve gobalibaddaṇāyena uposathaṃ pavāraṇāṇa tṭhapetvā upasampadādisesasaṃghakammānaṃ gahaṇaṃ veditabbaṃ. Samaggānaṃ bhāvo **sāmaggi**.

“Na vo ahaṃ cunda diṭṭhadhammikānaṃyeva āsavānaṃ saṃvarāya dhammaṃ desemi”ti⁴ ettha vivādamūlabhūtā kilesā āsavāti āgatā.

“Yena devūpapatyassa, gandhabbo vā vihaṅgamo.

Yakkhattaṃ yena gaccheyyaṃ, manussattaṇa abbaje.

Te mayhaṃ āsavā khīṇā, viddhastā vinaḷikata”ti⁵—

ettha tebhūmakāṃ kammaṃ avasesā ca akusalā dhammā. Idha pana parūpavādavipattiṣāravadhabandhādayo ceva apāyadukkhabhūtā ca nānappakārā upaddavā **āsavāti** āha **“asaṃvare tṭhitena tasmimīyeva attabhāve pattabbā”**ti-ādi. Yadi hi bhagavā sikkhāpadaṃ na paññapeyya, tato asaddhammapaṭisevana-adinnādānapāṇātipātādi hetu ye uppajjeyyūṃ parūpavādādayo diṭṭhadhammikā nānappakārā anattā, ye ca taṃnimittameva

1. Vi 2. 205 piṭṭhe.

2. Ma 2. 100 piṭṭhe.

3. Sandiddhamanāti saṃsayāṃ āpajjamānānaṃ (?)

4. Dī 3. 107 piṭṭhe.

5. Am 1. 348 piṭṭhe.

nirayādīsu nibbattassa pañcavidhabandhanakammakāraṇādivasena mahādukkhānubhavananānappakārā anattā, te sandhāya idaṃ vuttaṃ “diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāya samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāyā”ti. Diṭṭhadhammo vuccati paccakkho attabhāvo, tattha bhavā **diṭṭhadhammikā**. Tena vuttaṃ “**tasmimīyeva attabhāve pattabbā**”ti. Sammukhā garaḥaṇaṃ **akitti**, parammukhā garaḥaṇaṃ **ayaso**. Atha vā sammukhā parammukhā ca garaḥaṇaṃ **akitti**, parivārahāni **ayasoti** veditabbaṃ. **Āgamanamaggathakanāyāti** āgamanadvārapidahanattāya. Samparetabbato pecca gantabbato **samparāyo**, paralokoti āha “**samparāye narakādīsū**”ti. Methunādīni **rajjanaṭṭhānāni**, paṇātipātādīni **dussanaṭṭhānāni**.

Cuddasa khandhakavattāni nāma vattakkhandhake vuttāni āgantukavattaṃ āvāsika, gamika, anumodana, bhattagga, piṇḍacārika, ārañṇika, senāsana, jantāghara, vaccakuṭi, upajjhāya, saddhivihārika, ācariya, antevāsikavattanti imāni cuddasa vattāni. Tato aññāni pana kadāci tajjanīyakammakatādīkāleyeva caritabbāni **dve asīti mahāvattāni**, na sabbāsu avatthāsu caritabbāni, tasmā cuddasakhandhakavattesu agaṇitāni, tāni pana “pārivāsikānaṃ bhikkhūnaṃ vattaṃ paññapessāmī”ti¹ ārabhitvā “na upasampādetabbaṃ -pa- na chamāyaṃ caṅkamante caṅkame caṅkamitabbaṃ”ti¹ vuttāvasānāni chasaṭṭhi, tato paraṃ “na bhikkhave pārivāsikena bhikkhunā pārivāsikavuḍḍhatarena bhikkhunā saddhiṃ, mūlāyapaṭikassanārahena, mānattārahena, mānattacārikena, abbhānārahena bhikkhunā saddhiṃ ekacchanne āvāse vattabbaṃ”ti-ādīna² vuttavattāni pakatattacaritabbehi anaññattā visuṃ agaṇetvā pārivāsikavuḍḍhatarādīsū puggalantaresu caritabbattā tesam vasena sampiṇḍetvā ekekaṃ katvā gaṇitāni pañcāti ekasattati vattāni, upakkhepanīyakammakatavattesu vuttaṃ “na pakatattassa bhikkhuno abhivādanaṃ paccuṭṭhānaṃ -pa- nahāne piṭṭhiparikammaṃ sādītābaṃ”ti³ idaṃ abhivādanādīnaṃ asādiyaṇaṃ ekaṃ, “na pakatatto bhikkhu sīlavipattiyā anuddhamsetabbo”ti-ādīni⁴ ca dasāti evametāni dvāsīti vattāni. Etesveva pana kānici tajjanīyakammādivattāni, kānici pārivāsikādivattānīti aggahitaggahaṇena dvāsīti eva, aññattha pana aṭṭhakathāpadese

1. Vi 4. 83 piṭṭhādīsū. 2. Vi 4. 86 piṭṭhe. 3. Vi 4. 63 piṭṭhe. 4. Vi 4. 52 piṭṭhe.

appakaṃ ūnamadhikaṃ vā gaṇanūpagaṃ na hotīti “asīti khandhakavattānī”ti vuttaṃ.

Saṃvaravinayoti sīlasaṃvaro satisaṃvaro ñāṇasaṃvaro khantisaṃvaro vīriyasaṃvaroti pañcavidhopi saṃvaro yathāsakaṃ saṃvaritabbānaṃ vinetabbānaṃ kāyaduccaritādīnaṃ saṃvaraṇato saṃvaro, vinayanato vinayoti vuccati. **Pahānavinayoti** tadanāgappahānaṃ vikkhambhanappahānaṃ samucchadappahānaṃ paṭippassaddhippahānaṃ nissaraṇappahānanti pañcavidhampi pahānaṃ yasmā cāgaṭṭhena pahānaṃ, vinayanaṭṭhena vinayo, tasmā pahānavinayoti vuccati. **Samathavinayoti** satta adhikaraṇasamathā. **Paññattivinayoti** sikkhāpadameva. Sikkhāpadapaññattiyā hi vijjamānāya eva sikkhāpadasambhavato paññattivinayopi sikkhāpadapaññattiyā anuggahito hoti.

Idāni¹—

“Yaṃ saṃghasuṭṭhu, taṃ saṃghaphāsu, yaṃ saṃghaphāsu, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāya, yaṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāya, taṃ pesalānaṃ bhikkhūnaṃ phāsuvihārāya, yaṃ pesalānaṃ bhikkhūnaṃ phāsuvihārāya, taṃ diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāya, yaṃ diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāya, taṃ samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāya, yaṃ samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāya, taṃ appasannānaṃ pasādāya, yaṃ appasannānaṃ pasādāya, taṃ pasannānaṃ bhiyyobhāvāya, yaṃ pasannānaṃ bhiyyobhāvāya, taṃ saddhammaṭṭhitiyā, yaṃ saddhammaṭṭhitiyā, taṃ vinayānuggahāya.

Yaṃ saṃghasuṭṭhu, taṃ saṃghaphāsu, yaṃ saṃghasuṭṭhu, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāya, yaṃ saṃghasuṭṭhu, taṃ pesalānaṃ bhikkhūnaṃ phāsuvihārāya, yaṃ saṃghasuṭṭhu, taṃ diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāya, yaṃ saṃghasuṭṭhu, taṃ samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāya, yaṃ saṃghasuṭṭhu taṃ appasannānaṃ pasādāya, yaṃ saṃghasuṭṭhu, taṃ pasannānaṃ bhiyyobhāvāya, yaṃ saṃghasuṭṭhu, taṃ saddhammaṭṭhitiyā, yaṃ saṃghasuṭṭhu, taṃ vinayānuggahāya.

Yaṃ saṃghaphāsu, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāya, yaṃ saṃghaphāsu, taṃ pesalānaṃ bhikkhūnaṃ phāsuvihārāya, yaṃ saṃghaphāsu, taṃ diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāya, yaṃ saṃghaphāsu, taṃ samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāya, yaṃ saṃghaphāsu, taṃ appasannānaṃ pasādāya, yaṃ saṃghaphāsu, taṃ pasannānaṃ bhiyyobhāvāya, yaṃ saṃghaphāsu, taṃ saddhammaṭṭhitiyā, yaṃ saṃghaphāsu, taṃ vinayānuggahāya, yaṃ saṃghaphāsu, taṃ saṃghasutṭhutaṃ.

Yaṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāya -pa-. Yaṃ pesalānaṃ bhikkhūnaṃ phāsuvihārāya -pa-. Yaṃ diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāya -pa-. Yaṃ samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāya -pa-. Yaṃ appasannānaṃ pasādāya -pa-. Yaṃ pasannānaṃ bhiyyobhāvāya -pa-. Yaṃ saddhammaṭṭhitiyā -pa-. Yaṃ vinayānuggahāya, taṃ saṃghasutṭhutaṃ, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ saṃghaphāsutāya, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāya, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ pesalānaṃ bhikkhūnaṃ phāsuvihārāya, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāya, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāya, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ appasannānaṃ pasādāya, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ pasannānaṃ bhiyyobhāvāya, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ saddhammaṭṭhitiyā.

Atthasataṃ dhammasataṃ, dve ca niruttisatāni.

Cattāri ñāṇasatāni, atthavase pakaraṇe”ti—

yaṃ vuttaṃ **parivāre**, taṃ dassento “**apicetthā**”ti-ādimāha.

Tattha “yaṃ saṃghasutṭhu, taṃ saṃghaphāsu, yaṃ saṃghaphāsu, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāyā”ti iminā anukkamena yaṃ vuttaṃ, taṃ sandhāya āsannāsannapadānaṃ uparūparipadehi saddhim yojitattā saṅkhalikabandhanasadisattā “**saṅkhalikanayan**”ti vuttaṃ. Saṅkhalikanayaṃ katvāti sambandho. “Yaṃ saṃghasutṭhu, taṃ saṃghaphāsu, yaṃ saṃghasutṭhu, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāyā”ti evamādinā dasasu padesu ekamekaṃ padaṃ tadavasesehi navanavapadehi yojetvā yaṃ vuttaṃ, taṃ sandhāya “**ekekapadamūlikam dasakkhattuṃ yojanam katvā**”ti vuttaṃ.

Atthasatanti-ādisu saṅkhalikanaye tāva purimapurimapadānaṃ vasena dhammasataṃ veditabbaṃ, pacchimapacchimānaṃ vasena atthasataṃ daṭṭhabbaṃ. Kathaṃ? Kiñcāpi **parivāre** “yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ saṅghaphāsū”ti-ādinā saṅkhalikanaye khaṇḍacakkameva vuttaṃ, tathāpi teneva nayena baddhacakkassapi nayo dinno, tasmā “yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ saṅghaphāsū”ti-ādiṃ vatvā “yaṃ vinayānuggahāya, taṃ saṅghasuṭṭhū”ti yojetvā baddhacakkaṃ kātappaṃ. Evaṃ “yaṃ saṅghaphāsu, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāyā”ti-ādiṃ vatvāpi “yaṃ vinayānuggahāya, taṃ saṅghasuṭṭhu, yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ saṅghaphāsū”ti yojetvā baddhacakkaṃ kātappaṃ. Iminā anukkamena sesapadesupi yojitesu saṅkhalikanayena dasa baddhacakkāni honti. Tesu ekekasmīṃ cakke purimapurimapadānaṃ vasena dasa dasa dhammā, pacchimapacchimapadānaṃ vasena dasa dasa atthāti saṅkhalikanaye atthasataṃ dhammasataṅca sampajjati. Ekamūlakanaye pana “yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ saṅghaphāsu, yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāyā”ti evamādinā ekameva padaṃ seschi navahi padehi yojitanti purimapadassa ekattā ekameva dhammapadaṃ naveva atthapadāni honti, tasmā ekamūlakanaye dasasu padesu ekamekaṃ mūlaṃ katvā dasakkhattuṃ yojanāya katāya dhammapadānaṃ vasena dhammapadāni dasa, atthapadāni navutīti atthasataṃ dhammasataṅca na sampajjati, tasmā ekamūlakanaye saṅkhalikanaye vuttanayena atthasataṃ dhammasataṅca aggahetvā yaṃ tattha dasadhammapadānaṃ navuti-atthapadānaṅca vasena padasataṃ vuttaṃ, taṃ sabbaṃ dhammasatanti gahetvā tadatthajotanasena atṭhakathāyaṃ vuttāni saṅghasuṭṭhubhāvādīni atthapadāni atthasatanti evaṃ gahite atthasataṃ dhammasataṅca sampajjati. Evaṃ tāva atthasataṃ dhammasataṅca veditabbaṃ. **Dve ca niruttisatānī**ti ettha pana atthajotikānaṃ niruttīnaṃ vasena niruttisataṃ, dhammabhūtānaṃ niruttīnaṃ vasena niruttisatanti dve niruttisatāni ca veditabbāni. **Cattāri nāṇasatānī**ti atthasate nāṇasataṃ, dhammasate nāṇasataṃ, dvīsu niruttisatesu dve nāṇasatānīti cattāri nāṇasatāni.

Evaṅca pana bhikkhaviti ettha **ca** saddo bhinnakkamena yojetabboti āha “uddiseyyātha cā”ti. Kathaṃ panettha “uddiseyyāthā”ti vutte pariyāpuṇeyyāthāti-ādi atthasambhavoti āha “**atirekānayanattho hi ettha ca saddo**”ti. Vuttatthato atirekassa atthassa ānayanāṃ atirekānayanāṃ, so attho etassāti **atirekānayanattho**,

avuttasamuccayatthoti vuttaṃ hoti. “Asaṃvāso”ti vuttattā “**daḷhaṃ katvā**”ti vuttaṃ.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sāratthadīpaniyaṃ

Paṭhamapaññattikathā niṭṭhitā.

Sudinnabhāṇavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Makkaṭivathukathāvaṇṇanā

40. **Anuttānapadavaṇṇanā**ti uttānaṃ vuccati pākaṭaṃ, tappaṭipakkhena anuttānaṃ apākaṭaṃ appacuraṃ duviññeyyañca, anuttānānaṃ padānaṃ vaṇṇanā anuttānapadavaṇṇanā. Uttānapadavaṇṇanāya payoṇābhāvato anuttānaggahaṇaṃ. **Pacurapaṭisevano** hotīti bahulapaṭisevano hoti, divase divase niraṇṭaraṃ paṭisevatīti attho. **Pacuratthe hi vattamānavacanaṃ**ti sabbadā paṭisevanābhāvepi “iha mallā yujjhantī”ti-ādīsu viya bāhullavuttiṃ upādāya vattamānavacanaṃ. **Āhiṇḍantā**ti vicarantā. **Aññesupī**ti aññesupi bhikkhūsu.

41. **Sahoḍḍhaggahitoti**¹ saha bhaṇḍena gahito. Attano micchāgāhena lesa-oḍḍanena vā paripuṇṇatthampi paṭhamapaññattiṃ aññathā karonto “tañca kho manussitthiyā, no tiracchānagatāyā”ti āha. **Dassananti** sānurāgadassanaṃ. **Gahaṇanti** anurāgavaseneva hatthena gahaṇaṃ. **Ādhasanaṃ** attano sarīrena tassā sarīrassa-upari āmasanamattaṃ, **phusanaṃ** tato daḷhataṃ katvā saṃphusanaṃ, **ghaṭṭanaṃ** tatopi daḷhataṃ katvā sarīrena sarīrassa ghaṭṭanaṃ. **Taṃ sabbampī**ti dassanādi sabbampi.

42. **Daḷhataṃ sikkhāpadamakāsīti** imasmiṃ adhikāre anupaññattiyā sikkhāpadassa daḷhikaraṇaṃ sithilakaraṇaṃ paṇḍato āpannaṃ vibhajitvā dassetukāmo “**duvidhañhi sikkhāpadan**”ti-ādimāha. Tattha yassa sacittakassa sikkhāpadassa cittaṃ akusalameva hoti, taṃ lokavajjaṃ. Yassa sacittakācittakapakkhasahitassa acittakassa ca sacittakapakkhe cittaṃ

1. Sabhaṇḍagahitoti (Sī), sahoḍhagahitoti (Syā)

akusalameva hoti, tampi surāpānādi lokavajjanti imamatthaṃ sampiṇḍetvā dassetum **“yassa sacittakapakkhe cittaṃ akusalameva hoti, taṃ lokavajjaṃ nāmā”**ti vuttaṃ. “Sacittakapakkhe”ti hi idaṃ vacanaṃ acittakaṃ sandhāya vuttaṃ. Na hi ekaṃsato sacittakassa “sacittakapakkha”ti visesane payojanaṃ atthi. Sacittakapakkheti ca vatthuvītikkamavijānanacittena “sacittakapakkhe”ti gahetabbaṃ, na paṇṇattivijānanacittena. Yadi hi “na vaṭṭati”ti paṇṇattivijānanacittena yassa sikkhāpadassa sacittakapakkhe cittaṃ akusalameva, tampi lokavajjanti vadeyya, sabbesaṃ paṇṇattivajjasikkhāpadānampi lokavajjatā āpajjeyya paṇṇattivajjānampi “na vaṭṭati”ti jānitvā vītikkame akusalacittasseva sambhavato. Na hi bhagavato āṇaṃ jānitvā maddantassa kusalacittaṃ uppajjati anādariyavasena paṭighacittasseva uppajjanato.

Apicettha “sacittakapakkhe cittaṃ akusalamevā”ti vacanato acittakassa vatthu-ajānanavasena acittakapakkhe cittaṃ akusalamevāti ayaṃ niyamo natthi viññāyati. Yadi hi acittakassa acittakapakkhepi cittaṃ akusalameva siyā, “sacittakapakkhe”ti idaṃ visesanaṃ niratthakaṃ siyā. “Yassa cittaṃ akusalameva hoti, taṃ lokavajjaṃ”ti ettake vutte surāti ajānitvā pivantassa gandhavaṇṇakādibhāvaṃ ajānitvā tāni limpantīnaṃ bhikkhunīnaṃ vināpi akusalacittena āpattisambhavato ekantākusalaṃ sacittakasikkhāpadam iḥapetvā surāpānādi-acittakasikkhāpadānaṃ lokavajjatā na siyāti tesampi saṅgaṇhatthaṃ “yassa sacittakapakkhe cittaṃ akusalameva hoti, taṃ lokavajjaṃ”ti vuttaṃ. Teneva **cūḷagaṇṭhipade majjhimagāṇṭhipade** ca vuttaṃ “etaṃ sattaṃ māressāmīti tasmimyeva padese nipannaṃ aññaṃ mārentassa pāṇasāmaññaṃ atthitāya yathā pāṇātipāto hoti, evaṃ etaṃ majjaṃ pivissāmīti aññaṃ majjaṃ pivantassa majjasāmaññaṃ atthitāya akusalameva hoti. Yathā pana kaṭṭhasaññāya sappam ghātentassa pāṇātipāto na hoti, evaṃ nāḷikerapānasaññāya majjaṃ pivantassa akusalaṃ na hoti”ti.

Keci pana vadanti “sāmaṇerassa surāti ajānitvā pivantassa pārājiko natthi, akusalaṃ pana hoti”ti, taṃ tesam matimattaṃ. “Bhikkhuno ajānitvāpi bījato paṭṭhāya majjaṃ pivantassa pācittiyaṃ, sāmaṇero

jānitvā pivanto sīlabhedam āpajjati, na ajānitvā”ti ettakameva hi aṭṭhakathāyaṃ vuttam, “akusalam pana hoti”ti na vuttanti. Aparampi vadanti “ajānitvā pivantassapi sotāpannassa mukham surā na pavisati kammaṭṭhappatta-akusalacitteneva pātabbato”ti, tampi na sundaram. Bodhisatte kucchigate bodhisattamātu sīlam viya hi idampi ariyasāvakānam dhammatāsiddhanti veditabbam. Teneva dīghanikāye **kūṭadantasuttaṭṭhakathāyaṃ**¹ vuttam—

“Bhavantarepi hi ariyasāvako jīvitahetupi neva pāṇam hanati, na suram pivati. Sacepissa suraṇca khīraṇca missetvā mukhe pakkhipanti, khīrameva pavisati, na surā. Yathā kim? Yathā koṇcasakuṇṇanam khīramissake udaye khīrameva pavisati, na udakam. Idam yonisiddhanti ce? Idampi dhammatāsiddhanti veditabban”ti.

Yadi evam **surāpānasikkhāpadatṭhakathāyaṃ**² “vatthu-ajānanatāya cettha acittakatā veditabbā, akusaleneva pātabbatāya lokavajjatā”ti kasmā vuttam? Nāyam doso. Ayam hettha adhippāyo—sacittakapakkhe akusalacitteneva pātabbatāya lokavajjatāti. Imināyeva hi adhippāyena aññesupi lokavajjesu acittakasikkhāpadesu akusalacittatāyeva vuttā, na pana sacittakatā. Teneva **bhikkhunīvibhaṅgaṭṭhakathāyaṃ**³ vuttam—

“Giraggasamajjam cittāgārasikkhāpadam saṅghāṇi itthālankāro gandhakavaṇṇako vāsitaṇṇakāro bhikkhunī-ādīhi ummaddanaparimaddanāti imāni dasa sikkhāpadāni acittakāni lokavajjāni akusalacittāni”ti,

ayam panettha adhippāyo—vināpi cittena āpajjitabbatā acittakāni, citte pana sati akusaleneva āpajjitabbatā lokavajjāni ceva akusalacittāni cāti tasmā **bhikkhuvibhaṅge** āgatāni surāpāna-uyyutta-uyyodhikasikkhāpadāni tīṇi, **bhikkhunīvibhaṅge** āgatāni giraggasamajjādīni dasāti imesaṃ terasannaṃ acittakasikkhāpadānam lokavajjatādassanattam “sacittakapakkhe”ti idam visesaṇam katanti niṭṭhamettha gantabbam.

1. Dī-Ṭṭha 1. 273 piṭṭhe.

2. Vi-Ṭṭha 3. 127 piṭṭhe.

3. Vi-Ṭṭha 3. 229 piṭṭhe.

Yasmā pana paṇṇattivajjassa vatthuvītikkamavijānanacittena sacittakapakkhe cittaṃ siyā kusalaṃ, siyā akusalaṃ, siyā abyākataṃ, tasmā tassa sacittakapakkhe cittaṃ akusalamevāti ayaṃ niyamo natthīti sesaṃ paṇṇattivajjanti vuttaṃ.

Rundhantīti vītikkamaṃ rundhantī. **Dvāraṃ pidahantīti** vītikkamalesassa dvāraṃ pidahantī. **Sotaṃ pacchindamānāti** uparūpari vītikkamasotaṃ pacchindamānā. Atha vā **rūndhantīti** anāpattilesaṃ rundhantī. **Dvāraṃ pidahantīti** anāpattilesassa dvāraṃ pidahantī. **Sotaṃ pacchindamānāti** anāpattisotaṃ pacchindamānā, āpattimeva kurumānāti vuttaṃ hoti. Nanu ca lokavajje kāci anupaññatti uppajjamānā sithilaṃ karontī uppajjati, tasmā “**lokavajje anupaññatti uppajjamānā -pa-gāḷhatarāṃ karontī uppajjati**”ti idaṃ kasmā vuttanti āha “**aññatra adhimānā, aññatra supinantā**”ti-ādi. “Aññatra adhimānā”ti imissā anupaññattiyā “vītikkamābhāvā”ti kāraṇaṃ vuttaṃ, “aññatra supinantā”ti imissā “abbohārikattā”ti kāraṇaṃ vuttaṃ. Tattha **vītikkamābhāvāti** pāpiccho icchāpakatoti-ādivītikkamābhāvā. Uttarimanussadhamme hi “pāpiccho icchāpakato uttarimanussadhammaṃ ullapati”ti¹ vacanato viśaṃvādanādhippāyena musā bhaṇanto pārājiko hoti. Ayaṃ pana adhimānena adhigatasaññī hutvā ullapati, na sikkhāpadaṃ vītikkamitukāmo, tasmā “aññatra adhimānā”ti ayaṃ anupaññatti uppajjamānā vītikkamābhāvā anāpattikarā jātā. **Abbohārikattāti** supinante vijjamānāyapi cetanāya vītikkamicchāya ca abbohārikattā. Kiñcāpi hi supinante mocanassādacetanā saṃvijjati, kadāci upakkamanampi hoti, tathāpi thinamiddhena abhibhūtattā taṃ cittaṃ abbohārikaṃ, cittassa abbohārikattā upakkamakiriyāsaṃvattanikāpi cetanā abbohārikā. Teneva “atthesā bhikkhave cetanā, sā ca kho abbohārikā”ti² bhagavatā vuttā, tasmā “aññatra supinantā”ti ayaṃ anupaññatti abbohārikattā anāpattikarā jātā.

Akate vītikkameti “kukkuccāyantā na bhuñjimsū”ti-ādīsu viya vītikkame akate. **Sithilaṃkarontīti** paṭhamāṃ sāmāññato baddhasikkhāpadaṃ

1. Vi 3. 135 piṭṭhe.

2. Vi 1. 153 piṭṭhe.

mocetvā attano attano visaye anāpattikaraṇavasena sithilaṃ karontī”.

Dvāraṃ dadamānāti anāpattiyā dvāraṃ dadamānā. Tenevāha “**aparāparampi anāpattiṃ kurumānā**”ti. Nanu ca sañcarittasikkhāpade “antamaso taṅkhaṇikāyapī”ti anupaññatti uppajjamānā āpattimeva karontī uppannā, atha kasmā “anāpattiṃ kurumānā uppajjati”ti vuttanti āha “**antamaso taṅkhaṇikāyapī**”ti-ādi. Udāyinā bhikkhunā taṅkhaṇikāya sañcarittam āpannavatthusmiṃ paññattattā “**kate vītikkame**”ti vuttam. **Paññattigatikāva hotīti** mūlapaññattiyamīeva antogadhā hoti.

Makkaṭivattukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Santhatabhāṇavāra

Vajjiputtakavatthuvaṇṇanā

43. Vesālī nivāso etesanti **vesālikāti** āha “**vesālivāsino**”ti. Vajjīsu janapade vasantā vajjino, vajjīnaṃ puttakā **vajjiputtakāti** āha “**vajjiratthe vesāliyaṃ kulānaṃ puttā**”ti. **Ñāṭīnaṃ byasananti** ñāṭīnaṃ vināso. So pana ñāṭīnaṃ vināso rājadaṇḍādikāraṇena hotīti āha “**rājadaṇḍabyādhimaraṇavippavāsanimittenā**”ti. Bhogānaṃ byasanaṃ vināso **bhogabyasanaṃ**. Tañca hiraññasuvaṇṇadāsīdāsādīnaṃ upabhogaparibhogavatthūnaṃ rājadaṇḍādīnā vināsoti āha “**esa nayo dutiyapadepī**”ti. **Na buddhaṃ garahāmāti** “asabbaññubuddho”ti-ādinā buddhaṃ na garahāma. **Na dhammagarahinoti** “aniyyāniko dhammo”ti-ādinā dhammaṃ na garahāma. **Na saṃghagarahinoti** “duppaṭipanno saṃgho”ti-ādinā saṃghaṃ na garahāma. **Aṭṭhatimsārammaṇesūti** dasa kasiṇā dasa asubhā dasānussatiyo cattāro brahmavihārā cattāro āruppā catudhātuvavatthānaṃ āhāre paṭikūlasaññāti imesu cattālīsakammaṭṭhānesu pāḷiyaṃ anāgatattā ālokākāsakasiṇadvayaṃ ṭhapetvā avasesāni gahetvā vuttam. **Vibhattā kusalā dhammāti** “imasmim ārammaṇe idaṃ hotī”ti evaṃ vibhattā upacārajjhānena saddhiṃ paṭhamajjhānādayo mahaggatakusalā

dhammā. **Teva dhammeti** te eva kusale dhamme. Majjhimayāmo bhikkhūnaṃ niddākilamathavinodanokāsattā na gahitoti āha “**paṭhamayāmañca pacchimayāmañcā**”ti. Saccāni bujjhati paṭivijjhatīti bodhi, arahattamaggañāṇaṃ. Upakārakattena tassa pakkhe bhavā **bodhipakkhiyāti** āha “**bodhissa pakkhe bhavānaṃ, arahattamaggañāṇassa upakārakānaṃ**”ti. Cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañcendriyāni pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggoti ime sattatimsa bodhipakkhiyadhammā. “**Gihipalibodham āvāsapalibodhañcapahāyā**”ti imesaṃyeva dvinnāṃ palibodhānaṃ upacchedassa sudukkarabhāvato vuttaṃ. **Yuttapayuttāti** sammadeva yuttā.

Āsayanti ajjhāsayaṃ. Sikkhaṃ appaccakkhāya bhikkhubhāve ṭhatvā paṭisevitamethunānaṃ tesāṃ vajjiputtakānaṃ upasampadaṃ anujānanto bhagavā “pārājiko hoti asaṃvāso”ti evaṃ paññattasikkhāpadaṃ samūhanati nāmāti āha “**yadi hi bhagavā -pa- paññattasikkhāpanā**”ti. “Yo pana bhikkhū”ti vuttattā pana sikkhaṃ paccakkhāya paṭisevitamethunassa upasampadaṃ anujānanto na samūhanati nāma. Na hi so bhikkhu hutvā paṭisevati. “So āgato **na** upasampādetabbo”ti vacanato sāmaṇerabhūmi anuññātāti āha “**sāmaṇerabhūmiyaṃ pana ṭhito**”ti-ādi. **Uttamatthanti** arahattaṃ nibbānameva vā.

Vajjiputtakavatthuvaṇṇanā niṭṭhitā.

Catubbidhavinayakathāvaṇṇanā

45. **Nīharitvāti** sāsanato nīharitvā. Tathā hi “pañcahupāli aṅgehi samannāgatena bhikkhunā nānuyuñjitabbaṃ. Katamehi pañcahi? Suttaṃ na jānāti, suttānulomaṃ na jānāti”ti¹ evamādi pariyattisāsanato suttaṃ suttānulomañca nīharitvā pakāsesuṃ, “anāpatti evaṃ amhākaṃ ācariyānaṃ uggaho paripucchāti gaṇhāti”ti² evamādi pariyattisāsanato ācariyavādaṃ nīharitvā pakāsesuṃ, **bhārukacchakavatthusmim**³

1. Vi 5. 333 piṭṭhe.

2. Bhaṇantīti (Sī), bhaṇatīti (Syā)

3. Vi 1. 49 piṭṭhe.

“āyasmā upāli evamāha anāpatti āvuso supinantenā”ti-
evamādi-pariyattisāsanato eva attanomatim nīharitvā pakāsesum. Tāya hi
attanomatiyā therō etadaggaṭṭhānam labhi.

Vuttanti nāgasenattherena vuttam. Pajjate anena atthoti padam,
bhagavatā kaṇṭhādivaṇṇappavattiṭṭhānam āhacca visesetvā bhāsitaṃ padam
āhaccapadam, bhagavatoyeva vacanam. Tenāha **“āhaccapadanti suttaṃ
adhippetan”**ti. “Idaṃ kappati, idaṃ na kappatī”ti evam avisesetvā “yaṃ
bhikkhave mayā ‘idaṃ na kappatī’ti appaṭikkhittam, tañce akappiyaṃ
anulometi, kappiyaṃ paṭibāhati, tam vo na kappatī”ti-ādinā¹ vuttam
sāmaññalakkhaṇam idha **“raso”**ti adhippetanti āha **“rasoti suttānuloman”**ti.
Dhammasaṅgāhakappabhūti-ācariyaparamparato ānītā aṭṭhakathātanti idha
“ācariyavaṃso”ti adhippetatī āha **“ācariyavaṃsoti ācariyavādo”**ti.

Idha vinayavinicchayassa adhikatattā tadanucchavikameva suttam
dassento āha **“suttaṃ nāma sakale vinayapiṭake pāḷi”**ti. **Mahāpadesā**ti mahā-
okāsā, mahantāni vinayassa patiṭṭhāpanaṭṭhānāni yesu patiṭṭhāpito vinayo
vinicchayati asandehato. Mahantāni vā kāraṇāni **mahāpadesā**, mahantāni
vinayavinicchayakāraṇānīti vuttam hoti. “Atthato pana ‘yaṃ bhikkhave’ti-
ādinā vuttā sādhippāyā pāḷiyeva mahāpadesā”ti vadanti. Tenevāha **“ye
bhagavatā evam vuttā”**ti-ādi. Ime ca mahāpadesā khandhake āgatā, tasmā
tesam vinicchayakathā tattheva āvi bhavissatīti idha na vuccati. Yadi-
pi tattha tattha bhagavatā pavattitā pakinnakadesanāva aṭṭhakathā, sā pana
dhammasaṅgāhakehi paṭhamam tīṇi piṭakāni saṅgāyitvā tassa-
atthavaṇṇanānurūpeneva vācanāmaggaṃ āropitattā “ācariyavādo”ti vuccati
ācariyā vadanti samvaṇṇenti pāḷim etenāti katvā. Tenāha **“ācariyavādo nāma
-pa- aṭṭhakathātanti”**ti. Tisso saṅgītiyo āruḷhoyeva ca buddhavacanassa
atthasamvaṇṇanābhūto kathāmaggo mahāmahindattherena tambapaṇṇidīpaṃ
ābhato, pacchā tambapaṇṇiyehe mahātherehi sīhaḷabhāsāya ṭhapito
nikāyantaraladdhisāṅkarapariharaṇattham. Kiñcāpi attanomati suttādīhi
saṃsanditvāva parikappiyati, tathāpi sā na suttādīsū

1. Vi 3. 348 piṭṭhe.

visesato niddiṭṭhāti āha “**suttasuttānuloma-ācariyavāde muñcitvā**”ti.

Anubuddhiyāti suttādīniyeva anugatabuddhiyā. **Nayaggāhenā**ti suttādito labbhamānanayaggahaṇena.

Attanomatim sāmāññato paṭhamam dassetvā idāni tameva visesetvā dassento “**apicā**”ti-ādimāha. Idāni tattha paṭipajjitabbākāram dassento āha “**taṃ pana attanomatim gahetvā kathentenā**”ti-ādi. **Atthenā**ti attanā sallakkhiteṇa atthena. **Ācariyavāde otāretabbā**ti ācariyavāde ñāṇena anuppavesetabbā. **Sabbadubbalā**ti puggalassa sayam paṭibhānabhāvato. Pamādapāṭhavasena ācariyavādassa kadāci suttānulomena asaṃsandanāpi siyā, so na gahetabboti dassento āha “**ācariyavādopi -pa- samento eva gahetabbo**”ti. **Samentamevagahetabbanti** yathā suttēna saṃsandati, evam mahāpadesato atthā uddharitabbāti dasseti. Suttānulomassa suttekadesattepi sutte viya “idaṃ kappati, idaṃ na kappati”ti paricchinditvā āhaccabhāsitaṃ kiñci natthīti āha “**suttānulomato hi suttameva balavataran**”ti.

Appaṭivattiyanti appaṭibāhiyam. **Kāraṇasamghasadisanti** pamāṇattā saṅgītikāraṇasamghasadisam. **Buddhānam thitakālasadisanti** iminā buddheheva kathitattā dharamānabuddhasadisanti vuttam hoti. Sutte hi paṭibāhite buddhova paṭibāhito hoti. **Sakavādī suttam gahetvā kathetī**ti sakavādī attano suttam gahetvā voharati. **Paravādī suttānulomanti** aññanikāyavādī attano nikāye suttānulomam gahetvā katheti. **Khepaṃ vā garahaṃ vā akatvā**ti “kim iminā”ti khepaṃ vā “kimesa bālo vadatī”ti garahaṃ vā akatvā. **Suttānulomanti** paravādinā vuttam aññanikāye suttānulomam. **Sutte otāretabbanti** sakavādinā attano sutte otāretabbam. **Suttasmimyeva thātabbanti** attano sutteyeva thātabbam. Evam sesavāresupi atthayojanā kātabbā. **Ayanti** sakavādī. **Paroti** aññanikāyavādī. Evam sesesupi.

Nanu ca “suttānulomato suttameva balavataran”ti heṭṭhā vuttam, idha pana “suttānulome suttam otāretabban”ti-ādi kasmā vuttanti? Nāyam virodho. “Suttānulomato suttameva balavataran”ti hi

idaṃ sakamateyeva suttaṃ sandhāya vuttaṃ. Tattha hi sakamatipariyāpannameva suttaḍiṃ sandhāya “attanomati sabbadubbalā, attanomatito ācariyavādo balavataro, ācariyavādato suttaṇulomaṃ balavataraṃ, suttaṇulomato suttameva balavataran”ti ca vuttaṃ. Idha pana paravādinā ānītaṃ aññanikāye suttaṃ sandhāya “suttaṇulome suttaṃ otāretabban”ti-ādi vuttaṃ. Tasmā paravādinā ānītaṃ suttaḍiṃ attano suttaṇuloma-ācariyavāda-attanomatīsu otāretvā samentaṃyeva gahetabbaṃ, itaraṃ na gahetabbanti ayaṃ nayo idha vuccatīti na koci pubbāparavirodho.

Bāhirakasuttanti tisso saṅgītiyo anārūḷhaguḷhavessantarādīni mahāsaṃghikanikāyavāsīnaṃ suttaṇi. **Vedallādīnanti ādi-**saddena guḷha-ummaggādiggaḥaṇaṃ veditabbaṃ, itaraṃ gārayhasuttaṃ na gahetabbaṃ. **Attanomatīyameva ṭhātabbanti** iminā aññanikāyato ānītasuttatopi sakanikāye attanomatīyeva balavatarāti dasseti. Sakavādī suttaṃ gahetvā katheti, paravādīpi suttamevāti-evamādinā samānajātikānaṃ vasena vāro na vutto, suttassa sutteyeva otāraṇaṃ bhinnaṃ viya hutvā na paññāyati, vuttanayeneva ca sakkā yojetunti.

Idāni sakavādīparavādināṃ kappiyākappiyādibhāvaṃ sandhāya vivāde uppanne tattha paṭipajjitabbavidhiṃ dassento āha “**atha panāyaṃ kappiyanti gahetvā katheti**”ti-ādi. Tattha **sutte ca suttaṇulome ca otāretabbanti** sakavādinā attanoyeva sutte ca suttaṇulome ca otāretabbaṃ. **Paro kāraṇaṃ na vindatīti** paravādī kāraṇaṃ na labhati. **Suttato bahuṃ kāraṇaṃ vinicchayaṇa dassetīti** paravādī attano suttato bahuṃ kāraṇaṃ vinicchayaṇa āharitvā dasseti. **Sādhūti sampañcchitvā akappīyeva ṭhātabbanti** iminā attano nikāye suttaḍiṇi alabhantena sakavādinā paravādīvacaneyeva ṭhātabbanti vadati. **Dvinnampi kāraṇacchāyā dissatīti** sakavādīparavādinā ubhinnampi kappiyākappiyabhāvasādhakaṃ kāraṇapatirūpakaṃ dissati. Yadi dvinnampi kāraṇacchāyā dissati, kasmā “akappīyeva ṭhātabban”ti āha “**vinayaṇi patvā**”ti-ādi. “Vinayaṃ patvā”ti vuttamevattham pākaṭataraṃ katvā dassento āha “**kappiyākappiyavicāraṇamāgammā**”ti.

Rundhitabbanti-ādīsu dubbhiññeyyavinicchaye kappiyākappiyabhāve sati kappiyanti gahaṇaṃ rundhitabbaṃ, akappiyanti gahaṇaṃ **gālhaṃ kātabbāṃ**. Aparāparaṃ pavattakappiyagahaṇasotaṃ **pacchinditabbāṃ**, garukabhāvasaṅkhāte akappiyabhāveveva ṭhātābanti attho.

Bahūhi suttavinicchayakāraṇehīti bahūhi suttehi ceva tato ānītavinicchayakāraṇehi ca. **Attano gahaṇaṃ na vissajjetabbanti** sakavādinā attano akappiyanti gahaṇaṃ na vissajjetabbaṃ. Idāni vuttamevatthaṃ nigamento “**evan**”ti-ādīmāha. Tattha **yoti** sakavādīparavādīsu yo koci. Keci pana “sakavādīsuyeva yo koci idhādhippeto”ti vadanti, evaṃ sante “atha panāyaṃ kappiyanti gahetvā kathetī”ti-ādīsu sabbattha ubhopi sakavādinoyeva siyūṃ heṭṭhā vuttasseva nigamanavasena “evan”ti-ādīnaṃ vuttattā, tasmā taṃ na gahetabbaṃ. **Atirekakāraṇaṃ labhatīti** ettha suttādīsu purimaṃ purimaṃ atirekakāraṇaṃ nāma, yo vā suttādīsu catūsu bahutaraṃ kāraṇaṃ labhati, so atirekakāraṇaṃ labhati nāma.

Suṭṭhu pavatti etassāti suppavatti, suṭṭhu pavattati sīlenāti vā suppavatti. Tenāha “**suppavattīti suṭṭhu pavattan**”ti. Vācāya uggataṃ **vācuggataṃ**, vacasā suggahitanti¹ vuttaṃ hoti. **Suttatoti** imassa vivaraṇaṃ “**pālito**”ti. Ettha ca “suttaṃ nāma sakalaṃ vinayapiṭakaṃ”ti vuttattā **pālītoti** tadatthadīpikā aññāyeva pālī veditabbā. **Anubyañjanasoti** imassa vivaraṇaṃ “**paripucchato ca aṭṭhakathāto cā**”ti. Pālīṃ anugantvā atthassa byañjanato pakāsanato **anubyañjananti** hi paripucchā aṭṭhakathā ca vuccati. Ettha ca aṭṭhakathāya viṣuṃ gahitattā **paripucchāti** theravādo vutto. Saṃghabhedassa pubbabhāge pavattakalahassettaṃ adhivacanaṃ **saṃgharājīti**. **Kukkuccakoti** aṇumattesupi vajjesu bhayadassanavasena kukkuccaṃ uppādentō. **Tantiṃ avisamvādetvāti** pālīṃ aññāthā akatvā. **Avokkamantoti** anatikkamanto.

Vitthunatīti atthaṃ adisvā nitthunati. **Vipphandatīti** kampati. **Santiṭṭhituṃ na sakkotīti** ekasmiṃyeva atthe patiṭṭhātuṃ na sakkoti. Tenāha

1. Pagghitanti (Sī, Syā)

“yaṃ yaṃ parena vuccati, taṃ taṃ anujānāti”ti. **Paravādaṃ gaṇhāti**ti
 “ucchumhi kasaṭaṃ yāvajīvikaṃ, raso sattāhakāliko, tadubhayavinimutto ca
 ucchu nāma visum natthi, tasmā ucchupi vikāle vaṭṭati”ti paravādinā vutte
 tampi gaṇhāti. **Eke kalomanti** palitaṃ sandhāya vuttaṃ. **Yamhīti** yasmim
 puggale. **Parikkhayaṃ pariyādānanti** atthato ekaṃ.

Ācariyaparamparā kho panassa suggahitā hotī”ti ettha
ācariyaparamparāti ācariyānaṃ vinicchayaparamparā. Teneva vakkhati
 “yathā ācariyo ca ācariyācariyo ca pālīṇca paripucchaṇca vadanti, tathā
 nātuṃ vaṭṭati”ti. **Pubbāparānusandhitoti** “idaṃ pubbavacanaṃ, idaṃ
 paravacanaṃ, ayamanusandhī”ti evaṃ pubbāparānusandhito.
Ācariyaparamparanti imasseva vevacanaṃ **theravādaṅganti**¹,
 therapaṭipāṇinti attho. **Dve tayo parivaṭṭāti** dve tisso paramparā.

Imehica pana tīhi lakkhaṇehīti “suttamassa svāgataṃ hotī”ti-ādinā
 heṭṭhā vuttehi tīhi lakkhaṇehi. Ettha ca paṭhamena lakkhaṇena vinayassa
 suṭṭhu uggahitabhāvo vutto, dutiyena uggahitena acalatā suppatiṭṭhitatā
 vuttā, tatiyena yaṃ pālīyā aṭṭhakathāya ca natthi, tampi ācariyavacana
 vinicchinituṃ samatthatā vuttā. **Otiṇṇe vatthusminti** codanāsāṅkhāte
 vītikkamasāṅkhāte vā vatthusmim saṃghamajjhe otiṇṇe, oṣaṭeti attho.
 Vuttameva vibhāvento “**codakena ca cuditakena ca vutte vattabbe**”ti āha.
 Keci pana “codakena otiṇṇe vatthusmim cuditakena ca vutte vattabbe”ti
 evaṃ yojenti. Apare pana “codakena ca cuditakena ca vutte vinayadharena
 ca vattabbe”ti evampi yojenti. “Codakena ca cuditakena ca vutte vattabbe”ti
 ayameva pana yojanā sundaratarāti veditabbā. **Vatthu oloketabbanti** tassa
 tassa sikkhāpadassa vatthu oloketabbaṃ. “Tiṇena vā paṇṇena vā -pa- yo
 āgaccheyya, āpatti dukkaṭasā”ti² hi idaṃ nissaggiye
 aññātakaviññattisikkhāpadassa vatthusmim paññattaṃ,
 thullaccayadubbhāsītāpattīnaṃ mātikāya anāgatattā “**pañcannaṃ āpattīnaṃ
 aññataran**”ti vuttaṃ. **Aññataran vā āpattinti** “kāle vikālesaññī āpatti
 dukkaṭassa, kāle vematiko āpatti

1. Theratarāṅganti (Sī, Syā)

2. Vi 1. 314 piṭṭhe.

dukkaṭassā”ti evamādinā¹ āgataṃ dukkaṭaṃ sandhāya vuttaṃ.

Sikkhāpadantaresūti vinītavatthum antokatvā ekekasmiṃ sikkhāpadantare.

Sukhumāti attanopi duviññeyyasabhāvassa lahuparivattino cittassa sīghaparivattitāya vuttaṃ. Tenāha “**cittalahukā**”ti. Cittaṃ lahu sīghaparivatti etesanti **cittalahukā**. Teti te vītikkame. **Taṃvatthukanti** te adinnādānamanussaviggahavītikkamā vatthu adhiṭṭhānaṃ kāraṇametassāti taṃvatthukaṃ. **Sīlāni sodhetvāti** yaṃvatthukaṃ kukkuccaṃ uppannaṃ, taṃ amanasikaritvā avasesasīlāni sodhetvā. Pākaṭabhāvato sukhavaḷaṇṇanatāya ca “**dvattiṃsākāraṃ tāva manasi karohi**”ti vuttaṃ. Aññasmiṃ pana kammaṭṭhāne kataparicayena tadeva manasi kātabbaṃ. **Kammaṭṭhānaṃ ghaṭayati**ti antarantarā khaṇḍaṃ adassetvā cittaena saddhiṃ ālambanabhāvena cirakālaṃ ghaṭayati. **Saṅkhārā pākaṭā hutvā upaṭṭhahantīti** vipassanākammaṭṭhāniko ce, tassa saṅkhārā pākaṭā hutvā upaṭṭhahanti. Sace katapārājikavītikkamo bhavēyya, tassa satipi asaritukāmatāya vippaṭṭisāravatthuvaseṇa punappunaṃ taṃ upaṭṭhahatīti cittekaggataṃ na vindati. Tena vuttaṃ “**kammaṭṭhānaṃ na ghaṭayati**”ti-ādi. **Attanā jānātīti** sayameva jānāti. Paccatte cetāṃ karaṇavacanāṃ, attā jānātīti vuttaṃ hoti. **Aññā ca devatā jānantīti** ārakkhadevatāhi aññā paracittaviduniyo devatā ca jānanti.

Niṭṭhitā catubbidhavinayakathāvaṇṇanā

Vinayadharassa ca lakkhaṇādikathāvaṇṇanā.

Bhikkhupadabhājanīyavaṇṇanā

Tasmāti yasmā pana-saddaṃ apanetvā aniyamena puggaladīpakāṃ yosaddameva āha, tasmā. **Etthāti** imasmiṃ yo-sadde. Pana-saddassa nipātamattattā yo-saddasseva atthaṃ pakāseṇa “**yo kocīti vuttaṃ hoti**”ti āha. **Yo koci nāmāti** yo vā so vā yo kocīti vutto. **Vāsadhurayutto vāti** vipassanādhurayutto vā. **Sīlesūti** pakatīsu.

Bhikkhatīti yācati. **Labhanto vā alabhanto vā**ti yo koci bhikkhati bhikkhaṃ esati gavesati, so taṃ labhatu vā mā vā, tathāpi bhikkhatīti bhikkhūti ayamettha adhippāyo. **Ariyāya yācanāyā**ti “uddissa ariyā tiṭṭhanti, esā ariyāna yācanā”ti evaṃ vuttāya ariyayācanāya, na kapaṇaddhikavaṇṇibbakayācakānaṃ viya “dehi dehi”ti evaṃ pavattayācanāya. **Bhikkhācariyanti** uñchācariyaṃ. **Ajjhupagatatattā**ti anuṭṭhitattā. **Kājabhattanti** kājehi ānītaṃ bhattaṃ.

Agghaphassavaṇṇabhedenāti agghādīnaṃ purimapakativijahena. Purimapakativijahanañhettha bhedoti adhippetāṃ. Dhovitvā apanetuṃ asakkuṇeyyasabhāvaṃ **malaṃ**, tathā apanetuṃ sakkuṇeyyasabhāvā **jallikā**. **Bhinnapaṭadharoti** nibbacanaṃ bhinnapaṭadhare bhikkhu-saddassa niruḷhattā kataṃ.

Upanissayasampannanti pubbe aṭṭhaparikkhāradānūpanissayasampannaṃ. Yo hi cīvarādike aṭṭha parikkhāre pattacīvarameva vā sotāpannādi-ariyassa puthujjanasseva vā sīlasampannassa datvā “idaṃ parikkhāradānaṃ anāgate ehibhikkhubhāvāya paccayo hotū”ti patthanaṃ paṭṭhapesi, tassa taṃ sati adhikārasampattiyaṃ buddhānaṃ sammukhībhave iddhimayaparikkhāralābhāya saṃvattatīti veditabbaṃ. **Brahmaghosanti** uttamaghosaṃ, brahmuno ghosasadisaṃ vā ghosaṃ. **Brahmacariyanti** sāsana brahmācariyaṃ maggabrahmacariyaṇca. Dukkassa sammā antakiriyāyāti yojetabbaṃ. **Bhaṇḍūti** muṇḍo. **Vāsīti** dantakaṭṭhacchedanavāsī. **Bandhananti** kāyabandhanaṃ. Yutto bhāvanānuyogo assāti **yuttayogo**, tassa yuttayogassa, bhāvanānuyogamanuyuttassāti vuttaṃ hoti. Iriyāpathasampannatāvibhāvanatthaṃ “**saṭṭhivassikatthero**¹ **viyā**”ti vuttaṃ. Buddhova pabbajjācariyo upasampadācariyo ca assāti **buddhācariyako**. Paṭhamabodhiyampi paṭhamakāleyeva sesa-upasampadānaṃ abhāvoti āha “**paṭhamabodhiyaṃ ekasmiṃ kālē**”ti. **Pañca pañcavaggiyattherāti** pañcavaggiyattherā pañca. **Tīṇi satanti** tīṇi satāni, gāthābandhasukhatthaṃ vacanavipallāso kato. **Eko ca theroti** aṅgulimālattheraṃ sandhāya vuttaṃ. **Na vuttāti** aṭṭhakathāyaṃ na vuttā. **Tatthāti** vinayapāḷiyaṃ.

1. Vassasatikatthero (Sī, Syā)

Veḷuvanamahāvihāre gandhakuṭiyaṃ nisinnoyeva bhagavā
mahākassapattherassa attānaṃ uddissa pabbajitabhāvaṃ viditvā tassa
paccuggamaṇaṃ karonto tigāvutaṃ maggaṃ ekakova gantvā
bahuputtanigrodhamūle pallaṅkaṃ ābhujitvā nisinno attano santikaṃ
āgantvā paramanipaccakāraṃ dassetvā “satthā me bhante bhagavā,
sāvako hamasmi, satthā me bhante bhagavā, sāvako hamasmi”ti tikkhattuṃ
attano sāvakattaṃ sāvetvā ṭhitassa mahākassapattherassa
nipaccakāramahattataṃ attano ca mahānubhāvataṃ dīpetuṃ yassa aññassa
ajānaṃyeva “jānāmī”ti paṭiññassa bāhirakassa satthuno evaṃ sabbacetasā
samannāgato pasannacitto sāvako evarūpaṃ paramanipaccakāraṃ kareyya,
tassa vaṇṭacchinnatālapakkaṃ viya gīvato muddhāpi vipateyya, sattadhā vā
phaleyyāti dassento “yo kho kassapa evaṃ sabbacetasā samannāgataṃ
sāvakaṃ ajānaṃyeva vadeyya ‘jānāmī’ti, apassaṃyeva vadeyya ‘passāmī’ti,
muddhāpi tassa vipateyya, sattadhā vā phaleyya, ahaṃ kho kassapa
jānaṃyeva vadāmi ‘jānāmī’ti, passaṃyeva vadāmi ‘passāmī’ti”¹ vatvā
jātimadamānamadarūpamadappahānatthaṃ tīhi ovādehi mahākassapattheraṃ
ovadanto **tasmātiha te kassapā**”ti-ādimāha.

Tattha² **tasmātihāti** tasmā icceva vuttaṃ hoti, yasmā ahaṃ jānantova
“jānāmī”ti passanto eva ca “passāmī”ti vadāmi, tasmāti attho. **Ti-kāra ha-**
kārā nipātā. **Ihāti** vā imasmiṃ sāsane **ta-kāro** padasandhivasena āgato. **Evaṃ**
sikkhitabbanti idāni vuccamānākāreṇa sikkhitabbaṃ. **Tibbanti** bahalaṃ
mahantaṃ. **Hirottappaṇcāti** hirī ca ottappaṇca. **Paccupaṭṭhitaṃ bhavissatīti**
upasaṅkamanato paṭhamatarameva upaṭṭhitaṃ bhavissati. Tathā hi sati tesāṃ
purato assa sagāravasappatissavatā saṇṭhāti. Yo ca therādisu hirottappaṃ
upaṭṭhapetvā upasaṅkamati, therādayopi taṃ sahirikā sa-ottappā ca hutvā
upasaṅkamantīti ayamettha ānisaṃso. **Kusalūpasamhitanti** kusalanissitaṃ,
anavajjaddhammanissitanti attho. **Aṭṭhiṃ katvāti** attānaṃ tena dhammena
aṭṭhikaṃ katvā, taṃ vā dhammaṃ “esa mayhaṃ dhammo”ti aṭṭhiṃ katvā.
Manasi katvāti citte ṭhapetvā. **Sabbacetasā samannāharitvāti** cittassa
thokampi bahi gantuṃ

1. Saṃ 1. 420 piṭṭhe.

2. Saṃ-Ṭīha 2. 183 piṭṭhepi passitabbaṃ.

adento sabbena samannāhāracittena samannāharitvā. **Ohitasototi** ṭhapitasoto, dhamme nihtasototi attho. **Evañhi te sikkhitabbanti** nāṇasotañca pasādasotañca odahitvā “mayā desitaṃ dhammaṃ sakkaccameva suṇissāmī”ti evañhi te sikkhitabbaṃ. **Sātasahagatā ca me kāyagatāsati**ti asubhesu ceva ānāpāne ca paṭhamajjhānavasena sukhasampayuttā kāyagatāsati. Yo ca panāyaṃ tividho ovādo, therassa ayameva pabbajjā ca upasampadā ca ahosi.

Kasiṇārammaṇaṃ rūpāvacarajjhānaṃ rūpasaññā. Saññāsīsena hettha jhānaṃ vuttaṃ, tadeva ca uddhumātakapaṭibhāgārammaṇattā “**uddhumātakasaññā**”ti vuttaṃ. Sopākasāmaṇero bhagavatā puṭṭho “ete dve rūpāvacarabhāvena ekatthā, byañjanaṃ nānaṃ”ti āha. **Āraddhacittoti** ārādhitacitto. Garudhammapaṭiggahaṇādi-upasampadā upari vitthārato sayameva āvi bhavissati.

Kalyāṇaputhujjanādayoti ettha bahūnaṃ nānappakārānaṃ sakkāyadiṭṭhi-ādīnaṃ avihatattā janeti, tāhi vā janitoti puthujjano, kalyāṇo ca so puthujjano cāti kalyāṇaputhujjano, so ādi yesaṃ sotāpannādīnaṃ te kalyāṇaputhujjanādayo. Kalyāṇaggahaṇena cettha andhaputhujjanaṃ nivatteti. Dvidhā hi puthujjanā andhaputhujjano kalyāṇaputhujjanoti. Vuttañhetam—

“Duve puthujjanā vuttā, buddhenādiccabandhunā.
Andho puthujjano eko, kalyāṇeko puthujjano”ti¹.

Bhadrāya paññāya bhadrāya vimuttiyāti yojetabbaṃ. **Sīlenāti**-ādīsu **sīlanti** catupārisuddhisīlaṃ. **Samādhīti** vipassanāpādakā aṭṭha samāpattiyo. **Paññāti** lokiyalokuttarañāṇaṃ. **Vimuttīti** ariyaphalavimutti. **Vimuttiñāṇadassananti** ekūnavīsatividhaṃ paccavekkhaṇāñāṇaṃ. Yathāsambhavana cettha yojanā veditabbā. Kalyāṇaputhujjanassa hi sīlādayo tayo eva sambhavanti, ariyānaṃ pana sabbepi sīlādayo. Sāro bhikkhūtipi kalyāṇaputhujjanādayova vuttāti āha “**tehi-**

1. Dī-Ṭṭha 1. 58; Ma-Ṭṭha 1. 22; Saṃ-Ṭṭha 2. 90; Am-Ṭṭha 1. 47 piṭṭhesupī.

yeva sīlasārādīhī”ti-ādi. Atha vā nippariyāyato khīṇāsavova sāro bhikkhu nāmāti āha **“vigatakilesapheggubhāvato vā**”ti-ādi.

Yopi kalyāṇaputhujjano anulomapaṭipadāya paripūrakārī sīlasampanno indriyesu guttadvāro bhojane mattaññū jāgariyānuyogamanuyutto pubbarattāpararattaṃ bodhipakkhiyānaṃ dhammānaṃ bhāvanānuyogamanuyutto viharati “ajja vā sve vā aññataraṃ sāmāññaphalaṃ adhigamissāmī”ti, sopi vuccati sikkhatīti sekhoti āha **“puthujjanakalyāṇakena saddhin**”ti. **Satta ariyā**ti cattāro maggaṭṭhā, heṭṭhimā ca tayo phalaṭṭhāti ime satta ariyā. **Tisso sikkhā**ti adhisīlādikā tisso sikkhā. Sikkhāsu jātoti vā **sekho**. Ariyapuggalo hi ariyāya jātiyā jāyamāno sikkhāsu jāyati, na yoniyam. Sikkhanasīloti vā **sekho**, puggalādhiṭṭhānāya vā kathāya sekhaṣṣa ayanti anaññasādhāraṇā maggaphalattayadhammā sekhapariyāyena vuttā. **Asekhoti** ca yattha sekhabhāvāsāṅkā atthi, tatthāyaṃ paṭisedhoti lokiyaniḃbānesu asekhabhāvānāpatti daṭṭhabbā. Sālasamādhipaññāsāṅkhātā hi sikkhā attano paṭipakkhakilesehi vimuttattā parisuddhā, upakkilesānaṃ ārammaṇabhāvampi anupagamanato etā sikkhāti vattuṃ yuttā, aṭṭhasupi maggaphalesu vijjanti, tasmā catumaggahetṭhimaphalattayasamaṅgino viya arahattaphalasamaṅgīpi tāsu sikkhāsu jātoti taṃsamaṅgino arahato itaresaṃ viya sekhatte sati sekhaṣṣa ayanti, sikkhā sīlaṃ etassāti ca sekhoti vattabbo siyāti taṃ nivattanatthaṃ “asekho”ti yathāvuttasekhabhāvapaṭisedho kato. Arahattaphalehi pavattamānā sikkhā pariniṭṭhitasikkhākiccattā na sikkhākiccaṃ karonti, kevalaṃ sikkhāphalabhāveneva pavattanti, tasmā tā na sikkhāvacaṇaṃ arahanti, nāpi taṃsamaṅgī sekhavacaṇaṃ, na ca sikkhanasīlo, sikkhāsu jātoti ca vattabbataṃ arahati, heṭṭhimaphalesu pana sikkhā sakadāgāmimaggaṃvipassanādīnaṃ upanissayabhāvato sikkhākiccaṃ karontīti sikkhāvacaṇaṃ arahanti, taṃsamaṅgino ca sekhavacaṇaṃ sikkhanasīlā, sikkhāsu jātāti ca vattabbataṃ arahanti “sikkhantīti sekha”ti apariyositasikkhānaṃ dassitattā, “na sikkhatīti asekho”ti iminā pariyoṣitasikkho dassito. Na sikkhāya rahitoti āha **“sekkhadhamme**

atikkamma -pa- khīṇāsavo asekhoti vuccatī”ti. Vuddhippattasikkho vā asekhoti etasmim atthe sekkhadhammesu eva ñhitassa kassaci ariyassa asekkhabhāvāpattīti arahattamaggadhammā vuddhippattā ca yathāvuttehi atthehi sekhāti katvā taṁsamaṅgino aggamaggaṭṭhassa asekkhabhāvo āpannoti? Na, taṁsadisesu tabbohārato. Arahattamaggato hi ninnānākaraṇaṁ arahattaphalaṁ ñhapetvā pariññākiccekaraṇaṁ vipākabhāvaṇca, tasmā te eva sekhā aggaṭṭhādhammabhāvaṁ āpannāti sakkā vuttum. Kusalasukhato ca vipākasukhaṁ santataratāya paṇītataraṇti vuddhippattā ca te dhammā hontīti taṁsamaṅgī asekhoti vuccatīti.

Sabbantimena pariyāyenāti sabbantimena paricchedenā.

Upasampadākammassa adhikārattā **“pañcavaggakaraṇīye”**ti vuttaṁ. Pañcannaṁ vaggo samūhoti pañcavaggo, pañcaparimāṇayutto vā vaggo pañcavaggo, tena kattabbaṁ kammaṁ **pañcavaggakaraṇīyaṁ. Yāvatikā bhikkhū**ti yattakā bhikkhū. **Kammappattā**ti kammārahā pārājikaṁ anāpannā anukkhittā ca. Upasampadākammassa pañcavaggakaraṇīyattā pañceva bhikkhū kammappattā ettakehipi kammāsiddhito, itare chandārahā. **Ñatticatutthenāti** ettha kiñcāpi ñattisabbapaṭṭhamaṁ vuccati, tissannaṁ pana anussāvanānaṁ atthabyañjanabhedābhāvato atthabyañjanabhinnā ñatti tāsāṁ catutthāti katvā **“ñatticatutthan”**ti vuccati. Byañjanānurūpameva aṭṭhakathāyaṁ **“tīhi anussāvanāhi ekāya ca ñattiyā”**ti vuttaṁ, atthappavattikkamena pana **“ekāya ñattiyā tīhi anussāvanāhi”**ti vattabbaṁ. **Vatthuñatti-anussāvanasīmāparisasampattisampannattā**ti ettha **vatthū**ti upasampadāpekkho puggalo, so ñhapetvā ūnavīsativassāṁ antimavatthum ajjhāpannapubbaṁ paṇḍakādayo ca ekādasa abhabbapuggale veditabbo. Ūnavīsativassādayo hi terasa puggalā upasampadāya avatthu, ime pana ñhapetvā aññasmim upasampadāpekkhe sati upasampadākammaṁ **vatthusampattisampannaṁ** nāma hoti.

Vatthusamṅhapuggalañattīnaṁ aparāmasanāni pacchā ñattiṭṭhapanañcāti ime tāva pañca ñattidosā. Tattha **“ayaṁ itthannāmo”**ti upasampadāpekkhassa akittanaṁ **vatthu-aparāmasanaṁ** nāma. **“Suṇātu me bhante saṁgho”**ti ettha **“suṇātu me bhante”**ti vatvā **“saṁgho”**ti abhaṇanaṁ **saṁgha-aparāmasanaṁ** nāma. **“Itthannāmassa upasampadāpekkho”**ti upajjhāyassa akittanaṁ

puggala-aparāmasanaṃ nāma. Sabbena sabbaṃ ñattiyā anuccāraṇaṃ **ñatti-aparāmasanaṃ** nāma. Paṭhamāṃ kammavācaṃ niṭṭhāpetvā “esā ñattī”ti vatvā “khamati saṃghassā”ti evaṃ ñattikittanaṃ **pacchā ñattiṭṭhapanāṃ** nāma. Iti imehi dosehi vimuttāya ñattiyā sampannaṃ **ñattisampattisampannaṃ** nāma.

Vatthusamṅghapuggalānaṃ aparāmasanāni sāvanāya hāpanaṃ akāle sāvananti ime pañca anussāvanadosā. Tattha **vatthādīnaṃ** aparāmasanāni ñattiyāṃ vuttasadisāneva. Tīsu pana anussāvanāsu yattha katthaci etesaṃ aparāmasanaṃ aparāmasanameva. Sabbena sabbaṃ pana kammavācaṃ avatvā catukkhattum ñattikittanameva, atha vā pana kammavācabbhantare akkharassa vā padassa vā anuccāraṇaṃ vā duruccāraṇaṃ vā **sāvanāya hāpanaṃ** nāma. Sāvanāya anokāse paṭhamāṃ ñattim atṭhapetvā anussāvanakaraṇaṃ **akāle sāvanaṃ** nāma. Iti imehi dosehi vimuttāya anussāvanāya sampannaṃ **anussāvanasampattisampannaṃ** nāma.

Vipattisīmālakkhanaṃ samatikkantāya pana sīmāya kataṃ **sīmāsampattisampannaṃ** nāma. Yāvatikā bhikkhū kammappattā, tesāṃ anāgamaṇaṃ, chandārahānaṃ chandassa anāharaṇaṃ, sammukhībhūtānaṃ paṭikkosanti ime pana tayo parisadosā, tehi vimuttāya parisāya kataṃ **parisasampattisampannaṃ** nāma.

Upasampadākammavācāsāṅkhātāṃ bhagavato vacanaṃ upasampadākammakaraṇassa kāraṇattā ṭhānaṃ, yathā ca taṃ kattabbanti bhagavatā anusīṭṭhaṃ, tathā katattā tadanucchavikaṃ yathāvuttaṃ anūnaṃ ñatti-anussāvanaṃ uppaṭipāṭiyā ca avuttaṃ **ṭhānārahaṃ**. Yathā kattabbanti hi bhagavatā vuttaṃ, tathā akate upasampadākammassa kāraṇaṃ na hotīti na taṃ ṭhānārahaṃ. Tenāha “**kāraṇārahena satthusāsanaārahena**”ti. Iminā ñatti-anussāvanasampatti kathitāti veditabbā. “Samaggena saṃghena”ti iminā pana parisasampatti kathitāva. “Akuppenā”ti iminā pārisesato vatthusīmāsampattiyo kathitāti veditabbā. Aṭṭhakathāyaṃ pana akuppalakkhanaṃ ekattha sampiṇḍetvā dassetuṃ **akuppenāti** imassa “vatthuñatti-anussāvanasīmā parisasampattisampannattā akopetabbataṃ appaṭikkositabbataṃ upagatenā”ti attho vutto. Keci pana “ṭhānārahenāti ettha ‘na hatthacchinno pabbājetabbo’ti-ādi¹ satthusāsanaṃ ṭhānaṃ”ti vadanti.

1. Vi 3. 126 piṭṭhe.

“Ñatticatutthēna kammenā”ti imasmim̐ adhikāre pasaṅgato āharitvā yaṁ kammalakkhaṇaṁ sabba-aṭṭhakathāsu papañcitaṁ, taṁ yathagataṭṭhāneyeva dassetukāmo idha tassa avacane tattha vacane ca payojanaṁ dassetuṁ “**imasmim̐ pana ṭhāne ṭhatvā**”ti-ādimāha.

Aṭṭhasu upasampadāsu ehibhikkhūpasampadā saraṇagamanūpasampadā ovādaṭṭiggahaṇūpasampadā pañhabyākaraṇūpasampadāti imāhi upasampadāhi upasampannānaṁ lokavajjasikkhāpadavītikkame abhabbattā garudhammapaṭṭiggahaṇūpasampadā dūtenūpasampadā aṭṭhavācikūpasampadāti imāsañca tissannaṁ upasampadānaṁ bhikkhunīnaṁyeva anuññātattā ñatticatutthēneva kammena upasampanno gahitoti veditabbo. Tathā hi ehibhikkhūpasampadā antimabhavikānaṁyeva, saraṇagamanūpasampadā parisuddhānaṁ, ovādaṭṭiggahaṇapañhabyākaraṇūpasampadā mahākassapasopākānaṁ, na ca te bhabbā pārājikādilokavajjaṁ āpajjitum̐, garudhammapaṭṭiggahaṇādayo ca bhikkhunīnaṁyeva anuññātā, ayañca bhikkhu, tasmā ettha ñatticatutthēna upasampannova gahitoti veditabbo.

Paṇṇattivajjesu pana sikkhāpadesu aññepi ehibhikkhūpasampadāya upasampannādayo saṅgahaṁ gacchanti. Tepi hi sahaseyyādipaṇṇattivajjaṁ āpattim̐ āpajjantiyeva. Yadi evaṁ paṇṇattivajjesupi sikkhāpadesu “ayaṁ imasmim̐ atthe adhippeto bhikkhū”ti ñatticatutthēneva kammena upasampanno kasmā vuttoti? Sabbasikkhāpadavītikkamārahattā sabbakālikattā ca. Ehibhikkhūpasampadādayo hi na sabbasikkhāpadavītikkamārahā asabbakālikā ca. Tathā hi aṭṭhasu upasampadāsu ñatticatutthakammūpasampadā dūtenūpasampadā aṭṭhavācikūpasampadāti imā tissoyeva thāvarā, sesā buddhe dharamāneyeva ahesuṁ. Teneva ca **bhikkhunīvibhaṅgepi**¹ “tatra yāyaṁ bhikkhunī samaggena ubhato saṁghena ñatticatutthēna kammena akuppēna ṭhānārahena upasampannā, yaṁ imasmim̐ atthe adhippetā bhikkhunī”ti dūtenūpasampadāya aṭṭhavācikūpasampadāya ca upasampannaṁ antokatvā ubhato saṁghena ñatticatutthēneva kammena upasampannā bhikkhunī vuttā, na garudhammapaṭṭiggahaṇūpasampadāya upasampannā tassā upasampadāya pāṭipuggalikabhāvato asabbakālikattā. Garudhammapaṭṭiggahaṇūpasampadā hi mahāpajāpatiyā eva anuññātattā pāṭipuggalikāti, tasmā

1. Vi 2. 276 piṭṭhe.

sabbasikkhāpadavītikkamārahaṃ sabbakālikāya
 ñatticatutthakammūpasampadāya upasampannameva gahetvā
 sabbasikkhāpadāni paññattānīti gahetabbaṃ. Yadi evaṃ paṇṇattivajjesu
 sikkhāpadesu ca ehibhikkhūpasampannādīnampi saṅgaho kathaṃ
 viññāyatīti? Atthato āpannattā. Tathā hi “dve puggalā abhabbā āpattim
 āpajjitum buddhā ca paccekabuddhā ca, dve puggalā bhabbā āpattim
 āpajjitum bhikkhū ca bhikkhuniyo cā”¹ sāmaññato vuttattā
 ehibhikkhūpasampannādayopi asaṅcicca assatiyā acittakaṃ paṇṇattivajjam
 sahaseyyādi-āpattim āpajjantīti atthato āpannanti ayamettha sāro. Yaṃ
 panettha ito aññathā **kenaci** papañcitaṃ, na taṃ sārato paccetabbaṃ.

Niruttivasenāti nibbacanavasena. **Abhilāpavasenā**ti vohāravasena.
Anuppannāya kammavācāyāti anuppannāya ñatticatutthakammavācāya.
Guṇavasenāti sīlāditaṃtaṃguṇayogato. Ettha ca “bhindati pāpake akusale
 dhammeti bhikkhū”ti nibbacaṃ veditabbaṃ.

Bhikkhupadabhājanīyavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sikkhāsājīvapadabhājanīyavaṇṇanā

Sikkhitabbāti āsevitabbā. **Uttamanti** viṣiṭṭhaṃ. Adhisīlādīsu vijjamānesu
 sīlādīhipi bhavitabbaṃ. Yathā hi omakatarappamāṇaṃ chattaṃ vā dhajaṃ
 vā upādāya atirekappamāṇaṃ “atichattaṃ atidhajo”ti vuccati, evamihāpi
 “anukkaṭṭhasīlaṃ upādāya adhisīlena bhavitabbaṃ, tathā anukkaṭṭhaṃ
 cittaṃ paññaṇca upādāya adhiccittena adhipaññāya ca bhavitabbaṃ”ti manasi
 katvā sīlādīni sarūpato vibhāvetukāmo “**katamaṃ panettha sīlaṃ**”ti-ādimāha.
 Atthaṅgasīlaṃ dasaṅgasīlesveva antogadhattā visum aggahetvā
 “**pañcaṅgadasaṅgasīlaṃ**”ti ekatthameva vuttaṃ. **Pātimokkhasaṃvarasīlanti**
 cārittavārittavasena duvidhaṃ vinayapiṭakapariyāpannaṃ sikkhāpadasīlaṃ.
 Tañhi yo naṃ pāti rakkhati, taṃ makkheti moceti āpāyikādīhi dukkhehīti
 pātimokkhanti vuccati. Saṃvaraṇaṃ

1. Vi 5. 214 piṭṭhe.

saṃvaro, kāyavācāhi avītikkamo. Pātimokkhameva saṃvaro
pātimokkhasaṃvaro. So eva sīlanatthēna sīlanti pātimokkhasaṃvarasīlaṃ.

Aparo nayo¹—kilesānaṃ balavabhāvato pāpakiriyāya sukarabhāvato
puññakiriyāya ca dukkarabhāvato bahukkhattuṃ apāyesu patanasīloti pāṭi,
puthujjano. Aniccatāya vā bhavābhavādīsu kammavegakkhitto ghaṭiyantaṃ
viya anavaṭṭhānena paribbhamanato gamanasīloti pāṭi, maraṇavasena vā
tamhi tamhi sattanikāye attabhāvassa patanasīloti pāṭi, sattasantāno,
cittameva vā. Taṃ pāṭinaṃ saṃsāradukkhato mokkhetīti pātimokkhaṃ.
Cittassa hi vimokkhena satto vimuttoti vuccati. Vuttañhi “cittavodānā
visujjhantī”², “anupādāya āsavehi cittaṃ vimuttan”³ ca.

Atha vā avijjādinā hetunā saṃsāre patati gacchati pavattatīti pāṭi.
“Avijjānīvaraṇānaṃ sattānaṃ taṇhāsamojjanānaṃ sandhāvataṃ
saṃsaratan”⁴ hi vuttaṃ. Tassa pāṭino sattassa taṇhādisaṃkilesattayato
mokkho etenāti pātimokkho. “Kaṇṭhekālo”⁵ ti-ādīnaṃ⁵ viyassa samāsasiddhi
veditabbā.

Atha vā pāteti vinipāteti dukkhehīti pāṭi, cittaṃ. Vuttañhi “cittena nīyati
loko, cittena parikassatī”⁶. Tassa pāṭino mokkho etenāti pātimokkho. Patati
vā etena apāyadukkhe saṃsāradukkhē cāti pāṭi, taṇhāsaṃkilesa. Vuttañhi
“taṇhā janeti purisaṃ”⁷, taṇhādutiyo puriso”⁸ ca ādi. Tato pātito mokkhoti
pātimokkho.

Atha vā patati etthāti pāṭi, cha ajjhattikabāhirāni āyatanāni. Vuttañhi
“chasu loko samuppanno, chasu kubbati santhavan”⁹. Tato cha-
ajjhattikabāhirāyatanasaṃkhātato pātito mokkhoti pātimokkho.

1. Udāna-Ṭīṭha 202; Itivuttaka-Ṭīṭha 290 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

2. Saṃ 2. 123 piṭṭhe.

3. Vi 3. 23 piṭṭhe.

4. Saṃ 1. 387 piṭṭhe.

5. Kaṇṭhakāloṭi-ādīnaṃ (Syā-Ka)

6. Saṃ 1. 36 piṭṭhe.

7. Saṃ 1. 34 piṭṭhe.

8. Aṃ 1. 316; Khu 1. 201, 268 piṭṭhesu.

9. Khu 1. 304; Saṃ 3. 38 piṭṭhesu.

Atha vā pāto vinipāto assa atthīti pātī, saṁsāro. Tato mokkhoti pātimokkho.

Atha vā sabbalokādhipatibhāvato dhammissaro bhagavā patīti vuccati, muccati etenāti mokkho, patino mokkho tena paññattattāti patimokkho, patimokkho eva pātimokkho. Sabbaguṇānaṁ vā mūlabhāvato uttamaṭṭhena pati ca so yathāvuttana atthena mokkho cāti patimokkho, patimokkho eva pātimokkho. Tathā hi vuttaṁ “pātimokkhanti mukhametaṁ pamukhametan”¹ti vitthāro.

Atha vā **pa**-iti pakāre, **atī**ti accantatthe nipāto, tasmā pakārehi accantaṁ mokkhetīti pātimokkho. Idañhi sīlaṁ sayāṁ tadanṅavasena samādhisahitaṁ paññāsahitaṁ vikkhambhanavasena samucchedavasena ca accantaṁ mokkheti mocetīti pātimokkho.

Pati pati mokkhoti vā patimokkho, tamhā tamhā vītikkamadosato paccakaṁ mokkhetīti attho, patimokkho eva patimokkho. Mokkho vā nibbānaṁ, tassa mokkhassa paṭibimbabhūtoti patimokkho. Sīlasaṁvaro hi sūriyassa aruṇuggamaṇaṁ viya nibbānassa udayabhūto tappaṭibhāgo ca yathārahaṁ kilesanibbāpanato, patimokkhoyeva pātimokkho. Pativattati mokkhābhimukhanti vā patimokkhaṁ, patimokkhameva pātimokkhanti evaṁ tāvettha pātimokkhasaddassa attho veditabbo.

Samvarati pidahati etenāti saṁvaro, pātimokkhameva saṁvaro pātimokkhasaṁvaro. So eva sīlaṁ **pātimokkhasaṁvarasīlaṁ**, atthato pana tato tato vītikkamitabbato viratiyo ceva cetanā ca.

Adhisīlanti vuccatīti anavaśesato kāyikavācasikasamvarabhāvato ca maggaśīlassa padaṭṭhānabhāvato ca pātimokkhasaṁvarasīlaṁ adhikaṁ viṣiṭṭhaṁ sīlaṁ adhisīlanti vuccati. **Pajjotānanti** ālokānaṁ. Nanu ca paccakabuddhāpi dhammatāvasena pātimokkhasaṁvarasīlena samannāgatāva honti, evaṁ sati kasmā “buddhāppādeyeva pavattati, na vinā

1. Vi 3. 141 piṭṭhe.

buddhuppādā”ti niyametvā vuttanti āha **“na hi taṃ paññattirū uddharitvā”**ti-
 ādi. Kiñcāpi paccekabuddhā pātimokkhasamvarasamannāgatā honti, na pana
 tesam vasena vitthāritam hutvā pavattatīti adhippāyo. “Imasmim vatthusmim
 imasmim vītikkame idam nāma hotī”ti paññāpanam aññesam avisayo,
 buddhānamyeva esa visayo, buddhānam balanti āha **“buddhāyeva panā”**ti-
 ādi. Lokiyasīlassa adhisīlabhāvo pariyāyenāti nipariyāyameva taṃ
 dassetum **“pātimokkhasamvaratopi ca maggaphalasampayuttameva sīlam
 adhisīlan”**ti vuttam. **Na hi taṃ samāpanno bhikkhūti** gahaṭṭhesu
 sotāpannānam sadāravītikkamasambhavato vuttam. Tathā hi te saputtadārā
 agāram ajjhāvasanti.

Samādāpanam samādānañcāti aññesam samādāpanam sayam
 samādānañca. **Adhicittanti vuccatīti** maggasamādhissa adhiṭṭhānabhāvato
 adhiccittanti vuccati. **Na vinā buddhuppādāti** kiñcāpi paccekabuddhānam
 vipassanāpāḍakam aṭṭhasamāpatticittam hotiyeva, na pana te tattha aññe
 samādāpetum sakkontīti na tesam vasena vitthāritam hutvā pavattatīti
 adhippāyo. Vipassanāpaññāyapi adhipaññatāsādhane “na vinā
 buddhuppādā”ti vacanam imināva adhippāyena vuttanti veditabbam.
 Lokiyacittassa adhiccittatā pariyāyenāti nipariyāyameva taṃ dassetum
“tatopi ca maggaphalacittameva adhiccittan”ti āha. **Tam pana idha
 anadhippetanti** iminā aṭṭhakathāvacanena lokiyacittassa vasena
 adhiccittasikkhāpi idha adhippetāti viññāyati. **Na hi taṃ samāpanno bhikkhu
 methunam dhammam paṭisevatīti** ca iminā lokiya-adhiccittam samāpanno
 methunam dhammam paṭisevatīti āpannam. Adhipaññāniddese ca “tatopi ca
 maggaphalapaññāva adhipaññā”ti vatvā “sā pana idha anadhippetā. Na hi
 taṃ samāpanno bhikkhu methunam dhammam paṭisevatī”ti vuttattā
 lokiyapaññāvasena adhipaññāsikkhāyapi idhādhippetabhāvo taṃ
 samāpannassa methunadhammapaṭisevanañca aṭṭhakathāyam anuññātanti
 viññāyati. Idañca sabbam “tatra yāyam adhisīlasikkhā, ayaṃ imasmim atthe
 adhippetā sikkhā”ti imāya pāḷiyā na sameti. Ayañhi pāḷi adhisīlasikkhāva
 idha adhippetā, na itarāti dīpeti, tasmā pāḷiyā aṭṭhakathāya ca
 evamadhippāyo veditabbo—lokiya-adhiccitta-adhipaññāsamāpannassa
 tathārūpapaccayam paṭicca “methunam dhammam paṭisevissāmī”ti citte
 uppanne tato

adhicittato adhipaññato ca parihāni sambhavatīti taṃ dvayaṃ samāpannena na sakkā methunaṃ dhammaṃ paṭisevitunti pāḷiyaṃ adhisīlasikkhāva vuttā. Adhisīlasikkhañhi yāva vītikkamaṃ na karoti, tāva samāpannova hoti. Na hi cittuppādamattena pātimokkhasaṃvarasīlaṃ bhinnaṃ nāma hotīti. Aṭṭhakathāyaṃ pana lokiya-adhicittato adhipaññato ca parihāyitvāpi bhikkhuno methunadhammapaṭisevanaṃ kadāci bhaveyyāti taṃ dvayaṃ appaṭikkhipitvā maggaphaladhammānaṃ akuppasabhāvattā taṃ samāpannassa bhikkhuno tato parihāyitvā methunadhammapaṭisevanaṃ nāma na kadāci sambhavatīti lokuttarādhicitta-adhipaññānaṃyeva paṭikkhepo katoti veditabbo.

Atthi dinnam atthi yiṭṭhanti-ādinayapavattanti iminā—

“Tattha katamaṃ kammassakataññānaṃ? ‘Atthi dinnam, atthi yiṭṭham, atthi hutaṃ, atthi sukatadukkaṭānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko, atthi ayaṃ loko, atthi paro loko, atthi mātā, atthi pitā, atthi sattā opapātikā, atthi loke samaṇabrāhmaṇā sammaggaṭā sammā paṭipannā, ye imaṃca lokaṃ paraṃca lokaṃ sayam abhiññā sacchikatvā pavedentī’ ti yā evarūpā paññā pajānaṇā -pa- amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi, idaṃ vuccati kammassakataññānaṃ. Tṭhapetvā saccānulomikaṃ ñāṇaṃ sabbāpi sāsavaṃ kusalā paññā kammassakataññānaṃ” ti¹—

Imaṃ vibhaṅgapāḷiṃ saṅgaṇhāti.

Tattha² **atthi dinnanti**-ādīsu dinnapaccayā phalaṃ atthīti iminā upāyena attho veditabbo. **Dinnanti** ca deyyadhammasīsenā dānaṃ vuttaṃ. **Yiṭṭhanti** mahāyāgo, sabbasādhāraṇaṃ mahādānanti attho. **Hutanti** pahonakasakkāro adhippeto. **Atthi mātā, atthi pitā**ti mātāpitūsu sammāpaṭipattimicchāpaṭipatti-ādīnaṃ phalasambhavo vutto. **Idaṃ vuccatīti** yaṃ ñāṇaṃ “idaṃ kammaṃ sakaṃ, idaṃ no sakaṃ” ti jānāti, idaṃ kammassakataññānaṃ nāma vuccatīti attho. Tattha tividhaṃ kāyaduccaritaṃ catubbidhaṃ vacīduccaritaṃ tividhaṃ manoduccaritanti idaṃ na **sakakammaṃ** nāma, tīsu dvāresu dasavidhampi sucaritaṃ **sakakammaṃ** nāma. Attano vāpi hotu parassa vā, sabbampi akusalaṃ na

1. Abhi 2. 341 piṭṭhe.

2. Abhi-Ṭṭha 2. 397 piṭṭhepi passitabbaṃ.

sakakammaṃ nāma. Kasmā? Atthabhañjanato anattahajananato ca. Attano vā hotu parassa vā, sabbampi kusalaṃ **sakakammaṃ** nāma. Kasmā?

Anatthabhañjanato atthajananato ca. Evaṃ jānanasamatthe imasmiṃ kammassakataññāṇe ṭhatvā bahuṃ dānaṃ datvā sīlaṃ pūretvā uposathaṃ samādiyivā sukhena sukhaṃ sampattiyā sampattim anubhavitvā nibbānaṃ pattānaṃ sattānaṃ gaṇanaparicchedo natthi. **Ṭhapetvā saccānulomikaṃ ñāṇanti** maggasaccassa paramatthasaccassa ca anulomanato saccānulomikanti laddhanāmaṃ vipassanāññāṇaṃ ṭhapetvā avasesā sabbāpi sāsava kusalā paññā kammassakataññāṇamevāti attho.

Tilakkhaṇākāraparicchedakanti aniccādilakkhaṇattayassa hutvā abhāvādi-ākāraparicchindanakam. **Adhipaññāti vuccatīti** maggapaññāya adhiṭṭhānabhāvato vipassanāññāṇaṃ adhipaññāti vuccati.

“Kalyāṇakārī kalyāṇaṃ, pāpakārī ca pāpakaṃ.

Anubhoti dvayametaṃ, anubandhati kārakaṃ”ti¹—

evaṃ atīte anāgate ca vaṭṭamūlakadukkhasallakkhaṇavasena samvegavatthutāya vimutti-ākaṅkhāya paccayabhūtā kammassakatapaññā adhipaññātipi vadanti. Lokiyapaññāya adhipaññābhāvo pariyāyenāti nipariyāyameva taṃ dassetuṃ “**tatopi ca maggaphalapaññāva adhipaññā**”ti vuttaṃ.

Saha ājīvanti etthāti **sājīvoti** sabbasikkhāpadaṃ vuttanti āha “**sabbampi -pa- tasmā sājīvanti vuccatī**”ti. Tattha **sikkhāpadanti** “nāmakāyo padakāyo niruttikāyo byañjanakāyo”ti vuttaṃ bhagavato vacanasāṅkhātāṃ sikkhāpadaṃ. **Sabhāgavuttinoti** samānavuttikā, sadisappavattikāti attho. **Tasmiṃ sikkhatīti** ettha ādheyyāpekkhattā adhikaraṇassa kimādheyyamapekkhitvā “tasmin”ti adhiṇaraṇaṃ niddiṭṭhanti āha “**taṃ sikkhāpadaṃ cittassa adhikaraṇaṃ katvā**”ti, taṃ sājīvasāṅkhātāṃ sikkhāpadaṃ “yathāsikkhāpadaṃ nu kho sikkhāmi, na sikkhāmi”ti evaṃ pavattivāsena sikkhāpada visayattā tadādheyyabhūtassa cittassa adhikaraṇaṃ katvāti attho. Nanu ca “sikkhāsājīva samāpanno”ti imassa padabhājanaṃ karontena “yaṃ sikkhaṃ sājīvaṇca samāpanno, tadubhayaṃ dassetvā tesu sikkhati,

1. Saṃ 1. 229 piṭṭhe.

tena vuccati sikkhāsājīvasamāpanno”ti vattabbaṃ siyā, evamavativā “tasmim sikkhati, tena vuccati sājīvasamāpanno”ti ettakameva kasmā vuttanti antolīnacodanaṃ sandhāyāha “**na kevalañcāyametasmim**”ti-ādi.

Tassā ca sikkhāyāti tassā adhisīlasaṅkhātāya sikkhāya. **Sikkhaṃ paripūrentoti** sīlasaṃvaraṃ paripūrento, vārittasīlavasena viratisampayuttaṃ cetanaṃ cārittasīlavasena virativippayuttaṃ cetanañca attani pavattentoti attho. **Tasmiñca sikkhāpade avītikkamanto sikkhatīti** “nāmakāyo padakāyo niruttikāyo byañjanakāyo”ti evaṃ vuttaṃ bhagavato vacanaṣaṅkhātāṃ sikkhāpadaṃ avītikkamanto hutvā tasmim yathāvuttasikkhāpade sikkhatīti attho. Sīlasaṃvarapūraṇaṃ sājīvānatikkamanañcāti idameva ca dvayaṃ idha sikkhanaṃ nāmāti adhippāyo. Tattha sājīvānatikkamo sikkhāpāripūriyā paccayo. Sājīvānatikkamato hi yāva maggā sikkhāpāripūrī hoti. Apicettha “sikkhaṃ paripūrento sikkhatī”ti iminā viraticetanāsaṅkhātassa sīlasaṃvarassa visesato santāne pavattanakālova gahito, “avītikkamanto sikkhatī”ti iminā pana appavattanakālopi. Sikkhañhi paripūraṇavasena attani pavattentopi niddādivasena appavattentopi vītikkamābhāvā “avītikkamanto sikkhatī”ti vuccatīti.

Sikkhāsājīvapadabhājanīyavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sikkhāpaccakkhānavibhaṅgavaṇṇanā

“Appaccakkhāya appaccakkhātāyā”ti ubhayathāpi pāṭho tīsupi **gaṇṭhipadesu** vutto. **Dubbalye āvikatepīti** “yannūnāhaṃ buddhaṃ paccakkheyyan”ti-ādinā dubbalabhāve pakāsitepi. **Sikkhāya pana paccakkhātāyāti** “buddhaṃ paccakkhāmī”ti-ādinā sikkhāya paccakkhātāya. Yasmā dirattavacane gahite tena purimacchimapadāni saṃsiliṭṭhāni honti, na tasmim aggahite, tasmā dirattavacanena byañjanasiliṭṭhatāmattameva payojananti āha “**byañjanasiliṭṭhatāyā**”ti. **Mukhārulhatāyāti** yasmā evarūpaṃ vacanaṃ lokassa mukhamāruḷhaṃ, tasmāti attho.

Byañjanaṃ sampādetiti tassa visuṃ atthābhāvato vuttamevatthaṃ aññapadena dīpento byañjanaṃ sampādeti. Vuttamevatthaṃ kāraṇena vibhāvento āha **“parivārapadavirahitaṇhī”**ti-ādi. Atthadīpakam padam atthapadam.

Sikkhāpaccakkhānassāti “buddhaṃ paccakkhāmī”ti-ādisikkhāpaccakkhānavacanassa. “Buddhaṃ paccakkhāmī”ti-ādīsu “evaṃ kho bhikkhave dubbalyāvikammañceva hoti sikkhā ca paccakkhātā”ti vuttattā ubhayampi hotīti āha **“ekaccaṃ dubbalyāvikammaṃ attho hoti”**ti. Kiñcāpi “buddhaṃ paccakkhāmī”ti-ādisikkhāpaccakkhānavacanassa dubbalyāvikammapadattho na hoti, tathāpi “buddhaṃ paccakkhāmī”ti vutte sikkhāparipūraṇe dubbalyāvibhāvassapi gamyamānattā “sikkhāpaccakkhānassa ekaccaṃ dubbalyāvikammaṃ attho hoti”ti vuttam. **Naṃ sandhāyāti** naṃ atthabhūtaṃ dubbalyāvikammaṃ sandhāya.

Visesāvisesanti ettha yena dubbalyāvikammameva hoti, na sikkhāpaccakkhānaṃ, tattha sikkhāpaccakkhānadubbalyāvikammānaṃ atthi viseso. Yena pana sikkhāpaccakkhānañceva dubbalyāvikammañca hoti, tattha nevatthi visesoti vedittabbaṃ. Kaṭha kicchajīvanetidhātūsu paṭhitattā vuttam **“kicca jīvikappatto”**ti. Ukkaṇṭhanam ukkaṇṭhā, kicchajīvikā, tam ito pattoti **ukkaṇṭhito**. Itoti ito ṭhānato, ito vihārato vā. **Etthāti** gantumicchitam padesaṃ vadati. Anabhiratiyā pīḷito vikkhittacitto hutvā sīsaṃ ukkhipitvā uddhammukho ito cito ca olokento āhiṇḍatīti āha **“uddham kaṇṭham katvā viharamāno”**ti.

Aṭṭiyamānoti ettha aṭṭamiva attānamācarati aṭṭiyatīti aṭṭiyasaddassa antogadha-upamānabhūtakammattā upameyyabhūtena attanāva sakammakattaṃ, na bhikkhubhāvenāti āha **“bhikkhubhāvanti bhikkhubhāvenā”**ti. Na hi so bhikkhubhāvaṃ aṭṭamiva ācarati, kiñcaraḥi attānaṃ, tasmā bhikkhubhāvena karaṇabhūtena attānaṃ aṭṭiyamānoti evamettha attho daṭṭhabboti āha **“karaṇatthe upayogavacanan”**ti. **Kaṇṭhe āsattena aṭṭiyeyyāti** ettha pana karaṇattheyeva karaṇavacananti āha **“yathālakkaṇaṃ karaṇavacaneneva vuttan”**ti. Kattu-atthe vā upayogavacanaṃ daṭṭhabbanti āha **“tena vā bhikkhubhāvenā”**ti-ādi, tena kattubhūtena bhikkhubhāvenāti attho. Imasmiṃ panatthe aṭṭam karotīti

aṭṭiyatīti aṭṭiya-saddaṃ nipphādetvā tato kammani māna-sadde kate “aṭṭiyamāno”ti padasiddhi veditabbā. Tenevāha **“aṭṭo kariyamāno pīḷiyamāno”**ti. **Jigucchamāno**ti iminā pana sambandhe kariyamāne bhikkhubhāvanti upayogatthe eva upayogavacananti āha **“asuciṃ viya taṃ jigucchanto”**ti, taṃ bhikkhubhāvaṃ jigucchantoti attho. **Sacāhanti** sace ahaṃ.

Paccakkhānākārena vuttānīti “paccakkheyyaṃ paccakkheyyaṃ”ti vuttattā paccakkhānākārasambandhena vuttāni. **Bhāvavikappākārenā**ti “assaṃ assaṃ”ti āgatattā yaṃ yaṃ bhavitukāmo, tassa tassa bhāvassa vikappākārena, bhikkhubhāvato aññabhāvavikappākārenāti adhippāyo.

50. **Na ussahāmī**ti attano tattha tattha ussābhāvaṃ dasseti. **Na visahāmī**ti ekabhattādīnaṃ asayhabhāvaṃ dasseti. **Na ramāmī**ti “pabbajjāmūlakaṃ natthi me sukhaṃ”ti dasseti. **Nābhiramāmī**ti pabbajjāya attano santosābhāvaṃ dasseti.

Idāni sikkhāpaccakkhānavāre ṭhatvā ayaṃ vinicchayo veditabbo—tattha “sāmaññā cavitukāmo”ti-ādīhi padehi cittaniyamaṃ dasseti. “Buddhaṃ dhammaṃ”ti-ādīhi padehi khetaniyamaṃ dasseti. Yathā hi loke sassānaṃ ruhanaṭṭhānaṃ “khettaṃ”ti vuccati, evamidampi sikkhāpaccakkhānassa ruhanaṭṭhānattā “khettaṃ”ti vuccati. “Paccakkhāmi dhārehi”ti etena kālaniyamaṃ dasseti. “Vadati”ti iminā payoganiyamaṃ dasseti. “Alaṃ me buddhena, kinu me buddhena, na mamaṭtho buddhena, sumuttāhaṃ buddhenā”ti-ādīhi anāmaṭṭhakālavasenaṃ paccakkhānaṃ hotīti dasseti. “Viññāpeti”ti iminā vijānananiyamaṃ dasseti. “Ummattako sikkhaṃ paccakkhāti, ummattakassa santike sikkhaṃ paccakkhāti”ti-ādīhi puggalaniyamaṃ dasseti. “Ariyakena milakkhassa santike sikkhaṃ paccakkhāti, so ca nappaṭivijānāti, appaccakkhātā hoti sikkhā”ti-ādīhi puggalādiniyame satipi vijānananiyamāsambhavaṃ dasseti. “Davāya sikkhaṃ paccakkhāti, appaccakkhātā hoti sikkhā”ti-ādīhi khetādiniyame satipi cittaniyamābhāvena na ruhatīti dasseti. “Sāvetukāmo na sāveti, appaccakkhātā hoti sikkhā”ti iminā cittaniyamepi sati payoganiyamābhāvena na

ruhatīti dasseti. “Aviññussa sāveti, viññussa na sāveti”ti etehi cittakhetta-kālapayogapuggalavijānananiyamepi sati yaṃ puggalaṃ uddissa sāveti, tasseva savanena ruhati, na aññassāti dasseti. “Sabbaso vā pana na sāveti, appaccakkhātā hoti sikkhā”ti idaṃ pana cittādiniameneva sikkhā paccakkhātā hoti, na aññathāti dassanattamaṃ vuttaṃ. Tasmā cittakhetta-kālapayogapuggalavijānananiyamavasena sikkhāya paccakkhānaṃ ñatvā tadabhāvena appaccakkhānaṃ vedītabbhaṃ.

Kathaṃ? Upasampannabhāvato cavitukāmatācitteneva hi sikkhāpaccakkhānaṃ hoti, na davā vā ravā vā bhaṇantassa. Evaṃ **cittavasena** sikkhāpaccakkhānaṃ hoti, na tadabhāvena.

Tathā “buddhaṃ paccakkhāmi, dhammaṃ paccakkhāmi, saṃghaṃ paccakkhāmi, sikkhaṃ, vinayaṃ, pātimokkhaṃ, uddesaṃ, upajjhāyaṃ, ācariyaṃ, saddhivihārikaṃ, antevāsikaṃ, samānupajjhāyakaṃ, samānācariyakaṃ, sabrahmacāriṃ paccakkhāmi”ti evaṃ vuttānaṃ buddhādīnaṃ catuddasannaṃ, “gihīti maṃ dhārehi, upāsako, ārāmiko, sāmaṇero, titthiyo, titthiyasāvako, assamaṇo, asakyaputtiyoti maṃ dhārehi”ti evaṃ vuttānaṃ gihi-ādīnaṃ aṭṭhannañcāti imesaṃ dvāvīsatiyā khetta-padānaṃ yassa kassaci savevacanassa vasena tesu ca yaṃkiñci vattukāmassa yaṃkiñci vadatopi sikkhāpaccakkhānaṃ hoti, na rukkhādīnaṃ aññatarassa nāmaṃ gahetvā sikkhaṃ paccakkhantassa. Evaṃ **khattavasena** sikkhāpaccakkhānaṃ hoti, na tadabhāvena.

Tattha yadetam “paccakkhāmi”ti ca “maṃ dhārehi”ti ca vuttaṃ vattamānakālavacanāṃ, yāni ca “alaṃ me buddhena, kinnu me buddhena, na mamattho buddhena, sumuttāhaṃ buddhenā”ti-ādīnā nayena ākhyātavasena kālaṃ anāmasitvā purimehi cuddasahi padehi saddhiṃ yojetvā vuttāni “alaṃ me”ti-ādīni cattāri padāni, tesameva ca savevacanānaṃ vasena paccakkhānaṃ hoti, na “paccakkhāsin”ti vā “paccakkhissan”ti vā “maṃ dhāresi”ti vā “dhāressasi”ti vā “yannūnāhaṃ paccakkheyyan”ti vāti-ādīni atītānāgataparikkappavacanāni bhaṇantassa. Evaṃ **vattamānakālavasena** ceva **anāmatṭhakālavasena** ca paccakkhānaṃ hoti, na tadabhāvena.

Payogo pana duvidho kāyiko vācasiko. Tattha “buddham paccakkhāmi”ti-ādinā nayena yāya kāyaci bhāsāya vacībhedaṃ katvā vācasikapayogeneva paccakkhānaṃ hoti, na akkharalikhanam vā hatthamuddādidassanaṃ vā kāyapayogaṃ karontassa. Evaṃ **vācasikapayogeneva** paccakkhānaṃ hoti, na tadabhāvena.

Puggalo pana duvidho yo ca paccakkhāti, yassa ca paccakkhāti. Tattha yo paccakkhāti, so sace ummattakakhittacittavedanāṭṭānaṃ aññataro na hoti. Yassa pana paccakkhāti, so sace manussajātiko hoti, na ca ummattakādīnaṃ aññataro, sammukhībhūto ca sikkhāpaccakkhānaṃ hoti. Na hi asammukhībhūtassa dūtena vā paṇṇena vā ārocaṇaṃ ruhati. Evaṃ **yathāvuttapuggalavasena** paccakkhānaṃ hoti, na tadabhāvena.

Vijānanampi niyamitāniyamitavasena duvidham. Tattha yassa yesaṃ vā niyametvā “imassa imesaṃ vā ārocemi”ti vadati, sace te yathā pakatiyā loke manussā vacanaṃ sutvā āvajjanasamaye jānanti, evaṃ tassa vacanānantarameva tassa “ayaṃ ukkaṇṭhito”ti vā “gihibhāvaṃ patthayati”ti vā yena kenaci ākārena sikkhāpaccakkhānabhāvaṃ jānanti, paccakkhātā hoti sikkhā. Atha aparabhāge “kiṃ iminā vuttan”ti cintetvā jānanti, aññe vā jānanti, appaccakkhātāva hoti sikkhā. Aniyametvā ārocentassa pana sace vuttanayena yo koci manussajātiko vacanattham jānāti, paccakkhātāva hoti sikkhā. Evaṃ **vijānanavasena** paccakkhānaṃ hoti, na tadabhāvena. Iti imesaṃ vuttappakārānaṃ cittādīnaṃ vaseneva sikkhāpaccakkhānaṃ hoti, na aññathāti daṭṭhabbānaṃ.

51. “Vadatī”ti vacībhedaḥpayogaṃ dassetvā tadanantaraṃ “viññāpeti”ti vuttattā teneva vacībhedenā adhippāyaviññāpanaṃ idhādhippetānaṃ, na yena kenaci upāyenāti āha **“teneva vacībhedenā”**ti. **Padapaccābhattānaṃ katvāti** padaviparāvuttiṃ katvā. Idañca padappayogassa aniyamittā vuttaṃ. Yathā hi loke “āhara pattam, pattam āharā”ti aniyamitena padappayogena tadatthaviññāpanaṃ diṭṭhaṃ, evamidhāpi “buddham paccakkhāmi, paccakkhāmi buddhan”ti aniyamitena padappayogena tadatthaviññāpanaṃ hotiyeṇāti adhippāyo. Buddham paccakkhāmīti atthappadhāno

ayaṃ niddeso, na saddappadhānoti āha “**milakkhabhāsasu vā aññatarabhāsāya tamatthaṃ vadeyyā**”ti. Māgadhabhāsato avasiṭṭhā sabbāpi andhadamiḷādibhāsā milakkhabhāsāti veditabbā. Khettapadesu ekaṃ vattukāmo sacepi aññaṃ vadeyya, khettapadantogadhattā paccakkhātāva hoti sikkhāti dassento āha “**buddhaṃ paccakkhāmīti vattukāmo**”ti-ādi. Yadi “buddhaṃ paccakkhāmī”ti vattuṃ anicchanto cittaṃ taṃ paṭikkhipitvā aññaṃ vattukāmo puna virajjhivā tameva vadeyya, tathāpi sāsanaṃ cavitukāmatācittaṃ sati khettapadasseva vuttattā aṅgapāripūrisambhavato hotveva sikkhāpaccakkhānanti veditabbaṃ. **Khetameva otiṇṇanti** sikkhāpaccakkhānassa ruhanaṭṭhānabhūtaṃ khetameva otiṇṇaṃ.

“Paccakkhāmi dhārehi”ti vattamānakālassa padhānabhāvena vattumicchitattā atītānāgataparikkappavacanehi nevatthi sikkhāpaccakkhānanti dassento āha “**sace pana buddhaṃ paccakkhanti vā**”ti-ādi. **Vadati viññāpetī**ti ettha **vadatī**ti iminā payogassa niyamatattā ekassa santike attano vacībhedappayogeneva sikkhāpaccakkhānaṃ hoti, na dūtasāsanādippayogenāti dassento āha “**dūtaṃ vā paṇḍitā**”ti-ādi. Tattha “mama sikkhāpaccakkhānabhāvaṃ kathehi”ti mukhasāsanavasena “dūtaṃ vā paṇḍitā”ti vuttaṃ. Paṇṇe likhitvā paṇḍitavasena “**sāsanaṃ vā pesetī**”ti vuttaṃ. Rukkhādīsu akkharāni likhitvā dassanavasena “**akkharaṃ vā chindatī**”ti vuttaṃ. **Hatthamuddāya vā tamatthaṃ āroceṭī**ti hatthena adhippāyaviññāpanaṃ sandhāya vuttaṃ. Adhippāyaviññāpakō hi hatthavikāro hatthamuddā. Hattha-saddo cettha tadekadesesu aṅgulīsu daṭṭhabbo “na sabbaṃ hatthaṃ mukhe pakkipissāmi”ti-ādīsu¹ viya. Tasmā adhippāyaviññāpakena aṅgulisaṅkocādinā hatthavikārena tamatthaṃ āroceṭīti evamettha attho daṭṭhabbo.

Cittasampayuttanti paccakkhātukāmatācittasampayuttaṃ. Idāni vijānanaṃ sikkhāpaccakkhānaṃ niyamitāniyamitavasena dvidhā veditabbanti dassento āha “**yadi ayaṃ jānātū**”ti-ādi. Ayaṃ vibhāgo “vadati viññāpetīti

1. Vi 2. 255 piṭṭhe.

ekavisayattā yassa vadati, tasseva vijānanam adhippetam, na aññassā”ti iminā nayena laddhoti daṭṭhabbam. Na hi yassa vadati, tato aññam viññāpetīti ayamattho sambhavati. **Soyeva jānāti**ti avadhāraṇena tasmim avijānanteyeva aññassa jānanam paṭikkhipati. Tenevāha “**atha so na jānāti, añño samīpe ṭhito jānāti, appaccakkhātā hoti sikkhā**”ti. Tasmā “ayameva jānātū”ti ekaṁ niyametvā ārocite yadipi sopi jānāti aññopi, niyamtassa pana niyamitavasena vijānanasambhavato sikkhāpaccakkhānam hotiyevāti daṭṭhabbam “añño mā jānātū”ti aniyamtattā. **Dvinnampi niyametvāti** idam “dve vā jānantu eko vā, imesaṁyeva dvinnam ārocemi”ti evaṁ niyametvā ārocanam sandhāya vuttam. Tenevāha “**ekasmim jānantepi dvīsu jānantesupī**”ti. Tasmā “dveyeva jānantu, eko mā jānātū”ti evaṁ dvinnam niyametvā ārocite dvīsuyeva jānantesu sikkhāpaccakkhānam hoti, na ekasmim jānanteti vadanti.

Sabhāgeti vissāsike. **Parisaṅkamānoti** “sace te jāneyyūṁ, maṁ tevāressantī”ti āsaṅkamāno. **Samayaññūti** sāsanācārakusalo, idha pana tadadhippāyajānanamattenapi samayaññū nāma hoti. Teneva āha “**ukkaṇṭhito ayaṁ -pa- sāsanato cutoti jānāti**”ti. Tasmā “buddham paccakkhāmi”ti imassa attham ṇatvāpi sace “ayaṁ bhikkhubhāvato cavitukāmo, gihī vā hotukāmo”ti na jānāti, appaccakkhātāva hoti sikkhā. Sace pana “buddham paccakkhāmi”ti vacanassa attham ajānitvāpi “ukkaṇṭhito gihī hotukāmo”ti adhippāyam jānāti, paccakkhātāva hoti sikkhā. Aññasmiṁ khaṇe sotaviññāṇavīthiyā saddaggahaṇam, aññasmiṁyeva ca manoviññāṇavīthiyā tadatthavijānananti āha “**taṅkhaṇaṇñeva pana apubbari acarimaṁ dujjānan**”ti. Na hi ekasmimyeva khaṇe saddasavanam tadatthavijānanaṅca sambhavati. Tathā hi “ghaṭo”ti vā “paṭo”ti vā kenaci vutte tattha gha-saddam paccuppannam gahetvā ekā sotaviññāṇavīthi uppajjitvā nirujjhati. Tadanantaram ekā manoviññāṇavīthi tameva atītam gahetvā uppajjati. Evaṁ tena vuttavacane yattakāni akkharāni honti, tesu ekamekaṁ akkharam paccuppannamatītaṅca gahetvā sotaviññāṇavīthiyā manoviññāṇavīthiyā ca uppajjitvā niruddhāya

avasāne tāni akkharāni sampiṇḍetvā akkharasamūhaṃ gahetvā ekā manoviññāṇavīthi uppajjitvā nirujjhati. Tadanantaraṃ “ayamakkarasamūho etassa nāmaṃ”ti nāmapaññattiggahaṇavasena aparāya manoviññāṇavīthiyā uppajjitvā niruddhāya tadanantaraṃ uppannāya manoviññāṇavīthiyā “ayametassa attho”ti pakatiyā tadatthavijānanaṃ sambhavati.

Āvajjanasamayenāti bhummatthe karaṇavacanaṃ, atthābhogasamayeti attho. Idāni tameva āvajjanasamayaṃ vibhāvento āha “**yathā pakatiyā -pa-jānanti**”ti. Teneva vacībhedena adhippāyaviññāpanassa idhādhippetattā aparabhāge “kiṃ iminā vuttan”ti taṃ kaṅkhaṇassa cirena adhippāyavijānanaṃ aññenapi kenaci upāyantarena sambhavati, na kevalaṃ vacībhedamattenāti āha “**atha aparabhāge -pa- appaccakkhātā hoti sikkhā**”ti. “Gihī bhavissāmī”ti vutte atthabhedo kālabhedo ca hotīti appaccakkhātā hoti sikkhā. “Dhārehī”ti hi imassa yo attho kālo ca, na so “bhavissāmī”ti etassa. “Gihī homī”ti vutte pana atthabhedoyeva, na kālabhedo “homī”ti vattamānakālasseva vuttattā. “Gihī jātomhi, gihīmhi”ti etthāpi atthassa ceva kālassa ca bhinnattā appaccakkhātā hoti sikkhā. “Ajja paṭṭhāyā”ti idaṃ tathā vuttepi dosabhāvato paripuṇṇaṃ katvā vuttaṃ. “Dhārehī”ti atthappadhānattā niddesassa pariyāyavacanehipi sikkhāpaccakkhānaṃ hotiyevāti dassento āha “**jānāhi**”ti-ādi. Dhārehi jānāhi sañjānāhi manasi karohīti hi etāni padāni atthato kālato ca abhinnāni.

52. **Purimāneva cuddasā**ti buddhādisabrahmacārīpariyantāni. Hotu bhavatūti idampi paṭikkhepamattamevāti āha “**hotu, pariyattanti attho**”ti.

53. **Vaṇṇapaṭṭhānanti** mahāsaṃghikānaṃ buddhaguṇaparidīpakāṃ ekaṃ suttanti vadanti. **Upāligāthāsūti**—

“Dhīrassa vīgatamohassa,
 Pabhinnaṅkhiḷassa vijitavijayassa.
 Anīghassa susamacittassa,
 Vuddhasīlassa sādhuṇaṇṇassa.
 Vesamantarassa¹ vimalassa,
 Bhagavato tassa sāvakoḥamasmi.

Akaṭṭhāṅkathissa tusitassa,
 Vantaḷokāmisassa muditassa.
 Kāṭasamaṇassa maṇujassa,
 Antimaṣārīrassa naraṇṇassa.
 Anopamaṇṇassa virajassa,
 Bhagavato tassa sāvakoḥamasmi.

Asaṁsayassa kuṣaḷassa,
 Venayikassa sārathivarassa.
 Anuttaraṇṇassa rūciraḍḍhammaṇṇassa,
 Nikkaṅkhaṇṇassa paḍḍhāsakaṇṇassa².
 Māṇacchidassa vīraṇṇassa,
 Bhagavato tassa sāvakoḥamasmi.

Nisaḍḍhaṇṇassa appameyyassa,
 Gaṁbhiṇṇassa maṇappattassa.
 Khemaṅkarassa vedassa,
 Dhammaṭṭhaṇṇassa saṁvutattassa.
 Saṅgātiḍḍhaṇṇassa³ muttassa,
 Bhagavato tassa sāvakoḥamasmi.

Nāgaṇṇassa paṇṭasaṇṇassa,
 Khīṇasaṁyojanaṇṇassa muttassa.
 Paṭimaṇṇakassa dhonaṇṇassa,
 Paṇṇaḍḍhaḍḍhaṇṇassa vīṭaraḅgaṇṇassa.
 Daṇṇassa nippapaṇṇassa,
 Bhagavato tassa sāvakoḥamasmi.

1. Vessantaraṇṇassa (Sī, Syā)

2. Paḍḍhaṇṇassa (Sī, Syā)

3. Saṅgātiṭṭhaṇṇassa (Syā)

Isisattamassa akuhassa,
 Tevijjassa brahmappattassa.
 Nhātakassa padakassa,
 Passaddhassa veditavedassa.
 Purindadassa sakkassa,
 Bhagavato tassa sāvakohamasmi.

 Ariyassa bhāvitattassa,
 Pattippattassa veyyākaraṇassa.
 Satimato vipassissa,
 Anabhinatassa no apanatassa.
 Anejassa vasippattassa,
 Bhagavato tassa sāvakohamasmi.

 Samuggatassa¹ jhāyissa,
 Ananugatantarassa² suddhassa.
 Asitassa hitassa³,
 Pavivittassa aggappattassa.
 Tiṇṇassa tārayantassa,
 Bhagavato tassa sāvakohamasmi.

 Santassa bhūripaṇṇassa,
 Mahāpaṇṇassa vītalobhassa.
 Tathāgatassa sugatassa,
 Appaṭipuggalassa asamassa.
 Visāradassa nipuṇassa,
 Bhagavato tassa sāvakohamasmi.

1. Sammaggatassa (Sī), sammatattassa (Syā)

2. Anudantagatantarassa (Syā)

3. Appaṇihitassa (Sī), appabhitassa (Syā)

Taṇhacchidassa buddhassa,
 Vītadhūmassa anupalittassa.
 Āhuneyyassa yakkhassa,
 Uttamapuggalassa atulassa.
 Mahato yasaggappattassa,
 Bhagavato tassa sāvako hamasmī”ti—

evam upāligahapatinā vuttāsu upālisutte āgatagāthāsu.

Yathārutamevāti yathāvuttameva, pāḷiyaṃ āgatamevāti adhippāyo. Yasmā “sammāsambuddhaṃ anantabuddhiṃ anomabuddhiṃ bodhipaññānaṃ”ti imāni vaṇṇapaṭṭhāne āgatanāmāni, “dhīraṇ”ti-ādīni pana upāligāthāsu āgatanāmāni. Tattha bodhi vuccati sabbaññutaññānaṃ, taṃ sañjānanahetuttā paññānaṃ etassāti **bodhipaññāno**, bhagavā. Dhiyā paññāya¹ rāti gaṇhāti, sevātīti vā **dhīro**. Samucchinnaśabbacetokhīlattā **pabhinnakhīlo**. Sabbaputhujjane vijiniṃsu vijayanti vijinissanti cāti vijayā. Ke te? Maccumārakilesamāradevaputtamārā. Te vijitā vijayā etenāti **vijitavijayo**, bhagavā. Kilesamāramaccumāravijayeneva panettha abhisāṅkhārakkhandhamārāpi vijitāva hontīti daṭṭhabbaṃ.

Svākkhātanti-ādīsu²

sāttasabyañjanakevalaparipuṇṇaparisuddhabrahmacariyassa pakāsanato **svākkhāto** dhammo, atthavipallāsābhāvato vā suṭṭhu akkhātoti **svākkhāto**. Yathā hi aññatitthiyānaṃ dhammassa attho vipallāsaṃ āpajjati “antarāyikā”ti vuttadhammānaṃ antarāyikattābhāvato, “niyyānikā”ti ca vuttadhammānaṃ niyyānikattābhāvato, tena te aññatitthiyā durakkhātadhammāyeva hontī, na tathā bhagavato dhammassa attho vipallāsaṃ āpajjati “ime dhammā antarāyikā niyyānikā”ti evam vuttadhammānaṃ tathābhāvānatikkamanatoti. Evam tāva pariyattidhammo svākkhāto dhammo.

Lokuttaradhammo pana nibbānānurūpāya paṭipattiyā paṭipadānurūpassa ca nibbānassa akkhātattā svākkhāto. Yathāha—

1. Dhiyo paññāyo (Syā, Ka)

2. Visuddhi 1. 206 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

“Supaññattā kho pana tena bhagavatā sāvakanāṃ nibbānagāminī paṭipadā saṃsandati nibbānañca paṭipadā ca. Seyyathāpi nāma gaṅgodakam yamunodakena saṃsandati sameti, evameva supaññattā tena bhagavatā sāvakanāṃ nibbānagāminī paṭipadā saṃsandati nibbānañca paṭipadā cā”¹.

Ariyamaggo cettha antadvayaṃ anupagamma majjhimāpaṭipadābhūtova “majjhimā paṭipadā”ti akkhātattā svākkhāto. Sāmaññaphalāni paṭippassaddhakilesāneva “paṭippassaddhakilesānī”ti akkhātattā svākkhātāni. Nibbānaṃ sassatāmatatāṇaleṇādisabhāvameva sassatādisabhāvavasena akkhātattā svākkhātanti evaṃ lokuttaradhammopi svākkhāto.

Ariyamaggo attano santāne rāgādīnaṃ abhāvaṃ karontena ariyapuggalena sāmāṃ dattṭhabbo “ariyamaggena mama rāgādayo pahīnā”ti sayāṃ attanā anaññaneyyena passitabboti sandiṭṭhi, sandiṭṭhi eva **sandiṭṭhiko**. Apica navavidho lokuttaradhammo yena yena adhigato hoti, tena tena ariyasāvakena parasaddhāya gantabbataṃ hitvā paccakkhañāṇena sayāṃ dattṭhabboti **sandiṭṭhiko**, atha vā pasatthā diṭṭhi sandiṭṭhi, sandiṭṭhiyā jayatīti **sandiṭṭhiko**. Tathā hettha ariyamaggo sampayuttāya, ariyaphalaṃ kāraṇabhūtāya, nibbānaṃ visayibhūtāya sandiṭṭhiyā kilese jayati, tasmā yathā rathena jayatīti rathiko, evaṃ navavidhopi lokuttaradhammo sandiṭṭhiyā jayatīti sandiṭṭhiko. Atha vā diṭṭhanti dassanaṃ vuccati, diṭṭhameva sandiṭṭhaṃ, sandassananti attho. Sandiṭṭhaṃ arahatīti **sandiṭṭhiko**. Lokuttaradhammo hi bhāvanābhisamayavasena sacchikiriyābhisamayavasena dissamānoyeva vaṭṭabhayaṃ nivatteti, tasmā yathā vatthamarahatīti vatthiko, evaṃ sandiṭṭhaṃ arahatīti sandiṭṭhiko.

Attano phaladānaṃ sandhāya nāssa āgametabbo kālo atthīti akālo. Yathā hi lokiyakusalassa upapajja-aparāpariyāyeti-ādinā phaladānaṃ pati āgametabbo kālo atthi, na evametassāti attho. Akāloyeva **akāliko**, na pañcāhasattāhādibhedam kalam khepetvā phalam deti, attano pana pavattisamanantarameva

1. Dī 2. 180 piṭṭhe.

phaladoti vuttaṃ hoti. Atha vā attano phalappadāne vippakaṭṭho dūro kālo patto upanīto assāti kāliko, kālantaraphaladāyī. Ko so? Lokiyō kusaladhammo. Ayaṃ pana samanantaraphaladāyakattā na kālīkoti **akālīko**. Maggameva hi sandhāya “akālīko”ti idaṃ vuttaṃ.

“Ehi passa imaṃ dhamman”ti evaṃ pavattaṃ chipassavidhiṃ arahatīti **ehipassiko**. Kasmā panesa taṃ vidhiṃ arahatīti? Paramatthato vijjamānattā parisuddhattā ca. Rittamuṭṭhiyañhi hiraññaṃ vā suvaṇṇaṃ vā atthīti vatvāpi “ehi passa imaṃ”ti na sakkā vuttuṃ. Kasmā? Avijjamānattā. Vijjamānampi ca gūthaṃ vā muttaṃ vā manuññabhāvappakāsanena cittasampahaṃsanatthaṃ “ehi passa imaṃ”ti na sakkā vuttuṃ, apica kho naṃ tiṇehi vā paṇṇehi vā paṭicchādetabbameva hoti. Kasmā? Aparisuddhattā. Ayaṃ pana navavidhopi lokuttaradhammo sabhāvato ca vijjamāno vigatavalāhake ca ākāse sampuṇṇacandamaṇḍalaṃ viya paṇḍukambale nikkhattajātimaṇi viya ca parisuddho, tasmā vijjamānattā parisuddhattā ca chipassavidhiṃ arahatīti ehipassiko.

Upanetabboti **opaneyyiko**. Ayaṃ panettha vinicchayo—upanayanaṃ upanayo, ādittaṃ celam vā sīsaṃ vā ajjuhekkhitvāpi bhāvanāvasena attano citte upanayanaṃ uppādanaṃ arahatīti opaneyyiko. Idaṃ saṅkhate lokuttaradhamme yujjati, asaṅkhato pana attano citte ārammaṇabhāvena upanayanaṃ arahatīti opaneyyiko, sacchikiriyāvasena allīyanaṃ arahatīti attho. Atha vā nibbānaṃ upaneti ariyapuggalanti ariyamaggo upaneyyo, sacchikātabbataṃ upanetabboti phalanibbānadhammo upaneyyo, upaneyyo eva **opaneyyiko**.

Sabbehi ugghaṭṭitaññū-ādīhi viññūhi “bhāvito me maggo, adhigataṃ phalaṃ, sacchikato nirodho”ti attani attani veditabboti **paccattaṃ veditabbo viññūhi**. Na hi upajjhāyena bhāvitena maggena saddhivihārikassa kilesā pahīyanti, na so tassa phalasamāpattiyā phāsu viharati, na tena sacchikataṃ nibbānaṃ sacchikaroti, tasmā na esa parassa sīse ābharaṇaṃ viya daṭṭhabbo, attano pana citteyeva daṭṭhabbo, anubhavitabbo viññūhīti vuttaṃ hoti.

Asaṅkhatanti saṅgama samāgama paccayasamodhānalakkhaṇena saṅgamaena sannipatitvā anurūpehi paccayehi akataṁ anibbattitanti asaṅkhatam. Natthi ettha matanti **amataṁ**, etasmim vā adhigate natthi puggalassa mataṁ maraṇanti **amataṁ**. Kiñcāpi ettha “svākkhātaṁ dhammaṁ paccakkhāmī”ti-ādinā sabbattha dhammasaddappayogo dassito, tathāpi dhamma-saddena ayojetvā vutte vevacane na paccakkhānaṁ nāma na hotīti “svākkhātaṁ paccakkhāmī”ti-ādinā vuttepi sikkhāpaccakkhānaṁ hotiyevāti daṭṭhabbaṁ. “Svākkhātaṁ dhammaṁ”ti-ādinā pana dhammasaddappayogo svākkhātādisaddānaṁ dhammavisesanabhāvadassanatthaṁ katoti veditabbaṁ. **Ekaḍhammakkhandhassapi nāmaṁ** ettha “paṭhamadhammakkhandham dutiyadhammakkhandham pucchādhammakkhandham vissajjanādhammakkhandham”ti-ādinā dhammakkhandhanāmāni veditabbāni.

Suppaṭipannanti svākkhāte dhammavinaye yathānusiṭṭhaṁ paṭipannattā suppaṭipannaṁ. Majjhimāya paṭipadāya antadvayaṁ anupagamma paṭipannattā kāyavacīmanovaṅkakuṭilajimhadosaṁpāhānāya paṭipannattā ca **ujjuppaṭipannaṁ**. Nāyo vuccati nibbānaṁ ariyamaggādihi nāyati paṭivijjhīyati sacchikarīyatīti katvā, tadatthāya paṭipannattā **ñāyappaṭipannaṁ**. Yathā paṭipannā guṇasambhāvanāya parehi kariyamānaṁ paccuṭṭhānādisāmīcikkammaṁ arahanti, tathā paṭipannattā **sāmīcippaṭipannaṁ**.

Yugaḷavasena paṭhamamaggaṭṭho phalaṭṭhoti idamekaṁ yugaḷanti evaṁ cattāri purisayugāni honti. Ettha pana “catupurisayugaṁ saṁghan”ti vattabbe “cattāri”ti vibhattilopaṁ akatvā niddeso katoti daṭṭhabbaṁ. Cattāri purisayugāni etthāti **catupurisayugoti** hi saṁgho vuccati.

Aṭṭhapurisapuggalanti purisapuggalavasena eko paṭhamamaggaṭṭho, eko phalaṭṭhoti iminā nayena aṭṭheva purisapuggalā honti. Aṭṭha purisapuggalā etthāti **aṭṭhapurisapuggalo**, saṁgho. Ettha ca purisoti vā puggaloti vā ekatthānetāni padāni, veneyyavasena panetaṁ vuttaṁ.

Āhuneyyanti-ādīsu¹ ānetvā hunitabbanti āhunaṁ. Dūratopi ānetvā sīlavantesu dātabbānaṁ catunnaṁ paccayānametaṁ adhivacanaṁ. Taṁ āhunaṁ paṭiggahetuṁ yutto tassa mahapphalabhāvakaraṇatoti **āhuneyyo**, saṁgho. Atha vā dūratopi āgantvā sabbasāpateyyampi ettha

1. Visuddhi 1. 213 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

hunitabbanti āhavanīyo, sakkādīnampi vā āhavanam arahatīti āhavanīyo. Yo cāyam brāhmaṇānam āhavanīyo aggi, yattha hutam mahapphalanti tesam laddhi. Sace hutassa mahapphalatāya āhavanīyo, saṅghova āhavanīyo. Saṅghe hutañhi mahapphalam hoti. Yathāha—

Yo ca vassasatam jantu, aggin paricare vane.

Ekañca bhāvitattānam, muhuttamapi pūjaye.

Sāyeva pūjanā seyyo, yañce vassasatam hutan”ti¹.

Tadetaṃ nikāyantare “āhavanīyo”ti padaṃ idha “āhuneyyo”ti iminā padena atthato ekaṃ, byañjanato panettha kiñcimattameva nānam.

Pāhuneyyanti ettha pana pāhunam vuccati disāvidisato āgatānam piyamanāpānam nātimittānam atthāya sakkārena paṭiyattam āgantukadānam. Tampi ṭhapetvā te tathārūpe piyamittādike pāhunake saṅghasseva dātum yuttam, saṅghova tam paṭiggahetum yutto. Saṅghasadiṣo hi pāhunako natthi. Tathā hesa ekabuddhantare vīṭivatteyyeva dissati, abbokiṇṇaṇca piyamanāpattakarehi sīlādiddhammehi samannāgatoti evaṃ pāhunamassa dātum yuttam, pāhunañca paṭiggahetum yuttoti **pāhuneyyo**.

Dakkhanti etāya sattā yathādhippetāhi sampattīhi vaḍḍhantīti dakkhiṇā, paralokam saddahitvā dātabbadānam. Tam dakkhiṇam arahati, dakkhiṇāya vā hito yasmā nam mahapphalakaratāya visodhetīti **dakkhiṇeyyo**. Ubho hatthe sirasi paṭiṭṭhāpetvā sabbalokena kariyamānam añjalikammaṃ arahatīti **añjalikaraṇīyo**. **Anuttaram puññakkhettanti** sabbalokassa asadisam puññaviruhanaṭṭhānam. Yathā hi rañño vā amaccassa vā sālīnam vā yavānam vā viruhanaṭṭhānam rañño sālikkhettaṃ yavakkhettanti vuccati, evaṃ saṅgho sabbalokassa puññānam viruhanaṭṭhānam. Saṅgham nissāya hi lokassa nānappakārahitasukhasamvattanikāni puññāni viruhanti, tasmā saṅgho anuttaram puññakkhettaṃ lokassa. Etthāpi “suppaṭipannam saṅghan”ti-ādinā sabbattha saṅghasaddappayogo suppaṭipannādisaddānam saṅghavisesanabhāvadassanattam kato, tasmā “suppaṭipannam paccakkhāmī”ti-ādinā vuttepi sikkhāpaccakkhānam hotiye vāti daṭṭhabbam.

1. Khu 1. 29 piṭṭhe Dhammapade.

Sikkhāvevacanesu pana sikkhāsaddaṃ vinā kevalaṃ bhikkhu saddo bhikkhunīsaddo ca sikkhāya adhivacanaṃ na hotīti “**bhikkhusikkhaṃ bhikkhunīsikkhaṃ**”ti vutteyeva sīsaṃ eti, adhisīlādayo pana sikkhā evāti “adhisīlaṃ paccakkhāmī”ti-ādinā vuttepi sīsaṃ eti, **paṭhamam pārajikanti-**ādinā sikkhāpadānaṃyeva gahaṇaṃ veditabbaṃ, na āpatīnaṃ.

Upajjhāyavevacanesu upajjhāyo hutvā yo pabbājesi ceva upasampādesi ca, taṃ sandhāya “**yo maṃ pabbājesī**”ti-ādi vuttaṃ. **Yassa mūlenā**ti yassa padhānabhāvena kāraṇabhāvena vā. Yassa mūlaṃ padhānabhāvo kāraṇabhāvo vā etissāti **yassamūlikā**, pabbajjā upasampadā ca. Mūla-saddassa sāpekkhabhāvepi niccasāpekkhatāya gamakattā taddhitavutti daṭṭhābbā.

Ācariyavevacanesu pana yo upajjhaṃ adatvā ācariyova hutvā pabbājesi, kammavācācariyo hutvā upasampādesi ca, taṃ sandhāya “**yo maṃ pabbājesi, yo maṃ anusāvesī**”ti vuttaṃ. Imehi dvīhi vacanehi pabbajjācariyo ca upasampadācariyo ca dassito. **Yāhaṃ nissāya vasāmī**ti nissayācariyaṃ dasseti. **Yāhaṃ uddisāpemī**ti-ādinā pana dhammācariyo vutto. Tattha **uddisāpemī**ti pāṭhaṃ uddisāpemi. **Paripucchāmī**ti ugghahitapāṭhassa atthaṃ paripucchāmi. Saddhivihārikavevacanādīsu ca vuttānūsāreneva attho veditabbo. **Tassa mūleti** ettha pana tassa santiketi attho daṭṭhabbo.

Okallakoti¹ khuppiṇāpāsādidukkhaparetānaṃ khīṇasukhānaṃ nahānādisarīrapaṭijaggaṇarahitānaṃ kapaṇamanussānametaṃ adhivacanaṃ. **Moḷibaddhoti** sikkhābaddho omukkamakuṭo vā. Kiñcāpi dhevāciko upāsako paṭhamabodhiyaṃyeva sambhavati, tathāpi tadā labbhamānanāmaṃ gahetvā vuttepi sikkhāpaccakkhānaṃ hotiyevāti dassanattamaṃ “**dhevāciko upāsako**”ti vuttaṃ. “Dhevāciko”ti idameva panettha vevacananti daṭṭhabbaṃ, tasmā “dhevācikoti maṃ dhārechī”ti ettakepi vutte sīsaṃ eti. Evaṃ sesesupi.

1. Otallakoti (Sī), ogallakoti (Syā)

Kumārakoti kumārāvatto ativiya daharasāmaṇero. **Cellakoti** tato mahantataro khuddakasāmaṇero. **Ceṭṭakoti** majjhimo. **Moḷigalloti**¹ mahāsāmaṇero. **Samaṇuddesoti** pana avisesato sāmaṇerādhivacanāṃ. **Nigaṇṭhupaṭṭhākoti**-ādīnipi titthiyasāvakavevacanānīti daṭṭhabbāṃ.

Dussīloti nissīlo sīlavirahito. **Pāpadhammoti** dussīlattā eva hīnajiḥāsayatāya lāmakasabhāvo. **Asucisaṅkassarasamācāroti** aparisuddhakāyakkammāditāya asuci hutvā saṅkāya saritabbasamācāro. Dussīlo hi kiñcideva asāruppaṃ disvā “idaṃ asukena kataṃ bhavissatī”ti paresaṃ āsaṅkānīyo hoti. Kenacideva karaṇīyena mantayante bhikkhū disvā “kacci nu kho ime mayā katakammaṃ jānitvā mantentī”ti attanoyeva saṅkāya saritabbasamācāro.

Paṭicchannakammantoti lajjitabbatāyapaṭicchādetabbakammanto. **Assamaṇoti** na samaṇo. Salākaggahaṇādīsu “ahampi samaṇo”ti micchāpaṭiñṇāya **samaṇapaṭiñṇo**, aseṭṭhacāritāya **abrahmacārī**, uposathādīsu “ahampi brahmacārī”ti micchāpaṭiñṇāya **brahmacārīpaṭiñṇo**, pūtinā kammena sīlavipattiyā anto anupaviṭṭhattā **antopūti**, chahi dvārehi rāgādikilesānussavanena tintattā **avassuto**, saṅjātarāgādikacavarattā sīlavantehi chaḍḍetabbattā ca **kasambujāto**. **Koṇṭhoti** dussīlādhivacanametam.

“Yāni vā panaññānīpi atthi buddhavevacanāni vā”ti-ādīnā yaṃ-saddaparāmaṭṭhānaṃ buddhādivivacanānaṃyeva taṃ-saddena parāmasanaṃ hotīti āha “**tehi ākārehi -pa- Buddhādīnaṃ vevacanehi**”ti. Kathaṃ pana tāni ākāradisaddehi voharīyantīti āha “**vevacanāni hī**”ti-ādi. Saṅṭhānavantānaṃ buddhādīnaṃ saṅṭhānadīpanaṃ tāva hotu, saṅṭhānarahitānaṃ pana dhammasikkhādīnaṃ kathanti āha “**sikkhāpaccakkhānasāṅṭhānattā eva vā**”ti. Sikkhāpaccakkhānarūpāni hi vevacanāni “**sikkhāpaccakkhānasāṅṭhānāni**”ti vuccanti. **Evaṃ khoti** ettha **khoti** avadhāraṇatthe nipātoti āha “**evamevā**”ti.

1. Monigalloti (Sī), moṇigalloti (Syā), moḷikattoti (Ka) Vi 3. 119 piṭṭhe passitabbāṃ.

54. **Mucchāparetoti** mucchāya abhibhūto. Vacanatthavijānanasamattham tiracchānagataṃ dassetuṃ “**nāgamāṇavakassā**”ti-ādi vuttaṃ.

Tihetukapaṭisandhikāti yebhuyyavasena vuttaṃ. Na hi sabbāpi devatā tihetukapaṭisandhikāva honti dvihetukānampi sambhavato. **Atikhippaṃ jānantī**ti devatānaṃ bhavaṅgaparivāsassa manussānaṃ viya adandhabhāvato vuttaṃ.

Sabhāgassāti purisassa. **Visabhāgassāti** mātugāmassa. **Anariyakoti** māgadhavohārato añño. **Davāti** sahasā. **Ravāti** virajjhivā. Aññaṃ bhaṇissāmīti aññaṃ bhaṇanto buddhaṃ paccakkhāmīti bhaṇatīti yojetabbaṃ. Akkharasamayānabhiññatāya vā karaṇasampattiya abhāvato vā kathetabbaṃ kathetuṃ asakko hutvā aññaṃ kathento ravā bhaṇati nāma. Ubhayathāpi aññaṃ bhaṇitukāmassa aññabhaṇanaṃ samānanti āha “**purimena ko viseso**”ti.

Vācetiti pāḷiṃ kathento, aññaṃ uggaṇhāpento vā vāceti. **Paripucchati**ti pāḷiyā atthaṃ paripucchanto pāḷiṃ paripucchati. **Uggaṇhāti**ti aññassa santike pāḷiṃ uggaṇhāti. **Sajjhāyaṃ karotī**ti uggaṇhitapāḷiṃ sajjhāyati. **Vaṇṇeti**ti pāḷiyā atthaṃ samvaṇṇento pāḷiṃ vaṇṇeti. Mahallakassa kiñci ajānato aviditindriyatāya vā “**potthakarūpasadisassā**”ti vuttaṃ, mattikāya katarūpasadisassāti attho. **Garumedhassāti** ārammaṇesu lahuppavattiyā abhāvato dandhagatikatāya garupaññaṃ, mandapaññaṃ vuttaṃ hoti. **Sabbaso vā**ti iminā “idaṃ padaṃ sāveṣāmi ‘sikkhaṃ paccakkhāmī’ti” evaṃ pavattacittuppādassa abhāvaṃ dasseti. Yasmā pana asati evarūpe cittuppāde kenaci pariyāyena tathāvidhaṃ vacībhedaṃ katvā sāvanaṃ nāma neva sambhavati, tasmā vuttaṃ “**buddhaṃ paccakkhāmīti-ādīsu -pa- vacībhedaṃ katvā na sāveti**”ti.

Sikkhāpaccakkhānavibhaṅgavaṇṇanā niṭṭhitā.

Mūlapaññattivāṇṇanā

55. **Niddisitabbassā**ti viparitabbassa pakāsetabbassa. **Kilesehī**ti ahirikādīhi kilesehi. **Ito paṭṭhāyā**ti duṭṭhullapadato paṭṭhāya. **Tassa kammassā**ti methunadhammapaṭisevanasāṅkhātassa kammassa. **Dassananti-**ādi vuttanayameva. **Assā**ti methunadhammassa.

Dvīhi dvīhi samāpajjitabbā **dvayaṃdvayasamāpattī**ti āha “**dvayena dvayena samāpajjitabbato**”ti. Rāgapariyuṭṭhānena sadisabhāvappattiyā mithunānaṃ idaṃ methunaṃ, methunameva dhammo **methunadhammoti** āha “**ubhinnāṃ rattānaṃ**”ti-ādi. Tattha **rattānanti** methunarāgena rattānaṃ. **Sārattānanti** teneva rāgena ativiya rattānaṃ. **Avassutānanti** lokassādamittasanthavavasena uppannamethunarāgena tintānaṃ. **Pariyuṭṭhitānanti** methunarāgupattiyā pariyoṇaddhacittānaṃ. **Sadisānanti** rattatādīhi sadisānaṃ.

Yasmā “paṭisevati nāmā”ti padaṃ mātikāya natthi, tasmā “paṭisevati nāmāti kasmā uddhaṭan”ti yo maññati, tassa kāraṇaṃ dassento “**paṭiseveyyāti ettha -pa- mātikāpadan**”ti āha. **Itthiyā nimittenā**ti idaṃ “maggena gacchatī”ti-ādi viya daṭṭhabbaṃ. Yathā hi “maggena gacchatī”ti vutte “maggaṃ gacchati, magge vā gacchatī”ti ayamatto labbhati, evaṃ “itthiyā nimittena pavesetī”ti vutte “itthiyā nimittāṃ paveseti, nimitte vā pavesetī”ti ayamatto labbhati. Idañca yebhuyyena purisapayogadassanatthaṃ vuttaṃ. **Nimittāṃ aṅgajātanti** atthato ekaṃ. Pavesanaṃ nāma na bahi chupanamattanti āha “**vātena asamphuṭṭhe allokāse**”ti. Abbhantarañhi pavesento “pavesetī”ti vuccati, na bahi chupanto. **Abbhantaranti** ca pakatiyā sabbaso pihitassa nimittassa vātena asamphuṭṭhokāso vuccatīti.

Idāni sabbathā lesokāsapidahanatthaṃ itthinimitte purisanimitte ca labbhamānaṃ pavesakāle aññamaññaṃ phassārahaṃ padesavisesaṃ vibhajitvā dassento “**itthinimitte cattāri passāni**”ti-ādimāha. Vātena hi asamphuṭṭhe allokāse yattha katthaci ekenapi padesena chupitvā pavesento “pavesetī”ti vuccati. **Vemajjhanti** yathā cattāri passāni asamphusanto paveseti, evaṃ katavivarassa itthinimittassa heṭṭhimatalaṃ

vuccati, purisanimitte pana **majjhanti** aggakoṭim sandhāya vadati. **Uparīti** aggakoṭito uparibhāgappadeso. Idañca majjhena samīñjitvā pavesentassa majjhimapabbasamīñjitaṅgulim katthaci pavesentassa aṅguliya majjhimapabbapiṭṭhisadisam aṅgajātassa uparibhāgavemajjham sandhāya vuttam. **Heṭṭhā pavesentoti** itthinimittassa heṭṭhimabhāgena chupantam pavesento. **Majjhena pavesentoti** abbhantaratalam chupitvā majjhena pavesento. Katthaci acchupantam pavesetvā nīharantassa hi natthi pārājikam, dukkaṭam pana hoti chinnaśīsavatthusmim vaṭṭakate mukhe acchupantam pavesetvā nīharantassa viya. **Majjheneva chupantam pavesentoti** aggakoṭiyā chupantam pavesento. Majjhimapabbapiṭṭhiyā samīñjitaṅgulinti sambandho. Atha vā samīñjitaṅgulim majjhimapabbapiṭṭhiyā pavesento viyāti yojetabham. **Saṅkocetvāti** nimittamajjhena bhinditvā. **Uparibhāgenāti** saṅkocitassa uparibhāgakoṭiyā. Idāni purisanimittassa heṭṭhā vuttasu chasu ṭhānesu uparīti vuttaṭṭhānantarassa vasena visum cattāri passāni gahetvā purisanimitte dasadhā ṭhānabhedaṃ dassento “**tatthā**”ti-ādimāha. Heṭṭhā pana visum tāni aggahetvā “cattāri passāni”ti vacanasāmaññatopi visum visum labbhamānāni ekaccaṃ gahetvā cha ṭhānāni vuttāni. **Tulādaṇḍasadisam pavesentassāti** ujukaṃ pavesentassa.

Nimitte jātanti attano nimitte jātam. **Cammakhilanti** nimitte uṭṭhitam cammameva. “Uṇṇigaṇḍo”tipi vadanti. Nimitte jātampi cammakhilādinimittamevāti āha “**āpatti pārājikassā**”ti. “Upahatakāyappasādan”ti avatvā “**naṭṭhakāyappasādan**”ti vacanam upādinnabhāvassa natthitādassanattham. Tenevāha “**matacammam vā sukkhapīlakam vā**”ti. Sati hi upādinnabhāve upahatepi kāyappasāde upahatindriyavatthusmim viya pārājikāpattiyeva siyā, matacammam pana sukkhapīlakañca anupādinnakam upādinnakeyeva ca pārājikāpatti. Tenevāha “**āpatti dukkaṭassā**”ti. Na ca evaṃ karontassa anāpatti sakkā vattunti dukkaṭam vuttam, itthinimittassa pana naṭṭhepi upādinnabhāve pārājikāpattiyeva. Mate akkhāyite yebhuyyena akkhāyite pārājikāpattivacanato **methunassādenāti** iminā kāyasamsaggarāgam nivatteti. Sati hi kāyasamsaggarāge saṃghādisesova siyā, bījānipi nimittasaṅkhyam na gacchantīti dukkaṭameva vuttam. “Nimittena nimittam pavesetī”ti hi vuttam.

Idāni imissā methunakathāya asabbhirūpattā “īdisaṃ ṭhānaṃ kathentehi suṇantehi ca evaṃ paṭipajjitabban”ti anusāsanto **“ayañca methunakathā nāmā”**ti-ādimāha. Methunakathāya rāgavuddhihetuttā hāsavisayattā ca tadubhayanivattanatthaṃ paṭikūlamanasikārādīsu niyojati. Paṭikūlamanasikārena hi rāgo nivattati, samaṇasaññādīsu paccupaṭṭhitesu hāso nivattati. **Sattānuddaya**yāti sattānaṃ apāyadukkhādīhi anurakkhaṇatthaṃ. **Lokānukampā**yāti sattalokavisayāya anukampāya.

Mukhaṃ apidhāyāti mukhaṃ apidahitvā, yena kenaci pamādena kadāci mandahāso bhaveyya, tadā garuttaṃ kuppeyya, tasmā tādise kāle garubhāvassa avikopanatthaṃ bījakena mukhaṃ paṭicchādetvā nisīditabbanti adhippāyo. Atha vā **mukhaṃ apidhā**yāti mukhaṃ pidahitvāti attho. Bījakena mukhaṃ paṭicchādetvā hasamānena na nisīditabbanti ayamettha adhippāyo. **Dantavidamsakanti** dante dassetvā vivaritvā cāti attho. **Gabbhitenā**ti saṅkocaṃ anāpajjantena, ussāhajātenāti attho. Yadi hi “īdisaṃ nāma asabbhiṃ kathemi”ti saṅkocaṃ āpajjeyya, atthavibhāvanaṃ na siyā, tasmā “tādiseṇa sammāsambuddhenapi tāva īdisaṃ kathitaṃ, kimaṅgaṃ panāhaṃ kathemi”ti evaṃ ussāhajātena kathetabbanti adhippāyo. **Satthupaṭibhāgenā**ti satthukappena, satthusadisenāti attho.

Mūlapaññattivannaṇā niṭṭhitā.

Anupaññattivannaṇā

Tiracchānesu gatāyāti tiracchānesu uppannāya. Yasmā tiracchānagatā nāma atiduddakāpi honti, yesaṃ maggesu tilaphalamattampi pavesanaṃ nappahoti, tasmā na sabbāva tiracchānagatitthiyo pārājikavatthubhūtāti pavesanappahonakavasena labbhamānakatiracchānagatitthiyo paricchinditvā dassento **“pārājikavatthubhūtā eva cetthā”**ti-ādimāha. **Apadānaṃ ahimacchā**ti-ādigāthā pārājikavatthūnaṃ heṭṭhimaparichedadassanatthaṃ porāṇehi ṭhapitā. Tattha **ahī**ti jātiniddesena

sabbāpi sappajāti saṅgahitāti āha “**ahiggahaṇena -pa- dīghajāti saṅgahitā**”ti. Tattha **gonasāti** sappavisesā, yesaṃ piṭṭhīsu mahantāni maṇḍalāni sandissanti. **Macchaggahaṇaṃ** odakajātiyā upalakkhaṇapadanti āha “**macchaggahaṇena -pa- odakajāti saṅgahitā**”ti. Teneva maṇḍūkakacchapānaṃ sapādakattepi odakajātikattā saṅgaho kato.

Mukhasaṇṭhānanti oṭṭhacammaṣaṇṭhānaṃ. **Vaṇasaṅkhepaṃ gacchatīti** vaṇasaṅgahaṃ gacchati navasu vaṇamukhesu saṅgahitattāti adhippāyo. Vaṇe thullaccayaṇca “amaggena amaggaṃ paveseti, āpatti thullaccayassā”ti imassa vasena veditabbaṃ. Tasmiṇhi sutte dvīsu sambhinnavaṇesu ekena vaṇena pavesetvā dutiyena nīharantassa thullaccayaṃ vuttaṃ. Vakkhati ca “imassa suttassa anulomavasena sabbattha vaṇasaṅkhepe thullaccayaṃ veditabbaṃ”ti¹. **Kukkuṭiggahaṇampi** sabbāya pakkhijātiyā upalakkhaṇapadanti āha “**kukkuṭiggahaṇena -pa- pakkhijāti saṅgahitā**”ti. **Majjāriggahaṇampi** catuppadaajātiyā upalakkhaṇapadanti daṭṭhabbaṃ. Tenāha “**majjāriggahaṇena -pa- catuppadaajāti saṅgahitā**”ti. **Rukkhāsunnakkhā** nāma kalandakātipi vadanti. **Maṅgusāti** naṅgulā.

Parājitasaddo upasaggassa vuddhiṃ katvā ta-kārassa ca ka-kāraṃ katvā **pārājikoti** niddiṭṭhoti āha “**pārājikoti parājito**”ti. “**Katthaci āpattīti** ‘pārājikeṇa dhammena anuddhamseyyā’ti-ādīsu², **katthaci sikkhāpadanti** idaṃ pana disvā jānitabbaṃ”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Parājayaṭīti pārājikaṃ, pārājikāti ca kattusāadhanena pārājika-saddena sikkhāpadaṃ āpatti ca vuccatīti dassento āha “**yo taṃ atikkamatī**”ti-ādi. Puggalo pana kammaśāadhanena pārājika-saddena vuccatīti dassento āha “**puggalo yasmā parājito**”ti-ādi.

Etameva hi atthaṃ sandhāyāti “taṃ āpattiṃ āpanno puggalo parājito hoti parājayaṃ āpanno”ti etamatthaṃ sandhāya. **Cuto paraddhoti**-ādinā hi taṃ āpattiṃ āpannapuggalo cuto hoti parājito parājayaṃ āpannoti ayamatto viññāyati, na pana puggalo pārājiko nāma hotīti etamatthaṃ sandhāyāti evamattho gahetabbo. Na hi **parivārepi** gāthā puggalavutti-pārājikasaddanibbacaṇaḍṣaṇatthaṃ

1. Vi-Ṭṭha 1. 233 piṭṭhe.

2. Vi 1. 249, 256 piṭṭhesu.

vuttā āpattivuttīnaṃ pārājikā disaddānaṃ nibbacanavibhāgappasaṅge vuttattā. Ayañhi parivāragāthāya attho¹—yadidaṃ puggalāpattisikkhāpadapārājikesu āpattipārājikaṃ nāma vuttaṃ, taṃ āpajjanto puggalo yasmā parājito parājayamāpanno saddhammā cuto paraddho bhaṭṭho niraṅkato ca hoti, anīhaṭe tasmim̐ puggale puna uposathapavāraṇādibhedo samvāso natthi, **tenetaṃ iti vuccati** tena kāraṇena etaṃ āpattipārājikaṃ iti vuccatīti. Ayaṃ panettha saṅkhepattho—yasmā parājito hoti etena, tasmā etaṃ pārājikanti vuccatīti. **Paribhaṭṭho**ti sāsanato bhaṭṭho, parihīnoti attho. **Chinnoti** antarā khaṇḍito.

Saddhim̐ yojanāyāti padayojanāya saddhim̐. **Catubbidham̐ samghakammanti** apalokanādivasena catubbidham̐ kammam̐. **Sīmāparicchinnehi**ti ekasīmāpariyā pannehi. **Pakatattā** nāma pārājikaṃ anāpannā anukkhittā ca. **Pañcavidhopīti** nidānuddesādivasena pañcavidhopi. Nahāpitapubbakānaṃ viya odhisa-anuññātaṃ ṭhapetvā avasesaṃ sabbampi sikkhāpadaṃ sabbehipi lajjipuggalehi anatikkamanīyattā vuttaṃ “**sabbehipi lajjipuggalehi samaṃ sikkhitabbabhāvato**”ti. **Samanti** saddhim̐, ekappahārena vā. **Sikkhitabbabhāvato**ti anatikkamanavasena uggahaparipucchādinaṃ ca sikkhitabbabhāvato. Sāmaññasikkhāpadesu “idaṃ tayā na sikkhitabban”ti evaṃ abahikātabbato “**na ekopi tato bahiddhā sandissati**”ti vuttaṃ. Yaṃ taṃ vuttanti sambandho.

56. **Na kevalaṃ itthiyā eva nimittaṃ pārājikavatthūti** iminā kevalaṃ itthiyā eva nimittaṃ pārājikavatthu na hoti, atha kho ubhatobyañjanakapaṇḍakapurisānampi nimittaṃ pārājikavatthūti dasseti. **Na ca manussitthiyā evāti** iminā pana manussitthiyā eva nimittaṃ pārājikavatthu na hoti, amanussitthitiracchānagatitthi-amanussubhatobyañjanakādīnampi nimittaṃ pārājikavatthūti dasseti. “**Vatthumeva na hotīti** amanussitthipasaṅgena āgataṃ suvaṇṇarajatādimayaṃ paṭikkhipatī”ti **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttaṃ, taṃ yuttaṃ viya na dissati. Na hi ito pubbe amanussitthiggahaṇaṃ kataṃ atthi, yena tappasaṅgo siyā. Idāneva hi “tisso itthiyo”ti-ādinā amanussitthiggahaṇaṃ kataṃ, na ca amanussitthiggahaṇena

1. Vi-Ṭṭha 4. 191 piṭṭhepi passitabbaṃ.

suvaṇṇarajatādimayānaṃ pasaṅgo yutto.

Manussāmanussatiracchānājātivaseṇa tividhā katvā
pārājikavatthubhūtasattānaṃ niddesena suvaṇṇarajatādimayānaṃ pasaṅgassa
nivattitattā. Tathā hi itthipurisādīsu manussāmanussādīsu vā kañci
anāmasitvā avisesena “methunaṃ dhammaṃ paṭiseveyyā”ti ettakameva
mātikāyaṃ vuttaṃ. Tassa padabhājanē ca “paṭisevati nāmā”ti mātikaṃ
padaṃ uddharitvā “yo nimittena nimittaṃ aṅgajātena aṅgajātaṃ antamaso
tilaphalamattampi paveseti, eso paṭisevati nāmā”ti paṭisevanākārova dassito,
na pana pārājikavatthubhūtanimittanissayā manussāmanussatiracchānagatā
itthipurisapaṇḍaka-ubhatobyañjanakā niyametvā dassitā, tasmā “itthiyā eva
nukho nimittaṃ pārājikavatthu, udāhu aññesampī”ti evamādi sandeho siyā,
nimittavohāro ca suvaṇṇarajatādimayarūpakesu ca labbhatiyeva. Teneva
vinītavatthūsu¹ “lepacittassa nimittaṃ aṅgajātena chupi, dārudhītalitāya
nimittaṃ aṅgajātena chupī”ti vuttaṃ, tasmā nimittasāmaññato
“suvaṇṇarajatādimayānampi nimittaṃ pārājikavatthu hoti, na hotī”ti kassaci
āsaṅkā siyā. Teneva “lepacittādivatthūsu tassa kukkucçaṃ ahoṣī”ti vuttaṃ.
Tasmā tadāsaṅkānivattanatthaṃ pārājikavatthubhūtasattaniyamanatthañca
jātivaseṇa manussāmanussādito tidhā katvā pārājikavatthubhūte satte
bhagavā vibhajitvā dasseti, tasmā “vatthumeva na hotī”ti nimittasāmaññato
pasaṅgāgataṃ suvaṇṇarajatādimayānaṃ nimittaṃ paṭikkhipatīti vattabbaṃ.

Tayo maggeti bhummatthe upayogavacananti āha “**tīsu maggesūti attho
veditabbo**”ti. **Evam sabbatthāti** iminā “dve magge”ti etthāpi dvīsu
maggesūti attho veditabboti atidissati.

Anupaññattivāṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamacatukkakathāvāṇṇanā

57. **Assāti** ākhyātikapadanti tassa atthaṃ dassento “**hotī**”ti āha.
Gaṇṭhipadesu pana “assāti puggalaṃ parāmasitvā

1. Vi 1. 44, 45 piṭṭhesu.

hotīti vacanaseso dassito”tipi atthavikappo dassito, na so sundarataro. Yadi hi vacanaseso adhippeto siyā, “hotī”ti vattabbaṃ, teneva aññasmiṃ atthavikappe hotīti vacanaseso kato.

58. **Sādiyantassevā**ti ettha sādiyanam nāma sevetukāmatācittassa upaṭṭhāpananti āha “**paṭisevanacittasamaṅgissā**”ti. “**Paṭipakkham atthayanti**”ti sikkhākāmānam bhikkhūnam paṭipakkham dussilabhāvaṃ atthayanti”ti **gaṇṭhipadesu** vuttam. Attano veripuggalassa pana paṭipakkhabhūtaṃ kañci amittaṃ atthayanti gavesanti evamettha attho daṭṭhabbo. Paccatthikā hi attano verim nāsetukāmā tassa paṭipakkhabhūtaṃ kañci amittaṃ attano sahāyabhāvamupagacchantam icchanti. Rājapaccatthikādīnam upari vakkhamānattā tadanurūpavasena attham dassento “**bhikkhū eva paccatthikā bhikkhupaccatthikā**”ti āha. “Bhikkhussa paccatthikā bhikkhupaccatthikā”ti evam pana vuccamāne bhikkhussa paccatthikā rājādayopi ettheva saṅgayhanti rājapaccatthikādayo visum na vattabbā siyum, aññattha pana bhikkhussa paccatthikā bhikkhupaccatthikāti ayamatto labbhateva “sāsanapaccatthikā”ti yathā. **Issāpakatā**ti paresam lābhasakkārādi-asahanalakkhaṇāya issāya abhibhūtā. **Nipparipphandanti** paripphandavirahitaṃ, yathā calitum parivattitum na sakkoti, tathā gahetvāti attho. **Sampayojenti**ti vaccamaggena saddhim yojenti.

Tasmiṃ khaṇeti tasmiṃ pavesanakkhaṇe, aggato yāva mūlā pavesanakālo “pavesanakkhaṇo”ti vuccati. Sādiyanam nāma sevanacittassa uppādananti-āha “**sevanacittamupaṭṭhāpeti**”ti. **Paviṭṭhakā**leti aṅgajātassa yattakaṃ ṭhānam pavesanārahaṃ, tattakaṃ anavasesato pavivṭṭhakāle. Evam pavivṭṭhassa uddharaṇārambhato antarā ṭhitakālo **ṭhitaṃ** nāma. Aṭṭhakathāyaṃ pana mātugāmassa sukkavissatṭhiṃ patvā sabbathā vāyamato oramitvā ṭhitakālam sandhāya “**sukkavissatṭhisamaye**”ti vuttam. **Uddharaṇam** nāma yāva aggā nīharaṇakāloti āha “**nīharaṇakāle paṭisevanacittam upaṭṭhāpeti**”ti. **Aṅgārakāsunti** aṅgārārāsini. Evarūpe kāle asādiyanam nāma na sabbesam visayoti āha “**imañhi evarūpaṃ**

āraddhavipassakan”ti-ādi. **Ekādasahi aggīhī**

rāgadosamohajātijarāmarāṇasokaparidevadukkhadomanassupāyāsasaṅkhāteh
i ekādasahi aggīhi. Rāgādayo hi anuḍaḥanaṭṭhena “aggī”ti vuccanti. Te hi
yassa santi, taṃ niḍahanti, mahāpariḷāhā ca honti dunnibbāpayā ca.
Bhagavatā ca dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggaho icchitoyevāti āha
“**paccatthikānañcassa manorathavighātaṃ karonto**”ti. Assāti asādiyantassa
yathāvuttagaṇasamaṅgissa.

Paṭhamacatukkakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Ekūnasattatidvisatacatukkakathāvaṇṇanā

59-60. Akkhāyitanimittā akkhāyita-saddena vuttā uttarapadalopenāti āha
“**soṇasiṅgālādīhi akkhāyitanimittan**”ti. Akkhāyitaṃ nimittaṃ yassā sā
akkhāyitanimittā. “Jāgarantin”ti-ādi visesanarahitattā “**suddhikacatukkānī**”ti
vuttaṃ.

Samānācariyakā therāti ekācariyassa pāṭhakantevāsikā. **Mahābhayeti**
brāhmaṇatissabhaye¹. Gaṅgāya aparabhāgo **aparagaṅgaṃ**. **Vata reti**
garahatthe nipāto. Avissajjantena kiṃ kattabbanti āha “**niccakālaṃ**
sotabban”ti-ādi. **Evam vinayagarukānanti** iminā upari tehi
vuccamānavinicchayassa garukaraṇīyatāya kāraṇaṃ vuttaṃ. **Sabbaṃ**
pariyādiyitvāti sabbaṃ pārājikakkhettaṃ anavasesato gahetvā. **Sotaṃ**
chinditvāti pārājikakkhetto vītikkamasotaṃ chinditvā. Apaṇṇattabhāvato
yutti-abhāvato ca “**pārājikacchāyā panettha na dissatī**”ti vuttaṃ. Keci pana
“upaḍḍhakkhāyitabhāvassa dubbinicchayattā tattha pārājikaṃ na
paṇṇāpesī”ti vadanti, taṃ akāraṇaṃ, na ca dubbinicchayatā
apaṇṇattikāraṇaṃ yebhuyyakkha yitādīsipi dubbinicchayabhāvassa
samānattā. Upaḍḍhakkhāyitato hi kiñcideva adhikaṃ ūnaṃ vā yadi khāyitaṃ
siyā, tampi yebhuyyena khāyitaṃ akkhāyitanti saṅkhyāṃ gacchatīti
upaḍḍhakkhāyitamiva yebhuyyakkhāyitādīnipi dubbinicchayāneva. Apica
upaḍḍhakkhāyitaṃ yadi

1. Brāhmaṇātiyabhaye (Sī)

sabhāvato pārājikakkhettaṃ siyā, na tattha bhagavā dubbhicchayanti pārājikaṃ na paññapeti.

Idāni therena katavinicchayameva upatthambhetvā aparampi tattha kāraṇaṃ dassento “**apicā**”ti-ādimāha. Nimitte appamattikāpi maṃsarāji sace avasiṭṭhā hoti, taṃ **yebhuyyakkhāyita**meva hoti, tato paraṃ pana sabbaso khāyite nimitte dukkaṭamevāti dassento āha “**tato paraṃ thullaccayaṃ natthi**”ti. Atha vā **yebhuyyena khāyitaṃ** nāma vaccamaggavassāpamaggamukhānaṃ catūsu koṭṭhāsesu dve koṭṭhāse atikkamma yāva tatiyakoṭṭhāsassa pariyosānā khāditaṃ, tato paraṃ pana tatiyakoṭṭhāsaṃ atikkamma yāva catutthakoṭṭhāsassa pariyosānā khāditaṃ dukkaṭavattthūti veditabbaṃ. **Matasarīrasmiṃyeva veditabbanti** “mataṃ yebhuyyena akkhāyitaṃ”ti-ādivacanato. “**Yadipi nimittaṃ sabbaso khāyitanti**-ādi sabbaṃ jīvamānakasarīrameva sandhāya vuttaṃ”ti **mahāgaṇṭhipade** vuttaṃ. **Kenaci** pana “taṃ vīmaṃsitvā gahetabban”ti likhitaṃ. Kimettha vīmaṃsitabbaṃ jīvamānakasarīsseva adhikatattā matasarīre labbhamānassa vinicchayassa visuṃ vakkhamānattā ca. Teneva **mātikāṭṭhakathāyampi**¹—

“Jāvamānakasarīrassa vuttapakāre magge sacepi tacādīni anavasesetvā sabbaso chinne nimittasaṇṭhānamattaṃ paññāyati, tattha antamaso āṅgaṃjāte utṭhitaṃ anaṭṭhakāyappasādaṃ pīlakaṃ vā cammakhīlaṃ vā pavesentassapi sevanacitte sati pārājikaṃ, naṭṭhakāyappasādaṃ sukkhapīlakaṃ vā matacammaṃ vā lomaṃ vā pavesentassa dukkaṭaṃ. Sace nimittasaṇṭhānamattampi anavasesetvā sabbaso maggo uppāṭito, tattha upakkamato vaṇasaṅkhepavasena thullaccayan”ti—

jīvamānakasarīrasmiṃyeva yathāvuttavinicchayo dassito.

Sabbasokhāyitanti nimittappadese bahiṭṭhitaṃ chavicammaṃ sabbaso chinditvā soṇasiṅgālādīhi khāyitasadisam kamaṃ. Tenevāha “**chavicammaṃ natthi**”ti. Nimittamaṃsassa pana abbhantare chavicammassa ca vijjamānattā “**nimittasaṇṭhānaṃ paññāyati**”ti vuttaṃ. Tenevāha “**pavesanaṃ jāyati**”ti. **Nimittasaṇṭhānaṃ**

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 113 piṭṭhe.

pana anavasesetvāti nimittākārena ṭhitaṃ chavicammamaṃsādiṃ anavasesetvā. Jīvamānakasarīre labbhamānavisesaṃ dassetvā idāni matasarīre labbhamānavisesaṃ dassento āha “**matasarīre panā**”ti-ādi.

Manussānaṃ jīvamānakasarīreti-ādinā pana akkhi-ādayopi vaṇasaṅgahaṃ gacchantīti vaṇena ekaparicchedaṃ katvā akkhi-ādisupi thullaccayaṃ vuttaṃ. Tesañca vaṇasaṅgaho “navadvāro mahāvaṇo”¹ti¹ evamādisuttānusārena veditabbo. Tiracchānagatānaṃ akkhikaṇṇavaṇesu dukkaṭaṃ pana aṭṭhakathāppamaṇena gahetabbaṃ. Yathā hi manussāmanussatiracchānagatesu vaccamaggapassāvamaggamukhānaṃ pārājikavatthubhāve nānākaraṇaṃ natthi, evaṃ akkhi-ādinampi thullaccayādivatthubhāve ninnānākaraṇena bhavitabbaṃ. Vaṇe thullaccayañca “amaggena amaggaṃ paveseti, āpatti thullaccayassā”²ti² sāmāññato vuttaṃ, na pana “manussānaṃ”ti visesaṃ atthi. Yadi ca tiracchānagatānaṃ vaṇesu thullaccayena na bhavitabbaṃ, pataṅgamukhamañḍūkassa mukhasaṅṭhāne vaṇasaṅkhepato thullaccayaṃ na vattabbaṃ, vuttañca, tasmā aṭṭhakathācariyā evettha pamāṇaṃ. Bhagavato adhippāyañño hi aṭṭhakathācariyā. Teneva vuttaṃ “buddhena dhammo vinayo ca vutto, yo tassa puttehi tatheva ñāto”³ti-ādi³. **Manussānanti** itthipurisapaṇḍaka-ubhatobyañjanakānaṃ sāmāññato vuttaṃ. **Vatthikosesūti** vatthiṇṇesu purisānaṃ āṅgajātakosesu. Matasarīraṃ yāva uddhumātakādibhāvena kuthitaṃ na hoti, tāva allasarīranti veditabbaṃ. Tenāha “**yadā pana sarīraṃ uddhumātakam hoti**”ti-ādi. **Pārājikavatthuñca thullaccayavatthuñca vijahatīti** ettha pārājikavatthubhāvaṃ thullaccayavatthubhāvañca vijahatīti attho veditabbo. Matānaṃ tiracchānagatānanti sambandho.

Methunarāgena vatthikosam pavesentassa thullaccayaṃ vuttanti āha “**vatthikosam appavesento**”ti. **Itthiyā appavesentoti** itthiyā nimittaṃ appavesento. **Appavesentoti** ca pavesanādhippāyassa abhāvaṃ dasseti. Pavesanādhippāyena bahi chupantassa pana methunassa pubbavayogattā dukkaṭeneva bhavitabbaṃ. **Nimittena nimittaṃ chupati, thullaccayanti** idaṃ “na ca bhikkhave rattacittena āṅgajātaṃ chupitabbaṃ, yo chupeyya, āpatti

1. Khu 11. 78 piṭṭhe.

2. Vi 1. 41 piṭṭhe.

3. Vi-Ṭṭha 1. 3 piṭṭhe ganthārambhakathāyaṃ.

thullaccayassā”¹ti¹ imassa suttassa vasena vuttaṃ. Tattha ca kesañci aññathāpi atthavikappassa vidhiṃ dassento “**mahā-aṭṭhakathāyaṃ panā**”ti-ādimāha. Tattha kiñcāpi “katvā mahā-aṭṭhakathāṃ sarīraṃ”²ti² vuttaṃ, tathāpi sesa-aṭṭhakathāsu “methunarāgena mukhenā”ti vacanassa abhāvaṃ dassetuṃ “mahā-aṭṭhakathāyaṃ panā”ti vuttaṃ. “Aṅgajātenā”ti avuttattā “**avisesenā**”ti vuttaṃ.

Idāni mahā-aṭṭhakathāṃ pāḷiyā saṃsanditvā dassento “**yaṃ tāva mahā-aṭṭhakathāyaṃ**”ti-ādimāha. **Itarathā hi dukkaṭaṃ siyāti** pakatimukhena chupantassa visāṇādiggahaṇe viya dukkaṭaṃ siyā. Evaṃ mahā-aṭṭhakathāṃ pāḷiyā saṃsanditvā idāni tattha kesañci aññathā atthavikappaṃ dassento “**keci panā**”ti-ādimāha. **Samghādisesoti** kāyasaṃsaggasikkhāpadena saṃghādiseso. **Vuttanayenevāti** methunarāgeneva. “Nimittamukhenā”ti vuttattā tiracchānagatitthiyā passāvamaggaṃ methunarāgena pakatimukhena chupantassa dukkaṭanti veditabbaṃ. **Kāyasaṃsaggarāgena dukkaṭanti** nimittamukhena vā pakatimukhena vā kāyasaṃsaggarāgena chupantassa dukkaṭameva.

Ekūnasattatidvisatacatukkakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Santhatacatukkabheda-kathāvaṇṇanā

61-2. **Paṭipannakassāti** āraddhavipassakassa. **Upādinna-kanti** kāyindriyaṃ sandhāya vuttaṃ. **Upādinna-kena phusatīti** upādinna-kena phusīyati ghaṭṭīyatīti evaṃ kammani ya-kāralopena attho veditabbo. Atha vā evaṃ karonto kiñci upādinna-kam upādinna-kena na phusati na ghaṭṭetīti evamettha attho daṭṭhabbo. **Lesam oḍḍessantīti** lesam samuṭṭhāpessanti, parikappessantīti vuttaṃ hoti. **Santhatādibhede hi bhinditvāti** santhatādivisesanehi visesetvā, santhatādīhi catūhi yojetvāti vuttaṃ hoti.

Santhatāyāti ekadese samudāyavohāro “paṭo daḍḍho”ti-ādīsu viya. Tathā hi paṭassa ekadesepi daḍḍhe “paṭo daḍḍho”ti

1. Vi 3. 280 piṭṭhe.

2. Vi-Ṭṭha 1. 2 piṭṭhe ganthārambhakathāyaṃ.

voharanti, evaṃ itthiyā vaccamaggādīsu kismiñci magge santhate itthī “santhatā”ti vuccati. Tenāha **“santhatā nāmā”**ti-ādi. Vatthādīni anto appavesetvā bahi ṭhapetvā bandhanam sandhāya **“paliveṭhetvā”**ti vuttam. Ekadese samudāyavohāravaseneva bhikkhupi “santhato”ti vuccatīti āha **“santhato nāmā”**ti-ādi. **Yattake pavitṭheti** tilaphalamatte pavitṭhe. Akkhi-ādimhi santhatepi yathāvatthukamevāti āha **“thullaccayakkhette thullaccayaṃ, dukkaṭakkhette dukkaṭameva hoti”**ti.

Khāṇum ghaṭṭentassa dukkaṭanti itthinimittassa anto khāṇum pavesetvā samatalam atirittam vā khāṇum ghaṭṭentassa dukkaṭam pavesābhāvato. Sace pana īsakam anto pavisitvā ṭhitam khāṇukameva aṅgajātena chupati, pārājikameva. **Tassa talanti** veḷunaḷādikassa antotalam. Vinītavatthūsu “tena kho pana samayena aññataro bhikkhu sīvathikam gantvā chinnaśīsam passitvā vaṭṭakate mukhe acchupantam aṅgajātam pavesesi. Tassa kukkucam ahosi -pa- anāpatti bhikkhu pārājikassa, āpatti dukkaṭassā”ti¹ vuttattā tassa suttassa anulomato **“ākāsagatameva katvā pavesetvā nīharati, dukkaṭan”**ti vuttam. **Bahiddhākhāṇuket**i antopavesitaveṇupabbādikassa bahi nikkhantakhāṇuke. Methunarāgena indriyabaddhānindriyabaddhasantānesu yattha katthaci upakkamantassa na sakkā anāpattiyā bhavitunti **“dukkamevā”**ti vuttam. Teneva vinītavatthumhi aṭṭhikesu upakkamantassa dukkaṭam vuttam.

Santhatacatukkabheda kathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Rājapaccatthikādicatukkabheda kathāvaṇṇanā

65. Sāmañña jotanaṃ pakaraṇato visesavinicchayoti āha **“dhuttāti methunupasaṃhitakhiḍḍāpasutā”**ti-ādi. Idāni sāmañña topi atthasambhavam dassento **“itthidhuttasurādhattādayo vā”**ti āha. **Hadayanti** hadayamaṃsam.

Sabbākārena catukkabheda kathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Vi 1. 46 piṭṭhe.

Āpattānāpattivāraṇṇanā

66. **Paṭiññākaraṇaṃ natthīti** pucchitabbābhāvato. Na hi dūsako “kena cittaena vītikkamaṃ akāsi, jānitvā akāsi, udāhu ajānitvā”ti evaṃ pucchāya arahati. **Tatthevāti** vesāliyaṃ mahāvane eva. **Sabbaṅgagatanti** ṭhapetvā kesalomadantanakhānaṃ maṃsavinimuttatṭhānañceva thaddhasukkhacammaṇca udakamiva telabindu avasesasabbasarīraṃ byāpetvā ṭhitaṃ. **Sarīrakampādīnīti ādi-**saddena akkhīnaṃ pītavaṇṇādīṃ saṅgaṇhāti. **Pittakosake ṭhitanti** hadayapapphāsānaṃ antare yakanamaṃsaṃ nissāya paṭiṭṭhite mahākosātakīkosasadise pittakose ṭhitaṃ. **Kupiteti** pittakosato calitvā bahi nikkhante.

Vissatṭhacittoti vissatṭhapakaticitto. **Yakkhummattakoti** yakkhā kira yassa cittaṃ khipitukāmā honti, tassa setamukhaṃ nīlodaraṃ surattahatthapādaṃ mahāsīsaṃ pajjalitanettaṃ bheravaṃ vā attabhāvaṃ nimminivā dassenti, bheravaṃ vā saddaṃ sāventi, kathentasseva vā mukhena hatthaṃ pakkhipitvā hadayamaṃsaṃ maddanti, tena so satto ummattako hoti khittacitto. Tenevāha “**bheravāni vā ārammaṇāni dassetvā**”ti-ādi. Tattha **bheravānīti** dassanamatteneva sattānaṃ bhayaṃ chambhitattaṃ lomamaṃsaṃ uppādetuṃ samatthāni. **Niccameva ummattako hotīti** yassa pittakosato pittaṃ calitvā bahi nikkhantaṃ hoti, taṃ sandhāya vuttaṃ. Yassa pana pittaṃ calitvā pittakoseyeva ṭhitaṃ hoti bahi anikkhantaṃ, so antarantarā saññaṃ paṭilabhati, na niccameva ummattako hotīti veditabbaṃ. **Ñatvāti** saññāpaṭilābhena jānitvā. **Adhimattāyāti** adhikappamāṇāya.

Āpattānāpattivāraṇṇanā niṭṭhitā.

Padabhājanīyavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pakiṇṇakakathāvaṇṇanā

Pakiṇṇakanti vomissakanayaṃ. **Samuṭṭhānanti** uppattikāraṇaṃ. **Kiriyāti**-ādi nidassanamattaṃ, akiriyādīnampi saṅgaho daṭṭhabbo. **Vedanāyāti** sahayoge karaṇavacanaṃ, vedanāya saha kusalañcāti vuttaṃ hoti.

Sabbasaṅgāhakavasenati sabbesaṃ sikkhāpadānaṃ saṅgāhakavasena. **Cha sikkhāpadasamuṭṭhānā**ti kāyo vācā kāyavācā kāyacittaṃ vācācittaṃ kāyavācācittanti evaṃ vuttāni cha āpattisamuṭṭhānāni. Āpattiyeva hi sikkhāpadasīsenā vuttā. Samuṭṭhānādayo hi āpattiyā honti, na sikkhāpadassa, imesu pana chasu samuṭṭhānesu purimāni tīṇi acittakāni, pacchimāni sacittakāni. Tesu ekena vā dvīhi vā tīhi vā catūhi vā chahi vā samuṭṭhānehi āpattiyo samuṭṭhahanti, pañcasamuṭṭhānā āpatti nāma natthi. Tattha **ekasamuṭṭhānā** catutthena ca pañcamena ca chaṭṭhena ca samuṭṭhānena samuṭṭhāti, na aññena. **Dvisamuṭṭhānā** paṭhamacatutthehi ca dutiyapañcamehi ca tatiyachaṭṭhehi ca catutthachaṭṭhehi ca pañcamachaṭṭhehi ca samuṭṭhānehi samuṭṭhāti, na aññehi. **Tisamuṭṭhānā** paṭhamehi ca tīhi, pacchimehi ca tīhi samuṭṭhānehi samuṭṭhāti, na aññehi. **Catusamuṭṭhānā** paṭhamatatiyacatutthachaṭṭhehi ca dutiyatatiyapañcamachaṭṭhehi ca samuṭṭhānehi samuṭṭhāti, na aññehi. **Chasamuṭṭhānā** chahipi samuṭṭhāti.

Sikkhāpadam nāma atthi chasamuṭṭhānanti etthāpi sikkhāpadasīsenā āpatti vuttāti veditabbā. Teneva vakkhati “sabbañcetaṃ āpattiyaṃ yujjati, sikkhāpadasīsenā pana sabba-aṭṭhakathāsu desanā āruḷhā”¹. Kāyādīhi chahi samuṭṭhānaṃ uppatti, cha vā samuṭṭhānāni etassāti **chasamuṭṭhānaṃ. Atthi catusamuṭṭhānanti** kāyo kāyavācā kāyacittaṃ kāyavācācittanti imāni cattāri, vācā kāyavācā vācācittaṃ kāyavācācittanti imāni vā cattāri samuṭṭhānāni etassāti catusamuṭṭhānaṃ. **Atthi tisamuṭṭhānanti** kāyo vācā kāyavācāti imāni tīṇi, kāyacittaṃ vācācittaṃ kāyavācācittanti imāni vā tīṇi samuṭṭhānāni etassāti tisamuṭṭhānaṃ. **Dvisamuṭṭhānaṃ ekasamuṭṭhānañca** samuṭṭhānasīsavasena dassento “**atthi kathinasamuṭṭhānaṃ**”²ti-ādimāha. Terasa hi samuṭṭhānasīsāni paṭhamapārājikasamuṭṭhānaṃ adinnādānasamuṭṭhānaṃ sañcarittasamuṭṭhānaṃ samanubhāsanāsamuṭṭhānaṃ kathinasamuṭṭhānaṃ eḷakalomasamuṭṭhānaṃ padasodhammasamuṭṭhānaṃ addhānasamuṭṭhānaṃ theyyasatthasamuṭṭhānaṃ dhammadesanāsamuṭṭhānaṃ bhūtārocanasamuṭṭhānaṃ corivuṭṭhāpanasamuṭṭhānaṃ ananuññātasamuṭṭhānanti.

1. Vi-Ṭṭha 1. 235 piṭṭhe.

Tattha “atthi chasamuṭṭhānan”ti iminā sañcarittasamuṭṭhānaṃ vuttaṃ.
 “Atthi catusamuṭṭhānan”ti iminā pana addhānasamuṭṭhānaṃ
 ananuññātasamuṭṭhānañca saṅgahitaṃ. Yañhi paṭhamatatiyacatutthachaṭṭhehi
 samuṭṭhāti, idaṃ addhānasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ pana
 dutiyatatiyapañcamachaṭṭhehi samuṭṭhāti, idaṃ ananuññātasamuṭṭhānaṃ.
 “Atthi tisamuṭṭhānan”ti iminā adinnādānasamuṭṭhānaṃ
 bhūtārocanasamuṭṭhānañca saṅgahitaṃ. Yañhi sacittakehi tīhi samuṭṭhānehi
 samuṭṭhāti, idaṃ adinnādānasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ pana acittakehi tīhi
 samuṭṭhāti, idaṃ bhūtārocanasamuṭṭhānaṃ. “Atthi kathinasamuṭṭhānan”ti-
 ādinā pana avasesasamuṭṭhānasīsena dvisamuṭṭhānaṃ ekasamuṭṭhānañca
 saṅgaṇhāti. Tathā hi yaṃ tatiyachaṭṭhehi samuṭṭhāti, idaṃ
 kathinasamuṭṭhānanti vuccati. Yaṃ paṭhamacatutthehi samuṭṭhāti, idaṃ
 eḷakalomasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ chaṭṭheneva samuṭṭhāti, idaṃ
 dhuranikkhepasamuṭṭhānaṃ, samanubhāsanasamuṭṭhānantipi tasseva
 nāmaṃ. Ādi-saddasaṅgahitesu pana paṭhamapārājikasamuṭṭhāna
 padasodhammatheyyasatthadhammadesanācorivuṭṭhāpanasamuṭṭhānesu yaṃ
 kāyacittato samuṭṭhāti, idaṃ paṭhamapārājikasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ
 dutiyapañcamehi samuṭṭhāti, idaṃ padasodhammasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ
 catutthachaṭṭhehi samuṭṭhāti, idaṃ theyyasatthasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ
 pañcameneva samuṭṭhāti, idaṃ dhammadesanāsamuṭṭhānaṃ. Yaṃ
 pañcamachaṭṭhehi samuṭṭhāti, idaṃ corivuṭṭhāpanasamuṭṭhānanti
 veditabbam.

Evam samuṭṭhānasīsena sabbasikkhāpadāni terasadhā dassetvā idāni
 kiriyāvasena pañcadhā dassento “**tatrāpi kiñci kiriyato samuṭṭhāti**”ti-
 ādimāha. Tattha **kiñcīti** sikkhāpadasīsena āpattiṃ vadati. Tasmā yā kāyena
 vā vācāya vā pathavīkhaṇanādīsu viya vītikkamaṃ karontassa hoti, ayaṃ
kiriyato samuṭṭhāti nāma. Yā kāyavācāya katthabbari akarontassa hoti
 paṭhamakathināpatti viya, ayaṃ **akiriyato samuṭṭhāti** nāma. Yā karontassa
 ca akarontassa ca hoti aññātikāya bhikkhuniyā hatthato
 cīvarapaṭiggahaṇāpatti viya, ayaṃ **kiriyākiriyato samuṭṭhāti** nāma. Yā siyā
 karontassa ca siyā akarontassa ca hoti rūpiyapaṭiggahaṇāpatti viya, ayaṃ
siyā kiriyato siyā akiriyato samuṭṭhāti nāma. Yā siyā karontassa ca siyā
 karontassa ca akarontassa ca hoti kuṭikārāpatti viya, ayaṃ **siyā kiriyato siyā**
kiriyākiriyato samuṭṭhāti nāma.

Idāni sabbasikkhāpadāni saññāvasena dvidhā katvā dassento **“tatrāpi atthi saññāvimokkhan”**ti-ādimāha. Saññāya abhāvena vimokkho assāti **saññāvimokkhanti** majjhepadalopasamāso daṭṭhabbo. Yato hi vītikkamasaññā-abhāvena muccati, idaṃ saññāvimokkhanti vuccati. **Cittaṅgaṃ labhatiye**vāti kāyacittādisacittakasamuṭṭhāneheva samuṭṭhahanato. “Labhatiyevā”ti avadhāraṇena no na labhatīti dasseti. Tasmā yaṃ cittaṅgaṃ labhati, na labhati ca, taṃ **“itaran”**ti vuttaṃ itara-saddassa vuttapaṭiyogavisayattā.

Puna sabbasikkhāpadāni cittavasena dvidhā dassento **“puna atthi sacittakan”**ti-ādimāha. **Yaṃ saheva citta**na āpajjati yaṃ sacittakeneva samuṭṭhāneva āpajjati, no acittakena. **Vināpīti api**-saddena sahāpi citta na āpajjati dasseti. Yaṃhi kadāci acittakena, kadāci sacittakena samuṭṭhāneva samuṭṭhāti, taṃ acittakanti vuccati. Ettha ca saññādukaṃ anāpattimukhena, sacittakadukaṃ āpattimukhena vuttanti idametesāṃ nānākaraṇanti veditaḃbhaṃ.

Lokavajjadukassa heṭṭhā vuttalakkaṇattā taṃ avibhajivā idāni sabbasikkhāpadāni kammavasena duvidhāni, kusalādivasena vedanāvasena ca tividhāni hontīti dassento **“kammakusalavedanāvasenā”**ti-ādimāha. Ettha pana kiñcāpi aṭṭhakathāsu āgatanayena kāyakammaṃ vacīkammanti kammavasena dukaṃ vuttaṃ, tikameva pana dassetuṃ vaṭṭati. Sabbameva hi sikkhāpadaṃ kāyadvāre āpajjitabbato vacīdvāre āpajjitabbato kāyavacīdvāre āpajjitabbato ca tividhaṃ hoti. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ**¹ vuttaṃ “sabbāva kāyakammavacīkammataḃubhayavasena tividhā honti. Tattha kāyadvāre āpajjitabbā kāyakammanti vuccati, vacīdvāre āpajjitabbā vacīkammanti vuccati, ubhayattha āpajjitabbā kāyakammavacīkamman”ti. Tatoyeva ca adinnādānasikkhāpadādisu kāyakammavacīkammanti tadubhayavasena dassitaṃ.

Atthi pana sikkhāpadaṃ kusalanti-ādinā āpattiṃ āpajjanto kusalacittasamaṅgī vā āpajjati akusalacittasamaṅgī vā abyākatacittasamaṅgī

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 112 piṭṭhe.

vāti dasseti, na pana kusalāpi āpatti atthīti. Na hi kusalā āpatti nāma atthi “āpattādhikaraṇaṃ siyā akusalaṃ siyā abyākataṃ, natthi āpattādhikaraṇaṃ kusalan”¹ti vacanato. **Dasa kāmāvacarakiriyacittānī**ti hasituppādavotṭhabbanehi saddhiṃ aṭṭha mahākiriyacittāni. Dvinnam abhiññācittānaṃ āpattisamuṭṭhāpakattaṃ paññattiṃ ajānantassa iddhivikubbanādīsu daṭṭhabbaṃ. **Yaṃ kusalacittena āpajjati**ti yaṃ sikkhāpadasīsenā gahitaṃ āpattiṃ kusalacittasamaṅgī āpajjati. Iminā pana vacanena taṃ kusalanti āpattiyā vuccamāno kusalabhāvo pariyāyato, na paramatthatoti dasseti. Kusalacittena hi āpattiṃ āpajjanto saviññattikaṃ aviññattikaṃ vā sikkhāpadavītikkamākārappavattaṃ rūpakkhandhasaṅkhātāṃ abyākatapattiṃ āpajjati. **Itarehi itaranti** itarehi akusalābyākatacittēhi yaṃ āpajjati, taṃ itaraṃ, akusalaṃ abyākatañcāti attho. Idañca āpattiṃ āpajjanto akusalacittasamaṅgī vā āpajjati kusalābyākatacittasamaṅgī vāti dassanattamaṃ vuttaṃ. Evaṃ santēpi sabbasikkhāpadesu kiñci akusalacittameva kiñci kusalābyākatavasena dvicittaṃ, kiñci sabbesaṃ vasena ticittanti ayameva pabhedo labbhati, na aññoti veditabbaṃ.

Tivedanaṃ dvivedanaṃ ekavedananti idañca yathāvuttavedanāvaseneva labbhati, nāññathāti daṭṭhabbaṃ. Nipajjitvā nirodhaṃ samāpannassa sahaseyyavasena tadākārappavattarūpakkhandhasseva āpattibhāvato “atthi avedanana”²ti vattabbametam, kadāci karahaci yadicchakaṃ sambhavatīti aggahetvā yebhuyyavasena labbhamānaṃyeva gahetvā vuttanti veditabbaṃ.

Idāni yathāvuttasamuṭṭhānādīni imasmiṃ saṃvaṇṇiyamānasikkhāpade vibhajitvā dassento “**imaṃ pakiṇṇakaṃ viditvā**”³ti-ādimāha. Tattha **viditvā**ti imassa “veditabbaṃ”⁴ti iminā aparakālakiriyāvacanena sambandho veditabbo. **Kiriyasamuṭṭhānanti** idaṃ yebhuyyavasena vuttaṃ parūpakkame sati sādīyantaṃ akiriyasamuṭṭhānabhāvato. “Manodvāre āpatti nāma natthīti idampi bāhullavaseneva vuttaṃ”⁵ti vadanti. **Cittaṃ panettha aṅgamattaṃ hotīti** paṭhamapārājikaṃ kāyacittato samuṭṭhātīti cittaṃmettha āpattiyā aṅgameva hoti. **Na tassa vasena kammabhāvo labbhatīti**

1. Vi 5. 191 piṭṭhe.

viññattijanakaavasena kāyadvāre pavattattā tassa cīttassa vasena imassa sikkhāpadassa manokammabhāvo na labbhatīti attho. Sikkhāpadassa heṭṭhā vuttanayena paññattibhāvato “**sabbañcetaṃ āpattiyaṃ yujjati**”ti vuttaṃ. Na hi yathāvuttasamuṭṭhānādi paññattiyaṃ yujjati.

Pakiṇṇakakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vinītavatthuvaṇṇanā

Idaṃ kinti kathetukamyatāya pucchati. Vinītaṇi vinicchitāni vatthūni **vinītavatthūni**. Tāni hi “āpattiṃ tvaṃ bhikkhu āpanno pārājikaṃ. Anāpatti bhikkhu pārājikassa, āpatti saṃghādisesassa. Anāpatti bhikkhu asādiyantassa”ti-ādinaṃ bhagavatāyeva vinicchitāni. Tenāha “**bhagavato sayam vinicchitānaṃ**”ti. **Uddānagāthā**ti uddesagāthā, saṃghagāthāti vuttaṃ hoti. **Vatthugāthā**ti “tena kho pana samayena aññataro bhikkhū”ti-ādikaṃ nidānavatthudīpikā vinītavatthupāḷīyeva tesam tesam vatthūnaṃ gathanato “vatthugāthā”ti vuttā, na chandovicītilakkhaṇena. Gāthānaṃ vatthu **vatthugāthā**ti evaṃ vā **ettha** attho daṭṭhabbo. **Etthā**ti vinītavatthūsu. **Dutiyādīnanti** dutiyapārājikādīnaṃ. Dutiyādīni vinicchinitabbānīti yojetabbaṃ. **Sippikānanti** cīttakārādisippikānaṃ. Yaṃ passitvā passitvā cīttakārādayo cīttakammādīni uggaṇhantā karonti, taṃ “**paṭicchannakarūpan**”ti vuccati.

67. **Purimāni dve vatthūni**ti makkaṭṭivatthum vajjiputtakavatthuṇca. Tāni pana kiñcāpi anupaññattiyaṃ āgatāneva, tathāpi bhagavatā sayam vinicchitavatthubhāvato adinnādānādīsu anupaññattiyaṃ āgatāni rajakādivatthūni viya puna vinītavatthūsu pakkhittāni. Yadi evaṃ “tassa kukkucchaṃ ahoṣī”ti idaṃ virujjheyya, anupaññattiyaṃhi aññe bhikkhū disvā taṃ bhikkhum codesunti? Saccametaṃ, tehi pana bhikkhūhi anupaññattiyaṃ vuttanayena codetvā “nanu āvuso tatheva taṃ hoti”ti vutte tassa kukkucchaṃ ahoṣīti gahetabbaṃ. “Bhagavato etamatthaṃ ārocesi”ti idaṇca tehi bhikkhuhi anupaññattiyaṃ vuttanayena bhagavato ārocite “saccaṃ kira tvaṃ bhikkhu makkaṭṭiyā methunaṃ dhammaṃ paṭisevī”ti

bhagavato puṭṭho samāno “saccaṃ bhagavā”ti bhagavato etamatthaṃ ārocesi”ti gahetabbaṃ.

Vajjiputtakavatthumhi pana sikkhaṃ appaccakkhāya dubbalyaṃ anāvikatvā methunaṃ dhammaṃ paṭisevitvā vibbhamitvā ye ānandattheraṃ upasaṅkamitvā puna pabbajjaṃ upasampadañca yācimsu, te sandhāya “aṭṭhānametaṃ ānanda anavakāso, yaṃ tathāgato vajjinaṃ vā vajjiputtakānaṃ vā kāraṇā sāvakānaṃ pārājikaṃ sikkhāpadaṃ paññattaṃ samūhaneyyā”ti-ādi anupaññattiyaṃ vuttaṃ. Ye pana avibbhamitvā saliṅge ṭhitāyeva uppannakukkuccā bhagavato etamatthaṃ ārocesuṃ, te sandhāya “āpattiṃ tumhe bhikkhave āpannā pārājikaṃ”ti idha vuttaṃ. Keci pana imaṃ adhippāyaṃ ajānantāva “aññaṃeva makkaṭivattu vajjiputtakavattu ca vinītavattūsu āgatan”ti vadanti.

Kuse ganthetvāti kusatiṇāni ganthetvā. **Kesehīti** manussakesehi. **Taṃ rāganti** kāyasaṃsaggarāgaṃ. **Ñatvāti** sayameva jānitvā. Yadi kāyasaṃsaggarāgena kataṃ, kāyasaṃsaggarāgasikkhāpadassa vinītavattūsu avatvā idha kasmā vuttanti? Vuccate—kiñcāpi taṃ kāyasaṃsaggarāgena kataṃ, tassa pana bhikkhuno pārājikakkhette katupakkamattā “pārājikaṃ nu kho ahaṃ āpanno”ti pārājikavisayaṃ kukkucçaṃ ahoṣīti idha vuttaṃ. Tenevāha “anāpatti bhikkhu pārājikassa, āpatti saṃghādisesassā”ti.

68. **Atidassanīyāti** divasampi passantānaṃ atittikaraṇato ativiya dassanayoggā. **Vaṇṇapokkharatāyāti** ettha pokkharatā vuccati sundarabhāvo, vaṇṇassa pokkharatā vaṇṇapokkharatā, tāya vaṇṇapokkharatāya, vaṇṇasampattiyāti attho. Porāṇā pana pokkharanti sarīraṃ vadanti, vaṇṇaṃ vaṇṇameva. Tesāṃ matena vaṇṇaṇca pokkharaṇca vaṇṇapokkharāni, tesāṃ bhāvo vaṇṇapokkharatā, tasmā **vaṇṇapokkharatāyāti** parisuddhena vaṇṇena ceva sarīrasaṇṭhānasampattiyā cāti attho. Atha vā vaṇṇasampannaṃ pokkharaṃ vaṇṇapokkharanti uttarapadalopo pubbapadassa daṭṭhabbo, tassa bhāvo vaṇṇapokkharatā, tāya **vaṇṇapokkharatāya**, vaṇṇasampannasarīratāyāti attho. **Padham̐sesīti** abhibhavīti attho. Kathaṃ pana asādiyaṃti nisīdīti āha “asaddhammādhippāyena -pa- khāṇukā viyā”ti.

Na limpatīti na allīyati. **Kāmesūti** vatthukāmakilesakāmesu. Idam vuttam hoti—yathā paduminipaṇṇe udakabindu na saṇṭhāti, yathā ca sūcimukhe sāsapo na santiṭṭhati, evameva yo abbhantare duvidhenapi kāmena na limpati, tasmim kāmo na saṇṭhāti, tamaham brāhmaṇam vadāmīti.

69. **Purisaṣaṇṭhānam antarahitam, itthisaṇṭhānam uppannanti** phalassa vināsuppādadassanena kāraṇassapi vināsuppādā vuttāti daṭṭhabbam. Purisindriye hi naṭṭhe purisaṣaṇṭhānam antaradhāyati, itthindriye samuppanne itthisaṇṭhānam pātubhavati. Tathā hi “yassa itthindriyam uppajjati, tassa purisindriyam uppajjātīti. No. Yassa vā pana purisindriyam uppajjati, tassa itthindriyam uppajjātīti. No”ti **yamakapakaraṇe**¹ vuttattā indriyadvayassa ekasmiṃ santāne sahapavattiyā asambhavato yasmim khaṇe itthindriyam pātubhavati, tato pubbe sattarasamacittato paṭṭhāya purisindriyam nuppajjati. Tato pubbe uppannesu ca purisindriyesu saharūpehi saddhim kamaṇa niruddhesu tasmim santāne itthindriyam uppajjati. Tato purisaṣaṇṭhānākārena pavattesu kammajarūpesu sesarūpesu ca kañci kalam pavattitvā niruddhesu itthisaṇṭhānākārena ca catujarūpasantatiyā pavattāya purisaṣaṇṭhānam antarahitam, itthisaṇṭhānam pātubhūnti vuccati. Itthiyā purisaliṅgapātubhāvepi ayameva nayo veditabbo.

Purisaliṅgam uttamaṃ, itthiliṅgamhīnanti imināca purisindriyassa uttamabhāvo, itthindriyassa ca hīnabhāvo vuttoti daṭṭhabbam. Na hi indriyassa hīnukkaṭṭhabhāvam vinā tannissayassa liṅgassa hīnukkaṭṭhatā sambhavati. **Purisaliṅgam balava-akusalena antaradhāyatīti**—ādināpi indriyasēva vināsuppādā vuttāti daṭṭhabbam. Indriye hi vinaṭṭhe uppanne ca tannissayassa liṅgassapi antaradhānam paṭiṭṭhānaṃ sambhavati. Katham panettha purisaliṅgam balava-akusalena antaradhāyati, itthiliṅgam dubbalakusalena paṭiṭṭhātīti? Vuccate—paṭisandhiyam tāva purisindriyuppadakam anupahatasāmatthiyam balavakusalakammaṃ yāvātāyukam purisindriyameva uppādeti, antarā pana kenaci laddhapaccayena pāradārikattādinā balava-akusalakammena upahatasāmatthiyam tadeva paṭisandhidāyakam kusalakammaṃ dubbalībhūtam purisindriyam anuppādetvā attano

1. Abhi 7. 117 piṭṭhe.

sāmatthiyānurūpaṃ itthindriyaṃ pavatte uppādeti. Yādā pana paṭisandhidānakāleyeva kenaci laddhapaccayena pārādārikattādinā balava-akusalakammena purisindriyuppādanasāmatthiyaṃ upahataṃ hoti, tadā dubbalābhūtaṃ kusalakammaṃ purisindriyaṃ anuppādetvā paṭisandhiyaṃyeva itthindriyaṃ uppādeti. Tasmā “purisaliṅgaṃ balava-akusalena antaradhāyati, itthiliṅgaṃ dubbalakusalena paṭiṭṭhātī”ti vuccati.

Dubbala-akusalena antaradhāyātīti pārādārikattādibalava-akusalakammassa purisindriyuppādanavibandhakassa dubbalabhāve sati antaradhāyantaṃ itthiliṅgaṃ dubbala-akusalena antaradhāyātīti vuttaṃ. Tathā hi pārādārikattādinā balava-akusalakammena bāhitattā purisindriyuppādane asamatthaṃ paṭisandhiyaṃ itthiyā itthindriyuppādakaṃ dubbalakusalakammaṃ yādā pavattiyaṃ brahmacariyavāsamicchācārapaṭivirativasena purisattapattanāvasena vā katupacitabalavakusalakammena āhitasāmatthiyaṃ purisindriyuppādane samatthaṃ itthindriyaṃ anuppādetvā attano sāmatthiyānurūpaṃ purisindriyaṃ uppādeti, tadā purisindriyuppādanavibandhakassa balava-akusalakammassa dubbalabhāve sati taṃ itthindriyaṃ antarahitanti “itthiliṅgaṃ antaradhāyantaṃ dubbala-akusalena antaradhāyātī”ti vuccati. Yathāvuttanayeneva balavatā kusalakammena purisindriyassa uppāditattā “purisaliṅgaṃ balavakusalena paṭiṭṭhātī”ti vuccati. Pubbe itthibhūtaṃ paṭisandhiyaṃ purisindriyuppādepi ayaṃ nayo veditabbo. **Ubhayampi akusalena antaradhāyati, kusaleṇa paṭilabbhatī**¹ idaṃ sugatibhavaṃ sandhāya vuttaṃ, duggatiyaṃ pana ubhinnaṃ uppatti vināso ca akusalakammenevāti daṭṭhabbaṃ.

Ubhinnaṃpi sahaseyyāpatti hotīti “yo pana bhikkhu mātuḡāmena sahaseyyaṃ kappeyya, pācittiyaṃ. Yā pana bhikkhunī purisena sahaseyyaṃ kappeyya, pācittiyaṃ”ti vuttattā ubhinnaṃpi sahaseyyavasena pācittiyāpatti hoti. **Dukkhīti** cetodukkkhasamaṅgītāya dukkhī. **Dummanoti** dosena duṭṭhamano, virūpamano vā domanassābhibhūtatāya. **“Samassāsetabbo”**ti vatvā samassāsetabbavidhiṃ dassento **“hotu mā cintayitthā”**ti-ādimāha. **Anāvaṇṇoti** avārito. **Dhammoti** pariyattipaṭipattipaṭivedhasaṅkhāto tividhopi saddhammo. Saggo ca maggo ca saggamaggo,

1. Paṭilabbhatī (Sī)

saggassa vā maggo saggamaggo, saggūpapattisādhikā paṭipatti. Bhikkhuniyā saddiṃ saṃvidhāya addhānagamane āpatti pariharitabbāti dassento “saṃvidahanam parimocetvā”ti āha. “Mayam asukam nāma thānam gacchāmā”ti vatvā “chi saddiṃ gamissāmā”ti-ādinā asaṃvidahitattā anāpatti.

Bahigāmeti attano vasanagāmato bahi.

Gāmantaranadīpārattivippavāsagaṇa-ohīyanāpattīhi anāpattīti “dutiyaikā bhikkhunī pakkantā vā hotī”ti-ādinā¹ vutta-anāpattilakkhaṇehi saṃsandanato vuttaṃ. **Ārādhikāti** cittārādhane samatthā. **Tā kopetvāti** tā pariccajivā. **Lajjiniyo -pa- labbhatīti** “saṅgahe asati ukkaṇṭhitvā vibbameyyāpī”ti saṅgahavaseneva vuttaṃ. **Alajjiniyo -pa- labbhatīti** alajjibhāvato asantapakkaṃ bhajantīti vuttaṃ. **Aññātikā -pa- vaṭṭatīti** idam pana imissā āveṇikaṃ katvā aṭṭhakathāyaṃ anuññātanti vadanti. **Bhikkhubhāvepīti** bhikkhukālepi. **Parisāvacaroti** upajjhāyo ca ācariyo ca hutvā parisupaṭṭhāko. **Aññassa santike nissayo gahetabboti** tassa santike upasampannehi saddhivihārikehi aññassa ācariyassa santike nissayo gahetabbo. **Tam nissāya vasantehipīti** antevāsike sandhāya vadati. **Upajjhā gahetabbāti** upasampadattham upajjhā gahetabbā, aññassa santike upasampajjitabbanti vuttaṃ hoti.

Vinayakammanti vikappanam sandhāya vuttaṃ. **Puna kātabbanti** puna vikappetabbam. **Puna paṭiggahetvā sattāham vaṭṭatīti** “anujānāmi bhikkhave bhikkhunīnam sannidhi bhikkhūhi, bhikkhūnam sannidhi bhikkhunīhi paṭiggāhāpetvā paribhuñjitun”ti² vacanato puna paṭiggahitam tadahu sāmīsampi vaṭṭatīti dassanattam vuttaṃ. **Sattame divaseti** idam taṇca nissaggiyam anāpajjitvāva punapi sattāham paribhuñjitum vaṭṭatīti dassanattam vuttaṃ. Yasmā pana bhikkhuniyā nissaggiyam bhikkhussa vaṭṭati, bhikkhussa nissaggiyam bhikkhuniyā vaṭṭati, tasmā aṭṭhamepi divase līngaparivatte sati anissajjitvāva antosattāhe paribhuñjitum vaṭṭatīti vadanti. **Tam pakatatto rakkhatīti** aparivattaliṅgo tam paṭiggahaṇavijahanato rakkhati, avibhattatāya paṭiggahaṇam na vijahatīti adhippāyo. **Sāmam gahetvā nikkhipeyyāti** paṭiggahetvā sayam nikkhipeyya.

1. Vi 2. 296 piṭṭhe.

2. Vi 4. 462 piṭṭhe.

Paribhuñjantassa āpattīti liṅgaparivatte sati paṭiggahaṇavijahanato puna paṭiggahetvā paribhuñjantassa āpatti.

“**Hīnāyāvattanenā**ti pārājikaṃ āpannassa gihibhāvūpagamanenā”ti **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttaṃ, taṃ suvuttaṃ. Na hi pārājikaṃ anāpannassa sikkhaṃ appaccakkhāya “vibbhamissāmī”ti gihiliṅgaggahaṇamattena bhikkhubhāvo vinassati. Pārājikaṃ āpanno ca bhikkhuliṅge ṭhito yāva na paṭijānāti, tāva attheva tassa bhikkhubhāvo, na so anupasampannasaṅkhyāṃ gacchati. Tathā hi so saṃvāsaṃ sādiyantopi theyyasaṃvāsako na hoti, sahaseyyādi-āpattiṃ na janeti, omasavāde pācittiyaṅca janeti. Teneva “asuddho hoti puggalo aññatarāṃ pārājikaṃ dhammaṃ ajjhāpanno, tañce suddhadiṭṭhi samāno okāsaṃ kārāpetvā akkosādhippāyo vadeti, āpatti omasavādassā”ti¹ omasavāde pācittiyaṃ vuttaṃ. Asati hi bhikkhubhāve dukkaṭaṃ bhaveyya², sati ca bhikkhubhāve paṭiggahitassa paṭiggahaṇavijahanaṃ nāma ayuttaṃ, tasmā sabbaso bhikkhubhāvassa abhāvato pārājikaṃ āpajjitvā gihiliṅgaggahaṇena gihibhāvūpagamanaṃ idha “hīnāyāvattanan”ti adhippetāṃ, na pana pakatattassa gihiliṅgaggahaṇamattaṃ. Teneva katthaci sikkhāpaccakkhānena samānagatikattā hīnāyāvattanaṃ visuṃ na gaṇhanti. Sikkhāpaccakkhānena paṭiggahaṇavijahane vutte pārājikaṃ āpannassa gihibhāvūpagamanena sabbaso bhikkhubhāvassa abhāvato vattabbameva natthīti. Tathā hi **buddhadattācariyena** attano vinayavinicchaye—

“Acchedagāhanirapekkhanisaggato ca,
Sikkhāppahānamaraṇehi ca liṅgabhedā.
Dānena tassa ca parassa abhikkhukassa,
Sabbāṃ paṭiggahaṇameti vināsameva”ti—

ettakameva vuttaṃ. Tathā **dhammasirittherenapi**—

“Sikkhāmarāṇaliṅgehi, anapekkhavisaggato.
Acchedānupasampanna-dānā gāhopasammatī”ti—

1. Vi 1. 254 piṭṭhe.

2. Vadeyya (Sī, Syā)

vuttaṃ. Yadi ca pakatattassa gihiliṅgaggahaṇamattenapi paṭiggahaṇaṃ vijaheyya, tepi ācariyā visuṃ tampi vadeyyuṃ, na vuttañca, tato viññāyati “pakatattassa gihiliṅgaggahaṇamattaṃ idha hīnāyāvattananti nādhippetan”ti. Bhikkhuniyā pana sikkhāpaccakkhānassa abhāvato gihiliṅgaggahaṇamattenapi paṭiggahaṇaṃ vijahati.

Anapekkhavissajjanenāti aññassa adativāva anattahikatāya “natthi iminā kammaṃ, na idāni naṃ paribhuñjissāmi”ti vatthūsu vā “puna paṭiggahetvā paribhuñjissāmi”ti paṭiggahaṇe vā anapekkhavissajjanena. **Acchinditvā gāhenā**ti corādihi acchinditvā gahaṇena.

Etthāti bhikkhuvihāre. **Uparopakā**ti tena ropitā rukkhagacchā. **Terasasu sammutīsū**ti bhattuddesakasenāsanapaññāpakabhaṇḍāgārikacīvarapaṭiggāhakacīvarabhāja kayāgubhājakaphalabhājakakhajjabhājaka-appamattakavissajjakasāṭiyaggāhāpakapattaggāhāpaka-ārāmikapesakasāmaṇerapesakasammutisaṅkhātāsu terasasu sammutīsu. Kāmaṃ purimikāya pacchimikāya ca senāsanaggāho paṭippassambhatiyeva, purimikāya pana senāsanaggāhe paṭippassaddhe pacchimikāya aññattha upagantuṃ sakkāti purimikāya senāsanaggāhapaṭippassaddhiṃ visuṃ dassetvā pacchimikāya senāsanaggāhe paṭippassaddhe na sakkā aññattha upagantunti tattha bhikkhūhi kattabbasaṅgahaṃ dassento “**sace pacchimikāya senāsane gahite**”ti-ādimāha.

Pakkhamānattameva dātabbanti bhikkhunīnaṃ paṭicchannāyapi āpattiyā mānattacārasseva anuññātattā. **Puna pakkhamānattameva dātabbanti** bhikkhukāle ciṇṇamānattābhāvato. **Bhikkhunīhi abbhānakammaṃ kātabbanti** bhikkhukāle ciṇṇamānattatāya bhikkhunīkālepi ciṇṇamānattā icceva saṅkhyāṃ gacchatīti katvā vuttaṃ. **Sace akusalavipāke -pa-chārattaṃ mānattameva dātabbanti** mānattaṃ carantassa liṅgaparivattādhikārattā vuttaṃ. Sace pana bhikkhukāle paṭicchannāya sādharmaṇāpattiyā parivasantassa asamādiṇṇaparivāsassa vā liṅgaṃ parivattati, tassa bhikkhunīkāle pakkhamānattaṃ carantassa akusalavipāke parikkhīṇe puna liṅge parivattite parivāsaṃ datvā parivutthaparivāsassa chārattaṃ mānattaṃ dātabbanti vadanti.

Sañcarittāpattīti sādharmaṇāpattidassanattamaṃ vuttaṃ. **Parivāsadānaṃ natthī**ti bhikkhukāle appaṭicchannabhāvato. Bhikkhunīkāle pana ārocitāpi sādharmaṇāpatti sace bhikkhukāle anārocitā, paṭicchannāva hotīti vadanti. **Bhikkhūhi mānatte adinneti** āciṇṇamānattāya līṅgaparivatte sati. Bhikkhunībhave tītiyapi tā suppaṭippassaddhā evāti sambandho. **Yā āpattiyo pubbe paṭippassaddhā**ti yā asādharmaṇāpattiyo pubbe bhikkhubhave paṭippassaddhā. “Pārājikaṃ āpannassa līṅgaparivatte sati santānassa ekattā na puna so upasampadaṃ labhati, tathā vibbhantāpi bhikkhunī līṅgaparivatte sati puna upasampadaṃ na labhatī”ti vadanti.

71. “Anupādinnaṃ kesūti adhikārattā upādinnaṃ kepi eseva nayoti vuttaṃ”ti **cūḷagaṇṭhipade majjhimagāṇṭhipade** ca vuttaṃ, taṃ duvuttaṃ. Na hi upādinnaṃ kesu nimittē upakkamantassa dukkaṭaṃ dissati. Tathā hi upādinnaṃ kesu nimittē appavesetvā bahi upakkamantassa thullaccayaṃ vuttaṃ “na ca bhikkhave rattacitena aṅgaḷātaṃ chupitabbaṃ, yo chupeyya, āpatti thullaccayaṃ”ti¹ vuttattā. Ettha ca yaṃ vattabbaṃ, taṃ sabbhaṃ aṭṭhakathāyaṃ pubbe vicāritameva. **Dukkaṭamevā**ti mocanarāgassa abhāvato. **Tathevā**ti muccatu vā mā vāti imamatthaṃ atidissati.

Avisayoti asādiyaṃ nāma evarūpe tīhāne dukkaranti katvā vuttaṃ. **Mātugāmaṃ vacanaṃ gahetvā**ti “ahaṃ vāyamiṃ, tvaṃ mā vāyami”ti-ādinā vuttavacanaṃ gahetvā. Ubhayavāyāmeneva āpattīti saññāya “tvaṃ mā vāyami”ti vuttaṃ.

73. **Vaṭṭakateti** imassa atthaṃ dassento “**vivaṭe**”ti āha. “Pārājikabhayena ākāśagatameva katvā pavesanādīni karontassa sahasā tālukāṃ vā passaṃ vā aṅgaḷātaṃ phusati ce, dukkaṭameva methunarāgassa abhāvato”ti vadanti, upaparikkhitvā gahetabbo. **Suphusitā**ti suṭṭhu pihitā. **Antomukhe okāso natthī**ti dantānaṃ supihitabhāvato antomukhe pavesetum okāso natthi. **Uppāṭite pana oṭṭhamāse dantesuyeva upakkamantassa thullaccayanti** pataṅgamukhamaṇḍūkassa²

1. Vi 3. 280 piṭṭhe.

2. Baraṇkamukhamaṇḍūkassa (Sī), kharakamukhamaṇḍūkassa (Syā)

mukhasaṇṭhāne viya vaṇasaṅkhepavasena thullaccayaṃ. “Methunarāgena itthiyā appavesento nimittena nimittaṃ chupati, thullaccayan”ti iminā vā lakkhaṇena samānattā idha thullaccayaṃ vuttaṃ. **Bahi nikkhantadantajivhāsupi** ese va nayo.

Amuccante thullaccayanti “ceteti upakkamati na muccati, āpatti thullaccayassā”ti¹ vacanato. **Nijjhāmataṇhikādīti ādi**-saddena khuppiṇāpāsikādipetīnaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. **Allīyitumpi na sakkāti** nijjhāmataṇhikānaṃ lomakūpehi samuṭṭhita-aggiṇālāhi niccaṃ pajjalitasarīratāya khuppiṇāpāsikādīnaṃ ativiya paṭikūlavirūpaḍḍha-attaṭṭhacammāvasiṭṭhaniccatūrasarīratāya āmasitumpi na sakkā. **Devatā viya sampattiṃ anubhontīti** ettha **yāsanti** sāmivacanāṃ **yāti** paccattavacanena vipariṇāmetvā yojetabbaṃ “yā devatā viya sampattiṃ anubhontī”ti. **Dassanādīsu dassanāṃ** nāma bhikkhūnā tāsāṃ dassanāṃ, **gahaṇampi** bhikkhūnāva tāsāṃ aṅgapaccaṅgagahaṇāṃ. **Āmasanādīni** pana tāsāṃ kiccāni. Tattha **āmasanāṃ** nāma attano sarīrena bhikkhūno sarīrassa upari āmasanāmatthaṃ, **phusanāṃ** tato daḍḍhataṃ katvā samphusanāṃ, **ghaṭṭanāṃ** tatopi daḍḍhataṃ katvā sarīrena sarīrassa ghaṭṭanāṃ. **Visaṇṇāṃ katvāti** yathā so katampi upakkamanāṃ na jānāti, evaṃ katvā yadipi āmasanādi tassā kiccaṃ, tathāpi teneva anāpattiṃ avatvā “taṃ puggalaṃ visaṇṇāṃ katvā”ti vacanato akatavisaṇṇo jānitvā sādīyati ce, pārājikameva. Bhikkhūno pana dassanagahaṇesu sati asādīyanāṃ nāma na hotīti dassanagahaṇesu paṇṇāyamaṇesu anāpatti na vuttā. Yadi pana paṭhamāṃ dassanagahaṇesu sati pacchā taṃ puggalaṃ visaṇṇāṃ katvā āmasanādīni karontī attano manorathāṃ pūretvā gacchati, natthi pārājikaṃ.

Upahatakāyappasādoti anaṭṭhepi kāyappasāde kāyaviññāṇuppadane asamatthataṭṭhāpādanavasena vātapittādīhi upahatakāyappasādo. **Sevanacittavasena āpattīti** yathā santhatanimittavasena upādinnaphassaṃ avindantassapi sevanacittavasena āpatti, evamidhāpi pittavātadinā upahatakāyappasādattā avediyantassapi sevanacittavasena āpatti.

1. Vi 1. 165 piṭṭhe.

Nanu ca chupitamattavatthusmim “methunam dhammam paṭisevissāmīti chupitamatte vipphaṭṭisārī ahoṣī”ti vuttattā methunassa pubbaṭṭapayoge dukkaṭṭena bhavitaṭṭam, atha kasmā “āpatti saṃghādisesassā”ti vuttanti imam antolīnacodanam manasikatvā tam pariṭharitum “**yo methunan**”ti-ādi āradḍham. Tattha **sīsanti** maggena maggaṭṭipādanam. Tañhi payogānammatthakasadisattā “sīsan”ti vuttam tato param payogābhāvato. **Dukkaṭṭe tiṭṭhanti**ti dukkaṭṭam janenti. Dukkaṭṭañhi janentā hatthaggāhādayo payogā “dukkaṭṭe tiṭṭhanti”ti vuttā aññissā āpattiyā janakavasena appavattanato.

74. **Jātipupphagumbānanti** jātiṭṭumanagumbānam. **Ussannatāyāti** bāhullatāya. **Upacāreti** āsannappadese. **Tena vātupatthambhenāti** “aṅgamaṅgāni vātupatthaddhāni hontī”ti evam vuttavātupatthambhena. Iminā niddokkamanassa kāraṇam vuttam. **Ekarasanti** āvajjanādiviṭṭicitteti abbokiṇṇam.

76. **Saṅgāmasīsayodho bhikkhūti** yasmā kilesārīhi anabhibhūto hutvā te parājesi, tasmā saṅgāmamukhe yodhasadiso bhikkhu.

77. **Uppanne vatthusmīnti** methunavatthusmim uppanne. **Parivattakadvāram evāti** saṃvaraṇavivaraṇavasena ito cito ca parivattanayoggadvārameva. **Rukkhasūcikaṇṭakadvāranti** rukkkhasūcidvāram kaṇṭakadvāraṇca. “Rukkhasūcidvāram kaṇṭakadvāram”icceva vā pāṭho. Yam ubhosu passesu rukkkathambhe nikhaṇitvā tattha vijjhītvā majjhe dve tisso rukkkhasūciyo pavesetvā karonti, tam **rukkkhasūcidvāram**. Yam pavesana nikkhamanakāle apanetvā thakanayoggam, ekāya bahūhi vā kaṇṭakasākhāhi katam, tam **kaṇṭakadvāram**. **Cakkalakayuttadvāranti** heṭṭhā etam cakkam yojetvā katam mahādvāram, yam nam sakkā ekena saṃvaritum vivarituṇca. **Gopphetvāti** rajjūhi ganthetvā. **Ekaṃ dussasāṇidvāramevāti** ettha kilaṇjasāṇidvārampi saṅgaham gacchati.

Yattha dvāram saṃvaritvā nipajjitum na sakkā hoti, tattha kattabbavidhim dassetum “**sace bahūnam vaḷaṇjanaṭṭhānam hoti**”ti-ādi vuttam. Bahūnam vaḷaṇjanaṭṭhānēpi ekaṃ āpucchitvā nipajjitum vaṭṭatiyeva. **Atha bhikkhū -pa- nisinnā hontīti** idam tattha bhikkhūnam sannihitaḥavasandassanattam vuttam.

“Nisinno vā pana hotu nipanno vā, yena kenaci iriyāpathena samannāgato sace tattha sannihito hoti, ābhogaṃ kātuṃ vaṭṭatī”ti **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttam. Keci pana “nisinnā hontīti vacanato sace nipannā honti, ābhogaṃ kātuṃ na vaṭṭatī”ti vadanti, taṃ na sundaram. Yadi hi “nisinnā hontī”ti vacanato nipanne ābhogaṃ kātuṃ na vaṭṭatī. Thitepi caṅkamantepi ābhogaṃ kātuṃ na vaṭṭatī. Na hi nisinnavacanāṃ nipannaṃyeva nivatteti, tasmā “nisinnā hontī”ti idaṃ tattha tesāṃ atthitāmattasandassanattam, na sesa-iriyāpathasamaṅgītānivattanattam. Evaṃ santēpi nipajjitvā niddāyanto asantapakke thitattā ābhogāraho na hotīti amhākaṃ khanti. Asantapakke thitattāyeva hi raho nisajjāya nipajjitvā niddāyanto anāpattim na karotīti vuttam. Dvārasaṃvaraṇaṃ nāma bhikkhuni-ādīnaṃ pavesananivāraṇattanti āha **“bhikkhunim vā mātugāmaṃ vā āpucchitum na vaṭṭatī”**ti. “Itthi-ubhatobyañjanakaṃ itthipaṇḍakaṃ āpucchitum na vaṭṭatī”ti vadanti. Mātugāmassa antogabbhe thitabhāvaṃ jānitvāpi dvāre yathāvuttavidhiṃ katvā nipajjantassa anāpatti. **Nissenim āropetvāti** uparitalaṃ āropetvā visaṅkharitvā bhūmiyaṃ pātetvā chinditvā vā nipajjitumpi vaṭṭatī. **Dvepi dvārāni jaggitabbānīti** ettha sace ekasmiṃ dvāre kavāṭaṃ vā natthi, heṭṭhā vuttanayena saṃvaritum vā na sakkā, itaraṃ dvāraṃ asaṃvaritvāpi nipajjitum vaṭṭatī.

Bhikkhācārā paṭikkammāti bhikkhācārato nivattitvā. **Dvārapālāssāti** dvārakoṭṭhake mahādvāre nissenimūle vā thatvā dvārarakkhaṇakassa. **Pacchimānaṃ bhāroti** ekānubandhavasena¹ āgacchante sandhāya vuttam. Asaṃvutadvāre antogabbhe vāti yojetabbaṃ. **Bahi vāti** gabbhato bahi. **Nipajjanakālepi -pa- vaṭṭatiyevāti** ettha “dvārajagganakassa tadadhīnattā tadā tassa tattha sannihitāsannihitabhāvaṃ anupadhāretvāpi ābhogaṃ kātuṃ vaṭṭatiyevā”ti vadanti.

Yena kenaci parikkhitteti pākārena vā vatiyā vā yena kenaci parikkhitte. “Parikkhepassa uccato pamāṇaṃ sahaseyyappahonake vuttanayena veditabbaṃ”ti vadanti. Yadi pana ekasmiṃ padese parikkhepo vuttappamāṇato nīcataro hoti, vaṭṭatī. **Mahāpariveṇaṃ hotīti**

1. Ekānubaddhavasena (Sī)

mahantaṃaṅgaṇaṃ hoti. **Mahābodhiyaṅgaṇalohapāsādayaṅgaṇasadisanti** bahusañcārādassanattamaṃ vuttaṃ, na mahāparicchedadassanattamaṃ. **Aruṇe uggate uṭṭhahati, anāpattī**ti suddhacittena nipannassa niddāyantasappa aruṇe uggateyeva niddāvaseneva anāpatti. **Pabujjhivā puna supati, āpattī**ti aruṇe uggate pabujjhivā aruṇuggamaṇaṃ ajānitvāpi anuṭṭhahitvāva sayitasantānena sayantassa āpatti, purāruṇe pabujjhivāpi ajānitvā sayitasantānena sayantassapi aruṇe uggate āpattiyeva. **Yathāparicchedameva vuṭṭhātī**ti aruṇe uggateyeva uṭṭhahati. **Tassa āpattī**ti asuddhacitteneva nipannattā niddāyantasappa aruṇe uggate divāpaṭisallānamūlikā āpatti. **“Evaṃ nipajjanto anādariyadukkaṭāpi na muccatī”**ti vuttattā asuddhacittena nipajjanto aruṇuggamaṇato puretaraṃ uṭṭhahantopi anuṭṭhahantopi nipajjanakāleyeva anādariyadukkaṭaṃ āpajjati, divāpaṭisallānamūlikaṃ pana dukkaṭaṃ aruṇe uggateyeva āpajjati.

Yaṃ panettha **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttaṃ “rattim dvāraṃ saṃvaritvā nipanno sace aruṇuggamaṇavelāyaṃ dvāre vivaṭepi nipajjati, tassa āpatti akhette saṃvaritvā nipannattā. Aruṇuggamaṇavelāyaṃ vivaṭepi dvāre ‘nipajjissāmī’ti rattim dvāraṃ saṃvaritvāpi nipannassa akhette pihittattā nipajjanakāle anādariyadukkaṭaṃ, aruṇe uggate nipajjanamūladukkaṭaṇca hoti. Rattim pihitepi apihitepi dvāre nipannassa aruṇuggamaṇakkhaṇeyeva apihitadvāre pihite pihitadvāre ca puna vivaritvā pihite khette pihittattā anāpattī”ti, taṃ aṭṭhakathāya na sameti. Rattim dvāraṃ asaṃvaritvā nipannasseva hi aruṇuggamaṇe āpatti aṭṭhakathāyaṃ dassitā, tasmā khette vā pihitaṃ hotu akhette vā, saṃvaraṇamevettha pamāṇanti amhākaṃ khanti.

Niddāvasena nipajjatiti niddābhibhūtatāya ekapassena nipajjati, evaṃ pana nipanno nipanno nāma na hotīti **anāpatti** vuttā. **Apassāya supantassāti** kaṭiyā piṭṭhivemajjhassa ca antare appamattakampi padesaṃ bhūmim aphasāpetvā thambhādim apassāya supantassa, **sahasāva vuṭṭhātī**ti pakkhalitvā patito viya sahasā vuṭṭhāti. **Tattheva sayati na vuṭṭhātī**

niddābhibhūtatāya supanto na vuṭṭhāti, na mucchāpareto. Teneva “avisayattā āpatti na dissatī”ti na vuttaṃ.

Ekabhaṅgenāti ekassa passassa bhañjanena, heṭṭhā vuttanayena pāde bhūmito amocetvāva ekaṃ passaṃ bhañjitvā nāmetvā nipannoti vuttaṃ hoti. Mahā-aṭṭhakathāyaṃ pana mahāpadumattherena vuttanti sambandho. Mucchitvā patitattā therena “**avisayattā āpatti na dissatī**”ti vuttaṃ. Ācariyā pana yathā yakkhagahitako bandhitvā nipajjāpito ca paravaso hoti, eva aparavasattā mucchitvā patito kañci kālaṃ jānitvāpi nipajjatīti anāpattiṃ na vadanti. **Yo ca yakkhagahitako, yo ca bandhitvā nipajjāpitoti** imassa mahā-aṭṭhakathāhvādassa pacchimattā soyeva pamāṇato gahetabbo. Tathā ca vakkhati “sabbattha yo yo aṭṭhakathāhvādo vā theravādo vā pacchā vuccati, sova pamāṇato daṭṭhabbo”ti¹. Yakkhagahitaggahaṇeneva cettva visaññibhūtopi saṅgahitoti veditabbaṃ. Ekabhaṅgena nipanno pana atthato anipannattā muccatiyevāti mahā-aṭṭhakathāhvādena so appaṭikkhittova hotīti daṭṭhabbaṃ. Divā saṃvaritvā nipannassa kenaci vivaṭepi dvāre anāpatti nipajjanakāle saṃvaritvā nipannattā. Sace divā saṃvaritvā dvārasamīpe nipanno pacchā sayameva dvāraṃ vivarati, evampi vaṭṭati. Acittakā cāyaṃ āpatti kiriyā ca akiriyā ca.

78. “**Apade padaṃ karonto viyā**”ti vatvā puna tamevatthaṃ āvikaronto “**ākāse padaṃ dassento viyā**”ti āha. **Etaḍagganti** eso aggo. **Yadidanti** yo ayaṃ. Sesamettha uttānatthameva.

Vinītavatthuvaṇṇanā niṭṭhitā.

Tatridanti-ādi heṭṭhā vuttatthameva.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sārattadīpaniyaṃ

Paṭhamapārājikavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Vi-Ṭṭha 1. 260 piṭṭhe.

2. Dutiyapārājika

Adutiyena jinena yaṃ dutiyaṃ pārājikaṃ pakāsitaṃ, tassa idāni yasmā saṃvaṇṇanākkamo patto, tasmā yaṃ suviññeyyaṃ, yañca pubbe pakāsitaṃ, taṃ sabbaṃ vajjayitvā assa dutiyassa ayaṃ saṃvaṇṇanā hotīti sambandho.

Dhaniyavattthuvaṇṇanā

84. **Rājagaheti** ettha duggajanapadaṭṭhānavisesasampadādiyogato padhānabhāvena rājūhi gahitaṃ pariggahitanti **rājagahanti** āha “**mandhātu-pa- vuccatī**”ti. Tattha mahāgovindena mahāsattena pariggahitaṃ reṇunā pariggahitameva hotīti mahāgovindaggahaṇaṃ. Mahāgovindapariggahitatakittanañhi tadā reṇunā magadharājena pariggahitabhāvūpalakkhaṇaṃ. Tassa hi so purohito. “**Mahāgovindoti** mahānubhāvo purātano eko magadharājā”ti keci. **Pariggahitattāti** rājadhānībhāvena pariggahitattā. Gayhatīti gaho, rājūnaṃ gahoti **rājagahaṃ**, nagarasaddāpekkhāya napuṃsakaniddeso. **Aññepettha pakāreti** “nagaramāpanena¹ raññā kārītasabbagahattā rājagahaṃ, gijjhakūṭādihi parikkhattattā pabbatarājehi parikkhattagehasadisanti rājagahaṃ, sampannabhavanatāya rājamānaṃ gehantipi rājagahaṃ, suvihitārakkhatāya anattbhāvabhāvena upagatānaṃ paṭirājūnaṃ gahaṃ gehabhūtanti² rājagahaṃ, rājūhi disvā sammā patiṭṭhāpitattā³ tesaṃ gahaṃ gehabhūtanti rājagahaṃ. Ārāmarāmaṇeyyakādihi rājate, nivāsasukhatādinā sattehi mamattavasena gayhati pariggayhatīti vā rājagahaṃ”ti edise pakāre. So padeso ṭhānavisesabhāvena ulārasattaparibhogoti āha “**taṃ panetan**”ti-ādi. Tattha **buddhakāle cakkavattikāle cāti** idaṃ yebhuyyavasena vuttaṃ. **Tesanti** yakkhānaṃ. **Vasanavananti** āpānabhūmibhūtaṃ upavanaṃ⁴. Gijjhā ettha santīti gijjhaṃ, kūṭaṃ. Taṃ etassāti **gijjhakūṭo**, gijjho viyāti vā gijjhaṃ, kūṭaṃ. Taṃ etassāti **gijjhakūṭo**, pabbato. Gijjhasadisakūṭoti gijjhakūṭoti vā majjhepadalopīsamāso yathā “sākapatthavo”ti, tasmim gijjhakūṭe. Tenāha “**gijjhā**”ti-ādi.

1. Nagaramāpane (Sī, Syā)

2. Paṭirājūnaṃ gahabhūtanti (Sī, Syā)

3. Rājūhi svākhittitattā (Sī, Syā)

4. Vasantavananti kīḷavanaṃ, vasantakāle kīḷāya yebhuyyattā pana vasantavananti vuttaṃ. (Vimativinodanīṭikāyaṃ)

Tato param saṁghoti tiṇṇaṁ janānaṁ upari saṁgho
 catuvaggakaraṇīyādikammappattattā. **Tasmiṁ pabbate sannipatitvā**
samāpattiyā vītināmentīti yathāphāsukaṭṭhāne piṇḍāya caritvā
 katabhattakiccā āgantvā cetiyagabbhe yamakamahādvāraṁ vivaraṇā viya
 taṁ pabbataṁ dvidhā katvā anto pavisitvā rattitṭhānadivāṭṭhānāni māpetvā
 tattha samāpattiyā vītināmenti.

Kadā panete tattha vasiṁsu? Atīte kira anuppanne tathāgate bārāṇasim
 upanissāya ekasmiṁ gāmake ekā kuladhītā khettaṁ rakkhati, tassā
 khettaṁ kuṭiyā vīhaya bhajjantiyā tattha mahākaraṇjapupphappamāṇā
 mahantamahantā manoharā pañcasatamattā lājā jāyimsu. Sā te gahetvā
 mahati paduminipatte ṭhapesi. Tasmiṁca samaye eko paccekasambuddho
 tassā anuggahatthaṁ avidūre khettaṁ pālīyā gacchati. Sā taṁ disvā
 pasannamānasā supupphitaṁ mahantaṁ ekaṁ padumaṁ gahetvā tattha lāje
 pakkhipitvā paccekabuddhaṁ upasaṅkamitvā pañcahi lājasatehi saddhiṁ
 taṁ padumapupphaṁ datvā pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā “imassa bhante
 puñṇassa ānubhāvena ānubhāvasampanne pañcasataputte labheyyaṁ”ti pañca
 puttasatāni patthesi. Tasmiṁyeva khaṇe pañcasatā migaluddakā
 sambhata sambhārā paripakkapaccekabodhiṇāṇā tasseeva paccekabuddhassa
 madhuramaṁsaṁ datvā “etissā puttā bhavyeyyāma”ti patthayimsu. Atītāsu
 anekāsu jātīsu tassā puttabhāvena āgatattā tathā tesāṁ ahosi. Sā
 yāvatāyukaṁ ṭhatvā devaloke nibbatti, tato cutā jātassare padumagabbhe
 nibbatti. Tameko tāpaso disvā paṭijaggi. Tassā padasā vicarantiyā
 paduddhāre paduddhāre bhūmito padumāni uṭṭhahanti. Eko vanacarako
 disvā bārāṇasiraṇṇo ārocesi. Rājā taṁ ānetvā aggamahesiṁ akāsi, tassā
 gabbho saṇṭhāti. Mahāpadumakumāro mātukucchiyaṁ vasi, sesā bahi
 nikkhantaṁ gabbhamalaṁ nissāya saṁsedajabhāvena nibbattā.
 “Opapātikabhāvenā”ti keci. Te vayappattā uyyāne padumassare kīlāntā
 ekekaṁ padume nisīditvā khayavayaṁ paṭṭhapetvā paccekabodhiṇāṇaṁ
 nibbattayimsu. Ayaṁ tesāṁ byākaraṇagāthā ahosi—

“Saroruhāṃ padumapalāsamatrajāṃ,
 Supupphitaṃ bhamaragaṇānuciṇṇaṃ.
 Aniccatā’yam¹ vayataṃ viditvā,
 Eko care khaggavisāṇakappo”ti.

Tasmim kāle te tattha vasimsu. Tadā cassa pabbatassa “**isigilī**”ti samaññā udapādi. **Ime isayoti** ime paccekabuddha-isī. Samā ñāyati etāyāti **samaññā**, nāmanti attho.

Tiṇacchadanā kuṭiyo majjhepadalopīsamāsaṃ katvā, ekadese vā samudāyavohāravasena “tiṇakuṭiyo”ti vuttā. “Vassaṃ upagacchimsū”ti vacanato vassūpagamanārahā sadvārabandhā eva veditabbāti āha “**tiṇacchadanā sadvārabandhā kuṭiyo**”ti. **Vassaṃ upagacchantenāti** vassāvāsaṃ upagacchantena **nālakaṇḍapāṭipadanti** “moneyyam te upaṇṇissan”ti-ādinā² satthārā nālakattherassa desitaṃ puthujjanakālato pabhuti kilesacittaṃ anuppādetvā paṭipajjitabbaṃ moneyyapaṭipadaṃ. Taṃ pana paṭipadaṃ sutvā nālakatthero tisu ṭhānesu appiccho ahosi dassane savane pucchāyāti. So hi desanāpariyosāne pasannacitto bhagavantaṃ vanditvā vanaṃ pavittṭho. Puna “aho vatāhaṃ bhagavantaṃ passeyyan”ti lolabhāvaṃ na janesi, ayamassa **dassane** appicchatā. Tathā “aho vatāhaṃ puna dhammadesanaṃ suṇeyyan”ti lolabhāvaṃ na janesi, ayamassa **savane** appicchatā. Tathā “aho vatāhaṃ puna moneyyapaṭipadaṃ puccheyyan”ti lolabhāvaṃ na janesi, ayamassa **pucchāya** appicchatā.

So evaṃ appiccho samāno pabbatapādaṃ pavisitvā ekavanasāṇḍe dve divasāni na vasi, ekarukkhamūle dve divasāni na nisīdi, ekasmiṃ gāme dve divasāni piṇḍāya na pāvisi. Iti vanato vanaṃ, rukkhato rukkhaṃ, gāmato gāmaṃ āhiṇḍanto anurūpapaṭipadaṃ paṭipajjitvā aggaphale patiṭṭhāsi. Ekassa bhagavato kāle ekoyeva naṃ pūreti. Imañhi moneyyapaṭipadaṃ ukkaṭṭhaṃ katvā pūrento bhikkhu satteva māsāni jīvati, majjhimāṃ katvā pūrento satta vassāni, mudukaṃ katvā pūrento soḷasa vassāni. Ayaṃ pana thero ukkaṭṭhaṃ katvā pūresi, tasmā satta māse ṭhatvā

1. Aniccatāya (Syā, Ka)

2. Khu 1. 390 piṭṭhe suttanipāte.

attano āyusaṅkhārassa parikkhayaṃ ñatvā nahāyitvā nivāsetvā kāyabandhanaṃ bandhitvā diguṇaṃ saṅghāṭim pārupitvā dasabalābhimukho pañcapaṭiṭṭhitena taṃ¹ vanditvā añjaliṃ paggaḥetvā hiṅgulakapabbataṃ nissāya ṭhitakova anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi. Tassa parinibbutabhāvaṃ ñatvā bhagavā bhikkhusaṅghena saddhiṃ tattha gantvā sarīrakiccaṃ katvā dhātuyo gāhāpetvā cetiyaṃ paṭiṭṭhāpetvā agamāsi. Evarūpaṃ paṭipadaṃ paṭipannenapi vassaṃ upagacchantena channe sadvārabandheyeva ṭhāne upagantabbaṃ. Appicchataṃ nissāyapi sikkhāpadassa anatikkamanīyattaṃ dassetuṃ **“nālakapaṭipadaṃ paṭipannenapī”**ti vuttaṃ.

Pañcannaṃ chadanānanti tiṇapaṇṇa-iṭṭhakasilāsudhāsankhātānaṃ pañcannaṃ chadanānaṃ. **“Na bhikkhave asenāsanikena vassaṃ upagantabbanti”**² vacībhedaṃ katvā vassūpagamaṇaṃ sandhāyeva paṭikkhepo, na ālayakaraṇavasena upagamaṇaṃ sandhāyā”ti vadanti. Pāḷiyaṃ pana avisesattā aṭṭhakathāyañca **“nālakapaṭipadaṃ paṭipannenapī”**ti-ādinā aviseseneva dāḷhaṃ katvā vuttattā asenāsanikassa nāvādiṃ vinā aññattha ālayo na vaṭṭatīti amhākaṃ khanti. Nāvāsattavajjesuyeva hi **“anujānāmi bhikkhave nāvāyaṃ vassaṃ upagantun”**ti-ādinā³ sati asati vā senāsane vassūpagamaṇassa visuṃ anuññātattā **“na bhikkhave asenāsanikena vassaṃ upagantabbaṃ”**ti ayaṃ paṭikkhepo tattha na labbhatīti asati senāsane ālayavasena nāvādisu upagamaṇaṃ vuttaṃ. **Anudhammatā**ti vattaṃ, **rattiṭṭhānadivāṭṭhānādīnīti ādi**-saddena vaccaḷupassāvāṭṭhānādiṃ saṅgaṇhāti.

Katikavattāni ca khandhakavattāni ca adhiṭṭhāyāti pariyattidhammo nāma tividhampi saddhammaṃ paṭiṭṭhāpeti, tasmā sakkaccaṃ uddisatha uddisatha uddisāpetha, sajjhāyaṃ karoṭha, padhānaghare vasantānaṃ saṅghaṭṭanaṃ akatvā antovihāre nisīditvā uddisatha uddisāpetha, sajjhāyaṃ karoṭha, dhammassavanaṃ samiddhaṃ karoṭha, pabbājentā sodhetvā pabbājetha, sodhetvā upasampādetha, sodhetvā nissayaṃ detha. Ekopi hi kulaputto pabbajjañca upasampadañca labhitvā sakalaṃ sāsanaṃ paṭiṭṭhāpeti. Attano thāmena yattakāni sakkoṭha, tattakāni dhutaṅgāni samādiyatha, antovassaṃ nāmetaṃ sakaladivasaṃ rattiyaṃ ca paṭhamapacchimayāmesu appamattehi bhavitabbaṃ, vīriyaṃ

1. Pañcapaṭiṭṭhitaṃ (Ka)

2. Vi 3. 212 piṭṭhe.

3. Vi 3. 211 piṭṭhe.

ārabhitabbaṃ. Porāṇakamahātherāpi sabbapalibodhe chinditvā antovasse ekacariyavattaṃ pūrayiṃsu. Bhasse mattaṃ jānitvā dasavatthukakathaṃ dasa asubhadasānussati-aṭṭhatimsārammaṇakathaṃ kātuṃ vaṭṭati. Āgantukānaṃ vattaṃ kātuṃ, sattāhakaraṇīyena gatānaṃ apaloketvā dātuṃ vaṭṭati. Viggāhikapisuṇapharusavacanāni mā vadatha, divase divase sīlāni āvajjenta caturārakkhaṃ ahāpentā manasikārabahulā viharatha, cetiyaṃ vā bodhiṃ vā vandantena gandhamālaṃ vā pūjenta pattaṃ vā thavikāya pakkhipantena na kathetabbaṃ, antogāme manussehi saddhiṃ paccayasam'yuttakathā vā visabhāgakathā vā na kathetabbā, rakkhitindriyehi bhavitabbaṃ, khandhakavattañca sekhiyavattañca pūretabbanti evamādinā katikavattāni khandhakavattāni ca adhiṭṭhahitvā.

“Anujānāmi bhikkhave vassaṃvuṭṭhānaṃ tīhi ṭhānchi pavāretun”¹ vuṭṭhavassānaṃ pavāraṇāya anuññātattā imassa suttassa vasena pavāraṇādivasassa aruṇuggamanato paṭṭhāya appavāritāpi “vuṭṭhavassā”² ti vuccanti. Kiñcāpi “imaṃ temāsaṃ vassaṃ upemi”³ ti vacanato pavāraṇādivasassa temāsantogadhataṃ taṃ divasaṃ yāva na pavārenti, tāva vassaṃ vasantā nāma honti, tathāpi ekadesena avuṭṭhampi taṃ divasaṃ vuṭṭhabhāgāpekkhāya vuṭṭhameva hotīti katvā evaṃ vuttaṃ katākatabhāgāpekkhāya samudāye pavattakatākataavohāro viya. Vippakatañhi yaṃ kiñci “katākatan”⁴ ti vuccati. “Anujānāmi bhikkhave vassaṃvuṭṭhānaṃ kathinaṃ attharitun”⁵ ti imassa pana suttassa vasena nippariyāyato mahāpavāraṇāya pavāritā pāṭipadadivasato paṭṭhāya “vuṭṭhavassā”⁶ ti vuccantīti dassetuṃ “**mahāpavāraṇāya pavāritā**”⁷ ti-ādi vuttaṃ. Pāṭipadadivasato paṭṭhāya hi vassānassa pacchime māse kathinatthāro anuññāto **parivāre** “kathinassa atthāramāso jānitabboti vassānassa pacchimo māso jānitabbo”⁸ ti vuttattā. “Mahāpavāraṇāya pavāritā”⁹ ti idaṃca purimikāya vassūpagatānaṃ sabhāvadassanamattaṃ, kenaci antarāyena appavāritāpi “vuṭṭhavassā” icceva vuccanti.

“Āpucchitabbā”¹⁰ ti vatvā idāni āpucchanaividhiṃ dassento “**sace imaṃ kuṭṭin**”¹¹ ti-ādimāha. **Paṭijagganakam vā na labhatīti** viharapaccante

1. Vi 3. 223 piṭṭhe. 2. Vi-Ṭṭha 3. 349 piṭṭhe. 3. Vi 3. 351 piṭṭhe. 4. Vi 5. 308 piṭṭhe.

kate paṭijagganakaṃ na labhati. Te pana bhikkhū janapadacārikaṃ pakkamiṃsūti sambandho. Addhānagamane cārikāvohāro sāsane niruḷho. Kiñcāpi ayaṃ cārikā nāma mahājanasaṅgahatthaṃ buddhānaṃyeva labbhati, buddhe upādāya pana ruḷhīsaddavasena sāvakānampi vuccati kilañjādīhi katabījanīnampi tālavaṇṭavohāro viya. **San̄gopetvā**ti ekasmiṃ padese rāsim katvā. Idāni tameva saṅgopanaividhiṃ dassento “**yathā ca ṭhapitaṃ**”ti-ādimāha. Na ovassīyatīti **anovassakaṃ**, kammani aka-saddo daṭṭhabbo. Yathā ca ṭhapitaṃ na ovassīyati na temīyatīti attho.

Anavayoti ettha **vayoti** hāni “āyavayo”ti-ādīsu viya. Natthi etassa attano sippe vayo ūnatāti **avayoti** āha “**anūno paripuṇṇasippo**”ti. Ācariyassa kammaṃ **ācariyakanti** āha “**ācariyakamme**”ti. **Piṭṭhasaṅghāto** dvārabāhā, kaṭṭhakammaṃ **thambhādi**. **Telatambamattikāyā**ti telamissatambamattikāya.

85. **Kuṭīkāya karaṇabhāvanti** kuṭiyā katabhāvaṃ. Saddasatthavidūhi kiṃ saddayoge anāgatavacanassa icchitattā vuttaṃ “**tassa lakkhaṇaṃ saddasatthato pariyesitabban**”ti. **Mettāpubbabhāganti** mettājhānassa pubbabhāgabhūtaṃ sabbasattesu hitapharaṇamattaṃ. Kasmā panetaṃ vuttaṃ, nanu anuddayā-saddo karuṇāya pavattatīti? Saccametaṃ, ayaṃ pana anuddayā-saddo anurakkhaṇamatthaṃ antonītaṃ katvā pavattamāno mettāya karuṇāya ca pavattatīti idha mettāya pavattamāno vutto, tasmā suvuttametaṃ “etena mettāpubbabhāgaṃ dasseti”ti. **Karuṇāpubbabhāganti** karuṇājhānassa pubbabhāgabhūtaṃ sattesu anukampamattaṃ. **Cikkhallaṃ** mattikā, tassa **maddanaṃ** udakaṃ āsiñcivā hatthādīhi parimaddanaṃ. **Mettākaruṇānanti** appanāppattamettākaruṇānaṃ. Kiñcāpi therena sañcicca khuddānukhuddakā pāṇā maraṇādhippāyena na byābādhitā, tathāpi karuṇāya abhāvena “evaṃ kate ime pāṇā vinassissanti”ti anupaparikkhitvā katattā therāṃ vigarahi. Janānaṃ samūho **janatā**ti āha “**pacchimo janasamūho**”ti. **Pāṭabyabhāvanti** vināsetabbaṃ. **Pāṇātipātaṃ karontānanti** therena akatepi pāṇātipāte parehi sallakkhaṇākāraṃ dasseti. **Imassa diṭṭhānugatinti** imassa diṭṭhiyā anugamanaṃ. **Ghaṃsitabbeti** ghaṭṭayitabbe, vināsitabbeti attho. **Evaṃ maññīti** yathā therena kataṃ, evaṃ mā maññi. “Mā

pacchimā janatā pāṇesu pāṭabyatam āpajjī”ti vacanato yo bhikkhu iṭṭhakapacanapattapacanakuṭikaraṇavihārakārāpanavihārasammajjanapaṭaggi dānakūpapokkharāṇikhaṇāpanādīsu yattha “khuddānukhuddakānam pāṇānam vihiṃsā bhavissatī”ti jānāti, tena tādise padese kappiyavacanam vatvāpi na tam kamman kāretabbanti dasseti.

Tattha tattha vuttameva āpattinti

pathavīkhaṇanabhūtagāmapāṭabyatādīsu vuttapācittiyādi-āpattim.

Ādikammikattā anāpattīti kuṭikaraṇapaccayā anāpatti. **Sikkhāpadaṃ atikkamitvā**ti “na ca bhikkhave sabbamattikāmayā kuṭikā kātabbā, yo kareyya, āpatti dukkaṭassā”ti vuttasikkhāpadaṃ atikkamitvā. Yadi aññena kataṃ labhitvā vasantassa anāpatti siyā, na bhagavā tam kuṭikam bhindāpeyyāti āha “**kataṃ labhitvā tattha vasantānampi dukkaṭamevā**”ti. **Yathā vā tathā vā missā hotūti** heṭṭhā mattikā upari dabbasambhārāti-ādina yena kenaci ākārena missā hotu. **Giṇṇjakāvasathasaṅkhepenāti** ettha giṇṇjakā vuccanti iṭṭhakā, giṇṇjakāhi eva kato āvasatho giṇṇjakāvasatho. Iṭṭhakāmayassa āvasathassetam adhivacanam. Tam kira āvasatham yathā sudhāparikkamma payojanam natthi, evam iṭṭhakāhi eva cinitvā chādetvā karonti, tulādaṇḍakavāṭaphalakāni pana dārumayāneva. **Vikiraṇtāti** cuṇṇavicuṇṇam karontā.

Kissāti kena kāraṇena. **Vayakammampi atthīti** dvārakavāṭādi-abhisāṅkharāṇādīsu katavayakammampi atthi. Bhikkhūnam akappiyattā eva titthiyavatānurūpattā **titthiyadhajo**. Mahā-aṭṭhakathāyaṃ vuttakāraṇesu attano adhippetakāraṇadvayaṃ patitṭhāpetvā aparānipi tattha vuttakāraṇāni dassento āha “**aṭṭhakathāyaṃ pana aññānipi kāraṇāni vuttānī**”ti-ādi. Tattha **sattānuddayāyāti** tādīsāya kuṭikāya karaṇapaccayā vinassamānasattesu anuddayāya. Yasmā sabbamattikāmayā kuṭi sukarā bhinditurū. Tasmā tattha ṭhapitam pattacīvarādi aguttam hoti, corādīhi avahariturū sakkā. Tena vuttam “**pattacīvaraguttatthāyā**”ti. **Senāsanabāhullapaṭisedhanatthāyāti** senāsanānam bahubhāvanisedhanatthāya, tādīsassa vā senāsanassa abhisāṅkharāṇe bhikkhūnam uddesaparipucchādīni sesakammāni pariccajitvā niccabyāvaṭatānisedhanattham. **Anupavajjoti** dosam āropetvā na vattabbo.

Pālimuttakavinicchayaṇṇanā

Pālimuttakavinicchayesu **tañca kho -pa- na vaṇṇamaṭṭhatthāyāti** idam chattadaṇḍaggāhakasalākapañjaravinandhanam sandhāyāti vadanti. **Sabbatthāti** chattadaṇḍe sabbattha. **Āraggenāti** nikhādanamukhena. **Ghaṭakampi vālarūpampi bhinditvā dhāretabbanti** sace tādisaṃ akappiyachattam labhati, ghaṭakampi vālarūpampi bhinditvā tacchetvā dhāretabbam. **Suttakena vā daṇḍo veṭhetabboti** yathā chattadaṇḍe lekhā na paññāyati, tathā veṭhetabbo. **Daṇḍabundeti** daṇḍamūle, chattadaṇḍassa heṭṭhimataleti attho. **Chattamaṇḍalikanti** chattassa anto khuddakamaṇḍalam. **Ukkiritvāti** utthapetvā. **Sā vaṭṭatīti** yadipi rajjukehi na bandhanti, bandhitum pana yuttaṭṭhānattā vaṭṭatī.

Nāṇāsuttakehīti nāṇavaṇṇehi suttehi. Idañca tathā karontānam karaṇappakāradassanattam vuttam, ekavaṇṇasuttakenapi vuttappakārena sibbitum na vaṭṭatiyeva. **Paṭṭamukheti** paṭṭakoṭiyam. Dvinnam paṭṭānam saṅghaṭṭitaṭṭhānam sandhāyetam vuttam. **Pariyanteti** cīvarapariyante. Cīvara-anuvātam sandhāyetam vuttam. **Veṇinti** varakasīsākārena sibbanam. **Sanḅhalikanti** biḷalabandhanākārena sibbanam. “Veṇim sanḅhalikan”ti cettha upayogavacanam “karontī”ti karaṇakiriyaṭṭhekkham.

Agghiyagayamuggarādīnīti ettha **agghiyam** nāma cetiyasaṅṭhānena sibbanam, mūle tanukam agge mahantam katvā gadākārena sibbanam **gayā**, mūle ca agge ca ekasadisam katvā muggarākārena sibbanam **muggaro**.

Kakkaṭakkhīni uttiraṇṭīti gaṇṭhikapāṭṭapāsakapaṭṭānam ante pāḷibaddham katvā kakkaṭakānam akkhisaṅṭhānam utthapenti, karontīti attho.

“Koṇasuttapīlakāti gaṇṭhikapāsakapaṭṭānam koṇehi nīhaṭasuttānam koṭīyo”ti **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttam. Katham pana tā pīlakā duviññeyyarūpā kātabbāti? Koṇehi nīhaṭasuttānam antesu ekavāram gaṇṭhikakaraṇena vā puna nivattetvā sibbanena vā duviññeyyasabhāvam katvā suttakoṭīyo rassam katvā chinnitabbā. **Dhammasirittherena** pana—

“Koṇasuttā ca pīlakā, duviññeyyāva kappare”ti—

vuttam. Tathā **ācariya buddhadattattherenapi**—

“Suttā ca pīlakā tattha, duviññeyyāva dīpitā”ti—

vuttaṃ. Tasmā tesam matena koṇasuttā ca piḷakā ca koṇasuttapiḷakāti evamettha attho daṭṭhabbo.

Maṇināti masāragallādipāsāṇena. **Na ghaṭṭetabbanti** na ghaṃsitabbaṃ, aṃsabaddhakakāyabandhanāni pana saṅkhādīhi ghaṃsitum vaṭṭati. **Pāsakaṃ katvā bandhitabbanti** rajanakāle bandhitabbaṃ, sesakāle mocetvā ṭhapetabbaṃ. **Gaṇṭhiketi** dantamayādigāṇṭhike. **Piḷakāti** bindum bindum katvā uṭṭhāpetabbapiḷakā.

“**Telavaṇṇoti** samaṇasārubbavaṇṇaṃ sandhāya vuttaṃ, maṇivaṇṇaṃ pana pattaṃ aññena kataṃ labhitvā paribhuñjitum vaṭṭati”ti vadanti. **Pattamaṇḍaleti** tipusīsādimaye pattamaṇḍale. “Na bhikkhave citrāni pattamaṇḍalāni dhāretabbāni rūpakākiṇṇāni bhittikammakatānī”ti¹ vuttattā “**bhittikammaṃ na vaṭṭati**”ti vuttaṃ. “Anujānāmi bhikkhave makaradantakaṃ chinditum”ti¹ vacanato “**makaradantakaṃ pana vaṭṭati**”ti vuttaṃ.

Makaramukhanti makaramukhasaṇṭhānaṃ. **Deḍḍhubhasīsanti** udakasappasāsasaṇṭhānaṃ. **Acchīnīti** kuṇjaracchisaṇṭhānāni. **Rajjukakāyabandhanaṃ ekameva vaṭṭatīti** rajjukaṃ bandhantena ekaguṇameva katvā bandhitum vattati, majjhe bhinditvā diguṇaṃ katvā bandhitum na vaṭṭati, diguṇaṃ pana akatvā ekarajjukameva satavārampi punappunaṃ āvijjitvā² bandhitum vaṭṭati. **Ekampi na vaṭṭatīti** ekaguṇampi katvā bandhitum na vaṭṭati. **Bahurajjuka -pa- vaṭṭatīti** idaṃ kāyabandhanaṃ sandhāya vuttaṃ, na dasā sandhāya. Īdisaṇhi kāyabandhanaṃ bandhitum vaṭṭati. Teneva **ācariyabuddhadattattherena** vuttaṃ—

“Ekarajjumayaṃ vuttaṃ, muninā kāyabandhanaṃ.

Pañcapāmaṅgasaṇṭhānaṃ, ekampi ca na vaṭṭati.

Rajjuka ekato katvā, bahū ekāya rajjuyā.

Nirantaraṇhi veṭhetvā, kataṃ vaṭṭati bandhitum”ti.

Murajaṃ pana kāyabandhanaṃ na vaṭṭati “na bhikkhave uccāvacāni kāyabandhanāni dhāretabbāni kalābukaṃ deḍḍhubhakaṃ murajaṃ maddavīṇaṃ, yo dhāreyya, āpatti dukkaṭassā”ti³ vuttattā. Kiṃ pana bahurajjuka ekato

1. Vi 4. 248 piṭṭhe.

2. Avijjhitvā (Sī), āviñjitvā (Syā)

3. Vi 4. 276 piṭṭhe.

katvā ekena nirantaram veṭhetvā katarāṃ murajasaṅkhyam na gacchatīti? Āma na gacchati. Murajāñhi nāma nānāvaṇṇehi suttehi murajavaṭṭisaṅṭhānam veṭhetvā katarāṃ. Keci pana “murajanti bahurajjūke ekato saṅkaḍḍhitvā ekāya rajjuyā paliveṭhetvā katarajjū”ti vadanti, taṃ na gahetabbarāṃ. Yadi cetam murajam siyā, “bahurajjūke ekato katvā ekena nirantaram veṭhetvā katarāṃ bahurajjukan”ti na vattabbarāṃ, “taṃ vaṭṭatī”ti idam virujjheyya. Murajam pana pāmaṅgasaṅṭhānaṅca dasāsu vaṭṭati “kāyabandhanassa dasā jīranti. Anujānāmi bhikkhave murajam maddavīṇam”ti¹ vuttattā. Teneva vakkhati “anujānāmi bhikkhave murajam maddavīṇanti idam dasāsuyeva anuññātan”ti.

Kāyabandhanavidhetti “kāyabandhanassa pavananto jīrati. Anujānāmi bhikkhave vidhan”ti¹ vuttattā kāyabandhanassa pāsante dasāmūle tassa thirabhāvattham kattabbe dantavisāṇādimaye vidhe. “**Aṭṭha maṅgalāni** nāma saṅkho cakkam puṇṇakumbho gayā sirīvaccho aṅkuso dhajam sovattikan”ti vadanti. **Paricchedalekhāmattanti** ubhosu koṭīsu kātabbaparicchedarājimattam. “Ujukamevā”ti vuttattā caturassādivaṅkagatikam na vaṭṭati. “Chattadaṇḍadhammakaraṇa-añjananālikā nānāvaṇṇalekhāparikammakatā na vaṭṭanti”ti vadanti.

Āraṇṇaketi potthakādi-abhisāṅkharanattam kate dīghamukhasattake. **Vaṭṭamaṇikanti** vaṭṭam katvā aggakoṭiyam uṭṭhāpetabbapubbulaṃ². **Aññam vā vaṇṇamaṭṭhanti** iminā piḷakādim saṅgaṇhāti. **Maṇikanti** ekāvaṭṭamaṇi. **Piḷakanti** sāsapamattikā muttarājisadisā bahuvaṭṭalekhā. “Imasmiṃ adhikāre avuttattā lekhanīyam yaṃ kiñci vaṇṇamaṭṭham vaṭṭatī”ti vadanti. **Valitakanti** majjhe valim uṭṭhāpetvā. **Maṇḍalam hotīti** uttarāraṇiyā pavesanattam āhaṭamaṇḍalam³ hoti.

Kiñcāpi ettha dantakaṭṭhacchedanavāsiyeva vuttā, mahāvāsiyampi pana na vaṭṭatiyeva. Ujukameva bandhitunti sambandho. “Ubhosu vā passesu ekapassevā”ti vacanaseso. Kattarayattihikoṭiyam kata-ayovalayānipi vaṭṭanti, yesam aññamaññasaṅghaṭṭanena saddo niccharati.

1. Vi 4. 277 piṭṭhe.

2. Uṭṭhāpetabbapubbulaṃ (Sī, Syā)

3. Āvaṭṭamaṇḍalam (Sī), āvāṭamaṇḍalam (Syā)

Āmaṇḍasāraketi āmalakehi katabhājane. **Bhūmattharaṇeti** cittakaṭasārakacittattharaṇādike parikkammakatāya bhūmiyā attharitaḍḍa-attharaṇe. **Pāṇiyaghaṭeti** iminā kuṇḍikasarakapi saṅgaṇhāti. **Bījaneti** caturassabījane. **Sabbaṃ -pa- vaṭṭatīti** yathāvuttesu mañcapīṭhādīsu itthirūpaṃ vinā sabbaṃ mālākammalatākammādi vaṇṇamaṭṭhaṃ bhikkhuno vaṭṭati. **Senāsane kiñci paṭisedhetabbaṃ natthi aññatra viruddhasenāsanāti** etthāyamadhippāyo—senāsanaparikkhāresu paṭisedhetabbaṃ nāma kiñci natthi, viruddhasenāsaṇaṃ pana sayameva paṭikkhipitabbanti. **Aññesanti** sīmasāmino vuttā. **Rājavallabhā** paranikāyikāpi ekanikāyikāpi uposathapavāraṇānaṃ antarāyakaṛā alajjino rājakulūpagā vuccanti. **Tesaṃ lajjiparisāti** tesaṃ sīmasāmikānaṃ pakkhā hutvā anubalaṃ dātuṃ samatthā lajjiparisā. **Sukatamevāti** aññesaṃ santakepi attano sīmāya antovuttavidhinā kataṃ sukatameva.

Pāḷimuttakavinicchayaṇṇanā niṭṭhitā.

86. **Devena gahitadārūnīti** raññā pariggahitadārūni, rañño santakānīti vuttaṃ hoti. **Khaṇḍākhaṇḍaṃ karontoti** khuddakaṃ mahantaṇca khaṇḍaṃ karonto.

87. Kulabhoga-issariyādīhi mahatī mattā pamāṇaṃ etassāti **mahāmatto**. Tenāha “**mahatiyā issariyamattāya samannāgato**”ti.

88. **Avajjhāyantīti** heṭṭhā katvā olokenti, cintenti vā. Tenāha “**avajānantā**”ti-ādi. **Lāmakato vā cintentīti** nihīnato cintenti. **Kathentīti** “kim nāmetarṃ kiṃnāmetan”ti aññamaññaṃ kathenti.

Kathaṃ panettha “dārūnī”ti bahuvacanaṃ “adinnan”ti ekavacanena saddhiṃ sambandhamupagacchatīti āha “**adinnaṃ ādiyissatīti ayaṃ ujjhāyanattho**”ti-ādi. Ujjhāyanassa adinnādānavisayattā adinnādānaṃ ujjhāyanatthoti vuttaṃ. Satipi panettha gopakena dinnadārūnaṃ gahaṇe ujukaṃ avatvā lesena gahitattā thero “adinnaṃ ādiyī”ti veditabbo. **Vacanabhedeti** ekavacanabahuvacanānaṃ bhede.

Sabbāvantam parisanti bhikkhubhikkhunī-ādisabbāvayavavantam parisam. Sabbā catuparisaṅkhātā pajā ettha atthīti **sabbāvantā**, parisā. Senā etassa atthīti seniko, seniko eva **seniyo**. **Bimbisāroti tassa nāmanti** ettha **bimbīti** suvaṇṇam, tasmā sārasuvaṇṇasadisavaṇṇatāya bimbisāroti vuccatīti veditabbo. **Catuttho bhāgo pādoti veditabboti** imināva sabbajanapadesu kahāpaṇassa vīsatiṃ bhāgo māsakoti idaṅca vuttameva hotīti daṭṭhabbam. Porāṇasatthānurūpaṃ lakkhaṇasampannā uppādita **nīlakahāpaṇāti** veditabbā. Rudradāmena uppādito **rudradāmako**. So kira nīlakahāpaṇassa tibhāgam agghati. Yasmiṃ padese nīlakahāpaṇā na santi, tatthāpi nīlakahāpaṇānam vaḷaṇjanaṭṭhāne ca avaḷaṇjanaṭṭhāne ca samāna-agghavasena pavattamānam bhaṇḍam gahetvā nīlakahāpaṇavaseneva paricchedo kātabboti vadanti.

Dhaniyavatthuvaṇṇanā niṭṭhitā.

Tassattho -pa- vuttanayeneva veditabboti iminā “bhagavatā bhikkhūnam idam sikkhāpadam evam paññattam hoti ca, idaṅca aññaṃ vatthu udapādi”ti evam **paṭhamapārājikavaṇṇanāyam**¹ vuttanayena tassattho veditabbo. “Idāni yaṃ taṃ aññaṃ vatthu uppannam, taṃ dassetuṃ ‘tena kho pana samayenā’ti-ādimāhā”ti evam anupaññattisambandho ca tattha vuttanayeneva veditabboti dasseti.

90-91. Rajakā attharanti etthāti **rajakattharaṇam**, rajakattharaṇanti rajakatittham vuccatīti āha “**rajakatittham gantvā**”ti. Vuttamevattham vibhāvento āha “**tañhi**”ti-ādi.

Padabhājanīyavaṇṇanā

92. “Abhinavaniviṭṭho ekakuṭikādigāmo yāva manussā pavisitvā vāsam na kappenti, tāva gāmasaṅkhyam na gacchatī”ti vadanti, tasmā tattha gāmappavesanāpucchādikiccampi natthi. **Yakkhapariggahabhūtoti** sa-upaddavavasena vuttam, yakkhanagarādiṃ vā saṅgaṇhāti. Yakkhanagarampi āpaṇādīsu dissamānesu

1. Vi-Ṭṭha 1. 191 piṭṭhe.

gāmasaṅkhyam gacchati, adissamānesu na gacchati, tasmā yakkhanagarampi pavisantena āpaṇādīsu dissamānesu sabbam gāmappavesanavattam kātabbam, adissamānesu na kātabbanti vadanti. **Punapi āgantukāmāti** iminā tesam tattha sāpekkhabhāvam dasseti. Yato pana nirapekkhāva hutvā pakkamanti, so gāmasaṅkhyam na gacchati, tasmā tattha gāmappavesanāpucchādikiccampi natthi.

Nanu ca “gāmā vā araṇṇā vā”ti ettakameva mātikāyam vuttam, tasmā gāmalakkhaṇam dassetvā araṇṇameva dassetabbam siyā, gāmūpacāro nāmāti-ādi pana kasmā vuttanti āha **“gāmūpacāroti-ādi araṇṇaparicchedadassanattam vuttan”**ti. Gāmūpacāre hi dassite ṭhapetvā gāmaṇca gāmūpacāraṇca avasesam araṇṇam nāmāti araṇṇaparicchedo sakkā dassetuṃ, idaṇca gāmagāmūpacāre asaṅkarato dassetuṃ vuttam. Mātikāyam pana gāmaggaṇeṇeva gāmūpacāropi saṅgahitoti daṭṭhabbam. Gāmūpacāro hi loka gāmasaṅkhyameva gacchati. Evaṇca katvā mātikāya anavasesa-avaharaṇaṭṭhānapariggaho siddho hoti. **Indakhīleti** ummāre. **Araṇṇasaṅkhepam gacchatīti** “nikkhamitvā bahi indakhīlā sabbametam araṇṇan”ti¹ abhidhamme vuttattā. **Vemajjhameva indakhīloti vuccatīti** indakhīlaṭṭhāniyattā asatipi indakhīle vemajjhameva tathā vuccati. Yattha pana dvārabāhāpi natthi, tattha ubhosu passesu vatiyā vā pākārassa vā koṭivemajjhameva indakhīlaṭṭhāniyattā “indakhīlo”ti gahetabbam. **Uḍḍāpentoti**² palāpento. **Luṭhitvāti** parivattetvā.

Majjhimassa purisassāti thāmamajjhimassa purisassa. Iminā pana vacanena suppmusalapātopi baladassanavaseneva katoti daṭṭhabbam. **Kurundaṭṭhakathāyam mahāpaccariyaṇca** gharūpacāro gāmoti adhippāyena “gharūpacāre ṭhitassa leḍḍupāto gāmūpacāro”ti vuttam. **Dvāreti** nibbakosassa udakapataṇaṭṭhānato abbhantaram sandhāya vuttam. **Antogeheti** ca pamukhassa abbhantareva sandhāya vuttam. **Kataparikkhepoti** imināva gharassa samantato tattako paricchedo gharūpacāro nāmāti vuttam hoti. Yassa pana gharassa samantato gorūpānam pavesananivāraṇattam pākāravati-ādīhi parikkhepo kato hoti, tattha sova parikkhepo gharūpacāro, suppapātādiparicchedo pana aparikkhittagharam sandhāya vuttoti

1. Abhi 2. 260 piṭṭhe.

2. Uṭṭhāpentoti (Sī, Syā)

daṭṭhabbāṃ. **Idamettha pamāṇanti** vikālagāmappavesanādīsu gāmagāmūpacārānaṃ asaṅkarato vinicchayassa veditabbatā. **Kurundī-**ādīsu vuttanayena hi gharūpacārassa gāmoti āpannattā gharagharūpacāragāmagāmūpacārānaṃ saṅkaro siyā. **Evam sabbatthāti** iminā ito pubbepi pacchimasseva vādassa pamāṇabhāvaṃ dasseti, keci pana “ito paṭṭhāya vakkhamānavādaṃ sandhāya vuttan”ti vadanti, taṃ na gahetabbāṃ.

Sesampīti gāmūpacāralakkhaṇaṃ sandhāya vadati. **Tatrāti** tasmim gāmūpacāraggaḥaṇe. **Tassa gāmaparicchedadassanattanti** tassa aparicchedassa gāmassa gāmaparicchedaṃ dassetunti attho. Yadi evaṃ “gāmo nāmā”ti padaṃ uddharitvā “aparikkhattassa gāmassa gharūpacāre ṭhitassa majjhimassa purisassa leḍḍupāto”ti kasmā na vuttanti? “Gāmo nāmāti idha avuttampi adhikāravasena labbhatiyevā”ti vadanti. Apare pana bhaṇanti “gāmūpacāro nāmāti imināva gāmassa ca gāmūpacārassa ca saṅgaho daṭṭhabbo, kathaṃ? ‘Gāmassa upacāro gāmūpacāro’ti evaṃ viggahe kariyamāne ‘parikkhattassa gāmassa indakhīle ṭhitassa majjhimassa purisassa leḍḍupāto’ti iminā parikkhattassa gāmassa gāmūpacāralakkhaṇaṃ dassitaṃ hoti, ‘gāmasaṅkhāto upacāro gāmūpacāro’ti evaṃ pana gayhamāne aparikkhattassa gāmassa gharūpacāre ṭhitassa majjhimassa purisassa leḍḍupāto’ti iminā aparikkhattassa gāmassa gāmaparicchedo dassitoti sakkā viññātun”ti. “Gharūpacāre ṭhitassa majjhimassa purisassa leḍḍupāto”ti iminā parikkhattassapi gāmassa sace leḍḍupātato dūre parikkhepo hoti, leḍḍupātoyeva gāmaparicchedoti gahetabbanti vadanti. **Pubbe vuttanayenevāti** parikkhattagāme¹ vuttanayeneva.

Saṅkarīyatīti missīyati. **Etthāti** gharagharūpacāragāmagāmūpacāresu. “Vikāle gāmappavesane parikkhattassa gāmassa parikkhepaṃ atikkamantassa āpatti pācittiyassa, aparikkhattassa gāmassa upacāraṃ okkamantassa āpatti pācittiyassā”ti² vuttattā gāmagāmūpacārānaṃ asaṅkaratā icchitabbāti āha “**asaṅkarato cettha vinicchayo veditabbo vikāle gāmappavesanādīsū**”ti. Ettha ca “parikkhattassa gāmassa parikkhepaṃ,

1. Parikkhattassa gāmassa (Sī, Syā, Ka) Vimativinodanīṭikā pana passitabbā.

2. Vi 2. 216 piṭṭhe.

aparikkhittassa parikkhepārahaṭṭhānaṃ atikkamantassa vikālagāmappavesanāpatti hoti”ti keci vadanti, taṃ na gahetabbam, padabhājanīyaṃ pana “parikkhittassa gāmassa parikkhepaṃ atikkamantassa āpatti pācittiyassa, aparikkhittassa gāmassa upacāraṃ okkamantassa āpatti pācittiyassā”ti¹ vuttattā. Aparikkhittassa gāmassa gharūpacārato paṭṭhāya dutiyaleḍḍupātasāṅkhātassa gāmūpacārassa okkamane āpatti veditabbā. Teneva **vikālagāmappavesanasikkhāpadatṭhakathāyaṃ**² “aparikkhittassa gāmassa upacāro adinnādāne vuttanayeneva veditabbo”ti vuttaṃ. **Mātikāṭṭhakathāyampi**³ vuttaṃ “yvāyaṃ aparikkhittassa gāmassa upacāro dassito, tassa vasena vikālagāmappavesanādīsu āpatti paricchinditabbā”ti. Yadi evaṃ “vikāle gāmaṃ paviseyyā”ti iminā virujjhatīti? Na virujjhati gāmūpacārassapi gāmaggaḥaṇena gahitattā. Tasmā parikkhittassa gāmassa parikkhepaṃ atikkamantassa, aparikkhittassa upacāraṃ okkamantassa vikālagāmappavesanāpatti hotīti niṭṭhamettha gantabbam. **Vikāle gāmappavesanādīsūti ādi**-saddena gharagharūpacārādīsu ṭhitānaṃ uppannalābhabhājanādīm saṅgaṇhāti.

Nikkhamitvā bahi indakhilāti indakhilato bahi nikkhamitvāti attho. Ettha ca vinayapariyāyena tāva “ṭhapetvā gāmañca gāmūpacārañca avasesaṃ araṇṇaṃ”ti⁴ āgataṃ, suttantapariyāyena āraṇṇikaṃ bhikkhuṃ sandhāya “āraṇṇakaṃ nāma senāsanaṃ pañcadhanusatikaṃ pacchiman”ti⁵ āgataṃ. Vinayasuttantā ubhopi pariyāyadesanā nāma. Abhidhammo pana nippariyāyadesanā. Nippariyāyato ca gāmaṇimuttaṃ ṭhānaṃ araṇṇameva hotīti abhidhammapariyāyena araṇṇaṃ dassetuṃ “nikkhamitvā bahi indakhilā”ti⁶ vuttaṃ. **“Ācariyadhanu** nāma pakatihatthena navavidatthippamāṇaṃ, jiyāya pana āropitāya catuhatthappamāṇaṃ”ti vadanti. **Lesokāsanisedhanatthanti** “mayā neva gāme, na araṇṇe haṭaṃ, ghare vā gharūpacāresu vā gāmūpacāresu vā aññatarasmin”ti vattuṃ mā labhatūti vuttaṃ hoti.

Kappiyanti anurūpavasena vuttaṃ. Akappiyampi pana appaṭiggahitañce, adinnasaṅkhyameva gacchati. Pariccāgādimhi akate “idaṃ mayhaṃ santakan”ti aviditampi

1. Vi 2. 216 piṭṭhe.

4. Vi 1. 57 piṭṭhe.

2. Vi-Ṭṭha 3. 154 piṭṭhe.

5. Vi 1. 377 piṭṭhe.

3. Kaṅkhā-Ṭṭha 115 piṭṭhe.

6. Abhi 2. 260 piṭṭhe.

parapariggahitameva mātāpitūnaṃ accayena mandānaṃ uttānaseyyakānaṃ dāraṇānaṃ santakamiva.

Yassa vasena puriso thenoti vuccati, taṃ **theyyanti** āha
“avaharaṇacittassetam adhivacanam”ti. **Saṅkhā**-saddo
 ñāṇakoṭṭhāsapaññattigaṇanādīsu dissati. “Saṅkhāyekaṃ paṭisevatī”ti-ādīsu¹
 hi ñāṇe dissati. “Papañcasaññāsaṅkhā samudācarantī”ti-ādīsu² koṭṭhāse.
 “Tesaṃ tesaṃ dhammānaṃ saṅkhā samaññā”ti-ādīsu³ paññattiyam. “Na
 sukaram saṅkhātun”ti-ādīsu⁴ gaṇanāyam. Tattha koṭṭhāsavacanaṃ
 saṅkhāsaddaṃ sandhāyāha **“saṅkhāsaṅkhātunti atthato ekan”**ti. Tenāha
“koṭṭhāsassetam adhivacanam”ti. **Papañcasaṅkhā**ti taṇhāmānadiṭṭhisāṅkhātā
 papañcakoṭṭhāsā. **“Eko cittakoṭṭhāsoti** yaṇca pubbabhāge avaharissāmīti
 pavattam cittam, yaṇca gamanādisādhakaṃ parāmasanādisādhakaṃ vā
 majjhe pavattam, yaṇca ṭhānācāvanappayogasādhakaṃ, tesu ayameveko
 pacchimo cittakoṭṭhāso idhādhippeto”ti keci vadanti. **Cūḷagaṇṭhipade** pana
 “ūnamāsakamāsaka-ūnapañcamāsakapañcamāsakāvaharaṇacittesu eko
 cittakoṭṭhāso”ti vuttam. “Anekappabhedattā cittassa eko cittakoṭṭhāsoti
 vuttan”ti **mahāgaṇṭhipade majjhimagāṇṭhipade** ca vuttam. Idamevettha
 sundaratarāmaṃ “theyyacittasaṅkhāto eko cittakoṭṭhāso”ti vuttattā.
Theyyasaṅkhātenāti theyyacittakoṭṭhāsena karaṇabhūtena, na
 vissāsātāvakālikādigāhavasappavattacittakoṭṭhāsenāti vuttam hoti.

Abhiyogavasenāti aḍḍakaraṇavasena. **Abhiyujjati**ti codeti, aḍḍam
 karotīti attho. **Parikappitaṭṭhānanti** okāsaparikappanavasena
 parikappitappadesaṃ. **Suṅkaghātanti** ettha rājūnaṃ deyyabhāgassa etaṃ
 adhivacanaṃ suṅkoti, so ettha haññati adattvā gacchantehīti suṅkaghāto,
 “Ettha pavīṭṭhehi suṅko dātabbo”ti rukkhapabbatādīsaññāṇena
 niyamitappadesassetam adhivacanaṃ.

1. Ma 2. 127 piṭṭhe.

2. Ma 1. 159 piṭṭhe.

3. Abhi 1. 256 piṭṭhe.

4. Khu 1. 42; Khu 3. 147 piṭṭhesu.

Pañcavīsati-avahārakathāvaṇṇanā

Ākulāti saṅkulā. Luḷitāti vilolītā. Katthacīti ekissāya aṭṭhakathāyaṃ.
Ekam pañcakam dassitanti “parapariggahitañca hoti, parapariggahitasaññī
 ca, garuko ca hoti parikkhāro pañcamāsako vā atirekapañcamāsako vā,
 theyyacittañca paccupaṭṭhitam hoti, āmasati, āpatti dukkaṭassa. Phandāpeti,
 āpatti thullaccayassa. Thānā cāveti, āpatti pārājikassā”¹ti evaṃ vuttapañca-
 avahāraṅgāni ekam pañcakanti dassitam. **Dve pañcakāni dassitānīti**
 “chahākārehi adinnaṃ ādiyantassa āpatti pārājikassa. Na ca sakasaññī, na ca
 vissāsaggāhī, na ca tāvakālikam, garuko ca hoti parikkhāro pañcamāsako vā
 atirekapañcamāsako vā, theyyacittañca paccupaṭṭhitam hoti, āmasati, āpatti
 dukkaṭassa. Phandāpeti, āpatti thullaccayassa. Thānā cāveti, āpatti
 pārājikassā”ti evaṃ vuttasu chasu padesu ekam apantvā avasesāni pañca
 padāni ekam pañcakanti dassetvā heṭṭhā vuttapañcakañca gahetvā dve
 pañcakāni dassitāni. **Ettha panāti** “pañcahākārehi adinnaṃ ādiyantassā”ti-
 ādisu. **Sabbehipi padehīti** “parapariggahitañca hoti”ti-ādīhi padehi.
Labhamānāniyeva pañcakānīti pañcavīsatiyā avahāresu
 labhamānapañcakāni.

Pañcannaṃ avahārānaṃ samūho pañcakam, sako hattho sahattho, tena
 nibbatto, tassa vā sambandhīti sāhatthiko, avahāro. Sāhatthikādi pañcakam
sāhatthikapañcakanti-ādipadavasena nāmalābho daṭṭhabbo kusalādittikassa
 kusalattikavohāro viya. Imināva nayena pubbapayogādi pañcakam
pubbapayogapañcakam, theyyāvahārādi pañcakam **theyyāvahārapañcakanti**
 nāmalābho daṭṭhabboti. **Tatiyapañcomesu pañcakesūti**
 sāhatthikapañcakatheyyāvahārapañcakesu. **Labhamānapadavasenāti**
 sāhatthikapañcake labhamānassa nissaggiyāvahārapadassa vasena
 theyyāvahārapañcake labhamānassa parikappāvahārapadassa ca vasena
 yojetabbanti attho.

Āṇattiyā nibbatto avahāro **āṇattiko**. Nissajjanaṃ nissaggo.
 Suñkaghātāṭṭhāne parikappitokāse vā ṭhatvā bhaṇḍassa bahi pātanaṃ.
 Nissaggova **nissaggiyo**². Kiriyaśiddhito puretameva

1. Vi 1. 67 piṭṭhe.

2. Nissaggiko (Sī, Syā)

pārājikāpattisaṅkhātāṃ atthaṃ sādhetūti **atthasādhako**. “Asukassa bhaṇḍaṃ yadā sakkosi, tadā avaharā”ti evarūpo hi āṇāpanapayogo parassa telakumbhiyā pādagghanakaṃ telaṃ avassaṃ pivanakānaṃ upāhanādīnaṃ nikkhepapayogo ca āṇattassa bhaṇḍaggahaṇato upāhanādīnaṃ telapātanato ca puretameva pārājikāpattisaṅkhātāṃ atthaṃ sādheti. Sāhatthikapayogopi hi evarūpo atthasādhakoti vuccati. Vuttañhetāṃ **mātikāṭṭhakathāyaṃ**¹—

“Atthasādhako nāma ‘asukassa bhaṇḍaṃ yadā sakkosi tadā taṃ avaharā’ti āṇāpeti. Tattha sace paro anantarāyiko hutvā taṃ avaharati, āṇāpakassa āṇattikkhaṇeyeva pārājikaṃ. Parassa vā pana telakumbhiyā pādagghanakaṃ telaṃ avassaṃ pivanakāni upāhanādīni pakkhipati, hatthato muttamatteyeva pārājikaṃ”ti.

Dhurassa nikkhipanaṃ **dhuranikkhepo**. Ārāmābhiyuñjanādīsu attano ca parassa ca dānaggahaṇesu nirussāhabhāvāpajjanaṃ. **Sahatthā avaharatī**ti sahatthena gaṇhāti. “**Asukassa bhaṇḍaṃ avaharā**”ti **aññaṃ āṇāpetī**ti etthāpi āṇāpakassa āṇattikkhaṇeyeva āpatti daṭṭhabbā. Yadi evaṃ imassa, atthasādhakassa ca ko visesoti? Taṅkhaṇaññeva gahaṇe niyuñjanaṃ āṇattikapayogo, kālantarena gahaṇatthaṃ niyogo atthasādhakoti ayametesāṃ viseso. Tenevāha “**asukassa bhaṇḍaṃ yadā sakkosi, tadā avaharā**ti **āṇāpetī**”ti. Ettha ca āṇāpanapayogova atthasādhakoti dassito, sāhatthikavasena api atthasādhakapayogo pana upari āvi bhavissati. **Dhuranikkhepo pana upanikkhittabhaṇḍavasena veditabboti** idāṃ nidassanamattaṃ. Ārāmābhiyuñjanādīsopi tāvakālikabhaṇḍadeyyānaṃ adānēpi eseva nayo.

“**Āṇattivasena pubbapayogo veditabbo**”ti vuttattā anantarāyena gaṇhantassa “asukassa bhaṇḍaṃ avaharā”ti āṇāpanaṃ bhaṇḍaggahaṇato pubbattā **pubbapayogo**, payogena saha vattamāno avahāro **sahapayogo**, “asukaṃ nāma bhaṇḍaṃ harissāmā”ti

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 117 piṭṭhe.

saṁvidahitvā sammantayitvā avaharaṇaṁ **saṁvidāvahāro**. **San̐ketakammaṁ** nāma pubbaṇhādikālaparicchedavasena sañjānanakammaṁ, **nimittakammaṁ** nāma saññuppadanatthaṁ akkhinikhaṇaṇādinimittakaraṇaṁ.

Ṭhānācāvanavasena sahapayogoti idaṁ pana nidassanamattam daṭṭhabbam, khilasaṅkamanādisupi asati ca ṭhānācāvane sahapayogo daṭṭhabbo.

Vuttañhetam **mātikāṭṭhakathāyaṁ**¹ “ṭhānācāvanavasena khilādīni saṅkāmetvā khettādiggaṇavasena ca sahapayogo veditabbo”ti.

Theno vuccati coro, tassa bhāvo theyyam, tena avaharaṇaṁ **theyyāvahāro**. Yo hi sandhicchedādīni katvā adissamāno avaharati, tulākūṭamānakūṭakūṭakahāpaṇādīhi vā vañcetvā gaṇhāti, tassevaṁ gaṇhato avahāro theyyāvahāro. Pasayha abhibhavitvā avaharaṇaṁ **pasayhāvahāro**. Yo hi pasayha balakkārena paresaṁ santakaṁ gaṇhāti gāmaghātākādayo viya, attano pattabalito vā vuttanayena adhikaṁ gaṇhāti rājabhaṭādayo viya, tassevaṁ gaṇhato avahāro pasayhāvahāro. Bhaṇḍavasena ca okāsavasena ca parikappetvā avaharaṇaṁ **parikappāvahāro**. Tiṇapaṇṇādīhi aṅgulimuddikādīni paṭicchadetvā pacchā tassa paṭicchannassa avaharaṇaṁ **paṭicchannāvahāro**. Kusaṁ saṅkāmetvā avaharaṇaṁ **kusāvahāro**.

Tulayitvāti upaparikkhitvā. **Sāmīcī**ti vattam, āpatti pana natthīti adhippāyo. **Mahājanasammaddo**timahājanasaṅkhobbo. **Bhaṭṭhejanakāyeti** apagate janakāye. “**Idaṁca kāsāvaṁ attano santakaṁ katvā etasseva bhikkhuno dehī**”ti kimkāraṇā evamāha? Cīvarasāmikena yasmā dhuranikkhepo kato, tasmā tassa adinnaṁ gahetuṁ na vaṭṭati. Avahārakopi vipaṭṭisārassa uppannakālato paṭṭhāya cīvarasāmikaṁ pariyesanto vicarati “dassāmi”ti, cīvarasāmikena ca “mametan”ti vutte etenapi avahārakena ālayo pariccatto, tasmā evamāha. Yadi evaṁ cīvarasāmikoyeva “attano santakaṁ gaṇhāhi”ti kasmā na vuttoti? Ubhinnampi kukkuccavinodanatthaṁ. Kathaṁ? Avahārakassa “mayā sahatthena na dīnaṁ, bhaṇḍadeyyametan”ti kukkuccaṁ uppajjeyya, itarassa “mayā paṭhamam dhuranikkhepaṁ katvā pacchā adinnaṁ gahitaṁ”ti kukkuccaṁ uppajjeyyāti.

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 117 piṭṭhe.

Samagghanti appagghaṃ. **Dāru-atthaṃ pharatīti** dārūhi kattabbakiccaṃ sādheti. **Mayi santeti**-ādi sabbaṃ raññā pasādena vuttaṃ, “therena pana ananucchavikaṃ katan”ti na maññitabbaṃ.

Ekadivasam dantakaṭṭhacchedanādinā yā ayaṃ agghahāni vuttā, sā sabbā bhaṇḍasāminā kiṇitvā gahitameva sandhāya vuttā, sabbaṃ panetaṃ aṭṭhakathācariyappamaṇena gahetabbaṃ. Pāsāṇaṇca sakkharaṇca **pāsāṇasakkharam**. **Dhāreyyatthaṃ vicakkhaṇoti** imasseva vivaraṇaṃ “**āpattim vā anāpattim vā**”ti-ādi.

Pañcavīsati-avahārakathāvaṇṇanā niṭṭhitā

Akkhadassāti ettha **akkha**-saddena kira vinicchayasālā vuccati. Tattha nisīditvā vajjāvajjam passantīti¹ **akkhadassā** vuccanti dhammavinicchanaṃ. **Haneyyunti** ettha hananaṃ nāma hatthapādādīhi pothanañceva sīsādicchedanaṇca hotīti āha “**haneyyunti potheyyuñceva chindeyyuñcā**”ti. Teneva padabhājaniyaṇca “hatthena vā pādena vā kasāya vā vettena vā aḍḍhadaṇḍakena vā chejjāya vā haneyyun”ti vuttaṃ. Tattha **aḍḍhadaṇḍakenā**ti dvihatthappamaṇena rassamuggarena² veḷupesikāya vā. **Chejjāyāti** hatthapādasīsādīnaṃ chedanena. **Nīhareyyunti** gāmanigamādito nīhareyyuṃ. **Corosi -pa- thenosīti** ettha “paribhāseyyun”ti padaṃ ajjhāharitvā attho veditabboti āha “**corosīti evamādīni ca vatvā paribhāseyyun**”ti.

93. Yaṃ taṃ bhaṇḍaṃ dassitanti sambandho. **Yattha yattha ṭhitanti** bhūmi-ādīsu yattha yattha ṭhitam. **Yathā yathā ādānaṃ gacchatīti** bhūmi-ādīsu ṭhitam bhaṇḍaṃ sabbaso aggahaṇepi yena yena ākārena gahaṇaṃ upagacchati.

Bhūmatṭhakathāvaṇṇanā

94. **Phandāpeti, sabbattha dukkaṭamevāti** ettha “uṭṭhahissāmī”ti phandāpetvā puna anuṭṭhahitvā tattheva³ sayantassapi aṅgapaccaṅgaṃ aphaṇḍāpetvā ekapayogena uṭṭhahantassapi dukkaṭamevāti daṭṭhabbaṃ. **Aññasmiṃ vā**

1. Nirūpayantīti (Sī, Syā)

2. Ayamuggarena (Ka)

3. Tatheva (Sī, Syā)

gamanassa anupakāreti yathā dvārapidahane kumbhiṭṭhānagamanassa anupakārattā anāpatti, evaṃ aññasmim vā gamanassa anupakāre kāyavacīkamme anāpatti. **Vācāya vācāyāti** ekekattadīpikāya vācāya vācāya. **Upaladdhoti** ñāto. **Puññāni ca karissāmāti** ettha “musāvādaṃ katvā puññāni karissāmāti vadantassa dukkaṭamevā”ti **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttam, taṃ imasmiṃyeva padese aṭṭhakathāvacanena virujjhati. Tathā hi “yaṃ yaṃ vacanaṃ musā, tattha tattha pācittiyā”ti ca, “na hi adinnādānassa pubbapayoge pācittiyāṭṭhāne dukkaṭaṃ nāma atthi”ti ca vakkhati. Evaṃ pana vutte na virujjhati “musāvādaṃ katvā puññāni ca karissāmāti vadantassa pācittiyena saddhiṃ dukkaṭaṃ”ti. Tathā hi “akappiyapathaviṃ khaṇantānaṃ dukkaṭehi saddhiṃ pācittiyānīti mahāpaccariyaṃ vuttan”ti ca, “yathā ca idha, evaṃ sabbattha pācittiyāṭṭhāne dukkaṭā na muccatī”ti ca vakkhati. Sace pana kusalacitto “puññāni karissamā”ti vadati, anāpatti “buddhapūjaṃ vā dhammapūjaṃ vā saṃghabhattaṃ vā karissāmāti kusalaṃ uppādeti, kusalacittena gamane anāpattī”ti ca, “yathā ca idha, evaṃ sabbattha attheyyacittassa anāpattī”ti¹ ca vakkhamānattā.

Pamādalikhitanti veditabbanti aparabhāge potthakāruḷhakāle pamajjitvā likhitanti veditabbaṃ. Pāḷiyaṃ sesa-aṭṭhakathāsu ca “kudālaṃ vā piṭakaṃ vā”ti idameva dvayaṃ vatvā vāsipharasūnaṃ avuttattā tesampi saṅkhepaṭṭhakathādīsu āgatabhāvaṃ dassetuṃ “**saṅkhepaṭṭhakathāyaṃ pana mahāpaccariyañcā**”ti-ādi vuttam. Theyyacittena katattā “dukkāṭehi saddhiṃ pācittiyānī”ti vuttam. **Tato param sabbakiriyāsūti** bijaggahaṇato param kattabbakiriyāsu. **Sabbaṃ purimanayenevāti** yāva piṭakapariyosānā hatthavārapadavāresu dukkaṭaṃ.

Therehi dassitanti pubbapayogasahapayogadukkaṭesu asammohatthaṃ samodhānetvā dhammasaṅgāhakattherehi dassitaṃ. “Sabbesampi dukkaṭānaṃ imesuyeva aṭṭhasu saṅghetabbabhāvato itarehi sattahi dukkaṭehi vinimuttaṃ vinayadukkaṭeyeva saṅghetabban”ti vadanti. **Dasavidhaṃ ratananti** “muttā maṇi veḷuriyo saṅkho silā pavāḷaṃ rajataṃ jātārūpaṃ lohitaṅgo masāragallaṃ”ti evamāgataṃ dasavidhaṃ ratanaṃ.

1. Vi-Ṭṭha 1. 27 piṭṭhe.

“Maṇi muttā veḷuriyo ca saṅkho,
 Silā pavāḷaṃ rajataṅca hemaṃ.
 Salohitaṅgaṅca masāragallaṃ,
 Daseti dhīro ratanāni jaṇṇā”ti—

hi vuttaṃ.

Sattavidhaṃ dhañṇanti sāli vihi yavo kaṅgu kudrūso varako godhumoti idaṃ sattavidhaṃ dhañṇaṃ. **Āvudhabhaṇḍādinti ādi**-saddena tūriyabhaṇḍa-itthirūpādiṃ saṅgaṇhāti, anāmasitabbe vatthumhi dukkaṭaṃ **anāmāsadukkaṭaṃ**. **Durupaciṇṇadukkaṭanti** “na kattabban”ti vāritassa katattā duṭṭhu āciṇṇaṃ caritanti durupaciṇṇaṃ, tasmaṃ dukkaṭaṃ durupaciṇṇadukkaṭaṃ. Vinaye pañṇattaṃ dukkaṭaṃ **vinayadukkaṭaṃ**. “Saṃghabhedāya parakkamatī”ti sutvā taṃnivāraṇatthāya ñāte atthe avadantassa **ñādadukkaṭaṃ**. Ekādasa samanubhāsanā nāma bhikkhupātimokkhe cattāro yāvataṭṭhāyikā saṃghādisesā, ariṭṭhasikkhāpadanti pañca, bhikkhunīpātimokkhe ekaṃ yāvataṭṭhāyikā pārajikā, cattāro saṃghādisesā, caṇḍakālīsikkhāpadanti cha. Vassāvāsādiṃ paṭissuṇitvā na sampādentassa paṭissavanimittaṃ dukkaṭaṃ **paṭissavadukkaṭaṃ**.

Pubbasaḥapayoge ca, anāmāsadurupaciṇṇe.
 Vinaye ceva ñāte ca, ñattiyā ca paṭissave.
 Atṭhete dukkaṭā vuttā, vinaye vinayaññunā.

Saḥapayogato paṭṭhāya cettha purimā purimā āpattiyo paṭippassambhantīti āha “**atha dhuranikkhepaṃ akatvā**”ti-ādi. Tattha “dhuranikkhepaṃ akatvā”ti vuttattā dhuranikkhepaṃ katvā khaṇantassa purimāpattiyo na paṭippassambhantīti daṭṭhabbaṃ. **Viyūhanadukkaṭaṃ paṭippassambhati, uddharaṇadukkaṭe patiṭṭhātīti** idaṃ pāṭiyāṃ āgatānukkamena dassetuṃ vuttaṃ. Yadi pana paṃsum uddharitvā sa-ussāhova puna khaṇati, uddharaṇadukkaṭaṃ paṭippassambhati, khaṇanadukkaṭe patiṭṭhātī.

Kataṃ karaṇaṃ kiriyāti atthato ekanti āha “**virūpā sā kiriyā**”ti. Idāni vuttamevatthaṃ **parivārapāliyā** nidassento ‘**vuttampi cetan**’ti-ādimāha. Tattha **aparaddhaṃ viraddhaṃ khalitanti** sabbametaṃ **yaṅca dukkaṭanti** ettha vuttassa dukkaṭassa pariyaṇavacanaṃ. Yaṅhi duṭṭhu kataṃ, virūpaṃ vā

kataṃ, taṃ dukkaṭaṃ. Taṃ panetaṃ yathā satthārā vuttaṃ, evaṃ akatattā **aparaddhaṃ**, kusalaṃ virajjhivā pavattattā **viraddhaṃ**, ariyavaṃsappaṭipadaṃ anāruḥhattā **khalitaṃ**. **Yaṃ manusso kareti** idaṃ panettha opammanidassanaṃ. Tassattho—yathā yaṃ loke manusso āvi vā yadi vā raho pāpaṃ karoti, taṃ dukkaṭanti pavedenti, evamidampi buddhapaṭikuṭṭhena lāmakabhāvena pāpaṃ, tasmā dukkaṭanti veditabbanti.

Yathā dukkhā, kucchitā vā gati dugatīti vattabbe “duggatī”ti vuttaṃ. Yathā ca kaṭukaṃ phalametassāti kaṭukaphalanti vattabbe “kaṭukapphalan”ti vuttaṃ, evamidhāpi thūlattā accayattā ca thūlaccayanti vattabbe “thullaccayan”ti vuttanti dassetuṃ “**samparāye ca duggatī**”ti-ādimāha. Saṃyoge pana kate saṃyogaparassa rassattaṃ siddhamevāti manasi katvā “**saṃyogabhāvo veditabbo**”ti ettakameva vuttaṃ. **Ekassa mūleti** ekassa santike. **Accayo tena samo natthīti** desanāgāmīsu accayesu tena samo thūlo accayo natthi. **Tenetaṃ iti vuccatīti** thūlattā accayassa etaṃ thullaccayanti vuccatīti attho.

“Sabbatthāpi āmasane dukkaṭaṃ, phandāpane thullaccayañca visuṃ visuṃ theyyacittena āmasanaphandāpanapayogaṃ karontasseva hoti, ekapayogena gaṇhantassa pana uddhāre pārājikameva, na dukkaṭathullaccayānī”ti vadanti. **Sahapayogaṃ pana akatvāti** ettha “pubbapayoge āpannāpattīnaṃ paṭippassaddhiyā abhāvato sahapayogaṃ katvāpi lajjidhammaṃ okkantaṃ pubbapayoge āpannāpattiyo desetabbā”ti **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Aṭṭhakathāvacanaṃ pana kate sahapayoge pubbapayoge āpannāpattīnampi paṭippassaddhiṃ dīpeti aññathā “sahapayogaṃ pana akatvā”ti idaṃ visesanameva niratthakaṃ siyā. Yañca heṭṭhā vuttaṃ “sace panassa tatthajātake tiṇarukkhalatādimhi chinnepi lajjidhammo okkamati, saṃvaro uppajjati, chedanapaccayā dukkaṭaṃ desetvā muccati”ti, tampi sahapayoge kate pubbapayoge āpannāpattīnaṃ paṭippassaddhimeva dīpeti sahapayoge chedanapaccayā āpannadukkaṭasseva desanāya vuttattā. **Sahapayogato paṭṭhāyevāti** ca idaṃ sahapayogaṃ pattassa tato pubbe āpannānaṃ pubbapayogāpattīnampi paṭippassaddhiṃ dīpeti. Tena hi ayamattho viññāyati “yāva sahapayogaṃ na pāpuṇāti, tāva pubbe āpannāpattīnaṃ paṭippassaddhi

na hoti, sahapayogaṃ pattakālato pana paṭṭhāya tāsampi paṭippassaddhi hoti”ti, tasmā suṭṭhu upaparikkhitvā yuttataraṃ gahettabbāṃ.

Bahukāpi āpattiyo hontu, ekameva desetvā muccatīti

etthāyamadhippāyo—sace khaṇanaviyūhanuddharaṇesu dasa dasa katvā āpattiyo āpannā, tāsū uddharaṇe dasa āpattiyo desetvā muccati visabhāgakiriyāṃ patvā purimāpurimāpattīnaṃ paṭippassaddhattāti. Jātivasena pana samānakiriyāya āpannāpattiyo ekattena gahetvā “ekameva desetvā”ti vuttaṃ, tasmā imināpi kurundaṭṭhakathāvacanena paṭhamāṃ mahā-aṭṭhakathāyaṃ vuttapurimāpattipaṭippassaddhimeva samatthayati, na pana ubhinnaṃ aṭṭhakathānaṃ atthato nānākaraṇaṃ atthi. Aparampettha pakāraṃ vaṇṇayanti “samānakiriyāsupi purimapurimakhaṇanapaccayā āpannāpattiyo pacchimapacchimakhaṇanaṃ patvā paṭippassambhantīti iminā adhippāyena ‘paṃsukhaṇanādīsu ca lajjidhamme uppanne bahukāpi āpattiyo hontu, ekameva desetvā muccatīti **kurundaṭṭhakathāyaṃ** vuttan’ti”. “Evañca sati ‘bahukāpi āpattiyo hontū’ti na vattabbaṃ bhaveyya, vuttañca, tasmā visabhāgakiriyameva patvā purimāpattīnaṃ paṭippassaddhiṃ icchanteneva bahukāsupi āpattīsu ekameva desetvā muccatīti imasmim̐ ṭhāne visumyeveko desanākkamo dassito”tipi vadanti. Ayametesāṃ adhippāyo—yathā idha purimāpattīnaṃ paṭippassaddhi aṭṭhakathācariyappamāṇena gahitā, evaṃ bahukāsupi āpattīsu ekameva desetvā muccatīti idampi idha aṭṭhakathācariyappamāṇatoyeva veditabbaṃ. Yathā ca pāḷiyaṃ pācittiyaṭṭhānēpi dukkaṭameva hotīti idha āveṇikaṃ katvā āpattiviseso dassito, evaṃ purimāpattīnaṃ paṭippassaddhiviseso ca desanāviseso ca aṭṭhakathācariyehi dassitoti.

Heṭṭhatho osīdentoti “sāmikesu āgantvā apassitvā gatesu gaṇhissāmī”ti theyyacittena heṭṭhābhūmiyaṃ osīdento. **Bundenāti** kumbhiyā heṭṭhimatalena. Evaṃ ekaṭṭhāne ṭhitāya kumbhiyā ṭhānācāvanaṃ chahi ākārehi veditabbanti sambandho. **Valayaṃ nīharati, pārā jikanti** ākāśagataṃ akatvā ghaṃsitvā nīharantassa chinnakoṭito nīhaṭamatte pārājikaṃ. **Ito cito ca sāretīti** ghaṃsantoyeva ākāśagataṃ akatvā sāreti.

Chinnamatte pārājikanti avassam ce patati, chinnamatte pārājikaṃ. **Paricchedoti** “pañcamāsakaṃ vā atirekapañcamāsakaṃ vā”ti vuttagaṇanaparicchedo. **Apabyūhantoti** “hetṭhā ṭhitaṃ gaṇhissāmī”ti hatthena dvidhā karonto. **Upaḍḍhakumbhiyanti** upaḍḍhapuṇṇāya kumbhiyā. Nanu ca aṭṭhakathācariyappamaṇena saṅkhepaṭṭhakathādīsu vuttampi kasmā na gahetabbanti āha “**vinayavinicchaye hi āgate garuke ṭhātabban**”ti. **Vinayadhammatāti** vinayagarukānaṃ dhammatā. Vinayagarukā hi vinayavinicchaye āgate garuke tiṭṭhanti. Vinayagarukatābyāpanatthañhi¹ vinayagarukoyevettha vinaya saddena vuttho, vinayassa vā esā dhammatā tesam garugāravaṭṭhānassa vinayavisayattā.

Idāni saṅkhepaṭṭhakathādīsu vuttaṃ pāliyaṃ na sametīti dassento āha “**apicā**”ti-ādi. **Bhājananti** pattādi bhājanaṃ. Pattādiṃ apūretvā gaṇhantassa anuddhaṭepi mukhavaṭṭiparicchedo hoti, pūretvā gaṇhantassa pana uddharaṇakāle hotīti āha “**mukhavaṭṭiparicchedena vā uddhārena vā**”ti. Yadā pana telakumbhī-ādīsu telādīnaṃ abahubhāvato bhājanaṃ nimujjāpetvā gaṇhituṃ na sakkā hoti, tadā mukhavaṭṭiparicchedeneva hoti. **Cikkananti** thaddham². **Ākaḍḍhanavikaḍḍhanayogganti** ettha abhimukhaṃ kaḍḍhanaṃ **ākaḍḍhanaṃ**. Parato kaḍḍhanaṃ **vikāḍḍhanaṃ**. **Paṭinīharitunti** attano bhājanato paṭinīharitūṃ. **Hatthato muttamatte pārājikanti** theyyacittena parasantakaggahaṇapayogassa katattā. **Mahā-aṭṭhakathāyameva** “sacepi mariyādaṃ dubbalaṃ katvā sukkhataḷākassa udakanibbhanatṭhānaṃ udakaniddhanetumbaṃ vā pidahati, aññato ca gamanamagge vā pāliṃ bandhati, sukkhamātikaṃ vā ujum karoti, pacchā deve vutṭhe udakaṃ āgantvā mariyādaṃ bhindati, sabbattha bhaṇḍadeyyan”ti vuttattā “**taṃ pana tattheva sukkhataḷāke sukkhamātikāya ujukaraṇavinicchayena virujjhati**”ti vuttaṃ.

Avahāralakkhaṇanti pañcavīsatiyā avahāresu ekampi avahāralakkhaṇaṃ, ṭhānācāvanapayogo eva vā. **Uddhāreti** kumbhiyā phuṭṭhatṭhānato kesaggamattepi uddhaṭe. **Yuttanti** ṭhānācāvanapayogasabbhāvato yuttaṃ. **Saṅgopanatthāyāti** iminā suddhacittataṃ dasseti. **Palibujjhissatīti** nivāressati. **Vuttanayeneva pārājikanti** hatthato muttamatteyeva pārājikaṃ.

1. Vinayagarukatākhyāpanatthañhi (?)

2. Baddham (Ka)

Suddhacittova uddharatīti kumbhiyaṃ telassa ākiraṇato puretara meva suddhacitto nikkhipitvā pacchā suddhacittova uddharati. **Neva avahāro**ti theyyacittena avaharaṇapayogassa akatattā. Attano bhājanattā pana “**na gīvā**”ti vuttaṃ, anāpattimattameva vuttaṃ, na pana evaṃ vicāritanti adhippāyo. Atha vā **anāpattimattameva vuttanti** imināpi tattha “gīvā”ti vacanābhāvato “na gīvā”ti pubbe vuttamahā-aṭṭhakathāvādameva patiṭṭhāpeti, pacchā dassitena kurundivādenapi mahā-aṭṭhakathāvādova samatthito. **Attano bhaṇḍanti** telākiraṇato puretarameva attano kumbhiyaṃ suddhacittena ṭhapitaṃ pītatelaṃ attano parikkhāraṃ. **Sammohaṭṭhānanti** āpattivinicchayavasena sammohaṭṭhānaṃ.

Bahigataṃ nāma hotīti tato paṭṭhāya telassa aṭṭhānabhāvato adhomukhabhāvato ca bahigataṃ nāma hoti. Anto paṭṭhāya chidde kariyamāne telassa nikkhamitvā gatagataṭṭhānaṃ bhājanasaṅkhyameva gacchatīti āha “**bāhirantato pādagghanake gaḷite pārājikan**”ti. **Yathātathā vā katassā**ti bāhirantato abbhantarato vā paṭṭhāya katassa. **Majjhe ṭhapetvā katachidde**ti majjhe thokaṃ kapālaṃ ṭhapetvā pacchā taṃ chindantena katachidde. “Mariyādacchedane anto ṭhatvā bahimukho chindanto bahi antenna kāretabbo, bahi ṭhatvā antomukho chindanto anto antenna kāretabbo, anto ca bahi ca chinditvā majjhe ṭhapetvā taṃ chindanto majjhena kāretabbo”ti¹ vuttattā “**taḷākassa ca mariyādabhedena sametī**”ti vuttaṃ. **Idamettha yuttanti** anto ca bahi ca paṭṭhāya katachidde majjhena kāretabbo. **Anto paṭṭhāya kate pana bāhirantena, bahi paṭṭhāya kate abbhantarena kāretabboti** ayaṃ tippakāropi ettha vemaṭṭhachidde² yutto. Udahe katapayogassa abhāvato “**ṭhānācāvanapayogassa abhāvā**”ti vuttaṃ.

Aṭṭhakathāyaṃ tāva vuttanti mahā-aṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ. Patthinnassa khādanāṃ itarassa pānaṇca sappi-ādīnaṃ paribhogotī āha “**akhāditaḍḍhaṃ vā apātaḍḍhaṃ vā karotī**”ti. Kathaṃ pana tathā karotīti āha “**uccāraṃ vā passāvaṃ vā**”ti-ādi. Kasmā panettha dukkaṭaṃ vuttanti āha “**ṭhānācāvanassa natthitāya dukkaṭaṃ**”ti. **Purimadvayanti** bhedanaṃ chaḍḍanaṇca. Kasmā na

1. Vi-Ṭṭha 1. 300 piṭṭhe.

2. Vemajjhachidde (Sī)

sametīti āha “**tañhī**”ti-ādi. **Kumbhijajjarakaraṇenā**ti puṇṇakumbhiyā jajjarakaraṇena. **Mātikā-ujukaraṇenā**ti udakapuṇṇāya mātikāya ujukaraṇena. **Ekalakkhaṇanti** bhedanam kumbhijajjarakaraṇena chaḍḍanam mātikāya ujukaraṇena saddhim ekasabhāvaṃ ṭhānācāvanapayogasabbhāvato. **Pacchimarāṇa pana dvayanti** jhāpanam aparibhogakaraṇaṇca.

Ettha evaṃ vinicchayaṃ vadantīti ettha mahā-aṭṭhakathāyaṃ vutte eke ācariyā evaṃ vinicchayaṃ vadanti. **Pacchimadvayaṃ sandhāya vuttanti** ettha purimadvaye vinicchayo heṭṭhā vuttānusārena sakkā viññātunti tattha kiñci avatvā pacchimadvayaṃ sandhāya ṭhānācāvanassa natthitāya dukkaṭanti idaṃ vuttanti adhippāyo. **Theyyacittenā**ti attano vā parassa vā kātukāmatāvasena uppannatheyyacittena. **Vināsetukāmatāyā**ti hatthapādādim chindanto viya kevalam vināsetukāmatāya. Purimadvaye kiṃ hoti, kiṃ adhippāyena na kiñci vuttanti āha “**Purimadvaye pana -pa- pārājikan**”ti. Tattha **vuttanayena bhindantassa vā chaḍḍentassa vā**ti muggarena pothetvā bhindantassa udakam vā vālikam vā ākiritvā uttarāpentassāti attho. **Ayuttanti ceti** pāliyaṃ purimapadadvayepi dukkaṭasseva vuttattā “purimadvaye -pa- pārājikanti idaṃ ayuttan”ti yadi tumhākaṃ siyāti attho. **Nāti**¹ ayuttabhāvappasaṅgaṃ nisedhetvā tattha kāraṇamāha “**aññathā gahetabbatthato**”ti. Kathaṃ panettha attho gahetabboti āha “**pāliyaṃ hī**”ti-ādi. Nāsetukāmatāpakkhe heṭṭhā vuttanayeneva atthassa avirujjhanato “**theyyacittapakkhe**”ti vuttam. “Evaṃ vinicchayaṃ vadantī”ti ito paṭṭhāya vuttassa sabbassapi ekasseva vacanattā “**evameke vadantī**”ti nigamanavasena vuttam.

Idāni yathāvuttavasena pāliyā atthe gayhamāne mahā-aṭṭhakathāyaṃ catunnampi sāmāññato vuttassa pacchimadvayaṃ sandhāya vuttanti vacane visesābhāvato pāliyaṃ vuttasu catūsu padesu “chaḍḍeti vā aparibhogaṃ vā karotī”ti imesaṃ padānaṃ visesābhāvappasaṅgato ca sayam aññathā pāliṃ aṭṭhakathaṇca saṃsanditvā attham dassetukāmo “**ayaṃ panettha sāro**”ti-ādimāha. Vinītavatthumhi “saṃghassa puñjakitaṃ tiṇaṃ theyyacitto jhāpesī”ti² vuttattā **vinītavatthumhi tiṇajjhāpako viyāti**

1. Neti (Sī, Syā)

2. Vi 1. 83 piṭṭhe.

imināva **ṭhānā acāvetukāmovā**ti etthāpi theyyacittena ṭhānā acāvetukāmoti idaṃ vuttameva hotīti datṭhabbaṃ. **Achaḍḍetukāmoyevā**ti etthāpi theyyacittenāti sambandhitabbaṃ. Idañhi theyyacittapakkaṃ sandhāya vuttaṃ nāsetukāmatāpakkhassa vakkhamānattā. Tenevāha “**nāsetukāmatāpakke panā**”ti-ādi. **Itarathāpi yujjati**ti theyyacittābhāvā ṭhānā cāvetukāmassapi dukkaṭaṃ yujjati vuttaṃ hoti.

Bhūmaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Ākāsaṭṭhakathāvaṇṇanā

96. Ākāsaṭṭhakathāyaṃ **mukhatuṇḍakenā**ti mukhaggena. **Kalāpaggenā**ti piñchakalāpassa aggena. **Pasāreti**ti gahaṇatthaṃ pasāreti. **Aggahevā vā**ti leḍḍu-ādihi paharivā nayanavasena aggahevā vā. Ākāsaṭṭhavinicchaye vuccamānēpi tappasaṅgena ākāsaṭṭhassa vehāsaṭṭhādibhāvamupagatepi asammohatthaṃ “**yasmim aṅge niliyati**”ti-ādi vuttaṃ. **Antovatthumhī**ti parikkhittavatthussa anto. **Antogāmeti** parikkhittassa gāmassa anto. Aparikkhitte pana vatthumhi, gāme vā ṭhitaṭṭhānameva ṭhānaṃ. **Aṭavimukhaṃ karoti**ti araṇṇābhimukhaṃ karoti. **Rakkhati**ti tena payogena tassa icchitaṭṭhānaṃ agatattā rakkhati. Bhūmiyā gacchantāṃ sandhāya “**dutiyapadavāre vā**”ti vuttaṃ. **Gāmato nikkhantassā**ti parikkhittagāmato nikkhantassa. **Kapiṇjaro** nāma ekā pakkhijāti.

Ākāsaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vehāsaṭṭhakathāvaṇṇanā

97. Vehāsaṭṭhakathāyaṃ pana cīvaravaṃse ṭhapitassa cīvarassa ākaḍḍhane yathāvuttappadesātikkamo ekadvaṅgulamattākaḍḍhanena siyāti adhippāyena vuttaṃ “**ekadvaṅgulamattākaḍḍhaneneva pārājikan**”ti. Idañca tādisaṃ nātimahantaṃ cīvaravaṃsadaṇḍakaṃ sandhāya vuttaṃ, mahante pana tato

adhikamattākaddhaneneva siyā. **Rajjukena bandhitvā** ekāya rajjukotiya cīvaram bandhitvā aparāya kotiya cīvaravaṃsam bandhitvā ṭhapitacīvaram. Muttamatte aṭṭhatvā patanakasabhāvattā “**mutte pārājikan**”ti vuttam.

Ekamekassa phuṭṭhokāsamatte atikkante pārājikanti bhittim aphasāpetvā ṭhapitattā vuttam. **Bhittim nissāya ṭhapitanti** paṭipāṭiyā ṭhapitesu nāgadantādisuyeva āropetvā bhittim phusāpetvā ṭhapitam. **Paṇṇantaram āropetvā ṭhapitāti** aññehi ṭhapitam sandhāya vuttam.

Vehāsaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Udakaṭṭhakathāvaṇṇanā

98. Udakaṭṭhakathāyam sandamāna-udake nikkhittam na tiṭṭhatīti āha “**asandanake udake**”ti. **Anāpattīti** hatthavārapadavāresu dukkaṭāpattiyā abhāvam sandhāya vuttam. **Kaddhatīti** heṭṭhito osāreti. **Uppalādisūti** ādi-saddena padumapuṇḍarīkādim saṅgaṇhāti. Rattam **padumam**, setam **puṇḍarīkam**. Setam vā **padumam**, rattam **puṇḍarīkam**. Atha vā rattam vā hotu setam vā satapattam **padumam**, ūnasatapattam **puṇḍarīkam**. **Vatthu pūratīti** pārājikavatthu pahoti. **Tasmim chinnamatte pārājikanti** udakato accuggatassa udakavinimuttaṭṭhānato chedanam sandhāya vuttam. **Yam vatthum pūretīti** yam puppham pārājikavatthum pūreti. Dasahi pupphehi katakalāpo **hatthako**, mahantam kalāpam katvā baddham **bhārabaddham**. **Rajjukesu tiṇāni santharivāti** ettha “dve rajjukāni udakapiṭṭhe ṭhapetvā tesam upari tiriyato tiṇāni santharivā tesam upari bandhitvā vā abandhitvā vā tiriyatoyeva pupphāni ṭhapetvā heṭṭhato gatāni dve rajjukāni ukkhipitvā pupphamatthake ṭhapentī”ti vadanti.

Kesaggamattampi yathāṭṭhitatṭhānato cāvetīti pārimantena phuṭṭhokāsam, orimantena kesaggamattam cāveti. **Sakalamudakanti** daḍḍena phuṭṭhokāsagatam sakalamudakam. **Na udakam ṭhānanti** attanā kataṭṭhānassa aṭṭhānattā. **Idam ubhayanti** ettha “bandhanam amocetvā -pa- pārājikan”ti idamevekam, “paṭhamam bandhanam -pa- thānaparicchedo”ti idam dutiyam. **Paduminiyanti** padumagacche. **Uppāṭitāyāti** parehi attano atthāya uppāṭitāya.

Bahi ṭhapiteti udakato bahi ṭhapite. Hatthakavasena khuddakam katvā baddham **kalāpabaddham**. **Muḷā**lanti kandaṃ. **Pattam** vā **puppham** vāti idaṃ kaddamassa anto pavisitvā ṭhitam sandhāya vuttam. **Sakalamudakanti** vāpi-ādīsu pariyāpannam sakalamudakam. **Niddhamanatum**banti vāpiyā udakassa nikkhamanamaggaṃ. **Udakavā**hakanti mahāmātikam. **Na avahā**roti idaṃ pubbasadisam na hotīti āha “**kasmā -pa-**. **Evarūpā hi tattha katikā**”ti. **Avahāro natthi**ti sabbasādhāraṇe aparigahaṭṭhāne gahitattā. **Mā**tikaṃ **āropet**vāti khuddakamātikam āropetvā. **Maritvā -pa-** **tiṭṭhant**īti ettha “matamacchānamyeva tesam santakattā amate gaṇhantassa natthi avahāro”ti vadanti.

Udakaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Nāvaṭṭhakathāvaṇṇanā

99. Nāvaṭṭhakathāyaṃ pana **yā bandhanā muttamatte ṭhānā na cavatī**ti iminā caṇḍasote baddhanāvaṃ paṭikkhipati. **Tāva dukkaṭanti** “bandhanam moceti¹, āpatti dukkaṭassā”ti evaṃ mocentassa paññattam dukkaṭam sandhāya vuttam. **Thullaccayampi pārājikampi hotī**ti ettha paṭhamam ṭhānā acāvetvā mutte thullaccayam, paṭhamam ṭhānā cāvetvā mutte pārājikanti veditabbam.

“Pāse baddhasūkaro viyā”ti-ādinā vuttam sandhāyāha “**tattha yutti pubbe vuttā evā**”ti. **Vippanaṭṭhā nāvā**ti² visamavātādihi vināsam patvā udake nimujjitvā heṭṭhā bhūmitalam appatvā majjhe ṭhitam sandhāya vadati. Teneva “**adho vā opilāpentassa -pa- nāvā**talena **phuṭṭhokāsam mukhavaṭṭim atikkantamatte pārājikan**”ti vuttam. **Opilāpentassā**ti osīdāpentassa. **Atikkantamatteti** phuṭṭhokāsam atikkantamatte. **Eseva nayoti** muttamatte pārājikanti dasseti.

Nāvakaḍḍhanayoggamahāyottatāya yottakoṭito paṭṭhāya sakalampi “**ṭhānan**”ti vuttam. Asatipi vāte yathā vātam gaṇhāti, tathā ṭhapitattā “**vātam gaṇhāpeti**”ti vuttam. **Balavā ca vāto āgammā**ti

1. Mocemīti āmasati (Si, Ka)

2. Vipannaṭṭhā nāvāti (Si, Ka)

iminā asati vāte ayaṃ payogo katoti dasseti. Teneva “**puggalassa natthi avahāro**”ti vuttaṃ. Sati pana vāte kato payogo ṭhānācāvanapayogoyevāti mātikā-ujukaraṇe viya attheva avahāroti daṭṭhabbaṃ. **Ṭhānācāvanapayogo na hotīti** sukkhamātikā-ujukaraṇe viya asati vāte katapayogattā. **Bhaṇḍadeyyaṃ pana hotīti** nāvāsāmikassa bhaṇḍadeyyaṃ hoti.

Nāvaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Yānaṭṭhakathāvaṇṇanā

100. Yānaṭṭhakathāyaṃ **dukayuttassāti** dvīhi goṇehi yuttassa. **Ayuttakanti** goṇehi ayuttaṃ. **Kappakatāti** yathā dvīhi bhāgehi heṭṭhā patiṭṭhāti, evaṃ katā. **Tīṇi vā cattāri vā ṭhānānīti** akappakatāya upatthambhaniyā vasena tīṇi ṭhānāni, kappakatāya vasena cattāri ṭhānānīti. Tathā pathaviyaṃ ṭhapitassa tīṇi ṭhānānīti sambandho. **Tanti** phalakassa vā dārūkassa vā upari ṭhapitaṃ pathaviyaṃ ṭhapitaṇca. **Dvīhi akkhasīsehīti** dvīhi akkhakoṭīhi. **Dārūnaṃ upari ṭhapitassāti** dvinnāṃ dārūnaṃ upari dvīhi akkhakoṭīhi olambetvā sakaṭasālāyaṃ ṭhapitassa. **Heṭṭhimatalassāti** sakaṭabāhāya bhūmiṃ phusitvā ṭhitassa heṭṭhimabhāgassa. **Sesaṃ nāvāyaṃ vuttasadisanti** iminā “yadi pana taṃ evaṃ gacchantāṃ pakatigamaṇaṃ upacchinditvā aññaṃ disābhāgaṃ neti, pārājikaṃ. Sayameva yaṃ kañci gāmaṃ sampattaṃ ṭhānā acāventova vikkīṇitvā gacchati, nevatti avahāro, bhaṇḍadeyyaṃ pana hotī”ti imaṃ nayaṃ atidissati.

Yānaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Bhāraṭṭhakathāvaṇṇanā

101. Bhāraṭṭhakathāyaṃ **purimagale galavāṭakoti** purimagale uparimagalavāṭako. **Uraparicchedamajjheti** urapariyantassa majjhe. **Anāṇattattāti** “asukaṭṭhānaṃ nehi”ti anāṇattattā. **Yo cāyaṃ**

sīsabhāre vuttoti yo cāyaṃ vinicchayo sīsabhāre vutto. Sīsādīhi vā gahito hotūti sambandho. **Tādisanti** tappaṭicchādanasamattham.

Bhāraṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Ārāmaṭṭhakathāvaṇṇanā

102. Ārāmaṭṭhakathāyaṃ **bandhananti** pupphānaṃ vaṇṇe patiṭṭhitaṭṭhānaṃ. **Abhiyuñjati**ti codeti aḍḍaṃ karoti. **Adinnādānassa payogattāti** sahapayogamāha vatthumhiyeva katapayogattā. Sahapayogavasena hetam dukkaṭam. **Vinicchayappasutanti** vinicchaye niyuttaṃ. **Kakkhaḷoti** dāruṇo. **Dhuraṃ nikkhipati**ti ussāhaṃ ṭhabeti, attano santakakaraṇe nirussāho hotīti attho. Kūṭaḍḍakāraṇakopi sace dhuraṃ na nikkhipati, natthi avahāroti āha “sace sayampi katadhuranikkhepo hoti”ti. **Sayampīti** abhiyuñjakopi. **Katadhuranikkhepoti** “na dāni naṃ imassa dassāmī”ti evaṃ tassa dāne katadhuranikkhepo. **Kiṅkārappaṭissāvibhāveti** “kiṃ karomi kiṃ karomī”ti evaṃ kiṅkārameva paṭissuṇanto vicaratīti kiṅkārappaṭissāvī, tassa bhāvo kiṅkārappaṭissāvibhāvo, tasmim, attano vasavattibhāveti vuttaṃ hoti.

Ukkocaṃ datvāti lañjaṃ datvā. **Kūṭavinicchayikānanti** kūṭavinicchaye niyuttānaṃ vinayadharānaṃ. “Gaṇhā”ti avatvā “asāmikassa sāmiko ayan”ti-ādinā pariyāyena vuttepi tassa santakabhāvaṃ paricchinditvā pavattavacanattā kūṭavinicchayaṃ karontānaṃ kūṭasakkhīnaṇca pārājikameva. Asatipi cettha ṭhānācāvane ubhinnam dhuranikkhepoyeva ṭhānācāvanatṭhāne tiṭṭhati. Imasmim dhuranikkhepe pārājike sāmikassa vimatuppādanapayoge kate thullaccayaṃ, tasseva dhuranikkhepapayoge nipphādite pārājikaṃ. **Sayaṃ parājayaṃ pāpuṇāti**ti kūṭaḍḍakāraṇako parājayaṃ pāpuṇāti.

Ārāmaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vihāraṭṭhakathāvaṇṇanā

103. Vihāraṭṭhakathāyaṃ vihāropi pariveṇampi āvāsopi vihārotveva saṅkhaṃ gacchatīti āha “**vihāraṃ vā**”ti-ādi. Tattha **vihāranti** mahāvihāraṃ. **Pariveṇanti** mahāvihāraṃsa abbhantare visuṃ visuṃ pākāraparicchinnaṭṭhānaṃ. **Āvāsanti** ekaṃ āvasathaṃ. Abhiyoge katepi avahāraṃsa asijjhanato vuttaṃ “**abhiyogo na ruhatī**”ti. Gaṇasantake pana paricchinnaṃsāmikattā sakkā dhuraṃ nikkhipāpetunti āha “**dīghabhāṇakādibhedassa pana gaṇassā**”ti. Idhāpi sace ekopi dhuraṃ na nikkhipati, rakkhatiyeva. Sabbesaṃ dhuraṃnikkhepeneva hi pārājikaṃ.

Vihāraṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Khettaṭṭhakathāvaṇṇanā

104. Khettaṭṭhakathāyaṃ **satta dhañṇānī**ti sālivīhiyavakaṅgukudrūsavarakagodhumānaṃ vasena satta dhañṇāni. **Nirumbhitvā**¹ **vāti**-ādīsu “gaṇhantassā”ti paccekaṃ yojetabbaṃ. Tattha nirumbhitvā gahaṇaṃ nāma vīhisīsaṃ acchinditvā yathāṭṭhitameva hatthena gahetvā ākaḍḍhitvā bījamattasseva gahaṇaṃ. **Ekamekanti** ekamekaṃ vīhisīsaṃ. **Uppāṭetvā** **vāti** muggamāsādīni uddharitvā vā. **Yasmiṃ bīje vāti**-ādi nirumbhitvā gahaṇādīsu yathākkamaṃ yojetabbaṃ. Sālisīsādīni nirumbhitvā gaṇhantassa yasmiṃ bīje vatthu pūراتi, ekamekaṃ hattheneva chinditvā gaṇhantassa yasmiṃ sīse vatthu pūراتi, asitena lāyitvā gaṇhantassa yassaṃ muṭṭhiyaṃ vatthu pūراتi, bahūni ekato uppāṭetvā gaṇhantassa yasmiṃ muggamāsādiphale vatthu pūراتīti evamettha yathākkamo veditabbo. “**Tasmiṃ bandhanā mocitamatte**”ti vacanato tasmiṃ bījādimhi bandhanā mocite sati tato anapanītepi pārājikamevāti daṭṭhabbaṃ. **Acchijjamānoti** acchinno hutvā ṭhito. **Jaṭitānī**ti chinditāni acchinnehi saddhiṃ jaṭitāni hontīti attho. **Sabhusanti** palālasahitaṃ. **Abhusanti** palālarahitaṃ.

1. Nirappitvā (Syā)

Khīlenāti khāṇukena. Ettha ca khīlasaṅkamanādīsu ubhayaṃ sambhavati sahapayogo dhuranikkhepo ca. Yadā hi parassa khettdādisu ekadesaṃ khīlasaṅkamanādivasena attano santakaṃ karoti, tadā satipi paṭhamataraṃ sāmikānaṃ dhuranikkhepe khīlasaṅkamanādisahapayogaṃ vinā na hotīti sahapayogeneva pārājikaṃ. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ**¹ vuttaṃ “ṭhānācāvanavasena khilādīni saṅkāmetvā khettdādiggaṇavasena ca sahapayogo veditabbo”ti. Yadā pana asati dhuranikkhepe khīlasaṅkamanādimattaṃ kataṃ, tadā vinā dhuranikkhepena na hotīti dhuranikkhepeneva pārājikaṃ. Tenevettha “**tañca kho sāmikānaṃ dhuranikkhepenā**”ti vuttaṃ. **Evaṃ sabbatthā**ti yathāvuttamatthaṃ rajjusaṅkamanādīsupi atidissati.

Yatṭhinti mānadaṇḍaṃ. **Ekasmiṃ anāgate thullaccayaṃ, tasmim āgate pārājikanti** ettha sace dārūni nikhaṇitvā tattakeneva gaṇhitukāmo hoti, avasāne dārumhi pārājikaṃ. Sace tattha sākāyopi katvā gaṇhitukāmo hoti, avasānasākāya pārājikanti veditabbaṃ. **Tattakena asakkontoti** dārūni nikhaṇitvā vatim kātuṃ asakkonto. **Khettamariyādanti** vuttamevatthaṃ vibhāvetuṃ “**kedārapālin**”ti vuttaṃ. **Vitthataṃ karotīti** pubbe vijjamānameva mariyādaṃ vitthiṇṇaṃ karoti. **Akataṃ vā pana patiṭṭhapetīti** pubbe akataṃ vā mariyādaṃ ṭhapeti.

Khettaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vatthuṭṭhakathāvaṇṇanā

105. Vatthuṭṭhakathāyaṃ **tiṇṇaṃ pākārānanti** iṭṭhakasilādārūnaṃ vasena tiṇṇaṃ pākārānaṃ. **Eteneva nāyenā**ti iminā “kevalaṃ bhūmiṃ sodhetvā -pa-aparikkhipitvā vā”ti vuttamatthaṃ nidasseti.

Gāmaṭṭhakathāvaṇṇanā

106. Gāmaṭṭhakathāyaṃ gāmo nāmāti pāliyaṃ na vuttaṃ sabbaso gāmalakkhaṇassa pubbe vuttattā.

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 117 piṭṭhe.

Araññaṭṭhakathāvaṇṇanā

107. Araññaṭṭhakathāyaṃ **araññaṃ nāmā**ti idaṃ pana na kevalaṃ pubbe vutta-araññaṭṭhakathāvaṇṇanāya araññaṃ idhādhippetāṃ, kintu yaṃ attano araññaṭṭhakathāvaṇṇanāya araññaṃ parapariggahitaṃ ca hoti, taṃ araññaṃ idhādhippetanti dassetuṃ vuttaṃ. **Tena**ti puna araññaṭṭhakathāvaṇṇanāya. **Na pariggahitabhāvo araññaṭṭhakathāvaṇṇanāya** yadi hi pariggahitabhāvo araññaṭṭhakathāvaṇṇanāya siyā, “araññaṃ nāma yaṃ manussānaṃ pariggahitaṃ”ti ettakameva vadeyyāti adhippāyo. Yanti iminā pubbe vuttalakathāvaṇṇanāya araññaṃ parāmaṭṭhanti āha “**yaṃ pana attano araññaṭṭhakathāvaṇṇanāya araññaṃ**”ti.

Vinivijjhitati ujukameva vinivijjhita. **Paṇṇaṃ vā**ti tālapaṇṇādi paṇṇaṃ vā. **Addhagatopī**ti cirakālaṃ tattheva ṭhitopī. **Na gahetabboti** ettha pana yo parehi araññaṭṭhakathāvaṇṇanāya hatthato kiṇitvā tacchetaṃ tattheva ṭhapito, so araññaṭṭhakathāvaṇṇanāya anuññātopī na gahetabbo. **Sāmi**kehi **chadditoti gahetuṃ vaṭṭatī**ti paṃsukūlasaṇṇāya gahaṇaṃ vuttaṃ. **Lakkhaṇacchinnassāpī**ti araññaṭṭhakathāvaṇṇanāya hatthato kiṇitvā gaṇhantaṃ katasaṇṇāṇassa. **Challiyā pariyaṇṇāsaṃ hotī**ti iminā sāmiṇaṃ nirapekkhataṃ dīpeti. Tena vuttaṃ “**gahetuṃ vaṭṭatī**”ti, yadi sāmiṇaṃ sāpekkhataṃ atthi, na vaṭṭatī. **Tāni katāni ajjhāvaṭṭhāni ca hontī**ti tāni gehādīni katāni pariniṭṭhitaṃ manussehi ca ajjhāvaṭṭhāni honti. **Dārūṇipī**ti gehādīnaṃ katattā tato avasiṭṭhadārūṇipī. **Etesanti** etesaṃ yathāvaṭṭhadārūṇaṃ.

Tesaṃ āraṇṇaṭṭhakathāvaṇṇanāya tesaṃ araññaṭṭhakathāvaṇṇanāya ṭhitaṭṭhakathāvaṇṇanāya. **Dehīti vutte dātabbamevā**ti ettha “dehī”ti vutte “dassāmi”ti ābhogaṭṭhakathāvaṇṇanāya “dehī”ti avutte adatvāpi gantuṃ vaṭṭatiyeva, **gantuṃ dethā**ti gamaṇaṃ detha. **Adisvā gacchati, bhaṇḍadeyyanti** parisuddhacittena gacchati, bhaṇḍadeyyaṃ. Yattha katthaci nīṭānampi dārūṇaṃ araññaṭṭhakathāvaṇṇanāya santakattā suddhacittena nikkhantaṃ puna theyyacittaṃ uppādetvā gacchati, pārājikamevāti vadanti.

Araññaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhita.

Udakakathāvaṇṇanā

108. Udakakathāyaṃ mahākucchikā udakacāṭi **udakamaṇiko**.
 “Samekhalā cāṭi udakamaṇiko”tipi vadanti. **Tatthā**ti tesu bhājanesu.
Nibbahana-udakanti “mahodakaṃ āgantvā taḷākamariyādaṃ mā chindī”ti
 taḷākarakkhaṇatthaṃ tassa ekapassena vissajjita-udakaṃ.
Niddhamanatumbanti sassādīnaṃ atthāya udakanikkhamanamaggaṃ.
Mariyādaṃ dubbalaṃ katvāti idaṃ avassaṃ chinnaśabhāvadassanatthaṃ
 bhaṇḍadeyyavisayadassanatthaṃ vuttaṃ. Mariyādaṃ dubbalaṃ akatvāpi
 yathāvuttappayoge kate mariyādaṃ chinditvā nikkhanta-udakagghānurūpena
 avahārena kāretabbameva.

Aniggateti anikkhamitvā taḷākasmimyeva uduke ṭhite. **Asampattevā**ti
 taḷākato nikkhamitvā mahāmātikāya eva ṭhite. **Anikkhanteti** taḷākato
 anikkhante uduke. **Subaddhā**ti bhaṇḍadeyyampi na hotīti adhippāyo. Tenāha
 “**nikkhante baddhā bhaṇḍadeyyan**”ti, taḷākato nikkhamitvā paresaṃ
 khuddakamātikāmukhaṃ apāpuṇitvā mahāmātikāyaṃyeva ṭhite baddhā ce,
 bhaṇḍadeyyanti attho. “Anikkhante baddhā subaddhā, nikkhante baddhā
 bhaṇḍadeyyan”ti hi idaṃ dvayaṃ heṭṭhā vuttavikappadvayassa
 yathākkamena vuttaṃ. **Natthi avahāro**ti ettha “avahāro natthi,
 bhaṇḍadeyyaṃ pana hotī”ti keci vadanti, taḷākagata-udakassa
 sabbasādhāraṇattā taṃ ayuttaṃ viya dissati, “anikkhante baddhā subaddhā”ti
 iminā ca aṭṭhakathāvacanena na sameti. **Vatthun -pa- na sametī**ti ettha
 taḷākagata-udakassa sabbasādhāraṇattā apariggahitaṃ idha vatthunti
 adhippāyo.

Udakakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Dantaponakathāvaṇṇanā

109. Dantakaṭṭhakathāyaṃ **tato paṭṭhāya avahāro natthī**ti “yathāsukhaṃ
 bhikkhusaṃgho paribhuñjatū”ti yathāsukhaṃ paribhogatthāya ṭhapitattā
 vassaggena abhājetabbattā arakkhitabbattā sabbasādhāraṇattā ca aññaṃ
 saṃghikaṃ viya na hotīti theyyacittena gaṇhantassapi natthi

avahāro. **Vattanti** dantakaṭṭhaggaṇe vattaṃ. Idāni tadeva vattaṃ dassento “yo hī”ti-ādimāha. “**Puna sāmaṇerā āharissanti**”ti keci therā vadeyyunti yojetabbaṃ.

Dantaponakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vanappatikathāvaṇṇanā

110. Vanappatikathāyaṃ “**ujukameva tiṭṭhatī**ti rukkhabhārena kiñcideva bhassitvā ṭhitattā hotiyeva ṭhānācāvananti adhippāyena vuttan”ti vadanti. **Vātamukhaṃ sodhetī**ti yathā vāto āgantvā rukkhaṃ pāteti, evaṃ vātassa āgamanamaggaṃ rundhitvā ṭhitāni sākhāgumbādīni chinditvā apanento sodheti. “**Maṇḍūkakaṇṭakaṃ vā visanti** maṇḍūkānaṃ naṅguṭṭhe aggakoṭiyaṃ ṭhitakaṇṭakan”ti vadanti, “ekaṃ visamacchakaṇṭakan”tipi vadanti.

Vanappatikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Haraṇakakathāvaṇṇanā

111. Haraṇakakathāyaṃ **haraṇakanti** hariyamānaṃ. Abhimukhaṃ katvā kaḍḍhanaṃ **ākāḍḍhanaṃ**, sesadisākaḍḍhanaṃ **vikāḍḍhanaṃ**. **Pādaṃ agghati**, **pārājikamevā**ti ettha antaṃ¹ na gaṇhāmīti asallakkhitattā antassa² ca gaṇhissāmīti sallakkhitasseva paṭassa ekadesattā pārājikaṃ vuttaṃ. **Sahabhaṇḍahārakanti** bhaṇḍahārakena saddhim. **Santajjetvā**ti dhanu-ādīhi santajjetvā.

Soti bhaṇḍahārako. **Anajjhāvutthakanti** apariggahitakaṃ, asāmikanti attho. **Āharāpente dātabbanti** ettha “chaḍḍetvā dhuraṃ nikkhipitvā gatānampi nirālayānaṃ puna āharāpanassa vuttattā bhikkhūnampi attano santake parikkhāre acchinditvā parehi gahite tattha dhuranikkhepaṃ katvāpi puna taṃ balakkārenapi āharāpetuṃ vaṭṭatī”ti desavāsino ācariyā vadanti, sīhaḍadīpavāsino pana taṃ keci ācariyā na icchanti.

1. Addhaṃ (Sī)

2. Addhassa (Sī)

Teneva **mahāgaṇṭhipade majjhimagāṇṭhipade** ca vuttaṃ “amhākaṃ pana taṃ na ruccatī”ti. **Aññesūti** mahāpaccari-ādīsu. **Vicāraṇā eva natthīti** tatthāpi paṭikkhepābhāvato ayamevatthoti vuttaṃ hoti.

Haraṇakakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Upanidhikathāvaṇṇanā

112. Upanidhikathāyaṃ “saṅgopanatthāya attano hatthe nikkhattassa bhaṇḍassa guttaṭṭhāne paṭisāmanapayogaṃ vinā aññasmim payoge akatepi rajjasāṅkhobhādikāle na dāni tassa dassāmi, na mayhaṃ dāni dassatī”ti ubhohipi sakasakaṭṭhāne nisīditvā dhuranikkhepe kate pārājikameva paṭisāmanapayogassa katattā”ti vadanti. **Attano hatthe nikkhattattāti** ettha attano hatthe saṅgopanatthāya nikkhattakālato paṭṭhāya tappaṭibaddhattā ārakkhāya bhaṇḍasāmikaṭṭhāne ṭhitattā ṭhānassa ca tadāyattatāya ṭhānācāvanassa alabbhanato natthi avahāroti adhippāyo.

Dhammaṃ vācāpetvāti dhammaṃ kathāpetvā. **Eseva nayoti** uddhāreyeva pārājikaṃ. Kasmā? Aññehi asādhāraṇassa abhiññāṇassa vuttattā. **“Aññaṃ tādīsameva gaṇhante yujjatīti** idaṃ saññāṇaṃ kathenteneva, ‘asukasmim ṭhāne’ti okāsassa ca niyamtattā tasmim ṭhāne ṭhitaṃ pattam apanetvā tasmim okāse aññaṃ tādīsameva pacchā ṭhapitaṃ pattam sandhāya kathitaṃ”ti **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Corena sallakkhitapattassa gahaṇābhāvepi “idaṃ thenetvā gaṇhissāmī”ti tasmim okāse ṭhite tādise vatthumatte tassa theyyacittasabbhāvato aññaṃ tādīsameva gaṇhante yujjatīti corassa avahāro dassito. **Padavārenāti** therena nīharitvā dinnam pattam gahetvā gacchato corassa padavārena. **Tam atādīsameva gaṇhante yujjatīti** “mamāyaṃ patto na hotī”ti vā “mayā kathito ayaṃ patto na hotī”ti vā jānitvā theyyacittena gaṇhantassa “idaṃ thenetvā gaṇhissāmī”ti vatthumatte theyyacittam uppādetvā gaṇhantassa ca avahārasabbhāvato vuttaṃ.

Gāmadvāranti samaṇasāruppaṃ vohāramattametaṃ, antogāmaṃ icceva vuttaṃ hoti. **Vuttanayeneva therassa pārājikanti** theyyacitteneva parasantakassa gahitattā uddhāreyeva therassa pārājikaṃ. **Corassa dukkaṭanti** asuddhacittena gahitattā gahitakāle corassa dukkaṭaṃ. **Vuttanayeneva ubhinnampi dukkaṭanti** corassa sāmikena dinnattā pārājikaṃ natthi, asuddhacittena gahitattā dukkaṭaṃ, therassa pana attano santakepi asuddhacittatāya dukkaṭanti.

Āṇattiyā gahitattāti ettha “pattacīvaraṃ gaṇha, asukaṃ nāma gāmaṃ gantvā piṇḍāya carissāmā”ti evaṃ therena kata-āṇattiyā vihāressa parabhāge upacārato paṭṭhāya yāva tassa gāmassa parato upacāro, tāva sabbaṃ khattameva jātanti adhippāyo. **Maggato okkammāti** ettha ubhinnaṃ sakaṭacakkamaggānaṃ antarāḷampi maggoyevāti daṭṭhabbaṃ. **Aṭṭhatvā anisīditvāti** ettha vihāraṃ pavisitvā sisāsīsu bhāraṃ bhūmiyaṃ anikkhipitvāva tiṭṭhanto nisīdanto vā vissamitvā theyyacitte vūpasante puna theyyacittaṃ uppādetvā gacchati ce, pāduddhārena kāretabbo. Sace bhūmiyaṃ nikkhipitvā puna taṃ gahetvā gacchati, uddhārena kāretabbo. Kasmā? Āṇāpakassa āṇattiyā yaṃ kattabbaṃ, tassa tāva pariniṭṭhitattā, keci pana “purimasmiṃ theyyacitte avūpasantepi vuttanayeneva vissamitvā gacchato pāduddhārena uddhārena vā kāretabbo”ti vadanti, “asukaṃ nāma gāmanti aniyametvā ‘antogāmaṃ pavisissāmā’ti avisesena vutte vihārasāmantā sabbopi gocaragāmo khattamevā”tipi vadanti. **Sesanti** maggukkamanavihārābhimukhagamanādi sabbaṃ. **Purimasadisamevāti** anāṇattiyā gahitepi sāmikassa kathe tvā gahitattā heṭṭhā vuttavihārūpacārādi sabbaṃ khattamevāti katvā vuttaṃ.

Eseva nayoti “antarāmagge theyyacittaṃ uppādetvā”ti-ādinā vuttanayaṃ atidissati. **Nimitte vā kateti** “cīvaraṃ me kiliṭṭhaṃ, ko nu kho rajitvā dassatī”ti-ādinā nimitte kate. **Vuttanayenevāti** anāṇattassa therena saddhiṃ pattacīvaraṃ gahetvā gamanavāre vuttanayeneva. **Ekapasse vāti** vihāressa mahantatāya attānaṃ adassetvā ekasmiṃ passe vasanto vā. **Theyyacittena paribhuñjanto jīrāpetīti** theyyacitte uppanne ṭhānācāvanaṃ akatvā nivatthapārutanīhāreneva

paribhuñjanto jīrāpeti, ṭhānā cāventassa pana theyyacitte sati pārājikameva sīse bhāraṃ khandhe karaṇādīsu viya. **Yathā tathā vā nassatīti** aggi-ādinā vā upacikādīhi khāditaṃ vā nassati.

Añño vā kocīti iminā pana yena ṭhapitaṃ, sopi saṅgahitoti veditabbaṃ. **Tava thūlasāṭako laddhoti**-ādinā musāvāde dukkaṭaṃ adinnādānapayogattā. **Itaraṃ gaṇhato uddhāre pārājikanti** ettha “pavisitvā tava sāṭakaṃ gaṇhāhī”ti imināva upanidhibhāvato muttattā sāmikassa itaraṃ gaṇhatopi attano sāṭake ālayassa sabbhāvato ca uddhāre pārājikaṃ vuttaṃ. **Na jānantīti** tena vuttaṃ vacanaṃ asuṇantā na jānanti. **Eseva nayoti** ettha sace jānitvāpi cittaena na sampaṭicchanti, eseva nayoti daṭṭhabbaṃ. **Paṭikkhipantīti** ettha cittaena paṭikkhepopi saṅgahitovāti veditabbaṃ. **Yācitā vā ayācitā vāti** ettha yācitā yadi cittenapi sampaṭicchanti, naṭṭhe gīvā. Ayācitā pana yadipi cittaena sampaṭicchanti, natthi gīvā.

Gahetvā ṭhapetīti ettha cāletvā tasmiṃyeva ṭhāne ṭhapitepi naṭṭhe gīvā. **Upacāre vijjamāneti** bhaṇḍāgārassa samīpe uccārapassāvaṭṭhāne vijjamāne. **Mayi ca mate saṃghassa ca senāsane vinaṭṭheti** ettha “kevalaṃ saṃghassa senāsanaṃ mā nassīti imināva adhippāyena vivaritumpi vaṭṭatiyevā”ti vadanti. **Sahāyehi bhavitabbanti** tehipi kiñci kiñci dātabbanti vuttaṃ hoti. **Ayaṃ sāmīcīti** bhaṇḍāgāre vasantānaṃ idaṃ vattaṃ.

Lolamahātheroti mando momūho hasitakīḷitappasuto vā mahāthero. Attano attano vasanagabbhesu sabhāgabhikkhūnaṃ parikkhāraṃ ṭhapentīti yojetabbaṃ. **Itarehīti** tasmiṃyeva gabbhe vasantehi itarabhikkhūhi. Vihāravāre niyutto **vihāravāriko**, vāraṃ katvā vihārarakkhaṇako. **Nivāpanti** bhattavetanaṃ. **Paṭipathaṃ gatesūti** corānaṃ āgamaṇaṃ ñatvā “paṭhamataraṃyeva gantvā saddaṃ karissāmā”ti corānaṃ abhimukhaṃ gatesu. **Nissitake jaggentīti** attano attano nissitake sikkhācariyāya posentāpi nissitake vihāraṃ jaggāpenti. “Asahāyassa adutiyaṃ”ti pāṭho yutto, pacchimaṃ purimasseva vevacanaṃ. **Asahāyassa vā attadutiyaṃ vāti** imasmiṃ pana pāṭhe ekena ānītaṃ dvinnāṃ

nappahotūti attadutiyaṣṣapi vāro nivāritoti vadanti, taṃ “yassa sabhāgo bhikkhu bhattaṃ ānetvā dātā natthi”ti iminā na sametūti vīmaṃsitabbaṃ. **Upajīvāntena ṭhātabbanti** abbhokāsikena rukkhamaḷikenapi pākavaṭṭaṃ upanissāya jīvāntena pattacīvararakkhaṇatthāya vihāravāre sampatte ṭhātabbanti. **Paripucchanti** pucchitapaṇḥavissajjanaṃ aṭṭhakathaṃ vā. **Diguṇanti** vassaggena pāpitaṃ vināva dve koṭṭhāseti vadanti. **Pakkhavārenāti** aḍḍhamāsavārena.

Upanidhikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Suṅkaghātakathāvaṇṇanā

113. Suṅkaghātakathāyaṃ tato hanantūti tato nīharantā hananti. **Tanti** suṅkaṭṭhānaṃ. **Yatoti** yato nīhariyamānabhaṇḍato. **Rājakanti** rājāyattaṃ. Tampi rājārahamevāti āha “**ayamevattho**”ti. **Itoti** ito bhaṇḍato. **Dutiyaṃ pādaṃ atikkāmetūti** ettha “paṭhamam pādaṃ paricchedato bahi ṭhapetvā dutiye pāde uddhaṭamatte pārājikan”ti vadanti uddharitvā bahi aṭṭhapitopi bahi ṭhitoyeva nāma hotūti katvā. Yattha yattha padavārena āpatti kāretabbā. Tattha tattha sabbatthāpi eseva nayoti vadanti. Suṅkaghātato bahi **bahisuṅkaghātaṃ**. **Avassaṃ patanakanti** avassaṃ suṅkaghātato bahi patanakaṃ. **Pubbe vuttanayenevāti** avassaṃ patanake hatthato muttamatteti vuttaṃ hoti. **Vaṭṭantaṃ puna-antopavisatūti** mahā-aṭṭhakathāvacanassa kurundisaṅkhepaṭṭhakathāhi adhippāyo pakāsito. **Antoṭhatvā bahi gacchantam rakkhatūti** bhikkhuno payogena gamanavegassa antoyeva vūpasantattā. **Parivattetvā abbhantarimaṃbahi ṭhapetūti** abbhantare ṭhitaṃ puṭakaṃ parivattetvā bahi ṭhapeti. Ettha ca “abbhantarime puṭake bhūmito mocitamatte pārājikan”ti vadanti.

“**Gacchante yāne vā -pa- ṭhapetūti** suṅkaghātaṃ apavisitvā bahiyeva ṭhapetūti”ti **tisupi gaṇṭhipadesu** vuttaṃ suṅkaṭṭhānassa bahi ṭhapitanti vakkhamānattā. Ācariyā pana “suṅkaṭṭhānassa bahi ṭhitaṃ”ti pāṭhamavikappetvā “paṭhamam antosuṅkaghātaṃ pavitṭhesuyeva yānādīsu ṭhapitaṃ pacchā yānena saddhiṃ nīhaṭam suṅkaghātassa bahi ṭhitaṃ, na ca tena

nītan”ti atthaṃ vadanti. Ayaṃ pana tesāṃ adhippāyo—suṅkaṭṭhānassa anto pavitṭhayānādīsu ṭhapitepi bhikkhussa payogaṃ vinā aññena nīhaṭṭā nevatthi pārājikaṃ, “**atra pavitṭhassa suṅkaṃ gaṇhantū**”ti vuttattā aññena nīhaṭṭassa bahi ṭhite bhaṇḍadeyyampi na hotīti. Ayameva ca nayo “vaṭṭitvā gamissatīti vā añño naṃ vaṭṭessatīti vā anto ṭhapitaṃ pacchā sayāṃ vā vaṭṭamānaṃ aññena vā vaṭṭitaṃ bahi gacchati, rakkhatiyevā”ti iminā vacanena sametīti yuttataro viya dissati. suṅkaṭṭhānassa anto pavisitvā puna paccāgacchatopi tena passena paricchedaṃ atikkamantassa yadi tatopi gacchantānaṃ hatthato suṅkaṃgaṇhanti, sīmātikkame pārājikameva.

Hatthisuttādīsūti hatthisikkhādīsu. **Imasmiṃ ṭhāneti** yathāvuttayānādīhi vuttappakārena nīharaṇe. **Anāpattīti** tattha “sahatthā”ti vacanato aññena nīharāpentassa anāpatti. **Idhāti** imasmiṃ adinnādānasikkhāpade. **Tatrāti** tasmīṃ eḷakalomasikkhāpade. **Hontīti** ettha **iti**-saddo hetu-attho, yasmā eḷakalomāni nissaggiyāni honti, tasmā pācittiyanti attho. **Idha-anāpattīti** imasmiṃ sikkhāpade avahārābhāvā anāpatti. **Upacāraṇti** suṅkaghātaparicchedato bahi samantā dvinnāṃ leḍḍupātānaṃ abbhantaram vati-āsannappadesasaṅkhātāṃ upacāraṃ. Tādisaṃ upacāraṃ okkamitvā parihaṇe sādīnavattā dukkaṭaṃ vuttaṃ. **Etthāti** suṅkaghāte. “**Dvīhi leḍḍupātehi**”ti ayaṃ niyamo ācariyaparamparābhato”ti **mahāgaṇṭhipade** vuttaṃ.

Suṅkaghātakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pānakathāvaṇṇanā

114. Pānakathāyaṃ tiracchānagatassa ekantena pādagghanakatā na sambhavatīti āha “**ekaṃsena avahārakappahonakapāṇaṃ dassetto**”ti. **Bhujissamharantassa avahāro natthīti** parapariggahitābhāvato. **Bhujissoti** adāso. **Āṭhapitoti** mātāpitūhi iṇaṃ gaṇhantehi “yāva iṇadānā ayaṃ tumhākaṃ santike hotū”ti iṇadāyakānaṃ niyyāhito. Yasmā mātāpitaro dāsānaṃ viya puttānaṃ

na sāmīno. Yesañca santike āṭhapito, tepi tassa hatthakamme sāmīno, na tassāti āha “**avahāro natthi**”ti. **Dhanam pana gataṭṭhāne vaḍḍhatī**ti ettha “āṭhapetvā gahitadhanam vaḍḍhiyā saha avahārakassa gīvā”ti **tisupi gaṇṭhipadesu** vuttam.

Antojāta -pa- avahāro hotīti ettha padesakārittavasena attanāva attānam niyyātetvā dāsabyam upagatam avaharantassapi pārājikamevāti veditabham. **Gehadāsiyā kucchimhi dāsassa jātoti** evampi sambhavatīti sambhavantam gahetvā vuttam. Gehadāsiyā kucchismiṃ pana aññassa jātopi ettheva saṅgahito. **Karamarānīto** nāma bandhagāhagahito¹. Tenāha “**paradesatopaharivā**”ti-ādi. Tattha **paradesato paharivāti** paradesam vilumpakehi rājarājamahāmattādīhi mahācorehi paradesato paharivā. **Anāpatti pārājikassāti** yadi tassa vacanena tato adhikam vegam na vaḍḍheti, anāpatti. **Pariyāyenāti** pariyāyavacanena. Manussaviggahe “maraṇavaṇṇam vā saṃvaṇṇeyyā”ti vuttattā pariyāyakathāyapi na muccati, idha pana “adinnam theyyasankhātaram ādiyeyyā”ti ādānasseva vuttattā pariyāyakathāya muccati.

Pāṇakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Apadakathāvaṇṇanā

Apadakathāyam **nāmenāti** sappanāmena vā sāmikena katanāmena vā. **Karaṇḍapuṭanti** peḷāya pidhānam. **Āhaccāti** paharivā.

Catuppadakathāvaṇṇanā

116. Catuppadakathāyam **bhīṅkacchāpanti** bhīṅkabhīṅkāti saddāyanato evamladdhanāmam hatthipotakam. **Antovatthumhīti** parikkhitte antovatthumhi. **Rājaṅgaṇeti** parikkhitte nagare vatthudvārato bahirājaṅgaṇe. **Hatthisālā ṭhānanti** nibbakosato udakapātabbhantaram ṭhānam. **Bahinagare**

1. Veṇigāhagahito (Si)

ṭhitassāti parikkhittanagaram sandhāya vuttam, aparikkhittanagare pana antonagare ṭhitassapi ṭhitaṭṭhānameva ṭhānam. **Khaṇḍadvāra**nti attanā khaṇḍitadvāram. **Sākhābhaṅga**nti bhaṅgitasākham. **Nipannassa dveti** bandhanena saddhim dve. **Ghātetī**ti ettha “theyyacittena vināsentassa sahapayogattā dukkaṭameva, na pācittiya”ti ācariyā vadanti.

Catuppadakathāvaṇṇanā niṭṭhitā

Ōṇirakkhakathāvaṇṇanā

Ōṇirakkhakathāyaṃ **oṇinti** oṇitam, ānīnti attho. “Ōṇirakkhassa santike ṭhapitam bhaṇḍam upanidhi viya saṅgopanattāya anikkhipitvā muhuttam olokanattāya ṭhapitattā tassa ṭhānācāvanamattena pārājikam janetī”ti vadanti.

Samvidāvahāarakathāvaṇṇanā

Samvidāvahāarakathāyaṃ “sambahulā samvidahitvā eko bhaṇḍam avaharati, āpatti sabbesaṃ pārājikassā”ti pāliyaṃ avisesena vuttattā āṇāpakānam āṇattikkhaṇe āpatti, avahārakassa uddhāreti yathāsambhavam yojetvā attho gahetabbo āṇattikathāyaṃ “so tam bhaṇḍam avaharati, āpatti sabbesaṃ pārājikassā”ti-ādīsu viya. Etthāpi hi āṇāpakassa āṇattikkhaṇe ya eva āpatti vuttā. Tathā ca vakkhati “atha tam bhaṇḍam avassaṃ hāriyaṃ hoti, yaṃ parato sabbesaṃ āpatti pārājikassāti vuttam, tato imassa taṅkhaṇe ya eva pārājikam hotīti ayaṃ yutti sabbattha vedītabbā”ti¹. Samvidāvahāre ca “āṇatti natthī”ti na vattabbā “antevāsikesu ekamekassa ekeko māsako sāhatthiko hoti, pañca āṇattikā”ti vacanato. Āṇattiyā ca satī āṇāpakassa āṇattikkhaṇe ya eva āpatti icchitabbā, na uddhāre.

Yadi evaṃ “tesu eko bhaṇḍam avaharati, tassuddhāre sabbesaṃ **pārājikan**”ti kasmā vuttanti? Nāyaṃ doso. Ettha hi sabbesaṃ ya eva

1. Vi-Ṭṭha 1. 324 piṭṭhe.

āpattidassanattam avahāarakassapi āpattisambhavaṭṭhānam dassento
 “tassuddhāre sabbesaṃ pārājikan”ti āha, na pana āṇāpakānampi
 uddhāreyeva āpattidassanattanti evamattho gahetabbo. **“Sambahulā ekaṃ
 āṇāpenti ‘gacchetaṃ āharā’ti, tassuddhāre sabbesaṃ pārājikan”ti-ādisupi**
 evameva attho gahetabbo. Atha vā saṃvidāvahāre āṇāpakānampi
 uddhāreyeva āpatti, na āṇattikkhaṇeti āveṇikamidam lakkhaṇanti
 aṭṭhakathācariyappamāṇena gahetabbaṃ, ito vā aññaṇa pakārena yathā
 aṭṭhakathāyaṃ pubbenāparaṃ na virujjhati, tathā vīmaṃsitvā gahetabbaṃ.

Saṃvidhāyāti saṃvidahitvā. **Tena nesaṃ dukkaṭāpattiyoti** āṇattivasena
 pārājikāpattiyā asambhave sati vuttaṃ. Yadi hi te āṇattā avassaṃ taṃ
 haranti, pārājikāpattiyeva nesaṃ daṭṭhabbā, na dukkaṭāpatti. **Sāhatthikaṃ vā
 āṇattikassa āṇattikaṃ vā sāhatthikassa aṅgaṃ na hotīti** bhinnakālavisaṃyattā
 aññaṃaññaṃ aṅgaṃ na hoti. Tathā hi sāhatthā avaharantassa ṭhānācāvane
 āpatti, āṇattiyā pana āṇattikkhaṇeyevāti bhinnakālavisaṃyā sāhatthikāṇattikehi
 āpajjitabbāpattiyō.

Saṃvidāvahāarakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Saṅketakammakathāvaṇṇanā

119. Saṅketakammakathāyaṃ **ocarake vuttanayenevāti** “avassaṃ hāriye
 bhaṇḍe”ti-ādinā vuttanayena. Pāḷiyaṃ **taṃ saṅketaṃ pure vā pacchā vāti**
 ettha **taṃ saṅketanti** sāmi-atthe upayogavacananti daṭṭhabbaṃ, tassa
 saṅketassāti attho. Atha vā taṃ saṅketaṃ asampatvā pure vā taṃ saṅketaṃ
 atikkamma pacchā vāti evamettha yojanā veditabbā. Tenevāha **“ajjāti
 niyāmitaṃ taṃ saṅketaṃ atikkammā”ti-ādi. Taṃ nimittaṃ pure vā pacchā
 vāti** etthāpi imināva nayena attho veditabbo.

Saṅketakammakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Nimittakammakathāvaṇṇanā

120. Nimittakammakathāyaṃ akkhinikhaṇādinimittakammaṃ pana lahukaṃ ittarakālaṃ, tasmā taṅkhaṇeyeva taṃ bhaṇḍaṃ avaharituṃ na sakkā. Tathā hi kiñci bhaṇḍaṃ dūre hoti kiñci bhāriyaṃ, taṃ gaheṭuṃ yāva gacchati, yāva ukkhipituṃ vāyamati, tāva nimittakammasa pacchā hoti. Evaṃ santēpi nimittakammato paṭṭhāya gaṇhituṃ āradhattā teneva nimittena avaharatīti vuccati. Yadi evaṃ “purebhattapayogova eso”ti vādo pamāṇabhāvaṃ āpajjati? Nāpajjati. Na hi saṅketakammaṃ viya nimittakammaṃ daṭṭhabbaṃ, tattha hi kālāparicchedo atthi, idha natthi. Kālavasena hi saṅketakammaṃ vuttaṃ, kiriyāvasena nimittakammanti ayametesam viseso. “Taṃ nimittaṃ pure vā pacchā vā taṃ bhaṇḍaṃ avaharati, mūlaṭṭhassa anāpatti”ti idaṃ pana tena nimittakamme kate gaṇhituṃ anārabhitvā sayameva gaṇhantassa vasena vuttaṃ.

Nimittakammakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Āṇattikathāvaṇṇanā

121. Āṇattikathāyaṃ **asammohatthanti** yasmā saṅketakammanimittakammāni karonto eko purebhattādīsu vā akkhinikhaṇānādīni vā disvā “gaṇhā”ti vadati, eko gahetabbabhaṇḍanissitaṃ katvā “purebhattaṃ evaṃvaṇṇasaṅṭhānaṃ bhaṇḍaṃ gaṇhā”ti vadati, eko “tvaṃ itthannāmassa pāvada, so aññassa pāvadatū”ti-ādinā puggalapaṭipāṭiyā ca āṇāpeti, tasmā kālavasena kiriyāvasena bhaṇḍavasena puggalavasena ca āṇatte visaṅketāvisaṅketavasena etesu saṅketakammanimittakammesu asammohatthaṃ. **Nimittasaññāṃ katvā** “īdisaṃ nāma bhaṇḍaṃ”ti vaṇṇasaṅṭhānādivasena gahaṇassa nimittabhūtaṃ saññāṇaṃ katvā.

Yathādhippāyaṃ gacchatīti dutiyo tatiyassa, tatiyo catutthassāti evaṃ paṭipāṭiyā ce vadantīti vuttaṃ hoti. Sace pana dutiyo catutthassa āroceti, na yathādhippāyaṃ āṇatti gatāti nevatthi thullaccayaṃ, paṭhamam vuttadukkaṭameva hoti. **Tadeva hotīti** bhaṇḍaggaṇaṃ vinā kevalaṃ sāsanappaṭiggahaṇamattasseva siddhattā tadeva thullaccayaṃ

hoti, na dukkaṭaṃ nāpi pārājikanti attho. **Sabbatthā**ti idisesu sabbatṭhānesu.

Tesampi dukkaṭanti ārocanapaccayā dukkaṭaṃ. **Paṭiggahitamatteti** ettha avassaṃ ce paṭiggaṇhāti, tato pubbeva ācariyassa thullaccayaṃ, na pana paṭiggahiteti daṭṭhabbaṃ. Kasmā panassa thullaccayanti āha “**mahājano hi tena pāpe niyojito**”ti.

Mūlaṭṭhasseva dukkaṭanti ayaṃ tāva aṭṭhakathānayo, ācariyā pana “visaṅketattā eva mūlaṭṭhassāti pāliyaṃ avuttattā paṭiggaṇhantasseva taṃ dukkaṭaṃ vuttaṃ, imināpi heṭṭhā āgatavēresupi paṭiggaṇhantānaṃ paṭiggahaṇe dukkaṭaṃ veditabbaṃ, taṃ pana tattha okāsābhāvato avatvā idha vuttaṃ”ti vadanti.

Evam puna āṇattiyāpi dukkaṭameva hotīti paṭhamam atthasādhakattābhāvato vuttaṃ. **Āṇattikkhaṇeyeva pārājikoti** maggānantaraphalaṃ viya atthasādhikāṇatticetanākkhaṇeyeva pārājiko. **Badhiratāyāti** uccaṃ bhaṇanto badhiratāya vā na sāvetīti vuttaṃ hoti. “Āṇatto ahaṃ tayā”ti imasmiṃ vāre puna paṭikkhipitabbābhāvena atthasādhakattābhāvato mūlaṭṭhassa natthi pārājikaṃ. “Paṇṇe vā silāya vā yattha katthaci ‘coriyaṃ kātabban’ti likhitvā ṭhapite pārājikamevā”ti **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Taṃ pana yasmā adinnādānato pariyāyakathāya muccati, tasmā vīmaṃsitvā gahetabbaṃ. Yadi pana “asukasmiṃ nāma ṭhāne asukaṃ nāma bhaṇḍaṃ ṭhitaṃ, taṃ avaharā”ti paṇṇe likhitvā kassaci peseti, so ce taṃ bhaṇḍaṃ avaharati, āṇattiyā avahaṭaṃ nāma hotīti yuttaṃ āṇāpakassa pārājikaṃ.

Āṇattikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Āpattibhedavaṇṇanā

122. **Tattha tatthāti** bhūmaṭṭhathalaṭṭhādīsu. Aṅgaṇca dassentoti yojetabbaṃ. **Vatthubhedenāti** avaharitabbassa vatthussa garukalahukabhedenā. **Āpattibhedanti** pārājikathullaccayadukkaṭānaṃ vasena āpattibhedam. Manussabhūtena parena pariggahitaṃ **parapariggahitaṃ**.

125. **Na ca sakasaññī**ti iminā pana parapariggahitaṃ vatthu kathitaṃ. **Na ca vissāsaggāhī, na ca tāvakālikanti** iminā pana parapariggahitasaññā kathitā. **Na vissāsaggāhitāti** vissāsaggāhena aggahitabhāvo. **Na tāvakālikatāti** pacchā dātabbataṃ katvā aggahitabhāvo. **Anajjhāvutthakanti** “mamedan”ti pariggahavasena anajjhāvutthakaṃ araññe dārutiṇapaṇṇādi. **Chadditanti** kaṭṭhahārādīhi atibhārādītāya anatthikabhāvena araññādīsu chadditaṃ. **Chinnamūlakanti** naṭṭhaṃ pariyesitvā ālayasaṅkhātassa mūlassa chinnattā chinnamūlaṃ. **Asāmikanti** anajjhāvutthakādīhi tīhi ākārehi dassitaṃ asāmikavatthu. **Ubhayampīti** yathāvuttalakkhaṇaṃ asāmikaṃ attano santakañca.

Āpattibhedavaṇṇanā niṭṭhitā.

Anāpattibhedavaṇṇanā

131. Yāya seyyāya sayito kālaṃ karoti, sā **anuttāhānaseyyā** nāma. **“Cittena pana adhivāseti”**ti vuttamatthaṃ vibhāvetuṃ **“na kiñci vadati”**ti vuttaṃ. **Pākatikaṃ kātunti** yattakaṃ gahitaṃ paribhuttaṃ vā, tattakaṃ dātabbanti vuttaṃ hoti.

Paṭidassāmīti yaṃ gahitaṃ, tadeva vā aññaṃ vā tādisaṃ puna dassāmīti attho. Saṃghasantake saṃghaṃ anujānāpetumasakkuṇeyyattā kassaci vatthuno ananujānitabbato ca **“saṃghasantakaṃ pana paṭidātumeva vaṭṭati”**ti vuttaṃ.

Tasmiṃyeva attabhāve nibbattāpīti tasmiṃyeva matasarīre uppannāpi. Vinītavatthūsu sātākataṇhāya tasmiṃyeva matasarīre nibbattapeto viyāti daṭṭhabbaṃ. **Rukkhādīsu laggitasātake vattabbameva natthīti** manussehi apariggahitaṃ sandhāya vuttaṃ. Sace pana taṃ ārakkhakehi pariggahitaṃ hoti, gahetuṃ na vaṭṭatīti.

Anāpattibhedavaṇṇanā niṭṭhitā.

Padabhājanīyavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pakiṇṇakakathāvaṇṇanā

Dārukhaṇḍādīsu¹ “bhāriyamidaṃ, tvaṃ ekapassaṃ ukkhipāhi, ahaṃ ekapassaṃ ukkhipāmi”ti ubhayesaṃ payogena ekassa vatthuno ṭhānācāvanaṃ sandhāya “**sāhatthikāṇattikaṃ**”ti vuttaṃ. Idañca kāyavācānaṃ īdise ṭhāne aṅgabhāvamattadassanattamaṃ vuttaṃ. Yāya pana cetanāya samuṭṭhāpito payogo sāhatthiko āṇattiko vā padhānabhāvena ṭhānācāvanaṃ sādheti, tassā vasena āpatti kāretabbā. Aññathā sāhatthikaṃ vā āṇattikassa aṅgaṃ na hoti, āṇattikaṃ vā sāhatthikassāti idaṃ virujjhati.

Pakiṇṇakakathāvaṇṇanā niṭṭhithā.

Vinītavatthuvaṇṇanā

132. Vinītavatthūsu **sandhāvatīti** suṭṭhu dhāvati. **Vidhāvatīti** vividhā nānappakārena dhāvati. **Kāyavacīdvārabhedam vināpīti** kāyacopanaṃ vacībhedañca vinā. **Paṭisaṅkhānabalenāti** tathāvidhacittupāde ādīnavapaccavekkhaṇabaleṇa.

135. **Pucchāsabhāgenāti** pucchānurūpena. Nirutti eva patho niruttipatho, tasmim niruttipathe. Tenāha “**vohāravacanamatte**”ti.

137. **Yathākammaṃ gatoti** iminā tassa matabhāvaṃ dasseti. **Abbhunheti** imināpi vuttameva pariyāyantarena vibhāvetum “**allasarīre**”ti vuttaṃ. **Visabhāgasarīreti** itthisarīre. Visabhāgasarīratthā accāsannena na bhavitabbanti āha “**sīse vā**”ti-ādi. **Vaṭṭatīti** visabhāgasarīrepi attanāva vuttavidhiṃ kātuṃ sātakañca gahetuṃ vaṭṭati. Keci pana “kiñcāpi iminā sikkhāpadena anāpatti, itthirūpaṃ pana āmasantassa dukkaṭaṇ”ti vadanti.

138. **Kusaṃ saṅkāmetvāti** kusaṃ parivattetvā. **Kūṭamānakūṭakahāpaṇādīhīti** ādi-saddena tulākūṭakamsakūṭavañcanādīmsaṅgaṇhāti.

1. Dārubhaṇḍādīsu (Sī, Syā)

Tattha kūṭamānaṃ hadayabhedasikhābhedarajjubhedavasena tividhaṃ hoti. Tattha **hadayanti** nāḷi-ādimānabhājanānaṃ abbhantaraṃ, tassa bhedo chiddakaraṇaṃ **hadayabhedo**, so sappitelādiminanaḷe labbhati. Tāni hi gaṇhanto heṭṭhāchiddena mānena ‘saṇikaṃ āsiṅcā’ti vatvā antobhājane bahuṃ paggharāpetvā gaṇhāti, dadanto chiddaṃ pidhāya sīghaṃ pūretvā deti. **Sikhābhedo** tilataṇḍulādiminanaḷe labbhati. Tāni hi gaṇhanto saṇikaṃ sikhāṃ ussāpetvā gaṇhāti, dento vegena pūretvā sikhāṃ chindanto deti. **Rajjubhedo** khettavatthuminanaḷe labbhati. Khettādiṃ minantā hi amahantampi mahantaṃ katvā minanti, mahantampi amahantaṃ. **Kūṭakahāpaṇo** pākato yeva.

Tulākūṭaṃ pana rūpakūṭaṃ āṅgakūṭaṃ gahaṇakūṭaṃ paṭicchannakūṭanti catubbidhaṃ hoti. Tattha **rūpakūṭaṃ** nāma dve tulā sarūpā katvā gaṇhanto mahatiyā gaṇhāti, dadanto khuddikāya deti. **Āṅgakūṭaṃ** nāma gaṇhanto pacchābhāge hatthena tulaṃ akkamati, dadanto pubbabhāge akkamati. **Gahaṇakūṭaṃ** nāma gaṇhanto mūle rajjuṃ gaṇhāti, dadanto agge. **Paṭicchannakūṭaṃ** nāma tulaṃ susiraṃ katvā anto ayacuṇṇaṃ pakkipitvā gaṇhanto taṃ pacchābhāge karoti, dadanto aggabhāge.

Kaṃso vuccati suvaṇṇapāti, tāya vaṇcanaṃ **kaṃsakūṭaṃ**. Kathaṃ? Ekaṃ suvaṇṇapātiṃ katvā aññā dve tisso lohapātiyo suvaṇṇavaṇṇā karonti, tato janapadaṃ gantvā kiṅcideva aḍḍhaṃ kulaṃ pavisitvā “suvaṇṇabhājanāni kiṇathā”ti vatvā agghe pucchite samagghataṃ dātukāmaṃ honti. Tato tehi “kathaṃ imesaṃ suvaṇṇabhāvo jānitabbo”ti vutte vīmaṃsitvā gaṇhathā”ti suvaṇṇapātiṃ pāsāṇe ghaṃsitvā sabbapātiyo datvā gacchanti.

Vaṇcanaṃ nāma tehi tehi upāyehi paresaṃ vaṇcanaṃ. Tatridamekaṃ vatthu—eko kira luddako migaṇca migapotakaṇca gahetvā āgacchati. Tameko dhutto “kiṃ bho migo agghati, kiṃ migapotako”ti āha. “Migo dve kahāpaṇe, migapotako ekaṃ”ti ca vutte ekaṃ kahāpaṇaṃ datvā migapotakaṃ gahetvā thokaṃ gantvā nivatto “na me bho migapotakena attho, migam me dehi”ti āha. Tena hi dve kahāpaṇe dehīti. So āha “nanu bho mayā paṭhamam eko

kaḥāpaṇo dinno”ti. Āma dinnoti. Imaṃ migapotakaṃ gaṇha, evaṃ so ca kaḥāpaṇo, ayaṇca kaḥāpaṇagghanaṃ migapotakoti dve kaḥāpaṇā bhavissanti. So “kāraṇaṃ vadatī”ti sallakkhetvā migapotakaṃ gahetvā miḡaṃ adāsīti.

Balasāti balena. **Panthaghātaggaṇa**na himaviparāmosagumbaviparāmosāpi saṅgahitā. Tattha yaṃ himapātasamaye himena paṭicchannā hutvā maggappaṭipannaṃ janaṃ mūsanti, ayaṃ **himaviparāmoso**. Yaṃ gumbādīhi paṭicchannā janaṃ mūsanti, ayaṃ **gumbaviparāmoso**.

Uddhāreyevapārājikanti “sace sātako bhavissati, gaṇhissāmī”ti parikappassa pavattattā sātakassaca tattha sabbhāvato. **Padavārenakāretabboti** bhūmiyaṃ anikkhipitvāva vīmaṃsitattā vuttaṃ. **Pariyutṭhitoti** anubaddho. **Disvā haṭattā parikappāvahāro na dissatīti** iminā parikappāvahārassa asambhavaṃ dassento mahāpaccari-ādīsu vuttassa ayuttabhāvaṃ vibhāveti. **Mahā-aṭṭhakathāyanti**-ādinā pana parikappāvahārasambhavaṃ pāḷiyā saṃsandanabhāvaṇca vibhāvento mahā-aṭṭhakathāyaṃ vuttameva suvuttanti dīpeti. Teneva **mātikāṭṭhakathāyampi**¹ mahā-aṭṭhakathānayo va dassito.

Kecīti mahā-aṭṭhakathāyameva ekacce ācariyā. **Mahāpaccariyaṃ panāti pana**-saddo kecivādato mahāpaccarivādassa visesasandassanatto. Tena kecivādo mahāpaccarivādenapi na sametīti dasseti. Mahā-aṭṭhakathānayo eva ca mahāpaccarivādenapi saṃsandanato yuttataroti vibhāveti.

Alaṅkārabhaṇḍanti aṅgulimuddikādi alaṅkārabhaṇḍaṃ. **Kusaṃ pātetvāti** vilīvamayaṃ vā tālapaṇṇamayaṃ vā katasaññāṇaṃ yaṃ kiñci kusaṃ pātetvā. **Samagghataranti** appagghataṃ. Parakoṭṭhāsato kuse uddhaṭepi na tāva kusassa parivattanaṃ jātanti vuttaṃ “**uddhāre rakkhati**”ti. **Siveyyakanti** siviraṭṭhe jātaṃ.

139. Jantāgharavatthusmiṃ yasmā ānandatthero tattha anāpattibhāvaṃ jānāti, tasmā “tassa kukkucāṃ ahoṣī”ti na vuttaṃ. Yasmā ca sayāṃ bhagavato nārocesi, tasmā “ārocesi”ti ekavacanaṃ na vuttaṃ.

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 118 piṭṭhe.

140. **Vighāsanti** khāditāvasesaṃ ucchiṭṭhaṃ vā. **Kappiyaṃ kārapetvā**ti pacāpetvā. **Attaguttatthāyāti** taṃnimitta-upaddavato attānaṃ rakkhaṇatthāya. Jighacchābhībhūtā hi sīhādayo attanā khādiyamānaṃ gaṇhantānaṃ anattampi kareyyuṃ. **Parānuddayatāyāti** sīhādisu parasattesu anukampāya. Jighacchāvinodanattañhi tehi khādiyamānaṃ te palāpetvā gaṇhato tesu anukampā nāma na bhavissati.

141. **Tekaṭulayāguvatthumhi viyāti** musāvādasāmaññato vuttaṃ. **Āṇattehīti** sammatena āṇattehi. **Āṇattenāti** sāmikehi āṇattena, **aparassa bhāgaṃ dehīti** asantaṃ puggalaṃ dassetvā gahitattā “**bhaṇḍadeyyaṃ**”ti vuttaṃ. **Aññenāti** yathāvuttehi sammatādīhi catūhi aññena. “**Aparampi bhāgaṃ dehī**”ti vuttepi saṃghasantakattā amūlakameva gahitanti “**uddhāreyeva bhaṇḍagghena kāretabbo**”ti vuttaṃ. **Itarehi dhīyamānanti** sammatena, tena āṇattena vā dīyamānaṃ. **Evaṃ gaṇhatoti** “aparampi bhāgaṃ dehī”ti vatvā vā kūṭavassāni gaṇetvā vā gaṇhato. **Sudinnanti** heṭṭhā sāmikena, tena āṇattena vā dīyamānaṃ gihisantakaṃ “aparassa bhāgaṃ dehī”ti vatvā gaṇhato aparassa abhāvato sāmisantakameva hotīti bhaṇḍadeyyaṃ jātaṃ. Idha pana tehi evaṃ dīyamānaṃ “aparampi bhāgaṃ dehīti vatvā vā kūṭavassāni gaṇetvā vā gaṇhato dehī”ti vuttattā aññātakaviññattimattaṃ ṭhapetvā neva pārājikaṃ na bhaṇḍadeyyanti sudinnaṃeva hoti.

142-3. Parikkhāravatthūsu vuttaparikkhārassa heṭṭhā vuttabhāṇḍassa ca ko viseso? Yaṃ paribhogayoggaṃ ābharaṇādirūpaṃ akatvā yathāsabhāvato¹ ṭhapitaṃ, taṃ **bhaṇḍaṃ**. Yaṃ pana tathā katvā paribhuñjitum anucchavikākārena ṭhapitaṃ ābharaṇādikaṃ, taṃ **parikkhāranti** veditabbaṃ.

144-146. **Saṅkāmetvāti** ṭhitaṭṭhānato apanetvā. **Thavikanti** upāhanatthavikādi yaṃkiñci thavikaṃ. **Āharāpentesu bhaṇḍadeyyanti** “gahite attamanaṃ hotī”ti² vacanato anattamanassa santakaṃ

1. Yathāsabhāvameva (Syā)

2. Vi 3. 411 piṭṭhe.

gahitampi puna dātabbamevāti vuttam. “Sammukhībhūtehi bhājetabban”¹ti vacanato bhājanīyabhaṇḍam upacārasīmaṭṭhānamyeva pāpuṇātīti āha “upacārasīmāyaṃ ṭhitasseva gahetuṃ vaṭṭati”²ti.

148-9. “**Bhaṇḍadeyyanti** ubhinnaṃ sālāyabhāve sati corassa vā sāmikassa vā sampattassa kassaci dātuṃ vaṭṭati”³ti vadanti. **Eseva nayoti** paṃsukūlasaṇṇāya gahite bhaṇḍadeyyam. Theyyacittena pārājikanti attho. **Gāmesūti** gāmikesu manussesu. Gāmaggaḥaṇena hettha gāmaṭṭhā vuttā. **Vuṭṭhahantesūti** gāmaṃ chaḍḍetvā palāyantesu. **Puna āvasante janapadeti** jānapadikesu puna āgantvā vasantesu.

Avisesena vuttanti “sa-ussāhā vā nirussāhā vā”⁴ti visesaṃ aparāmasitvā sāmāññato vuttam. Na hi katipayānaṃ anussāhe sati saṃghikaṃ asaṃghikaṃ hotīti ayamettha adhippāyo. **Sa-ussāhamattameva pamāṇanti** sāmikānaṃ paricchinnabhāvato vuttam. **Tatoti** gaṇasantakato puggalasantakato vā **senāsanatthāya niyamitanti** idaṃ nidassanamattam, catūsu paccayesu yassa kassaci atthāya niyamitepi vuttanayameva. **Issaravatāyāti** param āpucchitvā vā anāpucchitvā vā dātabbakiccaṃ natthi, ayamevettha pamāṇanti evaṃ attano issarabhāvena. **Agghena kāretabboti** agghānurūpaṃ dukkaṭena thullaccayena vā kāretabbo. **Issaravatāya paribhuṇjato gīvāti** na kevalaṃ ettheva gīvā, heṭṭhā kulasaṅgahatthāya issaravatāya vā dinnepi gīvāyeva. **Sukhāditamevāti** antovihāre nisīditvā ghaṇṭippaharaṇādivuttavidhānassa katattā sukhāditam. Saṃghikaṃhi vebhaṅgiyabhaṇḍam antovihāre vā bahisīmāya vā hotu, bahisīmāyaṃ ṭhitehi apaloketvā bhājetuṃ na vaṭṭati, ubhayattha ṭhitampi pana antosīmāyaṃ ṭhitehi apaloketvā bhājetuṃ vaṭṭatiyeva. Teneva **tīsūpi gaṇṭhipadesu** vuttam “vihāreyeva nisīditvā evaṃ katattā sukhāditanti āhā”⁵ti. Ayaṇca attho **vassūpanāyikakkhandhakatṭhakathāyaṃ**⁶ āvi bhavissati.

150. Vuttavādakavattthūsu pāḷiyaṃ **yugasāṭakanti** sāṭakayugam. **Tulanti** palasatam. **Doṇanti** soḷasanāḷimattam. **Paricchedam pana katvā**

1. Vi 3. 427 piṭṭhe.

2. Vi-Ṭṭha 3. 352 piṭṭhe.

yattakaṃ icchitaṃ, tattakaṃ agghavasena vā cīvarādīpaccayavasena vā paricchedaṃ katvā. **Upārambhāti** “bhadantā aparicchedaṃ katvā vadanti”ti evaṃ dosāropanato.

153. **Chātajjhantanti** jīghacchādukkhena pīlita-attasantānaṃ. **Dhanukanti** khuddakadhanukaṃ. **Baddho hotīti** tiriyaṃ baddho hoti. **Sunakhadaṭṭhanti** sāmikehi vissajjitasunakhena gahitaṃ. **Yatṭhiyā saha pātetīti** sūkarassa āgamanato puretameva tattha abajjhanatthāya pātetī. **Maddanto gacchati, bhaṇḍadeyyanti** ekasūkaragghanakam bhaṇḍaṃ dātabbaṃ. Na hi tena maggena gacchantā sabbeva sūkarā tena pāsena bajjhanti, ekoyeva paṭhamataraṃ gacchanto bajjhanti, tasmā ekasūkaragghanakam bhaṇḍaṃ dātabbaṃ. **Pacchā gacchatīti** tena katapayogena agantvā pacchā sayameva gacchati. Heṭṭhā vuttesupi īdisesu ṭhānesu eśeva nayo. **Uddharitvā chaḍḍetīti** puretameva uddharitvā chaḍḍeti. **Vihārabhūmiyanti** vihārasāmantā araṇṇappadesa. **Rakkhaṃ yācitvāti** rājarājamahāmattādīnaṃ santikaṃ gantvā anuddissa rakkhaṃ yācitvā.

Kumīnamukhanti kumīnassa anto macchānaṃ pavisanamukhaṃ. **Gumbe khipati, bhaṇḍadeyyamevāti** kumīnassa anto pavisitabbānaṃ macchānaṃ agghena bhaṇḍadeyyaṃ.

156. Visatimsādivasena paricchinnā bhikkhū etthāti **paricchinnabhikkhukaṃ**. **Therānanti** āgantukattherānaṃ. **Tesampīti** āvāsikabhikkhūnampi. **Paribhogatthāyāti** saṃghikaparibhogavasena paribhuñjanatthāya. Gahaṇeti pāṭhaseso daṭṭhabbo. **Yatthāti** yasmiṃ āvāse. **Aññesaṃ atthibhāvanti**¹ aññesaṃ āgantukabhikkhūnaṃ atthibhāvaṃ². **Tatthāti** tādise āvāse. **Bhājetvā khādanīti** āgantukānampi sampattānaṃ bhājetvā khādanīti adhippāyo. **Catūsu paccayesu sammā upanenti**³. **Cīvaratthāya niyamevā dinnāti** “imesaṃ rukkhānaṃ phalāni vikkīṇitvā cīvaresuyeva upanetabbāni, na bhājetvā khāditabbāni”ti evaṃ niyamevā dinnā. **Tesupī**

1. Abhāvanti (Sī, Syā)

2. Abhāvaṃ (Sī, Syā)

3. Upanāmenti (Sī, Syā)

āgantukā anissarāti paccayaparibhogatthāya niyametvā dinnattā bhājetvā khāditum anissarā.

Na tesu -pa- **thātabbanti** ettha āgantukehi heṭṭhā vuttanayena bhājetvā khāditabbanti adhippāyo. **Tesaṃ katikāya thātabbanti** “bhājetvā na khāditabban”ti vā “ettakesu rukkhesu phalāni gaṇhissāmā”ti vā “ettakāni phalāni gaṇhissāmā”ti vā “ettakānaṃ divasānaṃ abbhantare gaṇhissāmā”ti vā “na kiñci gaṇhissāmā”ti vā evaṃ katāya āvāsikānaṃ katikāya āgantukehi thātabbam. Mahā-aṭṭhakathāyaṃ “anissarāti vacanena dīpitoyeva attho mahāpaccariyaṃ **“catunnaṃ paccayānan”**ti-ādinā vitthāretvā dassito. **Paribhogavasenevāti** ettha **eva**-saddo aṭṭhānappayutto. Paribhogavasena tameva bhājetvāti yojetabban. **Etthāti** etasmim vihare raṭṭhe vā. **Senāsanapaccayanti** senāsanañca tadatthāya niyametvā ṭhapitañca.

Lāmakakoṭiyāti lāmakam ādimkatvā, lāmakasenāsanato paṭṭhāyāti vuttaṃ hoti. Senāsanepi tiṇādini lāmakakoṭiyāva vissajjetabbāni, senāsanaparikkhārāpi lāmakakoṭiyāva vissajjetabbā. **Mūlavatthucchedaṃ pana katvā na upanetabbanti** iminā kiṃ vuttaṃ hotīti? **Tisupi gaṇṭhipadesu** tāva idaṃ vuttaṃ “sabbāni senāsanaṇi na vissajjetabbānīti vuttaṃ hotī”ti. Lāmakakoṭiyā vissajjentehipi senāsanabhūmiyo na vissajjetabbāti ayamatto vutto hotīti no khanti, vīmaṃsitvā yaṃ ruccati, taṃ gahetabban.

Dhammasantakena buddhapūjaṃ kātum, buddhasantakena vā dhammapūjaṃ kātum vaṭṭati, na vaṭṭatīti? “Tathāgatassa kho etaṃ vāseṭṭha adhivacanaṃ dhammakāyo itipīti ca, yo kho vakkali dhammaṃ passati, so maṃ passati”ti¹ ca vacanato vaṭṭatīti vadanti. Keci pana “evaṃ sante ‘yo bhikkhave maṃ upaṭṭhaheyya, so gilānaṃ upaṭṭhaheyyā’ti vacanato buddhasantakena gilānassapi bhesajjaṃ kātum yuttanti āpajjeyya, tasmā na vaṭṭatī”ti vadanti, taṃ akāraṇaṃ. Na hi “yo bhikkhave maṃ upaṭṭhaheyya, so gilānaṃ upaṭṭhaheyyā”ti iminā attano ca gilānassa ca ekasadisatā tadupaṭṭhānassa

1. Saṃ 2. 98 piṭṭhe.

vā samaphalatā vuttā. Ayañhettha attho “yo maṃ ovādānusāsānikaraṇena upaṭṭhaheyya, so gilānaṃ upaṭṭhaheyya, mama ovādakaraṇena gilāno upaṭṭhātabbo”ti. Bhagavato ca gilānassa ca upaṭṭhānaṃ ekasadisanti evaṃ panettha attho na gahetabbo. Tasmā “yo vo ānanda mayā dhammo ca vinayo ca desito paññatto, so vo mamaccayena satthā”ti¹ vacanato “ahañca panidāni eko ovaḍāmi anusāsāmi, mayi parinibbute imāni caturāsīti buddhasahassāni tumhe ovaḍissanti anusāsissanti”ti vuttattā ca bahussutaṃ bhikkhuṃ pasamsantena ca “yo bahussuto, na so tumhākaṃ sāvako nāma, buddho nāma esa cundā”ti vuttattā dhammagarukattā ca tathāgatassa pubbanayo eva pasatthataroti amhākaṃ khanti.

Paṇṇaṃ āropetvāti “ettakeheva rukkhehi ettakameva gahetabban”ti paṇṇaṃ āropetvā, likhitvāti vuttaṃ hoti. **Nimittasaññaṃkatvāti** saṅketam katvā. **Dārakāti** tesam puttanaṭṭādayo dārakā. Aññepi ye keci gopakā honti, te sabbehi vuttā. Sabbatthāpi gihīnaṃ gopakadāne yattakaṃ gopakā denti, tattakaṃ gahetabban. Saṃghike pana yathāparicchedameva gahetabbanti dīpitattā “**atthato ekan**”ti vuttaṃ.

Tatoti yathāvutta-uposathāgārādikaraṇatthāya ṭhapitadārusambhārato. **Āpucchitvāti** kārakasaṃghaṃ āpucchitvā. **Tam sabbampi āharitvāti** anāpucchitvāpi tāvakālikam āharitvā. **Āharāpentoti** ettha anāharāpentepi dātabbameva. **Ayameva bhikkhu issaroti** ekassa bhikkhuno pāpuṇanaṭṭhānaṃ, tatoyeva senāsanato tassa dātabban, na ca so tato uṭṭhāpetabboti vuttaṃ hoti.

“Udakapūjanti cetiyaṭṭhānesu siñcanan”ti ganṭhipadesu vuttaṃ. **Vattasīsenāti** kevalam saddhāya, na vetanādi-atthāya. **Savatthukanti** saha bhūmiyā. **Tiṇamattaṃ pana dātabbanti** kasmā vuttaṃ, kim tam garubhaṇḍam na hotīti? Na hoti. Arakkhita-agopitaṭṭhāne hi vinassakabhāvena ṭhitaṃ garubhaṇḍam na hoti, tasmā tādisam sandhāya “tiṇamattaṃ pana dātabban”ti vuttaṃ. **Jaggitvāti** saṃvacchare saṃvacchare jaggitvā.

1. Dī 2. 129 piṭṭhe.

Kuṭṭanti gehabhittim. **Pākāraṇti** parikkhepapākāraṇ. **Tatoti** chaḍḍitavihārato. **Tato āharitvā senāsanam katham hotīti** sāmantaḡāmaḡavāsīhi bhikkhūhi chaḍḍitavihārato dārusambhārādiṃ āharitvā senāsanam katham hoti.

157. **Catubhāga-udakasambhīnneti** catutthabhāgena udakena sambhinne. **Odanabhājanīyavatthusmīti** “dehi aparassa bhāgaṃ”ti āgatavatthusmīti.

159. Ayyā attanā kātuṃ yuttampi na karonti, ativiya thaddhāti pasādam bhinditvā cittaena kuppanti, tasmā “**pasādānurakkhaṇatthāyā**”ti vuttam. **Iddhiṃ paṭisaṃharīti** iddhiṃ vissajjesi. **Sakaṭṭhāneyeva aṭṭhāsīti** iddhiyā vissajjitattā eva “pāsādo puna āgacchatū”ti anadhiṭṭhitepi sayameva āgantvā sakaṭṭhāneyeva aṭṭhāsī. “Yāva dārakā pasādam ārohani, tāva pāsādo tesam santike hotū”ti pubbe adhiṭṭhitattā eva ca kālaparicchedam katvā adhiṭṭhitena tato param iddhi vissajjitā nāma hotīti katvā vuttam “thero iddhiṃ paṭisaṃharī”ti. Yasmā te dārakā evam gaḡetvā gatānam santakā na honti, yasmā ca īdisena payogena therena te ānītā nāma na honti, tasmā thero evamakāsīti daṭṭhabbam. Tenevāha “**vohāravasenā**”ti-ādi. Attano pakativannaṃ avijahitvā bahiddhā hatthi-ādidassanam “ekopi hutvā bahudhā hoti”ti¹ āgatañca adhiṭṭhānavasena nipphannattā **adhiṭṭhāniddhi** nāma. “So pakativannaṃ vijahitvā kumārakavaṇṇam vā dasseti nāgavaṇṇam vā -pa-vividhampi senābyūham dasseti”ti² evam āgatā iddhi pakativannaṃ vijahanavikāravasena pavattattā **vikubbaniddhi** nāma. Attānam adassetvā bahiddhā hatthi-ādidassanampi ettheva saṅgaḡhanti daṭṭhabbam. Pakativannaṃ vijahanañhi nāma attano pakatirūpassa aññesam adassanam, na sabbena sabbam tassa nirodhanam. Evañca katvā “attānam adassetvā bahiddhā hatthi-ādidassanampi ettheva saṅgaḡhitaṃ”ti idam “pakativannaṃ vijahitvā”ti vuttamūlapadena na virujjhati.

Vinītavatthuvaṇṇanā niṭṭhitā.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sārattḡadīpaniyaṃ

Dutiyapārājjikavaṇṇanā samattā.

1. Dī 1. 73; Ma 1. 98; Saṃ 3. 251 piṭṭhesu.

2. Khu 9. 388 piṭṭhe.

Anusāsanīkathāvaṇṇanā

Parājītakilesenāti santāne puna anuppattidhammatāpādanena catūhi maggañāṇehi saha vāsanāya samucchinnasabbakilesena. **Idhāti** imasmim̐ sāsane. Tena sikkhāpadena samam̐ aññam̐ anekanayavokiṇṇam̐ gambhīratthavinicchayaṁ kiñci sikkhāpadaṁ na vijjatīti yojetabbaṁ. Attho ca vinicchayo ca atthavinicchayā, gambhīrā atthavinicchayā assāti **gambhīratthavinicchayaṁ**. **Vatthumhi otiṇṇeti** codanāvattumhi saṁghamajjham̐ otiṇṇe, ekena ekasmim̐ codite, sayameva vā āgantvā attano¹ katavītikkame ārociteti vuttam̐ hoti. **Etthāti** otiṇṇe vatthumhi.

Vinicchayaṁ karontena sahasā “pārājikan”ti avatvā yaṁ kattabbaṁ, taṁ dassetuṁ “**pālin**”ti-ādimāha. **Vinicchayoti** pārājikāpattivinicchayo. **Avatvāvāti** “tvaṁ pārājikaṁ āpanno”ti avatvāva. **Kappiyepi ca vatthusminti** avatvāpi² gaṇhituṁ kappiye³ mātupitusantakepi vatthusmim̐. **Lahuvattinoti** theyyacittuppadena lahuparivattino. **Āsīvisanti** sīghameva sakalasarīre pharaṇasamatthavisam̐.

Anusāsanīkathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pārājikakaṇḍaṭṭhakathāya

Paṭhamabhāgavaṇṇanā samattā.

3. Tatiyapārājika

Tihīti kāyavacīmanodvārehi. **Vibhāvīvanti** pakāsitaṁ, desitaṁ paññāntanti vuttam̐ hoti.

Paṭhamapaññāttinidānavāṇṇanā

162. **Tikkhattuṁ pākāraparikkhepavaḍḍhanenāti** tikkhattuṁ pākāraparikkhepena nagarabhūmiyā vaḍḍhanena. **Visālībhūtattāti** gāvutantaram̐ gāvutantaram̐ puthubhūtattā. Bārāṇasirañño kira⁴ aggamaheṣiyā kucchimhi

1. Attanā (Syā)

2. Vatvā ca avatvā ca (Sī, Syā)

3. Araharūpe (Sī, Syā)

4. Ma-Ṭṭha 1. 325; Khuddakapāṭha-Ṭṭha 133 piṭṭhādisupi passitabbaṁ.

gabbho saṇṭhāsi, sā ñatvā rañño nivedesi, rājā gabbhaparihāraṃ adāsi. Sā sammā parihariyamānā gabbhaparipākāle vijāyanagharaṃ pāvisi. Puññavantīnaṃ paccūsasamaye gabbhavuṭṭhānaṃ hoti, sā ca tāsāṃ aññatarā, tena paccūsasamaye alattakapaṭalabandhujīvakaupphasadisāṃ maṃsapesiṃ vijāyi. Tato “aññā deviyo suvaṇṇabimbasadise putte vijāyanti, aggamaheṣi maṃsapesinti rañño purato mama avaṇṇo uppajjeyyā”ti cintetvā tena avaṇṇabhayena taṃ maṃsapesiṃ ekasmiṃ bhājane pakkhipitvā paṭikujjitvā rājamuddikāya lañchetvā gaṅgāya sote pakkhipāpesi. Manussehi chaḍḍitamatte devatā ārakkhaṃ saṃvidahimsu. Suvaṇṇapaṭṭikañcetta jātihiṅgulakena “bārāṇasirañño aggamaheṣiyā pajā”ti likhitvā bandhimsu. Tato taṃ bhājanaṃ ūmibhayādīhi anupaddutaṃ gaṅgāsotena pāyāsi.

Tena ca samayena aññataro tāpaso gopālakakulaṃ¹ nissāya gaṅgātīre viharati. So pātova gaṅgaṃ otiṇṇo taṃ bhājanaṃ āgacchantaṃ disvā paṃsukūlasaññāya aggahesi. Athettha taṃ akkharapaṭṭikaṃ rājamuddikālañchanañca disvā muñcitvā taṃ maṃsapesiṃ addasa. Disvānassa etadahosi “siyā gabbho, tathā hissa duggandhapūtibhāvo natthi”ti. Udakappavāhenāgatassapi hi usmā na vigacchati, usmā ca nāma īdisāya saviññāṇakatāya bhaveyyāti “siyā gabbho”ti cintesi. Puññavantatāya pana duggandhaṃ nāhosi sa-usumagatāya pūtibhāvo ca. Evaṃ pana cintetvā assamaṃ netvā naṃ suddhe okāse ṭhapesi. Atha aḍḍhamāsaccayena dve maṃsapesiyo ahesuṃ. Tāpaso disvā sādhuḥkataraṃ ṭhapesi. Tato puna aḍḍhamāsaccayena ekamekissā pesiyā hatthapādasīsānamatthāya pañca pañca piḷakā uṭṭhahimsu. Atha tato aḍḍhamāsaccayena² ekā maṃsapesi suvaṇṇabimbasadiso dārako, ekā dārikā ahosi. Tesu tāpasassa puttasiṃho uppajji, dārakānaṃ puññupanissayato aṅguṭṭhakato cassa khīraṃ nibbatti. Tato pabhuti ca khīrabhattaṃ alabhittha. Tāpaso bhattaṃ bhuñjitvā khīraṃ dārakānaṃ mukhe āsiñcati. Tesāṃ pana yaṃ yaṃ udaraṃ pavisati, taṃ sabbaṃ maṇibhājanagataṃ viya dissati. Carimabhava bodhisatte kucchigate bodhisattamātu viya

1. Gokulaṃ (Sī, Syā)

2. Aṭṭhamāsaccayena (Ka)

udaracchaviyā acchavippasannatāya evaṃ te nicchavī ahesuṃ. Apare āhu “sibbitvā ṭhapitā viya nesaṃ aññamaññaṃ līnā chavi ahoṣī”ti. Evaṃ te nicchavitāya vā līnacchavitāya vā **“licchavī”**ti paññāyimsu.

Tāpaso dārake posento ussūre gāmaṃ bhikkhāya pavisati, atidivā paṭikkamati. Tassa taṃ byāpāraṃ ñatvā gopālakā āhaṃsu “bhante pabbajitānaṃ dārakeposanaṃ palibodho, amhākaṃ dārake detha, mayaṃ posessāma, tumhe attano kammaṃ karoṭhā”ti. Tāpaso “sādhū”ti paṭissuṇi. Gopālakā dutiyadivase maggaṃ samaṃ katvā pupphehi okiritvā dhajapaṭākā ussāpetvā tūriyehi vajjamānehi assamaṃ āgatā. Tāpaso “mahāpuñña dārakā, appamādeneva vaḍḍhetha, vaḍḍhetvā aññamaññaṃ āvāhaṃ karoṭha, pañcagorasena rājānaṃ tosetvā bhūmibhāgaṃ gahetvā nagaraṃ māpetha, tattha kumāraṃ abhisiñcathā”ti vatvā dārake adāsi. Te “sādhū”ti paṭissuṇitvā dārake netvā posesuṃ. Dārakā vuḍḍhimanvāya kīlāntā vivādaṭṭhānesu aññe gopālakadārake hatthenapi pādenapi paharanti, te rodanti. “Kissa rodathā”ti ca mātāpitūhi vuttā “ime nimmatāpitikā tāpasapositā amhe atīva paharanti”ti vadanti. Tato nesaṃ posakamātāpitaropi “ime dārakā aññe dārake vihesenti dukkhāpenti, na ime saṅgahetabbā, vajjetabbā ime”ti āhaṃsu. Tato pabhuti kira so padeso **“vajji”**ti vuccati yojanasataparimāṇena.

Atha taṃ padesaṃ gopālakā rājānaṃ tosetvā aggahesuṃ. Tattha ca nagaraṃ māpetvā soḷasavassuddesikaṃ kumāraṃ abhisiñcitvā rājānaṃ akaṃsu. Rajjasampattidāyakassa kammaṃsa katattā asambhinne eva rājakule uppannattā ca rājakumārassa puññānubhāvasaṅcoditā devatādhiggaḥitā akaṃsūti keci. Dārakassa dārikāya saddhim vāreyyaṃ katvā katikaṃ akaṃsu “bāhirato dārikā na ānetabbā, ito dārikā na kassaci dātabbā”ti. Tesāṃ paṭhamasaṃvāseṇa dve dārakā jātā dhītā ca putto ca. Evaṃ soḷasakkhattuṃ dve dve jātā. Tato tesāṃ dārakānaṃ yathākkamaṃ vaḍḍhantānaṃ āramuyyānanivāsaṭṭhānaparivārasampattiṃ gahetuṃ appahontaṃ nagaraṃ tikkhattuṃ gāvutantarena gāvutantarena parikkhipimsu. Tassa punappunaṃ visālīkatattā **“vesālī”**

tveva nāmaṃ jātaṃ. Tena vuttaṃ “tikkhattuṃ pākāraparikkhepavaḍḍhanena visālībhūtattā vesālīti vuccati”ti.

Idampi ca nagaranti na kevalaṃ rājagahasāvatthiyo yevāti dasseti. **Tattha mahāvanam nāmāti**-ādi majjhimabhāṇakasam'yuttabhāṇakānaṃ samānaṭṭhakathā. **Majjhimaṭṭhakathāyañhi**¹ **saṃyuttaṭṭhakathāyañca**² imināva nayena vuttaṃ. **Dōghanikāyaṭṭhakathāyaṃ**³ pana “mahāvaneti bahinagare himavantena saddhim ekābaddhaṃ hutvā ṭhitaṃ sayamjātaṃ vanaṃ atthi, yaṃ mahantabhāveneva mahāvananti vuccati, tasmim mahāvane. **Kūṭāgārasālāyanti** tasmim vanasaṇḍe saṃsārāmaṃ patiṭṭhāpesuṃ. Tattha kaṇṇikaṃ yojetvā thambhānaṃ upari kūṭāgārasālāsāṅkhepena devavimānasadisam pāsādaṃ akaṃsu, taṃ upādāya sakalopi saṃghārāmo kūṭāgārasālāti paññāyitthā”ti vuttaṃ. Vanamajjhe katattā “**vanam nissāya**”ti vuttaṃ. **Ārāmeti** saṃghārāme. **Haṃsavaṭṭakacchadanenāti** haṃsavaṭṭakapaṭicchannena, haṃsamaṇḍalākārenāti attho.

Anekapariyāyenāti ettha **pariyāya**-saddo kāraṇavacanoti āha “**anekehi kāraṇehi**”ti, ayaṃ kāyo aviññāṇakopi saviññāṇakopi evampi asubho evampi asubhoti nānāvidhehi kāraṇehi attho. **Asubhākārasandassanappavattanti** kesādivasena tatthāpi vaṇṇādito asubhākārassa sabbaso dassanavasena pavattaṃ. **Kāyavicchandaniyakathanti** attano parassa ca karajakāye vicchandanauppādanakathaṃ. **Muttaṃ vāti**-ādinā byatirekamukhena kāyassa amanuññataṃ dasseti. Tattha ādito tīhi padehi adassanīyatāya asāratāya, majjhe catūhi duggandhatāya, ante ekena lesamattenapi manuññatābhāvamassa dasseti. **Atha khoti**-ādinā anvayato sarūpeneva amanuññatāya dassanaṃ. **Chandoti** dubbalarāgo. **Rāgoti** balavarāgo. “Kesā lomādī”ti saṅkhepato vuttamatthaṃ vibhāgena dassetuṃ “**yepi hī**”ti-ādi vuttaṃ. **Asubhāti** āgantukena subhākārena virahitattā asubhā. **Asucinoti** attano sabhāveneva asucino. **Paṭikūlāti** nāgarikassa asucikaṭṭhānaṃ viya jigucchanīyattā paṭikūlā.

1. Ma-Ṭṭha 1. 325 piṭṭhe.

2. Saṃ-Ṭṭha 3. 296 piṭṭhe.

3. Di-Ṭṭha 1. 276 piṭṭhe.

Kesā nāmete vaṇṇatopi paṭikūlā, saṇṭhānatopi gandhatopi āsayatopi okāsatopi paṭikūlāti dassento “**so ca nesaṃ -pa- pañcahi kāraṇehi veditabbo**”ti āha. Manuññepi¹ hi yāgupatte vā bhattapatte vā kesavaṇṇaṃ kiñci disvā “kesamissakamidaṃ, haratha naṃ”ti jigucchanti, evaṃ kesā **vaṇṇato** paṭikūlā. Rattiṃ paribhuñjantāpi kesasaṇṭhānaṃ akkavākaṃ vā makacivākaṃ vā chupitvā tatheva jigucchanti, evaṃ **saṇṭhānatopi** paṭikūlā. Telamakkhanapupphadhūpādisaṅkhāravirahitānañca kesānaṃ gandho paramajeguccho hoti, tato jegucchataro aggimhi pakkhittānaṃ. Kesā hi vaṇṇasaṇṭhānato appaṭikūlāpi siyūṃ, gandhena pana paṭikūlāyeva. Yathā hi daharassa kumārakassa vaccaṃ vaṇṇato haliddivaṇṇaṃ, saṇṭhānatopi haliddipiṇḍasaṇṭhānaṃ, saṅkāraṭṭhāne chaḍḍitañca uddhumātakakālasunakhasarīraṃ vaṇṇato tālapakkavaṇṇaṃ, saṇṭhānato vaṭṭetvā viṣaṭṭhamudiṅgasāṇṭhānaṃ, dāṭhāpissa sumanamakuṭasadisāti ubhayampi vaṇṇasaṇṭhānato siyā appaṭikūlaṃ, gandhena pana paṭikūlameva, evaṃ kesāpi siyūṃ vaṇṇasaṇṭhānato appaṭikūlā, **gandhena** pana paṭikūlāyevāti.

Yathā pana asuciṭṭhāne gāmaṇissandena jātāni sūpeyyapaṇṇāni nāgarikamanussānaṃ jegucchāni honti aparibhogāni, evaṃ kesāpi pubbalohitamuttakarīsapittasemhādinissandena jātattā jegucchāti idaṃ tesaṃ **āsayato** paṭikulyaṃ. Ime ca kesā nāma gūtharāsīmhi uṭṭhitakaṇṇakaṃ viya ekatimsakoṭṭhāsārāsīmhi jātā, te susānasaṅkāraṭṭhānādīsu jātasākaṃ viya parikhādīsu jātakamalakuvalayādipupphaṃ viya ca asuciṭṭhāne jātattā paramajegucchāti idaṃ tesaṃ **okāsato** paṭikulyaṃ. Yathā ca kesānaṃ, evaṃ sabbakoṭṭhāsānañca vaṇṇasaṇṭhānagandhāsayokāsavasena pañcadhā paṭikūlatā veditabbāti āha “**evaṃ lomadīnaṃ**”ti. **Pañcapañcappabhedena**ti ettha bāhiratthasamāso daṭṭhabbo pañca pañca pabhedā etassāti pañcapañcappabhedoti.

Samvaṇṇentoti vitthārento. **Asubhāyāti** asubhamātikāya. **Phātikammanti** bahulīkāro. **Pañcaṅgavippahīnaṃ pañcaṅgasamannāgatanti** ettha² kāmaccando byāpādo thinamiddhaṃ uddhaccakukkuccaṃ vicikicchāti imesaṃ pañcannaṃ

1. Visuddhi 1. 242; Abhi-Tṭha 2. 222 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

2. Visuddhi 1. 141 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

nīvaraṇānaṃ pahānavasena pañcaṅgavippahīnatā veditabbā. Na hi etesu appahīnesu jhānaṃ uppajjati, tenassetāni pahānaṅgānīti vuccanti. Kiñcāpi hi jhānakkhaṇe aññepi akusalā dhammā pahīyanti, tathāpi etāneva visesena jhānantarāyakarāni. Kāmacchandena hi nānāvisayapalobhitā cittaṃ na ekattārammaṇe samādhīyati, kāmacchandābhibhūtaṃ vā cittaṃ na kāmādhātuppahānāya paṭipadaṃ paṭipajjati, byāpādena ca ārammaṇe paṭihaññamānaṃ na nirantaraṃ pavattati, thinamiddhābhibhūtaṃ akammaññaṃ hoti, uddhaccakukkucaparetaṃ avūpasantameva hutvā paribbhamati, vicikicchāya upahataṃ jhānādhigamasādhikaṃ paṭipadaṃ nārohati. Iti visesena jhānantarāyakarattā etāneva pahānaṅgānīti vuttāni.

Yasmā pana vitakko ārammaṇe cittaṃ abhiniropeti, vicāro anupapbandhati, tehi avikkhepāya sampāditapayogassa cetaso payogasampattisambhavā pīti pīnanaṃ, sukhañca upabrūhanaṃ karoti, atha naṃ sasampayuttadhammaṃ etehi abhiniropanā nubandhana pīnana upabrūhanehi anuggahitā ekaggatā ekattārammaṇe samaṃ sammā ādhiyati, tasmā vitakko vicāro pīti sukhaṃ cittekaggatāti imesaṃ pañcannaṃ uppattivaseṇa pañcaṅgasamannāgatatā veditabbā. Uppannesu hi etesu pañcasu jhānaṃ uppannaṃ nāma hoti, tenassa etāni pañca samannāgataṅgānīti vuccanti. Tasmā na etehi samannāgataṃ aññadeva jhānaṃ nāma atthīti gahetabbaṃ. Yathā pana aṅgamattavaseneva caturaṅginī senā, pañcaṅgikaṃ tūriyaṃ, aṭṭhaṅgiko ca maggoti vuccati, evamidampi aṅgamattavaseneva “pañcaṅgikan”ti vā “pañcaṅgasamannāgatan”ti vā vuccatīti veditabbaṃ.

Etāni ca pañcaṅgāni kiñcāpi upacārakkhaṇepi atthi, atha kho upacāre pakaticittato balavatarāni, idha pana upacāratopi balavatarāni rūpāvacarakkhaṇappattāni¹. Ettha hi vitakko suvisadena ākāreṇa ārammaṇe cittaṃ abhiniropayamāno uppajjati, vicāro ativiya ārammaṇaṃ anumajjamāno, pītisukhaṃ sabbāvantampi kāyaṃ pharamānaṃ. Teneva vuttaṃ “nāssa kiñci sabbāvato kāyassa vivekajena pītisukhena apphūtaṃ hoti”ti. Cittekaggatāpi heṭṭhimamhi samuggapaṭale uparimaṃ samuggapaṭalaṃ viya ārammaṇe suphusitā hutvā uppajjati.

Ayametesam itarehi viseso, tasmā “pañcaṅgasamannāgatan”ti appanājhānameva visesetvā vuttaṃ.

Tividhakalyāṇaṃ dasalakkhaṇasampannanti ettha pana jhānassa ādimajjhapariyosānavasena tividhakalyāṇatā, tesamīeva ādimajjhapariyosānānaṃ lakkhaṇavasena dasalakkhaṇasampannatā veditabbā. Vitthāranayaṃ panettha sayameva pakāsayissati. Kilesacorehi anabhibhavanīyattā jhānaṃ “**cittamañjūsan**”ti vuttaṃ. **Nissāyāti** pādakaṃ katvā.

Dasalakkhaṇavibhāvaneneva tividhakalyāṇatāpi vibhāvitā hotīti dasalakkhaṇaṃ tāva dassento “**tatrimānī**”ti-ādimāha. Tattha **pāripanthikato cittavisuddhī**-ādīnaṃ padānaṃ attho “tatrāyaṃ pālī”ti-ādīnā vuttapālivaṇṇanāyameva āvi bhavissati. **Tatrā**ti tasmim dasalakkhaṇavibhāvane. **Paṭipadāvisuddhī**ti paṭipajjati jhānaṃ etāyāti paṭipadā, gotrabhupariyosāno pubbhāgiyo bhāvanānayo. Paripanthato visujjhaṇaṃ visuddhi, paṭipadāya visuddhi paṭipadāvisuddhi. Sā panāyaṃ yasmā jhānassa uppādakkaṇe labbhati, tasmā vuttaṃ “**paṭipadāvisuddhi ādī**ti. **Upekkhānubrūhanā**ti visodhetabbatādīnaṃ abhāvato jhānapariyāpannāya¹ tatramajjhattupekkhāya kiccanipphattiyā anubrūhanā. Sā panāyaṃ yasmā visesato jhānassa ṭhitikkhaṇe labbhati, tena vuttaṃ **upekkhānubrūhanā majjhe**”ti. **Sampahaṃsanā**ti tattha dhammānaṃ anativattanādisādhakassa ñāṇassa kiccanipphattivasena pariyodapanā. Sā pana yasmā jhānassa osānakkaṇe pākāṭā hoti, tasmā vuttaṃ “**sampahaṃsanā pariyosanan**”ti. **Imāni tīṇi lakkhaṇāni**ti paripanthato cittassa visujjhanākāro, majjhimassa samathanimittassa paṭipajjanākāro, tattha pakkhandanākāroti imāni tīṇi jhānassa ādito uppādakkaṇe appanāppattilakkhaṇāni. Tehi ākārehi vinā appanāppattiyā abhāvato asati ca appanāyaṃ tadabhāvato **ādikalyāṇaṇceva** visuddhipaṭipadattā yathāvuttehi lakkhaṇehi samannāgatattā **ca tilakkhaṇasampannaṇca**. Iminā nayena majjhapariyosānalakkhaṇaṇaṇca yojanā veditabbā.

1. Ajhānapariyāpannāya (Ka)

Keci pana “paṭipadāvisuddhi nāma sasambhāriko upacāro, upekkhānubrūhanā nāma appanā, sampahaṃsanā nāma paccavekkhaṇā”¹ti vaṇṇayanti, taṃ na yuttaṃ. Tathā hi sati ajhānadhammehi jhānassa guṇasaṃkittanaṃ nāma kataṃ hoti. Na hi bhūmantaraṃ bhūmantarapariyāpannaṃ hoti, pāḷiyā cetāṃ virujjhati. “Ekattagataṃ cittaṃ paṭipadāvisuddhipakkhandañceva hoti upekkhānubrūhitaṃ nāna ca sampahaṃsitaṃ”¹ti hi pāḷiyaṃ¹ vuttaṃ. Ettha hi **ekattagataṃ cittaṃ** indriyānaṃ ekarasabhāvena ekaggatāya ca sikhāppattiyā tadanugūṇaṃ ekattagataṃ sasampayuttaṃ appanāppattaṃ cittaṃ vuttaṃ, tasseva ca paṭipadāvisuddhipakkhandatādi anantaraṃ vuccate. Tasmā pāḷiyaṃ ekasmiṃyeva appanācittakkhaṇe paṭipadāvisuddhi-ādīnaṃ vuttattā anto-appanāyameva parikkammāgamanavasena paṭipadāvisuddhi, tatramajjhattupekkhāya kiccavasena upekkhānubrūhanā, dhammānaṃ anativattanādibhāvasādhanaena pariyodāpakassa nāṇassa kiccanipphattivasena sampahaṃsanā ca veditabbā.

Kathaṃ²? Yasmiṃ vāre appanā uppajjati, tasmīṃ **yo** nīvaraṇasaṃkhāto kilesagaṇo **tassa** jhānassa **paripantho, tato cittaṃ visujjhati** visuddhattā āvaraṇavirahitaṃ hutvā **majjhimaṃ samathanimittaṃ paṭipajjati**. Majjhimaṃ samathanimittaṃ nāma samappavatto appanāsamādhīyeva, līnuddhaccasaṃkhātānaṃ ubhinnaṃ antānaṃ anupagamanena **majjhimo, savisesaṃ paccanīkadhammānaṃ vūpasamanato samatho, yogino** sukhavisesānaṃ kāraṇabhāvato **nimittanti** katvā. Tassa pana appanācittassa anantarapaccayabhūtaṃ gotrabhucittaṃ satipi parittamahaggatabhāvabhede paccayapaccayuppannabhāvabhede ca ekissāyeva santatiyā pariṇāmaṃ upagamanato ekasantatipariṇāmanayena tathattaṃ appanāsamādhivasena samāhitabhāvaṃ upagacchamānaṃ **majjhimaṃ samathanimittaṃ paṭipajjati** nāma. Evaṃ paṭipannattā tathattupagamanena **tattha pakkhandati** nāma. Yasmiṃhi khaṇe tathattaṃ majjhimaṃ samathanimittaṃ paṭipajjati, tasmīṃyeva khaṇe tathattupagamanena appanāsamādhinā samāhitabhāvūpaganena **tattha pakkhandati** nāma. Evaṃ tāva purimasmiṃ gotrabhucitte vijjamānā paripanthavisuddhimajjhimasamathappaṭipattipakkhandanākārā āgamanavasena nipphajjamānā **paṭhamassa jhānassa** uppādakkaṇe³yeva **paṭipadāvisuddhī**ti veditabbā. Teye³va hi ākāra paccayavisesato jhānakkaṇe nipphajjamānā **paṭipadāvisuddhī**ti vuttā.

1. Khu 9. 167 piṭṭhe. 2. Paṭisaṃ-Ṭṭha 2. 76; Visuddhi 1. 144 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

Evam visuddhassa pana tassa cittassa puna sodhetabbābhāvato visodhane byāpāraṃ akaronto **visuddhaṃ cittaṃ ajjhupekkhati** nāma. Samathabhāvūpagamanena samathappaṭipannassa puna samādhāne byāpāraṃ akaronto **samathappaṭipannaṃ ajjhupekkhati** nāma. Samathappaṭipannabhāvato eva cassa kilesasaṃsaggaṃ pahāya ekattena upaṭṭhitassa puna ekattupaṭṭhāne byāpāraṃ akaronto **ekattupaṭṭhānaṃ ajjhupekkhati** nāma. Evam tatramajjhattupekkhāya kiccavasena upekkhānubrūhanā veditabbā.

Ye panete evam upekkhānubrūhite tasmim jhānacitte jātā samādhipaññāsaṅkhātā yuganaddhadhammā aññamaññaṃ anativattamāna hutvā pavattā, yāni ca saddhādīni indriyāni nānakilesehi vimuttattā vimuttirasena ekarasāni hutvā pavattāni, yañcesa tadupagaṃ tesam anativattana-ekarasasabhāvānaṃ anucchavikaṃ vīriyaṃ vāhayati, yā cassa tasmi¹ khaṇe pavattā āsevanā, sabbepi te ākāra yasmā ñāṇena saṃkilesavodānesu taṃ taṃ ādīnavañca ānisaṃsañca disvā tathā tathā sampahaṃsittattā visodhitattā pariyodāpitattā nipphannā, tasmā dhammānaṃ anativattanādibhāvasāadhanena pariyodāpakassa ñāṇassa kiccanipphattivāsena sampahaṃsanā veditabbāti vuttaṃ.

Atha kasmā sampahaṃsanāva “pariyosānaṃ”ti vuttā, na upekkhānubrūhanāti? Yasmā tasmim bhāvanācette upekkhāvasena ñāṇaṃ pākaṭaṃ hoti¹, tasmā ñāṇakiccabhūtā sampahaṃsanā “pariyosānaṃ”ti vuttā. Tathā hi appanākāle bhāvanāya samappavattiyā paṭipakkhassa ca suppahānato paggaḥādīsu byāpārassa akātabbato ajjhupekkhanāva hoti. Yaṃ sandhāya vuttaṃ “samaye cittassa ajjhupekkhanā visuddhaṃ cittaṃ ajjhupekkhati”ti ca ādi. Sā panāyaṃ ajjhupekkhanā ñāṇassa kiccāsiddhiyā hoti visesato ñāṇasāadhanattā appanābyāpārassa, tasmā ñāṇakiccabhūtā sampahaṃsanā “pariyosānaṃ”ti vuttā. Evam tividhāya paṭipadāvisuddhiyā laddhavisēsāya tividhāya upekkhānubrūhanāya sātisaṃsaṃ paññandriyassa adhimattabhāvena catubbidhāpi sampahaṃsanā sijjhatīti āgamanupekkhāñāṇakiccavasena dasapi ākāra jhāne eva veditabbā.

1. Na hoti (Syā)

Evam tividhattagataṃ cittanti-ādīni tasseva cittassa thomanavacanāni. Tattha **evam tividhattagatanti** evaṃ yathāvuttena vidhinā paṭipadāvisuddhipakkhandana-upekkhānubrūhanañāṇasampahamsanāvasena tividhabhāvaṃ gataṃ. **Vitakkasampannanti** kisesakkhobhavirahitattā vitakkena sundarabhāvamupagataṃ. **Cittassa adhiṭṭhānasampannanti** tasmimīveva ārammaṇe cittassa nirantarappavattisaṅkhātena adhiṭṭhānena sampannaṃ anūnaṃ. Yathā adhiṭṭhānavasiyaṃ adhiṭṭhānanti jhānappavatti, tathā idhāpi cittassa adhiṭṭhānanti cittekaggaṭāpi yujjati. Tena hi ekasmimīveva ārammaṇe cittaṃ adhiṭṭhāti, na ettha vikkhipatīti. **Samādhisampannanti** visuṃ vuttattā pana vuttanayeneva gahetabbo. Atha vā samādhisseva jhānaṅgasaṅgahitattā “cittassa adhiṭṭhānasampannaṃ”ti jhānaṅgapañcakavasena vuttaṃ. **Samādhisampannanti** indriyasaṅgahitattā indriyapañcakavasena.

Asubhasaññāparicitenāti sakalaṃ kāyaṃ asubhanti pavattāya saññāya sahaḡatattā jhānaṃ asubhasaññā, tena paricitenā paribhāvitena. **Cetasā**ti cittaena. **Bahulanti** abhiñhaṃ. **Viharatoti** viharantassa, asubhasamāpattibahulassāti attho. **Methu na dhammasamāpattiyā**ti methunadhammena samaṅgibhāvato. **Paṭilīyatī**ti ekapassena nilīyati nilīnaṃ viya hoti. **Paṭikuṭatī**ti saṅkucati. **Paṭivattatī**ti nivattati. **Na sampasāriyatī**ti na visarati, abhirativasena na pakkhandatīti attho. Atha vā **paṭilīyatī**ti saṅkucati tattha paṭikūlatāya saṅghitattā. **Paṭikuṭatī**ti apasakkati na upasakkati. **Paṭivattatī**ti nivattati, tato eva **na sampasāriyatī**ti. **Nhārudaddulanti** nhārukhaṇḍaṃ nhāruvilekhaṇaṃ vā.

Addhamāsanti accantasamīyoge upayogavacanāṃ. **Paṭisallīyuntī**ti yathāvuttakālaṃ paṭi paṭi divase divase samāpattiyaṃ dhammacintāya¹ cittaṃ nilīyituṃ. **Payuttavācanti** paccayapaṭisaṃyuttavācaṃ, buddhā imesu divasesu piṇḍāya na caranti, vihāreyeva nisīdanti, tesāṃ dinnāṃ mahapphalaṃ hotīti ādivacanāṃ.

Kalyāṇūpanissayavasenati pabbajjāya upanissayavasena. **Parekirāti Kira-**saddo arucisūcanattho. Tenāha “**idaṃ pana icchāmatan**”ti. Pavatti-ajānaṇaṃ ārocayitābhāvo ñāte nivāraṇaṇcāti idaṃ tesāṃ

1. Dhammacintāyaṃ ca (Syā)

icchāmatam, na pana kāraṇanti attho. Apare pana vadanti “etasmim kira aḍḍhamāse na koci buddhaveneyyo ahosi, atha satthā imaṃ aḍḍhamāsaṃ phalasamāpattisukhena vītināmessāmi, iti mayhañceva sukhavihāro bhavissati, anāgate ca pacchimā janatā ‘satthāpi gaṇaṃ pahāya ekako vihāsi, kimaṅgaṃ pana mayan’ti diṭṭhānugatiṃ āpajjissati, tadassa bhavissati dīgharattaṃ hitāya sukhāyāti iminā kāraṇena evamāhā”ti. **Neva koci bhagavantam upasaṅkamati**ti ṭhapetvā piṇḍapātanihāraṇaṃ añño koci neva bhagavantam upasaṅkamati, bhikkhusaṅgho pana satthu vacanaṃ sampañcchitvā ekaṃ bhikkhuṃ adāsi. So pātova gandhakuṭipariveṇasammajjanamukhodakadantakaṭṭhadānādīni sabbakiccāni tasmim tasmim khaṇe katvā apagacchati.

Anekakāraṇasammissoti¹ ettha kāyassa asuciduggandhajegucchapaṭikūlatāva anekakāraṇaṃ². **Maṇḍanakapakatikoti** alaṅkārasabhāvo. Koci taruṇopi yuvā na hoti, koci yuvāpi maṇḍanakajātiko na hoti yathā upasantasabhāvo ālasiyabyasanādīhi vā abhibhūto, idha pana daharo ceva yuvā ca maṇḍanakajātiko ca adhippeto. **Paṭhamayobbanam** nāma pannarasavassato yāva dvattimsa saṃvaccharāni, soḷasavassato vā yāva tettiṃsa vassāni. **Kuṇapanti** matakaḷevaram, ahissa kuṇapaṃ **ahikuṇapaṃ** evaṃ itarāni. Atipaṭikūlajigucchanīyasabhāvato cettha imāneva tīṇi vuttānīti veditabbāni. Aññesañhi sasasūkarādīnaṃ kuṇapaṃ manussā kaṭukabhaṇḍādīhi abhisāṅkharitvā paribhuñjanti, imesaṃ pana kuṇapaṃ abhinavampi jigucchantiyeva, ko pana vādo kālātikkamena pūtibhūte. Atipaṭikūlajigucchanīyatā ca nesaṃ ativiya duggandhatāya, sā ca ahīnaṃ tikhiṇakopatāya kukkuramanussānaṃ odanakummāsūpacayatāya ca sarīrassa hotīti vadanti.

Samaṇakuttakoti samaṇakiccako, kāsāvanivāsanādivasena samaṇakiccakārīti vuttaṃ hoti. Tenāha “**samaṇavesadhārako**”ti. **Sabbamakamsūti** puthujjanā sāvajjipi tattha anavajjasaññino hutvā karaṇakārāpanasamanuññatādibhedam sabbamakamsu. **Lohitakanti** ettha “lohitagatan”tipi paṭhanti. Vaggūti matā **vaggumatā puññasammatā**ti

1. Anekākārasammissoti (Sī)

2. Anekākāraṇaṃ (Sī)

pujjabhavaphalanibbattanena sattānaṃ punanena visodhanena puññanti sammatā. **Pavāhessāmīti** gamayissāmi, visodhessāmīti attho.

136. Māradheyyaṃ vuccati tebhūmakā dhammā. Vacanatthato pana māraṣṣa dheyyaṃ **māradheyyaṃ**. **Dheyyanti** ṭhānaṃ vatthu nivāso gocaro. Māro vā ettha dhiyati tiṭṭhati pavattatīti **māradheyyaṃ**, **māro**ti cettha kilesamāro adhippeto, kilesamāraṣṣeneva ca devaputtamāraṣṣa kāmabhava ādhipaccanti. **Māraṣṣayaṃ nātikkamiṣṣatīti cintetvā**ti evamaṃ saṃvegaṃ paṭilabhitvā māraṣṣayaṃ atikkameyyāpi, mayā pana evaṃ vutte uppannaṃ saṃvegaṃ paṭippassambhetvā māraṣṣayaṃ nātikkamiṣṣatīti evaṃ cintetvā. **Dvivacananti** dvikkhattuṃ vacanaṃ, āmeditavacananti vuttaṃ hoti. **Niyojenti**ti ettha aṃ andhabālā devatā evaṃ uppannaṣaṃvegamūlakaṃ samaṇadhammaṃ katvā “aṃ māraṣṣayaṃ atikkameyyāpi”ti cintetvā attano aññāṇatāya “matā saṃsārato muccanti”ti evaṃ laddhikāpi samānā attano laddhivasena matā bhikkhū saṃsārato muccantiṃti imamatthaṃ anupaparikkhitvā taṃ tattha niyojesīti veditabbaṃ.

Kiñcāpi asubhakathaṃ kathentena bhagavatā yathā tesāṃ bhikkhūnaṃ maraṇabhayaṃ na bhavissati, tathā desitattā bhikkhūnaṃca taṃ dhammakathaṃ sutvā asubhabhāvanānuyogena kāye vigatachandarāgatāya maraṇassa abhipatthitabhāvato bhayaṃ natthi, taṃ pana asihatthaṃ tathā vicarantaṃ disvā tadaññesaṃ bhikkhūnaṃ uppajjanakabhayaṃ sandhāya “hotiyeva bhayaṃ”ti-ādi vuttanti vadanti. “Attanāpi attānaṃ jīvītā voropenti, aññamaññampi jīvītā voropenti”ti vuttattā **“sabbānīpi tāni pañca bhikkhusatāni jīvītā voropesī”**ti idaṃ yebhuṃyavasena vuttanti gahetabbaṃ. Appakaṃ hi ūnamadhikaṃ vā gaṇanūpaguṃ na hotīti “pañcasatāni”ti vuttaṃ. Tasmā ye ca attanāva attānaṃ aññamaññaṃca jīvītā voropesuṃ, te ṭhapetvā avasese puthujjanabhikkhū **sabbe** ca ariye aṃ jīvītā voropesīti veditabbaṃ.

164. **Paṭisallānā vuṭṭhitoti** ettha **paṭisallānanti** tehi tehi sattaṣaṅkhārehi paṭinivattitvā apasakkivā sallānaṃ nilīyanaṃ vivecanaṃ, kāyacittehi tato vivittatā ekibhāvoti vuttaṃ hoti. Tenāha

“**ekībhāvato**”ti, pavivekatoti attho. **Ekībhāvoti** hi kāyacittaviveko vutto.

Vutthitoti tato duvidhavivekato bhavaṅguppattiyā

rūpārammaṇādisaṅkhārasamāyogena gahaṭṭhapabbajitādisattasamāgamena ca apeto. **Uddesaṃ paripucchaṃ gaṇhantī**ti attano attano ācariyānaṃ santike gaṇhanti. Kāmaṃ dasānussatiggahaṇeneva ānāpānassatipi gahitā, sā pana tattha sannipatitabhikkhūsu bahūnaṃ sappāyā sātthikā ca, tasmā puna gahitā. Tathā hi bhagavā tameva kammaṭṭhānaṃ tesāṃ bhikkhūnaṃ kathesi. Āhāre paṭikūlasaṇṇā asubhakammaṭṭhānasadisā, cattāro pana āruppā ādikammikānaṃ ananurūpāti tesāṃ idha aggahaṇaṃ datṭhabbaṃ.

Vesālīṃ upanissāyāti vesālīnagaraṃ gocaragāmaṃ katvā **upaṭṭhānasālāyanti** dhammasabhāyaṃ. **Muhuttenevāti** satthari saddhamme ca gāravena upagatabhikkhūnaṃ vacanasamanantarameva uṭṭhahimsūti katvā vuttaṃ. Buddhakāle kira bhikkhū bhagavato sandesaṃ sirasā sampaṭicchitum ohitasotā viharanti. **Yassāti** yassa kattaḃbassa. **Kālanti** desanākālaṃ sandhāya vadati.

Paṭhamapaññattinidāna vaṇṇanā niṭhitā.

Ānāpānassatisamādhikathāvaṇṇanā

165. **Arahattappattiyāti** arahattappatti-atthāya. **Aññaṃ pariyāyanti** arahattādhigamatthāya aññaṃpi kāraṇaṃ. **Ācikkhantoti** paśamsāpubbakaṃ desento, paśamsā ca tattha abhirucijananena ussāhanatthā¹. Tañhi sutvā bhikkhū “bhagavā imaṃ samādhim anekehi ākārehi paśamsati, santo kirāyaṃ samādhi paṇīto ca asecanako ca sukho ca vihāro, pāpadhamme ca ṭhānaso antaradhāpeti”ti sañjātābhirucino ussāhajātā sakkaccaṃ anuyuñjitabbaṃ paṭipajjitabbaṃ maññanti.

Atthayojanakkamanti atthañca yojanakkamañca. Bhagavā attano paccakkhabhūtaṃ samādhim desanānubhāvena tesampi bhikkhūnaṃ āsannaṃ paccakkhañca

1. Ussāhanatā (Syā)

karonto sampiṇḍanavasena “**ayampi kho**”ti-ādimāha.

Assāsapassāsapariggāhikāti dīgharassādivisesehi saddhim assāsapassāse paricchijja gāhikā, te ārabha pavattāti attho.

Idāni yathāvuttamattham pāliya vibhāvento āha “**vuttañhetan**”ti-ādi. Tattha **no passāso no assāsoti** so soyeva attho paṭisedhena visesetvā vutto. **Assāsavasenā**ti assāsam ārammaṇam katvāti vuttam hoti. **Passāsavasenā**ti etthāpi eseve nayo. **Upaṭṭhānam satī**ti asammussanatāya tameva assāsam passāsaṇca upagantvā ṭhānam sati nāmāti attho. Ettāvata ānāpānesu sati **ānāpānassatī**ti ayamattho vutto hoti. Idāni sativaseneva puggalam niddisitukāmena “**yo assasati, tassu paṭṭhāti, yo passa sati, tassupaṭṭhātī**”ti vuttam. Yo assasati, tassa sati assāsam upagantvā tiṭṭhati, yo passasati, tassa sati passāsam upagantvā tiṭṭhatīti attho.

Yuttoti sampayutto. **Ānāpānassatiyanti** ānāpānassatiyam paccayabhūtāyanti attho. Purimasmiñhi atthe samādhissa satiyā sahaṇṇātipaccayabhāvo vutto sampayuttavacanato, dutiyasmim pana upanissayabhāvopi. Upacārajjhānasahagatā hi sati appanāsamādhissa upanissayo hotīti ubhayathāpi sahaṇṇātipannam sattannampi paccayānam vasena paccayabhāvam dasseti. “Puna ca param udāyi akkhātā mayā sāvakānam paṭipadā, yathāpaṭipannā me sāvakā cattāro satipaṭṭhāne bhāventi”ti-ādīsu¹ uppādanavaḍḍhanaṭṭhena bhāvanāti vuccatīti tadubhayavasena attham dassento “**bhāvitoti uppādito vaḍḍhito cā**”ti āha. Tattha bhāvam vijjamānataṃ ito gatoti **bhāvito**, uppādito paṭiladdhamattoti attho. Uppanno pana laddhāsevano bhāvito, paṇḍabhāvam āpādito vaḍḍhitoti attho. **Bahulīkatoti** bahulam pavattito. Tena āvajjanādivasībhāvappattimāha. Yo hi vasībhāvam āpādito, so icchiticchitakkhaṇe samāpajjitabbato² punappunam pavattissati. Tena vuttam “**punappunam kato**”ti. Yathā “idheva bhikkhave samaṇo³ vivicceva kāmehi”ti⁴ ca evamādīsu paṭhamapade vutto

1. Ma 2. 203 piṭṭhe.

3. Ma 1. 92; Am 1. 560 piṭṭhesu.

2. Samāpajjitabbato (Sī, Ka)

4. Dī 3. 69; Saṃ 1. 412 piṭṭhesu.

eva-saddo dutiyādīsipi vuttoyeva hoti, evamidhāpīti āha “**ubhayattha evasaddena niyamo veditabbo**”ti.

Ubhayapadanīyamena laddhaguṇaṃ dassetuṃ “**ayaṃ hī**”ti-ādi vuttaṃ. **Asubhakammaṭṭhānanti** asubhārammaṇaṃ jhānamāha. Tañhi asubhesu yogakammabhāvato yogino sukhavisesānaṃ kāraṇabhāvato ca “asubhakammaṭṭhānaṃ”ti vuccati. **Kevalanti** iminā ārammaṇaṃ nivatteti. **Paṭivedhavasenā**ti jhānapaṭivedhavasena. Jhānañhi bhāvanāvisesena ijjhantaṃ attano visayaṃ paṭivijjhantameva pavattati yathāsabhāvato paṭivijjhīyati cāti paṭivedhoti vuccati. **Oḷārikārammaṇattāti** bībhacchārammaṇattā. **Paṭikūlārammaṇattāti** jigucchitabbārammaṇattā. **Pariyāyenā**ti kāraṇena lesantarena vā. **Ārammaṇasantatāyapīti** anukkamena vicetabbataṃ pattārammaṇassa paramasukhumataṃ sandhāyāha. Sante hi sannisinne ārammaṇe pavattamāno dhammo sayampi sannisinna hoti. Tenāha “**santo vūpasanto nibbuto**”ti, nibbutasabbapariḷāhoti attho. **Ārammaṇasantatāya** tadārammaṇānaṃ dhammānaṃ santatā lokuttaradhammārammaṇāhi paccavekkhaṇāhi dīpetabbā.

Nāssa santapaṇītabhāvāvaharā kiñci secananti **asecanako**, asecanakattā **anāsittako**, anāsittakattā eva **abbokiṇṇo** asammiṣso parikammādinā, tatoyeva **pāṭiyekko**, visuṃyeveko **āveṇiko** asādhāraṇo. Sabbametaṃ sarasato eva santabhāvaṃ dassetuṃ vuttaṃ, parikammaṃ vā santabhāvanimittaṃ. **Parikammanti** ca kaṣiṇakaraṇādinimittuppādapariyosānaṃ, tādisaṃ idha natthīti adhippāyo. Tadā hi kammaṭṭhānaṃ nirassādattā asantaṃ appaṇītaṃ siyā. Upacārena vā natthi ettha santatāti yojanā. Yathā upacārakkhaṇe nīvaraṇavigamena aṅgapātubhāvena ca paresaṃ santatā hoti, na evamimassa. Ayaṃ pana ādīmanasi -pa- paṇīto cāti yojanā. **Kecīti** uttaravihāravāsike sandhāyāha. **Anāsittakoti** upasecanena anāsittako. Tenāha “**ojavanto**”ti, ojavantasadisoti attho. **Madhuroti** iṭṭho. Cetasikasukhappaṭilābhasaṃvattanaṃ tikacatukkajjhānavasena upekkhāya vā santabhāvena sukhagatikattā sabbesampi vasena veditabbaṃ. Jhānasamuṭṭhānapaṇītarūpaphuṭasarīratāvasena pana

kāyikasukhappaṭilābhasaṃvattanāṃ daṭṭhabbāṃ, tañca kho jhānato uṭṭhitakāle. Imasmiṃ pakkhe **appitappitakkhaṇeti** idaṃ hetumhi bhum mavacanāṃ daṭṭhabbāṃ.

Avikkhambhīti jhānena sakasantānato anīhaṇe appahīne. **Akosallasambhūti** akosallaṃ vuccati avijjā, tato sambhūte. Avijjāpubbaṅgamā hi sabbe pāpadhammā. **Khaṇenevāti** attano pavattikkhaṇeneva. **Antaradhāpetīti** ettha antaradhāpanāṃ vināsanāṃ. Tam pana jhānakattukassa¹ idhādhippetattā pariyuṭṭhānappahānāṃ hotīti āha “**vikkhambhēti**”ti. **Vūpasamēti** visesena upasameti. Visesena upasamanāṃ pana sammadeva upasamanāṃ hotīti āha “**suṭṭhu upasamēti**”ti.

Nanu ca aññopi samādhī attano pavattikkhaṇeneva paṭipakkhadhamme antaradhāpeti vūpasameti, atha kasmā ayameva samādhī evaṃ visesetvā vuttoti? Pubbabhāgato paṭṭhāya nānāvitakkavūpasamanasabbhāvato. Vuttañhetam “ānāpānassati bhāvetabbā vitakkupacchedāyā”ti². Apica tikkhapaññassa ñāṇuttarassetam kammaṭṭhānāṃ, ñāṇuttarassa ca kilesappahānāṃ itarehi sātisaṃyāṃ yathā saddhādhippettehi diṭṭhippattassa, tasmā imaṃ visesaṃ sandhāya “ṭhānaso antaradhāpeti vūpasamēti”ti vuttam. Atha vā nimittapātubhāve sati khaṇeneva aṅgapātubhāvasabbhāvato ayameva samādhī “ṭhānaso antaradhāpeti vūpasamēti”ti vutto yathā tam mahato akālameghassa uṭṭhitassa dhārānīpāte khaṇeneva³ pathaviyaṃ rajojallassa vūpasamo. Tenevāha “seyyathāpi bhikkhave mahā akālamegho uṭṭhito”ti-ādi. Sāsanikassa jhānabhāvanā yebhuyyena nibbedhabhāgiyāva hotīti āha “**nibbedhabhāgiyattā**”ti. Buddhānaṃ pana ekaṃsena nibbedhabhāgiyāva hoti. Imameva hi kammaṭṭhānāṃ bhāvetvā sabbe pi sammāsambuddhā sammāsambodhiṃ adhigacchanti, ariyamaggassa pādakabhūto ayaṃ samādhī anukkamena vaḍḍhitvā ariyamaggabhāvaṃ upagato viya hotīti āha “**anupubbena ariyamaggavuddhippatto**”ti. Ayaṃ panattho virāganirodhapaṭinissaggānupassanānaṃ vasena sammadeva yujjati.

1. Jhānavatthukassa (Syā)

2. Aṃ 3. 165; Khu 1. 120 piṭṭhesu.

3. Dhārānīpāto khaṇeneva (Sī), dhārānīpātakkhaṇeneva (Ka)

Kathanti idam pucchanākāravibhāvanapadam, pucchā cettha kathetukamyatāvasena aññesam asambhavato, sā ca upari desanam āruḥhanam sabbesam pakāravisesānam āmasanavasenāti imamattham dassento “**kathanti -pa- vitthāretukamyatāpucchā**”¹ āha. **Katham bahulīkatoti** etthāpi ānāpānassatisamādhīti padam ānetvā sambandhitabbam. Tattha **kathanti** ānāpānassatisamādhītibahulīkāram nānappakārato vitthāretukamyatāpucchā. **Bahulīkato ānāpānassatisamādhīti** tathā puṭṭhadhammanidassananti imamattham “**vaseva nayo**”² ti imināyeva atidissati. Heṭṭhā papañcavasena vuttamattham sukhaggahaṇattham saṅgahetvā dassento “**ayam panettha saṅkhepattho**”³ ti āha, piṇḍatthoti vuttam hoti.

Tamatthanti tam “katham bhāvito”⁴ ti-ādina pucchāvasena saṅkhepatto vuttamattham. “Idha tathāgato loka uppajjati”⁵ ti-ādīsu idha-saddo lokam upādāya vutto. “Idheva tiṭṭhamānassā”⁶ ti-ādīsu okāsam. “Idhāham bhikkhave bhuttāvī assam pavārito”⁷ ti-ādīsu padapūraṇamattam. “Idha bhikkhu dhammam pariyāpuṇāti”⁸ ti-ādīsu pana sāsanam. “Idha bhikkhave bhikkhū”⁹ ti idhāpi sāsanamevāti dassento “bhikkhave imasmim sāsane bhikkhū”¹⁰ ti vatvā tamevattham pākaṭam katvā dassetuṃ “**ayamhi**”¹¹ ti-ādimāha. Tattha **sabbappakāra-ānāpānassatisamādhinibbattakassāti** sabbappakāraggaṇam soḷasa pakāre sandhāya. Te hi imasmimyeva sāsane. Bāhirakā hi jānantā ādito catuppakārameva jānanti. Tenāha “**aññasāsanassa tathābhāvappaṭisedhano**”¹² ti, yathāvuttassa puggalassa nissayabhāvappaṭisedhanoti attho. Etena “idha bhikkhave”¹³ ti idam antogadha-eva-saddanti dasseti¹⁴. Santi hi ekapadānipi avadhāraṇāni yathā vāyubhakkhoti. Tenevāha “**idheva bhikkhave samaṇo**”¹⁵ ti-ādi. Paripuṇṇasamaṇakaraṇadhammo hi yo, so sabbappakāra-ānāpānassatisamādhinibbattako. **Parappavādāti** paresam aññatitthiyānam nānappakāravādā tiṭṭhāyatanāni.

1. Kathetukamyatāpucchāti (sabbattha)

2. Ma 1. 236; Am 1. 169 piṭṭhesu.

3. Dī 2. 227 piṭṭhe.

4. Ma 1. 16 piṭṭhe.

5. Am 2. 76 piṭṭhe.

6. Etena “idha bhikkhave”¹³ ti ettha idha-saddo antogadha eva-saddatthoti dasseti (Mūlapaṇṇāsake satipaṭṭhānasuttaṭīkāyam)

Araññādikasseva bhāvanānurūpasenāsanatam dassetum **“imassa hī”**ti-
ādi vuttam. Duddamo damatham anupagato goṇo **kūṭagoṇo**, yathā thanchi
sabbaso khīram na paggharati, evaṃ dohapāṭibandhinī **kūṭadhenu**. **Assāti**
gopassa. Rūpasaddādi ke paṭicca uppajjanaka-assādo **rūpārammaṇādiraso**.
Pubbe āciṇṇārammaṇanti pabbajitāto pubbe, anādimati vā saṃsāre
paricīṭārammaṇam. Upacāravasena upanīṣīdati, appanāvasena upanipajjatīti
yojetabbari.

Idhāti imasmim sāsane. **Nibandheyyāti** bandheyya. **Satiyāti** sammadeva
kammaṭṭhānasallakkaṇavasappavattāya satiyā. **Ārammaṇeti**
kammaṭṭhānārammaṇe. Daḥhanti thiram, yathā satokārissa
upacārappanābhedo samādhī ijjhati, tathā thāmagatam katvāti attho.

Muddhabhūtaṃti santatādivisesaguṇavantatāya buddhādīhi ariyehi
samāsevitabhāvato ca muddhasadisam, uttamanti attho.
Visesādhigamadiṭṭhadhammasukhavihārapadaṭṭhānanti sabbesaṃ
buddhānam ekaccānam paccekabuddhānam buddhasāvakaṇaṃ
visesādhigamassa ceva aññakammaṭṭhānena adhigatavisesānam
diṭṭhadhammasukhavihārassa ca padaṭṭhānabhūtam. **Vatthuvijjācariyo viya**
bhagavā yogīnam anurūpanivāsaṭṭhānupadissanato. **Bhikkhu dīpisadiso**
araññe ekako viharitvā paṭipakkhanimmathanena icchitatthasāadhanato.
Phalamuttamanti sāmāññaphalamāha. **Parakkamajavayogabhūminti**
bhāvanussāhajavassa yogakaraṇabhūmibhūtam.

Evaṃ vuttalakkaṇesūti abhidhammapariyāyena suttantapariyāyena
vuttalakkaṇesu. **Rukkhasamīpanti** “yāvatā majjhanhike kāle samantā chāyā
pharati, nivāte paṇṇāni patanti, ettāvatā rukkhāmūlanti vuccatī”ti evaṃ
vuttam rukkhassa samīpaṭṭhānam. **Avasesasattavidhasenāsananti** pabbatam
kandaram giriguham susānam vanappattham abbhokāsam palālapuñjanti
evaṃ vuttam. **Ututtayānukūlam dhātucariyānukūlanti** gimhādi-ututtayassa
semhādidhātuttayassa mohādicaritattayassa ca anukūlam. Tathā hi
gimhakāle araṇṇam anukūlam sommasītalabhāvato, hemante rukkhāmūlam
himapātānivāraṇato, vassakāle suññāgāram vassanivāraṇagehasambhavato.
Semhadhātukassa semhapakatikassa araṇṇam anukūlam dūram gantvā
bhikkhācāraṇena semhassa vūpasamanato, pittadhātukassa rukkhāmūlam
anukūlam

sītavātasamphassasambhavato, vātadhātukassa suññāgāraṃ anukūlaṃ
vātanivāraṇato. Mohacaritassa araññaṃ anukūlaṃ, mahā-araññe hi cittaṃ na
saṅkucati vivaṭaṅgaṇabhāvato. Dosacaritassa rukkhamaṇaṃ anukūlaṃ
pasādanīyabhāvato. Rāgacaritassa suññāgāraṃ anukūlaṃ
visabhāgārammaṇānaṃ pavesanivāraṇato. **Alīnānuddhaccapakkhikanti**
asaṅkocāvikkhepapakkhikaṃ. Sayanañhi kosajjapakkhikaṃ,
ṭhānacaṅkamanāni uddhaccapakkhikāni, na evaṃ nisajjā. Tato eva tassā
santatā. **Nisajjāya dalhabhāvaṃ** pallaṅkābhujanena, **assāsapassāsānaṃ**
pavattanasukhataṃ uparimakāyassa ujukaṭṭhapanena,
ārammaṇapariggahūpāyaṃ parimukhaṃ satiyā ṭhapanena dassento.

Ūrubaddhāsananti ūrūnamadhobandhanavasena¹ nisajjā.
Heṭṭhimakāyassa anujukaṃ ṭhapanam nissajjāvacaṇeneva bodhitanti. **Ujūm**
kāyanti etta **kāya**-saddo uparimakāyavisayoti āha “**uparimaṃ sarīraṃ**
ujukaṃ ṭhapetvā”ti. Taṃ pana ujukaṭṭhapanam sarūpato payoḥjanato ca
dassetum “**aṭṭhārasā**”ti-ādi vuttaṃ. **Na paṇamantīti** na oṇamanti. **Na**
paripatatīti na vigacchati vīthim na vilaṅgheti, tato eva pubbenāparaṃ
visesupattiyā vuḍḍhim phātim upagacchati. Idha **pari**-saddo **abhi**-saddena
samānatthoti āha “**kammaṭṭhānābhimukhaṃ**”ti, bahiddhā puthuttārammaṇato
nivāretvā kammaṭṭhānaṃyeva purakkhatvāti attho. **Parīti pariggahatṭho**
“pariṇāyikā”ti-ādīsu² viya. **Niyyānatṭho** paṭipakkhato niggamanaṭṭho, tasmā
pariggahitaniyyānanti sabbathā gahitāsammosaṃ pariccattasammosaṃ satim
katvā, paramaṃ satinepakkam upaṭṭhapetvāti attho. **Satovāti** satiyā
samannāgato eva saranto eva assasati, nāssa kāci sativirahitā assāsappavatti
hotīti attho. **Sato passasatīti** etthāpi satova passasatīti eva-saddo ānetvā
vattabbo. **Satokārīti** sato eva hutvā satiyā eva vā kātabbassa kattā, karaṇasīlo
vā.

Bāttimsāya ākārehiti catūsu catukkesu āgatāni dīgharassādīni soḷasa
padāni assāsapassāsavasena dvidhā vibhajtvā vuttehi dīghamassāsānaṃ ādim
katvā paṭinissaggānupassipassāsapariyantehi bāttimsākārehi. Yadi “satova
assasati, sato passasatī”ti etassa vibhaṅge vuttaṃ, atha kasmā

1. Ūrūnaṃ mithobandhanavasena (Syā)

2. Abhi 1. 20 piṭṭhādīsu.

“assasati passasati”cceva avatvā “satokārī”ti vuttaṃ? Ekarasaṃ desanaṃ kātukāmatāya. Paṭhamacatukke padadvayameva hi vattamānakālavasena āgataṃ, itarāṇi anāgatakālavasena, tasmā ekarasaṃ desanaṃ kātukāmatāya sabbattha “satokārī”cceva vuttaṃ. **Dīghaṃ assāsavasenāti** dīgha-assāsavasena, vibhatti-alopaṃ katvā niddeśo. Dīghanti vā bhagavatā vutta-assāsavasena. **Cittassa ekaggataṃ avikkhepanti** vikkhepassa paṭipakkhabhāvato avikkhepoti laddhanāmaṃ cittassa ekaggabhāvaṃ pajānato sati upaṭṭhitā ārammaṇaṃ upagantvā ṭhitā hoti. **Tāya satiyā tena ñāṇena**ti yathāvuttāya satiyā yathāvuttena ca ñāṇena. Idaṃ vuttaṃ hoti—dīghaṃ assāsaṃ ārammaṇabhūtaṃ avikkhattacittassa asammohato vā sampajānantassa tattha sati upaṭṭhitāva hoti, taṃ sampajānantassa ārammaṇakaraṇavasena asammohavasena vā sampajaññaṃ, tadadhīnasatisampajaññaṃ taṃsamaṅgī yogāvacaro satokārī nāma hotīti. **Paṭinissaggānupassī assāsavasenāti** paṭinissaggānupassī hutvā assasanaṃ vasena. “Paṭinissaggānupassī assāsavasenā”ti vā pāṭho, tassa paṭinissaggānupassino assāsā paṭinissaggānupassī assāsā, tesāṃ vasenāti attho.

Anto uṭṭhitasasanaṃ assāso, bahi uṭṭhitasasanaṃ passāsoti āha “**assāsoti bahinikkhamanavāto**”ti-ādi. **Suttantaṭṭhakathāyaṃ** pana bahi uṭṭhahitvāpi anto sasanato assāso, anto uṭṭhahitvāpi bahi sasanato passāsoti katvā uppaṭipāṭiyā vuttaṃ. Atha vā mātukucchiyaṃ bahi nikkhamitum aladdhokāso nāsikāvāto mātukucchito nikkhantamatte paṭhamāṃ bahi nikkhamatīti **vinayaṭṭhakathāyaṃ** uppattikkamena “ādimhi sāso assāso”ti bahinikkhamanavāto vutto. Tenevāha “**sabbesampi gabbhaseyyakānaṃ**”ti-ādi. **Suttantaṭṭhakathāyaṃ** pana pavattiyaṃ bhāvanārambhasamaye paṭhamāṃ nāsikāvātassa anto ākaḍḍhitvā pacchā bahi vissajjanato pavattikkamena “ādimhi sāso assāso”ti antopavisanavāto vutto. Suttantanayoyeva cettha “assāsādimajjhapariyosānaṃ satiyā anugacchato ajjhataṃ vikkhepagatena cittena kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca, passāsādimajjhapariyosānaṃ satiyā anugacchato

bahiddhā vikkhepagatena cittena kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā cā”ti imāya pāḷiyā¹ sameti. “Bhāvanārambhe pavattikkamasseva icchitattā sundarataro”ti vadanti. **Tālum āhacca nibbāyatīti** tālum āhacca nirujjhati. Tena kira sampatijāto bāladārako khipitaṃ karoti. **Evaṃ tāvāti-**ādi yathāvuttassa atthassa nigamanāṃ. Keci “evaṃ tāvāti anenu pavattikkamena assāso bahinikkhamanavātoti gahettabbanti adhippāyo”ti vadanti.

Addhānavasenāti kāladdhānavasena. Ayañhi addhāna-saddo kālassa desassa ca vācakoti. Tattha desaddhānaṃ udāharaṇabhāvena dassetvā kāladdhānassa vasena assāsapassāsānaṃ dīgharassataṃ vibhāvetuṃ “**yathā hī**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **okāsaddhānanti** okāsabhūtaṃ addhānaṃ. **Pharivāti** byāpetvā. **Cuṇṇavicuṇṇāpi** anekakalāpabhāvena. **Dīghamaddhānanti** dīghaṃ padesaṃ. **Tasmāti** saṇikaṃ pavattiyā dīghasantānatāya dīghāti vuccanti. Ettha ca hatthi-ādisarīre sunakhādisarīre ca assāsapassāsānaṃ desaddhānavasiṭṭhena kāladdhānavaseneva dīgharassatā vuttāti veditabbā “saṇikaṃ pūretvā saṇikameva nikkhamanti, sīghaṃ pūretvā sīghameva nikkhamanti”ti vacanato. **Manussesūti** samānappamāṇesupi manussasarīresu. **Dīghaṃ assasantīti** dīghaṃ assāsappabandhaṃ pavattentīti attho. **Passasantīti** etthāpi eseva nayo. Sunakhasasādayo viya rassaṃ assasanti passasanti cāti yojanā. Idaṃ pana dīghaṃ rassaṇca assasanaṃ passasanaṇca tesāṃ sattānaṃ sarīrassa sabhāvoti daṭṭhabbaṃ. **Tesanti** tesāṃ sattānaṃ. **Teti** assāsapassāsā. **Ittaramaddhānanti** appakaṃ kālaṃ. **Navahākārehīti** bhāvanamanuyuñjantassa pubbenāparaṃ aladdhavisessa kevalaṃ addhānavasena ādito vuttā tayo ākāra, te ca kho ekacco assāsaṃ suṭṭhu saṃlakkheti, ekacco passāsaṃ, ekacco tadubhayanti imesaṃ tiṇṇaṃ puggalānaṃ vasena. Keci pana “assasatipi passasatipīti ekajjhaṃvacanaṃ bhāvanāya niran taraṃ pavattidassanattānaṃ”ti vadanti. Chandavasena pubbe viya tayo, tathā pāmojjavasenāti imehi navati ākārehi.

Kāmañcettha ekassa puggalassa tayo-eva ākāra labbhanti, tantivasena pana sabbesaṃ pāḷi-āruḷhattā tesāṃ vasena parikammassa kātabbattā ca

1. Khu 9. 365 piṭṭhe.

“**tatrāyaṃ bhikkhu navahākārehi**”ti vuttaṃ. **Evam pajānatoti** evaṃ yathāvuttehi ākārehi assāsapassāsē pajānato, tattha manasikāraṃ pavattentassa. **Ekenākārenāti** dīghaṃ assāsādīsu catūsu ākāresu ekena ākārena, navasu tīsu vā ekena. Tathā hi vakkhati—

“Dīgho rasso ca assāso,
Passāsopi ca tādiso.
Cattāro vaṇṇā vattanti,
Nāsikagge va bhikkhuno”ti¹.

Ayaṃ bhāvanā assāsapassāsakāyānupassanāti katvā vuttaṃ
“**kāyānupassanāsati paṭṭhānabhāvanā sampajjati**”ti.

Idāni pālīvaseneva te nava ākāre bhāvanāvidhiṃca dassetum
“**yathāhā**”ti-ādi āradham. Tattha “**kathaṃ pajānāti**”ti pajānanavidhiṃ
kathetukamyatāya pucchati. **Dīghaṃ assāsanti** vuttalakkaṇaṃ dīghaṃ
assāsaṃ. **Addhānasaṅkhāteti** addhānanti saṅkhaṃ gate dīghe kāle, dīghaṃ
khaṇanti attho. Koṭṭhāsapariyāyo vā saṅkhāta-saddo “theyyasaṅkhātan”ti-
ādīsuviya, tasmā **addhānasaṅkhāteti** addhānakoṭṭhāse desabhāgeti attho.
Chando uppajjatiti bhāvanāya pubbenāparaṃ visesaṃ āvahantiyā
laddhassādattā tattha sātisayo kattukāmatālakkaṇo kusalacchando uppajjati.
Chandavasenāti tathāpavattachandassa vasena
visesabhāvanamanuyuñjantassa kammaṭṭhānaṃ vuḍḍhiṃ phātiṃ
gamentassa. **Tato sukhumataranti** yathāvuttachandappavattiyā purimakato
sukhumataraṃ. Bhāvanābalena hi paṭippassaddhadarathapariḷāhatāya
kāyassa assāsapassāsā sukhumatarā hutvā pavattanti. **Pāmojjaṃ uppajjati**
assāsapassāsānaṃ sukhumatarabhāvena ārammaṇassa santataratāya
kammaṭṭhānassa ca vīthippaṭipannatāya bhāvanācittasahagato pamodo
khuddikādibhedā taruṇapīti uppajjati. **Cittaṃ vivattati**ti anukkamena
assāsapassāsānaṃ ativiya sukhumatarabhāvappattiyā anupaṭṭhahane
vicetabbākārappattehi

1. Vi-Ṭṭha 2. 16 piṭṭhe.

tehi cittaṃ vinivattatīti keci. Bhāvanābalena pana sukhumatarabhāvappattesu assāsapassāsesu tattha paṭibhāganimitte uppanne pakati-assāsapassāsato cittaṃ nivattati. **Upekkhā saṇṭhātīti** tasmiṃ paṭibhāganimitte upacārappanābheda samādhimhi uppanne puna jhānanibbattanatthaṃ byāpārābhāvato ajjupekkhanaṃ hoti, sā panāyaṃ upekkhā tatramajjhattupekkhāti veditabbā.

Imehi navahi ākārehīti imehi yāthāvuttehi navahi pakārehi pavattā. **Dīghaṃ assāsapassāsā kāyoti** dīghākārā assāsapassāsā cuṇṇavicuṇṇāpi samūpaṭṭhena kāyo. Assāsapassāse nissāya uppannanimittampi ettha assāsapassāsasāmaññavasena vuttaṃ. **Upaṭṭhānaṃ satīti** taṃ ārammaṇaṃ upagantvā tiṭṭhatīti satī upaṭṭhānaṃ nāma. **Anupassanā ñāṇanti** samathavasena nimittassa anupassanā vipassanāvasena assāsapassāse tannissayañca kāyaṃ “rūpan”ti, cittaṃ taṃsampayuttadhamme ca “arūpan”ti vavatthapetvā nāmarūpassa anupassanā ca ñāṇaṃ tattha yathābhūtāvabodho. **Kāyo upaṭṭhānanti** so kāyo ārammaṇakaraṇavasena upagantvā satī ettha tiṭṭhatīti upaṭṭhānaṃ nāma. Ettha ca “kāyo upaṭṭhānaṃ”ti iminā itarakāyassapi saṅgahoti tathā vuttaṃ sammasanacārassapi idha icchitattā. **No satīti** so kāyo satī nāma na hoti. Satī upaṭṭhānañceva satī ca saraṇaṭṭhena upaṭṭhānaṭṭhena ca. **Tāya satiyāti** yathāvuttāya satiyā. **Tena ñāṇenāti** yathāvutteneva ñāṇena. **Taṃ kāyanti** taṃ assāsapassāsakāyañceva tannissayarūpakāyañca. **Anupassatīti** jhānasampayuttañāṇena ceva vipassanāñāṇena ca anu anu passati. **Tena vuccati kāye** **kāyānupassanāsati paṭṭhānabhāvanāti** tena anupassanena yathāvutte kāye ayaṃ kāyānupassanāsati paṭṭhānabhāvanāti vuccati. Idaṃ vuttaṃ hoti—yā ayaṃ yathāvutte assāsapassāsakāye tassa nissayabhūte karajakāye ca kāyasseeva anupassanā anudakabhūtāya marīciyā udakānupassanā viya na aniccādisabhāve kāye niccādibhāvanupassanā, atha kho yathārahaṃ aniccadukkhānattā subhabhāvasseeva anupassanā. Atha vā kāye “ahanti vā, mamanti vā, itthīti vā puriso”ti vā gahetabbassa kassaci abhāvato tādisaṃ

ananupassitvā kāyamattasseva anupassanā kāyānupassanā, tāya kāyanupassanāya sampayuttā satiyeva upaṭṭhānaṃ satipaṭṭhānaṃ, tassa bhāvanā vaḍḍhanā kāyānupassanāsatipaṭṭhānabhāvanāti.

Eseva nayoti “navahi ākārehi”ti-ādinā vuttavidhiṃ rassapade atidissati. **Etthāti** etasmiṃ yathādassite “kathaṃ dīghaṃ assasanto”ti-ādinā āgate pālinaye. **Idhāti** imasmiṃ rassa padavasena āgate pālinaye. **Ayanti** yogāvacarō. **Addhānavasenāti** dīghakālavasena. **Ittaravasenāti** parittakālavasena. **Imehi ākārehīti** imehi navahi ākārehi.

Tādisoti dīgho rasso ca. **Cattāro vaṇṇāti** cattāro ākāra, te ca dīghādayo eva. **Nāsikagge va bhikkhunoti** gāthā sukhatharṃ rassaṃ katvā vuttaṃ. **Nāsikagge vāti vā-saddo** aniyamattho, tena uttarōṭṭhaṃ saṅgaṇhāti.

Sabbakāyappaṭisaṃvedīti sabbassa kāyassa paṭi paṭi paccekam sammadeva vedanasīlo jānanasīlo, tassa vā paṭi paṭi sammadeva vedo etassa atthi, **taṃ** vā paṭi paṭi sammadeva vedamānoti attho. Tattha tattha sabbaggahaṇena assāsādikāyassa anavasesapariyādāne siddhepi anekakalāpasamudāyabhāvato tassa sabbesampi bhāgānaṃ saṃvedanadassanattham paṭisaddaggahaṇam, tattha sakkaccakāribhāvadassanattham saṃsaddaggahaṇanti imamattham dassento “**sakalassā**”ti-ādimāha. Tattha yathā samānesupi assāsapassāsesu yogino paṭipattivīdhāne paccekam sakkaccaṃyeva paṭipajjitabbanti dassetuṃ visuṃ desanā katā, evaṃ tamevattham dīpetuṃ satipi atthassa samānatāya “**sakalassā**”ti-ādinā padadvayassa visuṃ visuṃ atthavaṇṇanā katāti veditabbā. **Pākaṭam karontoti** vibhūtam karonto, sabbaso vibhāventoti attho. Pākaṭikaraṇam vibhāvanam tattha asammuyhanañāṇeneva nesaṃ pavattanena hotīti dassento “**evaṃ viditam karonto**”ti-ādimāha. Tattha **tasmāti** yasmā ñāṇasampayuttacitteneva assāsapassāse pavatteti, na vippayuttacittena, tasmā evaṃbhūto sabbakāyappaṭisaṃvedī assasissāmi passasissāmīti sikkhatīti vuccati buddhādīhīti yojanā. **Cuṇṇavicuṇṇavisateti** anekakalāpatāya cuṇṇavicuṇṇabhāvena visaṭe. **Ādi**

pākaṭo hoti satiyā nāṇassa ca vasena katapubbābhisaṅkhārassa¹ pavattattā. **Tādisena bhavitabbanti** catutthapuggalasadisena bhavitabbaṃ, pageva satim nāṇaṇca paccupaṭṭhapetvā tisupi ṭhānesu nāṇasampayuttameva cittaṃ pavattetabbanti adhippāyo.

Evanti vuttappakārena sabbakāyappaṭisaṃvedanavaseneva. **Ghaṭatīti** ussaḥati. **Vāyamatīti** vāyāmaṃ karoti, manasikāraṃ pavattetīti attho. **Tathābhūtaṃ** ānāpānassatiṃ bhāventassa. **Samvaroti** sati vīriyampi vā. **Tāya satiyāti** yā sā ānāpāne ārabba pavattā sati, tāya. **Tena manasikārenāti** yo so tattha satipubbaṅgamo bhāvanāmanasikāro, tena saddhinti adhippāyo. **Āsevatīti** “tisso sikkhāyo”ti vutte adhikusaladhamme āsevatī. Tadāsevanañhettha sikkhananti adhippetāṃ. **Purimanayeti** purimasmiṃ bhāvanānaye, paṭhamavattitudvayeti adhippāyo. Tatthāpi kāmaṃ nāṇuppadanaṃ labbhateva assāsapassāsānaṃ yāthāvato dīgharassabhāvāboddhasabbhāvato, tathāpi taṃ na dukkaraṃ yathāpavattānaṃ tesāṃ gahaṇamattabhāvatoti tattha vattamānakālapayogo kato. Idaṃ pana dukkaraṃ purisassa khuradhārāyaṃ gamanasadisāṃ, tasmā sātisaṇṇettha pubbābhisaṅkhārena bhavitabbanti dīpetum anāgatakālapayogo katoti imamatthaṃ dassetum “**tattha yasmā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **nāṇuppadanādīsūti ādi**-saddena kāyasaṅkhārapassambhanapīṭipāṭisaṃvedanādiṃ saṅgaṇhāti. Keci panettha “saṃvarasamādānānaṃ saṅgaho”ti vadanti.

Kāyasaṅkhāraṇti assāsapassāsānaṃ. So hi cittasamuṭṭhānopi samāno karajakāyapaṭibaddhavuttitāya tena saṅkharīyatīti kāyasaṅkhāroti vuccati. Yo pana “kāyasaṅkhāro vacīsaṅkhāro”ti² evamāgato kāyasaṅkhāro cetanālakkhaṇo satipi dvārantaruppattiyā yebhuyyavuttiyā tabbahulavuttiyā ca kāyadvārena lakkhito, so idha nādhippeto. **Passambhenti**-ādīsū pacchimaṃ pacchimaṃ padaṃ purimassa purimassa atthavacanaṃ. Tasmā passambhanaṃ nāma vūpasamanaṃ, taṇca tathāpayoge asati uppajjanārahassa oḷārikassa kāyasaṅkhārassa payogasampattiyaṃ anuppadananti

1. Tathā pubbābhisaṅkhārassa (Syā)

2. Ma 1. 67 piṭṭhe.

daṭṭhabbam. **Tatrā**ti “oḷārikam kāyasāṅkhāram passambhento”ti ettha.

Apariggahitakāleti kammaṭṭhānassa anāraddhakāle, tato eva kāyacittānampi apariggahitakāle. “Nisīdati pallaṅkam ābhujitvā ujum kāyam paṇidhāyā”ti hi iminā kāyapariggaho, “parimukham satim upaṭṭhapetvā”ti iminā cittapariggaho vutto. Tenevāha “**kāyopi cittampi pariggahitā hontī**”ti.

Kāyoti karajakāyo. **Sadarathā**ti sapariḷāhā. Sā ca nesaṃ sadarathatā garubhāvena viya oḷārikatāya avinābhāvinīti āha “**oḷārikā**”ti. **Balavatarā**ti sabalā¹ thūlā. **Santā hontī**ti cittam tāva bahiddhā vikkhepābhāvena ekaggaṃ hutvā kammaṭṭhānam pariggahetvā pavattamānam santam hoti vūpasanam, tato eva taṃsamuṭṭhānā rūpadhammā lahumudukammaññabhāvappattā, tadanugūṇatāya sesaṃ tisantatirūpanti evaṃ citte kāye ca vūpasante pavattamāne tannissitā assāsapassāsā santasabhāvā anukkamena sukhumasukhumatarasukhumatamā hutvā pavattanti. Tena vuttam “**yadā panassa kāyopi**”ti-ādi. **Passambhemī**ti paṭhamāvajjanā. Ābhujanam ābhogo, sammā anu anu āharaṇam **samannāhāro**, tasmiṃyeva atthe aparāparam pavatta-āvajjanā tasseva atthassa manasikaraṇam citte ṭhapanam **manasikāro**, vīmaṃsā **paccavekkhaṇā**.

Sāraddheti sadarathe sapariḷāhe. **Adhimattanti** balavam oḷārikam, liṅgavipallāsena vuttam. Kāyasāṅkhāro hi adhippeto. “Adhimattam hutvā pavattati”ti kiriyāvisesanam vā etaṃ. **Sukhumanti** etthāpi eseva nayo. **Kāyamhī**ti ettha citte cāti ānetvā sambandhitabbam.

Paṭhamajjhānato vuṭṭhāya kariyamānam dutiyajjhānassa nānāvajjanam parikammaṃ paṭhamajjhānam viya dūrasamussāritapaṭipakkhanti katvā taṃsamuṭṭhāno kāyasāṅkhāro paṭhamajjhāne ca dutiyajjhānūpacāre ca oḷārikoti sadiso² vutto. Esa nayo sesupacāradvayepi. Atha vā dutiyajjhānādinam adhigamāya paṭipajjato dukkhāpaṭipadādivasena kilamato yogino kāyakilamathacittupaghātādivasena vitakkādisaṅkhobhena saporipphandatāya ca cittappavattiyā dutiyajjhānādi-upacāresu kāyasāṅkhārassa oḷārikatā veditabbā. **Atisukhumoti** aññattha labbhamāno kāyasāṅkhāro

1. Pabalā (Sī), mahabbalā (Syā)

2. Taṃsadiso (Syā)

catutthajjhāne atikkantasukhumo. Sukhumabhāvopissa tattha natthi kuto oḷārikatā appavattanato. Tenāha “**appavattimeva pāpuṇāti**”ti.

Lābhisso sato anupubbassamāpattisamāpajjanavelaṃ ekāsaneneva vā sabbesaṃ jhānānaṃ paṭilābhaṃ sandhāya majjhimabhāṇakā heṭṭhimaheṭṭhimajjhānato uparūparijhānūpacārepi sukhumatarāṃ icchanti. Tattha hi sopacārānaṃ jhānānaṃ uparūpari visesavantatā santatā ca sambhaveyya, ekāvajjanūpacāraṃ vā sandhāya evaṃ vuttaṃ. Evañhi heṭṭhā vuttavādena imassa vādassa avirodho siddho bhinnavisayattā. **Sabbesaṃnyevāti** ubhayesampi. Yasmā te sabbepi vuccamānena vidhinā passaddhimicchantiyeva. **Apariggahitakāle pavattakāyasaṅkhāro pariggahitakāle paṭippassambhatī**ti idaṃ sadisasantānatāya vuttaṃ. Na hi te eva oḷārikā assāsādayo sukhumā honti. Passambhanākāro pana tesaṃ heṭṭhā vuttoyeva.

Mahābhūtapariggahe sukhumoti catudhātumukhena vipassanābhinivesaṃ sandhāya vuttaṃ. **Sakalarūpapariggahe sukhumo** bhāvanāya uparūpari paṇītabhāvato. Tenevāha “**rūpārūpapariggahe sukhumo**”ti. **Lakkhaṇārammaṇikavipassanāyāti** kalāpasammasanamāha. Nibbidānupassanāto paṭṭhāya **balavavipassanā**, tato oraṃ **dubbalavipassanā**. **Pubbe vuttanayenāti** “apariggahitakāle”ti-ādinā samathanaye vuttanayena. “Apariggahe pavatto kāyasaṅkhāro mahābhūtapariggahe paṭippassambhatī”ti-ādinā vipassanānayepi paṭippassaddhi yojetabbāti vuttaṃ hoti.

Assāti imassa “passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ”ti padassa. **Codanāsodhanāhīti** anuyogaparihārehi. **Evanti** idāni vuccamānākārena. **Kathanti** yaṃ idaṃ “passambhayaṃ -pa- sikkhatī”ti vuttaṃ, taṃ kathaṃ kena pakārena kāyasaṅkhārassa passambhanaṃ yogino ca sikkhanaṃ hotīti kathetukāmatāya pucchitvā kāyasaṅkhāre sarūpato oḷārikasukhumato vūpasamato anuyogaparihārato ca dassetuṃ “**katame kāyasaṅkhārā**”ti-ādi āradhmaṃ. Tattha **kāyikāti** rūpakāye bhavā. **Kāyappaṭibaddhāti** kāyasannissitā. Kāye sati honti, asati na honti, tato eva te akāyasamuṭṭhānāpi kāyena saṅkharīyanatīti **kāyasaṅkhārā**. **Passambhentoti** oḷārikoḷārikaṃ passambhento.

Sesapadadvayaṃ tasseva vevacanaṃ. Oḷārikañhi kāyasaṅkhāraṃ avūpasantasabhāvaṃ sannisīdāpento “**passambhento**”ti vuccati, anuppādanirodhaṃ pāpento “**nirodhento**”ti, suṭṭhu santasabhāvaṃ nayanto “**vūpasamento**”ti.

Yathārūpehīti yādisehi. **Kāyasaṅkhārehīti** oḷārikehi kāyasaṅkhārehi. **Ānamanāti** abhimukhena kāyassa namanā. **Vinamanāti** visuṃ visuṃ passato namanā. **Sannamanāti** sabbato¹, suṭṭhu vā namanā. **Paṇamanāti** pacchato namanā. **Iñjanādīni** ānamanādīnaṃ vevacanāni, adhimattāni vā abhimukhacalanādīni ānamanādayo, mandāni iñjanādayo. **Passambhayaṃ kāyasaṅkhāranti** tathārūpaṃ ānamanādīnaṃ kāraṇabhūtaṃ oḷārikaṃ kāyasaṅkhāraṃ paṭippassambhento. Tasmiñhi passambhite ānamanādayopi passambhitā eva honti.

Santaṃ sukhumanti yathārūpehi kāyasaṅkhārehi kāyassa aparipphandanahetūhi ānamanādayo na honti, tathārūpaṃ darathābhāvato santaṃ, anolārikatāya sukhumaṃ. **Passambhayaṃ kāyasaṅkhāranti** sāmaññato ekaṃ katvā vadati. Atha vā pubbe oḷārikoḷārikaṃ kāyasaṅkhāraṃ paṭippassambhento anukkamena kāyassa aparipphandanahetubhūte sukhumasukhumatare uppādetvā tepi paṭippassambhetvā paramasukhumatāya koṭippattaṃ yaṃ kāyasaṅkhāraṃ paṭippassambheti, taṃ sandhāya vuttaṃ “**santaṃ sukhumaṃ passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ**”ti.

Itīti-ādi codakavacanaṃ. Tattha **itīti** pakāratthe nipāto, **kirāti** arucisūcane, evaṇceti attho. Ayañhettha adhippāyo “vuttappakārena yadi atisukhumampi kāyasaṅkhāraṃ passambheti”ti. **Evaṃ santeti** evaṃ sati tayā vuttākāre labbhamāne. **Vātūpaladdhiyāti** vātassa upaladdhiyā. **Ca**-saddo samuccayattho, assāsādivātārammaṇassa cittassa pabhāvanā uppādanā pavattanā na hoti, te ca tena passambhetabbāti adhippāyo. **Assāsapassāsānañca pabhāvanāti** oḷārike assāsapassāse bhāvanāya paṭippassambhetvā sukhumānaṃ tesaṃ pabhāvanā ca na hoti ubhayesaṃ tesaṃ tena paṭippassambhetabbato. **Ānāpānassatiyāti** ānāpānārammaṇāya satiyā ca pavattanaṃ na hoti

1. Santato (Sī), samantato (Ka)

ānāpānānaṃ abhāvato. Tato eva taṃsampayuttassa ānāpānassatisamādhissa ca pabhāvanā uppādanāpi na hoti. **Na** hi kadāci ārammaṇena vinā sārammaṇā dhammā sambhavanti. **Na ca naṃ tanti** ettha **nanti** nipātamattaṃ. Taṃ vuttavidhānaṃ samāpattiṃ paṇḍitā paññavanto na ceva samāpajjantipi tato na vuṭṭhahantipīti yojanā. Evaṃ codako sabbenā sabbaṃ abhāvūpanayanaṃ passambhananti adhippāyena codeti.

Puna **iti kirāti**-ādi yathāvuttāya codanāya vissajjanā. Tattha **kirāti** yadīti etassa atthe nipāto. Iti kira sikkhati, mayā vuttākārena yadi sikkhatīti attho. **Evaṃ santeti** evaṃ passambhane sati. **Pabhāvanā hotīti** yadipi oḷārikā kāyasaṅkhārā paṭippassambhanti, sukhumā pana atthevāti anukkamena paramasukhumabhāvappattassa vasena nimittupattiyā ānāpānassatiyā ānāpānassatisamādhissa ca pabhāvanā ijjhatevāti adhippāyo.

Yathā kathaṃ viyāti yathāvuttavidhānaṃ taṃ kathaṃ viya daṭṭhabbaṃ, atthi kiñci tadatthasamapaṭipādane opammanti adhippāyo. Idāni opammaṃ dassetuṃ “**seyyathāpi**”-ti-ādi vuttaṃ. Tattha **seyyathāpi**ti opammatthe nipāto. **Kaṃseti** kaṃsabhājane. **Nimittanti** nimittassa, tesaṃ saddānaṃ pavattākārassāti attho. Sāmi-atthe hi idaṃ upayogavacanaṃ. **Suggahitattāti** suṭṭhu gahitattā. **Sumanasikatattāti** suṭṭhu citte ṭhapitattā. **Sūpadhāritattāti** sammadeva upadhāritattā sallakkhitattā. **Sukhumakā saddāti** anurave āha, ye appakā. Appattho hi ayaṃ ka-saddo. **Sukhumasaddanimittārammaṇatāpīti** sukhumo saddova nimittaṃ sukhumasaddanimittaṃ, tadārammaṇatāyapīti vuttaṃ hoti. Kāmaṃ tadā sukhumāpi saddā niruddhā, saddanimittassa pana suggahitattā sukhumatarasaddanimittārammaṇabhāvenapi cittaṃ pavattati. Ādito paṭṭhāya hi tassa tassa niruddhassa saddassa nimittaṃ avikkhittena cittena upadhārentassa anukkamena pariyoṣāne atisukhumasaddanimittampi ārammaṇaṃ katvā cittaṃ pavattateva. **Cittaṃ na vikkhepaṃ gacchati** tasmim yathā-upaṭṭhite nimitte samādhānasabbhāvato.

Evaṃ santeti-ādi vuttassevatthassa nigamanavasena vuttaṃ. Tattha yassa suttapadassa saddhim codanāsodhanāhi attho vutto, taṃ uddharitvā kāyānupassanāsatiṭṭhānāni vibhāgato dassetuṃ “**passambhayan**”-ti-ādi

vuttaṃ. Tattha **passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṇti** vutta-assāsapassāsā kāyoti yojanā veditabbā. Atha vā **passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṇti** ettha assāsapassāsā kāyoti evamattho daṭṭhabbo. **Mahāsatipaṭṭhānasutte**¹ kāyānupassanaṃ kathentena paṭhamacatukkasēva vuttattā, **ānāpānassatisutte**pi “yasmim samaye bhikkhave bhikkhu dīghaṃ vā assasanto dīghaṃ assasāmīti pajānāti -pa- passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṇti passasissāmīti sikkhati. Kāye kāyānupassī bhikkhave tasmim samaye bhikkhu viharatī”ti²vuttattā ca “kāyānupassanāvasena vuttassa paṭhamacatukkasā”ti vuttaṃ.

Ādikammikassa kammaṭṭhānavasenāti samathakammaṭṭhānaṃ sandhāya vuttaṃ, vipassanākammaṭṭhānaṃ pana itaracatukkesupi labbhateva. **Etthātipaṭhamacatukke. Saha paṭisambhidāhīti** nidassanamattametam, puññavantaṇaṃ pana upanissayasampannaṇaṃ abhiññāpi sijjhatiyeva. **Catubbidhanti** pātimokkhasaṃvarādivasena catubbidham. **Anāpajjananti** sattannaṃ āpattikkhandhānaṃ aññatarassa anāpajjanaṃ. **Āpannavuṭṭhānanti** āpannasappaṭikammāpattito yathādhammaṃ paṭikammakaraṇena vuṭṭhānaṃ, desanāgāminito desanāya, vuṭṭhānagāminito parivāsādivinayakammakaraṇena vuṭṭhānanti vuttaṃ hoti. Desanāyapi hi āpannāpattito vuṭṭhānaṃ hotīti sāpi vuṭṭhānaneva saṅgahitā. **Kilesehi ca appaṭipīlananti** kodho upanāho makkho palāso issā macchariyaṃ māyāsāṭheyyaṃthambho sārambhomaṇo atimāno mado pamādoti evamādihi pāpadhammehi appaṭipīlaṇaṃ, tesam anuppādananti vuttaṃ hoti.

Yamidaṃ ābhisamācārikasīlaṃ vuccatīti sambandho. **Dve asīti khandhakavattāni cuddasavidham mahāvattanti** ettha **mahāvattaṃ** nāma vattakkhandhake vuttāni āgantukavattaṃ āvāsikagamika-anumodanabhattagga- piṇḍacārika-āraññikasenaśanañantāgharavaccakuṭi-upajjhāyasaddhivihārika-ācariya-antevāsikavattanti cuddasa vattāni. Tato aññāni pana kadāci tajjanīyakammakatādikāleyeva caritabbāni dvāsīti khandhakavattāni, na sabbāsu avatthāsu caritabbāni, tasmā mahāvattesu agaṇitāni. Tattha “pārivāsikānaṃ bhikkhūnaṃ vattaṃ paññapessāmi”ti³ ārabhitvā “na upasampādetabbaṃ -pa- na chamāyaṃ caṅkamante caṅkame caṅkamitabbaṃ”ti³ vuttavattāni chasaṭṭhi, tato

1. Dī 2. 231; Ma 1. 70 piṭṭhesu.

2. Ma 3. 126 piṭṭhe.

3. Vi 4. 83 piṭṭhe.

param “na bhikkhave pārivāsikena bhikkhunā pārivāsikavuḍḍhatarena bhikkhunā saddhiṃ mūlāyapaṭikassanārahena, mānattārahena, mānattacārikena, abbhānārahena bhikkhunā saddhiṃ ekacchanne āvāse vatthabban”ti-ādinā¹ vuttāni pakatatte caritabbhehi anaññattā visum tāni agaṇetvā pārivāsikavuḍḍhatarādīsu puggalantaresu caritabbattā tesam vasena sampiṇdetvā ekekaṃ katvā gaṇitāni pañcāti ekasattati vattāni, ukkhepanīyakammakatavattesu vattapaññāpanavasena vuttam “na pakatattassa bhikkhuno abhivādanam -pa- nahāne piṭṭhiparikammaṃ sādītābhan”ti² idaṃ abhivādanādīnamasādiyanam ekaṃ, “na pakatatto bhikkhu sīlavipattiyā anuddhamsetabbo”ti-ādīni² ca dasāti evametāni dvāsīti. Etesveva pana kānici tajjanīyakammādivattāni kānici pārivāsikādivattānīti aggahitaggahaṇena dvāsīti eva. Aññattha pana aṭṭhakathāpadese appakaṃ ūnamadhikaṃ vā gaṇanūpagam na hotīti asīti khandhakavattānīti vuccati. **Ābhisamācārikasīlanti** ettha **abhisamācāro** uttamasamācāro, abhisamācārova ābhisamācārikaṃ, abhisamācāraṃ vā ārabha paññattam ābhisamācārikaṃ, tadeva sīlanti ābhisamācārikasīlam. Khandhakavattapariyāpannassa sīlassetaṃ adhivacanam. **Aham sīlam rakkhāmi, kiṃ ābhisamācārikenāti**-ādīsu **sīlanti** ubhatovibhaṅgapariyāpannameva gahetabham khandhakavattapariyāpannassa ābhisamācārikaggahaṇena gahitattā. **Paripūreti** paripuṇṇe, paripūriteti vā attho.

Tatoti yathāvuttasīlavisodhanato param. **Āvāsoti** āvāsapalibodho. **Kulanti**-ādīsipi eseva nayo. Tattha³ **āvāsoti** ekopi ovarako vuccati ekampi pariveṇam sakalopi saṃghārāmo. Svāyam na sabbasseva palibodho hoti, yo panettha navakammādi-ussukkaṃ vā āpajjati, bahubhaṇḍasannicayo vā hoti, yena kenaci vā kāraṇena apekkhavā paṭibaddhacitto, tasseva palibodho hoti, na itarassa.

Kulanti nātikulaṃ vā upaṭṭhākakulaṃ vā. Ekaccassa hi upaṭṭhākakulampi “sukhite sukhito”ti-ādinā nayena saṃsaṭṭhassa viharato palibodho hoti, so kulamānusakehi vinā dhammassavanāya sāmantavihārampi na gacchati. Ekaccassa mātāpitaropi palibodhā na honti koraṇḍakavihāravāsīttherassa bhāgiṇeyyadahaṇabhikkhuno viya.

1. Vi 4. 86 piṭṭhe. 2. Vi 4. 52 piṭṭhe. 3. Visuddhi 1. 87 piṭṭhādīsipi passitabham.

Lābhoti cattāro paccayā. Te kathaṃ palibodhā honti? Puññavantassa hi bhikkhuno gatagataṭṭhāne manussā mahāparivāre paccaye denti, so tesaṃ anumodento dhammaṃ desento samaṇadhammaṃ kātuṃ okāsaṃ na labhati, aruṇuggamanato yāva paṭhamayāmo, tāva manussasaṃsaggo na upacchiṃjati, puna balavapaccūseyeva bāhullikapiṇḍapātikā āgantvā “bhante asuko upaṭṭhāko upāsako upāsikā amacco amaccadhītā tumhākaṃ dassanakāmā”ti vadanti, so “gaṇhāvuso pattacīvaran”ti gamanasajjova hoti niccabyāvaṇo, tasseva te paccayā palibodhā honti. Tena gaṇaṃ pahāya yattha naṃ na jānanti, tattha ekakena caritabbaṃ. Evaṃ so palibodho upacchiṃjati.

Gaṇoti suttantikagaṇo vā ābhidhammikagaṇo vā. Yo tassa uddesaṃ vā paripucchaṃ vā dento samaṇadhammassa okāsaṃ na labhati, tassa gaṇo palibodho hoti. Tena so evaṃ upacchinditabbo—sace tesaṃ bhikkhūnaṃ bahu kataṃ¹ hoti, appaṃ avasiṭṭhaṃ, taṃ niṭṭhapetvā araṇṇaṃ pavisitabbaṃ. Sace appaṃ kataṃ, bahu avasiṭṭhaṃ, yojanato paraṃ agantvā antoyojanaparicchede aññaṃ gaṇavācakaṃ upasaṅkamitvā “ime āyasmā uddesādīhi saṅgaṇhatū”ti vattabbaṃ. Evampi alabhamānena “mayhaṃ āvuso ekaṃ kiccaṃ atthi, tumhe yathāphāsukaṭṭhānāni gacchathā”ti gaṇaṃ pahāya attano kammaṃ katabbaṃ.

Kammenāti kammaṃ palibodhena. “Kammaṇca pañcamaṇ”tipi pāṭho. Tattha **kammanti** navakammaṃ. Taṃ karontena vaḍḍhakī-ādīhi laddhāladdhaṃ jānitabbaṃ, katākate ussukkaṃ āpajjitabbanti sabbathāpi palibodho hoti. Sopi evaṃ upacchinditabbo—sace appaṃ avasiṭṭhaṃ hoti, niṭṭhapetabbaṃ. Sace bahu, saṃghikaṃ ce, navakammaṃ saṃghassa vā bhārahārahakabhikkhūnaṃ vā niyyātetabbaṃ. Attano santakaṃ ce, attano bhārahārahakānaṃ niyyātetabbaṃ. Tādisaṃ alabhantena saṃghassa pariccajivā gantabbaṃ.

Addhānanti maggagamaṇaṃ. Yassa hi katthaci pabbajjāpekkho vā hoti, paccayaṇaṃ vā kiñci laddhabbaṃ hoti. Sace taṃ alabhanto na sakkoti adhivāsetuṃ, araṇṇaṃ pavisitvā samaṇadhammaṃ karontassapi gamikacittaṃ nāma

1. Gataṃ (Sī), gahitaṃ (Visuddhi 1. 90 piṭṭhe.)

duppaṭivinodayaṃ hoti, tasmā gantvā taṃ kiccaṃ tūretvāva samaṇadhamme ussukkaṃ kātappaṃ.

Ñāṭṭi vihare

ācariyupajjhāyasaddhivihārika-antevāsikasamānupajjhāyakasamānācariyakā, ghare mātā pitā bhātāti evamādikā. Te gilānā imassa palibodhā honti. Tasmā so palibodho te upaṭṭhahitvā tesam pākatikakaraṇena upacchinditabbo.

Tattha upajjhāyo tāva gilāno sace lahuṃ na vuṭṭhāti, yāvajīvaṃ paṭijaggitabbo, tathā pabbajjācariyo upasampadācariyo saddhivihāriko upasampāditaṃ pabbajjita-antevāsikasamānupajjhāyakā ca.

Nissayācariya-uddesācariyanissaya-antevāsika-uddesāntevāsikasamānācariyakā ā pana yāva nissaya-uddesā anupacchinnā, tāva paṭijaggitabbā. Pahontena tato uddhampi paṭijaggitabbā eva. Mātāpitūsu upajjhāye viya

paṭijaggitappaṃ¹. Sacepi hi te rajje ṭhitā honti, puttato ca upaṭṭhānaṃ paccāsīanti, kātappaṃ eva. Atha tesam bhesajjaṃ natthi, attano santakaṃ dātappaṃ. Asati, bhikkhācariyāya pariyesitvāpi dātappaṃ eva.

Bhātubhaginīnaṃ pana tesam santakameva yojetvā dātappaṃ. Sace natthi, attano santakaṃ tāvakālikaṃ datvā pacchā labhantena gaṇhitappaṃ, alabhantena na codetabbā. Aññātakassa bhaginiyā sāmikassa bhesajjaṃ neva kātuṃ, na dātuṃ vaṭṭati, “tuyhaṃ sāmikassa dehi”ti vatvā pana bhaginiyā dātappaṃ. Bhātu jāyāyapi eseṃ nayo, tesam pana puttā imassa ñātakāyevāti tesam kātuṃ vaṭṭati.

Ābādhoti yo koci rogo. So bādhayamāno palibodho hoti, tasmā bhesajjakaraṇena upacchinditabbo. Sace pana katipāhaṃ bhesajjaṃ karontassapi na vūpasammati, “nāhaṃ tuyhaṃ dāso, na bhatako, taṃyevamhi posento anamatagge saṃsāraṇaṃ dukkhappaṃ”ti attabhāvaṃ garahitvā samaṇadhammo kātabbo.

Ganthoti pariyattipariharaṇaṃ. Taṃ sajjhāyādīhi niccabyāvaṇasseva palibodho hoti, na itarassa.

1. Paṭipajjitappaṃ (Si)

Iddhiyāti iddhipalibodhena. “Iddhīti te dasā”tipi pāṭho. Tattha **iddhī**ti pothujjanikā iddhi. Sā hi uttānaseyyakadārako viya taruṇasassaṃ viya ca dupparihārā hoti, appamattakena ca bhijjati. Sā pana vipassanāya palibodho hoti, na samādhissa samādhim patvā pattabbato, tasmā vipassanāṭṭhikena iddhipalibodho upacchinditabbo, itarena avasesāti. Kammatṭhānabhāvanam paribundheti uparodheti pavattitum na detīti **palibodho**, ra-kārassa la-kāram katvā vutto, paripanthoti attho. **Upacchinditabboti** samāpanena saṅgahaṇena uparundhitabbo, apalibodho kātabboti attho.

Kammatṭhāne niyutto **kammatṭhāniko**, bhāvanamanuyuñjanto. Tena kammatṭhānikena. **Paricchinditvā**ti “imasmiṃ vihāre sabbepi bhikkhū”ti evaṃ paricchinditvā. **Sahavāsīnanti** sahavāsīnam bhikkhūnam. **Muducittataṃ janetī**ti attani muducittataṃ uppādeti. Ayaṅca sahavāsīnam cittamaddavajananādi attho “manussānam piyo hotī”ti-ādinayappavattena **mettānisamsasuttena**¹ dīpetabbo.

Anolīnavuttiko hotīti sammāpaṭipattiyam olīnavuttiko hīnavīriyo na hoti, āradhaviṇṇa hotīti attho. Dibbesupi ārammaṇesu, pageva itaresūti adhippāyo. **Sabbatthā**ti sabbasmiṃ samaṇakaraṇīye, sabbasmiṃ vā kammatṭhānānuyoge. **Atthayitabbanti** pubbāsevanavasena atthayitabban. Yogassa bhāvanāya anuyuñjanaṃ yogānuyogo, tadeva karaṇīyaṭṭhena kammaṃ, tassa **yogānuyogakammasa**. **Padatṭhānattā**ti nipphattihetuttā.

Odātakasiṇe ālokaasiṇam, kasiṇugghāṭimākāsakasiṇe paricchinnākāsakasiṇaṅca antogadham katvā pāliyam pathavīkasiṇādīnam rūpajjhānārammaṇānam aṭṭhannaṃyeva kasiṇānam sarūpato vuttattā ākāsaasiṇam ālokaasiṇaṅca vajjetvā “**aṭṭhatimsārammaṇesū**”ti pāliyam āgatanayeneva vuttam. Aṭṭhakathānayaṇa pana ākāsaasiṇe ālokaasiṇe ca visum gahite cattālīsaṃyeva kammatṭhānāni. Tatrimāni cattālīsa kammatṭhānāni—dasa kasiṇā dasa

1. Am 3. 1 piṭṭhe.

asubhā dasa anussatiyo cattāro brahmavihārā cattāro āruppā ekā saññā ekam vavatthānanti. Tattha pathavīkasiṇaṃ āpokasiṇaṃ tejokasiṇaṃ vāyokasiṇaṃ nīlakasiṇaṃ pītakasiṇaṃ lohītakasiṇaṃ odātakasiṇaṃ ālokakasiṇaṃ paricchinṇākāsakasiṇanti ime **dasa kasiṇā**. Uddhumātataṃ vinīlakam vipubbakam vicchiddakam vikkhāyitakam vikkhittakam hatavikkhittakam lohītakam puḷavakam aṭṭhikanti ime **dasa asubhā**. Buddhānussati dhamma saṃgha sīla cāga devatānussati maraṇassati kāyagatāsati ānāpānassati upasamānussatīti imā **dasa anussatiyo**. Mettā karuṇā muditā upekkhāti ime **cattāro brahmavihārā**. Ākāsañāṇcāyatanam viññāṇaṇcāyatanam ākiñcaññāyatanam nevaśāññānāśāññāyatananti ime **cattāro āruppā**. Āhāre paṭikūlasaññā **ekā saññā**. Catudhātuvavatthānam **ekam vavatthānanti**.

Yaṃ yassa caritānukūlanti ettha rāgacaritassa tāva dasa asubhā kāyagatāsati ekādasa kammaṭṭhānāni anukūlāni, dosacaritassa cattāro brahmavihārā cattāri vaṇṇakasiṇānīti aṭṭha, mohacaritassa ca vitakkacaritassa ca ekam ānāpānassatikammaṭṭhānameva, saddhācaritassa purimā cha anussatiyo, buddhacaritassa maraṇassati upasamānussati catudhātuvavatthānam āhāre paṭikūlasaññāti cattāri, sesakasiṇāni cattāro ca āruppā sabbacaritānam anukūlāni. Kasiṇesu ca yaṃ kiñci parittam vitakkacaritassa, appamāṇam mohacaritassa anukūlanti veditabban. **Yathāvutteneva nāyenāti** “yogānuyogakammasa padaṭṭhānattā”ti imamattham atidissati.

Yaṃ kammaṭṭhānam gahetukāmo hoti, tasseva vasena catukkapañcakajjhānāni nibbattetvā jhānapadaṭṭhānam vipassanam vaḍḍhetvā āsavakkhayappattassa khīṇāsavassa santike gahetabbanti āha **“imināva kammaṭṭhānena -pa- uggahetabban”ti**. **Arahantādayo hīti**-ādi ekaccakhīṇāsavato bahussutova kammaṭṭhānadāne seyyohi dassanattam āraddham. **Mahāhatthipatham nīharanto viyāti** kammaṭṭhānapathavim mahāhatthipatham katvā dassento viya. **Sappāyāsappāyam paricchinditvāti** yassa kammaṭṭhānam ācikkhati, tassa upakārānupakāram yuttimagganena paricchinditvā.

Idāni kammaṭṭhānadāyakassa santikaṃ gacchantena dhotamakkhitehi pādehi upāhanā āruhitvā chattaṃ gahetvā telanālimadhuphāṇi tādīni gāhāpetvā antevāsikaparivutena na gantabbaṃ, gamikavattaṃ pana pūretvā attano pattacīvaraṃ sayameva gahetvā antarāmagge yaṃ yaṃ vihāraṃ pavisati, sabbattha pavīṭṭhakāle āgantukavattaṃ, nikkhamanakāle gamikavattanti yathārahaṃ taṃ taṃ vattaṃ pūrentena sallahukaparikkhārena paramasallekhavuttinā hutvā gantabbanti imamatthaṃ saṅkhipitvā dassento “**sallahukavuttinā vinayācārasampannena**”ti āha. Evaṃ pana gantvā taṃ vihāraṃ pavisantena antarāyeva dantakaṭṭhaṃ kappiyaṃ kārāpetvā gahetvā pavisitabbaṃ, na ca muhuttaṃ vissamitvā pādadhovanamakhanādīni katvā ācariyassa santikaṃ gamissāmīti aññaṃ pariveṇaṃ pavisitabbaṃ. Kasmā? Sace hissa tatra ācariyassa visabhāgā bhikkhū bhaveyyuṃ, taṃ te āgamanakāraṇaṃpucchitvā ācariyassa avaṇṇaṃ pakāsetvā “naṭṭhosi, sace tassa santikaṃ āgato”ti vipphaṇṇasāraṃ uppādeyyuṃ, yena tatova paṭinivatteyya, tasmā ācariyassa vasanaṭṭhānaṃ pucchitvā ujukaṃ tattheva gantabbaṃ.

Vuttappakāramācariyanti—

“Piyo garu bhāvanīyo, vattā ca vacanakkhamo.

Gambhīraṇca kathaṃ kattā, no caṭṭhāne niyojako”ti¹—

evamādinā vuttappakāraṃ saddhādiguṇasamannāgataṃ ekantahitesim vuḍḍhipakkhe ṭhitaṃ kalyāṇamittaṃ ācariyaṃ. **Vattapaṭipattiyā ārādhitaṭṭhassā**ti ettha sace ācariyo daharataro hoti, pattacīvaraṇapaṭiggahaṇādīni na sāditaṭṭhāni. Sace vuḍḍhataro, gantvā ācariyaṃ vanditvā ṭhātabbaṃ. “Nikkhipāvuso pattacīvaraṇaṃ”ti vuttena nikkhipitabbaṃ. “Pānīyaṃ pivā”ti vuttena sace icchati, pātabbaṃ. “Pāde dhovā”ti vuttena na tāva dhovitaṭṭhā. Sace hi ācariyena ābhatamudakaṃ bhavēyya, na sārappaṃ siyā. “Dhovāvuso, na mayā ābhataṃ, aññehi ābhatan”ti vuttena pana yattha ācariyo na passati, evarūpe paṭicchanne vā okāse abbhokāsavihārassapi vā ekamante nisīditvā pādā dhovitaṭṭhā. Sace ācariyo telanālim āharati, uṭṭhahitvā ubho hi hatthehi

1. Am 2. 422; Khu 10. 142; Khu 11. 356 piṭṭhesu.

sakkaccaṃ gaheṭṭabbā. Sace hi na gaṇheyya, “ayaṃ bhikkhu ito eva paṭṭhāya sambhogaṃ kopetī”ti ācariyassa aññathattaṃ bhaveyya. Gahetvā pana na āditova pādā makkhetabbā. Sace hi taṃ ācariyassa gattabbhañjanatelaṃ bhaveyya, na sārappaṃ siyā, tasmā paṭṭhamā sīsā makkhetvā khandhādīni makkhetabbāni. “Sabbapārihāriyatelamidaṃ āvuso, pādepi makkhehi”ti vuttena pana pāde makkhetvā “imaṃ telanāḷiṃ ṭhapemi bhante”ti vatvā ācariye gaṇhante dātabbā.

Gatadivasato paṭṭhāya “kammaṭṭhānaṃ me bhante kathetha” iccevaṃ na vattabbaṃ. Dutiyadivasato pana paṭṭhāya sace ācariyassa pakati-upaṭṭhāko atthi, taṃ yācitvā vattaṃ kātabbaṃ. Sace yācitopi na deti, okāse laddheyyeva kātabbaṃ. Karontena ca khuddakamajjhimaṃ mahantāni tīṇi dantakaṭṭhāni upanāmetabbāni. Sītaṃ uṇhanti duvidhaṃ mukhadhovanudakañca nhānodakañca paṭiyādetabbāni. Tato yaṃ ācariyo tīṇi divasāni paribhuñjati, tādīseva niccaṃ upaṭṭhāpetabbāni, niyamaṃ akatvā yaṃ vā taṃ vā paribhuñjantassa yathāladdhaṃ upanāmetabbāni. Ki¹ bahunā vuttena, yaṃ taṃ bhagavatā “antevāsikena bhikkhave ācariyamhi sammā vattitabbāni. Tatrāyaṃ sammāvattana—kālasseva vuṭṭhāya upāhanā omuñcitvā ekaṃsaṃ uttarāsaṅgaṃ karitvā dantakaṭṭhaṃ dātabbaṃ, mudodakaṃ dātabbaṃ, āsanaṃ paññāpetabbāni. Sace yāgu hoti, bhājanaṃ dhovitvā yāgu upanāmetabbā”ti-ādikaṃ¹ khandhake vattaṃ paññattaṃ, taṃ sabbampi kātabbaṃ. Iti iminā yathāvuttena nayena paṭipajjanto vattapaṭipattiyā cittaṃ ārādhetīti dāṭṭhabbaṃ.

Pañcasandhikanti pañcapabbaṃ, pañcabhāganti attho. **Kammaṭṭhānassa uggaṇṇhananti** kammaṭṭhānaganthassa uggaṇṇhanaṃ, tadatthaparipucchā **kammaṭṭhānassa paripucchanā**. Atha vā ganthato atthato ca kammaṭṭhānassa uggaṇṇhanaṃ **uggaho**, tattha saṃsayaparipucchanā **paripucchā**. **Kammaṭṭhānassa upaṭṭhānanti** nimittupaṭṭhānaṃ, evaṃ bhāvanamanuyuñjantassa “evamidaṃ nimittaṃ upaṭṭhātī”ti upadhāraṇaṃ. Tathā **kammaṭṭhānappanā** “evaṃ jhānamappetī”ti. **Kammaṭṭhānassa lakkhaṇanti** gaṇanānubandhanāphusaṇānaṃ vasena bhāvanaṃ ussukkāpetvā ṭhapanāya² sampatti, tato parampi vā sallakkhaṇādivasena matthakappattīti kammaṭṭhānasabhāvassa sallakkhaṇaṃ. Tenāha “**kammaṭṭhānasabhāvupadhāraṇanti vuttaṃ hotī**”ti.

1. Vi 3. 58 piṭṭhe.

2. Appanāya (Ka)

Attanāpi na kilamati odhiso kammaṭṭhānassa uggaṇhanato, tato eva **ācariyampi na viheṭṭeti** dhammādhikaraṇampi bhāvanāya matthakaṃ pāpanato. **Tasmāti** taṃnimittaṃ attano akilamana-ācariyāviheṭṭhanahetu. **Thokanti** thokaṃ thokaṃ. **Tatthāti** yattha ācariyo vasati, tattha. **Sappāyaṃ hotīti** āvāsasappāyādilābhena manasikāraphāsutā bhāvanānukūlatā hoti. **Yojanaparamanti** iminā gāvuta-aḍḍhayojanānipi saṅgaṇhāti. Yasmā pana mandapaṇṇo gāvute aḍḍhayojane yojanamatte vā vasanto kammaṭṭhānassa kismiṇcideva ṭhāne sandehe vā satisammose vā jāte kālasseva vihare vattaṃ katvā antarāmagge piṇḍāya caritvā bhattakiccapariyosāneyeva ācariyassa vasanaṭṭhānaṃ gantvā taṃ divasaṃ ācariyassa santike kammaṭṭhānaṃ sodhetvā dutiyadivase ācariyaṃ vanditvā nikkhamitvā antarāmagge piṇḍāya caritvā akilamantoyeva attano vasanaṭṭhānaṃ āgantuṃ sakkhissati, tasmā vuttaṃ “**mandapaṇṇo yojanaparamaṃ gantvā**”ti. Sace tikkhapaṇṇo yojanaparama phāsukaṭṭhānaṃ na labhati, tena kammaṭṭhāne sabbaṃ gaṇṭhiṭṭhānaṃ chinditvā visuddhaṃ āvajjanapaṭibaddhaṃ kammaṭṭhānaṃ katvā yojanaparamato dūrampi gantuṃ vaṭṭatīti āha “**tikkhapaṇṇo dūrampi gantvā**”ti.

Aṭṭhārasasenāsanadosavivajjanti mahattaṃ, navattaṃ, jiṇṇattaṃ, panthanissitattaṃ, soṇḍī, paṇṇaṃ, pupphaṃ, phalaṃ, patthanīyatā, nagarasannissitatā, dārusannissitatā, khettaṣannissitatā, visabhāgānaṃ puggalānaṃ atthitā, paṭṭanasannissitatā, paccantasannissitatā, rajjasīmasannissitatā, asappāyatā, kalyāṇamittānaṃ alābhoti imehi aṭṭhārasahi senāsanadosehi vivajjitaṃ. Imesaṃhi aṭṭhārasannaṃ dosānaṃ aññatarena samannāgataṃ senāsaṇaṃ bhāvanāya ananurūpaṃ.

Kasmā? **Mahāvihāre**¹ tāva bahū nānāchandā sannipatanti, te aññamaññaṃ paṭiviruddhatāya vattaṃ na karonti, bodhiyaṅgaṇādīni asammaṭṭhāneva honti, anupaṭṭhāpitaṃ pāṇīyaṃ paribhojanīyaṃ. Tatrāyaṃ “gocaragāme piṇḍāya carissāmi”ti pattacīvaramādāya nikkhantopi sace passati vattaṃ akataṃ, pāṇīyaghaṭaṃ vā rittaṃ, athānena vattaṃ kātabbaṃ hoti, pāṇīyaṃ

1. Visuddhi 1. 115 piṭṭhādīsu.

upaṭṭhāpetabbaṃ, akaronto vattabhede dukkaṭaṃ āpajjati. Karontassa kālo atikkamati, atidivā pavittṭho niṭṭhitāya bhikkhāya kiñci na labhati. Paṭisallānagatopi sāmaṇeradaharabhikkhūnaṃ uccāsaddena saṃghakammehi ca vikkhipati. Yattha pana sabbaṃ vattaṃ katameva hoti, avasesāpi ca ghaṭṭanā natthi, evarūpe mahāvihārepi vihātabbaṃ.

Navavihāre bahu navakammaṃ hoti. Akarontaṃ ujjhāyanti. Yattha pana bhikkhū evaṃ vadanti “āyasmā yathāsukhaṃ samaṇadhammaṃ karotu, mayaṃ navakammaṃ karissāmā”ti, evarūpe vihātabbaṃ.

Jiṇṇavihāre pana bahu paṭijaggitaṃ hoti, antamaso attano senāsanaṃ attampi appaṭijaggantaṃ ujjhāyanti, paṭijaggantassa kammaṭṭhānaṃ parihāyati.

Panthanissite mahāpathavihāre rattindivaṃ āgantukā sannipatanti. Vikāle āgatānaṃ attano senāsanaṃ datvā rukkhamaṃ vā pāsāṇapiṭṭhe vā vasitabbaṃ hoti, punadivasepi evamevāti kammaṭṭhānaṃ okāso na hoti. Yattha pana evarūpo āgantukasambādho na hoti, tattha vihātabbaṃ.

Soṇḍi nāma pāsāṇapokkharāṇi hoti. Tattha pāṇiyatthaṃ mahājano samosarati, nagaravāsīnaṃ rājakulūpakattherānaṃ antevāsikā rajanakammaṭṭhāya āgacchanti, tesaṃ bhājanadārudoṇikādīni pucchantānaṃ “asuke ca asuke ca ṭhāne”ti dassetabbāni honti. Evaṃ sabbakālampi niccabyāvaṇṇaṃ hoti.

Yattha nānāvidhaṃ **sākapaṇṇaṃ** hoti, tatthassa kammaṭṭhānaṃ gahetvā divāvihāraṃ nisinnassapi santike sākahārikā gāyamānā paṇṇaṃ uccinantiyo visabhāgasaddasaṃghaṭṭanena kammaṭṭhānantarāyaṃ karonti.

Yattha pana nānāvidhā **mālāgacchā** supupphitā honti, tatrāpi tādisoyeva upaddavo.

Yattha nānāvidhaṃ **ambajambupanasādiphalaṃ** hoti, tattha phalatthikā āgantvā yācanti, adentassa kujjhanti, balakkārena vā gaṇhanti, sāyanhasamaye vihāramajjhe caṅkamantena te disvā “kiṃ upāsakā evaṃ karoṭhā”ti vuttā yathāruci akkosanti, avāsāyapissa parakkamanti.

Patthanīye pana lokasammate dakkhiṇagirihaṭṭhikucchicetiyaḡiricittalapabbatasadise vihare viharantaṃ “ayaṃ arahā”ti sambhāvetvā vanditukāṃā manussā samantā osaranti, tenassa na phāsu hoti. Yassa pana taṃ sappāyaṃ hoti, tena divā aññattha gantvā rattim vasiṭabbaṃ.

Nagarasannissite visabhāgārammaṇāni āpāthamāgacchanti, kumbhadāsiyopi ghaṭehi nighaṃsantiyo gacchanti, okkamitvā maggaṃ na denti, issaramanussāpi vihāramajjhe sāṇim parikkhipitvā nisīdanti.

Dārusannissaye pana yattha kaṭṭhāni ca dabbupakaraṇarukkā ca santi, tattha kaṭṭhahārikā pubbe vuttasākapupphahārikā viya aphāsuṃ karonti. “Vihare rukkā santi, te chinditvā gharāni karissāṃā”ti manussā āgantvā chindanti. Sace sāyanhasamaye padhānagharā nikkhamitvā vihāramajjhe caṅkamanto te disvā “kiṃ upāsakā evaṃ karoṭhā”ti vadati, yathārucci akkosanti, avāsāyapissa parakkamanti.

Yo pana **khetasannissito** hoti samantā khethehi parivārito, tattha manussā vihāramajjheyeva khalāṃ katvā dhaññaṃ maddanti, pamukhesu sayanti, aññaṃpi bahuṃ aphāsuṃ karonti. Tatrapi mahāsaṃghabhogo hoti, ārāṃmikakulānaṃ¹ gāvo rundhanti, udakavāraṃ paṭisedhenti, manussā vihisīsaṃ gahetvā “passatha tumhākaṃ ārāṃmikakulānaṃ kamman”ti saṃghassa dassenti. Tena tena kāraṇena rājarājamahāmatṭānaṃ gharadvāraṃ gantabbaṃ hoti, ayampi khetasannissiteneva saṅgahito.

Yattha **aññaṃaññaṃavisabhāgā verī** bhikkhū viharanti, ye kalahaṃ karontā “mā bhante evaṃ karoṭhā”ti vāriyamānā “etassa paṃsukūlikassa āgatakālato paṭṭhāya paṭṭhāmhā”ti vattāro bhavanti.

Yopi **udakapaṭṭanaṃ vā thalapattanaṃ vā** sannissito hoti, tattha abhiṇhaṃ nāvāhi ca satthehi ca āgatamanussā “okāsaṃ detha, pāṇiyaṃ detha, loṇaṃ dethā”ti ghaṭṭayantā aphāsuṃ karonti.

Paccantasannissite pana manussā buddhādīsu appasannā honti.

1. Ārāṃmikā kulānaṃ (Ka)

Rajjasīma sannissite rājabhayam hoti. Tañhi padesaṃ eko rājā “na mayham vase vattatī”ti paharati, itaropi “na mayham vase vattatī”ti. Tatrāyam bhikkhu kadāci imassa rañño vijite vicarati, kadāci etassa, atha nam “carapuriso ayan”ti maññamānā anayabyasanaṃ pāpenti.

Asappāyatāti visabhāgarūpādi-ārammaṇasamosaraṇena vā amanussapariggahitatāya vā asappāyatā. Tatridaṃ vatthu—eko kira thero araṇṇe vasati. Athassa ekā yakkhinī paṇṇasāladvāre thatvā gāyi. So nikkhamitvā dvāre aṭṭhāsī, sā gantvā caṅkamanasīse gāyi. Thero caṅkamanasīsaṃ agamāsī, sā sataporise papāte thatvā gāyi. Thero paṭinivatti, atha nam sā vegena gantvā gahetvā “mayā bhante na eko, na dve tumhādisā khādītā”ti āha.

Yattha na sakkā hoti ācariyaṃ vā ācariyasamaṃ vā upajjhāyaṃ vā upajjhāyasamaṃ vā kalyāṇamittaṃ laddhuṃ, tattha so **kalyāṇamittānaṃ alābho** mahādosoyeva. Tasmā imesaṃ aṭṭhārasannaṃ dosānaṃ aññatarena samannāgataṃ senāsanaṃ bhāvanāya ananurūpanti veditabbaṃ. Vuttampi cetaṃ **aṭṭhakathāsu**—

“Mahāvāsaṃ navāvāsaṃ, jarāvāsaṃ panthaniṃ.
Soṇḍim paṇṇaṃ pupphaṃ, phalaṃ patthitameva ca.
Nagaraṃ dārunā khettaṃ, visabhāgena paṭṭanaṃ.
Paccantasīmāsapāyaṃ, yattha mitto na labbhati.
Aṭṭhāresetāni ṭhānāni, iti viññāya paṇḍito.
Ārakā parivajjeyya, maggaṃ sappātibhayaṃ yathā”ti¹.

Pañcasenāsanaṅgasamannāgatanti gāmato nātidūranāccāsannatādīhi pañcahi senāsanaṅgehi samannāgataṃ. Vuttañhetam bhagavatā—

“Kathaṃca bhikkhave senāsanaṃ pañcaṅgasamannāgataṃ hoti?
Idha bhikkhave senāsanaṃ nātidūraṃ hoti nāccāsannaṃ
gamaṇāgamanasampannaṃ, divā appākiṇṇaṃ rattiṃ appasaddaṃ
appanigghosaṃ, appaḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassaṃ,
tasmim kho pana senāsane

Viharantassa appakasirena uppajjanti
 cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārā, tasmim kho
 pana senāsane therā bhikkhū viharanti bahussutā āgatāgamā
 dhammadharā vinayadharā mātikādhārā, te kālena kālān
 upasaṅkamitvā paripucchati paripaṇhati ‘idaṁ bhante kathān, imassa
 ko attho’ti. Tassa te āyasmanto avivaṭaṇceva vivaranti, anuttānikataṇca
 uttānīm karonti, anekavihitesu ca kaṅkhāṭhāniyesu dhammesu kaṅkham
 paṭivinodenti. Evaṁ kho bhikkhave senāsanān pañcaṅgasamannāgataṁ
 hotī’ti¹.

Ettha ca nātidūraṁ nāccāsannaṁ gamanāgamanasampannanti ekaṁ
 aṅgaṁ, divā appākiṇṇaṁ rattiṁ appasaddaṁ appanigghosanti ekaṁ,
 appaḍaṁsamakasavātātapasarīsapasamphassanti ekaṁ, tasmim kho pana
 senāsane viharantassa -pa- parikkhārāti ekaṁ, tasmim kho pana senāsane
 therā -pa- kaṅkham paṭivinodenti ekaṁ. Evaṁ pañcaṅgāni veditabbāni.

Upacchinnakhuddakapalibodhenāti ettha pana khuddakapalibodhe
 upacchindantena dīghāni kesanakhalomāni chinditabbāni, jiṇṇacīvaresu
 aggaḷa-anuvātaparibhaṇḍadānādīnā dāḷhikammaṁ vā tantucchedādīsū
 tunnakammaṁ vā kātabbān, kiliṭṭhāni vā rajitabbāni. Sace patte malaṁ hoti,
 patto pacitabbo, mañcapīṭhādīni sodhetabbāni. **Bhattasammadaṁ**
paṭivinodetvāti bhojananimittaṁ parissamaṁ vinodetvā. Āhāre hi āsayān
 pavitṭhamatte tassa āgantukatāya yebhuyyena siyā sarīrassa koci parissamo,
 taṁ vūpasametvā. Tasmim hi avūpasante sarīrakhedena cittaṁ ekaggataṁ
 na labheyyāti. Uggahetabbato uggaho, sabbopi kammaṭṭhānavidhi, na pubbe
 vutta-uggahamattaṁ. Ācariyato uggaho **ācariyuggaho**, tato. **Ekapadampīti**
 ekakoṭṭhāsampi.

Anubandhanāti assāsapassāsānaṁ anugamanavasena satiyā nirantaraṁ
 anupavattanā. **Phusanāti** assāsapassāse gaṇentassa gaṇanaṁ paṭisaṁharitvā
 te satiyā anubandhantassa yathā appanā hoti, tathā cittaṁ ṭhapentassa ca
 nāsikaggādīṭṭhānassa nesaṁ phusanā. Yasmā pana gaṇanādivasena viya
 phusanādivasena visuṁ manasikāro natthi,

1. Am 3. 268 piṭṭhe.

phuṭṭhaphuṭṭhaṭṭhāneyeva gaṇanā kātabbāti dassetum idha phusanāgahaṇanti dīpento “**phusanāti phuṭṭhaṭṭhānan**”ti āha. **Ṭhapanāti** samādhānam. Tañhi sammadeva ārammaṇe cittassa ādhānam ṭhapanam hoti. Tathā hi samādhi “cittassa ṭhiti saṇṭhiti”ti niddiṭṭho. Samādhippadhānā pana appanāti āha “**ṭhāpanāti appanā**”ti. Aniccatādīnam saṃlakkhaṇato **sallakkhaṇā vipassanā**. Pavattato nimittato ca vinivaṭṭanato **vinivaṭṭanā maggo**. Sakalasamkilesapaṭippassaddhibhāvato sabbaso suddhīti **pārisuddhiphalam**. **Tesanti** vivaṭṭanāpārisuddhīnam. **Paṭipassanāti** pati pati dassanam pekkhanam. Tenāha “**paccavekkhaṇā**”ti.

Khaṇḍanti ekaṃ tīṇi pañcāti evaṃ gaṇanāya khaṇḍanam. **Okāseti** gaṇanāvidhiṃ¹ sandhāyāha, gaṇanānissitova na kammaṭṭhānanissito. **Sikhāppattam nu khoti** idam cīrataram gaṇanāya manasikarontassa vasena vuttam. So hi tathā laddham avikkhepamattam nissāya evaṃ maññeyya. **Assāsapassāsesu yo upaṭṭhāti, tamgahetvāti** idam assāsapassāsesu yassa ekova paṭhamam upaṭṭhāti, tam sandhāya vuttam. Yassa pana ubhopi upaṭṭhahanti, tena ubhayampi gahetvā gaṇetabban. **Yo upaṭṭhātīti** iminā ca dvīsu nāsāpuṭavātesu yo pākaṭataro upaṭṭhāti, so gahettabboti ayampi attho dīpitoti daṭṭhabban. **Pavattamānam pavattamānanti** āmedītavacanena nirantaram assāsapassāsānam upalakkhaṇam dasseti. **Evanti** vuttappakārena upalakkhetvāvāti attho. Paṭhamam ekekasmim upaṭṭhitepi upalakkhetvāva gaṇentassa kamena ubhopi pākaṭā hontīti āha “**assāsapassāsā pākaṭā hontī**”ti. Tena “upalakkhetvāva gaṇetabban”ti imassa “tassevam gaṇayato -pa- pākaṭā hontī”ti idam kāraṇavacanam daṭṭhabban. Tattha **pākaṭā hontīti** gaṇanāvasena bahiddhā vikkhepābhāvato vibhūtā hontī.

Palighāya parivattanakam yattha nikkhipanti, so **palighatthambho**. **Tiyāmarattinti** accantasamyoge upayogavacanam. **Purimanayenāti** sīghagaṇanāya, gopālakagaṇanāyāti attho. **Eko dve tīṇi cattāri pañcāti** gaṇanāvidhidassanam. Tasmā **aṭṭhāti**-ādīsupi ekato paṭṭhāyeva paccekam aṭṭhādīni pāpetabbāni. “**Sīgham sīgham gaṇetabbamevā**”ti vatvā

1. Gaṇanavīthim (Sī)

tattha kāraṇaṃ nidassanañca dasseti “**gaṇanāpaṭibaddhehī**”ti-ādinā. Tattha arīyati tena nāvāti arittaṃ, pājanadaṇḍo. Arittena upatthambhanaṃ **arittupatthambhanaṃ**, tassa **vasena**.

Nipariyāyato nirantarappavatti nāma ṭhapanāyamevāti āha “**nirantarappavattaṃ viyā**”ti. Anto pavisantaṃ manasikaronto anto cittaṃ paveseti nāma. Bahi cittaṇiharaṇepi eseva nayo. **Vātabbhāhatanti** abbhantaragatavātaṃ bahulaṃ manasikarontassa vātena taṃ ṭhānaṃ abbhāhataṃ viya medena pūritaṃ viya ca hoti, tathā upaṭṭhāti. **Nīharatoti** phuṭṭhokāsaṃ muñcitvā nīharato. Tathā pana nīharato vātassa gatisamanvesanamukhena nānārammaṇesu cittaṃ vidhāvatīti āha “**puthuttārammaṇe cittaṃ vikkhipatī**”ti.

Etanti etaṃ assāsapassāsajātaṃ. **Anugamananti** pavattapavattānaṃ assāsapassāsānaṃ ārammaṇakaraṇavasena satiyā anu anu pavattanaṃ anugacchanaṃ. Tenevāha “**tañca kho ādimajjhapariyosānānugamanavasenā**”ti. **Nābhi ādi** tattha paṭhamam uppañjanato. Paṭhamuppativasena hi idha ādicintā, na uppattimattavasena. Tathā hi te nābhito paṭṭhāya yāva nāsikaggā sabbattha uppañjanteva. Yattha yattha ca uppañjanti, tattha tattheva bhijjanti dhammānaṃ gamanābhāvato. Yathāpaccayaṃ pana desantarappattiyaṃ gatisamaññā. **Hadayaṃ majjhanti** hadayasamīpaṃ tassa¹ uparibhāgo majjhaṃ. **Nāsikaggaṃ pariyosānanti** nāsikaṭṭhānaṃ tassa pariyosānaṃ assāsapassāsānaṃ samaññāya tadavadhibhāvato. Tathā hete cittasamuṭṭhānā vuttā, na ca bahiddhā cittasamuṭṭhānānaṃ sambhavo atthi. Tenāha “**abbhantarapavisanavātassa nāsikaggaṃ ādi**”ti. Pavisananikkhamaṇapariyāyo pana taṃsadisavaseneva vuttoti veditabbo. **Vikkhepagatanti** vikkhepaṃ upagataṃ, vikkhittaṃ asamāhitanti attho. **Sāraddhāyāti** sadarathabhāvāya. **Iñjanāyāti** kammaṭṭhānamanasikārassa calanāya. **Vikkhepagatena cittenāti** hetumhi karaṇavacanaṃ, itthambhūtalakkhaṇevā. **Sāraddhāti** sadarathā. **Iñjitāti** iñjanakā calanakā, tathā **phanditā**.

Ādimajjhapariyosānavasenāti ādimajjhapariyosānānugamanavasena na manasi kātābbanti sambandho. “Anubandhanāya manasikarontena

1. Tassā (Ka)

phusanāvasena ṭhapanāvasena ca manasi kātabban”ti yena adhippāyena vuttam, tam vivaritum “**gaṇanānubandhanāvasena viyā**”ti-ādimāha. Tattha **visum manasikāro natthī**ti gaṇanāya anubandhanāya ca vinā yathākkamanā kevalam phusanāvasena ṭhapanāvasena ca kammaṭṭhānamanasikāro natthi. Nanu phusanāya vinā ṭhapanāya viya phusanāya vinā gaṇanāyapi manasikāro natthiyevāti? Yadi pi natthi, gaṇanā pana yathā kammaṭṭhānamanasikārassa mūlabhāvato padhānabhāvena gahetabbā, evam anubandhanā ṭhapanāya tāya vinā ṭhapanāya asambhavato. Tasmā satipi phusanāya nānantarikabhāve gaṇanānubandhanā eva mūlabhāvato padhānabhāvena gahetvā itarāsam tadabhāvaṃ dassento āha “**gaṇanānubandhanāvasena viya hi phusanāṭhapanāvasena visum manasikāro natthī**”ti. Yadi evam tā kasmā uddhese visum gahitāti āha “**phuṭṭhaphuṭṭhatṭhāneyevā**”ti-ādi. Tattha **phuṭṭhaphuṭṭhatṭhāneyeva gaṇentoti** iminā gaṇanāya phusanā aṅganti dasseti. Tenāha “**gaṇanāya ca phusanāya ca manasi karotī**”ti. **Tatthevāti** phuṭṭhaphuṭṭhatṭhāneyeva. **Teti** assāsapassāse. **Satiyā anubandhantoti** gaṇanāvidhim anugantvā satiyā nibandhanto, phuṭṭhokāseyeva te nīrantaram upadhārentoti attho. **Appanāvasena cittam ṭhapentoti** yathā appanā hoti, evam yathā-upaṭṭhite nimitte cittam ṭhapento samādahanto. **Anubandhanāya cāti**-ādīsu anubandhanāya ca phusanāya ca ṭhapanāya ca manasi karotīti vuccatīti yojanā. **Svāyamatthoti** yvāyam “phuṭṭhaphuṭṭhatṭhāneyeva gaṇento tattheva gaṇanam paṭisamharitvā te satiyā anubandhanto”ti vutto, so ayamattho. Yā accantāya na minoti na vinicchinati, sā mānassa samīpeti upamā yathā goṇo viya gavayoti.

Paṅgulotī pīṭhasappī. **Dolāti** peṅkhola. **Kīlatanti** kīlantānam. **Mātāputtānanti** attano bhariyāya puttassa ca. **Ubho koṭiyoti** āgacchantassa purimakotiṃ, gacchantassa pacchimakoṭinti dvepi koṭiyo. **Majjhañcāti** dolāphalakasseva majjham. Upanibandhanatthambho viyāti **upanibandhanatthambho**, nāsikaggaṃ mukhanimittam vā, tassa mūle samīpe ṭhatvā. Katham ṭhatvā? Satiyā vasena. Satim hi tattha sūpaṭṭhitam karonto yogāvacaro tattha ṭhito nāma hoti avayavadhammena samudāyassa

apadisitabbato. **Nimitteti** nāsikaggādinimitte. **Satiyā nisinnoti** sativasena nisīdanto. “Satiṃ hi tatthā”ti-ādinā ṭhāne viya vattabbaṃ. **Tatthāti** phuṭṭhaṭṭhāne. **Teti** nagarassa anto bahi ca gatā manussā tesaṃ saṅgahā ca hatthagatā. **Ādito pabhutīti** upameyyatthadassanato paṭṭhāya.

Gāthāyaṃ **nimittanti** upanibandhananimittaṃ.

Anārammaṇamekacittassāti ekassa cittassa na ārammaṇaṃ, ārammaṇaṃ na hontīti attho. **Ajānato ca tayo dhammeti** nimittaṃ assāso passāsoti ime nimittādayo tayo dhamme ārammaṇakaraṇavasena avindantassa. **Ca**-saddo byatireke. **Bhāvanāti** ānāpānassatisamādhibhāvanā. **Nupalabbhatīti** na upalabbhati na sijjhatīti ayaṃ codanāgāthāya attho. Dutiyā pana parihāragāthā suviññeyyāva.

Kathanti tesaṃ codanāparihāragāthānaṃ atthaṃ vivarituṃ kathetukamyatāpucchā. **Ime tayo dhammāti**-ādīsu madayojanāya saddhiṃ ayamatthaniddeso—ime nimittādayo tayo dhammā ekacittassa kathaṃ ārammaṇaṃ¹ na honti, asatipi ārammaṇabhāve na cime na ca ime tayo dhammā aviditā honti, kathaṃ na honti aviditā, tesaṃhi avidittatte cittaṃ kathaṃ vikkhepaṃ na gacchati, padhānaṃ bhāvanāya nipphādaṃ vīriyaṃ kathaṃ paññāyati, nīvaraṇānaṃ vikkhambhakaṃ sammadeva samādhānāvahaṃ bhāvanānuyogasaṅkhātāṃ payogaṃ yogī kathaṃ sādheti, uparūpari lokiyalokuttaraṃ viśesaṃ kathamadhigacchatīti.

Idāni tamatthaṃ kakacopamāya sādhetuṃ “**seyyathāpi**”ti-ādi vuttaṃ. Bhūmibhāgassa visamatāya caṅcale rukkhe chedanakiriyaṃ na sukarā siyā, tathā ca sati katacadantagati duviññeyyāti āha “**same bhūmibhāge**”ti. **Kakacenāti** khuddakena kharapattena. Tenāha “**puriso**”ti, **phuṭṭhakakacadantānanti** phuṭṭhaphuṭṭhakakacadantānaṃ vasena. Tena kakacadantehi phuṭṭhaphuṭṭhaṭṭhāneyeva purisassa satiyā upaṭṭhānaṃ dasseti. Tenāha “**na āgate vā gate vā kakacadante manasikarotī**”ti.

1. Ārammaṇā (Sī)

Kakacassa ākaḍḍhanakāle purisābhimukhaṃ pavattā āgatā, pellanakāle tato vigatā gatāti vuttā, na ca āgatā vā gatā vā kakacadantā aviditā honti sabbattha satiyā upaṭṭhitattā chinditabbaṭṭhānaṃ aphusitvā gacchantānaṃ āgacchantānañca kakacadantānaṃ abhāvato. **Padhānanti** rukkhassa chedanavīriyaṃ. **Payoganti** tasseva chedanakiriyaṃ. Upamāyaṃ “visesamadhigacchaṭi”ti padaṃ pāliyaṃ natthi, yojetvā pana dassetabbaṃ. Teneva **visuddhimagge**¹ upamāyampi “visesamadhigacchaṭi”ti padaṃ yojetvāva vuttaṃ. Taṃsaṃvaṇṇanāyañca “visesanti anekabhāvāpādanāṃ, tena ca sādhetabbaṃ payojanavisesaṃ”ti attho vutto.

Yathā rukkhoti-ādi upamāsaṃsandanaṃ. Upanibandhati ārammaṇe cittaṃ etāyāti sati upanibandhanā nāma, tassā assāsapassāsānaṃ sallakkhaṇassa nimittanti **upanibandhanānimittaṃ**, nāsikaggaṃ mukhanimittaṃ vā. **Evamevanti** yathā so puriso kakacena rukkhaṃ chindanto āgatagate kakacadante amanasikarontopi phuṭṭhaphuṭṭhaṭṭhāneyeva satiyā upaṭṭhapanena āgatagate kakacadante jānāti, suttapadañca avirajjhanto atthakiccaṃ sādheti, evamevaṃ. **Nāsikagge mukhanimitteti** dīghanāsiko nāsikagge, itaro mukhaṃ asanaṃ² nimīyati chādīyati etenāti mukhanimittanti laddhanāme uttarotṭhe.

Idaṃ padhānanti yena vīriyārambhena āraddhavīriyassa yogino kāyopi cittampi kammaniyaṃ bhāvanākammakkhamāṃ bhāvanākammayoggaṃ hoti, idaṃ vīriyaṃ padhānanti phalena hetuṃ dasseti. **Upakkilesā pahīyantīti** cittassa upakkilesabhūtaṃ nīvaraṇāni vikkhambhanavasena pahīyanti. **Vitakkā vūpasammantīti** tato eva kāmavitakkādayo micchāvitakkā upasamaṃ gacchanti, nīvaraṇappahānena vā paṭhamajjhānādhiḡamaṃ dassetvā vitakkavūpasamāpadesena dutiyajjhānādīnamadhigamamāha. **Ayaṃ payogoti** ayaṃ jhānādhiḡamassa hetubhūto kammaṭṭhānānuyogo payogo. **Saṃyojanā pahīyantīti** dasapi saṃyojanāni maggappaṭipāṭiyā samucchadavasena pahīyanti. **Anusayā byantī hontīti** tathā sattapi anusayā anuppattidhammatāpādanena bhaṅgamattassapi anavasesato vigatantā honti. Ettha ca saṃyojanappahānaṃ nāma

1. Visuddhi 1. 273 piṭṭhe.

2. Mukhe assāsaṃ (Syā)

anusayanirodheneva hoti, pahīnesu ca saṃyojanesu anusayānaṃ lesopi na bhavissatīti ca dassanattthaṃ “saṃyojanā pahīyanti, anusayā byantī hontī”ti vuttaṃ. **Ayaṃ visesoti** imaṃ samādhim nissāya anukkamena labbhamāno ayaṃ saṃyojanappahānādiko imassa samādhissa visesoti attho.

Yassāti yena. **Anupubbanti** anukkamena. **Paricitāti** pariciṇṇā. Ayañhettha saṅkhepattho—ānāpānassati yathā buddhena bhagavatā desitā, tathā yena dīgharassa pajānanādividhinā anupubbaṃ paricitā suṭṭhu bhāvitā, tato eva paripuṇṇā soḷasannaṃ vatthūnaṃ pāripūriyā sabbaso puṇṇā, so bhikkhu imaṃ attano khandhādilokaṃ paññobhāsenā pabhāseti. Yathā kim? Abbhā muttova candimā abbhādi-upakkilesavimutto candimā tārakarājā viyāti. “Abbhā muttova candimā”ti hi padassa niddese mahikādīnampi vuttattā ettha ādisaddalopo katoti veditabbo.

Idhāti kakacūpamāya. **Assāti** yogino. **Idhāti** vā imasmim ṭhāne. **Assāti** upamābhūtaṃ kakacassa. Āgatagatavasena yathā tassa purisassa amanasikāro, evaṃ assāsapassāsānaṃ āgatagatavasena amanasikāramattameva ānayanappayojanaṃ. **Na cirenevāti** idaṃ katādhikāraṃ sandhāya vuttaṃ. **Nimittanti** paṭibhāganimittaṃ. **Avasesajjhānaṅgapaṭimaṇḍitāti** vitakkādi-avasesajjhānaṅgapaṭimaṇḍitāti vadanti, vicārādīti¹ pana vattabbaṃ nippariyāyena vitakkassa appanābhāvato. So hi pāḷiyaṃ “appanā byappanā”ti niddiṭṭho, taṃsampayogato vā yasmā jhānaṃ appanāti aṭṭhakathāvohāro, jhānaṅgesu ca samādhi padhānaṃ, tasmā taṃ appanāti dassento “avasesajjhānaṅgapaṭimaṇḍitā appanāsaṅkhātā ṭhapanā ca sampajjati”ti āha. **Kassaci pana gaṇanāvaseneva manasikārakālato pabbutīti** ettha “anukkamato -pa- pattaṃ viya hotī”ti ettakova gantho parihīno, purāṇapotthakesu pana katthaci so gantho likhitoyeva tiṭṭhati.

1. Vicārādīnīti (Syā)

Sāraddhakāyassa kassaci puggalassa. **Onamati** vatthikādīpalambanena¹. **Vikūjatīti** saddam karoti. **Valim ganhātīti** tattha tattha valinam hoti. Kasmā? Yasmā sāraddhakāyo garuko hotīti. Kāyadarathavūpasamena saddhim sijjhamāno oḷārika-assāsapassāsanirodho byatirekamukhena tassa sādhanam viya vutto. **Oḷārika-assāsapassāsanirodhavasenāti** anvayavasena tadatthassa sādhanam. **Kāyadarathe vūpasanteti** cittajarūpānam lahumudukammaññabhāvena yo sesatisantatirūpānampi² lahu-ādibhāvo, so idha kāyassa lahubhāvoti adhippeto. Svāyam yasmā cittassa lahu-ādibhāvena vinā natthi, tasmā vuttam **“kāyopi cittampi lahukam hoti”**ti.

Oḷārike assāsapassāse niruddheti-ādi heṭṭhā vuttanayamhi³ vicetabbākārappattassa kāyasaṅkhārassa vicayanavidhim dasseturānānam.

Uparūpari vibhūtānīti bhāvanābalena uddham uddham pakaṭāni honti. **Desatoti** pakatiyā phusanadesato, pubbe attano phusanavasena upadhāritatṭhānato.

“Kattha natthī”ti ṭhānavasena **“kassa natthī”**ti puggalavasena ca vīmaṁsiyamānamattham ekajjham katvā vibhāvetum **“antomātukucchiyan”**ti-ādi vuttam. Tattha “yathā udae nimuggassa niruddhokāsatāya assāsapassāsā na pavattanti, evam antomātukucchiyam. Yathā matānam samuṭṭhāpakacittābhāvato, evam asaṇṇībhūtānam mucchāparetānam asaṇṇīsu vā jātānam, tathā nirodhasamāpannānam”ti **ācariyadhammapālatterena** vuttam. **Mahāganṭhipade** pana “mucchāparetānam cittappavattiyā dubbalabhāvato”ti kāraṇam vuttam. Catutthajjhānasamāpannānam dhammatāvaseneva nesam anuppajjanam, tathā rūpārūpabhavasamaṅgīnam. Keci pana “anupubbato sukhumabhāvappattiyā catutthajjhānasamāpannassa, rūpabhava rūpānam bhavaṅgassa ca sukhumabhāvato rūpabhavasamaṅgīnam natthī”ti kāraṇam vadanti. Atthiyeva te assāsapassāsā pārisesatoti adhippāyo yathāvuttasattaṭṭhānavinimuttassa assāsapassāsānam anuppajjanaṭṭhānassa abhāvato. **Pakatiphuṭṭhavasenāti** pakatiyā phusanaṭṭhānavasena. **Nimittam ṭhapetabbanti** satiyā tattha

1. Vaṭṭikādīnam palambanena (Sī), paṭikādīnam ca lambanena (Syā), paṭikādīnam palambanena (Visuddhimaggaṭīkāyam)

2. Yoge satī santatirūpānampi (?)

3. Vuttanayampi (Sī, Syā)

sukhappavattanattham thirataram saññānam¹ pavattetabban. Thirasaññāpadaṭṭhānā hi sati. **Imamevā**ti imam eva anupaṭṭhahantassa kāyasankhārassa kaṇṭakuṭṭhāpanaṇāyena upaṭṭhāpanavidhimeva. **Atthavasanti** hetum. Attho hi phalam. So yassa vasena pavattati, so atthavasoti. **Muṭṭhassatissā**ti vinaṭṭhassatissa. **Asampajānassā**ti sampajāñnavirahitassa, bhāventassa anukkamena anupaṭṭhahante assāsapassāse vīmaṁsitvā “ime te”ti upadhāretum sammadeva jānituṇca samatthāhi satipaññāhi virahitassāti adhippāyo. **Ito aññam** kammaṭṭhānam. **Garukanti** bhāriyam. Sā cassa garukatā bhāvanāya sudukkarabhāvenāti āha “garukabhāvanan”ti.

Uparūpari santasukhumabhāvāpattito “balavatī suvisadā sūrā ca sati paññā ca icchitabbā”ti vatvā sukhumassa nāma atthassa sādhanenapi sukhumeneva bhavitabbanti dassetum “**yathā hī**”ti-ādi vuttam. Idāni anupaṭṭhahantānam assāsapassāsānam pariyesanupāyam dassento “**tāhi ca panā**”ti-ādimāha. Tattha **anupadanti** padānupadam. **Caritvā**ti gocaram gahetvā. **Tasmimyeva ṭhāneti** upanibandhananimittasaññite ṭhāne. **Yojetvā**ti manasikārena yojetvā. “**Satirasmithā bandhitvā**”ti vā vuttamevatthamāha “**tasmimyeva ṭhāne yojetvā**”ti. Na hi upameyye bandhanayojanaṭṭhānāni visum labbhanti. **Nimittanti** uggahanimittam paṭibhāganimittam vā. Ubhayampi hi idha ekajjham vuttam. Tathā hi tūlapicu-ādi upamattayam uggahe yujjati, sesam ubhayattha. **Ekacceti** eke ācariyā.

Tārakarūpaṁ viyāti tārakāya pabhārūpaṁ viya. **Maṇigulīkā**di-upamā paṭibhāge vaṭṭanti. Katham panetaṁ ekaṁyeva kammaṭṭhānam anekākārato upaṭṭhātīti āha “**tañca panetan**”ti-ādi. **Suttantanti** ekaṁ suttam. Paṇṇappavattibhāvena avicchedam mahāvisayatañca sandhāyāha “**mahatī pabbateyyā nadī viyā**”ti. Tattha byañjanasampattiyā samantabhaddakam suttam sabbabhāgamanoharā sabbapāliphullā vanaghaṭā viyāti āha “**ekā vanarāji viyā**”ti. Tenāha bhagavā “vanappagumbe yatha phussitagge”ti². Nānānusandhiyam nānāpeyyālaṁ vividhanayanipuṇam bahuvīdhakammaṭṭhānamukham suttantam atthikehi sakkaccam samupapajjitabbanti³ āha “**sītacchāyo -pa-**

1. Thirataram sañjānanam (Sī), thiratarasañjānanam (Syā) 2. Khu 1. 7, 314 piṭṭhesu.

3. Samupajjivittabbanti (Syā)

rukkho viyā”ti. **Saññānānatāyā**ti nimittupaṭṭhānato pubbe pavattasaññānaṃ nānāvidhabhāvato. **Saññājanti** bhāvanāsaññājanitaṃ bhāvanāsaññāya sañjānanamattaṃ. Na hi asabhāvassa kutoci samuṭṭhānaṃ atthi. Tenāha **“nānato upaṭṭhāti**”ti, upaṭṭhānākāramattanti vuttaṃ hoti.

Ime tayo dhammāti assāso passāso nimittanti ime tayo dhammā. **Natthī**ti kammaṭṭhānavasena manasikātabbabbhāvena natthi na upalabbhati. **Na upacāranti** upacārampi na pāpuṇāti, pageva appananti adhippāyo. **Yassa panāti** vijjāmānapakkho vuttanayānusāreneva veditabbo.

Idāni vuttasseva atthassa samatthanatthaṃ kakacūpamāyaṃ āgatā **“nimittan”**ti-ādikā gāthā paccānītā. **Nimitteti** yathāvutte paṭibhāganimitte. **Evam hotī**ti bhāvanamanuyuttassa evaṃ hoti, tasmā “punappunaṃ evaṃ manasi karohī”ti vattabbo. **Vosānaṃ āpajjeyyā**ti “nimittaṃ nāma dukkaraṃ uppādetum, tayidaṃ laddhaṃ, handāhaṃ dāni yadā vā tadā vā visesaṃ nibbattessāmī”ti saṅkocaṃ āpajjeyya. **Visīdeyyā**ti “ettakaṃ kālāṃ bhāvanamanuyuttassa nimittampi na uppannaṃ, abhabbo maññe visesassā”ti visādaṃ āvajjeyya. “Imāya paṭipadāya jarāmarañato muccissāmīti paṭipannassa nimittan”ti vutte kathaṃ saṅkocāpatti, bhiyyoso mattāya ussāhameva tareyyāti **“nimittamidaṃ -pa- vattabbo”**ti **majjhimabhāṇakā** āhu. **Evanti** vuttappakārena paṭibhāganimitteyeva bhāvanācittassa ṭhapanena. **Ito pabhutī**ti ito paṭibhāganimituppattito paṭṭhāya. Pubbe yaṃ vuttaṃ **“anubandhanāya phusanāya ṭhapanāya ca manasi karotī”**ti¹, tattha anubandhanaṃ phusanañca vissajjetvā ṭhapanāvaseneva bhāvetabbanti āha **“ṭhapanāvasena bhāvanā hotī”**ti.

Porāṇehi vuttovāyamatthoti dassento **“nimitte”**ti gāthamāha. Tattha **nimitteti** paṭibhāganimitte. **Ṭhapaṃ cittanti** bhāvanācittaṃ ṭhapento, ṭhapanāvasena manasikarontoti attho. **Nānākāranti** “cattāro vaṇṇā”ti evaṃ vuttaṃ nānākāraṃ. Ākārasāmaññavasena hetuṃ ekavacanaṃ. **Vibhāvayanti** vibhāvento antaradhāpento. Nimittuppattito paṭṭhāya hi te ākāra amanasikārato antarahitā viya honti.

1. Vi-Ṭṭha 2. 25 piṭṭhe.

Assāsapassāseti assāsapassāse yo nānākāro, taṃ **vibhāvayaṃ**, assāsapassāsasambhūte vā nimitte. **Sakaṃ cittaṃ nibandhatīti** tāya eva ṭhapanāya attano cittaṃ upanibandhati, appetīti attho. Keci pana “vibhāvayanti vibhāvento, viditaṃ pākaṭaṃ karonto”ti atthaṃ vadanti, taṃ pubbabhāgavasena yujjeyya. Ayañhettha attho—dhisampannattā dhīro yogī assāsapassāse nānākāraṃ vibhāvento nānākārato te pajānanto vidite pākaṭe karonto nānākāraṃ vā oḷārikoḷārike passambhento vūpasamento tattha yaṃ laddhaṃ nimittaṃ, tasmaṃ cittaṃ ṭhapento anukkamena sakaṃ cittaṃ nibandhati appetīti.

Yadā saddhādīni indriyāni suvisadāni tikkhāni pavattanti, tadā assaddhiyādīnaṃ dūrībhāvena sātisaṃyaṃ thāmappattehi sattahi balehi laddhupatthambhāni vitakkādīni kāmāvacarāneva jhānaṅgāni bahūni hutvā pātubhavanti. Tato eva tesaṃ ujuvipaccanīkabhūtā kāmaccchandādayo saddhiṃ tadekatṭhehi pāpadhammehi vidūrī bhavanti paṭibhāganimitupattiyā saddhiṃ, taṃ ārabba upacārajjhānaṃ uppajjati. Tena vuttaṃ “**nimittupaṭṭhānato pabhuti nīvaraṇāni vikkhambhitāneva hontī**”ti-ādi. Tattha **sannisinnāvāti** sammadeva nisīdimasu eva, upasantāyevāti attho. **Vikkhambhitāneva sannisinnāvāti** avadhāraṇena pana tadatthaṃ ussāho kātabboti dasseti. **Dvīhākārehīti** jhānadhammānaṃ paṭipakkhadūrībhāvo thirabhāvappatti cāti imehi dvīhi kāraṇehi. Idāni tāni kāraṇāni avatthāmukena dassetuṃ “**upacārabhūmiyaṃ vā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **upacārabhūmiyanti** upacārāvatthāyaṃ. Yadihi hi tadā jhānaṅgāni paṭutarāni mahaggatabhāvappattāni nuppajjanti, tesaṃ pana paṭipakkhadhammānaṃ vikkhambhanena cittaṃ samādhiyati. Tenāha “**nīvaraṇappahānenā**”ti. **Paṭilābhabhūmiyanti** jhānassa adhigamāvatthāyaṃ. Tadā hi appanāppattānaṃ jhānadhammānaṃ uppattiyā cittaṃ samādhiyati. Tenāha “**āṅgapātubhāvenā**”ti.

Upacāre aṅgāni na thāmajātāni honti aṅgānaṃ athāmajātattā. Yathā nāma daharo kumārako ukkhipitvā ṭhapiyamāno punappunaṃ bhūmiyaṃ patati, evameva upacāre uppanne cittaṃ kālena nimitthaṃ ārammaṇaṃ karoti, kālena bhavaṅgaṃ otarati. Tena vuttaṃ “**upacārasamādhi kusalavīthiyaṃ javitvā bhavaṅgaṃ otarati**”ti. Appanāyaṃ pana aṅgāni thāmajātāni

honti tesam thāmajātattā. Yathā nāma balavā puriso āsanā vuṭṭhāya divasampi tiṭṭheyya, evameva appanāsamādhimhi uppanne cittam sakim bhavaṅgavāram chinditvā kevalampi rattiṃ kevalampi divasam tiṭṭhati, kusalajavanapaṭipāṭivaseneva pavattati. Tenāha “**appanāsamādhi -pa- na bhavaṅgam otaratī**”ti. **Vaṇṇatoti** picuṇḍatārakarūpādīsu viya upaṭṭhitavaṇṇato. **Lakkhaṇatoti** kharabhāvādisabhāvato aniccādisabhāvato vā. Rakkhitabbam tam nimittanti sambandho.

Laddhaparihānīti laddha-upacārajjhānaparihāni. Nimitte avinassante tadārammaṇam jhānam aparihīnameva hoti, nimitte pana ārakkhābhāvena vinaṭṭhe laddham laddham jhānampi vinassati tadāyattavuttito. Tenāha ‘**ārakkhamhī**’ti-ādi.

Idāni **tatrāyam rakkhaṇūpāyoti**-ādinā—

“Āvāso gocaro bhassam, puggalo bhojanam utu.

Iriyāpathoti sattete, asappāye vivajjaye.

Sappāye satta sevetha, evaṇhi paṭipajjato.

Na cireneva kālena, hoti kassaci appanā”ti¹—

evam vuttam rakkhaṇavidhiṃ saṅkhepato vibhāveti. Tatrāyam vitthāro— yasmiṃ **āvāse** vasantassa anuppannam vā nimittam nuppajjati, uppannam vā vinassati, anupaṭṭhitā ca sati na upaṭṭhāti, asamāhitaṇca cittam na samādhiyati, ayaṃ asappāyo. Yattha nimittam uppajjati ceva thāvaraṇca hoti, sati upaṭṭhāti, cittam samādhiyati, ayaṃ sappāyo. Tasmā yasmiṃ vihāre bahū āvāsā honti, tattha ekamekasmim tīṇi tīṇi divasāni vasitvā yatthassa cittam ekaggam hoti, tattha vasitabbam.

Gocaragāmo pana yo senāsanato uttarena vā dakkhiṇena vā nātidūre diyaḍḍhakosabbhantare hoti sulabhasampannabhikkho, so sappāyo, viparīto asappāyo.

1. Visuddhi 1. 123 piṭṭhādīsupi passitabbam.

Bhassanti dvattiṃsaticchānakathāpariyāpannaṃ asappāyaṃ. Tañhissa nimittantaradhānāya saṃvattati. Dasakathāvatthunissitaṃ sappāyaṃ, tampi mattāya bhāsitabbaṃ.

Puggalopi atiracchānakathiko sīlādiguṇasampanno, yaṃ nissāya asaṃhitaṃ vā cittaṃ saṃādhiyati, saṃhitaṃ vā cittaṃ thirataṃ hoti, evarūpo sappāyo. Kāyadaḥhībahulo pana tiracchānakathiko asappāyo. So hi taṃ kaddamodakamiva acchaṃ udakaṃ malīnameva karoti, tādisaṇca āgamma koṭapabbatavāsīdahasasseva¹ saṃāpatti vinassati, pageva nimittaṃ.

Bhojanaṃ pana kassaci madhuraṃ, kassaci ambilaṃ sappāyaṃ hoti. **Utupi** kassaci sīto, kassaci uṇho sappāyo hoti. Tasmā yaṃ bhojanaṃ vā utuṃ vā sevantassa phāsu hoti, asaṃhitaṃ vā cittaṃ saṃādhiyati, saṃhitaṃ vā thirataṃ hoti. Taṃ bhojanaṃ, so ca utu sappāyo. Itaraṃ bhojanaṃ, itaro ca utu asappāyo.

Iriyāpathesupi kassaci caṅkamo sappāyo hoti, kassaci sayanaṭṭhānanisajjānaṃ aññataro. Tasmā taṃ āvāsaṃ viya tīṇi divasāni upaparikkhitvā yasmaṃ iriyāpathe asaṃhitaṃ cittaṃ saṃādhiyati, saṃhitaṃ vā thirataṃ hoti, so sappāyo, itaro asappāyoti veditabbo. Iti **imaṃ** sattavidhaṃ asappāyaṃ vajjetvā sappāyaṃ sevitaḥḥaṃ. Evaṃ paṭipannassa hi nimittāsevanabahulassa na cire neva kālena hoti kassaci appanā.

Yassa pana evampi paṭipajjato na hoti, tena dasavidhaṃ appanākosallaṃ sampādetabbanti dassetuṃ “**vatthuvisadakiriya**”ti-ādimāha. Tattha² **vatthuvisadakiriya** nāma ajjhattikabāhirānaṃ vatthūnaṃ visadabhāvakaraṇaṃ. Yadā hissa kesanakhalomāni dīghāni honti, sarīraṃ vā sedamalaggahitaṃ, tadā ajjhattikaṃ vatthu avisadaṃ hoti aparisuddhaṃ. Yadā panassa cīvaraṃ jīṇṇaṃ kilīṭṭhaṃ duggandhaṃ hoti, senāsaṇaṃ vā uklāpaṃ, tadā bāhiraṃ vatthu avisadaṃ hoti aparisuddhaṃ. Ajjhattikabāhire hi vatthumhi

1. Kontapabbatavāsīdahasasseva (Syā)

2. Dī-Ṭṭha 2. 376; Ma-Ṭṭha 1. 294; Saṃ-Ṭṭha 3. 193; Am-Ṭṭha 1. 390 piṭṭhādīsopi passitaḥḥaṃ.

avisade uppannesu cittacetāsikesu ñāṇampi aparisuddhaṃ hoti aparisuddhāni dīpakapallikavaṭṭitelāni nissāya uppannadīpasikhāya obhāso viya. Aparisuddhena ca ñāṇena saṅkhāre sammasato saṅkhārāpi avibhūtā honti, kammaṭṭhānamanuyuñjato kammaṭṭhānampi vuddhiṃ viruḷhiṃ vepullaṃ na gacchati. Visade pana ajjhattikabāhire vatthumhi uppannesu cittacetāsikesu ñāṇampi visadaṃ hoti parisuddhāni dīpakapallikavaṭṭitelāni nissāya uppannadīpasikhāya obhāso viya. Parisuddhena ca ñāṇena saṅkhāre sammasato saṅkhārāpi vibhūtā honti, kammaṭṭhānamanuyuñjato kammaṭṭhānampi vuddhiṃ viruḷhiṃ vepullaṃ gacchati.

Indriya samattapaṭipādanatā nāma saddhādīnaṃ indriyānaṃ samabhāvakaraṇaṃ. Sace hissa saddhindriyaṃ balavaṃ hoti, itarāni mandāni, tato vīriyindriyaṃ paggahakiccaṃ, satindriyaṃ upaṭṭhānakiccaṃ, samādhindriyaṃ avikkhepakiccaṃ, paññindriyaṃ dassanakiccaṃ kātuṃ na sakkoti. Tasmā taṃ dhammasabhāvapaccavekkhaṇena vā yathā vā manasikaroto balavaṃ jātaraṃ, tathā amanasikārena hāpetabbaṃ.

Vakkalitttheravatthu cettha nidassanaṃ. Sace pana vīriyindriyaṃ balavaṃ hoti, atha neva saddhindriyaṃ adhimokkhakiccaṃ kātuṃ sakkoti, na itarāni itarakiccabhedam. Tasmā taṃ passaddhādibhāvanāya hāpetabbaṃ. Tatrāpi **soṇattheravatthu** dassetabbaṃ. Evaṃ sesesupi ekassa balavabhāve sati itaresaṃ attano kicesu asamatthatā veditabbā.

Visesato panettha saddhāpaññānaṃ samādhivīriyānaṃca samataṃ pasaṃsanti. Balavasaddho hi mandapañño mudhappasanno¹ hoti, avatthusmiṃ pasīdati. Balavapañño mandasaddho kerāṭikapakkhaṃ bhajati, bhesajjasamuṭṭhito viya rogo atekiccho hoti. Ubhinnāṃ samatāya vatthusmiṃyeva pasīdati. Balavasamādhim paṇa mandavīriyaṃ samādhissa kosajjapakkhattā kosajjaṃ abhibhavati, balavavīriyaṃ mandasamādhim vīriyassa uddhaccapakkhattā uddhaccaṃ abhibhavati. Samādhi paṇa vīriyena saṃyojito kosajje patituṃ na labhati, vīriyaṃ samādhinā saṃyojitaṃ uddhacce patituṃ na labhati. Tasmā tadubhayaṃ samaṃ kātabbam. Ubhayasamatāya hi appanā hoti. Apica samādhikammikassa balavatīpi saddhā vaṭṭati. Evañhi saddahanto okappento appanaṃ pāpuṇissati. Samādhipaññāsu paṇa samādhikammikassa ekaggaṭā balavatī vaṭṭati. Evañhi so appanaṃ pāpuṇāti. Vipassanākammikassa paññā balavatī

1. Muddhappasanno (Sī), muduppasanno (Syā)

vaṭṭati. Evañhi so lakkhaṇappaṭivedhaṃ pāpuṇāti. Ubhinnaṃ pana samatāyapi appanā hotiyeva. Sati pana sabbattha balavatī vaṭṭati. Sati hi cittaṃ uddhaccapakkhikānaṃ saddhāvīriyapaññānaṃ vasena uddhaccapātato kosajjapakkhena ca samādhinā kosajjapātato rakkhati. Tasmā sā loṇadhūpanaṃ viya sabbabyañjanesu, sabbakammika-amacco viya ca sabbarājakiccesu sabbattha icchitabbā.

Nimittakusalatā nāma pathavīkasiṇādikassa cittekaggatānimittassa akatassa karaṇakosallaṃ, katassa bhāvanākosallaṃ, bhāvanāya laddhassa rakkhaṇakosallaṃ, taṃ idha adhippetam.

Kathaṃ yasmim samaye cittaṃ niggahetabbaṃ, tasmim samaye cittaṃ **niggaṇhāti**? Yadāssa accāraddhavīriyatādīhi uddhataṃ cittaṃ hoti, tadā dhammavicayasambojjhaṅgādayo tayo abhāvetvā passaddhisambojjhaṅgādayo bhāveti. Vuttañhetam bhagavatā¹—

“Seyyathāpi bhikkhave puriso mahantaṃ aggikkhandhaṃ nibbāpetukāmo assa, so tattha sukkhāni ceva tiṇāni pakkhipeyya, sukkhāni ca gomayāni pakkhipeyya, sukkhāni ca kaṭṭhāni pakkhipeyya, mukhavātaṇca dadeyya, na ca paṇsukena okireyya, bhabbo nu kho so puriso taṃ mahantaṃ aggikkhandhaṃ nibbāpetunti. No hetam bhante. Evameva kho bhikkhave yasmim samaye uddhataṃ cittaṃ hoti, akālo tasmim samaye dhammavicayasambojjhaṅgassa bhāvanāya. Akālo vīriya -pa- akālo pītisambojjhaṅgassa bhāvanāya. Taṃ kissa hetu? Uddhataṃ bhikkhave cittaṃ, taṃ etehi dhammehi duvūpasamayaṃ hoti.

Yasmim kho bhikkhave samaye uddhataṃ cittaṃ hoti, kālo tasmim samaye passaddhisambojjhaṅgassa bhāvanāya. Kālo samādhi -pa- kālo upekkhāsambojjhaṅgassa bhāvanāya. Taṃ kissa hetu? Uddhataṃ bhikkhave cittaṃ, taṃ etehi dhammehi suvūpasamayaṃ hoti. Seyyathāpi bhikkhave puriso mahantaṃ aggikkhandhaṃ nibbāpetukāmo assa, so tattha allāni ceva tiṇāni pakkhipeyya, allāni ca gomayāni pakkhipeyya, allāni

1. Saṃ 3. 100 piṭṭhe.

ca kaṭṭhāni pakkhipeyya, udakavātañca dadeyya, paṁsukena ca okireyya, bhabbo nu kho so puriso taṁ mahantaṁ aggikkhandhaṁ nibbāpetunti. Evaṁ bhante”ti.

Ettha ca yathāsakaṁ āhāravasena passaddhisambojjhaṅgādīnaṁ bhāvanā veditabbā. Vuttañhetuṁ bhagavatā—

“Atthi bhikkhave kāyappassaddhi cittappassaddhi, tattha yonisomanasikārabahulikāro ayamāhāro anuppannassa vā passaddhisambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā passaddhisambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṁvattati. Tathā atthi bhikkhave samathanimittam abyagganimittam, tattha yonisomanasikārabahulikāro ayamāhāro anuppannassa vā samādhisambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā samādhisambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṁvattati -pa-. Tathā atthi bhikkhave upekkhāsambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammā, tattha yonisomanasikārabahulikāro ayamāhāro anuppannassa vā upekkhāsambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā upekkhāsambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṁvattati”ti¹.

Tattha yathāssa passaddhi-ādayo uppannapubbā, taṁ ākāraṁ sallakkhetvā tesam uppadānavasena pavattamanasikārova tīsu padesupi **yonisomanasikāro** nāma. **Samathanimittanti** ca samathassevetam adhivacanaṁ, avikkhepaṭṭhena ca tasseva **abyagganimittanti**.

Apica satta dhammā passaddhisambojjhaṅgassa uppādāya saṁvattanti— paṇītabhojanasevanatā, utusukhasevanatā, iriyāpathasukhasevanatā, majjhattappayogatā, sāraddhakāyapuggalaparivajjanatā, passaddhakāyapuggalasevanatā, tadadhimuttatāti.

Ekādaśa dhammā samādhisambojjhaṅgassa uppādāya saṁvattanti— vatthuvisadatā, nimittakusalatā, indriyasamattapaṭipādanatā, samaye cittassa niggahaṇatā, samaye cittassa paggahaṇatā, nirassādassa cittassa

1. Saṁ 3. 92 piṭṭhe.

saddhāsaṁvegavasena sampahaṁsanatā, samappavattassa ajjupekkhanatā, asamāhitapuggalaparivajjanatā, samāhitapuggalasevanatā, jhānavimokkhapaccavekkhanatā, tadadhimuttatāti.

Pañca dhammā upekkhāsambojjhaṅgassa uppādāya saṁvattanti—
sattamajjhataṭṭatā, saṅkhāramajjhataṭṭatā,
sattasaṅkhāraṭṭakelāyanapuggalaparivajjanatā,
sattasaṅkhāramajjhataṭṭapuggalasevanatā, tadadhimuttatāti. Iti imehi ākārehi
ete dhamme uppādentō passaddhisambojjhaṅgādayo bhāveti nāma. Evaṁ
yasmim samaye cittaṁ niggaḥetabbam. Tasmim samaye cittaṁ niggaḥatī.

Kathaṁca **yasmim samaye cittaṁ paggaḥetabbam, tasmim samaye cittaṁ paggaḥatī?** Yadāssa atisithilavīriyatādīhi cittaṁ līnaṁ hoti, tadā
passaddhisambojjhaṅgādayo tayo abhāvetvā
dhammavicayasambojjhaṅgādayo bhāveti. Vuttaṇhetam¹ bhagavatā—

“Seyyathāpi bhikkhave puriso parittaṁ aggim ujjaletukāmo assa, so
tatha allāni ceva tiṇāni pakkhipeyya -pa- paṁsukena ca okireyya,
bhabbo nu kho so puriso taṁ parittaṁ aggim ujjaletunti. No hetam
bhante. Evameva kho bhikkhave yasmim samaye līnaṁ cittaṁ hoti,
akālo tasmim samaye passaddhisambojjhaṅgassa bhāvanāya. Akālo
samādhī -pa- akālo upekkhāsambojjhaṅgassa bhāvanāya. Taṁ kissa
hetu? Līnaṁ bhikkhave cittaṁ, taṁ etehi dhammehi dusamuṭṭhāpayam
hoti.

Yasmiṁca kho bhikkhave samaye līnaṁ cittaṁ hoti, kālo tasmim
samaye dhammavicayasambojjhaṅgassa bhāvanāya, kālo vīriya -pa-
kālo pītisambojjhaṅgassa bhāvanāya. Taṁ kissa hetu? Līnaṁ bhikkhave
cittaṁ, taṁ etehi dhammehi susamuṭṭhāpayam hoti. Seyyathāpi
bhikkhave puriso parittaṁ aggim ujjaletukāmo assa, so tatha sukkhāni
ceva tiṇāni pakkhipeyya -pa- na ca paṁsukena okireyya, bhabbo nu kho
so puriso taṁ parittaṁ aggim ujjaletunti. Evaṁ bhante”ti.

1. Saṁ 3. 99 piṭṭhe.

Etthāpi yathāsakaṃ āhāravasena dhammavicayasambojjhaṅgādīnaṃ bhāvanā veditabbā. Vuttañhetam¹ bhagavatā—

“Atthi bhikkhave kusalākusalā dhammā sāvajjānavajjā dhammā hīnappaṇītā dhammā kaṇhasukkasappaṭibhāgā dhammā, tattha yonisomanasikārabahulīkāro ayamāhāro anuppannassa vā dhammavicayasambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā dhammavicayasambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṃvattati. Tathā atthi bhikkhave ārambhadhātu nikkamadhātu parakkamadhātu, tattha yonisomanasikārabahulīkāro ayamāhāro anuppannassa vā vīriyasambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā vīriyasambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṃvattati. Tathā atthi bhikkhave pītisambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammā, tattha yonisomanasikārabahulīkāro ayamāhāro anuppannassa vā pītisambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā pītisambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṃvattati”ti.

Tattha sabhāvasāmaññalakkhaṇappaṭivedhavasena pavattamanasikāro kusalādisu **yonisomanasikāro** nāma. Ārambhadhātu-ādīnaṃ uppādavasena pavattamanasikāro ārambhadhātu-ādīsu **yonisomanasikāro** nāma. Tattha **ārambhadhātūti** paṭhamavīriyaṃ vuccati. **Nikkamadhātūti** kosajjato nikkhantattā tato balavataraṃ. **Parakkamadhātūti** paraṃ paraṃ ṭhānaṃ akkamanato tatopi balavataraṃ. **Pītisambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammāti** pana pītiyā evetaṃ nāmaṃ, tassāpi uppādakamanasikāro **yonisomanasikāro** nāma.

Apica satta dhammā dhammavicayasambojjhaṅgassa uppādāya saṃvattanti—paripucchakatā, vatthuvisadakiriyā, indriyasamattapaṭipādanā, duppaññapuggalaparivaḍḍhanā, paññavantapuggalasevanā, gambhīrañāṇacariyapaccavekkhaṇā, tadadhimuttatāti.

Ekādasa dhammā vīriyasambojjhaṅgassa uppādāya saṃvattanti—apāyādibhayapaccavekkhaṇatā, vīriyāyattalokiyalokuttaravisesādhigamānisamsadassitā, “buddhapaccekabuddhamahāsāvakehi gatamaggo mayā gantabbo,

1. Saṃ 3. 91 piṭṭhe.

so ca na sakkā kusītena gantun”ti evaṃ gamanavīthipaccavekkhaṇatā, dāyakānaṃ mahapphalatākaraṇena piṇḍāpacāyanatā, “vīriyārambhassa vaṇṇavādī me satthā, so ca anatikkamanīyasāsano, amhākañca bahūpakāro, paṭipattiyā ca pūjyamāno pūjito hoti, na itarathā”ti evaṃ satthu mahattapaccavekkhaṇatā, “saddhammasaṅkhātāṃ me mahādāyajjaṃ gahetabbaṃ, tañca na sakkā kusītena gahetun”ti evaṃ dāyajjamahattapaccavekkhaṇatā, ālokasaññāmanasikāra iriyāpathaparivattana abbhokāsasevanādīhi thina middhavinodanatā, kusītapuggalaparivajjanatā, āraddhavīriyapuggalasevanatā, sammappadhānapaccavekkhaṇatā, tadadhimuttatāti.

Ekādasa dhammā pītisambojjhaṅgassa uppādāya saṃvattanti— buddhānussati, dhamma, saṅgha, sīla, cāga, devatānussati, upasamānussati, lūkhapuggalaparivajjanatā, siniddhapuggalasevanatā, pasādanīyasuttantapaccavekkhaṇatā, tadadhimuttatāti. Iti imehi ākārehi ete dhamme uppādentō dhammavicayasambojjhaṅgādayo bhāveti nāma. Evaṃ yasmim samaye cittaṃ paggahetabbaṃ, tasmim samaye cittaṃ paggaṇhāti.

Kathaṃ yasmim samaye cittaṃ sampahaṃsetabbaṃ, tasmim samaye cittaṃ sampahaṃseti? Yadāssa paññāpayogamandatāya vā upasamasukhānadhigamena vā nirassādaṃ cittaṃ hoti, tadā naṃ aṭṭhasaṃvegavatthupaccavekkhaṇena saṃvejeti. **Aṭṭhasaṃvegavatthūni** nāma jātijarābyādhimaraṇāni cattāri, apāyadukkhāṃ pañcamāṃ, atīte vaṭṭamūlakāṃ dukkhāṃ, anāgate vaṭṭamūlakāṃ dukkhāṃ, paccuppanne āhārapariyeṭṭhimūlakāṃ dukkhanti. Buddhadhammasaṅghaguṇānussaraṇena cassa pasādaṃ janeti. Evaṃ yasmim samaye cittaṃ sampahaṃsetabbaṃ, tasmim samaye cittaṃ sampahaṃseti.

Kathaṃ yasmim samaye cittaṃ ajjupekkhitabbaṃ, tasmim samaye cittaṃ ajjupekkhati? Yadāssa evaṃ paṭipajjato alīnaṃ anuddhataṃ anirassādaṃ ārammaṇe samappavattaṃ samathavīthippaṭipannaṃ cittaṃ hoti, tadā tassa paggahaniggahasampahaṃsanesu abyāpāraṃ āpajjati sārathi viya ca samappavattesu assesu. Evaṃ yasmim samaye cittaṃ ajjupekkhitabbaṃ, tasmim samaye cittaṃ ajjupekkhati.

Asamāhitapuggalaparivajjanā nāmanekkkhammapaṭipadam
 anāruḥhapubbānaṃ anekakiccappasutānaṃ vikkhattahadayānaṃ puggalānaṃ
 ārakā pariccāgo. **Samāhitapuggalasevanā** nāma nekkhammapaṭipadam
 paṭipannānaṃ samādhilābhīnaṃ puggalānaṃ kālena kālaṃ upasaṅkamaṇaṃ.
Tadadhimuttatā nāma samādhimuttatā,
 samādhigarusamādhininnasamādhipoṇasamādhipabbhāratāti attho.
 Evametaṃ dasavidhaṃ appanākosallaṃ sampādetabbaṃ. Tenāha “**imāni**
dasa appanākosallāni avijahantenā”ti. Tattha yena vidhinā appanāya kusalo
 hoti, so dasavidhopi vidhi appanākosallaṃ tannibbattaṃ vā ñāṇaṃ,
 evametaṃ dasavidhaṃ appanākosallaṃ sampādentassa
 paṭiladdhanimittasmiṃ appanā uppajjati. Vuttañhettaṃ—

“Evañhi sampādayato, appanākosallaṃ imaṃ.
 Paṭiladdhe nimittasmiṃ, appanā sampavattati”ti¹.

Yogokaraṇīyoti appanākosallaṃ sampādentassapi yadi appanā na hoti,
 tena kammaṭṭhānānuyogaṃ avijahitvā reṇu-ādīsu madhukarādīnaṃ pavatti-
 ākāraṃ sallakkhetvā līnuddhatabhāvehi mānaṣaṃ mocetvā vīriyasamataṃ
 yojentena punappunaṃ yogo kātabbo. Vuttañhettaṃ—

“Evañhi paṭipannassa, sace sā nappavattati.
 Tathāpi na jahe yogaṃ, vāyameveva paṇḍito.
 Hitvā hi sammavāyāmaṃ, visesaṃ nāma māṇavo.
 Adhigacche parittampi, ṭhānametaṃ na vijjati.
 Cittappavatti-ākāraṃ, tasmā sallakkhayaṃ budho.
 Samataṃ vīriyasappa, yojayetha punappunaṃ.
 Īsakampi layaṃ yantaṃ, paggaṇhetheva mānaṣaṃ.
 Accāraddhaṃ nisedhetvā, samameva pavattaye.
 Reṇumhi uppaladale, sutte nāvāya nāḷiyā.
 Yathā madhukarādīnaṃ, pavatti sammavaṇṇitā.
 Līna uddhatabhāvehi, mocayitvāna sabbaso.
 Evaṃ nimittābhimukhaṃ, mānaṣaṃ paṭipādaye”ti¹.

1. Visuddhi 1. 132 piṭṭhe.

Yathā hi acheko madhukaro “asukasmim rukkhe puppham pupphitan”¹ti ñatvā tikkhena vegena pakkhando tam atikkamitvā paṭinivattento khīṇe reṇumhi sampāpuṇāti, aparo acheko mandena javena pakkhando khīṇeyeva sampāpuṇāti, cheko pana samena javena pakkhando sukhena puppharāsim sampatvā yāvadicchakam¹ reṇum ādāya madhum sampādetvā madhum anubhavati, yathā ca sallakatta-antevāsikesu udakathālagate uppalapatte satthakammam sikkhantesu eko acheko vegena sattham pātento uppalapattam dvidhā vā chindati, udae vā paveseti, aparo acheko chijjanapavesanabhayā satthakena phusitumpi na visahati, cheko pana samena payogena tattha satthapadam² dassetvā pariyodātasippo hutvā tathārūpesu ṭhānesu kammam katvā lābham labhati, yathā ca “yo catubyāmapamāṇam makkaṭakasuttam āharati, so cattāri sahaṣṣāni labhati”²ti raññā vutte eko achekapuriso vegena makkaṭakasuttam ākaḍḍhanto tahiṃ tahiṃ chindatiyeva, aparo acheko chedanabhayā hatthena phusitumpi na visahati, cheko pana koṭito paṭṭhāya samena payogena daṇḍake veṭhetvā āharitvā lābham labhati, yathā ca acheko niyāmakko balavavāte laṅkāram pūrento nāvaṃ videsam pakkhandāpeti, aparo acheko mandavāte laṅkāram oropento nāvaṃ tattheva ṭhapeti, cheko pana mandavāte pūretvā balavavāte aḍḍhalāṅkāram katvā sotthinā icchitaṭṭhānam pāpuṇāti, yathā ca “yo telena achaḍḍento nālim pūreti, so lābham labhati”²ti ācariyena antevāsikānam vutte eko acheko lābhaluddho vegena pūrento telam chaḍḍeti, aparo acheko telachaḍḍanabhayā āsiñcitumpi na visahati, cheko pana samena payogena pūretvā lābham labhati, evameva eko bhikkhu uppanne nimitte “sīghameva appanam pāpuṇissāmī”²ti gālham vīriyam karoti, tassa cittam accāraddhavīriyattā uddhacce patati, so na sakkoti appanam pāpuṇitum. Eko accāraddhavīriyatāya dosam disvā “kim dāni me appanāyā”²ti vīriyam hāpeti, tassa cittam atilīnavīriyattā kosajje patati, sopi na sakkoti appanam pāpuṇitum. Yo pana

1. Yāvadicchakam (Sī, Syā)

2. Satthapahāram (Ka)

īsakampi līnaṃ līnabhāvato, uddhataṃ uddhaccato mocetvā samena payogena nimittābhīmukhaṃ pavatteti, so appanaṃ pāpuṇāti, tādīsena bhavitabbaṃ.

Idāni evaṃ paṭipannassa appanāpavattiṃ dassento **“tassevaṃ anuyuttassā”**ti-ādimāha. Tattha **paṭhamaṃ parikkammanti**-ādi aggahitaggahaṇena vuttaṃ, gahitaggahaṇena pana avisesena sabbesaṃ sabbā samaññā. Sabbānīpi hi appanāya parikkammattā paṭisaṅkhārakattā **“parikkammānī”**tipi, yathā gāmaḍīnaṃ āsannappadeso **“gāmūpacāro gharūpacāro”**ti vuccati, evaṃ appanāya āsannattā samīpacārīttā vā **“upacārānī”**tipi, ito pubbe parikkammānaṃ upari appanāya ca anulomanato **“anulomānī”**tipi vuccanti. Yañcetha sabbantimaṃ, taṃ parittagottābhībhavanato mahaggaṭtagottabhāvanato ca **“gotrabhū”**tipi vuccati. Gaṃ tātātīti hi gottam, parittanti pavattamānaṃ abhidhānaṃ buddhiṇca ekaṃsīkavisayatāya rakkhatīti **parittagottaṃ**. Yathā hi buddhi ārammaṇabhūtena atthena vinā na vattati, evaṃ abhidhānaṃ abhidheyyabhūtena, tasmā so tāni tātati rakkhatīti vuccati. Taṃ pana mahaggaṭtānuttaravidhuraṃ kāmataṇhāya gocarabhūtaṃ kāmāvacaraḍhammānaṃ āveṇīkarūpaṃ daṭṭhabbaṃ. Mahaggaṭtagottepi iminā nayena attho veditabbo. Iti evarūpassa parittagottassa abhībhavanato mahaggaṭtagottassa ca bhāvanato uppādanato antimaṃ **“gotrabhū”**tipi vuccati. **Catutthameva hi pañcamaṃ vāti** khippābhiññadandhābhiññānaṃ vasena vuttaṃ. Khippābhiññassa hi catutthaṃ apeti, dandhābhiññassa pañcamaṃ. Kasmā pana catutthaṃ pañcamaṃ vā appeti, na chaṭṭhaṃ vā sattamaṃ vāti āha **“āsannabhavaṅgapātattā”**ti. Yathā hi puriso chinnapapātābhīmukho dhāvanto ṭhātukāmopi pariyante pādaṃ katvā ṭhātuṃ na sakkoti, papāte eva patati, evaṃ chaṭṭhaṃ vā sattamaṃ vā appetuṃ na sakkoti bhavaṅgassa āsannattā. Tasmā catutthapañcamesuyeva appanā hotīti veditabbā.

“Purimā purimā kusalā dhammā pacchimānaṃ pacchimānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ āsevanapaccayena paccayo”ti¹ vuttattā **“āsevanapaccayena kusalā dhammā balavanto hontī”**ti āha. Yathā aladdhāsevanam paṭhamaṃ javanaṃ dubbalattā gotrabhuṃ na uppādeti, laddhāsevanam

1. Abhi 8. 7 piṭṭhe.

pana balavabhāvato dutiyaṃ vā tatiyaṃ vā gotrabhūṃ uppādeti, evaṃ laddhāsevanatāya balavabhāvato chaṭṭhampi sattamampi appetīti therassa adhippāyo. Tenāha “**tasmā chaṭṭhaṃ sattamaṃ vā appetī**”ti. Tanti therassa vacanaṃ. **Paṭikkhittanti** sutta sutānuloma-ācariyavādehi anupatthambhitattā “attanomatimattaṃ therassetan”ti vatvā paṭikkhittam. “Purimā purimā kusalā dhammā”ti pana suttapadamakāraṇaṃ āsevanapaccayalābhassa balavabhāve anekantikattā. Tathā hi aladdhāsevanāpi paṭhamacetanā diṭṭhadhammavedanīyā hoti, laddhāsevanā dutiyacetanā yāva chaṭṭhacetanā aparāpariyavedanīyā. Yadi chaṭṭhaṃ sattamañca parikkhīṇajavatā dubbalaṃ, na āsevanapaccayena balavaṃ, kathaṃ sattamajavanacetanā upapajjavedanīyā ānantariyā ca hotīti? Nāyaṃ viseso āsevanapaccayalābhena balavappattiyā kiñcarahi kiriyāvatthāvisesato. Kiriyāvatthā hi ādimajjhapariyosānavasena tividhā. Tattha pariyosānāvatthāya sanniṭṭhāpakacetanābhāvena upapajjavedanīyādītā hoti, na balavabhāvenāti daṭṭhabbaṃ. “Paṭisandhiyā anantarapaccayabhāvino vipākasantānassa anantarapaccayabhāvena tathā abhisankhatattā”ti ca vadanti, tasmā chaṭṭhasattamānaṃ papātābhimukhatāya parikkhīṇajavatā na sakkā nivāretum. **Pubbabhāgacittānī**ti tīṇi cattāri vā cittāni.

Etthāti etissaṃ kāyānupassanāyaṃ. **Pārisuddhiṃ pattukāmoti** adhigantukāmo samāpajjitukāmo ca. Tattha sallakkhaṇāvivaṭṭanāvasena adhigantukāmo, sallakkhaṇavasena samāpajjitukāmoti yojetabbaṃ. **Āvajjanasamāpajjana -pa- vasippattanti** ettha evaṃ tāva pañca vasiyo veditabbā—paṭhamajjhānato vuṭṭhāya paṭhamam vitakkaṃ āvajjayato bhavaṅgaṃ upacchinditvā uppannāvajjanānantaraṃ vitakkārammaṇāneva cattāri pañca javanāni javanti, tato dve bhavaṅgāni, tato pana vicārārammaṇaṃ āvajjanaṃ vuttanayeneva javanānīti evaṃ pañcasu jhānaṅgesu yadā nirantaraṃ cittaṃ pesetum sakkoti, athassa **āvajjanavasī** siddhā hoti. Ayaṃ pana bhavaṅgadvayantaritā matthakappattā vasi bhagavato yamakapāṭihāriye labbhati, aññesaṃ vā dhammasenāpati-ādīnaṃ evarūpe uṭṭhāya samuṭṭhāya lahutaraṃ āvajjanavasīnibbattanakāle. Sā ca kho ittarā parittakālā, na satthu

yamakapāṭihāriye viya ciratarappabandhavatī. Tathā hi taṃ sāvakehi asādhāraṇaṃ vuttaṃ. Ito paraṃ sīghatarā āvajjanavasī nāma natthi.

Āyasmato pana mahāmogallānassa nandopanandanāgarājadamane viya sīghaṃ samāpajjanasamatthata **samāpajjanavasī** nāma. Ettha ca samāpajjitukāmatānantaraṃ dvīsu bhavaṅgesu uppannesu bhavaṅgaṃ upacchinditvā uppannāvajjanānantaraṃ samāpajjanaṃ sīghaṃ samāpajjanasamatthata. Ayaṅca matthakappattā samāpajjanavasī satthu dhammadesanāyaṃ labbhati, taṃ sandhāya vuttaṃ “so kho ahaṃ aggivessana tassāyeva kathāya pariyosāne tasmīmyeva purimasmiṃ samādhinimitte ajjhataṃveva cittaṃ saṅṭhapemi sannisādemi ekodimkaromi samādahāmi, yena sudāṃ niccakappaṃ viharāmi”¹. Ito sīghatarā hi samāpajjanavasī nāma natthi.

Accharāmatthaṃ vā dasaccharāmatthaṃ vā khaṇaṃ jhānaṃ ṭhapetuṃ samatthata **adhiṭṭhānavasī** nāma. Tatheva accharāmatthaṃ vā dasaccharāmatthaṃ vā lahukaṃ khaṇaṃ jhānasamaṅgī hutvā jhānato vuṭṭhātuṃ samatthata **vuṭṭhānavasī** nāma. Bhavaṅgacittappavattiyeva hettha jhānato vuṭṭhānaṃ nāma. Ettha ca yathā “ettakameva khaṇaṃ jhānaṃ ṭhapessāmi”^{ti} pubbaparikkammavasena adhiṭṭhānasamatthata adhiṭṭhānavasī, evaṃ “ettakameva khaṇaṃ jhānasamaṅgī hutvā jhānato vuṭṭhahissāmi”^{ti} pubbaparikkammavasena vuṭṭhānasamatthata vuṭṭhānavasīti veditabbā, yā samāpattivuṭṭhānakusalatāti vuccati. **Paccavekkhaṇavasī** pana āvajjanavasiyā eva vuttā. Paccavekkhaṇajavanāneva hi tattha āvajjanānantarāni. Yadaggena hi āvajjanavasīsiddhi, tadaggena paccavekkhaṇavasīsiddhi veditabbā.

Arūpapubbaṅgamaṃ vā -pa- vipassanaṃ paṭṭhapetīti saṅkhepato vuttamatthaṃ vitthārato dassetuṃ “**kathan**”^{ti}-ādi vuttaṃ. Tattha **jhānaṅgāni pariggahetvā**ti vitakkādīni jhānaṅgāni taṃsampayutte ca dhamme salakkhaṇarasādivasena pariggahetvā. “Jhānaṅgāni”^{ti} hi idaṃ nidassanamattaṃ, jhānaṅgāni pana passanto taṃsampayutte ca dhamme passati. **Tesaṃ nissayaṃ hadayavatthunti** yathā nāma puriso antogehe sappāṃ disvā anubandhamāno tassa āsayaṃ passati, evameva kho ayampi yogāvacarō te arūpadhamme upaparikkhanto “ime dhammā kiṃ nissāya pavattantī”^{ti} pariyesamāno tesaṃ

1. Ma 1. 316 piṭṭhe.

nissayaṃ hadayaavatthum passati. **Jhānaṅgāni arūpanti** ettha taṃsampayuttadhammānampi gahaṇaṃ veditabbaṃ.

Arūpapubbaṅgamaṃ rūpapariggahaṃ dassetvā idāni rūpapubbaṅgamaṃ arūpapariggahaṃ dassento “**atha vā**”ti-ādimāha. **Kesādīsu koṭṭhāsesu -pa-taṃnissitarūpāni ca pariggahetvā**ti ettha pana kese tāva thaddhalakkhaṇaṃ pathavīdhātūti pariggahetabbaṃ, tattheva ābandhanalakkhaṇaṃ āpodhātūti, paripācanalakkhaṇaṃ tejodhātūti, vitthambhanalakkhaṇaṃ vāyodhātūti evaṃ sabbakoṭṭhāsesu ekekasmim koṭṭhāse cattāri cattāri mahābhūtāni pariggahetabbāni. Athānena yāthāvato sarasalakkhaṇato āvibhūtāsu dhātūsu kammamuṭṭhānamhi tāva kese vuttalakkhaṇā tā catasso ca dhātuyo taṃnissito ca vaṇṇo gandho raso oja jīvitaṃ kāyapasādoti evaṃ kāyadasakavasena dasa rūpāni, tattheva bhāvassa atthitāya bhāvadasakavasena dasa rūpāni, āhārasamuṭṭhānaṃ ojaṭṭhamakaṃ, utusamuṭṭhānaṃ cittasamuṭṭhānanti aparānipi catuvīsatiṃ evaṃ catusamuṭṭhānesu catuvīsati koṭṭhāsesu catucattālīsa rūpāni pariggahetabbāni. Sedo assu kheḷo siṅghāṇikāti ime pana catūsu utucittasamuṭṭhānesu dvinnāṃ ojaṭṭhamakānaṃ vasena soḷasa soḷasa rūpāni. Udariyaṃ karīsaṃ pubbaṃ muttanti imesu catūsu utusamuṭṭhānesu utusamuṭṭhānasseva ojaṭṭhamakassa vasena aṭṭha aṭṭha rūpāni pariggahetabbāni. Esa tāva dvattimsākāre nayo.

Ye pana imasmim dvattimsākāre āvibhūte apare cattāro tejokoṭṭhāsā, cha vāyokoṭṭhāsāti dasa ākāra āvi bhavanti, tattha asitādiparipācake tāva kammajatejokoṭṭhāsamhi ojaṭṭhamakañceva jīvitañcāti nava rūpāni, tathā cittaje assāsapassāsakoṭṭhāse ojaṭṭhamakañceva saddo cāti nava, sesesu catusamuṭṭhānesu aṭṭhasu jīvitānavakañceva tīṇi ca ojaṭṭhamakānīti tettiṃsa tettiṃsa rūpāni pariggahetabbāni. Evaṃ vitthārato dvācattālīsākāravasena imesu bhūtopādāyarūpesu pākāṭesu jātesu vatthudvāravasena pañca cakkhudasakādayo hadayaavatthudasakañcāti aparānipi saṭṭhi rūpāni pariggahetabbāni. Sace panassa tena tena mukhena rūpaṃ pariggahetvā arūpaṃ pariggaṇhato sukhumattā arūpaṃ na upaṭṭhāti, tena dhuranikkhepaṃ akatvā

rūpameva punappunāṃ sammasitabbaṃ manasi kātabbaṃ pariggahetabbaṃ vavatthapetabbaṃ. Yathā yathā hissa rūpaṃ suvikkhālitaṃ hoti nijjaṭaṃ suparisuddhaṃ, tathā tathā tadārammaṇā arūpadhammā sayameva pākaṭā honti.

Yathā hi cakkhumato purisassa aparisuddhe ādāse mukhanimittaṃ olokontassa nimittaṃ na paññāyatīti na ādāsaṃ chaḍḍeti, atha kho naṃ punappunāṃ parimajjati, tassa parisuddhe ādāse nimittaṃ sayameva pākaṭaṃ hoti, evameva tena bhikkhunā dhuranikkhepaṃ akatvā rūpameva punappunāṃ sammasitabbaṃ manasi kātabbaṃ pariggahetabbaṃ vavatthapetabbaṃ. Yathā yathā hissa rūpaṃ suvikkhālitaṃ hoti nijjaṭaṃ suparisuddhaṃ, tathā tathā tadārammaṇā arūpadhammā sayameva pākaṭā honti. Evaṃ suvisuddharūpapariggahassa panassa arūpadhammā tīhākārehi upaṭṭhahanti phassavasena vā vedanāvasena vā viññāṇavasena vā.

Kathaṃ? Ekassa tāva “kese pathaviḍhātu kakkhaḷalakkhaṇā -pa- assāsapassāse pathaviḍhātu kakkhaḷalakkhaṇā”ti-ādinā nayena dhātuyo pariggaṇhantassa paṭhamābhiniṇṇapāto phasso, taṃsāmpayuttā vedanā vedanākkhandho, saññā saññākkhandho, saddhiṃ phassena cetanā saṅkhārakkhandho, cittaṃ viññāṇakkhandhoti upaṭṭhāti. Evaṃ arūpadhammā phassavasena upaṭṭhahanti. Ekassa “kese pathaviḍhātu kakkhaḷalakkhaṇā -pa- assāsapassāse pathaviḍhātu kakkhaḷalakkhaṇā”ti tadārammaṇaṇasānuḥbavanakavedanā vedanākkhandho, taṃsāmpayuttā saññā saññākkhandho, taṃsāmpayutto phasso ca cetanā ca saṅkhārakkhandho, taṃsāmpayuttaṃ cittaṃ viññāṇakkhandhoti upaṭṭhāti. Evaṃ vedanāvasena arūpadhammā upaṭṭhahanti. Aparassa “kese pathaviḍhātu kakkhaḷalakkhaṇā -pa- assāsapassāse pathaviḍhātu kakkhaḷalakkhaṇā”ti ārammaṇapaṭivijānanāṃ viññāṇakkhandho, taṃsāmpayuttā vedanā vedanākkhandho, saññā saññākkhandho phasso ca cetanā ca saṅkhārakkhandhoti upaṭṭhāti. Evaṃ viññāṇavasena arūpadhammā upaṭṭhahanti. Etenevupāyena “kammāsamutṭhāne kese pathaviḍhātu kakkhaḷalakkhaṇā”ti-ādinā nayena dvācattālīsāya dhātukoṭṭhāsesu catunnaṃ catunnaṃ dhātūnaṃ vasena sesesupi vatthu cakkhādīsu dasakesu manodhātumanoviññāṇadhātūnaṃ nissayalakkhaṇaṃ hadayavatthu rūpābhigāhātārahābhūtaṃ appasādalakkhaṇaṃ cakkhūti-ādinā vatthudvārasena pariggaṇhantassa paṭhamābhiniṇṇapāto phasso, taṃsāmpayuttā vedanā

vedanākkhandhoti-ādinā phassādivasena tihi ākārehi arūpadhammā upaṭṭhahanti. Tena vuttaṃ “**yathāpariggahitarūpārammaṇaṃ yathāpariggahitarūpavatthudvārārammaṇaṃ vā sasampayuttadhammaṃ viññāṇaṇca passatī**”ti.

Idāni aññathāpi rūpapubbaṅgamaṃ arūpapariggahaṃ dassento “**atha vā**”ti-ādimāha. Tattha **yathā hīti**-ādi kāyassa cittassa ca assāsapassāsānaṃ samudayabhāvadassanaṃ. **Kammāragaggarīti** kammārānaṃ ukkāya aggidhamanabhastā. **Dhamamānāyāti** dhūmayantiyā, vātaṃ gāhāpentiyāti attho. **Tajjanti** tadanurūpaṃ. **Evamevanti** ettha kammāragaggārī viya karajakāyo, vāyāmo viya cittaṃ daṭṭhabbaṃ. Kiñcāpi assāsapassāsā cittaṃ samuṭṭhānā, karajakāyaṃ pana vinā tesāṃ appavattanato “**kāyaṇca cittaṇca paṭicca assāsapassāsā**”ti vuttaṃ.

Tassāti nāmarūpassa. **Paccayaṃ pariyesatīti** “avijjāsamudayā rūpasamudayo”ti-ādinā avijjādikaṃ paccayaṃ pariyesati vīmaṃsati pariggaṇhāti. **Kaṅkhaṃ vitaratīti** “ahosiṃ nu kho ahaṃ atītamaddhānaṃ”ti-ādinayappavattaṃ soḷasavatthukaṃ vicikicchaṃ atikkamati pajahati. “Yaṃ kiñci rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ”ti-ādinayappavattaṃ **kalāpasammasanaṃ. Pubbabhāgeti** paṭipadāññānadassanavisuddhipariyāpannāya udayabbayānupassanāya pubbabhāge uppanne. **Obhāsādayoti** obhāso ñāṇaṃ pīti passaddhi sukhaṃ adhimokkho paggaho upekkhā upaṭṭhānaṃ nikaṇṭhīti ime obhāsādayo dasa.

Tattha¹ **obhāsoti** vipassanobhāso, so ca vipassanācittasamuṭṭhitaṃ santatipatitaṃ utusamuṭṭhānaṇca pabhassararūpaṃ. Tattha vipassanācittasamuṭṭhitaṃ yogino sarīraṭṭhameva pabhassaraṃ hutvā tiṭṭhati cittajarūpānaṃ sarīraṃ muñcitvā bahi appavattanato, itaraṃ sarīraṃ muñcitvā ñāṇānubhāvānurūpaṃ samantato pattharati, taṃ tasseva paññāyati. Tena phuṭṭhokāse rūpagatampi passati, passanto ca cakkhuvīññāṇena passati, udāhu manoviññāṇenāti vīmaṃsitabbanti vadanti. Dibbacakkhulābhino viya taṃ manoviññāṇaviññeyyamevāti vattuṃ yuttaṃ viya dissati. So kho panāyaṃ obhāso kassaci bhikkhuno pallaṅkaṭṭhānamattameva

1. Visuddhi 2. 270; Paṭisaṃ-Ṭṭha 2. 191 piṭṭhādīsopi passitabbaṃ.

obhāsento uppajjati, kassaci antogabbhaṃ, kassaci bahigabbhampi, kassaci sakalavihāraṃ, gāvutaṃ, aḍḍhayaḍḍhaṃ, yojanaṃ, dviyojanaṃ, tiyojanaṃ, kassaci pathavītalato yāva akaniṭṭhabrahmalokā ekālokaṃ kurumāno. Bhagavato pana dasasahassilokadhātum obhāsento udapādi. Tasmim pana uppanne yogāvacaro “na vata me ito pubbe “evarūpo obhāso uppannapubbo, addhā maggappattosmi phalappattosmi”ti amaggameva “maggo”ti, apha lameva ca phalan”ti gaṇhāti. Tassa amaggaṃ “maggo”ti aphalaṃ vā “phalan”ti gaṇhato vipassanāvīthi ukkantā nāma hoti. So attano mūlakammaṭṭhānaṃ vissajjetvā obhāsameva assādentō nisīdati.

Ñāṇanti vipassanāñāṇaṃ. Tassa kira rūpārūpadhamme tulayantassa tīrayantassa viṣṭhā-indavajiramiva avihatavegaṃ tikhiṇaṃ sūraṃ ativisaḍaṃ ñāṇaṃ uppajjati.

Pīṭi vipassanāpīṭi. Tassa kira tasmim samaye khuddikā pīṭi khaṇikā pīṭi okkantikā pīṭi ubbegā pīṭi pharaṇā pīṭi ayaṃ pañcavidhā pīṭi sakalasarīraṃ pūrayamānā uppajjati.

Passaddhī vipassanāpassaddhi. Tassa kira tasmim samaye rattiṭṭhāne vā divāṭṭhāne vā nisinnassa kāyacittānaṃ neva daratho, na gāraṇaṃ, na kakkhaḷatā, na akammaññatā, na gelaññaṃ, na vaṅkatā hoti, atha kho panassa kāyacittāni passaddhāni lahūni mudūni kammaññāni suvisadāni ujukāniyeva honti. So imehi passaddhādīhi anuggahitakāyacitto tasmim samaye amānusiṃ nāma ratim anubhavati. Yaṃ sandhāya vuttaṃ—

“Suññāgāraṃ pavīṭṭhasa, santacittassa bhikkhuno.

Amānusi ratī hoti, sammā dhammaṃ vipassato.

Yato yato sammasati, khandhānaṃ udayabbayaṃ.

Labhatī pīṭipāmojjaṃ, amataṃ taṃ vijānatan”ti¹.

Evamassa imaṃ amānusiṃ ratim sādhayamānā lahutādisampayuttā passaddhi uppajjati.

1. Khu 1. 67 piṭṭhe Dhammapade.

Sukhanti vipassanāsukhaṃ. Tassa kira tasmim samaye sakalasarīraṃ abhisandayamānaṃ atipaṇītaṃ sukhamuppajjati.

Adhimokkhoti saddhā. Vipassanāsampayuttāyeva hissa cittacetasikānaṃ atisayappasādabhūtā balavatī saddhā uppajjati.

Paggahoti vīriyaṃ. Vipassanāsampayuttameva hissa asithilamanaccāraddhaṃ supaggahitaṃ vīriyaṃ uppajjati.

Upaṭṭhānanti sati. Vipassanāsampayuttāyeva hissa sūpaṭṭhitā suppaṭiṭṭhitā nikhātā acalā pabbatarājasadisā sati uppajjati. So yaṃ yaṃ ṭhānaṃ āvajjati samannāharati manasi karoti paccavekkhati, taṃ taṃ ṭhānamassa okkantitvā pakkhanditvā dibbacakkhuno paraloko viya satiyā upaṭṭhāti.

Upekkhāti vipassanupekkhā ceva āvajjanupekkhā ca. Tasmiṃhissa samaye sabbasaṅkhāresu majjhatabhūtā vipassanupekkhā balavatī uppajjati, manodvāre āvajjanupekkhāpi. Sā hissa taṃ taṃ ṭhānaṃ āvajjentassa vissaṭṭha-indavajiramiva pattapuṭe pakkhandatattanārāco¹ viya ca sūrā tikhiṇā hutvā vahati.

Nikantīti vipassanānikanti. Evaṃ obhāsādipaṭimaṇḍitāya hissa vipassanāya ālayaṃ kurumānā sukhumaṃ santākārā nikanti uppajjati, yā “kilesa”ti pariggahetumpi na sakkā hoti.

Yathā ca obhāse, evaṃ etesupi aññatarasmim uppanne yogāvacaro “na vata me ito pubbe evarūpaṃ ñāṇaṃ uppannapubbaṃ, evarūpā pīti, passaddhi, sukhaṃ, adhimokkho, paggaho, upaṭṭhānaṃ, upekkhā, nikanti uppannapubbā, addhā maggappattosmi phalappattosmī”ti amaggameva “maggo”ti aphalameva ca “phalan”ti gaṇhāti, tassa amaggaṃ “maggo”ti aphalaṃ “phalan”ti gaṇhato vipassanāvīthi ukkantā nāma hoti. So attano mūlakammaṭṭhānaṃ vissajjetvā nikantimeva assādentō nisīdati.

Ettha ca obhāsādayo upakkilesavatthutāya “upakkilesā”ti vuttā, na akusalattā, nikanti pana upakkilesa ceva upakkilesavatthu

1. Pakkantatattanārāco (Sī), pakkhantatattanārāco (Syā)

ca. Vatthuvaseva cete dasa, gāhavasena pana samatimsa honti. Kathaṃ?
 “Mama obhāso uppanno”ti gaṇhato hi diṭṭhiggāho hoti, “manāpo vata
 obhāso uppanno”ti gaṇhato mānaggāho, obhāsaṃ assādayato taṇhāgāho. Iti
 obhāse diṭṭhimānataṇhāvasena tayo gāhā. Tathā sesesupīti evaṃ gāhavasena
 samatimsa upakkilesā honti. Tesāṃ vasena akusalo abyatto yogāvacaro
 obhāsādīsu kampati vikkhipati, obhāsādīsu ekekaṃ “etaṃ mama,
 esohamasmi, eso me attā”ti samanupassati. Tenāhu porāṇā—

“Obhāse ceva ñāṇe ca, pītiyā ca vikampati.

Passaddhiyā sukhe ceva, yehi cittaṃ pavedhati.

Adhimokkhe ca paggāhe, upaṭṭhāne ca kampati.

Upekkhāvajjanāya ceva, upekkhāya ca nikantiyā”ti¹.

Kusalo paṇḍito byatto buddhisampanno yogāvacaro obhāsādīsu
 uppannesu “ayaṃ kho me obhāso uppanno, so kho panāyaṃ anicco
 saṅkhato paṭiccasamuppanno khayadhammo vayadhammo virāgadhammo
 nirodhadhammo”ti iti vā taṃ paññāya paricchindati upaparikkhati. Atha vā
 panassa evaṃ hoti—sace obhāso attā bhaveyya, attāti gahetuṃ vaṭṭeyya,
 anattāva panāyaṃ “attā”ti gahito². Tasmā so avasavattanaṭṭhena anattā,
 hutvā abhāvaṭṭhena anicco, uppādavayapaṭipīḷanaṭṭhena dukkhoti
 upaparikkhati. Yathā ca obhāse, evaṃ sesesupī. So evaṃ upaparikkhitvā
 obhāsaṃ “netāṃ mama, nesohamasmi, na meso attā”ti samanupassati.
 Ñāṇaṃ -pa-. Nikantiṃ “netāṃ mama, nesohamasmi, na meso attā”ti
 samanupassati. Evaṃ samanupassanto obhāsādīsu na kampati na vedhati.
 Tenāhu porāṇā—

“Imāni dasa ṭhānāni, paññā yassa pariccitā.

Dhammuddhaccakusalo hoti, na ca vikkhepa gacchatī”ti³.

So evaṃ vikkhepaṃ agacchanto taṃ samatimsavidhaṃ upakkilesajaṭaṃ
 vijaṭetvā “obhāsādayo dhammā na maggo, upakkilesavimuttaṃ pana
 vīthipapaṭipannaṃ

1. Khu 9. 292 piṭṭhe Paṭisambhidāmagge.

2. Attāti na gahito (Syā, Ka)

3. Khu 9. 293 piṭṭhe.

vipassanāñāṇaṃ maggo”ti amaggaṃ maggañca vavatthapeti. Yaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ **“obhāsādayo dasa vipassanupakkilese pahāya upakkilesavimuttaṃ paṭipadāñāṇaṃ maggoti vavatthapetvā”**ti. Udayaṃ **pahāyāti** udayabbayānupassanāya gahitaṃ saṅkhārānaṃ udayaṃ vissajjetvā tesāṃ bhaṅgasseva anupassanato bhaṅgānupassanāñāṇaṃ **patvā** ādinavānupassanāpubbaṅgamāya nibbidānupassanāya **nibbindanto** muñcitukamyatāpaṭisaṅkhānupassanāsaṅkhārupekkhānulomañāṇaṇaṃ ciṇṇapariyante uppannagotrabhuññāṇānantaraṃ uppannena maggañāṇena sabbasaṅkhāresu **virajjanto vimuccanto**. Maggakkhaṇe hi ariyo virajjati vimuccatīti ca vuccati. Tenāha **“yathākkamaṃ¹ cattāro ariyamagge pāpunītvā”**ti. Maggaphalanibbānapahīnāvasiṭṭhakilesasaṅkhātassa paccavekkhitabbassa pabhedena **ekūnavīsati bhedassa**. Arahato hi avasiṭṭhakilesābhāvena ekūnavīsati paccavekkhaṇaṇāṇānī. **Assāti** ānāpānassatikammaṭṭhānikassa.

Visuṃ kammaṭṭhānabhāvanānayo nāma natthīti paṭhamacatukkavasena adhigatajjhānassa vedanācittadhammānupassanāvasena desitattā vuttaṃ. **Tesanti** tiṇṇaṃ catukkānaṃ. **Pītippaṭisaṃvedīti** pītiyā paṭi paṭi sammadeva vedanasīlo, tassā vā paṭi paṭi sammadeva vedo etassa atthi, taṃ vā paṭi paṭi sammadeva vedayamāno. Tattha kāmāṃ **saṃvedanaggahaṇe**veva pītiyā sakkaccaṃ viditabhāvo bodhito hoti, yehi pana pakārehi tassā saṃvedanaṃ icchitaṃ, taṃ dassetuṃ **paṭi** saddaggahaṇaṃ “paṭi paṭi saṃvedīti paṭisaṃvedī”ti. Tenāha **“dvīhākārehi”**ti-ādi.

Tattha **kathaṃ ārammaṇato pīti paṭisaṃviditā hotīti** pucchāvacaṇaṃ. **“Sappīlike dve jhāne samāpajjati”**ti pītisahagatāni dve paṭhamadutiyaJJhānāni paṭipāṭiyā samāpajjati. **Tassāti** tena. “Paṭisaṃviditā”ti hi padaṃ apekkhitvā kattu-atthe etaṃ sāmivacaṇaṃ. **Samāpattikkhaṇeti** samāpannakkhaṇe. **Jhānapaṭilābhenāti** jhānena samaṅgībhāvena. **Ārammaṇatoti** ārammaṇamukhena, tadārammaṇajjhānapariyāpannā pīti paṭisaṃviditā hoti ārammaṇassa paṭisaṃviditattā. Kim vuttaṃ hoti? Yathā nāma sappapariyesanaṃ carantena tassa

1. Yathākkamena (Sī, Syā)

āsaye paṭisaṃvidite sopi paṭisaṃvidito eva hoti mantāgadabalena tassa gahaṇassa sukarattā, evaṃ pītiyā āsayabhūte ārammaṇe paṭisaṃvidite sā pīti paṭisaṃviditā eva hoti salakkhaṇato sāmāññalakkhaṇato ca tassā gahaṇassa sukarattāti.

Kathaṃ asammohato pīti paṭisaṃviditā hotīti ānetvā sambandhitabbaṃ. **Vipassanākkhaṇeti** vipassanāpaññāya tikkhavisadappavattāya visayato dassanakkhaṇe. **Lakkhaṇapaṭivedhenāti** pītiyā salakkhaṇassa sāmāññalakkhaṇassa ca paṭivijjhanena. Yañhi yassa visesato sāmāññato ca lakkhaṇaṃ, tasmim vidite so yāthāvato vidito eva hoti. Tenāha “asammohato pīti paṭisaṃviditā hoti”ti.

Idāni tamatthaṃ pāliya eva vibhāvetuṃ “**vuttañhetan**”ti-ādimāha. Tattha **dīghaṃ assāsavasenāti**-ādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ heṭṭhā vuttameva. Tattha pana satokāritādassanavasena pāli āgatā, idha pītippaṭisaṃviditāvasena. Pītippaṭisaṃviditā ca atthato vibhattā eva. Apica ayamettha saṅkhepattho—dīghaṃassāsavasenāti dīghassa assāsassa ārammaṇabhūtassa vasena pajānato sā pīti paṭisaṃviditā hotīti sambandho. **Cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānatoti** jhānapariyāpannaṃ avikkhepoti laddhanāmaṃ cittassekaggataṃ taṃsampayuttāya paññāya pajānato. Yatheva hi ārammaṇamukhena pīti paṭisaṃviditā hoti, evaṃ taṃsampayuttadhammāpi ārammaṇamukhena paṭisaṃviditā eva hontīti **sati upaṭṭhitā hotīti** dīghaṃassāsavasenā jhānasampayuttā sati tassa ārammaṇe upaṭṭhitā ārammaṇamukhena jhānepi upaṭṭhitā nāma hoti. **Tāya satiyāti** evaṃ upaṭṭhitāya tāya satiyā yathāvuttena **tena ñāṇena** suppaṭiveditattā ārammaṇassa tassa vasena tadārammaṇā sā pīti **paṭisaṃviditā hoti**. **Dīghaṃpassāsavasenāti**-ādīsupi imināva nayena attho veditabbo.

Evaṃ paṭhamacatukkavasena dassitaṃ pītippaṭisaṃvedanaṃ ārammaṇato asammohato ca vibhāgaso dassetuṃ “**āvajjato**”ti-ādi vutthaṃ. Tattha **āvajjatoti** jhānaṃ āvajjentassa. **Sā pītīti** sā jhānapariyāpannā pīti. **Jānatoti** samāpannakkhaṇe ārammaṇamukhena jānato. Tassa sā pīti paṭisaṃviditā hotīti sambandho. **Passatoti**

dassanabhūtena ñāṇena jhānato vuṭṭhāya passantassa. **Paccavekkhatoti** jhānaṃ paccavekkhantassa. **Cittaṃ adhiṭṭhahatoti** “ettakaṃ velaṃ jhānasamaṅgī bhavissāmi”ti jhānacittaṃ adhiṭṭhahantassa. Evaṃ pañcannaṃ vasībhāvānaṃ vasena jhānassa pajānanamukhena ārammaṇato pītiyā paṭisaṃvedanā dassitā.

Idāni yehi dhammehi jhānaṃ vipassanā ca sijjhanti, tesaṃ jhānapariyāpānnānaṃ vipassanāmaggapariyāpānnānaṃca saddhādīnaṃ vasena pītippaṭisaṃvedanaṃ dassetuṃ “**saddhāya adhimuccato**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **adhimuccatoti** saddahantassa, samathavipassanāvasenāti adhippāyo. **Vīriyaṃ paggaṇhatoti**-ādīsupi eseva nayo. **Abhiññeyyanti** abhivisiṭṭhāya paññāya jānitabbaṃ. **Abhijānatoti** vipassanāpaññāpubbaṅgamāya maggapaññāya jānato. **Pariññeyyanti** dukkhasaccaṃ tīraṇapariññāya maggapaññāya ca pari jānato. **Pahātabbanti** samudayasaccaṃ pahānapariññāya maggapaññāya ca **pajahato**. **Bhāvayato sacchikaroto bhāvetabbaṃ** maggasaccaṃ, **sacchikātabbaṃ** nirodhasaccaṃ. Keci panettha pītiyā eva vasena abhiññeyyādīni uddharanti, taṃ ayuttam jhānādisamudāyaṃ uddharitvā tato pītiyā niddhāraṇassa adhippetattā.

Ettha ca “dīghamassāsavasenā”ti-ādinā paṭhamacatukkavasena ārammaṇato pītippaṭisaṃvedanaṃ vuttaṃ, tathā “āvajjato”ti-ādīhi pañcahi padehi. “Abhiññeyyaṃ abhijānato”ti-ādīhi pana asammohato, “saddhāya adhimuccato”ti-ādīhi ubhayathāpi saṅkhepato samathavasena ārammaṇato vipassanāvasena asammohato pītippaṭisaṃvedanaṃ vuttanti datṭhabbaṃ. Kasmā panettha vedanānupassanāyaṃ pītīsīsenā vedanā gahitā, na sarūpato evāti? Bhūmivibhāgādivasena vedanaṃ bhinditvā catudhā vedanānupassanaṃ dassetuṃ. Apica vedanākammaṭṭhānaṃ dassento bhagavā pītiyā oḷārikattā taṃsāmpayuttasukhaṃ sukhaggahaṇattaṃ pītīsīsenā dasseti.

Eteneva nayena avasesapadānīti sukhappaṭisaṃvedī cittasaṅkhārappaṭisaṃvedīti padāni pītippaṭisaṃvedīpade āgatanayeneva atthato veditabbāni. Sakkā hi “dvīhākārehi sukhappaṭisaṃviditā hoti, cittasaṅkhārappaṭisaṃviditā hoti ārammaṇato”ti-ādinā pītiṭṭhāne

sukhādīpadāni pakkipitvā “sukhasahagatāni tīṇi jhānāni cattāri vā jhānāni samāpajjati”ti-ādīnā atthaṃ viññātum. Tenāha “**tiṇṇaṃ jhānānaṃ vasenā**”ti-ādi. **Vedanādayoti ādi**-saddena saññā gahitā. Tenāha “**dve khandhā**”ti. **Vipassanābhūmidassanattanti** pakiṇṇakasaṅkhārasammasanavasena vipassanāya bhūmidassanattam “**sukhanti dve sukhāni**”ti-ādi vuttaṃ samathe kāyikasukhābhāvato. **Soti** so passambhanapariyāyena vutto nirodho. “Imassa hi bhikkhuno apariggahitakāle”ti-ādīnā vitthārato kāyasaṅkhāre vutto, tasmā tattha vuttanayenevaveditabbo. Tattha kāyasaṅkhāravasena āgato, idha cittasaṅkhāravasenāti ayameva viseso.

Evam cittasaṅkhārassa passambhanaṃ atidesena dassetvā yadaññaṃ imasmiṃ catukke vattabbaṃ, taṃ dassetum “**apicā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **pītipadeti** “pītippaṭisaṃvedī”ti-ādīnā desitakoṭṭhāse. **Pītisīsenā vedanā vuttāti** pīti-apadesena taṃsampayuttā vedanā vuttā, na pītīti adhippāyo. Tattha kāraṇaṃ heṭṭhā vuttameva. **Dvīsu cittasaṅkhārāpadesūti** “cittasaṅkhārappaṭisaṃvedī passambhayaṃ cittasaṅkhāraṇ”ti cittasaṅkhārappaṭisaṃyuttesu dvīsu padesu. “Viññāṇapaccayā nāmarūpan”ti vacanato cittaṇa paṭibaddhāti **cittapaṭibaddhā**. Tato eva kāmaṃ cittaṇa saṅkharīyanti **cittasaṅkhārā**, saññāvedanādayo, idha pana upalakkhaṇamattaṃ, saññāvedanāva adhippetāti āha “**saññāsampayuttā vedanā**”ti.

Cittappaṭisaṃvedīti ettha dvīhākārehi cittappaṭisaṃviditā hoti ārammaṇato asammohato ca. Kathaṃ ārammaṇato? Cattāri jhānāni samāpajjati, tassa samāpattikkhaṇe jhānapaṭilābhenāti-ādīnā vuttanayānusārena sabbaṃ suviññeyyanti āha “**catunnaṃ jhānānaṃ vasena cittappaṭisaṃviditā veditabbā**”ti. **Cittaṃ modentoti** jhānasampayuttaṃ cittaṃ sampayuttāya pītiyā modayamāno, taṃ vā pītiṃ ārammaṇaṃ katvā pavattaṃ vipassanācittaṃ tāya eva ārammaṇabhūtāya pītiyā modayamāno. **Pamodentoti**-ādīni padāni tasseva vevacanāni pītipariyāyabhāvato.

Sampayuttāya pītiyā cittaṃ āmodetīti jhānacittasampayuttāya pītisambojjhaṅgabhūtāya odagyalakkhaṇāya jhānapītiyā tameva jhānacittaṃ

sahajātādipaccayavasena ceva jhānapaccayavasena ca
 paribrūhentohaṭṭhappahaṭṭhākāraṃ pāpento āmodeti pamodeti ca.
Ārammaṇaṃ katvāti uḷāraṃ jhānasampayuttaṃ pītiṃ ārammaṇaṃ katvā
 pavattamānaṃ vipassanācittaṃ tāya eva ārammaṇabhūtāya pītiyā
 yogāvacaro haṭṭhappahaṭṭhākāraṃ pāpento “**āmodeti pamodeti**”ti vuccati.

Samaṃ ṭhapentoti yathā īsakampi līnapakkhaṃ uddhaccapakkhaṇa
 anupaggamma anonataṃ anunnataṃ yathā indriyānaṃ samattapaṭipattiyā
 avisamaṃ, samādhissa vā ukkaṃsagamanena āneñjappattiyā sammadeva
 ṭhitaṃ hoti, evaṃ appanāvasena ṭhapento. **Lakkhaṇappaṭivedhenā**ti
 aniccādikassa lakkhaṇassa paṭi paṭi vijjhanena khaṇe khaṇe avabodhena.
Khaṇikacittekkaggatāti khaṇamattaṭṭhitiko samādhi. Sopi hi ārammaṇe
 nīrantaraṃ ekākāreṇa pavattamāno paṭipakkhena anabhibhūto appito viya
 cittaṃ niccalaṃ ṭhapeti. Tena vuttaṃ “**evaṃ uppannāyā**”ti-ādi.

Mocentoti vikkhambhanavimuttivasena vivecento visuṃ karonto,
 nīvaraṇāni pajahantoti attho. **Vipassanākkhaṇeti** bhaṅgānupassanākkhaṇe.
 Bhaṅgo hi nāma aniccatāya paramā koṭi, tasmā tāya bhaṅgānupassako
 yogāvacaro cittamukhena sabbaṃ saṅkhāragataṃ aniccato passati, no
 niccato, aniccassa dukkhattā dukkhassa ca anattattā tadeva dukkhato
 anupassati, no sukhato, anattato anupassati, no attato. Yasmā pana yaṃ
 aniccaṃ dukkhaṃ anattā, na taṃ abhinanditabbaṃ, yaṇca na
 abhinanditabbaṃ, na taṃ rañjitabbaṃ, tasmā bhaṅgadassanānusāreṇa
 “aniccaṃ dukkhaṃ anattā”ti saṅkhāragate diṭṭhe tasmim nibbindati, no
 nandati, virajjati, no rajjati, so evaṃ nibbindanto virajjanto lokiyeneva tāva
 ñāṇeṇa rāgaṃ nirodheti, no samudeti, nāssa samudayaṃ karotīti attho. Atha
 vā so evaṃ viratto yathā diṭṭhaṃ saṅkhāragataṃ, taṃ tathā diṭṭhaṃ attano
 ñāṇeṇa nirodheti, no samudeti, nirodhamevassa manasi karoti, no
 samudayanti attho, so evaṃ paṭipanno paṭinissajjati, no ādiyatīti vuttaṃ
 hoti¹. Ayañhi aniccādi-anupassanā saddhiṃ khandhābhisaṅkhārehi
 kilesānaṃ pariccajanato saṅkhatadosadassanena tabbiparīte nibbāne
 tanninnatāya pakkhandanatoca **pariccāgapaṭinissaggo ceva**

1. No ādiyati. Kim vuttaṃ hoti (Syā)

pakkhandanapaṭinissaggocāti vuccati. Tasmā tāya samannāgato yogāvacaro vuttanayena kilese ca pariccajati, nibbāne ca pakkhandati. Tena vuttaṃ “**so vipassanākkhaṇe aniccānupassanāya niccasaññāto cittaṃ mocento vimocento -pa- paṭinissaggānupassanāya ādānato cittaṃ mocento vimocento assasati ceva passasati cā**”ti.

Tattha aniccassa, aniccanti vā anupassanā **aniccānupassanā**. Tebhūmakadhammānaṃ aniccataṃ gahetvā pavattāya vipassanāya etaṃ nāmaṃ. **Niccasaññātoti** saṅkhatadhamme “**niccā sassatā**”ti pavattāya micchāsaññāya. Saññāsīsena cittadiṭṭhīnampi gahaṇaṃ daṭṭhabbaṃ. Esa nayo **sukhasaññādisupi. Nibbidānupassanāyāti** saṅkhāresu nibbindanākārena pavattāya anupassanāya. **Nanditoti** sappītikataṇhāto. **Virāgānupassanāyāti** tathā virajjanākārena pavattāya anupassanāya. Tena vuttaṃ “**rāgato mocento**”ti. **Nirodhānupassanāyāti** saṅkhārānaṃ nirodhassa anupassanāya. Yathā saṅkhārā nirujjhantiyeva āyatim punabbhavavasena nuppajjanti, evaṃ vā anupassanā nirodhānupassanā. Muñcitukamyatā hi ayaṃ balappattā. Tenāha “**samudayato mocento**”ti. Paṭinissajjanākārena pavattā anupassanā **paṭinissaggānupassanā. Ādānatoti** niccādivasena gahaṇato, paṭisandhiggahaṇato vāti evamettha attho daṭṭhabbo.

Aniccanti anupassī, aniccassa vā anupassanasīlo **aniccānupassīti** ettha kiṃ pana taṃ aniccaṃ, kathaṃ vā aniccaṃ, kā vā aniccānupassanā, kassa vā aniccānupassanāti catukkaṃ vibhāvetabbanti taṃ dassento “**aniccaṃ veditabbaṃ**”ti-ādimāha. Tattha niccaṃ nāma dhuvam sassataṃ yathā taṃ nibbānaṃ, na niccanti **aniccaṃ**, udayabbayavantaṃ, atthato saṅkhatā dhammāti āha “**aniccanti pañcakkhandhā. Kasmā?**

Uppādavayaññathattabhāvā”ti, uppādavayaññathattasabbhāvāti attho. Tattha saṅkhatadhammānaṃ hetupaccayehi uppajjanaṃ ahutvā sambhavo attalābho **uppādo**, uppannānaṃ tesaṃ khaṇanirodho vināso **vayo**, jarāya aññathābhāvo **aññathattaṃ**. Yathā hi uppādāvatthāya bhinnāya bhaṅgāvatthāyaṃ vatthubhedo natthi, evaṃ ṭhitisaṅkhātāyaṃ bhaṅgābhimukhāvatthāyampi vatthubhedo natthi. Yatha jarāvohāro, tasmā ekassapi dhammassa jarā yujjati, yā

khaṇikajarāti vuccati. Ekaṃsena ca uppādadabhaṅgāvatthāsu vatthuno abhedo icchitabbo, aññathā “añño uppajjati, añño bhijjati”ti āpajjeyya. Tayidaṃ khaṇikajaraṃ sandhāyāha “aññathattan”ti.

Yassa lakkhaṇattayassa bhāvā khandhesu aniccāsamaññā, tasmim lakkhaṇattaye aniccatā samaññāti “aniccatāti tesamyeva uppādavayaññathattan”ti vatvā visesato dhammānaṃ khaṇikanirodhe aniccatāvohāroti dassento “**hutvā abhāvo vā**”ti-ādimāha. Tattha uppādapubbakattā abhāvassa **hutvā**gahaṇaṃ. Tena pākaṭabhāvapubbakattaṃ vināsabhāvassa dasseti. **Tenevākārenāti** nibbattanākārena. **Khaṇabhaṅgenāti** khaṇikanirodhena. **Tassā aniccatāyāti** khaṇikabhaṅgasāṅkhātāya aniccatāya. **Tāya anupassanāyāti** yathāvuttāya aniccānupassanāya. **Samannāgatoti** samaṅgībhūto yogāvacarō.

Khayoti saṅkhārānaṃ vināso. Virajjanaṃ tesamyeva vilujjanaṃ **virāgo**, khayō eva virāgo **khayavirāgo**, khaṇikanirodho. Accantamettha etasmim adhigate saṅkhārā virajjanti nirujjhantīti **accantavirāgo**, nibbānaṃ. Tenāha “**khayavirāgoti saṅkhārānaṃ khaṇabhaṅgo. Accantavirāgoti nibbānaṃ**”ti. **Tadubhayadassanavasena pavattāti** khayavirāgānupassanāvasenavipassanāya, accantavirāgānupassanāvasena maggassa pavatti yojetabbā. Ārammaṇato vā vipassanāya khayavirāgānupassanāvasena pavatti, tanninnabhāvato accantavirāgānupassanāvasena, maggassa pana asammohato khayavirāgānupassanāvasena, ārammaṇato accantavirāgānupassanāvasena pavatti veditabbā. **Eseva nayoti** iminā yasmā virāgānupassīpade vuttanayānusārena “dve nirodhā khayanirodho ca accantanirodho cā”ti evamādi-atthavaṇṇanaṃ atidissati, tasmā virāgaṭṭhāne nirodhapadaṃ pakkhipitvā “khayō saṅkhārānaṃ vināso”ti-ādinā idha vuttanayena tassa atthavaṇṇanā veditabbā.

Paṭinissajjanaṃ pahātabbassa tadaṅgavasena vā samucchedavasena vā pariccajanaṃ **pariccāgapāṭinissaggo**. Tathā sabbupadhīnaṃ paṭinissaggabhūte visaṅkhāre attano nissajjanaṃ tanninnatāya vā tadārammaṇatāya vā tattha pakkhandanaṃ **pakkhandanapaṭinissaggo**. **Tadaṅgavasenāti** ettha aniccānupassanā tāva tadaṅgappahānavasena niccasaññaṃ pariccajati, pariccajantī ca tassā tathā

appavattiyam ye “niccan”ti gahaṇavasena kilesā tammūlakā ca abhisankhārā tadubhayamūlakā ca vipākakkhandhā anāgate uppajjeyyūṃ, te sabbe pi appavattikaraṇavasena pariccajati, tathā dukkhasaññādayo. Tenāha **“vipassanā hi tadaṅgavasena saddhirim khandhābhisankhārehi kilese pariccajati”**ti. **Saṅkhatadosadassanenā**ti saṅkhate tebhūmakasaṅkhāragate aniccatādidosadassanena. Niccādibhāvena **tabbiparīte**. **Tanninnatāyāti** tadadhimuttatāya. **Pakkhandatī**ti anupavisati anupavisantaṃ viya hoti. **Saddhirim khandhābhisankhārehikilese pariccajati**ti maggena kilesesu pariccatesu avipākadhammatāpādanena abhisankhārā tammūlakā ca khandhā anuppattirahabhāvena pariccattā nāma hontīti sabbe pi te maggo pariccajati vuttaṃ. **Ubhayanti** vipassanāññaṃ maggaññaṃ. Maggaññaṃ pi hi gotrabhuññaṃ anu pacchā nibbānadassanato anupassanāti vuccati.

Idaṃ catutthacatukkaṃ suddhavipassanāvaseneva vuttaṃ, purimāni pana tīṇi samathavipassanāvasena. Evaṃ catunnaṃ catukkānaṃ vasena soḷasavattukāya ānāpānassatiyā bhāvanā veditabbā. Evaṃ soḷasavattuvasena ca ayaṃ ānāpānassati bhāvitā mahapphalā hoti mahānisamsāti veditabbā. “Evaṃ bhāvito kho bhikkhave ānāpānassatisamādhi”ti-ādinaṃ pana santabhāvādivasena mahānisamsatā dassitā. Vitakkupacchedasamatthatāyapi cassa mahānisamsatā daṭṭhabbā. Ayañhi santapaṇita-asecanakasukhavihārattā samādhi-antarāyakaṛānaṃ vitakkānaṃ vasena ito cito ca cittassa vidhāvanaṃ upacchinditvā ānāpānārammaṇābhimukhameva cittaṃ karoti. Teneva vuttaṃ “ānāpānassati bhāvetabbā vitakkupacchedāyā”ti¹. Vijjāvimutti-pāripūriyā mūlabhāvenapi cassā mahānisamsatā veditabbā. Vuttañhetam bhagavatā—

“Ānāpānassati bhikkhave bhāvitā bahulikatā cattāro satipaṭṭhāne paripūreti, cattāro satipaṭṭhānā bhāvitā bahulikatā satta bojjhaṅge paripūrenti, satta bojjhaṅgā bhāvitā bahulikatā vijjāvimuttiṃ paripūrenti”ti².

Apica carimakānaṃ assāsapassāsānaṃ viditabhāvakaraṇatopissā mahānisamsatā veditabbā. Vuttañhetam bhagavatā—

1. Am 3. 165; Khu 1. 120 piṭṭhesu.

2. Ma 3. 124 piṭṭhe.

“Evaṃ bhāvitāya rāhula ānāpānassatiyā evaṃ bahulīkatāya yepi te carimakā assāsapassāsā, tepi veditāva nirujjhanti, no aviditā”ti¹.

Tattha nirodhavasena tayo carimakā bhavacarimakā jhānacarimakā cuticarimakāti. Bhavesu hi kāmabhavā assāsapassāsā pavattanti, rūpārūpabhavesu na pavattanti, tasmā te **bhavacarimakā**. Jhānesu purime jhānattaye pavattanti, catutthe nappavattanti, tasmā te **jhānacarimakā**. Ye pana cuticittassa purato soḷasamena cittaena saddhiṃ uppajjitvā cuticittena saha nirujjhanti, ime **cuticarimakā** nāma. Ime idha carimakāti adhippetā.

Ime kira imaṃ kammaṭṭhānamanuyuttassa bhikkhuno pākaṭā honti ānāpānārammaṇassa suṭṭhu pariggahitattā. Cuticittassa hi purato soḷasamacittassa uppādakkhaṇe uppādaṃ āvajjayato uppādopi nesaṃ pākaṭo hoti, ṭhitim āvajjayato ṭhitipi nesaṃ pākaṭā hoti, bhaṅgaṃ āvajjayato bhaṅgopi nesaṃ pākaṭo hoti. Ito aññaṃ kammaṭṭhānaṃ bhāvetvā arahattappattassa bhikkhuno hi āyu-antaraṃ paricchinnaṃ vā hoti aparicchinnaṃ vā, imaṃ pana soḷasavattukaṃ ānāpānassatiṃ bhāvetvā arahattappattassa āyu-antaraṃ paricchinnameva hoti. So “ettakaṃ dāni me āyusaṅkhārā pavattissanti, na ito paran”ti ñatvā attano dhammatāya eva sarīrapaṭijaggananivāsanapārūpanādīni sabbakiccāni katvā akkhīni nimīleti koṭapabbatavihāravāsītissatthero viya, mahākaraṇjyavihāravāsimahātissatthero viya, devaputtaraṭṭhe piṇḍapātikatthero viya, cittalapabbatavihāravāsino dvebhātikattherā viya ca.

Tatridaṃ ekavattuparidīpanaṃ—dvebhātikattherānaṃ kireko puṇṇamuposathadivase pātimokkhaṃ osāretvā bhikkhusaṃghaparivuto attano vasaṇaṭṭhānaṃ gantvā caṅkame ṭhito juṇhapakkhe padosavelāyaṃ candālokena samantato āsiṇcamānakhīradhāraṃ viya gaganatalaṃ rajatapattasadisāṃ vālikāsanthataṅca bhūmibhāgaṃ disvā “ramaṇīyo vatāyaṃ kālo, deso ca mama ajjhāsayasadiso, kīva ciraṃ nu kho ayaṃ

1. Ma 2. 89 piṭṭhe.

dukkhabhāro vahitabbo”ti attano āyusaṅkhāre upadhāretvā bhikkhusaṅghaṃ āha “tumhehi kathaṃ parinibbāyanta bhikkhū diṭṭhapubbā”ti tatra keci āhaṃsu “amhehi āsane nisinnakāva parinibbāyanta diṭṭhapubbā”ti. Keci “amhehi ākāse pallaṅkaṃ ābhujitvā nisinnakā”ti. Thero āha “ahaṃ dāni vo caṅkamantameva parinibbāyamānaṃ dassayissāmi”ti. Tato caṅkame tiriyaṃ lekhaṃ katvā “ahaṃ ito caṅkamakoṭito parakoṭim gantvā nivattamāno imaṃ lekhaṃ patvā parinibbāyissāmi”ti vatvā caṅkamaṃ oruyha parabhāgaṃ gantvā nivattamāno ekena pādena lekhaṃ akkantakkhaṇeyeva parinibbāyīti.

Ānāpānassatisamādhikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamapaññattikathāvaṇṇanā

167. Yadi ariyā neva attanāva attānaṃ jīvitā voropesuṃ, nāññamaññampi jīvitā voropesuṃ, nāpi migalaṇḍikaṃ samaṇakuttakaṃ upasaṅkamitvā samādapesuṃ, tathāpi yathāvuttehi tīhi pakārehi matānaṃ antare ariyānampi sabbhāvato “**ariyapuggalamissakattā**”ti vuttaṃ. Na hi ariyā paṇātipātaṃ karīṃsu, na samādapesuṃ, nāpīsamānuññā ahesuṃ. Atha vā puthujjanakāle attanāva attānaṃ ghātetvā maraṇasamaye vipassanaṃ vadḍhetvā ariyamaggaṃ paṭilabbhitvā matānampi ariyānaṃ sabbhāvato imināva nayena attanāva attānaṃ jīvitā voropanassa ariyānampi sabbhāvato ariyapuggalamissakattā “moghapurisā”ti na vuttaṃ. “**Te bhikkhū**”ti vuttanti “kathañhi nāma te bhikkhave bhikkhū attanāpi attānaṃ jīvitā voropessanti”ti ettha “moghapurisā”ti avatvā “te bhikkhū”ti vuttaṃ.

Anupaññattikathāvaṇṇanā

168. Itthīsu paṭibaddhacittatā nāma chandarāgena sārattatā sāpekkhabhāvoti āha “**sārattā apekkhavanto**”ti. Maraṇassa guṇakittanaṃ jīvite ādīnavadassanapubbaṅgamanti āha “**jīvite ādīnavarā dassetvā**”ti. “Kiṃ tuyhiminā pāpakena dujjīvitenā”ti idaṃ jīvite ādīnavadassanaṃ

“mataṃ te jīvitā seyyo”ti-ādi pana maraṇaguṇakittananti daṭṭhabbāṃ.
 Lobhādīnaṃ ativiya ussannattā anupaparikkhitvā kataṃ sāhasikakammaṃ
 kibbisanti vuccatīti āha **“kibbisam sāhasikakammaṃ lobhādikilesussadan”**ti.
Kasmā idam vuccatīti chabbaggiyānaṃyevedaṃ vacanaṃ. Mata saddo
 “gatan”ti-ādīsu viya bhāvavacanoti āha **“tava maraṇa”**ti. **Katakāloti**
 katamaraṇakālo. Atha vā **kāloti** maraṇassetam adhivacanaṃ, tasmā
katakāloti katamaraṇoti attho. Tenevāha **“kālam katvā, maritvā”**ti. Divi
 bhavā **dibbāti** āha **“devaloke uppannehī”**ti. **Samappitoti** yutto.
Samaṅgībhūtoti sammadeva ekībhāvaṃ gato.

Padabhājanīyavaṇṇanā

172. **Ussukkavacananti** pubbakālakiriyāvacanaṃ. Ayañhi
 samānakattukesu pubbāparakālakiriyāvacanesu pubbakālakiriyāvacanassa
 niruttivohāro. **Sañciccāti** imassa padassa “jānitvā sañjānitvā cecca
 abhivitaritvā”ti evaṃ pubbakālakiriyāvasena byañjanānurūpaṃ katvā
 padabhājane vattabbe tathā avatvā “jānanto sañjānanto”ti puggalādhiṭṭhānaṃ
 katvā “cecca abhivitaritvā vītikkamo”ti jīvitā voropanassa ca tadatthavasena
 niddiṭṭhattā vuttaṃ **“byañjane ādaraṃ akatvā”**ti. “Jānanto”ti avisesena
 vuttepi “sañcicca manussaviggahaṃ jīvitā voropeyyā”ti vuttattā
 pāṇavisayamettha jānananti āha **“pāṇoti jānanto”**ti, satto ayanti jānantoti
 attho. **Pāṇoti** hi vohārato satto, paramatthato jīvitindriyaṃ vuccati.
 “Manussaviggahoti jānanto”ti avatvā “pāṇoti jānanto”ti vacanaṃ “manusso
 ayan”ti ajānitvā kevalaṃ sattasaññāya ghātentassapi
 pārājikabhāvadassanattam vuttaṃ. Teneva **elakacatukke**¹ elakasaññāya
 manussapāṇaṃ vadhantassa pārājikāpatti dassitā. Tasmā
 “manussaviggaho”ti avatvā “pāṇoti jānanto”ti avisesena vuttaṃ.

Sañjānantoti ettha saha-saddena samānattho **sam**-saddoti āha **“teneva
 pāṇajānanākārena saddhim jānanto”**ti, teneva

1. Vi-Ṭṭha 2. 43 piṭṭhe.

pāṇajānanākārena saddhim jīvitā voropemīti jānantoti attho. Yadi pi ekasseva cittassa ubhayārammaṇabhāvāsambhavato paṇoti jānanena saddhim jīvitā voropemīti jānanam ekakkhaṇe na sambhavati, paṇotisaññaṃ pana avijahitvā māremīti jānana sandhāya “teneva -pa- saddhim jānanto”ti vuttaṃ. Tasmā **saddhinti** avijahitvāti vuttaṃ hoti. Keci pana “nātapariññāya diṭṭhasabhāvesu dhammesu tīraṇapariññāya tilakkhaṇaṃ āropetvā ‘rūpaṃ aniccan’ti-ādinā sabhāvena saddhim ekakkhaṇe aniccādilakkhaṇajānanam viya ‘imaṃ pāṇam māremī’ti attano kiriyāya saddhimyeva jānāti”ti vadanti. Apare pana ācariyā tatthāpi evaṃ na kathenti.

Vadhakacetanāvasena cetetvāti “imaṃ māremī”ti vadhakacetanāya cintetvā. **Pakappetvāti** “vadhāmi nan”ti evaṃ cittena paricchinditvā. **Abhivitaritvāti** sanniṭṭhānam katvā. Tenevāha “**nirāsaṅkacittaṃ pesetvā**”ti. **Upakkamavasenāti** sāhatthikādi-upakkamavasena. **Evaṃ pavattassāti** evaṃ yathāvuttavidhinā pavattassa. Kiñcāpi “sañciccā”ti imassa vipakatavacanattā “jīvitā voropeyyā”ti imināva aparakālakiriyāvacanena sabbathā pariniṭṭhitavītikkamo vutto, tathāpi “sañciccā”ti iminā vuccamānam apariyositavītikkamampi avasānam pāpetvā dassetuṃ “**vītikkamo**”ti padabhājanam vuttaṃ. Tenevāha “**ayaṃ sañciccāsaddassa sikhāppatto atthoti vuttaṃ hoti**”ti.

Ādito paṭṭhāyāti paṭisandhiviññāṇena saddhim uppannakalalarūpato paṭṭhāya. Sayanti etthāti seyyā, mātukucchisaṅkhāto gabbho seyyā etesanti **gabbhaseyyakā**, aṇḍajā jalābujā ca. Tesam gabbhaseyyakānam vasena sabbasukhumattabhāvadassanattam **“yaṃ mātukucchismīn”**ti-ādi vuttaṃ, na pārājikavatthuniyamanattam. Opapātikasaṃsedajāpi hi manussā pārājikavatthumeva. Na cevimaṃ sabbapaṭhamam manussaviggaham jīvitā voropetuṃ sakkā. Paṭisandhicittena hi saddhim tiṃsa kammajarūpāni nibbattanti, tesu pana ṭhitesuyeva soḷasa bhavaṅgacittāni uppajjitvā nirujjhanti. Etasmiṃ antare gahitapaṭisandhikassa dāraḷassa vā mātuyā vā panassa antarāyo natthi. Ayañhi maraṇassa anokāso nāma. Ekasmiñhi soḷasacittakkhaṇe kāle dāraḷassa maraṇam natthi tadā cuticittassa asambhavato,

mātuyāpi tattakaṃ kālaṃ anatikkamitvā tadanantareyeva cavanadhammāya gabbhaggahaṇasseva asambhavato. Cittaḡgahaṇeneva avinābhāvato sesa-arūpadhammānampi gahitattā rūpakāyupatthambhitasseva ca nāmakāyassa pañcavokāre pavattisabbhāvato vuttaṃ “**sakalāpi pañcavokārapaṭisandhi dassitā hoti**”ti. Tattha **sakalāpi pañcavokārapaṭisandhī**ti paripuṇṇā anūnā rūpādipañcakkhandhānaṃ paṭisandhīti evamattho gahetabbo, na pana sakalāpi pañcavokārabhave paṭisandhīti. Tenevāha “**tasmā tañca paṭhamam cittaṃ -pa- kalalarūpanti ayaṃ sabbapaṭhamo manussaviggaho**”ti. “Tadahujātassa eḷakassa lomaṃ jāti-uṇṇā”ti keci. “Himavantappadese jātimanta-eḷakalomaṃ jāti-uṇṇā”ti apare. Sukhumajātilomā eva kira keci eḷakā himavante vijjanti. “Gabbhaṃ phāletvā gahita-eḷakalomaṃ jāti-uṇṇā”ti aññe.

Ekena aṃsunātikhuddakabhāṇakānaṃ matena vuttaṃ. Tathā hi “gabbhaseyyakasattānaṃ paṭisandhikkhaṇe pañcakkhandhā apacchā apure ekato pātubhavanti. Tasmim̐ khaṇe pātubhūtā kalalasaṅkhātā rūpasantati parittā hoti khuddakamakkhikāya ekavāyāmena pātabbamattā”ti vatvā puna “atibahum̐ etaṃ, saṇhasūciyā tele pakkhipitvā ukkhittāya paggharitvā agge ṭhitabindumattan”ti vuttaṃ. Tampi paṭikkhipitvā “ekakese telato uddharitvā gahite tassa paggharitvā agge ṭhitabindumattan”ti vuttaṃ. Tampi paṭikkhipitvā “imasmiṃ janapade manussānaṃ kese aṭṭhadhā phālīte tato ekakoṭṭhāsappamāṇo uttarakurukānaṃ keso, tassa pasannatilatelato uddhaṭassa agge ṭhitabindumattan”ti vuttaṃ. Tampi paṭikkhipitvā “jāti uṇṇā nāma sukhumā, tassā eka-aṃsuno pasannatilatele pakkhipitvā uddhaṭassa paggharitvā agge ṭhitabindumattan”ti¹ **khuddakabhāṇakehi** vuttaṃ. **Samyuttabhāṇakā** pana “tīhi jāti-uṇṇaṃsūhi katasuttage saṇṭhitatelabinduppamāṇaṃ kalalaṃ hoti”ti² vadanti. “**Acchan**”ti vuttamatthaṃ pariyāyantarenaṃ vibhāveti “**vippasanna**”ti.

Sappimaṇḍoti pasannasappi. **Yathā**ti idaṃ ānetvā etthāpi sambandhitabbaṃ, sappimaṇḍopi vuttabinduppamāṇova idha adhippeto. **Evamvaṇṇappaṭibhāganti**

1. Abhi-Ṭṭha 2. 20 piṭṭhe.

2. Saṃ-Ṭṭha 1. 274 piṭṭhe.

vuttappamāṇasaṅṭhānaparicchinnaṃ. Atha vā **evaṃvaṇṇappaṭibhāganti** evaṃvaṇṇaṃ evaṃsaṅṭhānaṃ. Paṭibhajaṇaṃ vā **paṭibhāgo**, sadisaṭābhajaṇaṃ sadisaṭāpattīti attho. Evaṃvidho vaṇṇappaṭibhāgo rūpato saṅṭhānato ca sadisaṭāpatti etassāti **evaṃvaṇṇappaṭibhāgaṃ. Kalalanti pavuccatīti** bhūtopādārūpasāṅkhāto santānavasena pavattamāno attabhāvo kalalaṃ nāmāti kathīyati. **Vīsavassasatāyukassāti** nidassanamattaṃ tato ūnādhikāyukamanussānampi sabbhāvato.

Kalalakālepiti paṭhamasattāhabbhantare yaṃ santativasena pavattamānaṃ kalasaṅkhātāṃ attabhāvaṃ jīvitā voropetum sakkā, taṃ sandhāya vadati. **Tato vā uddhanti** dutiyasattāhādīsu abbudādibhāvappattaṃ sandhāya vuttaṃ. Nanu ca uppannānaṃ dhammānaṃ sarasanirodheneva nirujjhanato antarā upacchedo na sakkā kātum, “tasmā -pa- jīvitindriyaṃ upacchindati uparodhetī”ti kasmā vuttanti āha **“jīvitindriyassa pavenīghaṭaṇaṃ -pa- uparodhetīti vuccatī”**ti. Kathaṇcāyamattho viññāyatīti āha **“svāyamattho”**ti-ādi.

Etthāha¹—khaṇe khaṇe nirujjhanasabhāvesu saṅkhāresu ko hanti, ko vā haññati, yadi cittacetikasantāno, so arūpatāya na chedanabhedanādivasena vikopanasamattho, napi vikopaniyo. Atha rūpasantāno, so acetanatāya kaṭṭhakaliṅgarūpamoti na tattha chedanādinā pāṇātipāto labbhati yathā matasarīre. Payogopi pāṇātipātassa yathāvutto paharaṇappahārādiko atītesu vā saṅkhāresu bhaveyya anāgatesu vā paccuppannesu vā, tattha na tāva atītānāgatesu sambhavati tesaṃ abhāvato, paccuppannesu ca saṅkhārānaṃ khaṇikattā saraseneva nirujjhanasabhāvatāya vināsābhimukhesu nippayojano payogo siyā, vināsassa ca kāraṇarahitattā na paharaṇappahārādippayogahetukaṃ maraṇaṃ, nirīhakatāya ca saṅkhārānaṃ kassa so payogo, khaṇikattā vadhādhippāyasamakālabhijjanakassa kiriyāpariyosānakālānavaṭṭhānato kassa vā pāṇātipātakammabaddhoti?

1. Sārattha-Ṭī 1. 342; Itivuttaka-Ṭīṭha 218 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

Vuccate—vadhakacetanāsaṅgahito saṅkhārānaṃ puñño sattasaṅkhāto hanti. Tena pavattitavadhappayoganimittaṃ apagatusmāviññāṇajīvitindriyo matavohārappavattinibandhano yathāvuttavadhappayogākaraṇe¹ uppajjanāraho rūpārūpadhammasamūho haññati, kevalo vā cittacetasikasantāno vadhappayogāvisayabhāvepi tassa pañcavokārabhave rūpasantānādhīnavuttitāya rūpasantāne parena payojitajīvitindriyupacchedakapayogavasena tannibbattivinibandhakavisadisarūpuppattiyā viḥate vicchedo hotīti na pāṇātipātassa asambhavo, napi ahetuko pāṇātipāto, na ca payogo nippayojano paccuppannesu saṅkhāresu katappayogavasena tadanantaram uppajjanārahassa saṅkhārakalāpassa tathā anuppattito. Khaṇikānaṃ saṅkhārānaṃ khaṇikamaraṇassa idha maraṇabhāvena anadhippetattā santatimaraṇassa ca yathāvuttanayena sahetukabhāvato na ahetukaṃ maraṇaṃ, na ca katturahito pāṇātipātappayogo nirīhakesupi saṅkhāresu sannihitatāmattena upakārakesu attano attano anurūpaphaluppādane niyatesu kāraṇesu kattuvohārasiddhito yathā “padīpo pakāseti, nisākaro candimā”ti. Na ca kevalassa vadhādhippāyasahabhuno cittacetasikakalāpassa pāṇātipāto icchito santānavasena avaṭṭhitasseva paṭijānanato santānavasena pavattamānānaṃca padīpādīnaṃ atthakiriyāsiddhi dissatīti attheva pāṇātipātena kammunā baddho. Ayaṇca vicāro adinnādānādisupi yathāsambhavaṃ vibhāvetabbo.

Voropetuṃ na sakkāti upakkamena voropetuṃ na sakkā. **Sattaṭṭhajavanavāramattanti khuddakabhāṇakānaṃ** matena vuttaṃ. **Samyuttabhāṇakā** pana “rūpasantati arūpasantatī”ti dve santatiyo vatvā “udakaṃ akkamitvā gatassa yāva tīre akkanta-udakalekhā na vipasīdati, addhānato āgatassa yāva kāye usumabhāvo na vūpasammati, ātapā āgantvā gabbhaṃ paviṭṭhassa yāva andhakārabhāvo na vigacchati, antogabbhe kammaṭṭhānaṃ manasi karitvā divā vātapānaṃ vivaritvā olokontassa yāva akkhīnaṃ phandanabhāvo na vūpasammati, ayaṃ rūpasantati nāma. Dve tayo javanavārā arūpasantati nāmā”ti vatvā “tadubhayampi santatipaccuppannaṃ nāmā”ti

1. Yathāvuttavadhappayogakaraṇe (Sī, Syā)

vadanti. **Majjhimabhāṇakā** pana vadanti “ekadvesantativārapariyāpannam santapaccuppannam. Tattha andhakavare nisīditvā ālokaṭṭhānam gatassa na ca tāva ārammaṇam pākaṭam hoti. Yāva pana tam pākaṭam hoti, etthantare pavattā rūpasantati arūpasantati vā ekadvesantativārā nāmāti veditabbā. Ālokaṭṭhāne caritvā ovarakam pavitṭhassapi na tāva sahasā rūpam pākaṭam hoti. Yāva pana tam pākaṭam hoti, etthantare pavattā rūpasantati arūpasantati vā ekadvesantativārā veditabbā. Dūre ṭhatvā pana rajakānam hatthavikāram ghaṇṭibheri-ākoṭanavikāraṇca disvāpi na tāva saddam suṇāti. Yāva pana tam suṇāti, etasmimpi antare ekadvesantativārā veditabbā”ti. Ettha ca ālokaṭṭhānato ovarakam pavitṭhassa pageva tattha nisinnassa yāva rūpagatam pākaṭam hoti, tattha upadḍhavelā avibhūtapāyā, upadḍhavelā vibhūtapāyā tadubhayaṁ gahetvā “dvesantativārā”ti vuttam, tayidaṁ na sabbasādhāraṇam, ekaccassa sīghampi pākaṭam hotīti “ekadvesantativārā”ti ekaggahaṇampi kaṭam.

Sabhāgasantatīvasenāti kusalākusalasomanassupekkhādīnā sabhāgasantatīvasena. Iminā arūpasantati dassitā. **Sattaṭṭhajanavāramattanti** ca kāmāvacarajanavaseneva veditabban, na itarajanavasena. Na hi te parimitakālā, antarā pavattabhavaṅgādayopi tadantogadhāti daṭṭhabbā. **Yāva vā**¹ **uṇhato āgantvāti**-ādīnā pana rūpasantatiṁ dasseti. **Andhakāram hotīti** andhakāram na vigacchati. Santapaccuppannañcetta aṭṭhakathāsu āgatam, addhāpaccuppannam sutte. Tathāhi **bhaddekarattasutte** addhāpaccuppannam sandhāya “yo cāvuso mano, ye ca dhammā, ubhayametaṁ paccuppannam, tasmim ce paccuppanne chandarāgapaṭibaddham hoti viññāṇam, chandarāgapaṭibaddhattā viññāṇassa tadabhinandati, tadabhinandanto paccuppannesu dhammesu saṁhīratī”ti² vuttam. Ettha hi **manoti** sasampayuttam viññāṇamāha. **Dhammā**ti ārammaṇadhammā. **Manoti** vā manāyatanam. **Dhammā**ti vedanādayo arūpakkhandhā. **Ubhayametaṁ paccuppannanti** addhāpaccuppannam etaṁ ubhayaṁ hotīti attho. **Viññāṇanti** nikantiviññāṇam. Tañhi tasmim paccuppanne chandarāgavasena paṭibaddham hoti. **Abhinandatīti** taṇhādiṭṭhābhinandanāhi

1. Yāvatā (Syā)

2. Ma, 3. 237 piṭṭhe.

abhinandati. Tathābhūto ca vatthupariññāya abhāvato tesu paccuppannesu dhammesu **saṃhīrati**, taṇhādīṭṭhīhi ākaḍḍhīyatīti attho. Ettha ca “dvādasāyatanāni ekaṃ paccuppannan”ti āgatattā tattha pavatto chandarāgo addhāpaccuppannārammaṇo, na khaṇapaccuppannārammaṇoti viññāyati.

Sattoti khandhasantāno. Tattha hi sattapaññatti. **Jīvitindriyanti** rūpārūpajīvitindriyaṃ. Rūpajīvitindriye hi vikopite itarampi taṃsambandhatāya vinassatīti. **Taṃ vuttappakāramevāti** taṃ jīvitindriyātipātanavidhānaṃ heṭṭhā vuttappakārameva. Saraseneva patanasabhāvassa antarā eva atīva pātanaṃ abhipāto, saṇikaṃ patitum adavā sīghapātananti attho. Atikkamma vā satthādīhi abhibhavitvā pātanaṃ atipāto, paṇassa atipāto **pāṇātipāto**. Yāya cetanāya pavattamānassa jīvitindriyassa nissayabhūtesu mahābhūtesu upakkamakaraṇahetu taṃmahābhūtapaccayā uppajjanamahābhūtā nuppajjissanti, sā tādissappayogasamuṭṭhāpikā vadhakacetanā pāṇātipāto. Tenāha “**yāya cetanāya**”ti-ādi.

Paharaṇanti kāyaviññattisahitāya vadhakacetanāya adhippetatthasādhanaṃ. **Āṇāpananti** vacīviññattisahitāya vadhakacetanāya adhippetatthasādhanaṃ. Teneva “sāvetukāmo na sāveti”ti-ādi vuttaṃ. **Upanikkhipananti** asi-ādīnaṃ tassa upanikkhipanaṃ.

Aṭṭhakathāsu vuttamatthaṃ saṅkhipitvā dassento “**saṅkhepato**”ti-ādimāha. Tattha **vijjāparijappananti** mantaparijappanaṃ. Idāni aṭṭhakathāsu vitthāritamatthaṃ dassento āha “**aṭṭhakathāsu panā**”ti-ādi. Tattha **āthabbaṇikāti** āthabbaṇavedavedino. **Āthabbaṇaṃ payojentīti** āthabbaṇavedavihitam mantam tattha vuttavidhinā payojenti. Āthabbaṇikā hi sattāham aloṇakaṃ bhuñjitvā dabbe attharitvā pathaviyaṃ sayamānā tapam caritvā sattame divase susānabhūmiṃ sajjetvā sattame pade ṭhatvā hattham vaṭṭetvā vaṭṭetvā¹ mukhena vijjam pariappanti, atha nesaṃ kammaṃ samijjhati. **Paṭisenāyāti** idaṃ heṭṭhā upari vā padadvayena sambandhamupagacchati. **Ītiṃ uppādentīti** ḍamsitvā māraṇatthāya vicchikādīnaṃ vissajjanavasena pīḷaṃ

1. Hattham vajjetvā (Syā)

uppādentī. Etīti **īti**. **Upaddavanti** tato adhikatarapīḷaṃ. **Pajjarakanti** visamajjaraṃ. **Sūcikanti** aṅgapaccaṅgāni sūcīhi viya vijjhītvā pavattamaṇaṃ sūlaṃ. **Visūcikanti** sasūlaṃ āmāṭisāraṃ. **Pakkhandiyanti** rattāṭisāraṃ. **Vijjaṃ parivattetvāti** gandhāravijjādikaṃ attano vijjaṃ katupacāraṃ pariappitvā mantapaṭhanakkamena paṭhitvā. **Tehīti** tehi vatthūhi.

Payojananti pavattamāṇaṃ. **Disvāti**-ādi diṭṭhavisādīnaṃ yathākkamena vuttaṃ. **Dvattiḃyāmasatappamāṇanāguddharaṇeti** dvattiḃyāmasatappamāṇe¹ mahākāye nimminītvā ṭhitānaṃ nāgānaṃ uddharaṇe. **Kumbhaṇḍānanti** kumbhaṇḍadevānaṃ. Te kira devā mahodarā honti, rahassaṅgampi ca nesaṃ kumbho viya mahantaṃ hoti, tasmā “kumbhaṇḍā”ti vuccanti. Vessavaṇassa yakkhādhīpatibhāvepi nayanāvudhena kumbhaṇḍānaṃ maraṇassa idha vuttattā tesupī tassa āṇāpavattī veditabbā.

Kecīti mahāsaṃghikā. “Aho vata yaṃ taṃ kucchigataṃ gabbhaṃ na sotthinā abhinikkhameyyā”ti pāṭho sundarataro. “Aho vatāyaṃ taṃ”tipī pāṭho. “Ayaṃ itthī taṃ kucchigataṃ gabbhaṃ na sotthinā abhinikkhameyyā”ti vattabbaṃ. **Kulumbassāti** gabbhassa kulasseva vā, kuṭumbassāti vuttaṃ hoti. **Bhāvanāmayiddhiyāti** adhiṭṭhāniddhiṃ sandhāya vadanti. Ghaṭabhedanaṃ viya iddhivināso, agginibbāpanaṃ viya parūpaghātoti upamāsaṃsandanaṃ. **Taṃ tesam icchāmattamevāti** etthāyaṃ vicāraṇā—tumhe iddhiyā parūpaghātaṃ vadetha, iddhi nāma cesā adhiṭṭhāniddhi vikubbaniddhi manomayiddhi nāṇavipphāriddhi samādhivipphāriddhi ariyiddhi kammavipākajiddhi puñṇavato-iddhi vijjāmayiddhi tattha tattha sammāpayogapaccayā ijjanaṭṭhena iddhīti dasavidhā. Tattha kataraṃ iddhiṃ vadethāti? Bhāvanāmayanti. Kiṃ pana bhāvanāmayiddhiyā parūpaghātakammaṃ hotīti? Āma ekavāraṃ hoti. Yathā hi ādittagharassa uparī udakabharite ghaṭe khitte ghaṭopi bhijjati, aggipi nibbāyati, evameva bhāvanāmayiddhiyā ekavāraṃ parūpaghātakammaṃ hoti, tato paṭṭhāya pana sā nassatīti. Atha ne “bhāvanāmayiddhiyā neva ekavāraṃ, na dve vāre parūpaghātakammaṃ hotī”ti vatvā saññattim āgacchantā pucchitabbā “bhāvanāmayiddhi kiṃ kusalā, akusalā, abyākata, sukhāya vedanāya sampayuttā,

1. Dvattiṃsabyāmasatappamāṇanāguddharaṇeti dvattiṃsabyāmasatappamāṇe (Syā)

dukkhāya, adukkhamasukhāya, savitakkasavicārā, avitakkavicāramattā, avitakka-avicārā, kāmāvacarā, rūpāvacarā, arūpāvacarā”ti.

Imaṃ pana pañhaṃ ye jānanti, te evaṃ vakkhanti “bhāvanāmayiddhi kusalā vā hoti abyākatā vā, adukkhamasukhavedanīyā eva, avitakka-avicārā eva, rūpāvacarā evā”ti. Te vattabbā “pāṇātipātacetanā kusalākusalādīsu kataraṃ koṭṭhāsaṃ bhajati”ti. Jānantā vakkhanti “pāṇātipātacetanā akusalāva, dukkhavedanīyāva, savitakkasavicārāva, kāmāvacarā evā”ti. Evaṃ sante “tumhākaṃ kathā neva kusalattikena sameti, na vedanāttikena, na vitakkattikena, na parittattikena”ti. Kiṃ pana evaṃ mahantaṃ suttaṃ niratthakanti? No niratthakaṃ, tumhe panassa atthaṃ na jānātha. **Iddhimā cetovasippattoti** ettha hi na bhāvanāmayiddhi adhippetā, āthabbaṇiddhi pana adhippetā. Sā hi ettha labbhamānā labbhatīti.

Haritabbaṃ upanikkhipitabbanti hāraṃ, hārameva **hārakanti** āha “**atha vā**”ti-ādi. Jīvitaharaṇakaṃ upanikkhipitabbaṃ vā satthaṃ **satthahārakanti** vikappadvayenāha. “Hārakasatthan”ti ca vattabbe **satthahārakanti** visesanassa paranipātaṃ katvā vuttaṃ. **Yathā labhati, tathā kareyyāti** adhippāyatthamāha. **Upanikkhipeyyāti** “pariyeseyyā”ti imassa sikhāppattamatthaṃ dasseti. **Itarathāti** “pariyeseyyā”ti imassa upanikkhipeyyāti evamatthaṃ aggahetvā yadi pariyesanamattameva adhippetam siyāti attho. **Pariyiṭṭhamattenāti** pariyesitamattena. “Satthahāraṃ vāssa pariyeseyyā”ti iminā vuccamānassa atthassa byañjanānurūpato paripuññaṃ katvā avuttattā āha “**byañjanaṃ anādiyitvā**”ti. Sasati himsaṭīti **satthaṃ**, sasanti himsanti tenāti vā **satthanti** laguḷapāsāṇādīnampi satthasaṅgahitattā āha “**yaṃ ettha thāvarappayogasaṅgahitaṃ satthaṃ, tadeva dassetun**”ti.

Vuttāvasesanti vutta-asi-ādīhi avasiṭṭhaṃ. **Laguḷanti** muggarassetam adhivacanaṃ. **Satthasaṅgahoti** mātikāyaṃ “satthahāraṇa”ti ettha vuttasatthasaṅgaho. **Yasmā -pa-**. **Tasmā dvidhā bhinditvā padabhājanam vuttanti** īdisaṃ heṭṭhā vuttavibhaṅganayabhedadassananti veditabbaṃ. **Narake vā papatāti-ādīti** ettha **ādi**-saddena “papāte vā papatā”ti parato vuttaṃ avuttaṇca “rukkhato vā papatā”ti-ādi sabbaṃ maraṇūpāyaṃ saṅgaṇhāti.

Tenevāha “**na hi sakkā sabbaṃ sarūpeneva vattun**”ti. **Parato vuttanayattā**i parato nigamanavasena vuttassa dutiyapadassa padabhājane vuttanayattā. **Atthato vuttamevā**ti maraṇūpāyassa bahuvidhatānidassanattham, tato ekadese dassite sabbaṃ vuttameva hotīti adhippāyo. **Na hi sakkā -pa-vattunti** “rukkhato vā papatā”ti-ādinā sarūpato sabbaṃ maraṇūpāyaṃ pariyosānaṃ pāpetvā na sakkā vattunti attho.

Mataṃ te jīvitā seyyoti ettha vuttamaraṇaṃ yasmā iti-saddo nidasseti, tasmā tatta vuttamaraṇaṃ iti-saddassa atthoti tampi gahetvā attham dassento āha “**maraṇacitto maraṇamanoti attho**”ti. **Cittassa atthadīpanattham vuttoti** citta-saddassa vicittādi-aneakatthavisayattā nāyaṃ citta-saddo idha aññasmiṃ atthe vattamāno daṭṭhabbo, api tu viññānasmiṃyeva vattamāno veditabboti tassa atthassa niyamanattham vutto. Iminā punaruttidosassapi idha anavakāsoti dasseti. **Na tāva attho vuttoti** “iti cittamano”ti uddharitvāpi iti saddanidassitassa maraṇassa aparāmaṭṭhabhāvato vuttaṃ. Tāva-saddena pana parato “cittasaṅkappo”ti imassa padabhājane “maraṇasaññī”ti-ādinā itisaddatthassa vakkhamānataṃ vibhāveti. Tattha hi iti-saddanidassitaṃ maraṇasaṅkhātamattham gahetvā “maraṇasaññī maraṇacetano maraṇādhippāyo”ti vuttaṃ. Tenevāha “**cittasaṅkappoti imasmiṃ pade adhikārasena itisaddo āharitabbo**”ti. Kasmā āharitabboti āha “**idañhi**”ti-ādi. Kathaṃ panetaṃ viññāyatīti āha “**tathā hissā**”ti-ādi. **Assāti** iti-saddassa. **Tameva atthanti** maraṇasaṅkhātamattham. “Maraṇasaññī”ti-ādīsu hi maraṇaṃ iti-saddassa attho, “saññī”ti-ādisaṅkappasaddassa. Cittasaddassa panettha vicittavacanatā saṅkappasaddassa saññācetanādhippāyavasena tidhā attham dassentena vibhāvitāti daṭṭhabbaṃ. Tenevāha “**citto nānappakāraḷo saṅkappo**”ti-ādi. Adhippāyasaddena kimettha vuttanti āha “**adhippāyoti vitakko veditabbo**”ti. **Na idaṃ vitakkassa nāmanti** idaṃ pana na kevalaṃ vitakkasseva nāmanti dassetuṃ vuttaṃ. Pākaṭattā oḷārikattā ca uccākāratā veditabbā, apākaṭattā anolārikattā ca avacākāratā.

174. Kāyekadesepi kāya-saddo vattatīti āha “**hatthena vā**”ti-ādi.

Paharaṇenāti satthena. Satthañhi paharanti etenāti paharaṇanti vuccati.

Kammunā bajjhatīti pāṇātipātakammunā bajjhati, pāṇātipātakammasa siddhanti vuttaṃ hoti. **Yo koci maratū**ti ettha yassa kassaci ekasseva jīvitindriyavisayā vadhakacetanā pavattati, na pahārapaccayā marantasseva jīvitindriyavisayā, nāpi samūhassāti veditabbā. **Ubhayathāpī**ti uddesānuddesānaṃ vasena. Vadhakacittaṃ paccuppanārammaṇampi jīvitindriyaṃ pabandhavicchedanavasena¹ ārammaṇaṃ katvā pavattatīti āha “**pacchā vā teneva rogenā**”ti-ādi. Yena hi pabandho vicchijjati, tādisaṃ payogaṃ nibbattentaṃ tadā vadhakacittaṃ pavattantaṃ paharitamatteyeva kammunā bajjhati. Manussa-arahantassa ca puthujjanakāleyeva satthappahāre vā vise vā dinnepi yadi so arahattaṃ patvā teneva marati, arahantaghātakō hotiyeva. Yaṃ pana puthujjanakāle dinnāṃ dānaṃ arahattaṃ patvā paribhuñjati, puthujjanasseva taṃ dinnāṃ hoti.

Nanu ca yathā arahattaṃ patvā paribhuttampi puthujjanakāle dinnāṃ puthujjanadānameva hoti, evaṃ maraṇādhippāyena puthujjanakāle pahāre dinne arahattaṃ patvā teneva pahārena mate kasmā arahantaghātakoyeva hoti, na puthujjanaghātakoti? Visesasabbhāvato. Dānañhi deyyadhammasa pariccāgamattena hoti. Tathā hi dānacetanā cajitabbaṃ vatthum ārammaṇaṃ katvā cajanamattameva hoti, aññasantakakaraṇaṃvā tassa cajanāṃ, tasmā yassa taṃ santakaṃ kataṃ, tasseva taṃ dinnāṃ hoti, na evaṃ vadho. So hi pāṇo pāṇasaññitā vadhakacetanā upakkamo tena maraṇanti imesaṃ pañcannaṃ aṅgānaṃ pāripūriyāva hoti, na apāripūriyā. Tasmā arahattaṃ pattasseva maraṇanti arahantaghātakoyeva hoti, na puthujjanaghātakō. Yasmā pana “imaṃ māremī”ti yaṃ santānaṃ ārabba māraṇicchā, tassa puthujjanakhīṇāsavabhāvena payogamaraṇakkhaṇānaṃ vasena satipi santānabhede abhedoyeva, yadā ca atthasiddhi, tadā khīṇāsavabhāvo, tasmā arahantaghātakoyeva hotīti niṭṭhamettha gantabbaṃ.

Aññacittenāti avadhādhippāyena amāretukāmatācittena. **Natthi pāṇātipātō**ti amāretukāmatācittena pahaṭattā. Kiñcāpi

1. Jīvitindriyappabandhavicchedanavasena (Syā, Ka)

paṭhamappahāro na sayameva sakkoti māretum, dutiyaṃ pana labhitvā sakkonto jīvitavināsanahetu hoti, tasmā “payogo tena ca maraṇan”ti iminā saṃsandanato paṭhamappahāreneva kammabaddho yutto, na dutiyena tassa aññacittena dinnattā. Tena vuttam **“ubhayehi matepi paṭhamappahāreneva kammunā baddho”**ti.

Kammāpattibiyattibhāvatthanti ānantariyādikammavibhāgassa pārājikādi-āpattivibhāgassa ca vibhāvanattham. “Eḷakam māremī”ti pavattacetanāya pubbhāgattā “imaṃ māremī”ti sannitṭhāpakacetanāya tadā sannihitattā yathāvatthukam kammabaddho hotiyevāti āha **“imaṃ vatthum māremīti cetanāya atthibhāvato”**ti-ādi. Sabbattha hi purimaṃ abhisandhicittam appamaṇam tena atthasiddhiyā abhāvato, vadhakacittam pana tadārammaṇaṃ jīvitindriyam anantariyādibhāve pamāṇanti daṭṭhabbam. **Ghātako ca hotīti** paṇaghātako hoti, paṇātipātakammunāva baddho hotīti attho. **Pubbe vuttanayeneva veditabbanti** yathākkamam pārājikathullaccayapācittiyāni veditabbāni. “Mātāpitu-arahantānam aññataram māremī”ti guṇamahantesu pavattapubbabhāgacetanāya dāruṇabhāvato tathāvidhapubbabhāgacetanāparivārā sannitṭhāpakacetanā dāruṇāva hotīti āha **“idha pana cetanā dāruṇā hotī”**ti. Iminā ca “eḷakam māressāmī”ti mātāpitu-ādīnam māraṇepi pubbhāgacetanāya adāruṇattā aññathā pavatta-ānantariyakammato evam pavattānantariyassa nātidāruṇatā vuttāva hotīti daṭṭhabbā.

Lohitakanti lohitamakkhitam. **Kammam karonteti** yuddhakammam karonte. **Yathādhippāyam gateti** yodham vijjhitvā pitari viddhe. Idaṃca yathādhippāyam tena tathāviddhabhāvadassanattham vuttam. Ayathādhippāyam pana ujukameva gantvā pitari viddhepi maraṇādhippāyena attanāva katappayogattā nevatthi visaṅketoti vadanti. **Ānantariyam pana natthīti** pitaram uddissa katappayogābhāvato.

Adhiṭṭhāyāti mātikāvasena āṇattikapayogakathāvaṇṇanā

Evam vijjhāti evaṃ dhanuṃ kaḍḍhetvā vijjha. **Evam paharāti** evaṃ daḷhaṃ asinṃ gahetvā pahara. **Evam ghātehīti** evaṃ kammakāraṇaṃ katvā mārehi. **Majjheti** hatthino piṭṭhimajjhe. **Etenāti** “adhiṭṭhahitvā āṇāpeti”ti-ādinā. **Tatthāti** āṇattikappayoge.

Kiñcāpi kiriyaviseso aṭṭhakathāsu anāgato, pāliyaṃ pana “evaṃ vijjha, evaṃ pahara, evaṃ ghātehī”ti kiriyāvisesassa parāmaṭṭhattā ācariyaparamparāya ābhataṃ kiriyāvisesaṃ pāliyā saṃsandanato gahetvā dassento “**aparo nayo**”ti-ādimāha. **Chedananti** hatthādicchedanaṃ.

Bhedananti kucchi-ādiphālaṇaṃ. Atha vā usunā **vijjhanam**, asinā **chedanam**, muggarādihi sīsādi**bhedananti** evamettha attho daṭṭhabbo.

Saṅkhamuṇḍakanti saṅkhamuṇḍakammakāraṇaṃ. Taṃ karontā uttarotṭha-ubhatokaṇṇacūlikagalavāṭakaparicchena cammaṃ chinditvā sabbakese ekato gaṇṭhiṃ katvā daṇḍakena paliveṭhetvā uppāṇenti, saha kesehi cammaṃ utṭhahati, tato sīsakaṭāhaṃ thūlasakkharāhi ghaṃsitvā dhovantā saṅkhavaṇṇam¹ karonti. **Evamādi**ti **ādi**-saddena bilaṅgathālikam rāhumukhaṃ jotimālikam hatthapajjotikam erakavattikam cīrakavāsikam eṇeyyakam baḷisamaṃsikaṃ kahāpaṇikaṃ khārāpataccchikaṃ palighaparivattikam palālapīṭhakanti evamādiṃ sabbaṃ kammakāraṇaṃ saṅgaṇhāti.

Tattha² **bilaṅgathālikanti** kañjiya-ukkhalikakammakāraṇaṃ. Taṃ kammaṃ karontā sīsakapālaṃ uppāṇetvā kattaṃ ayoguḷaṃ saṇḍāsena gahetvā tattha pakkhipanti, tena matthaluṅgaṃ pakkuthitvā upari uttharati. **Rāhumukhanti** rāhumukhakammakāraṇaṃ. Taṃ karontā saṅkunā mukhaṃ vivaritvā antomukhe dīpaṃ jālenti, kaṇṇacūlikāhi vā paṭṭhāya mukhaṃ nikhādanena khaṇanti, lohitaṃ paggharitvā mukhaṃ pūreti. **Jotimālikanti** sakalasarīraṃ telapilotikāya veṭhetvā ālimpenti. **Hatthapajjotikanti** hatthe telapilotikāya veṭhetvā dīpaṃ viya pajjālenti. **Erakavattikanti** erakavattakammakāraṇaṃ. Taṃ karontā heṭṭhāgīvato paṭṭhāya cammavaṭṭe kantitvā

1. Dhotasaṅkhavaṇṇam (Ka)

2. Am-Ṭṭha 2. 1 piṭṭhādisupi passitabbaṃ.

goppake pātentī, atha naṃ yottehi bandhitvā kaḍḍhanti, so attanova cammavaṭṭe akkamitvā patati. **Cīrakavāsikanti** cīrakavāsikakammakāraṇaṃ. Taṃ karontā tatheva cammavaṭṭe kantitvā kaṭiyaṃ ṭhapenti, kaṭito paṭṭhāya kantitvā goppakesu ṭhapenti, uparimehi heṭṭhimasarīraṃ cīrakanivāsananivatthaṃ viya hoti. **Eṇeyyakanti** eṇeyyakammakāraṇaṃ. Taṃ karontā ubhosu kapparesu ca jaṇṇukesu ca ayavalayāni datvā ayasūlāni koṭṭenti, so catūhi ayasūlehi bhūmiyaṃ paṭiṭṭhahati, atha naṃ parivāretvā aggim karonti, taṃ kālena kālaṃ sandhito sūlāni apanetvā catūhi aṭṭhikoṭṭhiyeva ṭhapenti.

Baḷisamaṃsikanti ubhatomukhehi baḷisehi paharitvā cammamāṃsanahārūni uppāṭenti. **Kahāpaṇikanti** sakalasarīraṃ tikhiṇāhi vāsīhi koṭito paṭṭhāya kahāpaṇamattaṃ kahāpaṇamattaṃ pātentā koṭṭenti. **Khārāpatacchikanti**¹ sarīraṃ tattha tattha āvudhehi paharitvā kocchehi khāraṃ ghaṃsanti, cammamāṃsanahārūni paggharitvā aṭṭhikasaṅkhalikāva tiṭṭhati. **Palighaparivattikanti** ekena passena nipajjāpetvā kaṇṇachidde ayasūlaṃ koṭṭetvā pathaviyā ekābaddhaṃ karonti, atha naṃ pāde gahetvā āviñchanti². **Palālapīṭhakanti**³ cheko kāraṇiko chavicammaṃ acchinditvā nisadapotehi aṭṭhīni bhinditvā kesesu gahetvā ukkhipati, māṃsarāsiyeva hoti, atha naṃ keseheva pariyaṇandhitvā gaṇṇantā palālavatṭim viya katvā paliveṭṭenti.

Vatthum visamvādetvā tato aññaṃ māretīti sambandho. Purimapassādīnampi vatthusabhāgato vatthuggahaṇeneva gahaṇanti āha “**purato paharitvā**”ti-ādi. Cittena “purato vā”ti niyamaṃ katvā vā akatvā vā “purato paharitvā mārehī”ti vutte sace aññaṭṭha paharitvā māreti, lesaṃ oḍḍetvā avuttattā visaṅketova hoti. Cittena pana yattha katthaci paharitvā māraṇaṃ icchantopi sace “purato paharitvā mārehī”ti vadati, tassa lesaṃ oḍḍetvā tathā vuttamatthaṃ ṭhapetvā teneva cittena samuṭṭhāpitaviññattikattā manussaviggahapārājikato pariyāyena amuccanato “aññaṭṭha paharitvā māritepi nevatthi visaṅketo”ti vadanti, keci pana taṃ na icchanti. **Vatthuvisesenāti**

1. Khārāpaṭicchakanti (Syā, Ka) 2. Āvijjhanti (Sī, Syā) 3. Palālaviddhikanti (Ka)

mātu-ādivatthuvisesena. **Kammavisesoti** ānantariyādikammaviseso.

Āpattivisesoti pārājikādi-āpattiviseso.

“**Etam gāme ṭhitan**”ti gāmo puggalaniyamanattham vutto, na okāsaniyamanattham, tasmā okāsam aniyametvā puggalasseva niyamatattā natthi visaṅketo. “**Gāmeyevā**”ti-ādīsu pana okāsassa niyamatattā aññattha mārīte visaṅketo vutto.

Tuṇḍenāti khaggakoṭiyā¹. **Tharunā**ti khaggamuṭṭhinā.

“**Etam gacchantan**”ti gamanena puggalova niyamito, na iriyāpatho. Tenāha “**natthi visaṅketo**”ti. “**Gacchantamevā**”ti-ādinā iriyāpatho niyamito. Tenāha “**visaṅketo hoti**”ti.

“**Dīgham mārehī**”ti vuttepi dīghasaṇṭhānānaṃ bahubhāvato itthannāmaṃ evarūpaṇca dīghanti aññesaṃ asādhāraṇalakkhaṇena aniddiṭṭhattā “**aniyametvā āṇāpeti**”ti vuttaṃ. Tenevāha “**yamkiñci tādisaṃ māreti**”ti. Ettha ca “cittena bahūsu dīghasaṇṭhānesu ekaṃ niyametvā vuttepi vācāya aniyamatattā aññasmiṃ tādise mārīte natthi visaṅketo”ti vadanti. Parapāṇimhi pāṇasaññitālakkhaṇassa aṅgassa abhāvato nevatthi pāṇātipātoti āha “**āṇāpako muccati**”ti. Yadi evaṃ okāsaniyame sati katham pāṇātipātoti? Okāsaṃ niyamentassa tasmiṃ okāse nisinnassa jīvitindriyaṃ ārammaṇaṃ hotīti gahetabbaṃ. Okāsañhi niyametvā niddisanto tasmiṃ okāse nisinnaṃ mārāpetukāmo hoti, sayam pana tadā tattha natthi, tasmā okāsena saha attano jīvitindriyaṃ ārammaṇaṃ na hotīti vadanti.

Adhiṭṭhāyāti mātikāvasena āṇattikapayogakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Dūtakathāvaṇṇanā

Evam āṇāpentassa ācariyassa tāva dukkaṭanti sace sā āṇatti yathādhippāyaṃ na gacchati, ācariyassa āṇattikkhaṇe dukkaṭaṃ.

1. Aggakoṭiyā (Syā, Ka)

sace pana sā āṇatti yathādhippāyaṃ gacchati, yaṃ parato thullaccayaṃ vuttaṃ, āṇattikkhaṇe tadeva hoti. Atha so taṃ avassaṃ ghāteti, yaṃ parato “sabbesaṃ āpatti pārājikassā”ti vuttaṃ, tato imassa taṅkhaṇeyeva pārājikaṃ hotīti evamettha attho gahetabbo. **Ācariyena** pana hetṭhā adinnādānakathāyaṃ¹ vuttanayeneva ayamattho sakkā viññātunti idha na vutto. Vuttañhi tattha² “āpatti dukkaṭassāti evaṃ āṇāpentassa ācariyassa tāva dukkaṭaṃ. Sace pana sā āṇatti yathādhippāyaṃ gacchati, yaṃ parato thullaccayaṃ vuttaṃ, āṇattikkhaṇe tadeva hoti. Atha taṃ bhaṇḍaṃ avassaṃ hāriyaṃ hoti, yaṃ parato ‘sabbesaṃ āpatti pārājikassā’ti vuttaṃ, tato imassa taṅkhaṇeyeva pārājikaṃ hotīti ayaṃ yutti sabbattha veditabbā”ti. **Tesampi dukkaṭanti** ārocanapaccayā dukkaṭaṃ. **Paṭiggahitamatteti** ettha avassaṃ ce paṭiggaṇhāti, tato pubbeva ācariyassa thullaccayaṃ, na pana paṭiggahiteti daṭṭhabbaṃ. Kasmā panassa thullaccayanti āha “**mahājano hi tena pāpe niyojito**”ti.

Mūlaṭṭhasseva dukkaṭanti idaṃ mahā-aṭṭhakathāyaṃ āgatanayadassanamattaṃ, na pana taṃ ācariyassa adhippetam. Tenāha “**evamsante**”ti-ādi, evaṃ mahā-aṭṭhakathāyaṃ vuttanayena atthe satīti-attho. **Paṭiggahaṇe āpattiyeva na siyāti** vadhakassa “sādhu suṭṭhū”ti māraṇapaṭiggahaṇe dukkaṭāpatti na siyā, evaṃ anolārikavisayepi tāva dukkaṭaṃ hoti, kimaṅgaṃ pana māraṇapaṭiggahaṇeti dassanatthaṃ sañcarittapaṭiggahaṇādi nidassitaṃ. “Aho vata itthannāmo hato assā”ti evaṃ maraṇābhinandanepi dukkaṭe sati pageva māraṇapaṭiggahaṇeti adhippāyo. **Paṭiggaṇhantassevetaṃ dukkaṭanti** avadhāraṇena visaṅketattā imassa paṭiggahaṇapaccayā mūlaṭṭhassa nattheva āpattīti dasseti. Keci pana “idha vuttadukkaṭaṃ paṭiggaṇhantassevāti etthakameva avadhāraṇena dassitaṃ, na pana mūlaṭṭhassamahā-aṭṭhakathāyaṃ vuttadukkaṭaṃ paṭikkhittan”ti vadanti. **Purimanayeti** samanantarātīte avisakkiyadūtaniddese. **Etanti** dukkaṭaṃ. Yadi evaṃ kasmā pāliyaṃ na vuttanti āha “**okāsābhāvenā**”ti. Tattha mūlaṭṭhassa thullaccayavacanato paṭiggaṇhantassa dukkaṭaṃ vattuṃ okāso natthīti okāsābhāvena na vuttaṃ, na pana abhāvatoti adhippāyo.

1. Vi 1. 66 piṭṭhe.

2. Vi-Ṭṭha 1. 323 piṭṭhe.

Āṇattikkhaṇe puthujjanoti ettha anāgate voropetabbajīvitindriyavasena atthasādhikacetanāya pavattattā arahantaghātaḥ jātoti daṭṭhabbam.

Dūtakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

175. Sayam saṃghattherattā **“upaṭṭhānakāle”**ti vuttam. **Vācāya vācāya dukkaṭanti** “yo koci mama vacanam sutvā imam dhāretū”ti iminā adhippāyena avatvā kevalam maraṇābhinandanavaseneva vuttattā “corāpi nāma tam na hanantī”ti-ādivācāsupi dukkaṭameva vuttam. **Ayamatto etena vuttoti** yathā so jānātīti sambandho. **Vākyabhedanti** vacībhedaṃ. **Dvinnam uddissāti** dve uddissa, dvinnam vā maraṇam uddissa. Ubho uddissa maraṇam samvaṇṇentassa cetanāya ekattepi “dve pāṇātipātā”ti vattabbabhāvato balavabhāvam āpajjitvā paṭisandhivipākasamanantaram pavattiyam anekāsupi jātisu aparāpariyacetanāvasena dukkhuppādanato mahāvīpākattā “akusalarāsī”ti vuttam. Bahū uddissa maraṇasamvaṇṇanepi eseva nayo.

Evanti “sīsam vā chinditvā papāte vā papatitvā”ti-ādinā. **Ārocitamatteti** vuttamatte. Yathā ariyamaggakkhaṇe cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā ca kiccavasena ijjhanti, evam cetanāya ekattepi kiccavasena anekā pāṇātipātā ijjhantīti āha **“tattakā pāṇātipātā”**ti. Yathā hi attānam satam katvā dassetukāmassa “satam homi satam homi”ti kataparikkammavasena laddhapaccuppannaparittārammaṇam abhiññācittam satantogadhānam vaṇṇesu ekassa vaṇṇam ārammaṇam katvāpi satamnipphādeti, yathā ca ekassa maraṇe pavattamānāpi vadhakacetanā sakalasārīre uppajjamānam nirujjhamānañca¹ sakalampi jīvitindriyam ekappahāreneva ālambitumasakkuṇeyyattā ṭhānappattam ekadesappavattam jīvitindriyam ārammaṇam katvā ārammaṇabhūtam sakalampi jīvitindriyam vināseti, evameva paccuppannaparittārammaṇāya vadhakacetanāya māretukāmatāya pariggahitasattesu ekasseva jīvitindriye ārammaṇe katēpi kiccanipphattivasena sabbepi mārītāva honti.

1. Uppajjamānam uppannam nirujjhamānañca (Si, Syā)

176. **Yesam hatthato**ti yesam ñātakapavāritānaṃ hatthato. **Tesam mūlaṃ datvā muccatī**ti idaṃ tena katapayogassa puna pākatikabhāvāpādanam avasānaṃ pāpetvā dassetuṃ vuttaṃ. “Mūlena kītaṃ pana potthakaṃ potthakasāmikānaṃ datvā muccatiyevā”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Kenaci** pana “sace potthakaṃ sāmikānaṃ datvā mūlaṃ na gaṇhāti, na muccati attaniyabhāvato amocitattā”ti vatvā bahudhā papañcitaṃ, na taṃ sārato paccetabbaṃ. Potthakasāmikānañhi potthake dinne aññena kataṃ paṭilabhitvā attanā katapayogassa nāsittattā kathaṃ so na mucceyya, na ca pariccattassa attaniyabhāvo diṭṭhoti. **Gaṇṭhipade** pana “sace mūlena kīto hoti, potthakasāmikānaṃ potthakaṃ, yesam hatthato mūlaṃ gahitaṃ, tesam mūlaṃ datvā muccatīti kasmā vuttaṃ. Potthakanimittam mūlassa gahittattā akappiyametaṃ. Yadi hi potthakasāmikassa potthakaṃ datvā sayameva mūlaṃ gaṇheyya, akappiyameva taṃ. Athāpi potthakasāmikassa santikā mūlaṃ aggahetvā sayameva taṃ potthakaṃ jhāpeyya, tathāpi aññāyena¹ saddhādeyyavinipātane āpatti, tasmā evamāhā”ti vuttaṃ, tampi na sārato paccetabbaṃ. Tasmā **gaṇṭhipadesu** vuttanayovettha sārato daṭṭhabbo. “**Maraṇavaṇṇaṃ likhissāmā**”ti **ekajjhāsaya hutvā**ti idaṃ tathā karonte sandhāya vuttaṃ, evaṃ pana asaṃvidahitvāpi maraṇādhippāyena tasmim pottake vuttavidhim karontassa pārājikameva.

Pamāṇeti attanā sallakkhite pamāṇe. **Tacchetvā**ti unnatappadesaṃ tacchetvā. **Paṃsupacchinti** sabbantimaṃ paṃsupacchim. “Ettakaṃ alan”ti niṭṭhāpetukāmatāya sabbantimapayogasādhikā cetanā sanniṭṭhāpakacetanā. **Suttantikatherāti** vinaye apakataññuno suttantabhāṇakā. Mahā-aṭṭhakathācariyatthereyeva sandhāya “vinayaṃ te na jānantīti upahāsavasena suttantikatherāti vuttaṃ”tipi vadanti. Ettha ca **mahā-aṭṭhakathāyaṃ** “āvāṇe niṭṭhite patitvā marantu, aniṭṭhite mā marantū”ti iminā adhippāyena karontaṃ sandhāya sabbantimā sanniṭṭhāpakacetanā vuttā, “**mahāpaccarisaṅkhepaṭṭhakathāsu** pana paṭhamappahārato paṭṭhāya “imasim āvāṇe patitvā marantū”ti iminā adhippāyena karontassa yasmim yasmim payoge kate tattha patitā maranti, taṃtaṃpayogasādhikaṃ

1. Aññena (Syā, Ka)

sanniṭṭhāpakacetanaṃ sandhāya “ekasmimpi kudālappahāre dinne”ti-ādi vuttanti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Tasmā tene tena pariyāyena aṭṭhakathāvādānaṃ aññamaññāvirodho yutto. Atha vā **mahā-aṭṭhakathāyaṃ** ekasmiṃyeva divase avūpasanteneva payogena khaṇitvā niṭṭhāpentam sandhāya sabbantimā sanniṭṭhāpakacetanā vuttā, itarāsu pana “imasmiṃ patitvā marantū”ti adhippāyena ekasmiṃ divase kiñci khaṇitvā aparasmimpi divase tatheva kiñci kiñci khaṇitvā niṭṭhāpentam sandhāya vuttanti. Evampi aṭṭhakathānaṃ aññamaññāvirodho yuttoti amhākaṃ khanti.

Attano dhammatāyāti ajānitvā pakkhalitvā vā. **Arahantāpi saṅgahaṃ gacchantīti** aññehi pātiyamānānaṃ amaritukāmānampi arahantānaṃ maraṇaṃ sambhavatīti vuttaṃ. **Purimanayeti** “maritukāmā idha marissantī”ti vuttanaye. **Tattha patitaṃ bahi nīharitvāti** ettha “imasmiṃ āvāṭe yeveva marantūti niyamābhāvato bahi nīharitvā māritepi pārājikaṃ vuttaṃ. Āvāṭe patitvā thokaṃ cirāyitvā gacchantaṃ gahetvā mārite āvāṭasmiṃyeva aggahitattā pārājikaṃ na hotī”ti vadanti, taṃ pana aṭṭhakathāyaṃ “patitappayogena gahitattā”ti vuttahetussa idhāpi sambhavato vīmaṃsitvā gahetabbaṃ. **Amaritukāmā vāti**pi adhippāyassa sambhavato opapātike uttaritum asakkuṇitvā matepi pārājikaṃ vuttaṃ. **Nibbattitvāti** vuttattā patanaṃ na dissatīti ce? Opapātikassa tattha nibbattiyeveva patananti natthi virodho. Yasmā mātuyā patitvā parivattitaliṅgāya matāya so mātughātako hoti, na kevalaṃ manussapurisaghātako, tasmā patitasseva vasena āpatīti adhippāyena **“patanarūpaṃ pamāṇaṃ”**ti vuttaṃ. Idaṃ pana akāraṇaṃ. “Manussabhūtaṃ mātaraṃ vā pitaraṃ vā api parivattaliṅgaṃ jīvitā voropentassa kammaṃ ānantariyaṃ hotī”ti ettakameva hi aṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ.

Tattha ca liṅge parivattepi so eva ekakammanibbatto bhavaṅgappabandho jīvitindriyappabandho ca, na aññoti “api parivattaliṅgaṃ”ti vuttaṃ. Yo hi liṅge aparivatte tasmim attabhāve bhavaṅgajīvitindriyappabandho, so eva parivattepi liṅge taṃyeveva ca upādāya ekajātisamaññā. Na cettha bhāvakalāpagatajīvitindriyassa vasena codanā kātabbā tadaññasseva adhippetattā. Tañhi tattha avicchedavuttiyā pabandhavohāraṃ labhati,

itarampi vā bhāvānupālatāsāmaññenāti anokāsāva codanā. Tasmā parivattepi līṅge tasseva ekakammanibbattassa santānassa jīvitā voropanato vohārabhedato so itthighātakō vā hotu purisaghātakō vā, ānantariyakammato na muccatīti ettakameva tattha vattabbaṃ. Idha pana yaṃyaṃjātikā sattā honti, te maraṇasamaye attano attano jātirūpeneva maranti, nāññarūpena, jātivaseneva ca pācittiyathullaccayapārājikehi bhavitabbaṃ. Tasmā nāgo vā supaṇṇo vā yakkharūpena vā petarūpena vā patitvā attano tiracchānarūpena marati, tattha pācittiyameva yuttaṃ, na thullaccayaṃ tiracchānagatasseva matattā. Teneva duttiyattheravāde maraṇarūpaṃ pamāṇaṃ, tasmā pācittiyanti vuttaṃ. Ayameva ca vādo yuttataro, teneva so pacchā vutto.

Imināva nayena manussaviggahe nāgasupaṇṇasadise tiracchānagate patitvā attano rūpena mate pācittiyena bhavitabbaṃ. Evaṃ sante pāḷiyaṃ “yakkho vā peto vā tiracchānagatamanussaviggaho vā tasmim patati, āpatti dukkaṭassa. Patite dukkhā vedanā uppajjati, āpatti dukkaṭassa. Marati, āpatti thullaccayassā”ti kasmā vuttanti ce? Tattha keci vadanti—yakkho vā peto vāti paṭhamāṃ sakarūpeneva ṭhite yakkhapete dassetvā puna aññarūpenapi ṭhite teyeva yakkhapete dassetuṃ “tiracchānagatamanussaviggaho vā”ti vuttaṃ, na pana tādisaṃ tiracchānagataṃ visuṃ dassetuṃ. Tasmā tiracchānagataviggaho vā manussaviggaho vā yakkho vā peto vāti evamettha yojanā kātabbāti. **Gaṇṭhipadesu** pana tīsupi “pāḷiyaṃ manussaviggahena ṭhitatiracchānagatānaṃ āveṇikaṃ katvā thullaccayaṃ vuttaṃ viya dissatī”ti kathitaṃ. **Yakkharūpapetarūpena matepi eseva nayoti** iminā maraṇarūpasseva pamāṇattā thullaccayaṃ atidissati.

Mudhāti amūlena, kiñci mūlaṃ aggahetvāti vuttaṃ hoti. **So niddosoti** tena tattha katapayogassa abhāvato. Yadi pana sopi tattha kiñci kiñci karoti, na muccatiyevāti dassento āha “**evaṃ patitā**”ti-ādi. Tattha **evanti** evaṃ mayā kateti attho. **Na nassissantīti** adassanaṃ na gamissanti, na palāyissantīti adhippāyo. **Vipparisāre uppanneti** mūlaṭṭhaṃ sandhāya vuttaṃ. Yadi pana pacchimopi labhitvā tattha vuttappakāraṃ kiñci katvā puna vipparisāre uppanne evaṃ karoti, tassapi eseva nayo. **Paṃsumhi patitvā**

maratīti abhinavapūrite paṃsumhi pāde pavesetvā uddharitum asakkonto tattheva patitvā marati. **Jātapathavī jātā**ti idaṃ sabbathā matthakappattaṃ thirabhāvaṃ dassetuṃ vuttaṃ. Paṃsunā pūrentena pana pādadaṇḍādihi maddanataḷanādinā suṭṭhutaṃ thirabhāvaṃ āpādetvā pakatipathaviyā nibbisese kate jātapathavīlakkaṇaṃ appattepi muccatiyeva. **Opātaṃ haratī**ti ettha pokkharanīsadisattā muccati.

Hatthā muttamatteti oḍḍetvā hatthato muttamatte. **Vatim katvā**ti ettha yadi so pāse vuttappakāraṃ kiñci visesaṃ na karoti, attanā katavatiyā viddhaṃsitāya muccati. **Thaddhataṃ vā pāsayaṭṭhiṃ ṭhapeti**ti thirabhāvattaṃ aparāya pāsayaṭṭhiyā saddhiṃ bandhitvā vā tameva vā sithilabhūtaṃ thaddhataṃ bandhitvā ṭhapeti. **Daḷhataṃ vā thirataṃ vā**ti etthāpi ese va nayo. **Khāṇukanti** pāsayaṭṭhibandhanakhāṇukaṃ. Sabbattheva māraṇatthāya katappayogattā na muccati. **Vippaṭisāre uppanneti** mūlaṭṭhasseva vippaṭisāre uppanne.

Tena alātena -pa- na muccatīti ettha “pubbe katappayogaṃ vināsetvā pacchā kusalacittena payoge katepi na muccatīti idaṃ sandhāya gantabban”ti tīsupi **ganṭhipadesu** vuttaṃ. Ayaṃ panettha adhippāyo yutto siyā—āditoyeva māraṇatthāya katappayogattā katapariyosītāya pāsayaṭṭhiyā tappaccayā ye ye sattā marissanti, tesāṃ tesāṃ vasena paṭhamataraṃyeva pāṇātipātakammasiddhito pacchā kusalacittena aññathā katepi na muccatīti. **Rajjuketi** khuddakarajjuke. **Sayaṃ vaṭṭitanti** bahurajjuke ekato katvā attanā vaṭṭitaṃ. **Ubbatṭetvā**ti te rajjuke visuṃ visuṃ katvā. **Garukataraṃ karotī**ti atibhāriyaṃ karoti. **Pariyesitvā katanti** araṇṇaṃ gantvā rukkaṃ chinditvā tacchetvā kataṃ.

177. **Ālambanarukkho vā**ti tattha jātaṃ sandhāya vuttaṃ. **Tadatthamevā**ti māraṇatthameva. **Visamaṇḍalanti** mañcapīṭhādīsu ālittaṃ visamaṇḍalaṃ. **Vatvā asim upanikkhipatī**ti ettha mukhena avatvā vuttappakāraṃ manasā cintetvā upanikkhipanepi ese va nayo. **Purimanayenā**ti “yesaṃ hatthato mūlaṃ gahitaṃ”ti-ādinā. Sarīrassa virūpabhāvakaraṇato kuṭṭhādi **visabhāgarogo** nāma, jīvitappavattiyā vā asabhāgattā ananukūlattā gaṇḍapīlakādi yo koci jīvitappavattipaccanīko **visabhāgarogo**.

178. **Param vā amanāparūpanti** ettha amanāpaṃ rūpaṃ etassāti amanāparūpoti bāhiratthasamāso daṭṭhabbo. **Manāpiyepi e seva nayoti** etena **manāpikam rūpaṃ upasamharatīti** ettha param vā manāparūpaṃ tassa samīpe ṭhapeti, attanā vā manāpiyena rūpena samannāgato tiṭṭhatīti-ādi yojetabbanti dasseti. Teneva aññatarasmim **gaṇṭhipade** vuttaṃ—

“Mamālābhena¹ esitthī, maratūti samīpago.

Duṭṭhacitto sace yāti, hoti so itthimārako.

Bhikkhatthāya sace yāti, jānantopi na mārako.

Anatthiko hi so tassā, maraṇena upekkhako”ti.

Aparampi tattheva vuttaṃ—

“Viyogena ca me jāyā, jananī ca na jīvati.

Iti jānaṃ viyuñjanto, tadatthī hoti mārako.

Pabbajjādinimittaṇce, yāti jānaṃ na mārako.

Anatthiko hi so tesam, maraṇena upekkhako”ti.

Alaṅkaritvā upasamharatīti “alābhakena sussitvā maratū”ti iminā adhippāyena upasamharati. Teneva “**sace uttasitvā marati, visaṅketo**”ti vuttaṃ. **Alābhakena sussitvā maratīti** ettha ca pārājikanti pāṭhaseso daṭṭhabbo. **Kuṇapagandhā cāti** ahi-ādikuṇapānaṃ gandhā. **Haṃsapupphanti** haṃsādīnaṃ pakkhalomaṃ sandhāya vadati.

179. **Asañciccāti** idaṃ maraṇasaṃvattanika-upakkamassa asallakkhaṇaṃ sandhāya vuttanti āha “**iminā upakkamenā**”ti-ādi. **Ajānantassāti** idaṃ pana maraṇasaṃvattanika-upakkamakaraṇassa ajānaṇaṃ sandhāya vuttanti āha “**iminā ayaṃ marissatī**”ti-ādi. **Namaraṇādhippāyassāti** idaṃ upakkamaṃ jānantassapi maraṇādhippāyassa abhāvaṃ sandhāya vuttanti āha “**marāṇaṃ anicchantassā**”ti-ādi.

Padabhājanīyavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Mamānitenā (Syā)

Pakiṇṇakakathāvaṇṇanā

Domanassacitteneva bhaṇatīti iminā sannitṭhāpakacetanā dukkhavedanāya sampayuttā evāti dasseti. Sukhabahulatāya hi rājāno hasamānāpi “ghātethā”ti vadanti. Hāso pana nesaṃ anattavūpasamādi-aññavisayoti sannitṭhāpakacetanā dukkhavedanāya sampayuttā eva. Sati pana domanasse katham taṃ nappakāsatīti āha “**sukhavokiṇṇattā**”ti-ādi, pubbāpariyavasena ubhosu passesu uppajjanakasukhehi ākiṇṇattā uppannassa ca domanassassa anuppabandhanena pavattiyā abhāvato tadā uppannampi domanassaṃ nappakāsatīti attho.

Vinītavatthuvaṇṇanā

180. **Maraṇatthikāva hutvāti** imassa kāyassa bhedenā saggapāpanādhippāyattā atthato maraṇatthikāva hutvā. **Maraṇatthikabhāvaṃ ajānantāti** evaṃ adhippāyino maraṇatthikā nāma hotīti attano maraṇatthikabhāvaṃ ajānantā. Na hi te attano cittappavattiṃ na jānanti. **Vohāravasenāti** pubbabhāgavohāravasena, maraṇādhippāyassa sannitṭhāpakacetanākkhaṇe karuṇāya abhāvato kāruṇṇena pāse baddhasūkaramocanaṃ viya na hotīti adhippāyo. **Yathāyunaṇṇāti** vuttamevattham **yathānusandhināti** pariyāyantarena vuttam, yathānusandhinā yathāyuparicchedenāti vuttam hoti. Atha vā **yathānusandhināti** yathānuppabandhena, yāva tasmim bhava santānassa anuppabandho avicchinappavatti hoti, tāva tathavāti vuttam hoti.

Appaṭivekkhitvāti anupaparikkhitvā. **Uddham vā adho vā saṅkamantīti** pacchā āgatānaṃ okāsadānattham nisinnapāliya uddham vā adho vā gacchanti. **Paccavekkhaṇakiccaṃ¹ natthīti** pacchā āgatehi upaparikkhaṇakiccaṃ natthi. Hetṭhā kismiñci vijjamāne sātakaṃ vali na gaṇhātīti āha “**tasmim vali na paññāyati**”ti. Paṭivekkhaṇaṇcedaṃ gihīnaṃ santakevāti daṭṭhabbāṃ.

Pāliyaṃ **musale ussiteti** aññamaññaṃ upatthambhetvā dvīsu musalesu ussitesūti attho. **Udukkhalabhaṇḍikanti** udukkhalatthāya ānītaṃ dārubhaṇḍam. **Paṭibaddhanti** bhojanapaṭibaddham, bhojanantarāyanti vuttam hoti.

1. Paṭivekkhaṇakiccaṃ (Si, Syā)

181. **Aggākārikanti** ettha **kārikā**saddassa bhāvavacanattā “**aggakiriyaṇ**”ti atthaṃ vatvāpi yasmā kiriyaṃ dātuṃ na sakkā, tasmā dānasaṅkhātāya aggakiriyaṃ yuttaṃ piṇḍapātameva idha upacāravuttiyā “aggakiriyaṃ”ti gahetabbanti āha “**paṭhamam laddhapīṇḍapātan**”ti-ādi.

182-183. **Daṇḍamuggaranti** nikhādanamuggaram. **Vibhattibiyattayenāti** vibhattivipariṇāmena. **Visesādhigamoti** samādhi vipassanā ca ativiya pākaṭattā “**hatthappatto viya dissati**”ti vuttaṃ. **Upacchindatīti** “visesādhigamassa vikkhepo mā hotū”ti āhāraṃ upacchindati. **Visesādhigamanti** lokuttaradhammapaṭilābham. **Byākaritvāti** ārocetvā. **Upacchindati, na vaṭṭatīti** yasmā sabhāgānaṃ lajjibhikkhūnaṃyeva ariyā attanā adhigatavisesaṃ tādise kāraṇe sati ārocenti, te ca bhikkhū-appatirūpāya anesanāya paccayaṃ na pariyesanti, tasmā tehi pariyesitapaccaye kukkucçaṃ uppādetvā āhāraṃ upacchindituṃ na vaṭṭatīti attho. Sabhāgānaṃhi byākatattā upacchindituṃ na labhati. Te hi kappiyakhettaṃ. Teneva “sabhāgānaṃhi lajjibhikkhūnaṃ kathetuṃ vaṭṭatī”ti idaṃ “upacchindati, na vaṭṭatī”ti imassa kāraṇaṃ dassentena vuttanti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ.

Atha vā **visesādhigamaṃ byākaritvāti** idaṃ visesassa adhigatabhāvadassanattam vuttaṃ. Adhigamantarāyaṃ asaṅkanteneva ca āhārupacchedo kātabboti anuññātattā adhigatena na kātabboti dassetuṃ “**visesādhigamaṃ byākaritvā āhāraṃ upacchindati, na vaṭṭatī**”ti vuttaṃ. Kim pana ariyā attanā adhigatavisesaṃ aññesaṃ ārocentīti imissā codanāya “**sabhāgānaṃhi lajjibhikkhūnaṃ kathetuṃ vaṭṭatī**”ti vuttaṃ. Ayamettha yuttataroti amhākaṃ khanti, **gaṇṭhipade**pi ayamatto dassitoyevāti. **Bhaṇḍakaṃ dhovantāti** cīvaraṃ dhovantā. **Dhovanadaṇḍakanti** bhaṇḍadhovanadaṇḍam.

184. **Ahaṃ kukkuccakoti** “mama kiriyaṃ mareyya nu kho, no vā”ti evaṃ jātakukkuccako. Sabbatthāpi panettha evarūpesu vatthūsu amate thullaccayassa vuttattā tena katappayogena dukkhavedanā uppajjatu vā mā vā, pārājikāya abhāvato bhagavato vacanena thullaccayamevāti vadanti.

185. Gabbho patati etenāti **gabbhapātanam**, tādisaṃ bhesajjam. Tenāha “**yena paribhuttanā**”ti-ādi. “Maraṇavaṇṇam vā saṃvaṇṇeyyā”ti vuttattā pariyāyato āpattimokkho na hotīti āha “**pariyāyo nāma natthi**”ti.

Gabbham na gaṇhātīti gabbham na dhāreti. Vātena paṇakehi vā gabbho vinassanto kammaṃ vinā na nassatīti adhippāyena “**dvīhākārehi**”ti vuttaṃ. **Dīghanikāyaṭṭhakathāyam**¹ pana ‘gabbho hi vātena paṇakehi kammunā cāti tīhi kāraṇehi vinassatī’ti vatvā “kammunā vinassante pana buddhāpi paṭibāhitum na sakkontī”ti vuttaṃ. Tattha vātena paṇakehi vā gabbhe vinassante na purimakammunā okāso kato, apica tappaccayā kammaṃ vipaccati, sayameva pana kammunā okāse kate na ekantena² vāto paṇakā vā apekkhitabbāti iminā adhippāyena kammassa visum kāraṇabhāvo vuttoti daṭṭhabbam. Paṇakā khāditvā antaradhāpentīti yojetabbam. Avijāyanatthāya bhesajjam dentassa kucchiyaṃ uppajjitvā vinassissantīti iminā adhippāyena dinne opātakkaṇāḍīsu viya kammabaddho, kucchiyaṃ na uppajjissantīti iminā pana adhippāyena dinne nevatti kammabaddho.

Sahadhammikānanti ekassa satthuno sāsane sahasikkhamānadhammānam. Pañcannampi vivaṭṭanissitasīlattā “**samasīlasaddhāpaññānan**”ti vuttaṃ. **Ñātakapavāritaṭṭhānatoti** attano tesam vā ñātakapavāritaṭṭhānato. Gilānassatthāya appavāritaṭṭhānatopi viññattiyā anuññātattā katāpi akatā viyāti **akataviññatti**, “vada bhante paccayenā”ti evaṃ akatapavāraṇaṭṭhāne ca viññatti **akataviññatti**.

Paṭiyādiyatīti sampādeti. **Akātum na vaṭṭatīti** ettha dukkaṭaṃ vadanti. **Sahadhammikesu vuttanayenevāti** “imesampi pañcannam akataviññattiyāpi bhesajjam kātum vaṭṭatī”ti **kurundaṭṭhakathāyam** vuttattā kathitaṃ. **Yāva ñātakā passantīti** yāva tassa ñātakā passanti. Pitu bhaginī **pitucchā**. Mātu bhātā **mātulo**. **Nappahontīti** kātum na sakkonti. **Sacepi na yācantīti** “yāciturū dukkhan”ti adhippāyena yadi na yācanti. **Ābhogaṃ katvāti** idaṃ kattabbatādassanavasena³ vuttaṃ, “ābhogaṃ pana

1. Dī-Ṭṭha 1. 91 piṭṭhe.

2. Etena (Sī)

3. Kattabbakāraṇadassanavasena (Ka)

akatvāpi dātum vaṭṭati”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** likhitam. **Ete dasa ñātake** **ṭhapetvā**ti tesam puttanaṭṭādayopi tappaṭṭibaddhattā ñātakā evāti tepi ettheva saṅgahitā. Tena **aññesanti** iminā aññātakānam gahaṇam veditabham. Tenevāha **“etesam puttaparamparāyā”**ti-ādi. **Kulaparivaṭṭoti** kulānam paṭipāṭi, kulaparamparāti vuttam hoti. “Mayham dassanti karissanti”ti paccāsāya karontassapi yācitvāpi gahetabbaṭṭhānatāya ñātakesu vejjakammam vā kuladūsakāpatti vā na hotīti vadanti. **Sabbapadesupi vinicchayo veditabboti cūḷamātuyā**ti-ādīsu sabbapadesu “cūḷamātuyā sāmiko”ti-ādinā yojetvā heṭṭhā vuttanayena vinicchayo veditabbo.

Vuttanayena pariyesitvāti iminā “ñātisāmaṇerehi vā”ti-ādinā vuttamattham atidissati. **Apaccāsīsantenā**ti “mayham dassanti karissanti”ti evam attano atthā apaccāsīsantena. Bhikkhusaṃghassa pana upakārakattam paccāsīsantena kātum vaṭṭati. “Bhesajjam ācikkhathā”ti vuttepi yathā **“aññamaññam pana kathā kātabbā”**ti idam pariyāyattā vaṭṭati, evam heṭṭhā vuttanayena **“idañcīdañca gahetvā karontī”**ti iminā pariyāyena kathentassapi nevatthi dosoti ācariyā.

Vinayalakkhaṇam ajānantassa anācariyassa tadanurūpavohārāsambhavato īdisassa lābhassa uppatti nāma natthīti **“ācariyabhāgo nāmāyan”**ti vuttam, vinaye pakataññunā ācariyena labhitabbabhāgo ayanti vuttam hoti. Pupphapūjanatthāya dinnepi akappiyavohārena vidhānassa ayuttattā **“kappiyavasenā”**ti vuttam, “puppham āharathā”ti-ādinā kappiyavohāravasenāti attho.

Yadi “parittam karoṭhā”ti vutte karonti, gihiveyyāvaccakaraṇaṭṭhāne tiṭṭhatīti **“parittam karoṭha bhanteti vutte na kātabban”**ti vuttam, **“bhaṇathā”**ti vutte pana dhammakathāya ajjhesanaṭṭhāne ṭhitattā **“kātabban”**ti vuttam. Dhammañhi anajjhīṭṭhenapi kathetum vaṭṭati, pageva ajjhīṭṭhena. **Cāletvā suttaṃ parimajjitvā**ti parittam karontena kātabbavidhim dasseti. **Vihārato -pa- dukkaṇanti** aññātakānamyeva dadato dukkaṇam. **No ce jānantīti** yadi evam vattum na jānanti. **Udakanti** dakkhiṇodakam. Pādesu apanītesu avamaṅgalasaññino hontīti āha **“na pādā**

apanetabbā”ti. **Gantum vaṭṭatī**ti “parivāratthāya āgacchantū”ti vuttepi evaṃ sallakkhetvā gantum vaṭṭati.

Anāmaṭṭhapinḍapātoti apabbajitassa hatthato laddho attanā aññena vā pabbajitena aggahita-aggo pinḍapāto. **Thālaket**i iminā pattopi gahitoyevāti datṭhabbāṃ. **Dāmarikacorassā**ti rajjāṃ patthayamānassa pākācorassa. **Coranāgavattthū**ti ettha “coranāgassa kira āmaṭṭhaṃ dento kujjhissati, anāmaṭṭhaṃ na vaṭṭatīti thero pattaggahaṇahattheneva aggaṃ gahetvā patte bhattaṃ sabbamadāsi, so tena tussi. ‘Ettakaṃ mayhan’ti bhattassa ekapasseyeva thokaṃ ṭhapetvāpi puna tena saddhiṃ sabbampi dātum vaṭṭatī”ti **cūlaganṭhipade** vuttaṃ.

Āmisassa dhammassa ca alābhena attano parassa ca antare sambhavantassa chiddassa vivarassa bhedassa paṭisantharaṇaṃ pidahanāṃ gaṇhanaṃ **paṭisanthāro**. Ayañhi lokasannivāso alabbhamānena āmisena ca dhammena cāti dvīhi chiddo, tassa taṃ chiddaṃ yathā na paññāyati, evaṃ pīṭhassa viya paccattharaṇena āmisena ca dhammena ca paṭisantharaṇaṃ āmisapaṭisanthāro dhammapaṭisanthāro cāti vuccati. Tattha dhammapaṭisanthāro kassaci na kātabbo natthi. Yassa kassaci hi gahaṭṭhassa vā pabbajitassa vā dhammena saṅgaho kātabboyeva. **“Paṭisanthāro pana kassa kātabbo, kassa na kātabbo”**ti idaṃ pana āmisapaṭisanthāraṃ sandhāya vuttaṃ. **Ubbāsetvā**ti samantato tiyojanaṃ vilumpanto manusse palāpetvā aññesaṃ avāsaṃ katvā. **Samghassatthāya āhaṭā**ti pākavaṭṭato taṃdivasassatthāya āhaṭā. **Varapothhacittatharaṇanti** anekappakāra-uttamarūpavicittattharaṇaṃ.

187. Sattarasavaggiyesu pubbe ekassa aṅgulipatodena māritattā sesasoḷasajanesu udaraṃ āruhitvā nisinnaṃmekāṃ ṭhapetvā **“sesāpi pannarasa janā”**ti vuttaṃ. **Adūhalapāsāṇā viyā**ti adūhale āropitapāsāṇā viya. **Kammādhippāyā**ti tajjanīyādikammakaraṇādhippāyā. **Āvāhetvā**ti āvisāpetvā. **Vālavihāra**nti caṇḍasattehi adhiṭṭhitavihāraṃ.

189. **Yo rukkhena otthatopi na maratīti-ādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ bhūtagāmasikkhāpadaṭṭhakathāyaṃ** sayameva vakkhati. Evañhi tattha¹ vuttaṃ—

“**Manussaviggahapārājikavaṇṇanāyaṃ** pana sabba-aṭṭhakathāsu ‘sace bhikkhu rukkhena vā ajjhotthato hoti opāte vā patito, sakkā ca hoti ekena passena rukkhaṃ chinditvā bhūmiṃ vā khaṇitvā nikkhamitum, jīvitahetupi attanā na kātappaṃ, aññena pana bhikkhuna bhūmiṃ vā khaṇitvā rukkhaṃ vā chinditvā allarukkhato vā daṇḍakaṃ chinditvā taṃ rukkhaṃ pavaṭṭetvā nikkhamāpetum vaṭṭati, anāpattī’ ti vuttaṃ. Tattha kāraṇaṃ na dissati, ‘anujānāmi bhikkhave davaḍḍahe ḍayhamāne paṭaggaṃ dātuṃ parittaṃ kātun’ ti² idaṃ pana ekameva suttaṃ dissati. Sace etassa anulomaṃ, attano na vaṭṭati, aññassa vaṭṭatīti idaṃ nānākaraṇaṃ na sakkā laddhum. Attano atthāya karonto attasinehena akusalacitteneva karoti, paro pana kāruṇṇena. Tasmā anāpattīti ce, etampi akāraṇaṃ. Kusalacittena hi imaṃ āpattiṃ āpajjati, sabbaṭṭhakathāsu pana vuttattā na sakkā paṭisedhetum, gavesitabbā ettha yutti, aṭṭhakathācariyānaṃ vā saddhāya gantabbaṃ” ti.

Tasmā yaṃ ettha ito aññathā kenaci papañcitaṃ, **gaṇṭhipadesu** ca kāraṇaṃ vuttaṃ, taṃ na sārato paccetabbaṃ.

190. **Alla -pa- pācittiyaṃ**ti sukkhaṭṭhānepi aggaṃ pātetvā iminā adhippāyena ālīpentassa pācittiyameva. **Dukkaṭanti** sukkhaṭṭhāne vā sukkhaṃ “asukkhaṃ” ti avavatthapetvā vā aggaṃ pātentassa dukkaṭaṃ. Kīḷadhippāyepi eseva nayo. Kīḷadhippāyo ca paṭapaṭāyamānasaddassādaseneva veditabbo. Paṭipakkhabhūto agga **paṭaggaṃ**. **Parittakaraṇanti** ārakkhakaraṇaṃ. **Sayaṃ vā utṭhitanti** vāteritānaṃ veḷu-ādīnaṃ aññamaññaṃ sangaḥaṭṭanena samuṭṭhitaṃ. **Nirupādānoti** indhanarahito.

191-192. **Khettameva otiṇṇattā pārājikanti** “dvīhi” ti vutte dvīhipi pahārehi maraṇassa paccāsīsanato ekena vinā dvinnaṃ

1. Vi-Ṭṭha 3. 33 piṭṭhe.

2. Vi 4. 279 piṭṭhe.

abhāvato ca pārājikaṃ. “Dvīhiyevāti niyamite pana ekena pahārena mārite natthi pārājikaṃ”ti vadanti. Paṭhamañ āhitabalavegassa pubbānuciṇṇavasena dhammānaṃ desantaruppattiyaṃ gamanamattaṃ ṭhapetvā jīvitindriyassa tattha avijjamānattā “sīsacchedakassā”ti vuttaṃ. **Imassa vatthussāti āghātanavatthussa. “Pānaparibhogena”ti vuttattā loṇasovīraṇaṃ yāmakālikaṃ**”ti vadanti.

Vinītavatthuvaṇṇanā niṭṭhitā.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sārattadīpaniyaṃ

Tatīyapārājikaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Catutthapārājikaṇṇanā

Catusaccavidūti cattāri saccāni samāhaṭāni catusaccaṃ, taṃ avedi paṭivijjhīti catusaccavidū. Satipi sāvakanāṃ paccekabuddhānaṃ catusaccavidubhāve anaññapubbakattā bhagavato catusaccadassanassa tattha ca sabbaññutāya balesu ca vasībhāvassa pattito parasantānesu pasāritabhāvena pākāṭattā ca bhagavāya visesena “catusaccavidū”ti thomaṇaṃ arahati.

Vaggumudātīriyabhikkhuvatthuvaṇṇanā

193. **Adhiṭṭhemā**ti saṃvidahāma. **Dūtakammanti** gihīnaṃ paṇṇaṃ vā sāsanaṃ vā gahetvā tattha tattha gamanaṃ. **Iriyāpathaṃ saṇṭhapetvāti** padhānānurūpaṃ katvā. **Pucchantānaṃ vāti** “ayyā santa-iriyāpathā ativiya upasantā, kataraṃ visesamadhigacchiṃsū”ti pucchantānaṃ. **Anāgatasambandhe pana asatīti** “bhāsito bhavissatī”ti pāṭhasesaṃ katvā anāgatasambandhe asatī. “Bhāsito”ti atītavacanaṃ kathaṃ anāgatavacanena sambandhamupagacchatīti āha **“lakkhaṇaṃ pana saddasatthato pariyesitabban”**ti. Īdise hi ṭhāne “dhātusambandhe paccayā”ti iminā lakkhaṇena dhātuvatthasambandhe sati ayathākālavihitāpi¹ paccayā sādhave bhavantīti saddasatthavidū vadanti.

1. Aññathā kālavihitāpi (Syā)

194. **Vaṇṇavā**ti iminā sakalasarīraṇugatavaṇṇassa manāpatā vuttā. **Pasannamukhavaṇṇā**ti iminā sakalasarīravaṇṇatopi adhikatarāṃ mukhavaṇṇassa manāpatā vuttā. **Vippasannachavivaṇṇā**ti iminā pana vijjamānasseva sarīravaṇṇassa ativiya pasannatā vuttā. Yasmā indriyānaṃ ūnattaṃ vā pūraṇattaṃ vā natthi, tasmā “**abhiniviṭṭhokāsassa paripuṇṇattā**”ti vuttaṃ. Chaṭṭhassa abhiniviṭṭhokāso hadayavatthu, pañcapasādānaṃ abhiniviṭṭhokāsassa paripuṇṇatāvacaṇeneva hadayavatthu-ādisakalasarīrassa paripuṇṇatā dassitāyeva hotīti āha “**manacchaṭṭhānaṃ indriyānaṃ**”ti. **Yathātanti** ettha **tanti** nipātamattaṃ. **Bhantamigappaṭibhāgā**ti kattabbākattabbassa ajānato bhantamigasadisā. **Catucakkanti** catu-iriyāpathaṃ. Iriyāpatho hi idha pavattanaṭṭhena “cakkan”ti adhippeto. **Navadvāranti** navahi vaṇamukhehi navadvāraṃ. **Dukkanti** sīsarogādidukkaṃ. **Sabbakiccesū**ti pattapacanacīvararajanayogaṭṭhānādikiccesu. **Yāpetunti** vahitum pavattetum. Tenāha “**gametun**”ti.

195. **Sarntoti** iminā tesāṃ vijjamānataṃ dasseti, **sarṃvijjamānā**ti iminā pana tesāṃ upalabbhamānataṃ dasseti. Tenāha “**atthi ceva upalabbhanti cā**”ti. **Upalabbhantī**ti dissanti, ñāyantīti attho. **Panthadūhanakammanti** panthaghātanakammaṃ. **Hanantoti** mārento. **Ghātentoti** mārāpentto. Atha vā **hanantoti** bandhanatāḷanādīhi himsanto. **Ghātentoti** mārento. **Chindantoti** paresāṃ hatthādīni chindanto. **Pacantoti** daṇḍena uppīlento. Pacanañhettha dahanāṃ vibādhanāṃ adhippetāṃ. **Pacantoti** vā tajjento tāsento¹. Atha vā **pacantoti** gāmesu aggipātanavasena gehādīni jhāpetvā tattha ajeḷakādīni pacanto².

Ye sikkhāpadesu bahulagāravā na honti āpattivītikkamabahulā, te sikkhāpadesu **atibbagāravā**. **Uddhateti** akappiye kappiyasaññitāya kappiye akappiyasaññitāya avajje vajjasaññitāya vajje avajjasaññitāya ca uddhaccapakatike. **Unnaleti** uggatanaḷe, uṭṭhitatucchamāneti vuttaṃ hoti. **Capaleti** pattacīvaramaṇḍanādīnā cāpallena yutte, **mukhareti**

1. Parikāsento (Syā)

2. Pācento (Sī)

mukhakhare, kharavacaneti vuttaṃ hoti. **Vikīṇṇavāceti** asaṃyatavacane divasampi niratthakavacanappalāpine. Muṭṭhā naṭṭhā sati etesanti **muṭṭhassatī**, sativirahiteti vuttaṃ hoti. **Asampajāneti** nippaṇṇe. **Pākatindriyeti** saṃvarābhāvena gihikāle viya vivaṭa-indriye. **Ācariyupajjhāyehi pariccattaketi** dhammena āmisena ca asaṅgahetvā ācariyupajjhāyehi pariccatte anāthe appatitṭhe. **Lābhagaruketi** paccayagaruke.

Iriyāpathasaṇṭhapanādīnīti ādi-saddena paccayapaṭisevanasāmantajappānaṃ gahaṇaṃ veditabbaṃ. **Mahāniddeṣa**¹ hi iriyāpathasaṇṭhapanapaccayapaṭisevanasāmantajappanavasena tividhaṃ kuhakavatthu āgataṃ. Tatha pāpicchasseva sato sambhāvanādhippāyakatena iriyāpathena vimhāpanaṃ **iriyāpathasaṇṭhapanasaṅkhātāṃ kuhakavatthu**. Tathā cīvarādīhi nimantitassa tadatthikasappa sato pāpicchataṃ nissāya paṭikkhepanena te ca gahapatike attani suppatiṭṭhitasaddhe ñatvā puna tesam “aho ayyo appiccho, na kiñci paṭiggaṇhituṃ icchati, suladdhaṃ vata no assa, sace appamattakampi kiñci paṭiggaṇheyyā”ti nānāvidhehi upāyehi paṇītāni cīvarādīni upanentānaṃ tadanuggahakāmatāmyepa āvikatvā paṭiggahaṇena ca tato pabhūti asītisakaṭabhārehi upanāmanahetubhūtaṃ vimhāpanaṃ **paccayapaṭisevanasaṅkhātāṃ kuhakavatthūti** veditabbaṃ. Pāpicchasseva pana sato uttarimanussadhammādhigamaparidīpanavācāya tathā tathā vimhāpanaṃ **sāmantajappanasaṅkhātāṃ kuhakavatthūti** veditabbaṃ. Cittalapabbatādivihāro **lokasammataśeṇāsanaṃ** nāma. Lokasammata -pa- upāyehi saṃvaṇṇiyamānaguṇoti sambandho. **Paripācetunti** pariṇāmetuṃ. Suddhacittena attano ganthadhurādikammaṃ katvā vicarantānaṃ tammūlakapaccayaparibhoge dosābhāvaṃ dassetuṃ “**yepanā**”ti-ādi vuttaṃ. **Bhikkhācāre asampajjamāneti** gocaragāme bhikkhāya caritvā labhitabbapiṇḍapāte asampajjante. Te ca vattasīseṇa sabbampetaṃ karonti, na lābhanimittaṃ. Tena vuttaṃ “**tanti paveniḥaṭṭanakaṃ sāsanaḥotakā**”ti.

Kicchenāti na dukkhāya paṭipadāya. Buddhānañhi cattāropi maggā sukhāpaṭipadāva honti, pāramīpūraṇatāle pana sarāgadosamohasseva sato āgatānaṃ yācakānaṃ alaṅkatappaṭiyattaṃ sīsaṃ kantitvā

1. Khu 7. 172 piṭṭhe.

galalohitaṃ nīharitvā su-aññitāni akkhīni uppāṭetvā
kulavaṃsappatitṭhāpakam̐ puttam̐ manāpacārinim̐ bhariyanti evamādīni
dentassa aññānipi khantivādīsadisese attabhāvesu chejjabhejjādīni
pāpuṇantassa āgamanīyapaṭipadam̐ sandhāyetaṃ vuttam̐. **Kasirenāti** tasseva
vevacanam̐.

Ekasseva dātum̐ asakkuṇeyyatāya garubhāvato **“garubhaṇḍānī”**ti
vuttam̐, sabbesaṃ bhājetvāpi gahetum̐ asakkuṇeyyatāya
“garuparikkhārānī”ti vuttam̐. **Sādhāraṇaparikkhārabhāvenāti** saṃghikattā
sabbabhikkhusādhāraṇaparikkhārabhāvena. **Saṅgaṇhāti upalāpetīti** idam̐
atheyyacittam̐ sandhāya vuttam̐. Tenevāha **“tathābhāvato thenetvā”**ti,
avissajjiya-avebhaṅgiyabhāvato thenetvāti attho. Garubhaṇḍānhi
kulasaṅgahatthāya vissajjento vibhajanto ca tassa avissajjiya-
avebhaṅgiyabhāvaṃ theneti. **Kuladūsakadukkaṭam̐ āpajjatīti** ettha “yo
vissajjeyya, āpatti thullaccayassā”ti vuttattā vissajjanapaccayā
thullaccayenapi na muccati.

Asantanti avijjamānam̐. **Abhūtanti** anuppannam̐. Anuppannattā hi tassa
taṃ asantanti. Purimassa pacchimam̐ kāraṇavacanam̐. **Ullapatīti** uggatāyuko
lapati. Sīlañhi bhikkhuno āyu, taṃ tassa tathālapanasamakārameva
vigacchati. **Asantasambhāvanāyāti** attano avijjamānaguṇehi sambhāvanāya.
Evañhi gaṇhatā -pa- thenetvā gahitā hontīti ettha asantasambhāvanāya
raṭṭhapiṇḍassa thenetvā gahitattā lokuttaradhammopi thenitoyeva hoti.
Kitavassevāti kitavassa sakuṇaggahaṇamiva. **Kerāṭikassāti** saṭṭhassa. Gottam̐
vuccati sādharmaṇam̐, matta-saddo luttaniddiṭṭho, tasmā samaṇāti
gottamattam̐ anubhavanti dhārentīti **gotrabhuno**, nāmamattasamaṇāti vuttam̐
hoti.

Vaggumudātīriyabhikkhuvatthuvaṇṇanā niṭṭhitā.

Adhimānavatthuvaṇṇanā

196. Heṭṭhimamaggehi nātamariyādāya eva jānanato aññā
aggamaggapaññā, tassā phalabhāvato aggaphalapaññā tamsahagatā
sammāsaṅkappādayo ca aññāti vuttāti āha **“aññam̐ byākarimsūti arahattam̐
byākarimsū”**ti. Ariyasāvakassa tāva nuppajjatīti pahīnādhimānapaccayattā

nuppajjati. **Sīlavatopi -pa- nuppajjati** akārakabhāvato. **Tilakkhaṇaṃ āropetvā**ti kalāpasammasanavasena tilakkhaṇaṃ āropetvā.
Āraddhavipassakassāti udayabbayānupassanāya āraddhavipassakassa.
 Suddhasamathalābhī vipassanāya kammaṃ akatvāpi kilesasamudācāraṃ apassanto kevalaṃ aññāṇabalena “ariyohamasmī”ti maññatīti āha
“suddhasamathalābhīṃ vā”ti. **“Arahā ahan”ti maññati** uccavālaṅkavāsī
mahānāgatto viya.

Talaṅgaravāsī **dhhammadinnatto** kira nāma eko
 pabhinnappaṭisambhido mahākhīṇāsavo mahato bhikkhusaṃghassa
 ovādadāyako ahoṣi. So ekadivasaṃ attano divāṭṭhāne nisīditvā “kinnu kho
 amhākaṃ ācariyassa uccavālaṅkavāsīmahānāgattotherassa
 samaṇabhāvakiccaṃ matthakappattaṃ, no”ti āvajjento
 puthujjanabhāvamevassa disvā “mayi agacchante puthujjanakālakiriyameva
 karissatī”ti ca ñatvā iddhiyā vehāsaṃ uppatitvā divāṭṭhāne nisinnassa
 therassa samīpe orohitvā vanditvā vattaṃ dassetvā ekamantaṃ nisīdi. “Kiṃ
 āvuso dhammadinna akāle āgatoṣi”ti ca vutto “pañhaṃ bhante pucchituṃ
 āgatomhī”ti āha. Kato “pucchāvuso, jānamānā kathayissāmā”ti vutto
 pañhasahassaṃ pucchi. Thero pucchitaṃ pucchitaṃ pañhaṃ asajjamānova
 kathesi. Tato “atitikkhaṃ vo bhante ñāṇaṃ, kadā tumhehi ayaṃ dhammo
 adhigato”ti vutto “ito saṭṭhivassakāle āvuso”ti āha. Samādhimhi bhante
 vaḷañjethāti. Na idaṃ āvuso bhāriyanti. Tena hi bhante ekaṃ hatthiṃ
 māpethāti. Thero sabbasettaṃ hatthiṃ māpesi. Idāni bhante yathā ayaṃ
 hatthī añjitakaṇṇo pasāritanaṅguṭṭho soṇḍaṃ mukhe pakkhipitvā bheravaṃ
 koñcanādaṃ karonto tumhākaṃ abhimukhaṃ āgacchati, tathā naṃ
 karoṭhāti. Thero tathā katvā vegena āgacchato hatthissa bheravaṃ ākāraṃ
 disvā utṭhāya palāyituṃ āraddho. Tameṇaṃ khīṇāsavattothero hatthaṃ
 pasāretvā cīvarakaṇṇe gahetvā “bhante khīṇāsavassa sārājjaṃ nāma hotī”ti
 āha. So tasmiṃ kāle attano puthujjanabhāvaṃ ñatvā “avassayo me āvuso
 dhammadinna hotī”ti vatvā pādamūle ukkuṭikaṃ nisīdi. “Bhante tumhākaṃ
 avassayo bhavissāmiccevāhaṃ āgato, mā cintayitthā”ti

kammaṭṭhānaṃ kathesi. Thero kammaṭṭhānaṃ gahetvā caṅkamaṃ oruyha tatiye padavāre aggaphalaṃ arahattaṃ pāpuṇi. Thero kira dosacarito ahosi.

Adhimānavatthuvaṇṇanā niṭṭhitā.

Savibhaṅgasikkhāpadavaṇṇanā

197-198. **Yasmā panāti**-ādi “asantaṃ abhūtaṃ asaṃvijjamānaṃ”ti etesaṃ kāraṇavacanaṃ. Tattha **yanti** yaṃ uttarimanussadhammaṃ. **Anabhijānanti** attani atthibhāvaṃ ajānanto. **Samudācaratīti** “atthi mayhaṃ esa dhammo”ti katheti jānāpeti vā. “Asantaṃ abhūtaṃ”ti imassa kāraṇavacanaṃ **santāne anuppannoti**. **Ñāṇena ca asacchikatoti** idaṃ pana “asaṃvijjamānaṃ”ti etassa kāraṇavacanaṃ. Pakatimanussehi uttaritarānaṃ buddhādi-uttamapurisānaṃ adhigamadhammo **uttarimanussadhammoti** āha “**uttarimanussānaṃ**”ti-ādi. **Tanti** uttarimanussadhammaṃ. Atha padabhājane bahuvacananiddeso kasmā katoti āha “**padabhājane panā**”ti-ādi. Kiñcāpi uttarimanussadhammo abyākatopi hoti, ārogyaṭṭhena pana **bāhitikasutte** viya “**kusale dhamme**”ti vuttaṃ. **Assāti** uttarimanussadhammassa. Khaṇalayamuhuttasaddā aññattha bhinnatthāpi honti, idha pana khaṇapariyāyavaseneva “taṃ khaṇaṃ taṃ layaṃ taṃ muhuttaṃ”ti **pāliyaṃ** vuttaṃ.

Adhigantabbato adhigamo, jhānādi, adhigamassa pucchā **adhigamapucchā**. Tenāha “**jhānavimokkhādīsu**”ti-ādi. **Upāyapucchāti** adhigamupāyapucchā. **Kintīti** kena pakārena, kena vidhināti attho. **Katamesaṃ tvaṃ dhammānaṃ lābhīti** idaṃ pana pubbe “kiṃ te adhigataṃ”ti aniddhāritabhedā jhānādivisesā pucchitāti idāni tesaṃ niddhāretvā pucchanākāradassanaṃ.

Tasmāti yasmā yathāvuttchi chahākārehi adhigamabyākaraṇaṃ sodhetabbaṃ, tasmā. **Ettāvatāvāti** ettakena byākaraṇamatteneva na sakkātabbo. Byākaraṇaṃhi ekaccassa ayāthāvatopi hotīti. **Imesu pana chasu ṭhānesu sodhanatthaṃ vattabboti** yathā nāma

jātarūpapatirūpakampi jātarūpaṃ viya khāyatīti jātarūpaṃ
nighaṃsanatāpanacchedanehi sodhetabbaṃ, evameva imesu idāneva vuttesu
chasu thānesu pakkhipitvā sodhanatthaṃ vattabbo. **Vimokkhādīsūti**
ādi-saddena
samādhisamāpattiñānadassanamaggabhāvanāphalasacchikiriyādiṃ
saṅgaṇhāti. **Pākaṭo hotīti** adhigatavisesassa satisammosābhāvato.
Sesapucchāsupi **pākaṭo hotīti** pade ese va nayo.

Sabbesaṃ hi attanā adhigatamaggena pahīnakilesā pākaṭā hontīti idaṃ
yebhuyyavasena vuttaṃ. Kassaci hi attanā adhigatamaggavajjhakilesesu
sandeho uppajjatiyeva mahānāmassa sakkassa viya. So hi sakadāgāmī
samānopi “tassa mayhaṃ bhante evaṃ hoti ‘ko su nāma me dhammo
ajjhataṃ appahīno, yena me ekadā lobhadhammāpi cittaṃ pariyādāya
tiṭṭhanti, dosadhammāpi cittaṃ pariyādāya tiṭṭhanti, mohadhammāpi cittaṃ
pariyādāya tiṭṭhanti’¹”¹ bhagavantaṃ pucchi. Ayaṃ kira rājā
sakadāgāmimaggena lobhadosaṃmohā niravasesā pahīyantīti saññī ahosi. Kim
ariyasāvakassa evaṃ sandeho uppajjati? Āma uppajjati. Kasmā?
Paṇṇattiyaṃ akovidattā. “Ayaṃ kilesa asukamaggavajjho”²ti imissā
paṇṇattiyā akovidassa hi ariyasāvakassa evaṃ hoti. Kim tassa
paccavekkhaṇā natthīti? Atthi, sā pana na sabbesaṃ paripuṇṇā hoti. Eko hi
pahīnakilesameva paccavekkhati, eko avasiṭṭhakilesameva, eko maggameva,
eko phalameva, eko nibbānameva. Imāsu pana pañcasu paccavekkhaṇāsu
ekaṃ vā dve vā no laddhuṃ na vaṭṭati. Iti yassa paccavekkhaṇā na
paripuṇṇā, tassa maggavajjhakilesapaṇṇattiyaṃ akovidattā evaṃ hoti.
Uggahaparipucchākusalāti sajjhāyamaggasaṃvaṇṇanāsu nipuṇā.

Yāya paṭipadāya yassa ariyamaggo āgacchati, sā pubbabhāgapaṭipatti
āgamanapaṭipadā. **Sodhetabbāti** suddhā udāhu na suddhāti vicāraṇavasena
sodhetabbā. **Na sujjhātīti** tattha tattha pamādapāṭipattisabbhāvato.
Apanetabboti attano paṭiññāya apanetabbo. “**Sujjhati**”²ti vatvā sujghanākāraṃ
dassetuṃ “**dīgharattan**”²ti-ādi vuttaṃ. **Paññāyatīti** etthāpi “**yadi**”²ti padaṃ
ānetvā yadi so bhikkhu tāya paṭipadāya² paññāyatīti

1. Ma 1. 126 piṭṭhe.

2. Tassā paṭipadāya (Sī, Ka), tassam paṭipadāyam (Syā)

sambandho. Catūsu paccayesu alaggattā “**ākāse pāṇisamena cetasā**”ti vuttam. **Vuttasadisanti** tassa bhikkhuno byākaraṇam imasmim sutte vuttena sadisam, samanti attho.

Khīṇāsavapaṭipattisadisā paṭipadā¹ hotīti dīgharattam suvikkhambhitakilesattā. **Khīṇāsavassa nāma -pa- na** hotīti pahīnavipallāsattā jīvitanikantiyā ca abhāvato na hoti. Puthujjanassa pana appahīnavipallāsattā jīvitanikantisabbhāvato ca appamattakenapi hoti.

Tatrimāni vatthūni—**dīghabhāṇaka-abhayatthero** kira ekaṃ piṇḍapātikaṃ pariggahetum asakkonto daharassa saññaṃ adāsi. So taṃ nahāyamānaṃ kalyāṇīnadīmukhadvāre nimujjitvā pāde aggahesi. Piṇḍapātiko “kumbhīlo”ti saññāya mahāsaddaṃ akāsi, tadā naṃ “puthujjano”ti jānimsu. **Candamukhatissarājakāle** pana mahāvihāre saṃghatthero khīṇāsavo dubbalacakkhuko vihāreyeva acchati. Taṃ rājā “theraṃ pariggaṇhissāmī”ti bhikkhūsu bhikkhācāraṃ gatesu appasaddo upasaṅkamitvā sappo viya pāde aggahesi. Thero silāthambho viya niccalo hutvā “ko etthā”ti āha. Ahaṃ bhante tisseti. Sugandhaṃ vāyasi no tissāti. Evaṃ khīṇāsavassa bhayaṃ nāma natthi. Ekacco pana puthujjanopi atisūro hoti nibbhayo, so rajanīyena ārammaṇena pariggaṇhitabbo. **Vasabharājāpi** hi ekaṃ theram pariggaṇhamāno ghare nisīdāpetvā tassa santike badarasāḷavaṃ maddamāno nisīdi. Mahātherassa kheḷo calito, therassa puthujjanabhāvo āvibhūto. Khīṇāsavassa hi rasataṇhā nāma suppahīnā, dibbesupi rasesu nikanti nāma na hoti. Tasmā imehi upāyehi pariggahetvā sacassa bhayaṃ vā chambhitattaṃ vā rasataṇhā vā uppajjati “na tvaṃ arahā”ti apanetabbo.

Asantaguṇasambhāvanalakkhaṇā pāpicchāti āha “**yā sā idhekacco -pa- ādinā nāyena**”ti. **Ādi**-saddena “assaddho samāno ‘saddhoti maṃ jano jānātū’ti icchati, appassutova samāno ‘bahussutoti maṃ jano jānātū’ti icchati, saṅgaṇikārāmova samāno ‘pavivittoti maṃ jano jānātū’ti icchati, kusītova

samāno ‘āraddhavīriyoti maṃ jano jānātū’ti icchati, muṭṭhassatīva samāno ‘upaṭṭhitassatīti maṃ jano jānātū’ti icchati, asamāhitova samāno ‘samāhitoti maṃ jano jānātū’ti icchati, duppañño va samāno ‘paññavāti maṃ jano jānātū’ti icchati, akhīṇā savova samāno ‘khīṇāsavoti maṃ jano jānātū’ti icchati, yā evarūpā icchā icchāgatā pāpicchatā rāgo sārāgo cittassa sārāgo, ayaṃ vuccati pāpicchatā”ti¹ evaṃ vuttaṃ pāḷipadesaṃ saṅgaṇhāti.

Pāpikāyāti lāmikāya icchāya. **Apakatoti** pāpikāya icchāya sammā-ājīvato apeto katoti icchāya apakato. Tathābhūto ca micchājīvena abhibhūto parājito nāma hotīti āha “**abhibhūto parājito**”ti.

Sāmaññaṃ dupparāmaṭṭhaṃ nirayāyupakaḍḍhatīti yathā kuso yena duggahito, tassa hatthaṃ anukantati phāleti, evameva samaṇadhammasaṅkhātāṃ sāmaññaṃpi khaṇḍasīlāditāya dupparāmaṭṭhaṃ nirayāya upakaḍḍhati, niraye nibbattāpetīti attho. **Sithiloti**² oliyitvā karaṇena sithilaggāhena kato. **Paribbājoti** khaṇḍādibhāvappatto samaṇadhammo.

Bhiyyo ākirate rajanti abbhantare vijjamānaṃ rāgarajādīṃ evarūpo samaṇadhammo apanetuṃ na sakkoti, atha kho tassa upari aparampi rāgarajādīṃ ākiratīti attho. **Bhikkhubhāvoti** pārājikaṃ āpajjitvā “samaṇo ahan”ti paṭijānanato vohāramattasiddho bhikkhubhāvo. **Ajānamevāti** pāṭhe evāti avadhāraṇatthe nipāto. **Ajānamevanti** pāṭhe pana evaṃ jānāmi evaṃ passāmīti avacanti yojetabbaṃ.

Padabhājanīyavaṇṇanā

199. **Asubhajjhānādīnīti ādi**-saddena kāyagatāsatiijjhānaṃ kasiṇajjhānaṃ saṅgaṇhāti. Tena “kāyagatāsatiijjhānaṃ pathavīkasiṇajjhānaṃ samāpajjin”ti-ādīṃ vadantopi pārājikova hotīti veditabbaṃ. **Vimokkhoti** ettha vi-saddo visesattho vividhattho vāti dassento āha “**suṭṭhu mutto**”ti-ādi. **Vimokkhoti** cattāro ariyamaggā. Tassa saguṇato suññatādināmalābhaṃ dassento āha “so

1. Abhi 2. 364 piṭṭhe.

2. Saṭṭhiloti (Sī)

panāyan”ti-ādi. Maggo hi nāma pañcahi kāraṇehi nāmaṃ labhati sarasena vā paccanīkena vā saṅgheṇa vā ārammaṇena vā āgamanena vā. Sace hi saṅkhārupekkhā aniccato saṅkhāre sammāsivā vuṭṭhāti, animittavimokkheṇa vimuccati, sace dukkhato sammāsivā vuṭṭhāti, appaṇihitavimokkheṇa vimuccati, sace anattato sammāsivā vuṭṭhāti, suññatavimokkheṇa vimuccati, idaṃ **sarasato** nāmaṃ nāma. Yasmā pana aniccānupassanāya saṅkhārānaṃ ghanavinibbhogaṃ katvā niccanimittadhuvanimittasassatanimittāni pajahanto āgato, tasmā animitto. Dukkhanupassanāya pana sukhasaññaṃ pahāya paṇidhiṃ patthanāṃ sukkhāpetvā āgatattā appaṇihito. Anattānupassanāya attasattapuggalasaññaṃ pahāya saṅkhārānaṃ suññato diṭṭhattā suññatoti idaṃ **paccanīkato** nāmaṃ nāma.

Rāgādīhi pana suññatattā suññato. Rūpanimittādīnaṃ rāganimittādīnaṃyeva vā abhāvena animitto. Rāgādipaṇidhi-ādīnaṃ abhāvato appaṇi hitoti idamassa **sagūṇato** nāmaṃ. Svāyaṃ suññataṃ animittaṃ appaṇihitaṃ nibbānaṃ ārammaṇaṃ karotīti suññato animitto appaṇihitoti vuccati, idamassa **ārammaṇato** nāmaṃ. Āgamaṇaṃ pana duvidhaṃ vipassanāgamaṇaṃ maggāgamaṇaṃ. Tattha magge vipassanāgamaṇaṃ labbhati, phale maggāgamaṇaṃ. Anattānupassanā hi suññatā nāma, suññatavipassanāya maggo suññato. Aniccānupassanā animittā nāma, animittavipassanāya maggo animitto. Idaṃ pana nāmaṃ na abhidhammapariyāyena labbhati. Tathā hi taṃ saṅkhāranimittassa avijahanato na nippariyāyena animittaṃ, suttantapariyāyena pana labbhati. Tatra hi gotrabhuññaṃ animittaṃ nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā animittanāmakam hutvā sayam āgamanīyaṭṭhāne ṭhatvā maggassa nāmaṃ detīti vadanti, tena maggo animittoti vutto. Maggāgamaṇena pana phalaṃ animittanti yujjatiyeva. Dukkhanupassanā saṅkhāresu paṇidhiṃ sukkhāpetvā āgatattā appaṇihitā nāma, appaṇihitavipassanāya maggo appaṇihito, appaṇihitamaggassa phalaṃ appaṇihitaṃ. Evaṃ vipassanā attano nāmaṃ maggassa deti, maggo phalassāti idaṃ **āgamanato** nāmaṃ. **Suññattāti** vivittattā. Na hi magge rāgādayo santi, uparūpari uppajjakarāgādīnaṃ kāraṇattā rāgādayo nimittanti āha **“rāgadosamohanimittehi”**ti. Saviggahānaṃ viya upaṭṭhānampettha nimittanti vadanti.

Rāgādayova pavattiṭṭhānaṭṭhena paṇidhīti āha “**rāgadosamohapaṇidhīnan**”ti.

Vatthuvijjādiṃ sandhāya avacanato “**vijjānaṃ lābhīmhi**”ti vuttepi hoti. **Ekekakoṭṭhāsavasena**ti satipaṭṭhānacatukkādi-ekekakoṭṭhāsavasena. Kiñcāpi mahā-aṭṭhakathāyampi ekekakoṭṭhāsavaseneva dassitaṃ, tattha pana “lokuttarānaṃ satipaṭṭhānānaṃ”ti-ādinā paccekaṃ lokuttarasaddaṃ yojetvā ekekakoṭṭhāsavaseneva vuttaṃ, idha lokuttara-saddena vināti ayamettha viseso. **Tatthā**ti tesu koṭṭhāsesu.

Nanu ca “kilesappahānamevā”ti kasmā vuttaṃ. Na hi kilesānaṃ pahānamattaṃ uttarimanussadhammo hotīti yo vadeyya, taṃ sandhāya kilesappahānassa maggakiccattā kiccavasena maggo dīpitoti dassetuṃ “**taṃ panā**”ti-ādi vuttaṃ. Kāmarāgaṃ sandhāya “**tatiyamaggena hi rāgadosānaṃ pahānaṃ**”ti vuttaṃ, na pana rūparāga-arūparāge sandhāya. Na hi te tena pahīyanti catutthamaggena pahātabbattā.

Rāgā cittaṃ vinīvaraṇatāti rāgā cittassa vinīvaraṇatāti vuttaṃ hoti. Rāgā vimuttassa cittassa tasseva rāganīvaraṇassa abhāvena vigatanīvaraṇattā vinīvaraṇatāti attho veditabbo. Esa nayo sesesupi.

Yā ca pañca vijjāti yojetabbaṃ. **Nibbaṭṭitalokuttarattāti** visumīyeva lokato apagatalokuttarattā. Yathā vinā lokuttara-saddena “satipaṭṭhānādīnaṃ lābhīmhi”ti vuttepi pārājikaṃ hoti, evamidhāpi “atthapaṭisambhidāya lābhīmhi”ti vuttepi hotiyevā”ti vuttuṃ yujjati. Kiñcāpi yujjati, atha kho mahā-aṭṭhakathāyaṃ vibhāgena vuttattā na sakkā evamidam¹ vattunti dassetuṃ “**mahā-aṭṭhakathāyaṃ pana -pa- na sakkā aññaṃ pamāṇaṃ kātun**”ti vuttaṃ. Tampi tattheva paṭikkhittanti sambandho.

1. Evamidha (Sī, Syā)

Suddhikavāarakathāvaṇṇanā

200. **Ullapanākāraṇti** samāpajjinti-ādi-ullapanākāraṇi. **Āpattibhedanti** “na paṭivijānantassa āpatti thullaccayassā”ti-ādi-āpattibhedanī. **Puna ānetvā paṭhamajjhānādīhi na yojitanti** ettha “paṭhamajjhānenā”ti pāṭhoti **ganṭhipade** vuttaṃ, tadeva yuttaṃ.

Kattusāadhanopi **bhaṇita**-saddo hotīti āha “**atha vā**”ti-ādi. Yena cittena musā bhaṇati, teneva cittena na sakkā “musā bhaṇāmī”ti jānitum, antarantarā pana aññena cittena “musā bhaṇāmī”ti jānātīti vuttaṃ “**bhaṇantassa hoti musā bhaṇāmī**”ti. **Ayamettha attho dassitoti** tīhi aṅgehi samannāgato musāvādoti ayamettha attho dassito. **Na sakkā na bhavitunti** pubbabhāgato paṭṭhāya ābhogaṃ katvā bhaṇitattā na sakkā na bhavitum. **Āpattiyā na kāretabboti** pubbabhāgakkhaṇe “musā bhaṇissāmī”ti ābhogaṃ vinā sahasā bhaṇantassa vacanakkhaṇe “musā etan”ti upaṭṭhitepi nivattetumasakkuṇeyyatāya avisayabhāvato āpattiyā na kāretabbo. **Davāti** sahasā. **Rāvāti** aññaṃ vattukāmassa khalitvā aññabhaṇanaṃ.

Taṃ jānātīti taṃñāṇaṃ, tassa bhāvo **taṃñāṇatā**, ñāṇassa atthasaṃvedananti attho. **Ñāṇasamodhānanti** ñāṇassa bahubhāvo, ekacittuppāde anekañāṇatāti attho. **Na hi sakkā -pa- jānitunti** ārammaṇakaraṇassa abhāvato vuttaṃ. Asammohāvabodho ca īdisassa ñāṇassa natthi, “bhaṇissāmī”ti pavattacittaṃ “bhaṇāmī”ti pavattacittassa¹ paccayo hutvā nirujjhati, tañca “bhaṇitan”ti pavattacittassa¹ paccayo hutvāti āha “**purimaṃ purimaṃ pana -pa- nirujjhati**”ti. Tasmim pubbabhāge sati “sesadvayaṃ na hessatī”ti etaṃ natthi, avassaṃ hotiyevāti vuttaṃ hoti, bhaṇissāmīti pubbabhāge sati “bhaṇāmi bhaṇitan”ti etaṃ dvayaṃ na na hoti, hotiyevāti adhippāyo. **Ekam viya pakāsati**ti anekakkhaṇe uppannampi cittaṃ ekakkhaṇe uppannasadisam hutvā pakāsati. **Samāpajjinti-ādīnīti ādi**-saddena samāpajjāmi,

1. Uppajjamānassa cittassa (Sī, Syā)

samāpannoti imāni dve saṅgaṇhāti. Tattha samāpajjīm, samāpannoti imesaṃ asatipi kālanānatte vacanavisesaṃ sandhāya visum gahaṇaṃ.

207. **Sakabhāvapariccajanavasena**ti attano santakabhāvassa pariccajanavasena. Magguppattito pubbe viya “sarāgo sadoso”ti vattabbatābhāvato cattampi keci gaṇhanti, nayidamevanti dassanattamaṃ “**vanto**”ti vuttaṃ. Na hi yaṃ yena vantaṃ, so puna taṃ ādiyati. Tenāha “**anādiyanabhāvadassanavasena**”ti. Vantampi kiñci santatilaggaṃ siyā, nayidamevanti dassanattamaṃ “**mutto**”tivuttaṃ. Tenāha “**santatitovimocanavasena**”ti. Muttampi kiñci muttabandhanaṃ viya phalaṃ kuhiñci tiṭṭhati, na evamidanti dassanattamaṃ “**pahīno**”ti vuttaṃ. Tenāha “**kvaci anavaṭṭhānadassanavasena**”ti. Yathā kiñci dunnissaṭṭhaṃ puna ādāya sammadeva nissaṭṭhaṃ paṇinissaṭṭhanti vuccati, evaṃ vipassanāya nissaṭṭhaṃ ādinnasadisāṃ maggena pahīnaṃ paṇinissaṭṭhaṃ nāma hotīti dassanattamaṃ “**paṇinissaṭṭho**”ti vuttaṃ. Tenāha “**ādinnapubbassa paṇinissaggadassanavasena**”ti. **Ukkheṭṭi**toti uttāsito, uttāsetvā palāpitoti vuttaṃ hoti. Yo ca uttāsetvā palāpito, na puna so taṃ ṭhānaṃ āgacchatīti āha “**puna anallīyanabhāvadassanavasena**”ti, puna āgantvā santāne anuppattibhāvadassanavasenaṃti attho. Khiṭa-saddaṃ saddasatthavidū uttāsatthe paṭhantīti āha “**svāyamatto saddasatthato pariyesitabbo**”ti. Aṇuyeva **aṇusahagataṃ**, atikhuddakanti vuttaṃ hoti.

Suddhikavāraṇakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vattukāmaṇāraṇakathāvaṇṇanā

215. **Kevalañhiyanti** kevalañhi ayaṃ. “Vāro”ti ajjhāharitabbaṃ. **Taṅkhaṇaṇṇeva jānātīti** “paṭhamajjhānaṃ samāpajjin”ti-ādimhi vutte tadatthassa pakatiyā vijānanalakkaṇaṃ sandhāya vuttaṃ. Evaṃ pana vacībhedaṃ akatvā pakkamanādīsu aññataro bhikkhu “maṃ arahāti jānātū”ti tamhā āvāsā paṭhamāṃ pakkamatīti āgatavatthumhi viya tasmim khaṇe aviditepi nikkhantamatte pārājikaṃ. **Jānanalakkaṇanti** “taṅkhaṇe jānanaṃ nāma īdisaṃ”ti

vuttalakḥhaṇaṃ. **Viññattipatheti** kāyavacīviññattīnaṃ gahaṇayogge padese, pakaticakkhunā pakatisotena ca daṭṭhuṃ sotuṇca arahaṭṭhāneti vuttaṃ hoti. Tena viññattipathaṃ atikkamitvā ṭhito ce koci dibbena cakkhunā dibbāya ca sotadhātuyā disvā sutvā ca jānāti, na pārājikanti dīpeti. Assutapubbassa “kimidaṃ vuttaṃ”ti saṃsayupattisabbhāvato **“sutaṃ hoti”**ti vuttaṃ. Paṭhamāṃ vacanamattaṃ assutapubbenapi “paṭhamajjhānaṃ samāpajjin”ti vutte “kimidaṃ”ti sandehaṃ anuppādetvā “jhānaṃ nāma kiresa samāpajji”ti ettakamattepi nāte pārājikaṃ hotiyeva.

Anāpattibhedakathāvaṇṇanā

222. **Anullapanādhippāyassāti** atikkamitvā avattukāmassa, “uttarimanussadhammo ayaṃ”ti asallakkhentaṃ adhīpāyo. Sarūpato pana “anāpatti bhikkhu anullapanādhippāyassā”ti vinītavatthūsu tattha tattha āgatavatthivasena veditabbo. “Uttarimanussadhammo ayaṃ”ti asallakkhetvā vadantopi vohārato aññaṃ byākaronto nāma hotīti vuttaṃ **“aññaṃ byākarontassā”**ti.

Padabhājanīyavaṇṇanā niṭṭhitā.

Bhāyantopīti “imassa mayi natthibhāvaṃ aññepi jānantā atthi nu kho”ti bhāyantopi.

Vinītavatthuvaṇṇanā

223. **Sekkhabhūmiyanti** iminā jhānabhūmimpi saṅgaṇhāti. **Tiṇṇaṃ vivekānanti** kāyacitta-upadhivivekānaṃ.

Piṇḍāya caraṇassa bhojanapariyosānattā vuttaṃ **“yāva bhojanapariyosānaṃ”**ti. Bhutvā āgacchantassapi puna vuttanayeneva sambhāvanicchāya cīvarasaṇṭhapanādīni karontassa dukkaṭameva.

225. **Ārādhaniyo āvuso dhammo āraddhavīriyenāti** vatthudvayaṃ ekasadisampi dvīhi bhikkhūhi visuṃ visuṃ ārocitattā bhagavatā vinicchinitaṃ sabbampi vinītavatthūsu āropetabbanti pāliyaṃ āropitaṃ.

226. **Pasādabhaññanti** kevalaṃ pasādamattena bhaṇanaṃ, na pana “sabhāvato ete arahantoyevā”ti cintetvā. Tenevettha anāpatti vuttā. Yadi pana “ete sabhāvato arahantoyevā”ti maññamāno “āyantu bhonto arahanto”ti-ādīni vadati, na sampañcchitabbaṃ.

227. Padasā gamanaṃ sandhāya katikāya katattā “**yānena vā**”ti-ādimāha. Tattha vijjāmayiddhiṃ sandhāya “iddhiyā”ti vuttaṃ. **Aññamaññaṃ rakkhanti**ti “yo imamhā āvāsā paṭhamam pakkamissati, taṃ mayam ‘arahā’ti jānissāmā”ti evam katikāya katattā apubbācarimaṃ asuddhacittena gacchantāpi saha nikkhantabhāvato aññamaññaṃ rakkhanti. Keci pana “hatthapāsam avijahitvā aññamaññaassa hattham gaṇhanto viya gacchantopi ‘uṭṭhetha gacchāma, etha gacchāmā’ti evam samvidahitvā gamane pubbāparam gacchantopi nāpajjati”ti vadanti. **Etaṃ pana adhammikaṃ katikavattanti** “idha arahantoyeva vasantūti yadi bhikkhū katikam karonti, etaṃ adhammikaṃ katikavattan”ti **cūḷagaṇṭhipade** vuttaṃ. Heṭṭhā vuttaṃ pana sabbampi katikavattaṃ sandhāya etaṃ vuttanti amhākaṃ khanti, vīmaṃsitvā gahetabbaṃ. **Nānāverajjakāti** nānājanapadavāsino. **Samghalābhoti** yathāvuḍḍhaṃ attano pāpuṇanakotṭhāso. Ayaṇca paṭikkhepo imināva nīhārena bahisīmaṭṭhānam avisesena samghalābhassa sāmibhāvāpādanam sandhāya kato. Visesto pana bahisīmaṭṭhānampi paricchinditvā ekekakotṭhāsato “ettakaṃ dātum, īdisaṃ vā dātum, ettakānam vā dātum, īdisassa vā dātum ruccati samghassā”ti apalokanakammaṃ katvā dātum vaṭṭati.

228. **Āyasmā ca lakkhaṇoti**-ādīsu ko paṇāyasmā lakkhaṇo, kasmā cassa lakkhaṇoti nāmaṃ ahosi, ko cāyasmā mahāmogallāno, kasmā ca sitaṃ pātvākāsīti taṃ sabbam pakāsetum “**yvāyan**”ti-ādi āradhmaṃ. **Lakkhaṇasampannenāti** purisalakkhaṇasampannena. **Brahmasamenāti** brahmattabhāvasamena. Īsakaṃ hasitaṃ sitanti vuccatīti āha “**mandahasitaṃ**”ti. **Aṭṭhikaṣaṅkhalikanti** nayidaṃ aviññāṇakaṃ aṭṭhisaṅkhalikamattaṃ, atha kho eko petoti āha “**petaloke nibbattaṃ sattaṃ**”ti. **Ete attabhāvāti** petattabhāvā. **Na āpātham āgacchantīti** devattabhāvā viya pakatiyā āpātham na āgacchanti. Tesam

pana ruciyā āpāthaṃ āgaccheyyūṃ. Manussānaṃ dukkhābhibhūtānaṃ¹ anāthabhadhavadassanapadaṭṭhānā karuṇāti āha “**kāruṇṇhe kattabbe**”ti. Attano ca sampattiṃ buddhaññāṇassa ca sampattinti paccekaṃ sampatti-saddo yojetabbo. Tadubhayaṃ vibhāvetuṃ “**tañhi**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha “attano ca sampattiṃ anussaritvā sitaṃ pātvākāsī”ti padaṃ ānetvā sambandhitabbaṃ. **Dhammadhātūti** sabbaññutaññāṇaṃ sandhāya vadati, **dhammadhātūti** vā dhammānaṃ sabhāvo. **Upapattīti** jāti. Upapattisīsenā hi tathārūpaṃ attabhāvaṃ vadati. Dussaddhāpayā honti, tadassa tesāṃ dīgharattaṃ ahitāya dukkhāya. **Dussaddhāpayāti** idaṅca na lakkhaṇattheraṃ sandhāya vuttaṃ, ye pana suṇanti “evaṃ kira vuttan”ti, te sandhāya. Atha lakkhaṇatthero kasmā na addasa, kimassa dibbacakkhu natthīti? No natthi, mahāmogallāno pana āvajjento addasa, itaro anāvajjanena na addasa.

Vitudentīti² vinivijjhivā ḍenti, asidhārūpamehi tikhiṇehi lohatuṇḍakehi vijjhivā vijjhivā ito cito ca gacchantīti attho. Tenāha “**vinivijjhivā gacchantī**”ti. “Vitudentī”ti vā pāṭho³. **Phāsuḷantarikāhīti** bhummatthenissakkavacanaṃ. **Lohatuṇḍakehīti** lohasalākāsadisēhi, kālālohamayeheva vā tuṇḍakehi. **Pasādussadāti** iminā aṭṭhisāṅghātamattaṃ hutvā paññāyamānānampi kāyappasādassa balavabhāvaṃ dasseti. **Pakkagaṇḍasadisāti** iminā pana ativiya mudusabhāvataṃ dasseti. **Acchariyaṃ vatāti** garahanacchariyaṃ nāmetaṃ.

Cakkhubhūtāti sampattadibbacakkhukā, lokassa cakkhubhūtāti evaṃ vā ettha attho daṭṭhabbo. **Yatrāti** hetu-atthe nipātoti āha “**yatrāti kāraṇavacanan**”ti. Appamāṇe sattanikāye, te ca kho vibhāgena kāmabhavādibhede bhāve, nirayādibhedā gatiyo, nānattakāyanānattasaññī-ādiviññāṇaṭṭhitiyo, tathārūpe sattāvāse ca sabbaññutaññāṇaṅca me⁴ upanetuṃ paccakkhaṃ karontena.

Goghātakoti gunnaṃ abhiṇhaṃ hananako. Tenāha “**vadhitvā vadhitvā**”ti. **Tassāti** gunnaṃ hananakammaṃ. **Aparāpariyakammaṃ** aparāpariyavedanīyakammaṃ. Balavatā goghātakakammaṃ vipāke

1. Khuddābhibhūtānaṃ (Ka)

2. Vitudentīti (Sī, Syā)

3. Pāṭhe (Sī)

4. Sabbaññutaññāṇakkhame (Sī, Syā, Ka)

diyamāne aladdhokāsaṃ aparāpariyavedanīyaṃ, tasmim̐ vipakkavipāke idāni laddhokāsaṃ “**avasesakamman**”ti vuttaṃ. **Kammasabhāgatāyāti** kammasa sabhāgabhāvena sadisabhāvena. **Ārammaṇasabhāgatāyāti** ārammaṇassa sabhāgabhāvena sadisabhāvena. Yādise hi ārammaṇe pubbe taṃ kammaṃ tassa ca vipāko pavatto, tādiseyeva ārammaṇe idaṃ kammaṃ imassa vipāko ca pavattoti katvā vuttaṃ “**tasseva kammasa vipākāvasesenā**”ti. Bhavati hi taṃsadisepi tabbohāro yathā so eva tittiro, tāniyeva osadhānīti. Yasmā kammasarikkhakavisaye “**kammaṃ vā kammanimittaṃ vā**”ti dvayameva vuttaṃ, yasmā ca gatinimittaṃ viya kammaṃ kammanimittañca kammato bhinnāṃ visum hutvā na tiṭṭhati, tasmā sarikkhakavipākadānassa kāraṇabhāvato yattha kammasarikkhakena vipākena bhavitabbaṃ, tattha kammaṃ vā kammanimittaṃ vā gahetvā paṭisandhi hotīti vadanti. Tenevāha “**tassa kira -pa- nimittaṃ ahosi**”ti. Tattha **nimittaṃ ahosīti** pubbe katūpacitassa petū papattinibbattanavasena katokāsaṃ tassa kammasa nimittabhūtaṃ idāni tathā upaṭṭhahantaṃ tassa vipākassa nimittaṃ ārammaṇaṃ ahosi. **Soti** goghātako. **Aṭṭhikasāṅkhalikapeto jāto** kammasarikkhakavipākavasena.

229. **Pesiyo katvāti** gāvim̐ vadhitvā vadhitvā gomaṃsaṃ phāletvā pesiyo katvā. **Sukkhāpetvāti** kālantaraṃ ṭhapanatthaṃ sukkhāpetvā. Sukkhāpitamaṃsapesīnāhi **vallūra** samaññāti. **Nippakkhacamme**ti vigatapakkhacamme. Urabbhe hantīti **orabbhiko**. **Elaketi** aje. **Nivāpapuṭṭheti** attanā dinnanivāpena posite asinā vadhitvā vadhitvā vikkiṇanto. **Ekam̐ miganti** dīpakamigaṃ. **Kāraṇāhīti** yātanāhi¹. **Ñatvāti** kammaṭṭhānaṃ ñatvā. Pesuññupasaṃhāravasena ito sutāṃ amutra, amutra vā sutāṃ idha sūcetīti **sūcako**. Anayabyasanaṃ pāpesi manusseti sambandho.

Vinicchayāmaccoti raññā aḍḍakaraṇe ṭhapito vinicchayamahāmatto. So hi gāmajanakāyaṃ kūṭaṭṭhena vañcetīti “**gāmakūṭo**”ti vuccati. Keci “tādiseyeva gāmajetiṭṭhako gāmakūṭo”ti vadanti. Samena

1. Ghātanāhi (Syā, Ka)

bhavitabbam dhammaṭṭhoti vattabbato. Rahassaṅge nisīdanavasena **visamā nisajjā** ahosi. **Phusantoti** theyyāya phusanto.

230. **Anissaroti** mātugāmo sasāmiko attano phasse anissaro.
Dhamsitvā bhassitvā apagantvā. Maṅganavasena ulatīti **maṅguli**,
virūpabībhacchabhāvena pavattatīti attho. Tenāha “**virūpaṃ duddasikaṃ**
bībhacchan”ti.

Uddham uddham agginā pakkasarīratāya **uppakkaṃ**, heṭṭhato
paggharaṇavasena kilinnasarīratāya **okilini**, idhathā cito ca
aṅgārasamparikiṇṇatāya **okirini**. Tenāha “**sākirā**”ti-ādi. **Aṅgāracitaketi**
aṅgārasaṅcaye. Sarīrato paggharanti asuciduggandhajegucchāni sedagatāni.
Tassa kiraraṇṇoti kāliṅgassa raṇṇo. **Nāṭakinīti** naccanakicce adhigatā itthi.
Sedanti sedanam, tāpananti attho.

Asīsakaṃ kabandham hutvā nibbatti kammāyūhanakāle tathā
nimittagahaṇaparicayato. **Lāmakabhikkhūti** hīnācārātāya lāmakko,
bhikkhuvesatāya bhikkhāhārena¹ jīvanato ca bhikkhu. **Cittakeḷinti**
cittaruciyaṃ taṃ taṃ kīḷanto. **Ayamevāti** bhikkhuvatthusmiṃ vuttanayo eva.

231. **Nissevālapaṇakakaddamoti** tilabījakādibhedena
sevālenanīlamaṇḍūkapiṭṭhivaṇṇena udakapiṭṭham chādetvā nibbattapaṇakena
kaddamena ca virahito. **Sundarehi titthehīti** sukhāvagāhaṇaṭṭhānatāya
kaddamādidosa virahato ca sundarehi titthehi. **Tato** udakadahato taṃhetu,
taṃ upanissāyāti attho. Nāgabhanagatopi hi so rahado tato
uparimanussaloke jalāsayena sambandho hoti. Tena vuttaṃ “**tato ayaṃ**
tapodā sandatī”ti. Atha vā **tatoti** nāgabhavane udakadahato ayaṃ tapodā
sandati. Tañhi uparibhūmitalaṃ ārohati, uṇhabhāvena tapanato tapaṃ
udakaṃ etissāti anvatthanāmasena **tapodāti** vuccati. **Petalokoti** petānaṃ
āvāsattṭhānaṃ. Keci pana “petalokoti lohakumbhīnirayā idhādhippetā”ti
vadanti, nagarassa

1. Bhikkhācārena (Syā)

pana parito pabbatapādavanantaresu bahū petāvāsāpi santeva. Svāyamattho petavatthupāḷiyā lakkhaṇasaṃyuttena imāya ca vinītavatthupāḷiyā dīpetabbo.

Katahatthāti thiratarāṃ lakkhesu avirajjhanasarakkhepā. Īdisā pana tattha vasībhūtā katahatthā nāma honti, tasmā yo sippameva uggaṇhāti, so katahattho nāma na hoti, ime pana katahatthā, ciṇṇavasībhāvāti vuttaṃ hoti. Sippadassanavasena kataṃ rājakulāni upecca asanaṃ sarakkhepo etehīti **katupāsana**, rājakulādīsu dassitasippāti vuttaṃ hoti. **Pabhaggoti** parājito.

232. Dosadassana pubbaka rūpa virāga bhāvanā saṅkhāta paṭipakkha bhāvanāvasena paṭighasaññānaṃ suppahīnattā mahatāpi saddena arūpasamāpattito na vuṭṭhāti, tathā pana na suppahīnattā sabbarūpāvacarasamāpattito vuṭṭhānaṃ siyāti idha āneñjasamādhīti catutthajjhānasamāpatti adhippetāti āha “**anejaṃ acalaṃ kāyavācāvipphandavirahitaṃ catutthajjhānasamādhin**”ti. Aññattha pana samādhipaccanīkānaṃ atidūratāya na iñjatīti āneñjoti arūpāvacarasamādhī vuccati. **Samādhiparipanthake dhammeti** vitakkavicāradike sandhāya vadati. Vitakkādīsu ādīnavasallakkhaṇassa na suṭṭhukatabhāvaṃ sandhāyāha “**na suṭṭhu parisodhetvā**”ti.

Nanu cāyamāyasmā mahāmoggallāno bhagavato paṭhamavasessa abhinavappatta-arahatto, idaṃca uttarimanussadhammapārājikaṃ vīsativavassato upari paññattaṃ, kathaṃ imassa vatthuno imasmiṃ pārājike bhagavatā vinicchitabhāvo vuttoti? Nāyaṃ doso. Ayañhettha ācariyānaṃ kathāmaggo—apaññattepi sikkhāpade therassa vacanaṃ sutvā “attano appatirūpaṃ uttarimanussadhammaṃ esa vadatī”ti maññamānā bhikkhū therassa dosaṃ āropentā ujjhāyimsu. Bhagavā ca therassa tathāvacane kāraṇaṃ dassetvā niddosabhāvaṃ karonto “anāpatti bhikkhave moggallānassā”ti āha. Saṅgītikārakā pana uttarimanussadhammādhikārattā tampi vatthum ānetvā idha āropesunti.

Sāvakānaṃ uppaṭipāṭiyā anussaraṇaṃ natthīti dassetuṃ “**na uppaṭipāṭiyā**”ti āha. **Asaññasamāpattinti** saññāvirāgabhāvanāya

vāyokasiṇanibbattitaṃ catutthajjhānasamāpattiṃ vadati. Pubbenivāsañāṇaṃ cutipaṭisandhiṃ gaṇhantampi anantarapaccayakkamavantānaṃ arūpadhammānaṃ vaseneva gaṇhātīti āha “**tatiye attabhāve cutimeva addasā**”ti. **Nayato sallakkhesīti** vaṭṭe saṃsaraṇakasattānaṃ khandhānaṃ abhāvakālo nāma natthi, asaṇṇabhāve pana acittakā hutvā pañca kappasatāni pavattanti, iminā nayena sallakkhesi. **Dukkaraṃ katanti** khandhavikalassa pubbenivāsassa anussaraṇaṃ ṭhapetvā sammāsambuddhaṃ na sakkā aññehi kātunti nayato sallakkhentenapi dukkaraṃ katanti adhippāyo. **Paṭividdhāti** paṭividdhasadisā. Yathā nāma koci dhanusippe katahattho ekaṃ kesasaṅkhātāṃ vālaṃ satakkhattuṃ vidāletvā tato ekaṃ aṃsuṃ gahetvā vātiṅgaṇaphalassa majjhaṭṭhāne bandhitvā aparaṃ aṃsuṃ kaṇḍassa aggakoṭiyaṃ yathā tassa aṃsussa ūkāmattaṃ vā likkhāmattaṃ vā kaṇḍassa aggakoṭito adhikaṃ hutvā tiṭṭhati, evaṃ bandhitvā usabhamatte ṭhāne ṭhito kaṇḍabaddhāya vālaḥkoṭiyā vātiṅgaṇabaddhaṃ vālassa koṭiṃ paṭivijjheyya, evameva imināpi kataṃ dukkaranti vuttaṃ hoti. **Etadagganti** eso aggo. **Yadidanti** yo ayaṃ. Liṅgavipallāsavasenetaṃ vuttaṃ.

Vinītavatthuvaṇṇanā niṭṭhitā.

Nigamanavaṇṇanā

223. **Idhāti** imasmiṃ bhikkhuvibhaṅge. **Uddiṭṭhāti** idha pātimokkhavasena anosāritattā cattāro pārājikāva uddiṭṭhā kathitāti attho gahetabbo. Yadi evaṃ heṭṭhā thullaccayadukkaṭānampi vuttattā pārājikāva uddiṭṭhāti kasmā vuttāti? Pārājikādhikārattā santesupi thullaccayadukkaṭesu idha pārājikāva vuttā. Yesaṃ -pa- asaṃvāsoti imamatthaṃ vā dīpetukāmo taṃsambandhena “**uddiṭṭhā cattāro pārājikā**”ti āha. **Tatthāyasmanteti-** ādikaṃ pana anuññātapātimokkhuddesakkamopi ayameva, naññoti dassanattaṃ vuttaṃ. **Bhikkhunīnaṃ asādhāraṇāni cattārīti** ubbhajāṇumaṇḍalikā vajjapaṭicchādikā ukkhittānuvattikā aṭṭhavatthukāti imāni cattārī bhikkhunīnaṃ bhikkhūhi asādhāraṇāni nāma. Etesu **ubbhajāṇumaṇḍalikā** nāma yā kāyasamaggarāgena avassutā teneva rāgena avassutassa manussapurisassa akkhakānaṃ adho

jāṇumaṇḍalānaṃ kapparaṇaṇca upari yena kenaci sarīrāvayavena āmasanādiṃ sādīyati, tassā adhivacanāṃ. Yā pana bhikkhunī aññissā bhikkhuniyā pārājitasāṅkhātaraṃ vajjaṃ jānaṃ paṭicchādeti, sā **vajjapaṭicchādikā** nāma. Samaggena pana saṅghena ukkhittaraṃ bhikkhuṃ yā bhikkhunī yaṃdiṭṭhiko so hoti¹, tassā diṭṭhiyā gahaṇavasena anuvattati, sā **ukkhittānuvattikā** nāma. Yā pana kāyasaṃsaggarāgena tintā tathāvidhasseva purisassa hatthaggaṇaṇaṃ vā saṅghāṭikaṇṇaggahaṇaṃ vā sādīyati, kāyasaṃsaggasaṅkhātassa asaddhammassa paṭisevanatthāya purisassa hatthapāse santiṭṭhati vā, tattha ṭhatvā sallapati vā, saṅketaraṃ vā gacchati, purissa āgamaṇaṃ vā sādīyati, kenaci vā paṭicchannokāsaṃ pavisati, hatthapāse vā ṭhatvā kāyaṃ upasaṃharati, ayaṃ **aṭṭhavatthukā** nāmāti veditabbaṃ.

Vatthuvipannāti pabbajjupasampadāya avatthubhāvato vatthuvipannā. Nesaṇhi “na bhikkhave paṇḍako pabbājetabbo, yo pabbājeyya, āpatti dukkaṭassā”ti-ādinā pabbajjā upasampadā ca paṭikkhittā. Tasmā te bhikkhubhāvāya abhabbattā pārājikāpannasadisatāya “pārājikā”ti vuttā. Tabbhābhāvāya bhikkhubhāvo vasati etthāti vatthu, puggalānaṃ bhikkhubhāvārahātā. Sā pana pabbajjakkhandaḥkāgatasabbadosavirahitasampattiyuttatā. Taṃ vipannaṃ paṇḍakabhāvādiyogena yesaṃ te **vatthuvipannā**. **Ahetukapaṭisandhikā**ti iminā tesāṃ vipākāvaraṇena samannāgatabhāvaṃ dassento maggāvaraṇa kāraṇamāha. Pārājikāpannasadisattā **pārājikā**. Theyyasaṃvāsakādikammaṃ mātughātādikaṃ viya ānantariyaṃ na hotīti āha “**imesaṃ tiṇṇaṃ saggo avārito**”ti.

Dīghatāya lambamānaṃ aṅgaṇāmetassati **lambī**. So ettāvataṃ na pārājiko, atha kho yadā anabhiratiyā pīlito attano aṅgaṇātaṃ mukhe vā vaccamagge vā paveseti, tadā pārājiko hoti. Mudu piṭṭhi etassāti **mudupiṭṭhiko**, kataparikkammāya mudukāya piṭṭhiyā samannāgato. Sopi yadā anabhiratiyā pīlito attano aṅgaṇātaṃ attano mukhavaccamaggesu aññataraṃ paveseti, tadā pārājiko hoti. **Parassa aṅgaṇātaṃ attano mukhena gaṇhātīti** yo anabhiratiyā pīlito parassa suttassa vā pamattassa vā aṅgaṇātaṃ attano

1. Suddhadiṭṭhikā hoti (Ka)

mukhena gaṇhāti. **Parassa aṅgajāte abhinisīdatīti** yo anabhiratiyā pīḷito parassa aṅgajātaṃ kammaniyaṃ disvā attano vaccamaggena tassūpari nisīdati, taṃ attano vaccamaggaṃ pavesetīti attho.

Etthāha—mātughātakapitughātaka-arahantaghātakā tatiyapārājikaṃ āpannā, bhikkhunīdūsako lambī-ādayo cattāro paṭhamapārājikaṃ āpannā evāti kathaṃ catuvīsati? Vuccate—mātughātakādayo hi cattāro idha anupasampannā eva adhippetā, lambī-ādayo cattāro kiñcāpi paṭhamapārājikena saṅgahitā, yasmā pana etena¹ pariyāyena methunaṃ dhammaṃ appaṭisevino honti, tasmā visum vuttāti. **Etena¹ pariyāyenāti** ubhinnaṃ rāgapariyuṭṭhānasaṅkhātena pariyāyena. Dutiyavikappe **kaccitthāti** ettha kacci atthāti padacchedo veditabbo.

Nigamanavaṇṇanā niṭṭhitā.

Iti samantapāsāditāya vinayasamvaṇṇanāya sārattadīpaniyaṃ

Catutthapārājikavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Ekena (Sī, Syā)

2. Saṃghādisesakaṇḍa

1. Sukkavissatṭhisikkhāpadavaṇṇanā

Idāni pārājikasamvaṇṇanāsamanantarā yā terasakādisamvaṇṇanā samāraddhā, tassāpi—

Anākulā asandehā, paripuṇṇavinicchayā.

Atthabyañjanasampannā, hoti **sāratthadīpanī**.

Terasakassāti terasa sikkhāpadāni parimāṇāni assa kaṇḍassāti terasakaṃ, tassa terasakassa kaṇḍassāti attho.

234. **Anabhiratoti** aññattha gihibhāvaṃ patthayamāno vuccati, idha pana kāmarāgavasena ukkaṇṭhitatāya vikkhattacittatāya samannāgato adhippetoti āha “**vikkhattacitto**”ti-ādi.

236-237. **Sañcetanikā**ti ettha **saṃ**-saddo vijjamānatthatāya sātthakoti dassento āha “**saṃvijjati cetanā assā**”ti. Tattha **cetanā**ti vītikkamavasappavattā pubbabhāgacetanā. **Assā**ti sukkavissatṭhiyā. Imasmiṃ vikappe **ika**-saddassa visuṃ attho natthīti āha “**sañcetanāva sañcetanikā**”ti. Idāni **saṃ**-saddassa atthaṃ anapekkhitvā **ika**-saddova assatthi-atthaṃ pakāsetīti dassento “**sañcetanā vā assā atthīti sañcetanikā**”ti dutiyavikappamāha. Saṃvijjati cetanā assāti padabhājane vattabbe byañjane ādaraṃ akatvā “**jānanto**”ti-ādi vuttaṃ. **Upakkamāmīti jānanto**ti mocanatthaṃ upakkamāmīti jānanto.

Āsayabhedatoti pittādi-āsayabhedato. Buddhapaccekabuddhānampi hi raññopi cakkavattissa pittasemhapubbalohitāsayesu catūsu aññataro āsayo hotiyeva, mandapaññānaṃ pana cattāropi āsayā honti. **Dhātunānattatoti** pathavīdhātu-ādīnaṃ catunnaṃ dhātūnaṃ, cakkhādīnaṃ vā aṭṭhārasannaṃ dhātūnaṃ, rasasoṇitādīnaṃ vā dhātūnaṃ nānattato.

Vatthisīsanti vatthipuṭassa¹ abbhantare matthakapassam. “**Rāga -pa-sakkonto**”ti rāgapariyuṭṭhānam sandhāya vuttam. Rājā pana “sambhavassa sakalakāyo ṭhānan”ti sutapubbattā vīmaṃsanattham evamakāsīti vadanti.

Dakasotanti muttamaggaṃ, aṅgaṭappadesanti vuttam hoti.

Dakasotorohaṇato paṭṭhāya pana upādinnato vinimuttatāya sambhave utusamuṭṭhānameva rūpaṃ avasissati, sesaṃ tisamuṭṭhānam natthīti veditabbaṃ. Āpodhātuyā santānavasena pavattamānāya avatthāviseso sambhavo, so catusamuṭṭhāniko aṭṭhakathāyaṃ catusamuṭṭhānikesu sambhavassa vuttattā. So pana soḷasavassakāle uppajjati, tassa rāgavasena ṭhānācāvanam hotīti vadanti, tasmā yaṃ vuttam **kathāvatthu-aṭṭhakathāyaṃ**² “sukkavissatṭhi nāma rāgasamuṭṭhānā hotī”ti, tam sambhavassa ṭhānācāvanam sandhāya vuttanti veditabbaṃ, na pana sambhavo cittasamuṭṭhānoyevāti dīpetum, teneva tattha viṣṭatṭhiggaṇaṃ kataṃ. “Khīṇāsavānam pana brahmānaṃca sambhavo natthī”ti

ācariyadhammapālatterena vuttam, tasmā yaṃ vuttam **kathāvatthu-aṭṭhakathāyaṃ**² “tāsam devatānam sukkavissatṭhi nāma natthī”ti, tampi ṭhānācāvanam sandhāya vuttanti gahetabbaṃ, na pana devatānam sabbaso sambhavassa abhāvaṃ sandhāya. Channampi pana kāmāvacaradevatānam kāmā pakatikāyeva. Manussa viya hi te dvayaṃdvayasamāpattivaseneva methunaṃ paṭisevanti, kevalam pana nissandābhāvo tesam vattabbo. Taṅkhaṇikapariḷāhavūpasamāvaham samphassasukhameva hi tesam kāmakkiccam. Keci pana “cātumahārājikatāvatiṃsānamyeva dvayaṃdvayasamāpattiyā kāmakkiccam ijjhati, yāmānam aññamaññaṃ āliṅganamattena, tusitānam hatthāmasanamattena, nimmānaratīnam hasitamattena, paranimmitavasavattīnam olokitamattena kāmakkiccam ijjhati”ti vadanti, tam aṭṭhakathāyaṃ paṭikkhittam tādissassa kāmesu virajjanassa tesu abhāvato kāmānaṃca uttaruttari paṇītatarapaṇītataṃabhāvato.

Tathevāti “mocanassādena nimitte upakkamato”ti-ādiṃ atidissati. “Vissatṭhīti ṭhānato cāvanā vuccatī”ti vuttattā “**dakasotaṃ otiṇṇamate**”ti kasmā vuttanti āha “**dakasotorohaṇaṇicetthā**”ti-ādi. **Etthā**ti tīsupi vādesu. **Adhivāsetvā**ti nimitte

1. Vatthipuṭakassa (Ka)

2. Abhi-Ṭṭha 3. 160 piṭṭhe.

upakkamitvā puna vippaṭisāre uppanne adhivāsetvā. **Antarā nivāretunti** ṭhānato cutaṃ dakasotaṃ otarituṃ adatvā antarā nivāretuṃ. Tenāha **ṭhānā cutaṃhi avassaṃ dakasotaṃ otaratīti**. **Ṭhānācāvanamattenevāti** dakasotaṃ anotiṇṇepīti adhippāyo. Ettha ca “sakalo kāyo ṭhānan”ti vāde ṭhānācāvanam vadantena sakalasarīrato cutassapi dakasotorohaṇato pubbe appamattakassa antarāḷassa sambhavato vuttaṃ. Sakalasarīre vā tasmim tasmim padese ṭhitassa ṭhānā cutaṃ sandhāya “ṭhānācāvanamattenevā”ti vuttaṃ. **Nimitte upakkamantassevāti** mocanassādena upakkamantassa. Hatthaparikammādisu satipi mocanassāde nimitte upakkamābhāvato natthi āpattīti āha “**hatthaparikamma -pa- anāpattī**”ti. **Ayaṃ sabbācariyasādhāraṇavinicchayoti** “dakasotorohaṇaṇcettā”ti-ādinā vutto tiṇṇampi ācariyānaṃ sādharmaṇo vinicchayo.

Khobhakarapaccayo nāma visabhāgabhesajjasenāsanāhārādipaccayo. **Atthakāmatāya vā anattakāmatāya vāti** pasannā atthakāmatāya, kuddhā anattakāmatāya. **Atthāya vā anattāya vāti** sabhāvato bhavitabbāya atthāya vā anattāya vā. **Upasamharantīti** attano devānubhāvena upanenti. **Bodhisattamātā viya puttapaṭilābhanimittanti** tadā kira pure puṇṇamāya sattamadivasato paṭṭhāya vigatasurāpānaṃ mālāgandhādivibhūtisampannaṃ nakkhattakīlaṃ anubhavamānā bodhisattamātā sattame divase pātova uṭṭhāya gandhodakena nhāyitvā sabbālaṅkāravibhūsitā varabhojanaṃ bhuñjitvā uposathaṅgāni adhiṭṭhāya sirigabbhaṃ pavisitvā sirisayane nipannā niddaṃ okkamamānā imaṃ supinaṃ addasa—cattāro kira naṃ mahārājāno sayaneneva saddhiṃ ukkhipitvā anotattadahaṃ netvā nhāpetvā dibbavatthaṃ nivāsetvā dibbagandhehi vilimpetvā dibbapupphāni piḷandhitvā tato avidūre rajatapabbato, tassa anto kanakavimānaṃ atthi. Tasmim pācīnato sīsaṃ katvā nipajjapesuṃ. Atha bodhisatto setavaravāraṇo hutvā tato avidūre eko suvaṇṇapabbato, tattha caritvā tato oruyha rajatapabbataṃ abhiruhitvā kanakavimānaṃ pavisitvā mātaraṃ padakkhiṇaṃ katvā dakkhiṇapassaṃ phāletvā kucchim pavīṭṭhasadiso ahoṣi. Imaṃ supinaṃ sandhāya etaṃ vuttaṃ “**bodhisattamātā viya puttapaṭilābhanimittan**”ti.

Pañca mahāsupineti¹ mahantehi purisehi passitabbato mahantānañca atthānaṃ nimittabhāvato mahāsupine. Te pana pañca mahāsupine neva lokiyamahājano passati, na mahārājāno, na cakkavattirājāno, na aggasāvaka, na paccekabuddhā, na sammāsambuddhā, eko sabbaññubodhisattoyeva passati. Tena vuttaṃ “bodhisatto viyapañca mahāsupine”ti. Amhākañca pana bodhisatto kadā te supine passīti? “Sve buddho bhavissāmī”ti cātuddasiyaṃ pakkhassa rattivibhāyanakāle passi. Kālavasena hi divā diṭṭho supino na sameti, tathā paṭhamayāme majjhimayāme ca. Pacchimayāme balavapaccūse pana asitapītasāyite sammāpariṇāmagate kāyasmim oḷāya paṭiṭṭhitāya aruṇe uggacchamāne diṭṭhasupino sameti. Iṭṭhanimittaṃ supinaṃ passanto iṭṭhaṃ paṭilabhati, aniṭṭhanimittaṃ passanto aniṭṭhaṃ, tasmā bodhisattopi supinaṃ passanto rattivibhāyanakāle passi.

Ke pana te pañca mahāsupināti? Tathāgatassa arahato sammāsambuddhassa pubbeva sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattasseva sato pañca mahāsupinā pāturaheṣuṃ²—ayaṃ mahāpathavī mahāsayanāṃ ahosi, himavā pabbatarājā bimbohanāṃ ahosi, puratthime samudde vāmahattho ohito ahosi, pacchime samudde dakkhiṇahattho ohito ahosi, dakkhiṇasamudde ubho pādā ohitā aheṣuṃ, ayaṃ paṭhamo mahāsupino pāturahosi.

Puna ca paraṃ dabbatiṇasaṅkhātā tiriya nāma tiṇajāti naṅgalamattena rattadaṇḍena nābhito uggantvā tassa passantasseva vidatthimattaṃ ratanamattaṃ byāmamattaṃ yaṭṭhimattaṃ gāvutamattaṃ aḍḍhayaḷjanamattaṃ yojanamattanti evaṃ uggantvā anekayojanasahassaṃ nabhaṃ āhacca ṭhitā ahosi, ayaṃ dutiyo mahāsupino pāturahosi.

Puna ca paraṃ setā kimī kaṇhasīsā pādehi ussakkitvā yāva jāṇumaṇḍalā paṭicchādesuṃ, ayaṃ tatiyo mahāsupino pāturahosi.

Puna ca paraṃ cattāro sakuṇā nānāvaṇṇā catūhi disāhi āgantvā pādāmūle nipatitvā sabbasetā sampajjimsu, ayaṃ catuttho mahāsupino pāturahosi.

1. Am-Ṭṭha 3. 71 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

2. Am 2. 210 piṭṭhepi passitabbaṃ.

Puna ca param bodhisatto mahato mīhapabbatassa uparūpari caṅkamati alippamāno mīlhena, ayaṃ pañcamo mahāsupino pāturahosi. Ime pañca mahāsupinā.

Tattha paṭhamo anuttarāya sammāsambodhiyā pubbanimittam, dutiyo ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassa devamanussesu suppakāsita bhāvassa pubbanimittam, tatiyo bahūnam odātavaśānaṃ gihīnaṃ bhagavantam upasaṅkamitvā saraṇagamanassa pubbanimittam, catuttho khattiyādīnaṃ catunnam vaṇṇānaṃ tathāgatappavedite dhammavinaye agāasmā anagāriyaṃ pabbajitvā anuttaravimuttisacchikiriyāya pubbanimittam, pañcamo catunnam paccayānaṃ lābhitāya tesu ca anupalittabhāvassa pubbanimittam.

Apica yaṃ so cakkavāḷamahāpathaviṃ sirisayanabhūtaṃ addasa, taṃ buddhabhāvassa pubbanimittam. Yaṃ himavantam pabbatarājānaṃ bimbohanam addasa, taṃ sabbaññutaññābimbahanassa pubbanimittam. Yaṃ cattāro hatthapāde samuddassa uparūparibhāgena gantvā cakkavāḷamatthake ṭhite addasa, taṃ dhammacakkassa appaṭivattiyabhāve pubbanimittam. Yaṃ attānaṃ uttānakaṃ nipannaṃ addasa, taṃ tīsu bhavesu avakujjānaṃ sattānaṃ uttānamukhabhāvassa pubbanimittam. Yaṃ akkhīni ummīletvā passanto viya ahosi, taṃ dibbacakkhupaṭilābhassa pubbanimittam. Yaṃ yāvabhavaggā ekālokaṃ ahosi, taṃ anāvaraṇaṇāṇassa pubbanimittam. Sesam vuttanayameva. Iti taṃtaṃviseśadhigamanimittabhūte pañca mahāsupine passi. Tena vuttaṃ “bodhisatto viya pañca mahāsupine”ti.

Kosalarājā viya soḷasa supineti—

“Usabhā rukkhā gāviyo gavā ca,
Asso kaṃso siṅgālī ca kumbho.
Pokkharaṇī ca apākacandanaṃ,
Lābūni sīdanti silā plavanti.

Maṇḍūkiyo kaṇhasappe gilanti,
Kākaṃ suvaṇṇā parivārayanti.
Tasā vakā eḷakānaṃ bhayā hi”ti¹—

Ime soḷasa supine passanto kosalarājā viya.

1. Khu 5. 18 piṭṭhe Jātake.

1. Ekadivasam kira kosalarājā rattim niddūpagato pacchimayāme soḷasa supine passi¹. Tattha cattāro añjanavaṇṇā kāḷa-usabhā “yujjhissāmā”ti catūhi disāhi rājaṅgaṇam āgantvā “usabhayuddham passissāmā”ti mahājane sannipatite yujjhanākāram dassetvā naditvā gajjitvā ayujjhivāva paṭikkantā. Imaṃ paṭhamam supinam addasa.

2. Khuddakā rukkhā ceva gacchā ca pathaviṃ bhinditvā vidatthimattampi ratanamattampi anuggantvāva pupphanti ceva phalanti ca. Imaṃ duttiyam addasa.

3. Gāviyo tadahujātānam vacchānam khīram pivantiyo addasa. Ayaṃ tatiyo supino.

4. Dhuravāhe ārohapariṇāhasampanne mahāgoṇe yugaparamparāya ayojetvā taruṇe godamme dhure yojente addasa, te dhuram vahitum asakkontā chaḍḍetvā aṭṭhamasu, sakaṭāni nappavattimsu. Ayaṃ catuttho supino.

5. Ekaṃ ubhatomukham assam addasa, tassa ubhosu passesu yavasāsam denti, so dvīhipi mukhehi khādati. Ayaṃ pañcamo supino.

6. Mahājano sataśahassagghanakam suvaṇṇapātim sammajjitvā “idha passāvaṃ karohi”ti ekassa jarasiṅgālassa upanāmesi, tam tattha passāvaṃ karontam addasa. Ayaṃ chaṭṭho supino.

7. Eko puriso rajjuṃ vaṭṭetvā pādamūle nikkhipati tena nisinnapīṭhassa heṭṭhā sayitā chātasiṅgālī tassa ajānantasseva tam khādati. Imaṃ sattamam supinam addasa.

8. Rājadvāre bahūhi tucchakumbhehi parivāretvā ṭhapitam ekaṃ mahantaṃ pūritakumbham addasa, cattāropi panavaṇṇā catūhi disāhi catūhi anudisāhi ca ghaṭehi udakam āharitvā pūritakumbhameva pūrenti, pūritapūritam udakam uttaritvā palāyati, tepi punappunam tattheva udakam āsiṅcanti, tucchakumbhe oloketāpi natthi. Ayaṃ aṭṭhamo supino.

1. Jātaka-Ṭīṭha 1. 355 piṭṭhādīsūpi passitabban.

9. Ekaṃ pañcapadumasañchannaṃ gambhīraṃ sabbatotitthaṃ pokkharaṇiṃ addasa, samantato dvipadacatuppadā otaritvā tattha pāṇīyaṃ pivanti, tassā majjhe gambhīraṭṭhāne udakaṃ āvilaṃ, tīrappadese dvipadacatuppadānaṃ akkamaṇaṭṭhāne acchaṃ vippasannaṃ anāvilaṃ. Ayaṃ navamo supino.

10. Ekissāyeva ca kumbhiyā paccamānaṃ odanaṃ apākaṃ addasa, “apākaṃ”ti vicāretvā vibhajitvā ṭhapitaṃ viya tīhākārehi paccamānaṃ ekasmiṃ passe atikilino hoti, ekasmiṃ uttaṇḍulo, ekasmiṃ supakkoti. Ayaṃ dasamo supino.

11. Satasahassagghanaṃ candanasāraṃ pūtitakkena vikkiṇante addasa. Ayaṃ ekādasamo supino.

12. Tucchalābūni uduke sīdantāni addasa. Ayaṃ dvādasamo supino.

13. Mahantamahantā kūḷāgārappamāṇā ghanasilā nāvā viya uduke plavamāṇā addasa. Ayaṃ terasamo supino.

14. Khuddakamadhukapupphappamāṇā maṇḍūkiyo mahante kaṇhasappe vegena anubandhitvā uppalanāḷe viya chinditvā maṃsaṃ khāditvā gilantiyo addasa. Ayaṃ cuddasamo supino.

15. Dasahi asaddhammehi samannāgataṃ gāmagocaraṃ kākaṃ kañcanaṇṇapaṇṇatāya “suṇṇā”ti laddhanāme suṇṇarājahaṃse¹ parivārente addasa. Ayaṃ pannarasamo supino.

16. Pubbe dīpino eḷake khādanti, te pana eḷake dīpino anubandhitvā murāmurāti khādante addasa, athaññe tasā vakā eḷake dūratova disvā tasitā tāsappattā hutvā eḷakānaṃ bhayā palāyitvā gumbagahanāni pavisitvā niliyiṃsu. Ayaṃ soḷasamo supino.

1. Tattha adhammikaṇaṃ rājūnaṃ adhammikaṇaṃca manussānaṃ kāle loke viparivattamāne kusale osanne akusale ussanne lokassa

1. Kañcanaṇṇapaṇṇatāya suṇṇāti laddhanāme suṇṇarājahaṃse (Ka)

parihīnakāle devo na sammā vassissati, meghapādā chijjissanti, sassāni milāyissanti, dubbhikkhaṃ bhavissati, vassitukāmā viya catūhi disāhi meghā uṭṭhahitvā itthikāhi ātape patthaṭānaṃ vīhi-ādīnaṃ temanabhayena anto pavesitakāle purisesu kudālapītake ādāya āḷibandhanatthāya nikkhantesu vassanākāraṃ dassetvā gajjitvā vijjulatā nicchāretvā usabhā viya ayujjhitvā avassitvāva palāyissanti. Ayaṃ paṭhamassa vipāko.

2. Lokassa parihīnakāle manussānaṃ parittāyukakāle sattā tibbarāgā bhavissanti, asampattavayāva kumāriyo purisantaraṃ gantvā utuniyo ceva gabbhiniyo ca hutvā puttadhītāhi vaḍḍhissanti. Khuddakarukkhānaṃ pupphaṃ viya hi tāsāṃ utunibhāvo, phalaṃ viya ca puttadhītaro bhavissanti. Ayaṃ dutiyassa vipāko.

3. Manussānaṃ jeṭṭhāpacāyikakammasa naṭṭhakāle sattā mātāpitūsu vā sassusasuresu vā lajjaṃ anupaṭṭhapetvā sayameva kuṭumbaṃ saṃvidahantāva ghāsacchādanamattampi mahallakānaṃ dātukāmā dassanti, adātukāmā na dassanti, mahallakā anāthā hutvā asayaṃvasī dārake ārādhettvā jīvissanti tadahujātānaṃ vacchānaṃ khīraṃ pivantiyo mahāgāviyo viya. Ayaṃ tatiyassa vipāko.

4. Adhammikaṛājūnaṃ kāle adhammikaṛājāno paṇḍitānaṃ pavenīkusalānaṃ kammanittharaṇasamatthānaṃ mahāmattānaṃ yasaṃ na dassanti, dhammasabhāyaṃ vinicchayaṭṭhānepi paṇḍite vohāra kusale mahallake amacce na ṭhapessanti. Tabbiparītānaṃ pana taruṇataruṇānaṃ yasaṃ dassanti, tathārūpe eva ca vinicchayaṭṭhāne ṭhapessanti, te rājakammāni ceva yuttāyuttaṇṇa ajānantā neva taṃ yasaṃ ukkhipituṃ sakkhissanti, na rājakammāni nittharituṃ, te asakkontā kammadhuraṃ chaḍḍessanti, mahallakāpi paṇḍitā amaccā yasaṃ alabhantā kiccāni nittharituṃ samatthāpi “kiṃ amhākaṃ etehi, mayaṃ bāhirakā jātā, abbhantarikā taruṇadāraḷā jānissanti”ti uppannāni kammāni na karissanti, evaṃ sabbathāpi tesāṃ rājūnaṃ hāniyeva bhavissati, dhuraṃ vahituṃ asamatthānaṃ vacchadammānaṃ dhure yojitakālo viya,

dhuravāhānañca mahāgoṇānaṃ yugaparamparāya ayojitakālo viya bhavissati. Ayaṃ catutthassa vipāko.

5. Adhammikaṛājākāleyeva adhammikabālarājāno adhammike lolamanusse vinicchaye ṭhapessanti, te pāpapuññesu anādarā bālā sabhāyaṃ nisīditvā vinicchayaṃ dentā ubhinnampi atthapaccatthikānaṃ hatthato lañjaṃ gahetvā khādissanti asso viya dvīhi mukhehi yavasīsaṃ. Ayaṃ pañcamassa vipāko.

6. Adhammikāyeva vijātirājāno jātisampannānaṃ kulaputtānaṃ āsaṅkāya yasaṃ na dassanti, akulīne vaḍḍhessanti, evaṃ mahākulāni duggatāni bhavissanti, lāmakakulāni issarāni. Te ca kulīnā purisā jīvituṃ asakkontā “ime nissāya jīvissāmā”ti akulīnānaṃ dhītaro dassanti, iti tāsāṃ kuladhītānaṃ akulīnehi saddhiṃ saṃvāso jarasiṅgālassa suvaṇṇapātiyaṃ passāvakaraṇasadiṣo bhavissati. Ayaṃ chaṭṭhassa vipāko.

7. Gacchante gacchante kāle itthiyo purisalolā surālolā alaṅkāralolā visikhālolā āmisalolā bhavissanti dussilā durācārā. Tā sāmikehi kasigorakkhādīni kammāni katvā kicchena kasirena sambhataṃ dhanam jārehi saddhiṃ suraṃ pivantiyo mālāgandhavilepanaṃ dhārayamānā antogehe accāyikampi kiccaṃ anoloketvā gehaparikkhepassa uparibhāgenapi chiddaṭṭhānehipi jāre upadhārayamānā sve vapitabbayutthakaṃ bījampi koṭṭetvā yāgubhattakhajjakāni sajjetvā khādamānā vilumpissanti heṭṭhāpīṭhakanipannakachātakaṃsiṅgālī viya vaṭṭetvā vaṭṭetvā pādamūle nikkhittarajjūṃ. Ayaṃ sattamassa vipāko.

8. Gacchante gacchante kāle loko parihāyissati, raṭṭhaṃ nirojaṃ bhavissati, rājāno duggatā kapaṇā bhavissanti. Yo issaro bhavissati, tassa bhaṇḍāgāre sataṣaṣṣamattā kahāpaṇā bhavissanti, te evaṃ duggabhā sabbe janapade attano kammaṃ kārayissanti, upaddutā manussā sake kammante chaḍḍetvā rājūnaṃyeva atthāya pubbaṇṇāparaṇṇāni

vapantā rakkhantā lāyantā maddantā pavesentā ucchukhattāni karontā yantāni vāhentā phāṇitādīni pacantā pupphārāme phalārāme ca karontā tattha tattha nipphannāni pupphaphalādīni āharitvā rañño koṭṭhāgārameva pūressanti, attano gehesu tucchakoṭṭhe oloketāpi na bhavissanti, tucchatucchakumbhe anoloketvā pūritakumbhapūraṇasadisameva bhavissati. Ayaṃ aṭṭhamassa vipāko.

9. Gacchante gacchante kāle rājāno adhammikā bhavissanti, chandādivasena agatim gacchantā rajjaṃ kāressanti, dhammena vinicchayaṃ nāma na dassanti, lañjavittakā¹ bhavissanti dhanalolā, raṭṭhavāsikesu tesam khantimettānuddayaṃ nāma na bhavissati, kakkhaḷā pharusā ucchuyante ucchugaṇṭhikā² viya manusse pīlentā nānappakāraṃ balim uppādetvā dhanam gaṇhissanti, manussā balipīḷitā kiñci dātum asakkontā gāmanigamādayo chaḍḍetvā paccantaṃ gantvā vasaṃ kappessanti, majjhima janapado suñño bhavissati, paccanto ghanavāso seyyathāpi pokkharāṇiyā majjhe udakaṃ āvilam pariyaṇṭe vippasannaṃ. Ayaṃ navamassa vipāko.

10. Gacchante gacchante kāle rājāno adhammikā bhavissanti, tesu adhammikesu rājayuttāpi brāhmaṇagahapatikāpi negama janapadāpīti samaṇabrāhmaṇe upādāya sabbe manussā adhammikā bhavissanti, tato tesam ārakkhadevatā balipaṭṭiggāhikadevatā rukkhadevatā ākāsaṭṭhakadevatāti evaṃ devatāpi adhammikā bhavissanti, adhammika rājūnaṃ rajje vātā visamā kharā vāyissanti, te ākāsaṭṭhakavimānāni kampessanti, tesu kampitesu devatā kupitā devaṃ vissitum na dassanti, vassamānopi sakalapaṭṭhe ekappaḥāreṇa na vassissati, vassamānopi sabbattha kasikammaṃ vā vappakammaṃ vā upakāro hutvā na vassissati. Yathā ca raṭṭhe, evaṃ janapadehi gāmehi ekataḷakassarepi ekappaḥāreṇa na vassissati, taḷakassa upari bhāge vassanto heṭṭhā bhāge na vassissati, heṭṭhā vassanto upari na vassissati, ekasmiṃ bhāge sassaṃ ativassena nassissati, ekasmiṃ avassanto milāyissati, ekasmiṃ sammā vassamāno sampādessati, evaṃ ekassa rañño rajje

1. Lañjacittakā (Syā)

2. Uccugaṇḍikā (Syā)

vuttā sassā tippakārā bhavissanti ekakumbhiyā odano viya. Ayaṃ dasamassa vipāko.

11. Gacchante gacchante kāle sāsane parihāyante paccayalolā alajjikā bahū bhikkhū bhavissanti, te bhagavatā paccayaloluppaṃ nimmathetvā kathitadhammadesanaṃ cīvarādicatupaccayahetu paresaṃ desessanti, paccayehi mucchitvā niratthakapakkhe ʒhitā nibbānābhimukhaṃ katvā desetum na sakkhissanti, kevalaṃ “padabyañjanasampattiñceva madhurasaddaṇca sutvā mahagghāni cīvarāni dassanti” iccevaṃ desessanti. Apare antaravī thicatukkarājadvārādīsu nisīditvā kahāpaṇa-aḍḍhakahāpaṇapādamāsakarūpādīnipi nissāya desessanti. Iti bhagavatā nibbānagghanaṃ katvā desitaṃ dhammaṃ catupaccayatthāya ceva kahāpaṇa-aḍḍhakahāpaṇādi-atthāya ca vikkiṇitvā desetā sataṣaṣṣagghanaṃ candanasāraṃ pūtitakkena vikkiṇantā viya bhavissanti. Ayaṃ ekādasamassa vipāko.

12. Adhammikaṛājākāle loka viparivattanteyeva rājāno jātisampannānaṃ kulaputtānaṃ yasaṃ na dassanti, akulīnānaññeva dassanti, te issarā bhavissanti, itare daliddā. Rājasammukhepi rājadvārepi amaccasammukhepi vinicchayaṭṭhānepi tucchalābusadisānaṃ¹ akulīnānaṃyeva kathā osīditvā ʒhitā viya niccalā suppatiṭṭhikā bhavissati, saṃghasannipātepi saṃghakammagaṇakammaṭṭhānesu ceva pattacīvarapariveṇādivinicchayaṭṭhānesu ca dussīlānaṃ pāpappuggalānaṃyeva kathā niyyānikā bhavissati, na lajjibhikkhūnanti evaṃ sabbathāpi tucchalābūnaṃ sīdanakālo viya bhavissati. Ayaṃ dvādasamassa vipāko.

13. Tādiseyeva kāle adhammikaṛājāno akulīnānaṃ yasaṃ dassanti, te issarā bhavissanti, kulīnā duggatā. Tesu na keci gāravaṃ karissanti, itaresuyeva karissanti, rājasammukhe vā amaccasammukhe vā vinicchayaṭṭhāne vā vinicchayakusalānaṃ ghanasilāsadisānaṃ kulaputtānaṃ kathā na ogāhitvā patiṭṭhahissati. Tesu kathentesu “kiṃ ime kathenti”ti itare parihāsameva karissanti, bhikkhusannipātepi vuttappakāresu ʒhānesu neva pesale bhikkhū garukātabbe maññissanti, nāpi

1. Tucchalābusadisā (Ka)

nesaṃ kathā pariyogāhitvā paṭiṭṭhahissati, silānaṃ plavakālo viya bhavissati. Ayaṃ terasamassa vipāko.

14. Loke parihāyanteyeva manussā tibbarāgādi jātikā kilesānuvattakā hutvā taruṇataruṇānaṃ attano bhariyānaṃ vase vattissanti, gehe dāsakammakarādayopi gomahiṃ sādayopi hiraññasuvaṇṇampi sabbaṃ tāsamyeva āyattaṃ bhavissati, “asukahiraññasuvaṇṇaṃ vā paricchedādi jātāṃ vā kahan”ti vutte “yattha vā tattha vā hotu, kim tuyhiminā byāpārena, tvaṃ mayhaṃ ghare santaṃ vā asantaṃ vā jānitukāmo jāto”ti vatvā nānappakārehi akkositvā mukhasattīhi koṭṭetvā dāsaceṭakaṃ viya vase katvā attano issariyaṃ pavattessanti, evaṃ madhukapupphappamāṇamaṇḍūkapotikānaṃ āsīvise kaṇhasappe gilanakālo viya bhavissati. Ayaṃ cuddasamassa vipāko.

15. Dubbalarājakaḷe rājāno hatthisippādīsu akusalā yuddhesu avisārādā bhavissanti, te attano rājādhipaccaṃ āsaṅkamānā samānajaṭikānaṃ kulaputtānaṃ issariyaṃ adatvā attano pādamūlikanāhāpakakappakādīnaṃ dassanti, jātigottasampannā kulaputtā rājakule paṭiṭṭhaṃ alabhamānā jīvikaṃ kappetuṃ asamatthā hutvā issariyaṭṭhāne jātigottahīne akulīne upaṭṭhahantā vicarissanti, suvaṇṇarājahaṃsehi kākassa parivāritakālo viya bhavissati. Ayaṃ pannarasamassa vipāko.

16. Adhammika rājakaḷeyeva ca akulīnāva rājavallabhā issarā bhavissanti, kulīnā appaṇṇātā duggatā. Te rājavallabhā rājānaṃ attano kathaṃ gāhāpetvā vinicchayaṭṭhānādīsu balavanto hutvā dubbalānaṃ paveṇi-āgatāni khattavatthu-ādīni “amhākaṃ santakāni etāni”ti abhiyuñjitvā te “na tumhākaṃ, amhākaṃ”ti āgantvā vinicchayaṭṭhānādīsu vivadante¹ vettalatādīhi pahārāpetvā gīvāyaṃ gahetvā apakaḍḍhāpetvā “attano pamāṇaṃ na jānātha, amhehi saddhiṃ vivadatha”² idāni vo rañño kathetvā hatthapādacchedādīni kāressāmā”ti santajjessanti, te tesaṃ bhayena attano santakāni khattavatthūni

1. Vicarante (Ka)

2. Vicaratha (Ka)

“tumhākaṃyeva tāni, gaṇhathā”ti niyyātetvā attano gehāni pavisitvā bhītā nipajjissanti. Pāpabhikkhūpi pesale bhikkhū yathāruci viheṭhessanti, pesalā bhikkhū paṭisaraṇaṃ alabhamānā araṇṇaṃ pavisitvā gahanaṭṭhānesu niliyissanti, evaṃ hīnājaccehi ceva pāpabhikkhūhi ca upaddutānaṃ jātīmantaikulaputtānañceva pesalabhikkhūnañca eḷakānaṃ bhayena tasavakānaṃ palāyanakālo viya bhavissati. Ayaṃ soḷasamassa vipāko. Evaṃ tassa tassa atthassa¹ pubbanimittabhūte soḷasa supine passi. Tena vuttaṃ “kosalarājā viya soḷasa supine”ti. Ettha ca pubbanimittato attano atthānatthanimittaṃ supinaṃ passanto attano kammānubhāvena passati, kosalarājā viya lokassa atthānatthanimittaṃ supinaṃ passanto pana sabbasattasādhāraṇakammānubhāvena passatīti veditabbaṃ.

Kuddhā hi devatāti nāgamahāvihāre mahātherassa kuddhā devatā viya. Rohaṇe kira nāgamahāvihāre mahāthero bhikkhusaṃghaṃ anapaloketvāva ekaṃ nāgarukkaṃ chindāpesi. Rukkhe adhivatthā devatā therassa kuddhā paṭhamameva naṃ saccasupinena palobhetvā pacchā “ito te sattadivasamatthake upaṭṭhāko rājā marissatī”ti supine ārocesi. Thero taṃ kathaṃ āharitvā rājorodhānaṃ ācikkhi. Tā ekappahāreneva mahāviraṇaṃ viraviṃsu. Rājā “kiṃ etan”ti pucchi. Tā “evaṃ therena vuttaṃ”ti ārocayīṃsu. Rājā divase gaṇāpetvā sattāhe vītivate therassa hatthapāde chindāpesi. **Ekantasaccameva hotīti** phalassa saccabhāvato vuttaṃ, dassanaṃ pana vipallatthameva. Teneva pahīnavipallāsā pubbanimittabhūtampi supinaṃ na passanti, dvīhi tīhi vā kāraṇehi kadāci supinaṃ passantīti āha “**saṃsaggabhedato**”ti. “Asekkhā na passanti pahīnavipallāsattā”ti vacanato catunnampi kāraṇānaṃ vipallāso eva mūlakāraṇanti daṭṭhabbaṃ.

Tanti supinakāle pavattaṃ bhavaṅgacittaṃ. **Rūpanimittādi-ārammaṇanti** kammanimittagatinimittato aññaṃ rūpanimittādi-ārammaṇaṃ na hoti. **Īdisānīti** paccakkhato anubhūtapubbaparikappitarūpādi-ārammaṇāni ceva rāgādisampayuttāni ca. **Sabbohārikacittenāti** pakaticittena. **Dvīhi antehi**

1. Anattassa (Syā)

muttoti kusalākusalasaṅkhātehi dvīhi antehi mutto.

Āvajjanatadārammaṇakkhaṇeti idaṃ yāva tadārammaṇuppati, tāva pavattaṃ cittavāraṃ sandhāya vuttaṃ. “Supineneva diṭṭhaṃ viya me, sutam viya meti kathanakāle pana abyākatoyeva āvajjanamattasseva uppajjanato”ti vadanti. Evaṃ vadantehi pañcadvāre dutiyamoghavāre viya manodvārepi āvajjanam dvattikkhattuṃ uppajjitvā javanaṭṭhāne ṭhatvā bhavaṅgaṃ otarati adhippetanti daṭṭhabbam ekacittakkhaṇikassa āvajjanassa uppattiyaṃ “diṭṭhaṃ viya me, sutam viya me”ti kappanāya asambhavato.

Ettha ca “supinantepi tadārammaṇavacanato paccuppannavasena vā atītavasena vā sabhāvadhammāpi supinante ārammaṇam honti”ti vadanti. “Yadipi supinante vibhūtaṃ hutvā upaṭṭhite rūpādivatthumhi tadārammaṇam vuttaṃ, tathāpi supinante upaṭṭhitanimittassa parikappavasena gahetabbatāya dubbalabhāvato dubbalavatthukattāti vuttan”ti tīsupi **ganṭhipadesu** vuttaṃ. Keci pana “karajakāyassa nirussāhasantabhāvappattito tannissitaṃ hadayavatthu na suppasannaṃ hoti, tato tannissitāpi cittuppati na suppasannā asuppasannaṇaṭṭhinissitadīpappabhā viya, tasmā **dubbalavatthukattāti** ettha dubbalahadayavatthukattā”ti attham vadanti, vīmaṃsitvā yuttataram gahetabban.

Supinantacetanāti manodvārikajavanavasena pavattā supinante cetanā. Supinañhi passanto manodvārikeneva javanena passati, na pañcadvārikena. Paṭibujjhanto ca manodvārikeneva paṭibujjhati, na pañcadvārikena. Niddāyantassa hi mahāvaṭṭiṃ jāletvā dīpe cakkhusamīpaṃ upanīte paṭhamam cakkhudvārikam āvajjanam bhavaṅgaṃ na āvaṭṭeti¹, manodvārikameva āvaṭṭeti, atha javanam javitvā bhavaṅgaṃ otarati. Dutiyavāre cakkhudvārikam āvajjanam bhavaṅgaṃ āvaṭṭeti, tato cakkhuviññānādini javanapariyosānāni pavattanti, tadanantaram bhavaṅgaṃ pavattati. Tatiyavāre manodvārika-āvajjanena bhavaṅge āvaṭṭite manodvārikajavanam javati, tena cittaena “kiṃ ayaṃ imasmim ṭhāne āloko”ti jānāti. Tathā niddāyantassa kaṇṇasamīpe tūriyesu paggaḥitesu ghānasamīpe sugandhesu vā duggandhesu vā pupphesu upanītesu mukhe sappimhi vā phāṇite vā pakkhitte piṭṭhiyam pāṇinā pahāre dinne paṭhamam sotadvārikādini āvajjanāni bhavaṅgaṃ na

1. Na āvajjeti (Syā)

āvaṭṭenti, manodvārikameva āvaṭṭeti, atha javanaṃ javitvā bhavaṅgaṃ otarati. Dutiyavāre sotadvārikādīni āvajjanāni bhavaṅgaṃ āvaṭṭenti, tato sotaghānajivhākāyaviññāṇādīni javanapariyosānāni pavattanti, tadanantaram bhavaṅgaṃ pavattati. Tatiyavāre manodvārika-āvajjanena bhavaṅge āvaṭṭite manodvārikajavanaṃ javati, tena cittaṇa ñatvā “kiṃ ayaṃ imasmiṃ ṭhāne saddo, saṅkhasaddo bherisaddo”ti vā “kiṃ ayaṃ imasmiṃ ṭhāne gandho, mūlagandho sārāgandho”ti vā “kiṃ idaṃ mayhaṃ mukhe pakkhittam, sappi phāṇitan”ti vā “kenamhi piṭṭhiyaṃ pahaṭo, atithaddho me pahāro”ti vā vattā hoti, evaṃ manodvārikajavaneneva paṭibujjhati, na pañcadvārikaṇa. Supinampi teneva passati, na pañcadvārikaṇa.

Assāti assa āpattinikāyassa. Nanu ca ayuttoyaṃ niddeso “saṅgho ādimhi ceva sese ca icchitabbo assā”ti. Na hi āpattinikāyassa ādimhi ceva sese ca saṅgho icchito, kiñcarahi vuṭṭhānassāti imaṃ codanaṃ manasi sannidhāya yathā na virujjhati, tathā adhippāyaṃ vivaranto “**kiṃ vuttaṃ hoti**”ti-ādimāha. Āpattito vuṭṭhānassa ādimhi ceva sese ca icchito saṅgho āpattiyāva icchito nāma hotīti ayamettha adhippāyo. **Āpattivuṭṭhānanti** āpattito vuṭṭhānaṃ, anāpattikabhāvūpagamananti attho. **Vacanakāraṇanti** “saṅghādiseso”ti evaṃ vacane kāraṇaṃ. Samudāye niruḷho nikāyasaddo tadekadese pavattamānopi tāya eva ruḷhiyā pavattatīti āha “**ruḷhisaddenā**”ti. Atha vā kiñci nimittaṃ gahetvā satipi aññasmiṃ taṇnimittayutte kismiñcideva visaye sammutiyā cirakālatāvasena nimittavirahepi pavattaniruḷho ruḷhī nāma. Yathā mahiyaṃ setīti mahimso, gacchatīti goti, evaṃ nikāya-saddassapi ruḷhibhāvo veditabbo. Ekasmimpi viṣiṭṭhe satipi sāmāñña viya samudāye pavattavohāro avayavepi pavattatīti āha “**avayave samūhavohārena vā**”ti. **Navamassa adhippāyassāti** vīmaṃsādhippāyassa.

238-239. Lomā etesaṃ santīti **lomasā**, bahulomāti vuttaṃ hoti. **Arogo bhavissāmīti** rāgapariḷāhavūpasamato nirogo bhavissāmi. **Mocanenāti** mocanattāya upakkamakaraṇena. Upakkamakaraṇañhettha mocananti adhippetam moceti etenāti katvā. **Bijaṃ bhavissatīti** coḷaggahaṇādikammaṃ sandhāya vuttaṃ.

240. **Dve āpattisahassānīti** khaṇḍacakkādhedam anāmasitvā vuttam, icchantena pana khaṇḍacakkādhedenapi āpattigaṇanā kātabbā.

Missakacakkanti ubhatovaddhanakam sandhāya vuttam. Ettha ca nīlaṇca pītakañcāti-ādinā ekakkhaṇe anekavaṇṇanam mocanādhippāyavacanam yathādhippāyena mocanam bhavatu vā mā vā, imināpi adhippāyena upakkamitvā mocentassa āpatti hotīti dassanattam. Na hi ekasmiṃ khaṇe nīlādīnam sabbesampi mutti sambhavati. **Aññam vadatīti** attano dosam ujum vuttum asakkonto puna puṭṭho aññam bhaṇati.

Mocanassādoti mocanassa pubbabhāge pavatta-assādo. Teneva “mocetum assādo mocanassādo”ti vuttam. **Gehassitapemanti** ettha **geha**-saddena gehe ṭhitā mātubhaginī-ādayo ajjhattikañātakā gahitā. Tesu mātupemādivasena uppanno sineho gehassitapemam, aññattha pana gehassitapemanti pañcakāmaguṇikarāgo vuccati. **Sampayutta-assādasīsenāti** rāgasampayuttasukhavedanāmukhena. **Ekena padenāti** gehassitapemapadena.

Tathevāti mocanassādacetanāya eva. Pubbabhāge mocanassādavasena katappayogam avijahitvāva sayitattā “**sace pana -pa- samghādiseso**”ti vuttam. Puna suddhacitte uppanne tassa payogassa paṭippassaddhattā “**suddhacitto -pa- anāpattī**”ti vuttam. **Jagganattthāyāti** dhovanattthāya. **Anokāsanti** aṅgajātappadesam.

263-264. **Gehassitakāmavitakkanti** pañcakāmaguṇasannissitam kāmavitakkam. **Vatthim dalham gahetvāti** aṅgajātassa agge passāvaniggamanatṭhāne cammam dalham gahetvā. Nimitte upakkamābhāvato “mocanassādādhippāyassapi mutte anāpattī”ti vuttam.

265. “Ehi me tvaṃ āvuso sāmaṇerāti āṇattiyā aññena katopi payogo attanāva kato nāma hotīti katvā āpatti vuttā. Yadi pana anāṇatto sayameva karoti, aṅgapāripūriyā abhāvato anāpattī”ti vadanti.

Suttasāmaṇeravattusmim asucimhi muttepi aṅgajātassa gahaṇapaccayā dukkaṭam vuttam, na pana muttapaccayā.

266. **Kāyatthambhanavatthusmim** calanavasena yathā aṅgajātepi upakkamo sambhavati, tathāpi vijambhitattā āpatti vuttā. “Paccato vā”ti vacanato ubhosu passesu kaṭiyam ūruppadesopi gahitoyevāti daṭṭhabbam, tasmā ubhosupi passesu ṭhatvā imasmim okāse nimittanti upanijjhāyantassapi āpattiyeva. “Aṅgajātan”ti vacanato **nimittanti** passāvamaggova vutto. **Ummīlananimīlanavasena pana na kāretabboti** ummīlananimīlanappayogavasena āpattibhedo na kāretabboti attho. Anekakkhattumpi ummīletvā nimīletvā upanijjhāyantassa ekameva dukkaṭanti vuttam hoti. Akkhīni avipphandevā abhimukham sampattassa mātugāmassa nimittolokanepi āpattiyevāti daṭṭhabbam. “Dārudhītalikalepacittānam aṅgajātupanijjhānepi dukkaṭan”ti vadanti.

267. **Pupphāvalīti** kīlāvisesassādhivacanam. Tam kīlāntā nadī-ādīsu chinnaṭam udakena cikkhallam katvā tattha ubho pāde pasāretvā nisinnā papatanti. “Pupphāvaliyan”tipi pāṭho. **Pavesentassāti** dvikammakattā vālikam aṅgajātanti ubhayatthāpi upayogavacanam katham. **Vālikanti** vālikāyāti attho. Cetanā, upakkamo, muccananti imānettha tīṇi aṅgāni veditabbāni.

Sukkavissatṭhisikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Kāyasaṃsaggasikkhāpadavaṇṇanā

269. Dutīye **yesu vivaṭesu andhakāro hoti, tāni vivarantoti** brāhmaṇiyā saddhim kāyasaṃsaggaṃ samāpajjitukāmo evamakāsi. Tena katassapi vippakārassa attani katattā “**attano vippakāran**”ti vuttam. **Uḷārattatāti** uḷāraccittatā, paṇītādhimuttatāti vuttam hoti.

270. **Otiṇṇoti** idam kammaśādhanaṃ kattusādhanaṃ vā hotīti tadubhayavasena attham dassento “**yakkhādīhi viya sattā**”ti-ādimāha. **Asamapekkhitvāti** yathāsabhāvaṃ anupaparikkhitvā, yathā te ratijanakā

rūpādayo visayā aniccadukkhāsubhānattākārena avatthitā, tathā apassitvāti vuttaṃ hoti.

271. **Saññamavelanti** sīlamariyādaṃ. **Ācāro**ti ācaraṇaṃ hatthagahaṇādikiriya. **Assāti** “kāyasamsaggaṃ samāpajjeyyā”ti padassa.

273. **Etesaṃ padānaṃ vasaṇāti** āmasanādipadānaṃ vasena. **Ito cito ca -pa- sañcopeti**ti attano hatthaṃ vā kāyaṃ vā tiriyaṃ ito cito ca sañcāreti. **“Kāyato amocetvāvāti** vacanato matthakato paṭṭhāya hatthaṃ otārentassa kāyato mocetvā¹ nivatthasāṭakūpari omasantassa thullaccayaṃ, sāṭakato otāretvā jaṅghato paṭṭhāya kāyaṃ omasantassa puna saṃghādiseso”ti vadanti.

Dvādasasupi āmasanādippayogesū ekekaṃ payoge kāyato amocite ekekaṃ āpatti hotīti āha **“mūlaggahaṇameva pamāṇaṃ”**ti. Idañca ekena hatthena kāyaṃ gahetvā itarena hatthena kāyapaṇāmasanaṃ sandhāya vuttaṃ. Ekena pana hatthena kāyapaṇibaddhaṃ gahetvā itarena tattha tattha kāyaṃ paṇāmasato payogagaṇanāya āpatti. Ayaṃ pana saṃghādiseso na kevalaṃ vatthuvaseṇa, apica saññāvasenaṇīti āha **“itthiyā itthisaṇṇissa saṃghādiseso”**ti. Pāḷiyaṃ **tiracchānagato ca hotīti** ettha tiracchānagatitthiyā tiracchānagatapuriṣassa ca gahaṇaṃ veditabbaṃ.

Samasārāgoti kāyasamsaggarāgena ekasādisarāgo. **Purimanayenevāti** rajjuvatthādīhi parikkhipitvā gahaṇe vuttanayena. Puna **purimanayenevāti** samasārāgo vutto. **Anantaranayenevāti** kāyapaṇibaddha-āmasananayena. Veṇiggahaṇena lomānampi saṅghatattā lomānaṃ phusanepi saṃghādiseso vutto. Idāni vuttamevatthaṃ pakāsetukāmo **“upādinnakena hī”**ti-ādimāha.

Yathāniddiṭṭhaniddeseti yathāvuttakāyasamsaggaṇiddese. **Tena**ti tena yathāvuttakāraṇena. **Saññāya virāgitamhīti** saññāya viraddhāya. Liṅgabyattayena “virāgitamhī”ti vuttaṃ. **Imaṃ nāma vatthunti** imasmiṃ sikkhāpade

āgataṃ sandhāya vadati. Aññampi yaṃ kiñci vatthum sandhāya vadatīti pi keci. **Sārattanti** kāyasaṃsaggarāgena sārattam. **Virattanti** kāyasaṃsaggarāgarahitaṃ mātubhaginī-ādiṃ sandhāya vadati. “**Virattam gaṇhissāmī**”ti **virattam gaṇhi**, **dukkaṭanti** mātupemādivasena gahaṇe dukkaṭam vuttam.

Imāya pāḷiyā sametīti sambandho. Kathaṃ sametīti ce? Yadi hi “itthiyā kāyapaṭibaddham gaṇhissāmī”ti citte uppanne itthisaññā virāgitā bhaveyya, kāyapaṭibaddhagahaṇe thullaccayaṃ vadantena bhagavatā “itthī ca hoti itthisaññā cā”ti na vattabbaṃ siyā, vuttañca, tasmā “itthiyā kāyapaṭibaddham gaṇhissāmī”ti kāyaṃ gaṇhantassa itthisaññā virāgitā nāma na hotīti “kāyapaṭibaddham gaṇhissāmīti kāyaṃ gaṇhanto yathāvatthukameva āpajjati”ti **mahāsumattherena** vuttavādo imāya pāḷiyā sameti. Yo panettha “satipi itthisaññāya kāyapaṭibaddham gaṇhantassa gahaṇasamaye ‘kāyapaṭibaddham gaṇhissāmī’ti saññam ṭhapetvā ‘itthim gaṇhāmī’ti saññāya abhāvato vatthusaññānaṃ bhinnattā ayuttan”ti vadeyya, so pucchitabbo “kiṃ kāyapaṭibaddham vatthādiṃ gaṇhanto itthiyā rāgena gaṇhāti, udāhu vatthādīsu rāgenā”ti. Yadi “vatthādīsu rāgena gaṇhāti”ti vadeyya, itthiyā kāyapaṭibaddham ahutvā aññattha ṭhitaṃ vatthādiṃ gaṇhantassapi thullaccayaṃ siyā, tasmā itthī itthisaññā sārattabhāvo gahaṇaṇcāti aṅgapāripūrisabbhāvato **mahāsumattheravādova** vuttavādo. **Aṭṭhakathāvinicchayehi ca sametīti** etthāpi ayamadhippāyo—yadi saññāvirāgena virāgitaṃ nāma siyā, “sambahulā itthiyo bāhāhi parikkhipitvā gaṇhāmī”ti evaṃsaññissa “majjhagatitthiyo kāyapaṭibaddhena gaṇhāmī”ti evarūpāya saññāya abhāvato majjhagatānaṃ vasena thullaccayaṃ na siyā, evaṃ santepi aṭṭhakathāya thullaccayassa vuttattā saññāvirāgena virāgitaṃ nāma na hotīti ayamatto siddhoyevāti. Nīlena duviññeyyasabhāvato kālītthi vuttā.

279. **Sevanādhippāyoti** phassasukhasevanādhippāyo. Itthiyā kāyena bhikkhussa kāyapaṭibaddhāmasanavārepi **phassam paṭivijānātīti** idaṃ attano kāyapaṭibaddhāmasane pi kāyasambandhasabhāvato vuttam. **Etthāti** nissaggiyena nissaggiyavāre. **Mokkhādhippāyoti** ettha paṭhamam kāyasaṃsaggarāge satipi pacchā mokkhādhippāyassa anāpatti.

281. **Pāripanthikā**ti vilumpanikā, antarāyikāti vuttaṃ hoti. **Nadisotena vuyhamānaṃ mātaranti** ukkaṭṭhaparicchedadassanattamaṃ vuttaṃ, aññāsupi pana itthiṣu kāruññādhippāyena mātari vuttanayena paṭipajjantassa nevatthi dosoti vadanti. “Mātaran”ti vuttattā aññāsaṃ¹ na vaṭṭatīti vadantāpi atthi. **Tiṇaṇḍupakanti** hiriverādimūlehi katacumbaṭakam. **Tālapaṇṇamuddikanti** tālapaṇṇehi kata-aṅgulimuddikam. **Parivattetvā**ti attano nivāsanapārupanabhāvato apanetvā, cīvarattāya apanāmetvāti vuttaṃ hoti. **Cīvarattāya pādamūle ṭhpeti, vaṭṭatīti** idaṃ nidassanamattam, paccattharaṇavitānādi-atthampi vaṭṭatiyeva, pūjādi-attham tāvakālikampi gahetum vaṭṭati.

Itthisaṇṭhānena katanti ettha heṭṭhimaparicchedato pārājikavattubhūtatiracchānagatitthīnampi anāmāsabhāvato tādisaṃ itthisaṇṭhānena kataṃ tiracchānagatarūpampi anāmāsanti daṭṭhabbam. “Bhikkhunīhi paṭimārūpaṃ āmasitum vaṭṭatī”ti vadanti ācariyā. Itthirūpāni dassetvā kataṃ vatthāṇca paccattharaṇaṇca bhittiṇca itthirūpaṃ anāmasitvā gaṇhitum vaṭṭati. **Bhinditvā**ti ettha hatthena aggahetvāva kenacideva daṇḍādīnā bhinditabbam. Ettha ca “anāmāsampi hatthena aparāmasitvā daṇḍādīnā kenaci bhinditum vaṭṭatī”ti idha vuttattā “paṃsukūlam gaṇhantena mātugāmasarīrepi satthādīhi vaṇam katvā gahetabbam”ti vuttattā ca gahitamaṇḍūkasappiniṃ daṇḍādīhi nippīletvā maṇḍūkam vissajjāpetum vaṭṭati.

Maggam adhiṭṭhāyāti magge gacchāmīti evaṃ maggasaññī hutvāti attho. **Kīlantenāti** idaṃ gihisantakam sandhāya vuttaṃ, bhikkhusantakam pana yena kenaci adhippāyena anāmasitabbameva durupaciṇṇabhāvato. **Tālapanasādīnīti** cettha ādi-saddena nāḷikeralabujatipusa-alābukumbhaṇḍapussaphala-eḷālukaphalānaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. “Yathāvuttaphalānaṃyeva cettha kīlādhippāyena āmasanaṃ na vaṭṭatī”ti vuttattā pāsāṇasakkharādīni kīlādhippāyenapi āmasitum vaṭṭatī².

Muttāti hatthikumbhajādikā aṭṭhavidhā muttā. Tathā hi hatthikumbham, varāhadāṭham, bhujaṅgasīsam, valāhakam, veḷu, macchasiro, saṅkho, sippīti aṭṭha muttāyoniyo. Tattha **hatthikumbhajā** pītavaṇṇā pabhāvihīnā.

1. Aññāsu (Syā)

2. Na vaṭṭati (Syā)

Varāhadāṭhajā varāhadāṭhavaṇṇāva. **Bhujaṅgasīsajā** nīlādivaṇṇā suvisuddhā vaṭṭalā. **Valāhakajā** ābhāsūrā dubbibhāgarūpā rattibhāge andhakāraṃ viddhamantiyo tiṭṭhanti, devūpabhogā eva ca honti. **Veḷujā** karakaphalasamānavāṇṇā¹ na ābhāsūrā, te ca veḷū amanussagocare eva padese jāyanti. **Macchasirajā** pāṭhīnapiṭṭhisamānavāṇṇā vaṭṭalā laghavo² ca honti pabhāvihīnā ca, teca macchā samuddamajjheyeva jāyanti. **Saṅkhajā** saṅkha-udaracchavivaṇṇā kolaphalappamāṇāpi honti pabhāvihīnāva. **Sippijā** pabhāvisesayuttā honti nānāsaṅṭhānā. Evaṃ jātito aṭṭhavidhāsu muttāsu yā macchasaṅkhasippijā, tā sāmuddikā. Bhujaṅgajāpi kāci sāmuddikā honti, itarā asāmuddikā. Yasmā bahulaṃ sāmuddikāva muttā loke dissanti, tatthāpi sippijāva, itarā kadāci kāci, tasmā **sammohavinodaniyam**³ “muttāti sāmuddikā muttā”ti vuttaṃ.

Maṇṭi tiṭṭetvā veḷuriyādike seso jotirasādibhedo sabbopi maṇi. **Veḷuriyoti** vaṃsavaṇṇamaṇi. **Saṅkhoti** sāmuddikasaṅkho. **Silāti** kāḷasilāpaṇḍusilāsetasilādibhedā sabbāpi silā. **Rajatanti** kahāpaṇādikāṃ vuttāvasesaṃ ratanasammatam. **Jātarūpanti** suvaṇṇam. **Lohitaṅkoti**⁴ rattamaṇi. **Masāragallanti** kabaramaṇi. **Bhaṇḍamūlatthāyāti** pattacīvarādibhaṇḍamūlatthāya. **Kuṭṭharogassāti** nidassanamattam, tāya vūvasametabbassa yassa kassaci rogassatthāyapi vaṭṭatiyeva. “Bhesajjatthaṅca adhiṭṭhāyeva muttā vaṭṭatī”ti tīsupi **ganṭhipadesu** vuttaṃ. **Ākaramuttoti** ākarato muttamatto. “Bhaṇḍamūlatthāya sampāṭicchitum vaṭṭatī”ti iminā ca āmasitumpi vaṭṭatīti dasseti. **Pacitvā katoti** kācakārehi pacitvā kato.

Dhotaviddho ca ratanamissoti alaṅkārattham kaṅcanalatādim dassetvā kato ratanakhacito dhotaviddho anāmāso. Dhotaviddho ca ratanamisso cāti visum vā padaṃ sambandhitabbaṃ. **Pāṇīyasaṅkhoti** iminā ca saṅkhena katapāṇīyabhājanapidhānādisamaṇaparikkhāropi āmasitum vaṭṭatīti siddham. **Sesanti** ratanamissaṃ tiṭṭetvā avasesam. Muggavaṇṇamyeva

1. Karakūpalasamānavāṇṇā (Syā)

2. Laghaṭā (Syā), laṅghate (Ka) Dhātuvibhaṅga-anuṭikāyaṃ pana passitabbaṃ.

3. Abhi-Ṭṭha 2. 60 piṭṭhe.

4. Lohitakoti (Syā), lohitaṅgoti (Ka)

ratanasammissaṃ karonti, na aññanti āha “**muggavaṇṇāvā**”ti, muggavaṇṇā ratanamissāva na vaṭṭatīti vuttaṃ hoti. **Sesā**ti ratanasammissaṃ ṭhapetvā avasesā muggavaṇṇā nīlasilā.

Bījato paṭṭhāyāti dhātupāsāṇato paṭṭhāya. **Suvaṇṇacetiya**nti dhātukaraṇḍakam. **Paṭikkhipī**ti “dhātuṭṭhapanatthāya gaṇhathā”ti avatvā “tumhākaṃ gaṇhathā”ti pesitattā paṭikkhipi. **Suvaṇṇabubbula**kanti suvaṇṇatārakam. “**Keḷāpayitunt**i ito cito ca sañcārantehi āmasitum vaṭṭatī”ti **mahā-aṭṭhakathāya**ṃ vuttaṃ. **Kacavameva haritum vaṭṭatī**ti cetiyagopakā vā bhikkhū hontu aññe vā, hatthenapi puñchitvā kacavaram apanetum vaṭṭati, malampi pamajjitum vaṭṭatiyeva.

Ārakūḷalohanti kittimaloham. Tīṇi hi kittimalohāni kaṃsaloham, vaṭṭaloham, ārakūḷanti. Tattha tiputambe missetvā kataṃ **kaṃsaloham**, sīsataṃbe missetvā kataṃ **vaṭṭaloham**, pakatirasataṃbe¹ missetvā kataṃ **ārakūḷam**. Teneva taṃkaraṇena nibbattattā “kittimalohan”ti vuccati. “Jātarūpagatikamevāti vuttattā ārakūḷam suvaṇṇasadisameva āmasitum na vaṭṭati, aññaṃ pana vaṭṭatī”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Keci pana “ārakūḷam anāmasitabbato jātarūpagatikamevāti vuttaṃ, tasmā ubhayampi jātarūpaṃ viya āmasitum na vaṭṭatī”ti vadanti. Paṭhamam vuttoyeva ca attho **gaṇṭhipadakārehi** adhippeto. **Paṭijaggitum vaṭṭatī**ti senāsanapaṭibaddhattā vuttaṃ.

Sāmikānaṃ pesetabbanti sāmikānaṃ sāsanam pesetabban. **Bhinditvā**ti hatthena aggahetvā aññena yena kenaci bhinditvā. **Bherisaṅghā**toti saṅghaṭṭitacammabherī. **Vīṇasaṅghā**toti saṅghaṭṭitacammavīṇā. Cammavinaddhānaṃ bherivīṇānametaṃ adhivacanaṃ. **Tucchapokkharanti** avinaddhacammaṃ bheripokkharaṃ vīṇāpokkharaṇca. **Āropitacammanti** bheri-ādīnaṃ vinaddhanatthāya mukhavaṭṭiyaṃ āropitacammaṃ tato uddharitvā visuṃ ṭhapitacammaṇca. **Onahitum vā**ti bheripokkharādīni cammaṃ āropetvā vinandhitum². **Onahāpetum vā**ti tatheva aññehi vinandhāpetum. **Pārājikappahonakakā**leti akuthitakāle.

1. Rasakatambe (Syā)

2. Vinaddhitum (Syā, Ka)

282. Saṅkamādi bhūmigatikattā na kāyapaṭibaddhaṭṭhāniyanti dukkaṭaṃ vuttaṃ. **Ekapadikasaṅkamoti** khuddakasetu. **Sakaṭamaggasaṅkamoti** sakaṭamaggabhūto mahāsetu. **Ṭhānā cāletunti rajjūṃ** ṭhānā cāletuṃ. **Paṭicchādetabbāti** apanetabbā. Manussitthī, itthisaññitā, kāyasaṃsaggarāgo, tena rāgena vāyāmo, hatthagghāhādisamāpajjananti imānettha pañca aṅgāni.

Kāyasaṃsaggasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Duṭṭhullavācāsikkhāpadavaṇṇanā

283. Tatiye uttarapadalopena chinna-ottappā “chinnikā”ti vuttāti āha “chinnikāti chinna-ottappā”ti.

285. **Yathā yuvā yuvatinti** etena obhāsena nirāsaṅkabhāvaṃ dasseti. **Methunupasañhitāhīti** idam duṭṭhullavācāya sikhāppattalakkhāpadassanam. **Itthilakkhaṇenāti** vuttamattham vivarituṃ¹ “**subhalakkhaṇenā**”ti vuttam. **Na tāva sīsaṃ etīti** “itthilakkhaṇena samannāgatāsī”ti-ādinaṃ vaṇṇabhaṇanam saṃghādisesāpattijanakaṃ hutvā matthakaṃ na pāpuṇāti. Vaṇṇabhaṇanañhi yenākārena bhaṇantassa saṃghādiseso hoti, tenākārena bhaṇantassa sikhāppattaṃ nāma hoti. “Itthilakkhaṇena samannāgatāsīti-ādikaṃ pana duṭṭhullavācassādarāgavasena bhaṇantassa dukkaṭaṃ”ti **gaṇṭhipadesu** vuttam.

Ekādasahi padehi aghaṭṭe sīsaṃ na etīti “animittāsī”ti-ādīhi ekādasahi padehi aghaṭṭe avaṇṇabhaṇanam sīsaṃ na eti, avaṇṇabhaṇanam nāma na hotīti vuttam hoti. **Ghaṭṭepīti** ekādasahi padehi avaṇṇabhaṇane ghaṭṭepi. **Imehi tīhi ghaṭṭeyeva saṃghādisesoti** “sikharaṇī”ti-ādīhi tīhiyeva padehi avaṇṇabhaṇane ghaṭṭeyeva saṃghādiseso passāvamaggassa niyatavacanattā accolārikattā ca. **Animittāsīti**-ādīhi pana aṭṭhahi padehi ghaṭṭe kevalam

1. Visasetuṃ (Syā)

avaṇṇabhaṇanameva sampajjati, na saṁghādiseso, tasmā tāni
thullaccayavatthūnīti keci. Akkosanamattattā dukkaṭavatthūnīti apare.
Paribbājikāvatthusmiṁ viya thullaccayamevettha yuttataraṁ dissati.
Kuñcikapapañālimattanti kuñcikāchiddamattaṁ.

286-287. **Garukāpattinti** bhikkhuniyā kāyasaṁsagge pārājikāpattim
sandhāya vadati. **Hasanto hasantoti** sabhāvadassanattaṁ vuttaṁ.
Ahasantopi vācassadarāgena punappunaṁ vadati, āpattiyeva. **Kāyacittatoti**
hatthamuddāya obhāsantassa kāyacittato samuṭṭhāti.

288. **Tasmā dukkaṭanti** appaṭivijānanahetu dukkaṭaṁ, paṭivijānantiyā
pana akhettapadattā thullaccayena bhavitabbaṁ. Teneva
paribbājikāvatthusmiṁ paṭivijānantiyā thullaccayaṁ vakkhati.

289. **Asaddhammaṁ sandhāyāhāti** “vāpitan”ti imassa
bījanikkhepavacanattā vuttaṁ. **Saṁsīdatīti** vahati pavattati. Atha vā
saṁsīdatīti saṁsīdissati. Manussitthī, itthisaññitā, duṭṭhullavācassādarāgo,
tena rāgena obhāsaṇaṁ, taṅkhaṇaviijānananti imānettha pañca aṅgāni.

Duṭṭhullavācāsikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Attakāmapāricariyasikkhāpadavaṇṇanā

290. Catutthe **cīvaranti** nivāsanādi yaṁ kiñci cīvaraṁ. **Piṇḍapātanti** yo
koci āhāro. So hi piṇḍolyena bhikkhuno patte patanato tattha tattha
laddhabhikkhānaṁ piṇḍānaṁ pāto sannipātoti vā piṇḍapātoti vuccati.
Senāsananti sayanañca āsanañca. Yattha hi vihārādi ke seti nipajjati āsati
nisīdati, taṁ senāsaṇaṁ. Pati eti etasmāti paccayoti āha “**patikaraṇaṭṭhena**
paccayo”ti. Rogassa pati-ayanaṭṭhena vā paccayo, paccanīkagamaṇaṭṭhenāti
attho, vūpasamaṇaṭṭhenāti vuttaṁ hoti. Dhātukkhobhalakkhaṇassa hi
taṁhetukadukkhavedanālakkaṇassa vā rogassa paṭipakkhabhāvo pati-
ayanaṭṭho. **Yassa kassacīti** sappi-ādīsu yassa kassaci. **Sappāyassāti** hitassa

vikāravūpasamenāti adhippāyo. Bhisakkassa kammaṃ tena vidhātābato, tenāha “**anuññātattā**”ti. **Nagaraparikkhārehī**ti nagaraṃ parivāretvā rakkhaṇakehi. Āvāṭaparikkhepo¹ parikhā uddāpo pākāro esikā paligho pākāramatthakamaṇḍalanti satta nagaraparikkhārāti vadanti.

Setaparikkhāroti suvisuddhasilālaṅkāro. Ariyamaggo hi idha “ratho”ti adhippeto. Tassa ca sammāvācādayo alaṅkāraṭṭhena “parikkhāro”ti vuttā.

Cakkavīriyoti vīriyacakko. **Jīvitaparikkhārāti** jīvitassa pavattikāraṇāni.

Samudānetabbāti sammā uddham uddham ānetabbā pariyesitabbā.

Parivāropi hoti antarāyānaṃ parito vāraṇato, tenāha “**jīvita -pa-rakkhaṇato**”ti. Tattha **antaranti** vivaraṃ, okāsoti attho. **Rakkhaṇatoti** verikānaṃ antaraṃ adattvā attano sāmīnaṃ parivāretvā ʔhitasevakā viya rakkhaṇato. **Assāti** jīvitassa. **Kāraṇabhāvatoti** cirappavattiyā kāraṇabhāvato. Rasāyanabhūtaṇhi bhesajjaṃ sucirampi kālaṃ jīvitaṃ pavattetiyeva.

291. **Upacāreti** yattha ʔhito viññāpetuṃ sakkoti, tādise. Kāmo ceva hetu ca pāricariyā ca attho. **Sesaṃ byañjananti**-ādīsu pāliyaṃ “attakāmaṇ”ti padaṃ uddharitvā attano kāmaṃ, attano hetuṃ, attano adhippāyaṃ, attano pāricariyanti cattāro atthā padabhājane vuttā. Tesu paṭhame atthavikappe kāmo ca hetu ca pāricariyā ca attho, sesaṃ adhippāyapadamekaṃ byañjanaṃ paṭhamaviggahahe tadatthassa asambhavabhāvato² niratthakattā. Dutīye pana atthavikappe adhippāyo ca pāricariyā ca attho, kāmo ca hetu cāti sesaṃ padadvayaṃ byañjanaṃ tesam tattha atthābhāvatoti evaṃ cattāri padāni dvinnam viggahānaṃ vasena yojitānīti keci vadanti. **Gaṇṭhipade** ca ayamevattho vutto. **Cūlamajjhima mahāgaṇṭhipadesu** pana “paṭhamasmiṃ atthavikappe kāmo ca hetu ca pāricariyā ca adhippāyattho, sesaṃ methunadhammasaṅkhātena kāmenāti-ādi viggahavākyaṃ akkharavivaraṇamattato byañjanamattam. Dutīye atthavikappe adhippāyo ca pāricariyā ca adhippāyattho, sesaṃ attanā kāmitā icchitāti-ādi viggahavākyaṃ akkharavivaraṇamattato byañjanamattan”ti evamattho

1. Āvāṭagechaparikkhepo (Syā)

2. Asambhavato (Syā)

vutto. “Byañjane ādaraṃ akatvā”ti vacanato ayamevattho idha yuttataroti viññāyati. **Byañjane ādaraṃ akatvāti** iminā hi aṭṭhakathāyaṃ vuttaviggahavasena byañjane ādaraṃ akatvāti ayamattho dīpito.

Idāni yathāvuttamevatthaṃ padabhājanena saṃsanditvā dassetuṃ “**attano kāmaṃ attano hetuṃ attano pāricariyanti hi vutte jānissanti paṇḍitā**”ti-ādi āraddhaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—“attano hetuṃ”ti vutte attano atthāyāti ayamattho viññāyati. “Attano kāmaṃ attano pāricariyan”ti ca vutte kāmena pāricariyāti ayamattho viññāyati. Tasmā attano kāmaṃ attano hetuṃ attano pāricariyanti imehi tīhi padehi attano atthāya kāmena pāricariyā attakāmapāricariyāti ayamatthavikappo vuttoti viññū jānissanti. “Attano adhippāyan”ti vutte pana adhippāyasaddassa kāmitasaddena samānatthabhāvato attano pāricariyanti imassa ca ubhayaviggahasāmaññato attano icchitakāmitaṭṭhena attakāmapāricariyāti ayamatthavikappo dvīhi padehi dassitoti viññū jānissantīti.

Etadagganti esā aggā. Duṭṭhullavācāsikkāpade kiñcāpi methunayācanaṃ āgataṃ, tathāpi taṃ duṭṭhullavācassādarāgavasena vuttaṃ, idha pana attano methunassādarāgavassenāti ayaṃ viseso. **Vinītavatthūsu** “tena hi bhagini aggadānaṃ dehī”ti idaṃ attano atthāya vuttanti veditabbaṃ. Manussitthī, itthisaṇṇitā, attakāmapāricariyāya rāgo, tena rāgena vaṇṇabhaṇanaṃ, taṅkhaṇavijānananti imānettha pañca aṅgāni.

Attakāmapāricariyasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Sañcarittasikkhāpadavaṇṇanā

296. Pañcame paṇḍitassa bhāvo **paṇḍiccaṃ**, ñāṇassetam adhivacanaṃ. **Gatimantāti** ñāṇagatiyā samannāgatā. **Paṇḍitāti** iminā sabhāvañāṇena samannāgatatā vuttā, **byattāti** iminā itthikattabbesu visāradapaññāya. Tenāha “**upāyaññū visārada**”ti. **Medhāvinīti** ṭhānuppattipaññāsankhātāya tasmim atthakicce upaṭṭhite ṭhānaso taṅkhaṇe

eva uppajjanapaññāya samannāgatā. Tenāha ‘**diṭṭhaṃ diṭṭhaṃ karoti**’^{ti}. **Chekā**ti yāgubhattasampādanādīsu nipuṇā. **Uṭṭhānavīriyasampannā**ti kāyikena vīriyena samannāgatā, yathā aññā kusītā nisinnatṭhāne nisinnāva honti, ṭhitatṭhāne ṭhitāva, evaṃ ahutvā vipphārikena cittena sabbakiccam nippādetīti vuttaṃ hoti. **Kumārikāyā**ti nimittatthe bhummaṃ, hetumhi vā karaṇavacanaṃ. Tenāha “**kumārikāya karaṇā**”^{ti}. Āvahanam **āvāho**, pariggahabhāvena dārikāya gaṇhāpanam, tathā dāpanam **vivāho**. Tenāha “**dārakassā**”^{ti}-ādi.

297-298. Bhattapācanaṃ sandhāya **randhāpanam** vuttaṃ, yassa kassaci pācanaṃ sandhāya **pacāpanam** vuttaṃ. Duṭṭhum¹ kulaṃ gatā duggatāti imamatthaṃ dassento “**yattha vā gatā**”^{ti}-ādimāha. Āharaṇam **āhāro**. Na **upāhaṭanti** na dinnaṃ. **Kayo** gahaṇam, **vikkayo** dānam. Tadubhayaṃ saṅgaṇhitvā “**vohāro**”^{ti} vuttaṃ. **Maṇḍitapasādhitoti** ettha bāhirupakaraṇena alaṅkaraṇam **maṇḍanam**, ajjhattikānam kesādīnamyeva saṅghapanaṃ **pasādhanam**.

300. “Abbhutaṃ kātuṃ na vaṭṭatī”^{ti} iminā dukkaṭam hotīti dīpeti. “**Parājītena dātabban**”^{ti} vuttatā adento dhuranikkhepena kāretabbo. Acirakāle adhikāro etassa atthīti **acirakālādhikārikam**, saṅcarittam. “Acirakālācārikan”^{ti} vā pāṭho, acirakāle ācāro ajjhācāro etassāti **acirakālācārikam**.

Kiñcāpi ehibhikkhūpasampannā ceva saraṇagamanūpasampannā ca saṅcarittādipaṇṇattivajjam āpattiṃ āpajjanti, tesam pana na sabbakālikattā te vajjetvā sabbakālānurūpaṃ tantim ṭhapento bhagavā idhāpi ña tticatuttheneva kammena upasampannam bhikkhum dassetuṃ “**tatra yvāyam bhikkhu -pa- ayam imasmim atthe adhippeto bhikkhū**”^{ti} padabhājanam āha, na pana nesam saṅcarittādi-āpajjane abhabbabhāvato. Khīṇāsavāpi hi appassutā kiñcāpi lokavajjam nāpajjanti, paṇṇattiyam pana akovidattā viharakāram kuṭikāram sahāgāram sahaseyyanti evarūpā kāyadvāre āpattiyo āpajjanti, saṅcarittam padasodhammam uttarichappañcavācam bhūtārocananti evarūpā

1. Duṭṭham (Syā)

vacīdvāre āpattiyo āpajjanti, upanikkhattasādiyanavasena manodvāre rūpiyapaṭiggahaṇāpattiṃ āpajjanti.

301. Sañcaraṇaṃ sañcaro, so etassa atthīti sañcarī, tassa bhāvo **sañcarittam**. Tenāha “**sañcaraṇabhāvan**”ti itthipurisānaṃ antare sañcaraṇabhāvanti attho. **Jāyattane jārattaneti** ca nimittatthe bhummaṃ, jāyabhāvatthaṃ jārabhāvatthanti vuttaṃ hoti. **Jāyabhāveti** bhariyabhāvāya. **Jārabhāveti** sāmikabhāvāya. Kiñcāpi imassa padabhājane “jārī bhavissasī”ti itthiliṅgavasena padabhājanaṃ vuttaṃ, jārattaneti pana niddesassa ubhayaliṅgasādhāraṇattā purisaliṅgavasenapi yojetvā atthaṃ dassento “**itthiyā matiṃ purisassa ārocento jārattane ārocetī**”ti-ādimāha. Ettha hi “jāro bhavissasī”ti itthiyā matiṃ purisassa ārocento jārattane āroceti nāma. Pāliyaṃ pana itthiliṅgavaseneva yojanā katā, tadanusārena purisaliṅgavasenapi sakkā yojetunti.

Idāni pāliyaṃ vuttanayenapi atthaṃ dassento “**apicā**”ti-ādimāha. **Pati bhavissasīti** vuttamevatthaṃ “sāmiko bhavissasī”ti pariyāyavacanena visesetvā dasseti. Idañca jārattaneti niddesassa ubhayaliṅgasādhāraṇattā vuttaṃ. **Muhuttikā bhavissasīti** asāmikaṃ sandhāya vuttaṃ, **jārī bhavissasīti** sasāmikaṃ sandhāya. **Antamaso taṅkhaṇikāyapīti** idaṃ nidassanamattanti āha “**etenevupāyenā**”ti-ādi.

303. **Serivihāranti** sacchandacāraṃ. **Attano vasanti** attano āṇaṃ. **Gottanti** gotamagottādikarṃ gottam. **Dhammoti** paṇḍaraṅgaparibbājakādīnaṃ, tesam tesam vā kulānaṃ dhammo. Gottavantesu gottasaddo, dhammacārīsu ca dhammasaddo vattatīti āha “**sagottehī**”ti-ādi. Tattha **sagottehīti** samānagottehi, ekavaṃsajātehi attho. **Sahadhammikehīti** ekassa satthusāsane sahacaritabbadhammehi, samānakuladhammehi vā. Tenevāha “**ekaṃ satthāran**”ti-ādi. Tattha “ekaṃ satthāraṃ uddissa pabbajitehi”ti iminā paṇḍaraṅgaparibbājakādayo vuttā. **Ekagaṇapariyāpannehīti** mālākārādi-ekagaṇapariyāpannehi.

Sasāmikā **sārakkhā**. Yassā gamane raññā daṇḍo ṭhapito, sā **saparidaṇḍā**. **Pacchimānaṃ dvinnanti** sārakkhasaparidaṇḍānaṃ micchācāro hoti tāsāṃ sasāmikabhāvato. **Na itarāsanti** itarāsāṃ māturakkhitādīnaṃ aṭṭhannaṃ purisantaragamane natthi micchācāro tāsāṃ asāmikabhāvato. Yā hi sāmikassa santakaṃ phassaṃ thenetvā paresaṃ abhiratiṃ uppādentī, tāsāṃ micchācāro, na ca mātādayo tāsāṃ phasse issarā. Mātādayo hi na attanā¹ phassānubhavanatthaṃ tā rakkhanti, kevalaṃ anācāraṃ nisedhentā purisantaragamanāṃ tāsāṃ vārentī. Purisassa pana etāsu aṭṭhasupi hotiyeva micchācāro mātādihi yathā purisena saddhiṃ saṃvāsāṃ na kappeti, tathā rakkhitattā paresaṃ rakkhitagopitaṃ phassaṃ thenetvā phuṭṭhabhāvato.

Dhanena kītāti bhariyabhāvatthaṃ dhanena kītā. Tenāha “**yasmā panā**”ti-ādi. **Bhogenāti** bhogahetu. Bhogattañhi vasantī “bhogavāsini”ti vuccati. **Labhitvāti** yo naṃ vāseti, tassa hatthato labhitvā. Udakapattaṃ āmasitvā gahitā **odapattakini**. Tenāha “**ubhinnan**”ti-ādi. **Dhajena āhaṭāti** ettha dhajayogato senāva dhajasaddena vuttā, ussitaddhajāya senāya āhaṭāti vuttaṃ hoti. Tenāha “**ussitaddhajāyā**”ti-ādi.

305. **Bahiddhā vimaṭṭhaṃ nāma hotīti** aññattha ārocitaṃ nāma hoti. **Taṃ kiriyaṃ sampādessatīti** tassā ārocetvā taṃ kiccaṃ sampādetu vā mā vā, taṃkiriyaṃsampādanē yogyataṃ sandhāya vuttaṃ. Dārakaṃ dārakañca ajānāpetvā tesāṃ mātāpitu-ādīhi mātāpitu-ādīnaṃyeva santikaṃ sāsane pesitepi haraṇavīmaṃsanapaccāharaṇasaṅkhātāya tivaṅgasampattiyaṃ saṃghādiseso hotiyevāti daṭṭhabbaṃ. Yaṃ uddissa sāsanaṃ pesitaṃ, taṃyeva sandhāya tassā mātu-ādīnaṃ ārocite vatthuno ekattā mātu-ādayopi khettamevāti khettameva otiṇṇabhāvaṃ dassetuṃ “**buddhaṃ paccakkhāmi**”ti-ādi udāhaṭaṃ. **Iminā sametīti** etthāyamadhippāyo—yathā sayāṃ anārocetvā aññena antevāsi-ādīnā ārocāpentassa visaṅketo natthi, evaṃ tassā

1. Attano (Syā)

sayam anāroce tvā ārocanattham mātu-ādīnam vadantassapi natthi
visaṅketoti. Gharam nayatīti **gharaṇī**. **Mūlaṭṭhānaṇca vassenā**ti ettha
purisassa mātu-ādayo sāsanapesane mūlabhūtattā “mūlaṭṭhā”ti vuccanti.
Dhāturakkhitāya mātā bhikkhum paḥiṇatīti ettha attano vā dhītu santikam
“itthannāmassa bhariyā hotū”ti bhikkhum paḥiṇati, purisassa vā santikam¹
“mama dhītā itthannāmassa bhariyā hotū”ti paḥiṇatīti gahetabban. Esa nayo
sesesupi. **Pubbe vuttanayattā**ti paṭhamasamghādisese vuttanayattā.

338. **Ettova pakkamatī**ti puna āgantvā āṇāpakassa anāroce tvā tatoyeva
pakkamati. **Aññena karaṇīyenā**ti gamanahetuvissuddhidassanattam vuttam.
Teneva pana karaṇīyena gantvāpi kiñci anārocento **na vīmaṇsati** nāma.
Anabhinanditvāti idam tathā paṭipajjamānam sandhāya vuttam. Satipi
abhinandane sāsanam anārocento pana **na vīmaṇsati** nāma. **Tatīyapade**
vuttanayenāti “so tassā vacanam anabhinanditvā”ti-ādīnā vuttanayena.
Vatthugaṇanāyāti sambahulānam itthipurisānam samabhāve sati dvinnam
dvinnam itthipurisavatthūnam gaṇanāya. Sace pana ekato adhikā honti,
adhikānam gaṇanāya āpattibhedo veditabbo.

339-340. Pāliyam catutthavāre asatipi “gacchanto na sampādeti
āgacchanto visamvādeti, anāpattī”ti idam atthato āpannamevāti katvā vuttam
“catutthe anāpattī”ti. **Kārukānanti** vaḍḍhakī-ādīnam. Tacchaka-
ayokāratantavāyaraḥajanhāpitakā pañca kāravo “kārukā”ti vuccanti.
Evarūpena -pa- **anāpattī**ti tādīsam gihiveyyāvaccampi na hotīti katvā
vuttam.

Kāyato samuṭṭhātīti paṇṇattim vā alamvacanīyabhāvaṃ vā ajānantassa
kāyato samuṭṭhātī. **Vācato samuṭṭhātī**ti etthāpi ese va nayo. **Kāyavācato**
samuṭṭhātīti paṇṇattim jānitvā alamvacanīyabhāvaṃ ajānantassapi
kāyavācato samuṭṭhātīti veditabban. **Alamvacanīyā hontī**
desacārittavasena paṇṇadānādinā pariccattā honti.

1. Purisassa vā tassa ñātakānam vā santikam (Syā)

Paṇṇattim pana jānitvāti ettha alaṃvacanīyabhāvaṃ vāti ca daṭṭhabbāṃ. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ**¹ “tadubhayaṃ pana jānitvā etheva tīhi nayehi samāpajjantassa tāneva tīhi tadubhayaajānanacittena sacittakāni hontī”ti vuttaṃ. Tasmā **paṇṇattijānanacittenā**ti etthāpi tadubhayaajānanāṃ vattabbāṃ. Bhikkhum aajānāpetvā attano adhippāyaṃ paṇṇe likhitvā dinnāṃ harantassapi āpatti hoti, imassa sikkhāpadassa acittakattāti na gahetabbāṃ. Pāliyaṃ pana “ārocetī”ti vuttattā aṭṭhakathāyaṃ ca tattha tattha ārocanasseva dassitattā kāyena vā vācāya vā ārocentasseva āpatti hotīti gahetabbāṃ.

341. **Duṭṭhullādīsupīti ādi**-saddena sañcarittampi saṅgaṇhāti. Ettha pana kiñcāpi itthī nāma manussitthī, na yakkhī, na petī, na tiracchānagatā, puriso nāma manussapuriso, na yakkhoti-ādi na vuttaṃ, tathāpi manussajātikāva itthipurisā idha adhippetā. Tasmā yesu sañcarittāṃ samāpajjati, tesāṃ manussajātikatā, na nālaṃvacanīyatā, paṭiggaṇhanavīmaṃsanapaccāharaṇānīti imānettha pañcaṅgāni.

Sañcarittasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Kuṭikārasikkhāpadavaṇṇanā

342. Chaṭṭhe **ettakenā**ti ettakena dāru-ādinā. **Aparicchinnappamāṇāyoti** aparicchinnadāru-ādippamāṇāyo, **mūlacchejjāya purisaṃ yācitum na vaṭṭatī**ti parasantakabhāvato mocetvā attanoyeva santakāṃ katvā yācitum na vaṭṭati. Evaṃ mūlacchejjāya aññātaka-appavāritatṭhānato yācantassa aññātakaviññattiyā dukkaṭaṃ. Dāsaṃ attano atthāya sādiyantassapi dukkaṭameva “dāsīdāsapaṭiggahaṇā paṭivirato hotī”ti² vacanato. Ñātakapavāritatṭhānato pana dāsaṃ mūlacchejjāya yācantassa sādiyanavasena dukkaṭaṃ. **Sakakammaṃ na yācitabbāti** pāṇātipātasikkhāpadarakkhaṇatthaṃ vuttaṃ. **Aniyametvāpi na yācitabbāti** manussānaṃ aññathā gāhassapi sambhavato vuttaṃ, suddhacittena pana hatthakammaṃ yācantassa āpatti nāma natthi.

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 133 piṭṭhe.

2. Dī 1. 5, 60 piṭṭhesu.

Sabbakappiyabhāvadīpanatthanti sabbaso kappiyabhāvadīpanattham. **Mūlaṃ dethāti vattum vaṭṭatī** yasmā mūlaṃ dassāmāti tehi paṭhamam vuttattā viññatti na hoti, yasmā ca mūlanti bhaṇitaṃ sāmāññavacanato akappiyavacanam na hoti, tasmā mūlaṃ dethāti vattum vaṭṭati.

Anajjhāvutthakanti apariggahitaṃ. **Akappiyakahāpaṇādi na dātabbanti** kiñcāpi akappiyakahāpaṇādiṃ asādiyantena kappiyavohārato dātum vaṭṭati, tathāpi sāruppaṃ na hoti. Manussā ca etassa santakam kiñci atthīti viheṭhetabbaṃ maññantīti akappiyakahāpaṇādidānaṃ paṭikkhittaṃ. **Tatheva pācetvā** hatthakammavaseneva pācetvā. “Kiṃ bhante”ti ettakepi pucchite yadathāya pavīṭho, taṃ kathetum vaṭṭati pucchitapañhattā.

Vattanti cārittaṃ, āpatti pana na hotīti adhippāyo. **Kappiyaṃ kārāpetvā paṭiggahetabbānīti** sākhāya laggarajasmim patte patitepi sākhā chinditvā khāditukāmatāyapi sati sukhaparibhogattham vuttaṃ. **“Nadim vā -pa- āharā”**ti **vattum vaṭṭatī**ti apariggahitattā vuttaṃ. **Gehato -pa- paribhuñjitabbanti** pariggahita-udakattā viññattiyā dukkaṭam hotīti adhippāyo. **Alajjīhi -pa- na kāretabbanti** idaṃ uttaribhaṅgādhikārattā ajjhoharaṇīyam sandhāya vuttaṃ. Bāhiraparibhogesu pana alajjīhipi hatthakammam kāretum vaṭṭatīti.

Goṇam pana -pa- āharāpetum na vaṭṭatīti attano atthāya mūlacchejjasena āharāpetum na vaṭṭati. **Āharāpentassa dukkaṭanti** aññātakaviññattiyā dukkaṭam. Attano atthāya sādīyanepi dukkaṭameva “hatthigavāssavaḷavapaṭiggahaṇā paṭivirato hotī”ti¹ vuttattā. Tenevāha **“ñātakapavāritatṭhānatopi mūlacchejjāya yāciturū na vaṭṭatī”**ti. **Rakkhitvāti** yathā corā na haranti, evaṃ rakkhitvā. **Jaggitvāti** tiṇadānādīhi jaggitvā. **Na sampatṭicchitabbanti** attano atthāya goṇe sādīyanassa paṭikkhittattā vuttaṃ.

Sakaṭam dethāti -pa- vaṭṭatīti mūlacchejjasena sakaṭam dethāti vattum na vaṭṭati. **Tāvakālikam vaṭṭatī**ti tāvakālikam katvā sabbattha yāciturū vaṭṭati. Valli-ādīsu ca parapariggahitesu eseṇa nayoti

1. Dī 1. 5, 61 piṭṭhesu.

yojetabbaṃ. **Garubhaṇḍappahonakesuyeva ca valli-ādisūti** ettha **ādi**-saddena veḷumuñjapabbajatiṇamattikānaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. Yaṃ pana vatthuvaseṇa appaṃ hutvā agghavasena mahantaṃ haritālahiṅgulakādi, taṃ garubhaṇḍaṃ appahontampi yācituṃ na vaṭṭatīti vadanti.

Sāti viññattiṃ parāmasati. Sā ca idha parikathādinā yena kenaci adhippāyaviññāpanaṃ viññattīti gahetabbā. Tenāha “**sabbena sabbā**”ti, sabbappakārenāti attho. Tena “parikathādivasenapi viññāpanaṃ na vaṭṭatī”ti dīpeti. Parikathobhāsanimittakammampi hi cīvarapiṇḍapātesu dvīsu paccayesu na vaṭṭati. Idāni senāsanapaccaye adhippetam viññattiṃ parikathādīhi visesetvā dassento “**āhara dehīti viññattimattameva na vaṭṭatī**”ti āha. **Parikathobhāsanimittakammāni vaṭṭantīti** ettha **parikathā** nāma pariyāyena kathanam ‘bhikkhusaṃghassa senāsaṇaṃ sambādhā’ti-ādivaṇaṃ. **Obhāso** nāma ujukameva akathetvā yathā adhippāyo vibhūto hoti, evaṃ obhāsaṇaṃ, ‘upāsakā tumhe kuhiṃ vasathāti, pāsāde bhanteti, bhikkhūnaṃ pana upāsakā pāsādo na vaṭṭatī’ti-ādivaṇaṃ. **Nimittakammaṃ** nāma paccaye uddissa yathā adhippāyo viññāyati, evaṃ nimittakammaṃ, senāsanatthaṃ bhūmiparikammādīni karontassa “kiṃ bhante karosi, ko kārāpetī”ti vutte “na kocī”ti-ādivaṇaṃ.

Idāni gilānapaccaye viññatti-ādikaṃ sabbampi vaṭṭatīti dassento āha “**gilānapaccaye panā**”ti-ādi. Tathā uppannaṃ pana bhesajjaṃ roge vūpasante paribhuñjituṃ vaṭṭati, na vaṭṭatīti? Tattha vinayadharā “bhagavatā rogasīseṇa paribhogassa dvāraṃ dinnam, tasmā arogakālepi paribhuñjituṃ vaṭṭati, āpatti na hotī”ti vadanti. Suttantikā pana “kiñcāpi āpatti na hoti, ājīvaṃ pana kopeti, tasmā sallekhaṇḍapattiyam iṭṭhassa na vaṭṭati, sallekham kopeti”ti vadanti. **Ukkamantīti** apagacchanti.

344. Maṇi kaṇṭhe assāti **maṇikaṇṭho**, maṇinā upalakkhito vā kaṇṭho assāti **maṇikaṇṭho**ti majjhapaḍalopīsamāso daṭṭhabbo. **Devavaṇṇanti** devatabhāvaṃ. **Pasannākāraṇti** pasannehi kātābbakiccaṃ, kāyaveyyāvaccasaṅkhātāṃ upaṭṭhānanti vuttaṃ hoti. Maṇiyācanāya tassa

anāgamanena attano vadḍhi hotīti vuttaṃ “maṇinā me attho”ti,
mantapadanīhārena vā tathā vuttanti daṭṭhabbāṃ.

345. **Vattamānasamīpeti** vattamānassa samīpe atīte. **Evam vattum labbhatīti** “āgatosī”ti vattabbe vattamānasamīpattā “āgacchasī”ti evaṃ vattamānavohārena vattum labbhati. Lakkhaṇaṃ panettha saddasatthānusārato veditabbāṃ. **So eva nayoti** “āgatomhī”ti vattabbe “āgacchāmī”ti ayampi vattamānasamīpe vattamānavohāroti dasseti.

348-349. Yasmā pana na sakkā kevalaṃ yācanāya kiñci kātuṃ, tasmā “sayam yācitakehi upakaraṇehī”ti adhippāyattho vutto. Uddhaṃmukhaṃ littā **ullittā**, adhomukhaṃ littā **avalittā**. Yasmā pana uddhaṃmukhaṃ limpantā yebhuyyena anto limpanti, adhomukhaṃ limpantā ca bahi, tasmā vuttaṃ “**ullittāti antolittā, avalittāti bahilittā**”ti. Tattha **ullittā** nāma ṭhapetvā tulāpiṭṭhasaṅghātavātapānadhūmachiddādibhedam alepokāsaṃ avasese lopokāse kuṭṭhehi saddhim ghaṭetvā chadanassa anto sudhāya vā mattikāya vā littā. **Avalittā** nāma vuttanayeneva chadanassa bahi littā. **Ullittāavalittā** nāma tatheva chadanassa anto ca bahi ca littā.

Byañjanaṃ sametīti “kārayamānenā”ti hetukattuvasena uddiṭṭhapadassa “kārapentenā”ti hetukattuvaseneva niddesassa katattā byañjanaṃ sameti. Yadi evaṃ “karonto vā kārapento vā”ti kasmā tassa padabhājanaṃ vuttanti āha “**yasmā panā**”ti-ādi. “Attanā vipakataṃ parehi pariyosāpetī”ti-ādivacanato “**karontenapi idha vuttanayeneva paṭipajjitabban**”ti vuttaṃ. Tattha **idha vuttanayenevāti** imasmiṃ sikkhāpade vuttanayeneva. **Ubhopeteti** kārakakārāpakā. **Kārayamānenāti imināva padena saṅgahitāti** kathaṃ saṅgahitā. Na hi kārayamāno karonto nāma hoti, evaṃ panettha adhippāyo veditabbo—yasmā karontenapi kārayamānenapi idha vuttanayeneva paṭipajjitabbāṃ, tasmā kārayamānena evaṃ paṭipajjitabbanti vutte pageva karontenāti idaṃ atthato āgatamevāti “kārayamānenā”ti bhagavatā vuttaṃ. Tato “kārayamānenā”ti vutte sāmattihiyato labbhamānopi attho teneva saṅgahito nāma hotīti.

Byañjanam vilomitam bhaveyyāti yasmā “kārayamānenā”ti imassa “karontenā”ti idam pariāyavacanam na hoti, tasmā karontena vā kārapentena vāti padatthavasena niddese kate byañjanam viruddham bhaveyyāti adhippāyo. **Atthamattamevāti** padatthato sāmattihiyato ca labbhamānam atthamattameva.

Uddeso uddisitabbo. **Abbohārikanti** appamānam. “Āyāmato ca vitthārato cā”ti avatvā vikappatthassa **vā**-saddassa vuttattā ekatobhāgena vaḍḍhitepi āpattiyevāti dassento “**yo panā**”ti-ādimāha. **Tihatthāti** vaḍḍhakīhatthena tihatthā. **Pamāṇayutto mañcoti** pakativadatthiyā navavidatthippamāṇo mañco. **Pamāṇikā karetabbāti** ukkaṭṭhappamānam sandhāya vuttattā ukkaṭṭhappamāṇayuttāva kuṭi adesitavatthukā na vaṭṭati, pamāṇato pana ūnatarā adesitavatthukāpi vaṭṭatīti kassaci sandeho siyāti taṇnivattanattham “**pamāṇato ūnatarampī**”ti-ādi vuttam. Tattha **pamāṇato ūnataranti** pāliyam vuttappamāṇato ūnataram. Pacchimena pamāṇena catuhatthato ūnatarā kuṭi nāma na hotīti catuhatthato paṭṭhāya kuṭilakkhaṇappattam kuṭim dassetuṃ “**catuhattham pañcahatthampī**”ti vuttam. **Kalalalepoti** kenaci silesena katalepo, tambamattikādikalalalepo vā. **Alepo evāti** abbohārikāyevevāti adhippāyo. **Piṭṭhasaṅghāto** dvārabāhā. **Oloketvāpīti** apaloketvāpi, apalokanakammavasenapi kātuṃ vaṭṭatīti adhippāyo.

353. Yathā sīhādīnam gocarāya pakkamantānam nibaddhagamanamaggo na vaṭṭati, evam hatthīnampi nibaddhagamanamaggo na vaḍḍati. **Etesanti** sīhādīnam. **Cāribhūmīti** gocarabhūmi. **Na gahitāti** na vāritāti adhippāyo. **Ārogyatthāyāti** nirupaddavatthāya. **Sesānīti** pubbaṇṇanissitādīni. **Pubbaṇṇanissitanti** ettha pubbaṇṇaviruhanaṭṭhānam pubbaṇṇasaddena gahitam. Tenāha “**sattannam dhaññānam -pa- thitan**”ti. Abhihananti etthāti **abbhāghātām**. “Verigharan”ti vuttamevattham vibhāvetuṃ “**corānam māraṇatthāya katan**”ti vuttam. **Dhammagandhikāti** hatthapādādichindanagandhikā¹.

1. Dhammagandhikāti hatthapādādichindanagandhikā (Syā)

Āvijjituṃ¹ na sakkā hotīti chindataṭṭhādisambhavato na sakkā hoti āvijjituṃ. **Pācinanti²** kuṭivattthusāmantā cinitabba-adhiṭṭhānam. Kiñcāpi idha pubbapayogasahapayogānam adinnādāne viya viseso natthi, tathāpi tesam vibhāgena dassanam chinditvā puna kātabbāti ettha kuṭiyā bhedanaparicchedadassanattham katam. **Tadatthāyāti** tacchanatthāya. **Evam katanti** adesitavattthum pamāṇāṭikkantam vā katam. Dārunā katam kuṭṭam etthāti **dārukuṭṭikā**, kuṭi. **Silākuṭṭikanti** ādisupi eseva nayo. **Paṇṇasālanti** bahi paṇṇehi chādetabbam ullittāvalittam kuṭimeva vadati. Tenevāha “**sabhitticchadanam limpissāmī**”ti.

Antolepeneva niṭṭhāpetukāmam sandhāya “**antolepe vā**”ti-ādi vuttam. **Bahilepe vāti** etthāpi eseva nayo. Tasmim dvārabaddhe vā vātapāne vā ṭhapiteti yojetabbam. **Tassokāsanti** tassa dvārabaddhassa vā vātapānassa vā okāsam. **Puna vadḍhetvā vāti** pubbeva ṭhapitokāsam khuddakam ce, bhedanena puna vadḍhetvā. **Lepo na ghaṭiyatīti** pubbe dinnalepo dvārabaddhena vā vātapānena vā saddhim na ghaṭiyati, ekābaddham hutvā na tiṭṭhatīti vuttam hoti. **Tanti** dvārabaddham vā vātapānam vā. **Paṭhamameva saṃghādisesoti** lepakiccassa niṭṭhitattā dvārabaddham vā vātapānam vā ṭhapanato pubbeyeve saṃghādiseso. **Atthaṅgulamattena appattacchadanam katvāti** ettha evam me āpatti na siyāti bhittiyam vā chadane vā ekaṅgulamattampi okāsam lepena aghaṭetvā ṭhapeti, vaṭṭatīti vadanti. Mattikākuṭṭameva mattikālepasāṅkhyam gacchatīti āha “**sace mattikāya kuṭṭam karoti, chadanalepena saddhim ghaṭane āpatti**”ti. **Ubhinnaṃ anāpattīti** purimassa lepassa aghaṭitattā dutiyassa attuddesikatāsambhavato ubhinnaṃ anāpatti, tasmā vināpi vattasīsena tena anāṇatto tassa karomīti karoti, ubhinnaṃ anāpattiyeva. Sace tena āṇatto karoti, mūlaṭṭhasseva āpatti.

354. **Chattimsa catukkāni** nāma “bhikkhu kuṭim karotī”ti-ādimhi paṭhamavāre adesitavattthukacatukkam desitavattthukacatukkam pamāṇāṭikkantacatukkam pamāṇikacatukkam adesitavattthukappamāṇāṭikkantacatukkam

1. Āvijjhitum (Syā)

2. Pāciraṇti (Syā)

desitavatthukappamāṇikacatukkanti cha catukkāni, evaṃ samādisativārādisupi pañcasūti chattimsa. **Āpattibhedadassanattam vuttānī**ti “sārambhe ce bhikkhu vatthusmiṃ aparikkamane”ti avisesena mātikāya vuttattā sārambha-aparikkamanesupi saṃghādisesova siyāti micchāgāhanivattanattam sārambhe aparikkamane ca dukkaṭam, adesitavatthukatāya pamāṇātikkantatāya ca saṃghādisesoti evaṃ āpattibhedadassanattam vuttāni.

355-361. “Dvīhi saṃghādisesehī”ti vattabbe vibhattibyattayena ca vacanabyattayena ca **dvinnam saṃghādisesenā**ti vuttanti āha “**dvīhi saṃghādisesehi -pa- attho veditabbo**”ti. “Aññassa vā dātabbā”ti vuttattā vipakataṃ kuṭim labhitvā attano atthāya karontassapi ādito paṭṭhāya akatattā anāpattiyevāti vadanti. **Apacinitabbāti** viddhamsetabbā. **Bhūmisamam katvāti** kuṭivatthusamam katvā.

364. **Nahettha lepo ghaṭiyatī**ti chadanalepassa abhāvato vuttam, visumyeva anuññātattā pana sacepi leṇassa anto uparibhāge cittakammādikaraṇattam lepaṃ denti, vaṭṭatiyeva. Lepadānavasena akatā iṭṭhakādiguhā guhā nāmāti **gaṇṭhipadesu** vuttam. **Ṭiṇehi vā paṇṇehi vā chādita kuṭikāva vuttāti** “kukkuṭacchikageham vaṭṭatī”ti vatvā “chadanam daṇḍakehī”ti-ādinā puna tam dassenteḥi ṭiṇapaṇṇacchadanā kuṭikāva vuttā. **Chadanam daṇḍakehi jālabandham katvāti** chadanam dīghato tiriyato ca ṭhapitadaṇḍakehi jālam viya bandhitvā. **Ogumphetvāti** ṭiṇādim viddhamsetvā. **Bhittilepena saddhim lepe ghaṭiteti** ettha ullittāvalittabhāvassa chadanam sandhāya vuttattā sacepi bhittilepena anattiko hoti, chadanalepe samantato bhittiyā appamattakenapi ghaṭite bhittilepena vināpi āpattiyevāti vadanti. Upacikāmocanattameva heṭṭhā pāsāṇakuṭṭam katvā tam alimpitvā upari limpati, lepo na ghaṭiyati nāma, **anāpattiyevāti** iminā aṭṭhakathāvacanena tam na sameti. Tattha keci vadanti “bhittim alimpitukāmatāya abhāvato chadanalepe pāsāṇakuṭṭena saddhim ghaṭitepi tattha anāpatti vuttā”ti, tampi na yuttam. “Upacikāmocanattamevā”ti hi vuttattā pāsāṇakuṭṭe puna limpitukāmatāya abhāvoyeva viññāyati, teneva “tam

alimpitvā”ti vuttaṃ. Tasmā “ullittādibhāvo -pa- chadanameva sandhāya vutto”ti idaṃ satipi bhittilepe chadanalepena vinā āpatti na hotīti chadanalepassa padhānabhāvadassanattthaṃ vuttaṃ, na pana bhittilepena vināpi āpatti hotīti dassanattthanti vadanti, idameva cettha yuttataranti amhākaṃ khanti. **Etthāti** tiṇakuṭikāya.

Ettha ca tiṇakuṭikāya eva sabbathā anāpattibhāvassa dassanaṃ **parivārapāliṃ** ānetvā tiṇakuṭikāya sārambhādipaccayāpi anāpattibhāvo sukhena sakkā sādhetunti kataṃ. Tiṇakuṭikāya ca sabbathā anāpattibhāve sādHITE teneva nayena leṇaguhādīsipi sārambhādipaccayāpi anāpattibhāvo sakkā viññātunti. Teneva “**yaṃ panā**”ti-ādi vuttaṃ. Tathā hi tiṇakuṭikāya sārambhādipaccayāpi anāpattibhāve sādHITE teneva nayena aññassattthāya karontassapi sārambhādipaccayāpi anāpattibhāvo atthato dassitoyeva hoti. Evañca sati bhikkhu samādisitvā pakkamati “kuṭiṃ me karoTHā”ti, samādisati ca desitavattHukā ca hotu anārambhā ca saparikkamanā cāti, tassa kuṭiṃ karonti adesitavattHukaṃ sārambhāṃ aparikkamanāṃ. “Āpatti kārūkānaṃ tiṇṇaṃ dukkaṭānaṃ”ti pāliyaṃ aññassattthāya karontassapi sārambhādipaccayāpi dukkaṭaṃ kasmā vuttanti imaṃ codanaṃ manasi nidhāya “**yaṃ pana -pa- akaraṇapaccayā vuttan**”ti idaṃ vuttaṃ. Ayañhettha adhippāyo—aññassattthāya karontassapi sārambhādipaccayāpi anāpattiyeva. “Āpatti kārūkānaṃ tiṇṇaṃ dukkaṭānaṃ”ti idaṃ pana aññassattthāya karontassa na sārambhādipaccayā āpattidassanattthaṃ vuttaṃ, kiñcarahi yathāsamādiṭṭhāya¹ akaraṇapaccayā āpattidassanattthanti. Yasmā bahūsu potthakesu satasodhitasammate ca purāṇapotthake ayameva pāṭhakkamo dissati, tasmā yathādiṭṭhapāṭhānukkamenevettha attho pakāsito. Katthaci potthake pana “kuṭilakkhaṇappattampi kuṭiṃ **-pa-** anāpattī”ti imassānantaraṃ “**yaṃ panā**”ti-ādi pāṭhaṃ likhanti, evañca sati tattha adhippāyo pākāṭoyeva. **Anāpattīti vatvāti** uposathāgārañca bhavissati, ahañca vasissāmīti-ādīsu vāsāgarattthāya eva aniyamittā anāpattīti vatvā.

1. Yathāsamādiṭṭhāya (Syā, Ka)

Pamāṇātikkantakuṭikaraṇalakkhaṇā kiriyāyeva, adesitavatthumūlikāyapi āpattiyā aṅgaṃ hoti pamāṇātikkantamūlikāyapi, tadubhayaṃ ekato katvā “kiriyākiriyaṭo”ti vuttaṃ. Vatthuṃ adesāpetvā pamāṇayuttaṃ kuṭim karontassapi vatthuṃ desāpetvā akiriyāya kuṭikaraṇakiriyāya ca samuṭṭhānato kiriyākiriyaṭova samuṭṭhātīti veditabbaṃ. **Acittakanti** paṇṇatti-ajānanacittena acittakaṃ. Ullittādīnaṃ aññataratā, heṭṭhimappamāṇasambhavo, adesitavatthutā, pamāṇātikkantatā, attuddesikatā, vāsāgaratā, lepaghaṭṭanāti imānettha cha vā satta vā aṅgāni.

Kuṭikārasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Vihārakārasikkhāpadavaṇṇanā

365. Sattame **evaṃnāmake nagareti** kosambīnāmake. Tassa kira nagarassa āramapokkharāṇī-ādīsu tesu tesu ṭhānesu kosambarukkhāva ussannā ahesuṃ, tasmā kosambīti saṅkhyāṃ agamāsi. Kusumbassa nāma isino assamato avidūre māpitattāti eke. Idaṃ vuttaṃ hoti—kusumbassa isino nivāsabhūmi kosambī, tassa ca avidūre bhavattā nagaraṃ kosambīti saṅkhyāṃ gatanti. **Ghositanāmakena kira seṭṭhinā so kāritoti** ettha ko ghositaseṭṭhi, kathañcānena so āramo kāritoti? Pubbe kira addilaraṭṭhaṃ nāma ahosi. Tato kotūhalako nāma daliddo chātakabhayaena saputtadāro subhikkhaṃ raṭṭhaṃ gacchanto puttaṃ vahituṃ asakkonto chaḍḍetvā agamāsi. Mātā nivattitvā taṃ gahetvā gatā. Te ekaṃ gopālakagāmaṃ pavisiṃsu. Gopālakānañca tadā bahupāyāso paṭiyatto hoti, tato pāyāsaṃ labhitvā bhuñjiṃsu. Atha so puriso bahutaraṃ pāyāsaṃ bhutto jīrāpetuṃ asakkonto rattibhāge kālaṃ katvā tattheva sunakhiyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gahetvā kukkuro jāto, so gopālakassa piyo ahosi. Gopālako ca paccekabuddhaṃ upaṭṭhāti. Paccekabuddhopi bhattakiccakāle kukkurassa ekaṃ piṇḍaṃ deti. So paccekabuddhe sinehaṃ uppādetvā gopālakena saddhiṃ paṇṇasālampi gacchati,

gopālake asannihite bhattavelāyaṃ sayameva gantvā kālārocanatthaṃ paṇṇasāladvāre bhussati, antarāmaggepi caṇḍamige disvā bhussitvā palāpeti. So paccekabuddhe mudukena cittena kālaṃ katvā devaloke nibbatti. Tatrāssa “ghosakadevaputto” tveva nāmaṃ ahosi.

So devalokato cavitvā kosambiyaṃ ekasmiṃ kulaghare nibbatti. Taṃ aputtako kira seṭṭhi tassa mātāpitūnaṃ dhanam datvā puttam katvā aggahesi. Atha attano putte jāte sattakkhattuṃ ghātāpetuṃ upakkami. So puñṇavantatāya sattasupi ṭhānesu maraṇam appatvā avasāne ekāya seṭṭhidhītāya veyyattiyena laddhajīviko aparabhāge pitu accayena seṭṭhiṭṭhānam patvā ghoṣitaseṭṭhi nāma jāto. Aññepi kosambiyaṃ kukkuṭaseṭṭhi, pāvāriyaseṭṭhīti dve seṭṭhino atthi, iminā saddhim tayo ahesuṃ.

Tena ca samayena tesam sahāyakānaṃ seṭṭhīnaṃ kulūpakā pañcasatā isayo pabbatapāde vasiṃsu. Te kālena kālaṃ loṇambilasevanatthaṃ manussapatham āgacchanti. Athekasmiṃ vāre gimhasamaye manussapatham āgacchantā nirudakam mahākantāram atikkamitvā kantārapariyosāne mahantaṃ nigrodharukkham disvā cintesuṃ “yādiso ayaṃ rukkho, addhā ettha mahesakkhāya devatāya bhavitabbaṃ, sādhu vatassa, sace no pānīyaṃ vā paribhojanīyaṃ vā dadeyyā”ti. Devatā isīnaṃ ajjhāsayaṃ viditvā “imesaṃ saṅgamaṃ karissāmi”ti attano ānubhāvena viṭapantarato naṅgalasīsamattaṃ udakadhāraṃ pavattesi. Isigaṇo rajatakkhandhasadisam udakavaṭṭiṃ disvā attano bhājanehi udakam gahetvā paribhogam katvā cintesi “devatāya amhākam paribhogudakam dinnam, idam pana agāmakam mahāraññaṃ, sādhu vatassa, sace no āhārampi dadeyyā”ti. Devatā isīnaṃ upakappanavasena dibbāni yāgukhajjakādīni datvā santappesi.

Isayo cintayimsu “devatāya amhākam paribhogudakampi bhojanampi sabbaṃ dinnam, sādhu vatassa, sace no attānaṃ dasseyyā”ti. Devatā tesam ajjhāsayaṃ viditvā upaḍḍhakāyaṃ dassesi. Devate mahatī te sampatti, kiṃ kammaṃ katvā imaṃ sampattiṃ adhigatāsīti. Nātimahantaṃ parittakam kammaṃ katvāti. Upaḍḍhuposathakammaṃ nissāya hi devatāya sampatti laddhā.

Anāthapiṇḍikassa kira gehe ayaṃ devaputto kammakāro ahosi. Seṭṭhissa hi gehe uposathadivasesu antamaso dāsakammakāre upādāya sabbo jano uposathiko hoti. Ekadivasaṃ ayaṃ kammakāro ekakova pāto uṭṭhāya kammantaṃ gato. Mahāseṭṭhi nivāpaṃ labhamānamanusse sallakkhento etassevekassa araṇṇaṃ gatabhāvaṃ ñatvā assa sāyamāsathāya nivāpaṃ adāsi. Bhattakāradāsī ekasseva bhantaṃ pacitvā araṇṇato āgatassa bhantaṃ vaḍḍhetvā adāsi. Kammakāro cintayi “aṇṇesu divasesu imasmim̐ kāle gehaṃ ekasaddaṃ ahosi, ajja ativiya sannisinnaṃ, kiṃ nu kho etaṃ”ti. Tassa sā ācikkhi “ajja imasmim̐ gehe sabbe manussā uposathikā, mahāseṭṭhi tuyhevekassa nivāpaṃ adāsi”ti. Evaṃ ammaṃti. Āma sāmīti. “Imasmim̐ kāle uposathaṃ samādinnaṃ uposathakammaṃ hoti, na hoti”ti mahāseṭṭhiṃ puccha ammaṃti. Tāya gantvā pucchito mahāseṭṭhi āha “sakala-uposathakammaṃ na hoti, upaḍḍhakammaṃ pana hoti, uposathiko hoti”ti. Kammakāro bhantaṃ abhuñjitvā mukhaṃ vikkhāletvā uposathiko hutvā vasanaṭṭhānaṃ gahetvā nipajji. Tassa āhāraparikkhīṇakāyassa rattiṃ vāto kuppi. So paccūsasamaye kālaṃ katvā upaḍḍhuposathakammanissandena mahāvattani-aṭavidvāre nigrodharukkhadevaputto hutvā nibbatti.

So taṃ pavattiṃ isīnaṃ ārocesi. Isayo pucchimsu “tumehehi mayaṃ ‘buddho dhammo saṃgho’ti assutapubbaṃ sāvitaṃ, uppanno nu kho loke buddho”ti. Āma bhante uppannoti. Idāni kuhiṃ vasatīti. Sāvatthiyaṃ nissāya jetavane bhanteti. Isayo “tiṭṭhatha tumehe, mayaṃ satthāraṃ passissāmā”ti haṭṭhatuṭṭhā nikkhamitvā anupubbena kosabbīnagaraṃ sampāpuṇimsu. Mahāseṭṭhino “isayo āgatā”ti paccuggamaṃ katvā “sve amhākaṃ bhikkhaṃ gaṇhatha bhante”ti nimantetvā punadivase isigaṇassa mahādānaṃ adaṃsu. Isayo “bhutvāva gacchāmā”ti āpucchimsu. Bhante tumehe aṇṇasmim̐ kāle ekampi māsāṃ dvepi tayopi cattāropi māsā vāsitvā gacchatha, imasmim̐ pana vāre hiyyo āgantvā “ajjeva gacchāmā”ti vadatha, kiṃ idanti. Āma gahapatayo buddho loke uppanno, na kho pana sakkā jīvitantarāyo jānituṃ, tena mayaṃ turitā

gacchāmāti. Tena hi bhante mayampi āgacchāma, amhehi saddhimyeva gacchathāti. “Tumhe agāriyā nāma mahājaṭā, tiṭṭhatha tumhe, mayaṃ puretaraṃ gamissāmā”ti nikkhamitvā ekaṭṭhāne dve divasāni avasitvā turitagamanena sāvattiṃ patvā jetavanavihāre satthu santikameva agamaṃsu. Tattha madhuradhammakathaṃ sutvā sabbeva pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇṃsu.

Tepi tayo seṭṭhino pañcahi pañcahi sakaṭasatehi sappimadhuphāṇitādīni ceva paṭṭuṇṇadukūlādīni ca ādāya kosambito nikkhamitvā anupubbena sāvattiṃ patvā jetavanasāmante khandhāvāraṃ bandhitvā satthu santikaṃ gantvā vanditvā paṭisanthāraṃ katvā ekamantaṃ nisīdiṃsu. Satthā tiṇṇampi sahāyānaṃ madhuradhammakathaṃ kathesi. Te balavasomanassajātā satthāraṃ nimantetvā punadivase mahādānaṃ adaṃsu, puna nimantetvā punadivaseti evaṃ aḍḍhamāsaṃ dānaṃ datvā “bhante amhākaṃ janapadaṃ āgamanāya paṭiññaṃ dethā”ti pādamūle nipajjiṃsu. Bhagavā “suññāgāre kho gahapatayo tathāgatā abhiramantī”ti āha. “Ettāvataṃ paṭiññaṃ dinnā nāma hotī”ti gahapatayo sallakkhetvā “dinnā no bhagavatā paṭiññaṃ”ti pādamūle nipajjitvā dasabalaṃ vanditvā nikkhamitvā antarāmagge yojane yojane vihāraṃ kāretvā anupubbena kosambin patvā “loke buddho uppanno”ti kathayīṃsu. Tayo janā attano attano ārāme mahantaṃ nepariccāgaṃ katvā bhagavato vihāre kārāpesuṃ. Tattha kukkuṭaseṭṭhinā kārito **kukkuṭārāmo** nāma ahosi. Pāvārikaseṭṭhinā ambavane kārito **pāvārikambavanaṃ** nāma. Ghositena kārito **ghositārāmo** nāma ahosi. Taṃ sandhāya vuttaṃ “ghositanāmakena kira seṭṭhinā so kārito”ti.

Yo abhinikkhamanakāle saddhim nikkhanto, yassa ca satthārā parinibbānakāle brahmadāṇḍo āṇatto, taṃ sandhāyāha “**bodhisattakāle upaṭṭhākachannassā**”ti. Iminā ca yo **majjhimanikāye channovādasutte**¹ gilāno hutvā dhammasenāpatinā ovadiyamānopi mārāṇantikavedanaṃ adhivāsetuṃ asakkonto tiṇhena satthena kaṇṭhanālin chinditvā maraṇabhaye uppanne gatinimitte ca upaṭṭhite attano puthujjanabhāvaṃ ñatvā saṃviggo vipassanaṃ paṭṭhapetvā saṅkhāre pariggaṇhanto

arahattaṃ patvā samasīsī hutvā parinibbāyi, ayaṃ so na hotīti dasseti.
Pūjāvacanappayoge kattari sāmivacanassapi icchitattā āha “**gāmassa vā pūjitan**”ti. Lakkhaṇaṃ panettha saddasatthānusārato veditabbaṃ. **Ekeko koṭṭhāsoti ekeko bhāgo**.

366. **Kiriyato samuṭṭhānabhāvoti** kevalaṃ kiriyāmatatto samuṭṭhānabhāvaṃ paṭikkhipati, vatthuno pana adesaṇāya kuṭikaraṇakiriyāya ca samuṭṭhānato kiriyākiriyato samuṭṭhātīti veditabbaṃ. Imasmiṃ sikkhāpade **bhikkhū vā anabhineyyāti** ettha **vā** saddo “ayaṃ vā so mahānāgo”ti-ādīsu viya avadhāraṇatthoti daṭṭhabbo.

Vihārakārasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Paṭhamaduṭṭhadosasikkhāpadavaṇṇanā

380. Aṭṭhame pākārena parikkhittanti sambandho.
Gopuraṭṭālakayuttanti dvārapāsādena ca tattha tattha pākāramatthake patiṭṭhāpita-aṭṭālakehi ca yuttaṃ. Veḷūhi parikkhittattā abbhantare pupphūpagaphalūpagarukkhasañchannattā ca **nīlobhāsaṃ**.
Chāyūdakasampattiyā bhūmibhāgasampattiyā ca **manoramaṃ**.
Kālakavesenāti kalandakarūpena. **Nivāpanti** bhojanaṃ. **Tanti** uyyānaṃ.
Dabboti tassa therassa nāmanti dabbatthambhe patitattā¹ dabboti tassa therassa nāmaṃ ahoṣi.

Kassapadasabalassa sāsanosakkanakāle kira satta bhikkhū ekacittā hutvā aññe sāsane agāravaṃ karonte disvā “idha kiṃ karoma, ekamante samaṇadhammaṃ katvā dukkhassantaṃ karissāmā”ti nisseṇiṃ bandhitvā uccaṃ pabbatasikharaṃ abhiruhitvā attano cittabalaṃ jānanta “nisseṇiṃ pātentu, jīvite sālayā otarantu, mā pacchānutappino ahuvatthā”ti vatvā sabbe ekacittā hutvā nisseṇiṃ pātetvā “appamattā hotha āvuso”ti aññamaññaṃ ovaditvā cittaruciyesu ṭhānesu nisīditvā samaṇadhammaṃ kātuṃ ārabhiṃsu.

1. Patiṭṭhitattā (Ka)

Tatreko thero pañcame divase arahattaṃ patvā “mama kiccaṃ nipphannaṃ, ahaṃ imasmiṃ tḥāne kiṃ karissāmi”ti iddhiyā uttarakuruto piṇḍapātaṃ āharitvā āha “āvuso imaṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjatha, bhikkhācārakiccaṃ mamāyattaṃ hotu, tumhe attano kammaṃ karoṭhā”ti. Kiṃ nu mayaṃ āvuso nisseṇiṃ pātentā evaṃ avacumha “yo paṭhamāṃ dhammaṃ sacchikaroti, so bhikkhaṃ āharatu, tenābhataṃ sesā paribhuñjitvā samaṇadhammaṃ karissanti”ti. Natthi āvusoti. Tumhe attano pubbahetunāva labhittha, mayampi sakkontā vaṭṭassantaṃ karissāma, gacchatha tumheti. Thero te saññāpetuṃ asakkonto phāsukaṭṭhāne piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā gato. Aparopi thero sattame divase anāgāmiṃ phalaṃ patvā tato cuto suddhāvāsabrahmaloke nibbatto, itare therā ekaṃ buddhantaṃ devamanussesu saṃsaritvā tesu tesu kulesu nibbattā. Eko gandhāraraṭṭhe takkasīlanagare rājagehe nibbatto, eko paccantimaraṭṭhe paribbājikāya kucchimhi nibbatto, eko bāhiyaraṭṭhe kuṭumbiyagehe nibbatto, eko rājagahe kuṭumbiyagehe nibbatto.

Ayaṃ pana dabbatthero mallaraṭṭhe anupīyanagare ekassa mallarañño gehe paṭisandhiṃ gaṇhi. Tassa mātā upavijaññā kālamakāsi. Matasarīraṃ susānaṃ netvā dārucitakaṃ āropetvā aggiṃ adāmsu. Aggivegasantattaṃ udarapaṭalaṃ dvedhā ahosi. Dārako attano puññabalena uppattitvā ekasmiṃ dabbatthambhe nipati, taṃ dārakaṃ gahetvā ayyikāya adāmsu. Sā tassa nāmaṃ gaṇhanti dabbatthambhe patitvā laddhajīvikkattā “dabbo”ti tassa nāmaṃ akāsi. Tena vuttaṃ “dabboti tassa therassa nāmaṃ”ti.

Tassa sattavassikakāle satthā bhikkhusaṃghaparivuto mallaraṭṭhe cārīkaṃ caramāno anupīyanigamaṃ patvā anupīyambavane viharati. Dabbakumāro satthāraṃ disvā saha dassaneneva pasīditvā pabbajitukāmo hutvā “ahaṃ dasabalassa santike pabbajissāmi”ti ayyikaṃ āpucchi. Sā “sādhu tātā”ti dabbakumāraṃ ādāya satthu santikaṃ gantvā “bhante imaṃ kumāraṃ pabbājethā”ti āha. Satthā aññatarassa bhikkhuno saññaṃ adāsi “bhikkhu imaṃ dārakaṃ pabbājehi”ti. So thero satthu vacanaṃ sutvā dabbakumāraṃ pabbājento tacapañcakakammaṭṭhānaṃ ācikkhi. Pubbahetusampanno

katābhinihāro paṭhamakesavaṭṭiyā voropanakkhaṇeyeva sotāpatti-phale patiṭṭhāsi, dutiyāya kesavaṭṭiyā oropiyamānāya sakadāgāmiphale, tatiyāya anāgāmiphale, sabbakesānaṃ pana oropanañca arahattaphalasacchikiriyā ca apacchā apure ahosi. Taṃ sandhāya vuttaṃ **“thero kira sattavassikova saṃvegaṃ labhitvā pabbajito khuraggeyeva arahattaṃ pāpuṇīti veditabbo”**ti.

Sāvakena pattabbanti yathupanissayaṃ tena tena sāvakena pattabbaṃ. **Tisso vijjāti-**ādi yathāsambhavavasena vuttaṃ. **Guṇajātanti** “yañca kiñci sāvakena pattabbaṃ”ti napuṃsakaliṅgasambandhadassanattamaṃ vuttaṃ. **Catūsu saccesu catūhi maggehi soḷasavidhassa kiccassa katattāti** dukkhasamudayanirodhamaggasaṅkhātesu catūsu saccesu dukkhapariññā samudayappahānaṃ nirodha sacchikiriyā maggabhāvanāti ekekassa maggassa catunnaṃ catunnaṃ kiccānaṃ vasena soḷasavidhassa kiccassa katattā. **Tato tato paṭikkamitvāti** tato tato kiccato ārammaṇato ca paṭivattitvā. **Silāpattaketi** pāsāṇaphalake. **Terasāpīti** bhadduḍḍesakasenāsanaggāhāpakabhaṇḍāgārikacīvarapaṭiggāhakacīvarabhājanakayāgubhājanakaphalabhājanakakhaṇḍabhājanaka-appamattakavissajjakasāṭiyaggāhāpakapattaggāhāpaka-ārāṃikapesakasāmaṇerapesakasammutināṃ vasena terasāpi sammutiyo dātuṃ vaṭṭanti.

382. **Apisūti** ettha **sūti** nipātamattaṃ, **api-**saddo aṭṭhānappayutto “vikāle”ti imassa anantaraṃ daṭṭhabbo, vikālepi āgacchantīti attho. **Jānantāti** dūrabhāvaṃ jānantā. **Evaṃ sabbapadesūti** ettha katikasaṇṭhānādīnaṃ nānappakārattā tasmiṃ tasmiṃ vihāre katikavattādīni visuṃ visuṃ kathāpetīti veditabbaṃ. Sabbavihāresu ca gamanamagge samappamāṇe katvā adhiṭṭhātīti vadanti. **Ayañhi nimmitānaṃ dhammatāti** aniyametvā nimmitānaṃ ayaṃ “ekasmiṃ bhāsamānasmiṃ”ti-ādi dhammatā. Tathā hi ye vaṇṇavayasārīrāvayavaparikkhārakiriyāvivesādīhi niyamaṃ akatvā nimmitā honti, te aniyametvā nimmitattā iddhiṃatā sadisāva honti. Ṭhānanisajjādīsu bhāsitatupphibhāvādīsu vā yaṃ yaṃ iddhiṃā karoti, taṃ tadeva karonti. Sace pana nānappakāre kātukāmo hoti, keci paṭhamavaye, keci majjhimavaye, keci pacchimavaye, tathā dīghakese,

upaḍḍhamuṇḍe, missakakese, upaḍḍharattacīvare, paṇḍukacīvare, padabhāṇadhammakathāsarabhaññaṇapañhapucchanapañhavissajjanacīvarasibb anadhovanādīni karonte, aparepi vā nānappakārake kātukāmo hoti, tena pādakajjhānato vuṭṭhāya “ettakā bhikkhū paṭhamavayā hontū”ti-ādinā nayena parikammaṃ katvā puna samāpajjitvā vuṭṭhāya adhiṭṭhite adhiṭṭhānacittena saddhiṃ icchiticchitappakārāyeva honti.

Avatthukavacanam na hotīti nimmitānam “ayaṃ mañco”ti-ādivacanam avatthukam na hoti sabbattha mañcapīṭhānam sambhavato.

383. **Ekacārikabhattanti** atimanāpattā visum ṭhitikāya pāpetabban bhattam. **Taddhitavohārenāti** cattāri parimāṇamassa catukkanti evaṃ taddhitavohārena. Odanassa pucchāya sādhakatamattā āha “**karaṇattheyeva karaṇavacanan**”ti, odanena karaṇabhūtena pucchantīti vuttam hoti. Ye ca odanena karaṇabhūtena pucchanti, tesam pucchanākāradassanattham “**kim bhante odanam demāti pucchanti**”ti vuttam.

Bhavoti bhavitabbo. Asamannāharitvāti ābhogaṃ akatvā. **Rattim sammantayamānāti** kañci kālam supitvā vuṭṭhāya sammantayamānā. Rattiyañhi paṭhamayāmamajjhimaṃmesu supitvā pabuddhānam ajjatanakālepi anajjatanābhīmāno hoti, tasmā te “hiyyo”ti āhamsu. Ye pana rattiyam kammappasutā jāgariyamanuyuttā honti, tesam ajjatanābhīmānoyeva, tasmā te “ajja”icceva voharanti, na “hiyyo”ti. **Padhūpāyantāti** punappunam uppajjanakakodhavasena padhūpāyantā.

384. **Dabba dabbāti** dutiyo dabba-saddo paṇḍitādhivacanoti āha “**dabbā paṇḍitā**”ti. Evaṃ na nibbeḥhenti sambandho. **Nibbeḥhenti** attānam dosato mocenti. **Vuṭṭhānalakkhaṇam maññamānāti** vuṭṭhānalakkhaṇanti maññamānā. **Na ghaṭiyatīti** therassa susīlapaṭiññāya tassā dussīlapaṭiññāvacanam na ghaṭiyatīti adhippāyo. Ettha yaṃ vattabban, taṃ parato āvi bhavissati. **Nāsethāti** setakam datvā gihibhāvaṃ pāpethāti attho. Liṅganāsanā hettha adhippetā. Imameva ca dassetuṃ “**tisso nāsanā**”ti-ādi vuttam. Ekakammādisamvāsassa akaraṇam **samvāsanaśanā**.

Daṇḍakammanāsanā nāma vālukādīni okiritvā yāva khamāpeti, tāva

daṇḍakammavasena nikkaḍḍhanam. **Cara pire vinassāti** nikkaḍḍhanākāradassanam. Tattha **carāti** gaccha, apehīti vuttam hoti. **Pireti** para amāmaka, amhākam anajjhattikabhūtāti attho. **Pireti** hi para-saddena samānattham sambodhanavacanam. Atha vā **pireti** “parato”ti iminā samānattham nipātapadam, tasmā **cara pireti** parato gaccha, mā idha tiṭṭhāti attho. **Vinassāti** adassanam gaccha.

Yasmā te bhikkhū attānam appakāsetvā ʔhitā, tasmā **anuyuñjathāti** imassa **gavesatha jānāthāti** attho vutto. **Kārako hotīti** “ayyenamhi dūsitā”ti paṭiññātattā tāya paṭiññāya yadi nāsitā, thero kārako hoti, sadosoti attho. **Akārako hotīti** tāya katapaṭiññam anapekkhitvā yadi bhagavatā pakatidussīlabhāvamyeva sandhāya sā nāsitā, thero akārako hotīti adhippāyo. “Sakāya paṭiññāya nāsethā”ti vutte “ayyenamhī dūsitā”ti tāya katapaṭiññāya bhūtata āpajjatīti āha “**bhante tumhākam vāde thero kārako hoti sadoso**”ti. **Bhikkhunim anuddhamseti, dukkaṭanti** iminā mahā-aṭṭhakathāvādo dassito. **Musāvāde pācittiyanti vuttanti** bhikkhunim anuddhamsentassa musāvāde pācittiyanti vuttam.

Tatrāti tesu dukkaṭapācittiyesu. Ito paṭṭhāya “tasmā pācittiyameva yujjati”ti vacanapariyantam dvīsupi aṭṭhakathāsu adhippāyavibhāvanam. Tattha **purimanayeti** “bhikkhunim anuddhamseti, dukkaṭan”ti vutta-aṭṭhakathānaye. Dukkaṭameva yujjatīti kasmā vuttanti ce? Tattha kāraṇam dassento “**yathā**”ti-ādimāha. **Bhikkhuno bhikkhusmim saṅghādisesoti** bhikkhum amūlakena antimavatthunā anuddhamsentassa bhikkhuno saṅghādisesoti attho. Pacchimanayepi “bhikkhunim anuddhamsentassa musāvāde pācittiyanti”ti vuttam. **Kurundīnayepi musāvādattā pācittiyameva yujjatīti** visamvādapurekkhatāya pācittiyameva yujjatīti adhippāyo. Yadi evam bhikkhum amūlakena antimavatthunā anuddhamsentassa akkosantassa ca musāvādattā pācittiyeneva bhavitabbanti ce? Tattha satipi musāvāde vacanappamāṇato saṅghādisesa-omasavādapācittiyeha bhavitabbam, na sampajānamusāvādapācittiyenāti dassetum “**vacanappamāṇato**”ti-ādimāha. Tattha

vacanappamāṇatoti bhagavato vuttapāḷivacanappamāṇato. Idāni taṃ vacanaṃ dassetuṃ “**anuddhamṣanādhippāyenā**”ti-ādi vuttaṃ. **Bhikkhussa pana bhikkhuniyā dukkaṇanti vacanaṃ natthīti** bhikkhuniyā anuddhamṣane bhikkhuno dukkaṇanti vacanaṃ natthi tathā pāḷiyaṃ anāgatattā. **Sampajānamusāvāde pācittiyanti vacanamatthīti** sāmaññato vuttaṃ sampajānamusāvādasikkhāpadaṃ dasseti.

Idāni dvīsupi aṭṭhakathāhvādesu adhippāyaṃ vibhāvetvā tesu pacchimavāde dosāṃ dassetvā purimavādaṃ patiṭṭhapetukāmo ācariyo “**tatra panā**”ti-ādimāha. **Tatrāti** “pācittiyameva yujjati”ti vuttavāde. **Anuddhamṣanādhippāye asati pācittiyanti** iminā sampajānamusāvāde pācittiyassa okāsaṃ dasseti. **Visuṃ pācittiyaṃ vuttanti** sampajānamusāvāde pācittiyato visuṃ aññaṃ pācittiyaṃ vuttaṃ. **Etehi nāsanā natthīti** sāmaññato vuttaṃ, imissā pana dukkaṇena nāsanā natthīti adhippāyo. Yadi evaṃ kasmā naṃ bhagavā nāsetīti āha “**yasmā panā**”ti-ādi.

385-386. **Dūsitoti** duṭṭhasaddassa kammāsādhanaṃ dasseti. Dūsayati paraṃ vināsetīti **dūsako**. Iminā “dūsayatīti doso”ti dosasaddassa kattusādhanaṃ vuttā. **Pakatibhāvaṃ jahāpitoti** dusasaddassa vikatiyaṃ paṭhitattā vuttaṃ, pakatiyā sombhabhāvaṃ jahāpitoti attho, vikāramāpāditoti vuttaṃ hoti. **Ākaranānattenāti** dūsitākārassa dūsakākārassa ca nānattena. **Anabhiraddhoti** atuṭṭho. Yo pana atuṭṭho, so sukhito nāma na hotīti āha “**na sukhito**”ti. “**Ārādhito rājā**”ti-ādīsu pasāditoti atthasambhavato “**na vā pasādito**”ti vuttaṃ. Khīla-saddo thaddhabhāvavacano kacavarapariyāyo ca hotīti āha “**cittathaddhabhāvaccittakacavarasaṅkhātāṃ paṭighakhīlan**”ti. Khīlayati tena cittaṃ thaddhabhāvaṃ āpajjatīti khīlaṃ, cittassa thaddhabhāvo. So ca atthato paṭighoyeva. Cittassa thaddhabhāvalakkhaṇo hi paṭigho, tasmīṃca uppanne cittaṃ uklāpajātaṭṭhānaṃ viya amanuññaṃ hoti, tasmā kacavarasadisattāpi paṭighova “**khīlan**”ti vutto. Tenāha “**paṭighakhīlan**”ti. Cittassa thaddhabhāvattā kacavarasadisattā ca paṭighoyeva khīlaṃ **paṭighakhīlaṃ**. **Nappatītoti** pītisukhādīhi na abhigato na anugato, na upetoti attho. Yo ca pītisukhādīhi anupagato, so tehi

vajjito nāma hotīti āha **“pītisukhādīhi vajjito”**ti. Yo ca tehi vajjito, na so tena abhisāṇo nāma hotīti āha **“na abhisāṇo”**ti, pītisukhādīhi na patthaṇoti attho.

Yenāti yena kopena. **Duṭṭhoti** mātikāya āgatapadaṃ dasseti, **kupitoti** padabhājane āgatapadaṃ. Atthato ekattepi ubhinnaṃ padānaṃ vasena **“ubhayampi”**ti vuttaṃ. Evaṃ “tena ca kopena tena ca dosenā”ti imesaṃ padānaṃ vasena **“dvīhi”**ti vuttaṃ, atthato pana dosoyeva. So ca saṅkhārakkhandhapariyāpannoti āha **“imehi dvīhi saṅkhārakkhandhameva dasseti”**ti. “Anattamanatā anabhiraddhī”ti vacanehi domanassavedanāva vuttāti āha **“imehi dvīhi vedanākkhandhaṃ dasseti”**ti.

Yadā pana codakena adiṭṭhaṃ asutaṃ aparisaṅkitaṃ vā hoti, tadā amūlakaṃ nāma hotīti āha **“taṃ panassa -pa- codakavasena adhippetan”**ti. Yadi cuditakavasena adhippetan siyā, amūlakaṃ nāma anajjhāpannanti padabhājanaṃ vadeyyāti adhippāyo. **Yaṃ pārājikanti** bhikkhuno anurūpesu ekūnavīsatiyā pārājikesu aññataraṃ. Padabhājane pana pāliyaṃ āgatāneva gahetvā **“catunnaṃ aññatarena”**ti vuttaṃ. **Etanti** cuditakassa āpannānāpannattaṃ. **Idhāti** imasmim sikkhāpade.

Tathevāti pasādasotena dibbasotena vāti imamatthaṃ atidissati. Sutvāva jānitabbato **“sutaṭṭhāneyeva tiṭṭhati”**ti vuttaṃ. Parisaṅkanaṃ parisāṅkitaṃ, diṭṭhānugataṃ parisāṅkitaṃ **diṭṭhaparisaṅkitaṃ**. Evaṃ sesesupi. **Imesanti** kattu-atthe sāmivacanaṃ, imehīti attho. **Karissanti vāti** ettha vibhattipariṇāmaṃ katvā “ime”ti yojetabbaṃ. **Diṭṭhaṃ atthi samūlakaṃ, atthi amūlakaṃ** idam ajjhācārassa sabbhāvāsabbhāvaṃ sandhāya vuttaṃ. **Atthi saññāsamūlakaṃ, atthi saññā-amūlakaṃ** idam pana diṭṭhisaññāya sabbhāvāsabbhāvaṃ sandhāya.

Samīpe thatvāti dvādasahatthabbhantare samīpe thatvāti vadantīti tīsupi **ganṭhipadesu** vuttaṃ. Parato pana “dūtaṃ vā paṇṇaṃ vā sāsanaṃ pesetvā codentassa sīsaṃ na eti”ti parammukhācodanāya eva anāpattiyaṃ vuttattā **“samīpe thatvā”**ti idam sammukhabhāvamattadassanatthaṃ vuttanti amhākaṃ

khanti. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ**¹ aṅgaṃ dassentena “cāvanādhippāyena sammukhācodanā”ti vuttaṃ, na ca sammukhabhāvo dvādasahatthabbhantareyevāti niyamo sakkā vuttum. Vinayavinicchayaṅca patvā garukeyeva ṭhātabbanti vuttaṃ, tasmā upaparikkhitvā yuttataraṃ gaḥetabbaṃ. **Codāpakasseva vācāya vācāya saṃghādisesoti** āṇattassa vācāya vācāya codāpakassa saṃghādiseso. **Mayāpi diṭṭhaṃ suttaṃ atthīti** idaṃ āṇattassapi codakabhāvadassanattamaṃ vuttaṃ, evaṃ pana avatvāpi “pārājikaṃ dhammaṃ ajjhāpannosī”ti idameva vacanaṃ parassa vacanaṃ viya akatvā anuddhamśanādhippāyena vadantassa saṃghādisesoyeva. Satipi pana anuddhamśanādhippāye “asukena evaṃ vuttan”ti dassetvā vadantassa natthi saṃghādisesoti vadanti.

Sambahulā sambahule sambahulehi vatthūhi codentīti ettha **sambahuleti** bahuttaniddese kāraṇaṃ na dissati. Vatthucodakānaṃyeva hi ekānekavasena idaṃ catukkamāgataṃ, na cuditakassapi ekānekavasena. Tathā hi ekasseva cuditakassa vasena ekavatthu-ekacodaka-ekavatthunānācodakanānāvattu ekacodakanānāvattu-ekacodakappabhedam idaṃ catukkamāgataṃ, teneva catutthacodanaṃ dassentenapi “**imissā codanāya nānāvattūni nānācodakā**”ti vuttaṃ, na pana “nānācuditakā”ti, tasmā “sambahule”ti bahuttaniddese kāraṇaṃ na dissati. Atha vā paṭhamam tīsupi codanāsu ekattena cuditakam niddisitivāpi idha bahuttana niddeso “na kevalam ekasmiṃyeva cuditake codanā sambhavati, atha kho sambahulesupī”ti imamatthaṃ dassetuṃ kato.

Codetuṃ pana ko labhati, ko na labhatīti-ādi anuddhamśanādhippāyaṃ vināpi codanālakkhaṇaṃ dassetuṃ vuttaṃ. **Sīlasampannoti** idaṃ dussīlassa vacanaṃ appamāṇanti adhippāyena vuttaṃ. Bhikkhunīnaṃ pana bhikkhum codetuṃ anissarattā “**bhikkhunimevā**”ti vuttaṃ. Satipi bhikkhunīnaṃ bhikkhūsu anissarabhāve tāhi katacodanāpi codanāruhattā codanāyevāti adhippāyena “**pañcapi sahadhammikā labhanti**”ti vuttaṃ. **Bhikkhussa sutvā codetīti**-ādinā codako yesam sutvā codeti, tesampi vacanaṃ pamāṇamevāti sampañcchittatā tesam codanāpi ruhatevāti dassetuṃ thero suttaṃ nidassesi.

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 139 piṭṭhe.

Dūtaṃ vā paṇṇaṃ vā sāsanaṃ vā pesetvāti “tvaṃyeva gantvā codehī”ti dūtaṃ vā pesetvā yo taṃ codetuṃ sakkoti, tassa mukhasāsanaṃ vā paṇṇaṃ vā pesetvā. **Sīsaṃ na etī**ti saṃghādiseso na hotīti adhippāyo. Kiñcāpi pāḷiyaṃ “codeti vā codāpeti vā”ti sāmāññato vuttattā dūtasāsanaṃdīhi codāpentassapi āpattiyevāti paññāyati, “sīsaṃ na etī”ti idaṃ pana aṭṭhakathācariyappamāṇena gaheṭṭabbaṃ. **Samayenā**ti pakatiyā saddaṃ sutvā atthavijānanasamayena.

Garukānaṃ dvinnanti pārājikasamghādisesānaṃ. **Avasesānaṃ vasaṇā**ti pañcalahukāpattīnaṃ vasaṇa. “Natthi dinnan”ti-ādī dasavatthukā **micchādiṭṭhi**. “Antavā loko, anantavā loko”ti-ādinayappavattā diṭṭhi sassatucchadasaṅkhātānaṃ antaṃ gaṇhātīti **antaggāhikā**. **Ājīvaḥetu paññattānaṃ channaṃ sikkhāpadānaṃ vasaṇā**ti ājīvaḥetu ājīvakāraṇā pāpiccho icchāpakato asantaṃ abhūtaṃ uttarimanussadhammaṃ ullapati, āpattipārājikassa, ājīvaḥetu ājīvakāraṇā sañcarittaṃ samāpajjati, āpatti saṃghādisesassa, ājīvaḥetu ājīvakāraṇā yo te vihāre vasati, so bhikkhu arahāti bhaṇāti, paṭivijānantassa āpatti thullaccayassa, ājīvaḥetu ājīvakāraṇā bhikkhu paṇītabhojanāni agilāno attano atthāya viññāpetvā bhuñjati, āpatti pācittiyassa, ājīvaḥetu ājīvakāraṇā bhikkhunī paṇītabhojanāni agilānā attano atthāya viññāpetvā bhuñjati, āpatti pāṭidesanīyassa, ājīvaḥetu ājīvakāraṇā bhikkhu sūpaṃ vā odanaṃ vā agilāno attano atthāya viññāpetvā bhuñjati, āpatti dukkaṭassa, ājīvavipattipaccayā imā cha āpattiyo āpajjatīti evaṃ **parivārapāliyaṃ**¹ dassitānaṃ channaṃ sikkhāpadānaṃ vasaṇa. Diṭṭhivipatti-ājīvavipattīhi codentopi tammūlikāya āpattiyā eva² codeti.

“Kasmā maṃ na vandasī”ti pucchite “assamaṇosi asakyaputtiyosī”ti avandanakāraṇassa vuttattā antimavatthum ajjhāpanno na vanditabboti vadanti. Codetukāmatāya eva avanditvā attanā vattabbassa vuttamattham ṭhapetvā avandiyabhāve taṃ kāraṇaṃ na hotīti **cūḷagaṇṭhipade**

1. Vi 5. 178 piṭṭhe.

2. Evaṃ (Ka)

majjhimagāṇṭhipade ca vuttaṃ. Antimavatthuṃ ajjhāpannassa avandanīyesu avuttattā tena saddhiṃ sayantassa sahaseyyāpattiyā abhāvato tassa ca paṭiggahaṇassa ruhanato tadeva yuttataranti viññāyati. Kiñcāpi yāva so bhikkhubhāvaṃ paṭijānāti, tāva vanditabbo. Yadā pana “assamaṇomhī”ti paṭijānāti, tadā na vanditabboti ayamettha viseso veditabbo. Antimavatthuṃ ajjhāpannassa hi bhikkhubhāvaṃ paṭijānantasseva bhikkhubhāvo, na tato paraṃ. Bhikkhubhāvaṃ appaṭijānanto hi anupasampannapakkhaṃ bhajati. Yasmā āmisāṃ dento attano icchitaṭṭhāneyeva deti, tasmā paṭipāṭiyā nisinnānaṃ yāgubhattādīni dentena ekassa codetukāmatāya adinnepi codanā nāma na hotīti āha “**na tāvatā codanā hoti**”ti.

Timsānīti tiṃsa etesamatthīti tiṃsāni, tiṃsavantānīti attho, tiṃsādhikānīti vuttaṃ hoti. Guṇavacanattā taddhitalopaṃ katvā “tiṃsānī”ti vuttaṃ. Atha vā tiṃsa codanā adhikā etesūti tiṃsāni. Tasmim¹ adhikamiti ḍakārapaccaye sati rūpamidaṃ daṭṭhabbaṃ. **Navutānīti** etthāpi ese va nayo.

Ubbāhikāya taṃ adhikaraṇaṃ vinicchinitabbanti ubbāhikāya sammatehi taṃ adhikaraṇaṃ vinicchinitabbaṃ. Alajjussannāya hi parisāya dasahaṅgehi samannāgato bhikkhu ubbāhikāya sammannitabbo. “Sīlavā hoti pātimokkhasaṃvarasaṃvuto viharati ācāragocarasampanno”ti-ādīnā **samathakkhandhake**² vuttadasaṅgasampattiyā samannāgatā dve tayo bhikkhū uccinitvā tattheva vuttāya ñattidutiyakammavācāya sammannitabbā. Evaṃ sammatehi pana tehi bhikkhūhi visuṃ vā nisīditvā tassāyeva vā parisāya “aṇṇehi na kiñci kathetabban”ti sāvetvā taṃ adhikaraṇaṃ vinicchinitabbaṃ. **Tumhākanti** cuditakacodake sandhāya vuttaṃ.

Kimhīti kismim vatthusmim. **Kimhi nampi na jānāsīti** kimhi nanti vacanampi na jānāsī. **Nāssa anuyogo dātabboti** nāssa pucchā paṭipucchā dātabbā. “Dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāyā”ti-ādivacanato “**alajjīniggahatthāya -pa- paññattan**”ti vuttaṃ. **Ehitīti** āgamissati. **Diṭṭhasantānenāti** diṭṭhasambandhena, diṭṭhanīyāmenāti vuttaṃ hoti. Vivādavatthusāṅkhāte

1. Tadasmim (Syā)

2. Vi 4. 223 piṭṭhe.

atthe paccatthikā **atthappaccatthikā**. **Saññaṃ datvā**ti tesaṃ kathaṃ pacchinditvā attano vacanaṃ sādhetuṃ saññaṃ katvā. Asuddhasaññaṃ uppannattā **“ananucchaviko”**ti āha. **Ekasambhogaparibhogā**ti idaṃ attano santikā tesaṃ mocanattamaṃ vuttaṃ, na pana tesaṃ aññaṃaññasambhoge yojanattamaṃ. **Vinicchayo na kātabboti** “amhākaṃ vacane aṭṭhātabbasabhāvā ete alajjino”ti jānantena vinicchayo na kātabbo.

Viraddham hotiti attanā katadosappaṭicchādanattamaṃ kañci musāvādaṃ katvā viraddham hoti. **Paṭiññaṃ na deti**ti sace mayā katadosaṃ vakkhāmi, mayhaṃ anuvattakā bhijjissanti “kataṃ mayā”ti paṭiññaṃ na deti. **Suddho hoti**ti tesaṃ vacanena suddho nāma hotu, tesaṃ vacanena ekadvevāramassa vinicchayo dātabboti adhippāyo. **Thāne na tiṭṭhatī**ti lajjitṭhāne na tiṭṭhati. **Vinicchayo na dātabboti** alajjibhāvamāpannattā na dātabbo.

Amūlakampi samūlakampi mūlaṃ gahetvā vadanti āha **“dve mūlāni”**ti. **Kālena vakkhāmī**ti-ādīsu eko ekaṃ okāsaṃ karetvā codento **kālena vadati** nāma. Saṃghamajjhe gaṇamajjhe salākaggayāgu-aggavitakkamālakabhikkhācāramagga-āsanaśālādīsu upaṭṭhākehi parivāritakkhaṇe vā codento **akālena vadati** nāma. Tacchena vadanto **bhūtena vadati** nāma. “Ambho mahallaka parisāvacara paṃsukūlika dhammakathika patirūpaṃ tava idan”ti vadanto **pharusena vadati** nāma. Kāraṇanissitaṃ pana katvā “bhante mahallakāttha, parisāvacarā paṃsukūlikā dhammakathikāttha, patirūpaṃ tumhākaṃ idan”ti vadanto **saṇhena vadati** nāma. Kāraṇanissitaṃ katvā vadanto **atthasañhitena vadati** nāma. **Mettacitto vakkhāmi, no dosantaroti** mettacittaṃ upaṭṭhāpetvā vakkhāmi, na duṭṭhacitto hutvā. **Pannarasasu dhammesūti** parisuddhakāyasamācārātā, parisuddhavadāsamācārātā, sabrahmacārīsu mettacittatā, bahussutatā, ubhinnaṃ pātimokkhānaṃ vitthārena svāgatasuvibhattasuppavattasuvinicchitatā, “kālena vakkhāmī”ti-ādinā vuttapañcadhammā, kāruṇṇātā, hitesitā, anukampatā, āpattivuttānatā, vinayapurekkhārātāti imesu pannarasasu dhammesu. Tattha **kāruṇṇātā**ti kāruṇikabhāvo. Iminā karuṇā ca karuṇāpubbabhāgo ca dassito. **Hitesitā**ti hitagavesanatā **anukampatā**ti

tena hitena saṃyojanā. Dvīhipi mettā ca mettāpubbabhāgo ca dassito. **Āpattivutthānatā**ti āpattito vutthāpetvā suddhante paṭiṭṭhāpanā. Vatthum codetvā sāretvā paṭiññaṃ āropetvā yathāpaṭiññāya kammakaraṇaṃ **vinayapurekkhāratā** nāma. **Sacce ca akuppe cāti** vacīsacce ca akuppatāya ca. Cuditakena hi saccaṇca vattabbaṃ, kopo ca na kātabbo, neva attanā kujjhitabbo, na paro ghaṭṭetabboti attho.

Bhummapattiyāti bhum mavacane sampatte, bhummatthe idaṃ upayogavacananti vuttaṃ hoti. Adhikārīyanti etthāti **adhikaraṇāni**. Ke adhikārīyanti? Samathā. Kathaṃ adhikārīyanti? Samanavasena¹. Adhikaraṇaṃ samenti vūpasamentīti hi **samathā**. Atha vā samanattāya pavattamānehi samathehi adhikātabbānīti **adhikaraṇāni**. Yathā hi samanavasena samathānaṃ vivādādisu adhikattubhāvo, evaṃ vivādādīnaṃ tehi adhikattabbatāpi. Tenāha **“samathehi adhikaraṇīyatā”**ti. Iminā adhikaraṇasaddassa kammaśādhanaṭā vuttā. **Gāhanti** “asukaṃ codessāmi”ti manasā codanāya gahaṇaṃ. **Cetananti** “codessāmi”ti uppannacetaṇaṃ. **Akkhantinti** cuditake uppannaṃ akkhantiṃ. **Vohāranti** codanāvasappattavacanāṃ. **Paṇṇattinti** codanāvasappavattanāmapaṇṇattiṃ. **Attādānaṃ gahetvā**ti codanaṃ manasā gahetvā. **Taṃ adhikaraṇanti** taṃ gāhalakkhaṇaṃ adhikaraṇaṃ.

Tasmā paṇṇatti adhikaraṇanti aṭṭhakathāsu katasanniṭṭhānaṃ dassetvā idāni tampi na yuttanti dassetuṃ **“taṃ panetan”**ti-ādimāha. Teti aṭṭhakathācariyā. **Pārājikadhammoti** pārājikāpatti. **Accanta-akusalattā**ti lokavajjabhāvato pārājikāpattiyā ekanta-akusalattā. **Yāya paṇṇattiyā**ti nāmapaṇṇattiṃ sandhāya vadati. **Abhilāpenā**ti tasseva vevacanaṃ. **Paññattoti** vohāravasena kathito. **Adhikaraṇe pavattattā ca adhikaraṇanti** mañcaṭṭhesu mañcavohāro viya. Yasmā amūlakena codento cuditake puggale taṃ adhikaraṇaṃ natthīti sallakkheti, tasmā tassa vacanaṃ abhidheyyasuññanti āha **“sabhāvato natthī”**ti. **Taṇca kho idhevā**ti taṇca yathāvuttapariyāyena paṇṇattiyā adhikaraṇabhāvo idheva imasmiṃyeva sikkhāpade. **“Mātāpi puttana vivadatī”**ti-

1. Samathavasena (Syā)

ādinayappavattassa vivādassa adhikaraṇabhāvo na sambhavati samatthehi anadhikaraṇīyattāti āha “**idhekacco vivādo**”ti.

Aṭṭhārasabhedakaravatthūnīti lakkhaṇavacanametam yathā “yadi me byādhitā daheyyum¹, dātabbamidamosadhan”ti, tasmā tesu aññataraññataram nissāya uppanno vivādo “aṭṭhārasabhedakaravatthūni nissāya uppanno”ti vuccati. **Anuvādoti** upavadanā ceva codanā ca. Tattha upavadanā nāma akkoso. **Pañcapi āpattikkhandhā**ti mātikāya āgatā pañca āpattikkhandhā. **Sattā**ti teyeva pañca, vibhaṅge āgatā thullaccayadubbhāsītāpattiyo dveti satta. **Kiccayatā**ti kattabbatā. **Karaṇīyatā**ti tasseva vevacanam. Ubhayenapi apalokaṇādisaṅghakammaṃyeva dasseti, tenāha “**apalokanakamman**”ti-ādi.

Āpattādhikaraṇam ṭhapetvā sesādhikaraṇehi codanāyeva natthīti āha “**imasmim panatthe -pa- āpattādhikaraṇameva adhippetan**”ti. **Sapadānukkamaniddesassā**ti padānam anukkamena niddeso padānukkamaniddeso, padabhājanassetam adhivacanam. Tena saha vatthamānam sapadānukkamaniddesam, sikkhāpadaṃ, tassa padānukkamaniddesasahitassa sikkhāpadassāti attho, padabhājanasahitassāti vuttam hoti.

Assāti kattu-atthe sāmivacanam, anenāti attho. Tenāha “**etena codakenā**”ti-ādi. **Idhāgatesū**ti imasmim sikkhāpade āgatesu. **Aññatra āgatesū**ti ito aññatra omasavādādisikkhāpadapāḷiyam āgatesu. **Dussī**loti nissīlo sīlavirahito. **Pāpadhammoti** dussīlattā eva hīnajjhāsayaṭāya lāmakasabhāvo. **Asucisaṅkassarasamācā**roti aparisuddhakāyakammāditāya asuci hutvā saṅkāya saritabbasamācāro. Dussīlo hi kiñcideva asāruppaṃ disvā “idaṃ asukena kataṃ bhavissati”ti paresam āsaṅkaṇīyo hoti, kenacideva vā karaṇīyena mantayante bhikkhū disvā “kacci nu kho ime mayā katakamman jānitvā mantenti”ti attanoyeva saṅkāya saritabbasamācāro. **Paṭicchannakammantoti** lajjitabbatāya paṭicchādetabbakammanto.

1. Yathā tam yadipi byādhi me gāheyya (Syā)

Assamaṇoti na samaṇo. Salākaggahaṇādīsu “ahampi samaṇo”ti micchāpaṭiñṇāya samaṇapaṭiñṇo. Aseṭṭhacāritāya **abrahmacārī**. Uposathādīsu “ahampi brahmacārī”ti micchāpaṭiñṇāya brahmacāripaṭiñṇo. Pūtinā kammena sīlavipattiyā anto anupaviṭṭhattā **antopūti**. Chadvārehi rāgādikilesānuvassanena tintattā **avassuto**. Sañjātarāgādikacavarattā sīlavantehi chaḍḍetabbattā ca **kasambujāto**.

Idha pāliyanti imasmim sikkhāpade pāliyaṃ. **Jeṭṭhabbatikoti** kalidevīvataniyutto. Kalidevī kira sirīdeviyā jeṭṭhā, tasmā tassā vatadharo “jeṭṭhabbatiko”ti vuccati. Taṃ pana vataṃ samādiyitvā pūrento sakalasārīre masim makkhetvā kākapattāni muṭṭhiyaṃ katvā kalideviṃ phalake likhāpetvā taṃ kājakoṭiyaṃ bandhitvā thomento vicarati. **Yadaggenāti** yattakena. **Tadaggenāti** tattakena. **No kappetīti**-ādi vematikabhāvadīpanatthameva vuttanti **mahāpadumattherassa** adhippāyo. Dutiyatthero pana “no kappeti, nassarati, pamuṭṭho”ti etehi vematikabhāvavattthāya adīpanato añño vematikabhāvo, aññāni no kappanādīnīti catunnampi vibhāgena atthaṃ dasseti, tasmā tassa vādo yuttataroti pacchā vutto. **Dassane vematiko hotīti** puggale ñātepi tassa kiriyāya sammā adiṭṭhabhāvato cirakālātikkamato vā taṃ kiriyaṃ karonto “esa mayā diṭṭho vā, na vā”ti dassane vematiko hoti. **Puggale vematiko hotīti** tena katakamme ñātepi taṃ kammaṃ karontassa sammā adiṭṭhabhāvato kālantarabhāvato vā “tassa kammaṃ kārako ayaṃ vā, no”ti puggale vematiko hoti.

389. “Tajjanīyakammādisattavidhampi kammaṃ karissāmā”ti āpattiyā codentassa adhippāyo **kammādhippāyo**. “Āpattito vuṭṭhāpessāmī”ti adhippāyo **vuṭṭhānādhippāyo**. **Anuddhamsentassāti** iminā cāvanādhippāyaṃ dasseti. **Akkosādhippāyena vadantassa pācittiyanti** akkosādhippāyena sattahipi āpattikkhandhehi sammukhā vadantassa pācittiyaṃ. **Dukkaṭanti** akkosādhippāyena vadantassa dukkaṭaṃ.

“Evaṃ saṃvaddhā hi tassa bhagavato parisā yadidaṃ aññamaññavacanena aññamaññavuṭṭhāpanenā”ti vacanato **kurundaṭṭhakathānayaṃ** paṭiṭṭhapento

“**kurundiyaṃ panā**”ti-ādimāha. **Sabbatthevā**ti sabba-aṭṭhakathāsu. **Yya-kāre** sampatte **re-kāro** atikkanto nāma hotīti āha “**re-kāre anatikkante**”ti.

Uposathassa ñattikammabhāvato ñattiyā samattāya uposatho kato nāma hotīti āha “**yya-kāre sampatte na labbhatī**”ti.

Idañcidañcāti “pāṇātipātāṃ adinnādānaṃ”ti-ādiṃ. “Asuko ca asuko ca assamaṇo anupāsako”ti akkosādhippāyena parammukhā vadantassa dukkaṭaṃ, sammukhā vadantassa pana pācittiyameva. Yathā “asūriyaṃ passati kaññā”ti ettha “sūriyaṃ na passati kaññā”ti ayamatto labbhati, evaṃ “anokāsaṃ kārāpetvā”ti etthāpi “okāsaṃ akārāpetvā”ti ayamatto labbhatīti āha “**yaṃ panā**”ti-ādi. Yaṃ codeti, tassa upasampannoti saṅkhyūpagamaṇaṃ, tasmīṃ suddhasaññitā, yena pārājikena codeti, tassa diṭṭhādivasena amūlakatā, cāvanādhippāyena sammukhā codanā, tassa taṅkhaṇavijānananti imānettha pañca aṅgāni.

Paṭhamaduṭṭhadosaṣikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Dutiyaduṭṭhadosaṣikkhāpadavaṇṇanā

391. Navame **disvā**ti ajikāya vipaṭipajjantaṃ chagalakaṃ disvā. **Mettiyaṃ bhikkhuninti** tassā bhikkhunikaḷaṃ gahetvā bhūtapubbavohārena voharanti. **Veluvaneyevā**ti therassa bhikkhācāravelaṃ aggahetvā tehi vuttabhattuddesavelaṃyeva sandhāya vuttaṃ. **Kacci not**i kacci nu. **Etamatthaṃ ārocesunti** aññabhāgiyassa adhikaraṇassa kañcidesaṃ lesamattaṃ upādāya pārājikena dhammena anuddhaṃsitabhāvaṃ ārocesuṃ.

Aññabhāgassāti aññakoṭṭhāsassa, therassa manussajātibhikkhubhāvato aññassa tiracchānājātichagalakabhāva saṅkhātassa koṭṭhāsassāti vuttaṃ hoti. **Idanti** sāmāññato napuṃsakaniddesena chagalakaṃ niddisati, idaṃ chagalakajātanti attho, ayaṃ chagalakoti vuttaṃ hoti. Adhikaraṇasaddāpekkho vā napuṃsakaniddeso, idaṃ

chagalakasaṅkhātāṃ adhikaraṇanti vuttaṃ hoti. **Aññabhāgoti** yathāvuttatiracchānajātichagalakabhāvasaṅkhāto aññabhāgo, aññakoṭṭhāsoti attho. **Assāti** chagalakassa. “Aññabhāgasambandhī aññabhāgiyan”ti paṭhamaviggahassa attho, “aññabhāgavantāṃ aññabhāgiyan”ti dutiyaviggahassa. Dvīhipi viggāhehi aññabhāgiyanti chagalakova vutto. Tiracchānajātichagalakabhāvaṇca ṭhapetvā paramatthato visuṃ chagalake asatipi “paṭimāya sarīraṇ”ti-ādīsu viya abhedepi bhedakappanāya pavattalokavohāravasena “**aññabhāgassa idaṃ, aññabhāgo vā assa atthī**”ti vuttaṃ.

Idāni dvīhipi viggāhehi vuttamatthaṃ vitthāretvā dassento “**yo hi so**”ti-ādimāha. **Soti** so chagalako. Tassa “hotī”ti iminā sambandho. **Tatoti** tato manussajātito bhikkhubhāvato ca. **So vā aññabhāgoti** yathāvuttatiracchānajātichagalakabhāvasaṅkhāto aññabhāgo. **Assāti** chagalakassa. So chagalako aññabhāgiyasaṅkhātāṃ labhatīti yojetabbaṃ. “Adhikaraṇanti ādhāro, vatthu adhiṭṭhānaṇ”ti heṭṭhā vuttamatthaṃ sarūpato dassetuṃ “**yasmā cā**”ti-ādimāha. **Tesanti** mettiyabhūmajānaṃ. **Imanti** chagalakaṃ. **Nāmakaraṇasaññāyāti** nāmakaraṇasaṅkhātāya saññāya so chagalako adhikaraṇanti veditabboti yojetabbaṃ. **Tañhi sandhāyāti** “avassaṃ tumhehi leso oḍḍito, kiṃ vadatha, kiṃ passitthā”ti anuyuttehi tehi bhikkhūhi “chagalakassa vipaṭṭipattiṃ disvā dabbassa nāmaṃ tassa karimhā”ti vuttattā tassa nāmakaraṇasaññāya adhiṭṭhānabhūtaṃ taṃ chagalakaṃ sandhāya. **Te bhikkhūti** te anuyuñjakā bhikkhū. Āpattilesampi puggalasmimīyeva āropetvā vuttattā “puggalānaṃyeva lesā”ti vuttaṃ. **Padabhājane pana -pa- veditabbanti** iminā nāmakaraṇasaññāya ādhārabhūtaṃ chagalakasaṅkhātassa adhikaraṇassa avacane kāraṇaṃ vuttaṃ.

393. “Aññabhāgiyassa adhikaraṇassā”ti ettha pāli-āgata-adhikaraṇasaddapatirūpakaṃ aññaṃ adhikaraṇasaddaṃ pāli-āgatataaññasādhāraṇatāya ubhayapadatthaṃ uddharitvā “**adhikaraṇaṃ nāma cattāri adhikaraṇāni**”ti vuttaṃ. Atthuddhāravasena hi atthaṃ dassentena pāliyaṃ āgatasaddapatirūpako añño saddo ubhayapadattho uddharitabbo, na ca aññaṃ

uddharitvā aññassa attho vattabbo, tasmā pāli-
 āgata-adhikaraṇasaddapatirūpako aññoyeva ubhayapadatthasādhāraṇo
 adhikaraṇasaddo uddhaṭoti datṭhabbam. Tenevāha **“adhikaraṇanti
 vacanasāmaññato atthuddhāravasena pavattāni cattāri adhikaraṇāni”**ti. **Yā
 ca sā avasāne -pa- codanā vuttāti** bhikkhu saṅghādisesaṃ ajjhāpajjanto
 diṭṭho hoti, saṅghādisese saṅghādisesadiṭṭhī hoti, tañce pārājikena codetīti-
 ādicodanam sandhāya vadati.

Methunavītikkamāpattiyo vatthuto sabhāgā, itarāsaṃ pana
 adinnādānādi-āpattīnaṃ samānepi pārājikāpattibhāve vatthuto visabhāgāti
 āha **“sabhāgavisabhāgavatthuto”**ti. **Sabhāvasarikkhāsarikkhato**ti sabhāvena
 sadisāsadisabhāvato. Paṭhamapārājikañhi paṭhamapārājikāpattiyā
 methunarāgena sabhāvato sadisaṃ, dosasampayuttamanussaviggahena
 asadisam. Nanu ca “āpattādhikaraṇaṃ āpattādhikaraṇassa siyā tabbhāgiyaṃ,
 siyā aññabhāgiyaṃ”ti vuttattā uddesānukkamena tabbhāgiyataṃ aniddisitvā
 aññabhāgiyatā paṭhamam kasmā niddiṭṭhāti āha **“ādito paṭṭhāyā”**ti-ādi.
Vuttanayenevāti “sabhāgavisabhāgavatthuto”ti-ādinā vuttanayena.

“Saṅghakammāni nissāya uppannan”ti vuttattā saṅghakammato
 kiccādhikaraṇaṃ visuṃ viya dissatīti āha **“kiṃ panā”**ti-ādi. “Kiccameva
 kiccādhikaraṇaṃ”ti vuttattā **“saṅghakammānamevetaṃ adhivacanan”**ti
 vuttaṃ. Yadi evaṃ “saṅghakammāni nissāya uppannan”ti kasmā vuttanti
 āha **“evaṃ santepī”**ti-ādi. Tassa tassa saṅghakammassa bhagavatā vuttaṃ
 itikattabbatālakkaṇaṃyeva tato saṅghakammassa nipphajjanato
 phalūpacārena saṅghakammanti vattabbataṃ arahatīti āha **“yaṃ
 kammalakkhaṇaṃ manasi karoti, taṃ nissāya uppajjanato”**ti.
 Parivāsādisaṅghakammaṃ nissāya mānattādīnaṃ uppajjanato
 ukkhepanīyakammasīmāsammutikammādīni nissāya
 osāraṇasīmāsamūhananādikammānaṃ uppajjanato ca **“purimaṃ purimaṃ
 saṅghakammaṃ”**ti-ādi vuttaṃ.

395-400. **Savatthukaṃ katvāti** puggalādhiṭṭhānaṃ katvā. **Dīghādinoti**
 dīgharassakāḷa-odātādino. **Diṭṭhādinoti** diṭṭhasutādino.

Lohapattasadisoti ayopattasadiso. Aṅgāni paṭhamaduṭṭhadose vuttasadisāni, idha pana kañcidesaṃ lesamattaṃ upādiyaṇā adhikā.

Dutiyaduṭṭhadosasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Paṭhamasaṃghabhedasikkhāpadavaṇṇanā

410. Dasame ye dubbalā honti appathāmā, na sakkonti araṇṇakādīni sevantā dukkhassantaṃ kātuṃ, te sandhāyāha **“bahūnaṃ kulaputtānaṃ maggantarāyāya saṃvattanti”**ti. **Adhivāsanakhantisampannoti** “khamo hoti sītassā”ti-ādinā vuttasītuṇhādisahanalakkhaṇāya khantiyā samannāgato. Byañjanapadameva paramaṃ assāti **padaparamo**. Yassa hi puggalassa bahumpi suṇato bahumpi bhaṇato bahumpi dhārayato bahumpi vācayato na tāya jātiyā dhammābhisamayo hoti, ayaṃ **“padaparamo”**ti vuccati. **Abhisambhuṇṭivāti** nipphādetvā. **Nābhisambhuṇṭīti** na sampādeti, araṇṇavāsaṃ sampādetuṃ na sakkotīti vuttaṃ hoti. Dhammato apetaṃ **uddhammaṃ**. **Asabbaññū assāti** tesaṃ anurūpassa ajānanato asabbaññū bhaveyya. “Na bhikkhave asenāsanikena vassaṃ upagantabban”ti¹ vacanato **“cattāro pana -pa- paṭikkhittamevā”**ti vuttaṃ. Idameva vacanaṃ sandhāya pāḷiyampi **“aṭṭha māse kho mayā devadatta rukkhamūlasenāsaṃ anuññātan”**ti vuttaṃ.

Tīhi koṭṭhīti tīhi ākārehi, tīhi kāraṇehīti attho.

Tadubhayavimuttapariśaṅkitanti diṭṭhaṃ sutanti idaṃ ubhayaṃ anissāya “kiṃ nu kho idaṃ bhikkhuṃ uddissa vadhitvā sampāditan”ti kevalameva pariśaṅkitaṃ. Macchabandhanaṃ **jālaṃ**, **vāgurā** migabandhanā. **Kappatīti** yadi tesaṃ vacanena āsaṅkā upacchinnā hoti, vaṭṭati. **Pavattamaṃsanti** vikkāyikamaṃsaṃ. **Maṅgalādīnanti ādi-**saddena āhunapāhunādike saṅgaṇhāti. **Bhikkhūnaṃyeva atthāyāti** ettha aṭṭhānappayutto **eva-**saddo, bhikkhūnaṃ atthāya akatamevāti sambandhitabbaṃ. Tasmā **“bhikkhūnaṃca dassāma, maṅgalādīnaṃca atthāya bhavissati”**ti missetvā katampi na vaṭṭatīti veditabbaṃ. Keci pana

1. Vi 3. 212 piṭṭhe.

“bhikkhūnaṃyevāti avadhāraṇena bhikkhūnaṃ aṇṇesaṃ aṭṭhāya kataṃ vaṭṭatī”ti vadanti, taṃ na sundaraṃ. **Yattha ca nibbematiko hotīti** bhikkhūnaṃ aṭṭhāya katepi sabbeṇa sabbaṃ parisāṅkitābhāvamāha. Tamevatthaṃ āvikātum **“sace paṇā”**ti-ādi vuttaṃ. **Itaresaṃ vaṭṭatīti** ajānantānaṃ vaṭṭati, jānato evettha āpatti hotīti. **Teyevāti** ye uddissa kataṃ, teyeva. Uddisakatamaṃsaparibhogato akappiyamaṃsaparibhogassa viśesaṃ dassetuṃ **“akappiyamaṃsaṃ paṇā”**ti-ādi vuttaṃ. Purimasmiṃ sacittakā āpatti, itarasmaṃ acittakā. Tenāha **“akappiyamaṃsaṃ ajānitvā bhuñjantassapi āpattiyeṇā”**ti. “Paribhogakāle pucchitvā paribhuñjissāmīti vā gahetvā pucchitvāva paribhuñjitabban”ti vacanato akappiyamaṃsaṃ ajānitvā gaṇhantassa paṭiggahaṇena anāpatti siyā¹. Ajānitvāpi bhuñjantasseva hi āpatti vuttā. **Vattanti vadantīti** iminā āpatti natthīti dasseti.

Sallekhā vutti etesanti **sallekhavuttino**. **Bāhulikoti** ekassa **la-kārassa** lopaṃ katvā vuttaṃ. **Kappanti** āyukappaṃ. Saṃghabhedako hi ekaṃ kappam asītibhāge katvā tato ekabhāgamattaṃ kālaṃ niraye tiṭṭheyyāti āyukappaṃ sandhāya **“kappam nirayamhi paccatī”**ti vuttaṃ. Kappaṭṭhakathāyaṃ² pana “saṇṭhahante hi kappe kappavemajjhe vā saṃghabhedam katvā kappavināseyeva muccati. Sacepi hi sve kappo vinassissatīti ajja saṃghabhedam karoti, sveva muccati, ekadivasameva niraye paccatī”ti vuttaṃ. Tatthāpi **kappavināseyevāti** āyukappavināseyevāti atthe sati natthi virodho. **Saṇṭhahanteti** idampi “sve vinassissatī”ti viya abhūtaparikappanavasena vuttaṃ. Ekadivasameva niraye paccatī”ti etthāpi tato param kappābhāve āyukappassapi abhāvatoti avirodhato atthayojanā daṭṭhabbā. **Brahmaṃ puññanti** seṭṭham puññaṃ. **Kappam saggaṃhi modatīti** etthāpi āyukappameva.

411. **Laddhinānāsamvāsakenāti** bhāvappadhānoyaṃ niddeso, laddhinānāsamvāsakabhāvenāti attho. **Kammanānāsamvāsakenāti** etthāpi eseṇa nayo. Aṇṇathā nānāsamvāsakena sahitassa

1. Siddhā (Syā)

2. Abhi-Ṭṭha 2. 409 piṭṭhe.

samānasamvāsakassapi saṅghassa asamānasamvāsakattaṃ āpajjeyya. Tattha **laddhinānāsamvāsako** nāma ukkhittānuvattako. So hi attano laddhiyā nānāsamvāsako jātoti “laddhinānāsamvāsako”ti vuccati.

Kammanānāsamvāsako nāma ukkhepanīyakammakato. So hi ukkhepanīyakammavasena nānāsamvāsako hotīti “kammanānāsamvāsako”ti vuccati. **Virahitoti** vimutto. Kāyasāmaggīdānaṃ tesu tesu saṅghakammesu hatthapāsūpagamanavasena veditabbaṃ.

“Bhedāya parakkameyyā”ti visum vuttatā bhedanasaṃvattanikassa adhikaraṇassa samādāya paggaṇhato pubbepe pakkhapariyesanādivasena saṅghabhedāya parakkamantassa samanubhāsanakammaṃ kātābanti veditabbaṃ. **Imāni vatthūnīti** aṭṭhārasabhedakaravatthūni. **Kammenāti** apalokaṇādīsu catūsu kammesu aññatarena kammena. **Uddesenāti** pañcasu pātimokkhuddesesu aññatarena uddesena. **Vohārenāti** tāhi tāhi upapattīhi “adhammaṃ dhammo”ti-ādi-aṭṭhārasabhedakaravatthudīpakena vohārena. **Anussāvanāyāti** “nanu tumhe jānātha mayhaṃ uccākulā pabbajitabhāvaṃ bahussutabhāvaṃ, mādiso nāma uddhammaṃ ubbinayaṃ satthusāsanaṃ gāheyyāti cittampi uppādetum tumhākaṃ yuttaṃ, kiṃ mayhaṃ avīci nīluppalavanaṃ viya sītaḷo, kimahaṃ apāyato na bhāyāmi”ti-ādinā nayena kaṇṇamūle vacībhedam katvā anussāvanena. **Salākaggāhenāti** evaṃ anussāvetvā tesam cittaṃ upatthambhetvā anivattidhamme katvā “gaṇhatha imaṃ salākaṃ”ti salākaggāhena. **Pañcahi kāraṇehi saṅghabhedo hotīti** ettha kammameva uddeso vā saṅghabhede padhānakāraṇanti veditabbaṃ. Vohārānussāvanasālākaggāhā pana pubbabhāgā.

Aṭṭhārasavatthudīpanavasena hi voharantena tattha rucijananatthaṃ anussāvetvā salākāya gahitāyapi abhinnova hoti saṅgho. Yadā pana evaṃ cattāro vā atirekā vā salākaṃ gahetvā āveṇīkakammaṃ vā uddesaṃ vā karonti, tadā saṅgho bhinno nāma hoti. **Abbhussitanti** abbhuggataṃ. **Accheyyāti** vihareyya, pavatteyyāti attho.

“Lajjī rakkhissatī”ti vacanato āpattibhayena ārocaṇaṃ lajjīnaṃyeva bhāroti āha “**lajjīhi bhikkhūhi**”ti. Alajjissapi anārocentassa āpattiyeva “ye passanti, ye suṇanti”ti vacanato. **Samāgacchatūti**

ekī bhavatu. Ekībhāvo ca samānaladdhivasena hotīti āha “**ekaladdhiko hotū**”ti. **Sampattiyāti** sīlādisampattiyā. Paṭinissajjantassa anāpattibhāvato “**sothibhāvo tassa bhikkhuno**”ti vuttam. **Appaṭinissajjato dukkaṭanti** visum visum vadantānaṃ gaṇanāya dukkaṭaṃ. **Pahontenāti** gantum samatthena agilānena. Saṃghabhedassa garukabhāvato avassam kattaḃbatādassanattam “**dūrepi bhāroyevā**”ti vuttam, āpatti pana addhayojanabbhantare gantum samatthassa agilānasseva veditabbā.

416. **Asamanubhāsantassāti** kammakāraṃ kattaniddesoti āha “**asamanubhāsiyamānassā**”ti. Tatiyakammavācāyapaṭinissajjanto ñattiyā dukkaṭaṃ dvīhi kammavācāhi thullaccaye ca āpajjatiyevāti āha “**paṭinissajjantassa saṃghādisesena anāpattī**”ti. **Assāti** devadattassa. **Katena bhavitabbanti** samanubhāsanakammena katena bhavitabbaṃ. **Attano rucimattena vadeyyāti** ādikammikattā appaṭinissajjantassapi anāpattī adhippāyena vadeyya. Apaṇṇatte sikkhāpade samanubhāsanakammasseva abhāvato “**na hi paṇṇattaṃ sikkhāpadaṃ vītikkamantassā**”ti vuttam. Sikkhāpadaṃ paṇṇapenteneva hi samanubhāsanakammaṃ anuññātāṃ. **Uddissa anuññātati** “**anujānāmi bhikkhave romanthakassa romanthanā**”ti-ādiṃ¹ uddissa anuññātāṃ sandhāya vadanti. **Anāpattiyanti** anāpattivāre. **Āpattim ropetabboti** anissajjanapaccayā āpannapācittiyāpattim ukkhepanīyakammaparikkamaṃ āropetabboti attho.

Āpattiyeva na jātāti saṃghādisesāpatti na jātāyevāti attho. **Sā panesāti** sā pana esā anāpatti. **Tivaṅgikanti** kāyavācācittavasena tivaṅgikam, kāyavācācittato samuṭṭhātīti vuttam hoti. “**Nappaṭinissajjāmī**”ti saññāya abhāvena muccanato **saññāvimokkham**. **Sacittakanti** “**nappaṭinissajjāmī**”ti jānanacittena sacittakam. Bhedāya parakkamanam, dhammakammena samanubhāsanam, kammavācāpariyosānam, appaṭinissajjananti imānettha cattāri aṅgāni.

Paṭhamasaṃghabhedasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Dutiyasaṃghabhedasikkhāpadavaṇṇanā

417-418. Ekādasame yaṃ vacanaṃ samaggepi vagge avayavabhūte karoti bhindati, taṃ kalahakāravacanaṃ idha vagganti vuccatīti āha “**vaggaṃ asāmaggipakkhiyavacanaṃ vadanti**”ti. Asāmaggipakkhe bhavā asāmaggipakkhiyā, kalahakā. Tesāṃ vacanaṃ **asāmaggipakkhiyavacanaṃ**, asāmaggipakkhe vā bhavaṃ vacanaṃ **asāmaggipakkhiyavacanaṃ**. Yasmā ubbāhikādikammaṃ bahūnampi kātuṃ vaṭṭati, tasmā “**na hi saṃgho saṃghassa kammaṃ karoti**”ti idaṃ niggahavasena kattabbakammaṃ sandhāya vuttanti veditabbaṃ. Aṅgāni panettha bhedāya parakkamaṇaṃ pahāya anuvattanaṃ pakkhipitvā heṭṭhā vuttasadisāneva.

Dutiyasaṃghabhedasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Dubbacasikkhāpadavaṇṇanā

424. Dvādasame **vambhanavacanaṇti** garahavacanaṃ. **Apasādetukāmoti** khipitukāmo, tajjetukāmo vā, ghaṭṭetukāmoti vuttaṃ hoti. **Saṭa**-saddo patitasaddena samānattho. Visesanassa ca paranipātaṃ katvā tiṇakatṭhapaṇṇasaṭanti vuttanti āha “**tattha tattha patitaṃ tiṇakatṭhapaṇṇan**”ti. **Kenāpīti** vātasadisena nadīsadisena ca kenāpi.

425-426. **Vattuṃ asakkuṇeyyoti** kismiñci vuccamāne asahanato ovadituṃ asakkuṇeyyo. Dukkhaṃ vaco etasmiṃ vipaṭikūlaggāhe vipaccanīkavāde anādare puggaleti **dubbaco**. Tenāha “**dukkhena kicchena vaditabbo**”ti-ādi. **Dubbacabhāvakaraṇīyehīti** dubbacabhāvakārahehi. Kattu atthe anīya-saddo daṭṭhabbo. Tenevāha “**ye dhammā dubbacaṃ puggalaṃ karonti**”ti-ādi. Pāpikā icchā etassāti pāpiccho, tassa bhāvo **pāpicchatā**, asantaguṇasambhāvanatā paṭiggahaṇe ca amattaññutā pāpicchatāti veditabbā. Attukkaṃsakā ca te paravambhakā cāti attukkaṃsakaparavambhakā. Ye attānaṃ ukkaṃsanti ukkhipanti uce ṭhāne ṭhapenti, paraṇa vambhenti garahanti nīce ṭhāne ṭhapenti, tesametam adhivacanaṃ. Tesāṃ bhāvo **attukkaṃsakaparavambhakatā**. Kujjhanasīlo kodhano, tassa bhāvo **kodhanatā**. Kujjhanalakkhaṇassa kodhassetaṃ adhivacanaṃ.

Pubbakāle kodho, अपराकाले upanāhoti āha “**kodhahetu upanāhitā**”ti. Tattha upanahanasilo, upanāho vā etassa atthīti upanāhī, tassa bhāvo **upanāhitā**. Punappunam citta-pariyonaddhalakkhaṇassa kodhassevetam adhivacanam. Sakiñhi uppanno kodho kodhoyeva, tatuttari upanāho. **Abhisāṅgoti** dummo-canīyo balava-upanāho. So assa atthīti abhisāṅgī, tassa bhāvo **abhisāṅgitā**. Dummo-canīyassa balava-upanāhassetam adhivacanam. **Codakam paṭippharaṇatāti** codakassa paṭiviruddhena paccanīkena hutvā avaṭṭhānam. **Codakam apasādanatāti** “kim nu kho tuyham bālassa abyattassa bhaṇitena, tvampi nāma bhaṇitabham maññissasī”ti evam codakassa ghaṭṭanā. **Codakassa paccāropanatāti** “tvampi khosi itthannāmam āpattim āpanno, tam tāva paṭikarohī”ti evam codakassa upari paṭi-āropanatā.

Aññena aññam paṭicaraṇatāti aññena kāraṇena, vacanena vā aññassa kāraṇassa, vacanassa vā paṭicchādanavasena caraṇatā. Paṭicchādanattho eva vā **cara**-saddo anekatthattā dhātūnanti paṭicchādanatāti attho. Tāya samannāgato hi puggalo yaṁ codakena dosavibhāvanakāraṇam, vacanam vā vuttam, tam tato aññeneva codanāya amūlikabhāvadīpanena kāraṇena, tadatthabodhakena vacanena vā paṭicchādeti. “Āpattim āpannosī”ti vutte “ko āpanno, kim āpanno, kismim āpanno, kam bhaṇatha, kim bhaṇathā”ti vā vatvā “evarūpaṁ kiñci tayā diṭṭhan”ti vutte “na suṇāmi”ti sotam vā upanāmetvā vikkhepaṁ karontopi aññenaññam paṭicchādeti. “Itthannāmam āpattim āpannosī”ti puṭṭhe “pāṭaliputtam gatomhī”ti vatvā puna “na tava pāṭaliputtagamanam pucchāma, āpattim pucchāmā”ti vutthe tato “rājagaham gatomhī”ti vatvā “rājagaham vā yāhi brāhmaṇagaham vā, āpattim āpannosī”ti vutte “tatha me sūkaramamsam laddhan”ti-ādini vatvā bahiddhā kathāvikkhipanampi atthato aññenaññam paṭicaraṇamevāti visum na gahitam.

Apadānenāti attano cariyāya. Apadīyanti hi dosā etena dakkhīyanti, luyanti chijjantīti vā apadānam, sattānam sammā micchā vā vattappayogo. **Na sampāyanatāti** “āvuso tvaṁ kuhiṁ vasasi, kam nissāya vasasī”ti vā “yaṁ tvaṁ vadesi ‘mayā esa āpattim āpajjanto diṭṭho’ti,

tvaṃ tasmim samaye kiṃ karosi, ayaṃ kiṃ karoti, kattha ca tvaṃ ahosi, kattha ayaṃ”ti vā ādinā nayena cariyaṃ puṭṭhena sampādetvā akathanam.

Makkhipaḷāsītāti ettha paraguṇamakkhanalakkhaṇo makkho, so etassa atthīti makkhī. Tādiso puggalo agāriyo anagāriyo vā samāno paresaṃ sukatakaraṇaṃ vināseti. Agāriyopi hi kenaci anukampakena daliddo samāno uccaṭṭhāne ṭhapito, aparena samayena “kiṃ tayā mayhaṃ katan”ti tassa sukatakaraṇaṃ vināseti. Anagāriyopi sāmaṇerakālato pabhuti ācariyena vā upajjhāyena vā catūhi paccayehi uddesaparipucchādīhi ca anuggahetvā dhammakathānayapakaraṇakosallādīni sikkhāpito, aparena samayena rājarājamahāmattādīhi sakkato garukato ācariyupajjhāyesu acittikato caramāno “ayaṃ amhehi daharakāle eva anuggahito saṃvaddhito ca, atha ca panidāni nissineho jāto”ti vuccamāno “kiṃ mayhaṃ tumhehi katan”ti tesaṃ sukatakaraṇaṃ vināseti.

“Bahussutepi puggale ajjhottharivā īdisassa ceva bahussutassa aniyatā gati, tava vā mama vā ko viseso”ti-ādinā nayena uppajjamāno yugaggāhalakkhaṇo paḷāso. So paraguṇehi attano guṇānaṃ samakaraṇaraso. Tathā hesa paresaṃ guṇe ḍaṃsitvā viya attano guṇehi same karotīti paḷāsoti vuccati, so etassa atthīti paḷāsī. Makkhī ca paḷāsī ca makkhipaḷāsino, tesaṃ bhāvo **makkhipaḷāsītā**. Atthato pana makkho ceva paḷāso ca.

Issati parasampattim na sahatīti **issukī**. Maccharāyati attano sampattim nigūhati, paresaṃ sādharmaṇabhāvaṃ na sahati, maccheraṃ vā etassa atthīti **maccharī**. Saṭhayati na sammā bhāsati **saṭho**, attano avijjamānaguṇappakāsanalakkhaṇena sāṭheyena samannāgato kerāṭikapuggalo. Kerāṭiko ca ānandamaccho¹ viya hoti. **Ānandamaccho** nāma kira macchānaṃ naṅguṭṭhaṃ dasseti, sappānaṃ sīsaṃ “tumhehi sadiso ahan”ti jānāpetum, evameva kerāṭiko puggalo yaṃ yaṃ suttantikaṃ vā

1. Āyandamaccho (Syā, Ka)

ābhidhammikaṃ vā upasaṅkamati, taṃ taṃ evaṃ vadati “ahaṃ tumhākaṃ antevāsī, tumhe mayhaṃ anukampakā, nāhaṃ tumhe muñcāmī”ti “evamete ‘sagāravo ayaṃ amhesu sappattisso’ti maññissantī”ti. Sāṭheyyena hi samannāgatassa puggalassa asantaḡuṇasambhāvanena cittānurūpakiriyāviharato “evaṃcitto evaṃkiriyo”ti duviññeyyattā kucchiṃ vā piṭṭhiṃ vā jānituṃ na sakkā. Yato so—

“Vāmena sūkaro hoti, dakkhiṇena ajāṃigo.

Sarena nelako¹ hoti, visāṇena jaraggavo”ti²—

evaṃ vuttayakkhasūkarasadiṣo hoti. Katapāpapaṭicchādanalakkhaṇā māyā, sā assa atthīti **māyāvī**.

Thambhasamaṅgitāya **thaddho**.

Vātabharitabhaṣṭāsadiṣathaddhabhāvapaggahitasira-anivātavuttikāraḡaroti **thambho**. Yena samannāgato puggalo gilitanaṅgalasadiṣo viya ajagaro, vātabharitabhaṣṭā viya ca thaddho hutvā garuṭṭhāniye diṣvā onamitumpi na icchati, pariyanteneva carati. Abbhunnaṭilakkhaṇo atimāno, so etassa atthīti **atimānī**.

Saṃ attano diṭṭhiṃ parāmasati sabhāvaṃ atikkamitvā parato āmasatīti **sandiṭṭhiparāmāsī**. Ādhānaṃ gaṇhātīti **ādhānaggāhī**. “Ādhānan”ti daḡhaṃ vuccati, daḡhaggāhīti attho. Yuttaṃ kāraṇaṃ diṣvāva laddhiṃ paṭinissajjātīti paṭinissaggi, dukkhena kicchena kasirena bahumpi kāraṇaṃ dassetvā na sakkā paṭinissaggiṃ kātunti **duppaṭinissaggi**, yo attano diṭṭhiṃ “idameva saccaṃ”ti daḡhaṃ gaṇhitvā api buddhādīhi kāraṇaṃ dassetvā vuccamāno na paṭinissajjati, tassettaṃ adhivacanāṃ. Tādiṣo hi puggalo yaṃ yadeva dhammaṃ vā adhammaṃ vā suṇāti, taṃ sabbaṃ “evaṃ amhākaṃ ācariyehi kathitaṃ, evaṃ amhehi sutan”ti kummova aṅgāni sake kapāle antoyeva samodahati. Yathā hi kacchapo attano pādādiḡe aṅge kenaci ghaṭṭīte sabbāni aṅgāni attano kapāleyeva samodahati, na bahi nīharati, evamayampi “na sundaro tava gāho, chaḡḡdehi nan”ti vutto taṃ na vissajjeti, antoyeva attano hadaye eva ṭhapetvā vicarati. Yathā kumbhīlā gahitaṃ na paṭinissajjanti, evaṃ kumbhīlaggāhaṃ gaṇhātīti, na vissajjeti.

1. Elako (Syā) 2. Dī-Ṭṭha 2. 250; Abhi-Ṭṭha 2. 475; Mahāniddeṣa-Ṭṭha 371 piṭṭhesupi.

Makkhipaḷāsītādiyugaḷattayena dassite makkhapaḷāsādayo cha dhamme visum visum gahetvā “**ekūnavīsati dhammā**”ti vuttaṃ.

Anumānasuttaṭṭhakathāyaṃ¹ pana makkhapaḷāsādayopi yugaḷavasena ekaṃ katvā “soḷasa dhammā”ti vuttaṃ.

Pakārehi āvahanam padakkhiṇam, tato padakkhiṇato gahaṇasīlo padakkhiṇaggāhī, na padakkhiṇaggāhī **appadakkhiṇaggāhī**. Yo vuccamāno “tumhe maṃ kasmā vadatha, ahaṃ attano kappiyākappiyam sāvajjānavajjam atthānattham jānāmī”ti vadati, ayam anusāsaniṃ padakkhiṇato na gaṇhāti, vāmatova gaṇhāti, tasmā “appadakkhiṇaggāhī”ti vuccati, tenāha “**yathānusiṭṭhan**”ti-ādi.

Uddeseti pātimokkhuddese. Atha sabbāneva sikkhāpadāni katham pātimokkhuddesapariyāpannānīti āha “**yassa siyā āpatti, so āvikareyyāti evaṃ saṅgahitattā**”ti. “Yassa siyā āpatti”ti hi iminā sabbāpi āpattiyo nidānuddese saṅgahitāyeva honti. **Pañcahi sahadhammikehi sikkhitabbattā**ti labbhamānavasena vuttaṃ. Sahadhammikenā sahakāraṇenātipi attho daṭṭhabbo. “**Vacanāyā**”ti nissakke sampadānavacananti āha “**tato mamavacanato**”ti. Aṅgāni cettha paṭhamasaṃghabhedasadisāni. Ayam pana viseso—yathā tattha bhedāya parakkamanam, evaṃ idha avacanīyakaraṇatā daṭṭhabbā.

Dubbacasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

13. Kuladūsakasikkhāpadavaṇṇanā

431. Terasame **kīṭāgiri**ti tassa nigamassa nāmaṃ. Tañhi sandhāya parato “na assajipunabbasukehi bhikkhūhi kīṭāgirisimim vatthabban”ti vuttaṃ. Tena pana yogato so janapadopī “kīṭāgiri” icceva saṅkhyam gatoti āha “**evaṃ nāmake janapade**”ti. Āvāse niyuttā **āvāsikā**, nibaddhavāsino. Te akataṃ senāsanaṃ karonti, jiṇṇam paṭisaṅkharonti, kate issarā honti. Tenāha “**so yesam āyatto -pa- te**

1. Ma-Ṭṭha 1. 370 piṭṭhe.

āvāsikā”ti. Nivāso nivāsamattaṃ etesaṃ atthīti **nevāsikā**ti āha “**ye pana kevalan**”ti-ādi. **Teti** assajipunabbasukā. **Cha janāti** paṇḍuko lohita-komettiyo bhūmajako assaji punabbasukoti ime cha janā. **Sammā**ti¹ ālapanavacanametam. **Āyamukhabhūtā**ti āyassa mukhabhūtā. **Dhurattṭhā**neti sāvattṭhiyā avidūre ṭhāne. Vassāne hemante cāti dvīsu utūsu vassanato “**dvīhi meghehi**”ti vuttam. Diyaddhabhikkhusahassato gaṇācariyānaṃ channaṃ janānaṃ adhikattā “**samadhikan**”ti vuttam, sādḥikanti attho. **Ma-kāro** padasandhivasena āgato. **Akatavattṭhanti** akatapubbaṃ abhinavavattṭhum.

Kaṇikārādayo **puppharukkhā**, jātisumanādayo **pupphagacchā**. **Koṭṭananti** sayam chindanaṃ. **Koṭṭāpananti** “imaṃ chinda bhindā”ti aññehi chedāpanaṃ. **Āḷiyā bandhananti** yathā gacchamūle udakaṃ santiṭṭhati, tathā samantato bandhanaṃ. **Udakassāti** akappiya-udakassa. **Kappiya-udakasiñcananti** imināva siñcāpanampi saṅgahitanti daṭṭhabbaṃ. Nanu “udakassa secanaṃ secāpanan”ti imināva sāmāññato kappiyākappiya-udakasiñcanādiṃ sakkā saṅgahetuṃ, tasmā kappiya-udakasiñcanādi kasmā visuṃ vuttanti? “Ārāmādi-atthaṃ ropite akappiyavohāresupi kappiya-udakasiñcanādi vaṭṭati”ti vakkhamānattā idhāpi vibhāgaṃ katvā kappiya-udakasiñcanādi visuṃ dassitaṃ.

Hatthamukhapādadhovananhānodakasiñcananti imināpi pakārantarena kappiya-udakasiñcaneva dasseti. “Akappiyavohāro”ti koṭṭanakhaṇanādivasena sayam karaṇassapi kathaṃ saṅgahoti? Akappiyanti voharīyatīti akappiyavohāroti akappiyabhūtaṃ karaṇakārāpanādi sabbameva saṅgahitaṃ, na pana akappiyavacanamattanti daṭṭhabbaṃ. Kappiyavohārepi eseva nayo. **Sukkhāmātiyāya ujukaraṇanti** iminā purāṇapaṇṇādi haraṇampi saṅgahitanti daṭṭhabbaṃ. Kudālādīni bhūmiyaṃ ṭhapetvā ṭhānato hatthena gahetvā ṭhānameva pakaṭataranti “**obhāso**”ti vuttam.

Mahāpaccharivādampi patiṭṭhapetukāmo pacchā vadati. **Vanatthāyāti** idaṃ keci “vatatthāyā”ti paṭhanti, tesaṃ vati-atthāyāti attho. Akappiyavohārepi ekaccaṃ vaṭṭatīti dassetuṃ “**na kevalañca sesan**”ti-ādimāha. **Yaṃ kiñci mātikanti** sukkhamātikaṃ vā asukkhāmātikaṃ vā.

1. Āyasmāti (Ka)

“**Kappiya-udakaṃ siñcitun**”ti iminā “kappiya-udakaṃ siñcathāti vattumpi vaṭṭatī”ti dasseti. **Sayaṃ ropetumpi vaṭṭatī**ti iminā “ropehīti vattum vaṭṭatī”tipi siddhaṃ. **Aññatthāya vā karontassā**ti vatthupūjādi-atthaṃ karontassa. **Kasmā na anāpattī**ti vatthupūjanatthāya ganthanādīsu kasmā na anāpatti. **Anāpattiyevā**ti paṭivacanaṃ datvā idāni tameva anāpattibhāvaṃ dassetuṃ “**yathā hī**”ti-ādi vuttaṃ. **Tatthāti** ārāmādi-atthāya rukkharopane. **Tathā vatthupūjanatthāyapi anāpattiyevā**ti ratanattayapūjanatthāyapi kappiyavohārena pariyāyādīhi ca ganthāpane anāpattiyevāti attho.

“Tathā vatthupūjanatthāyā”ti hi sāmāññato vuttepi “yathā hi tattha kappiyavohārena pariyāyādīhi cā”ti vuttattā kappiyavohārādīhi ganthāpane eva anāpatti viññāyati, na sayaṃ ganthane, teneva paro sayaṃ ganthanampi kasmā na vaṭṭatīti codento “**nanu cā**”ti-ādimāha. Yathā ārāmādi-atthaṃ kappiyapathaviyaṃ sayaṃ ropetumpi vaṭṭati, tathā vatthupūjanatthāya sayaṃ ganthanepi kasmā na vaṭṭatīti codakassa adhippāyo. **Vuttanti**-ādi ācariyassa parihāro. Atha “**na pana mahā-aṭṭhakathāyan**”ti kasmā vadati. **Mahāpaccari-ādīsu** vuttampi hi pamāṇamevāti nāyaṃ virodho, **mahā-aṭṭhakathāyaṃ** avuttampi tattheva vuttena saṃsanditvā pamāṇamevāti patiṭṭhāpetuṃ vuttattā. **Taṃ kathanti** maññeyyāsīti sambandho. **Mahā-aṭṭhakathāyaṇca** kappiya-udakasecanaṃ vuttaṃ, taṃ kathanti etthāyamadhippāyo. Kiñcāpi **mahā-aṭṭhakathāyaṃ** ārāmādi-atthāya kappiyapathaviyaṃ sayaṃ ropanaṃ na vuttaṃ, kappiya-udakassa pana sayaṃ siñcanaṃ vuttameva, tasmā yathā ārāmādi-atthāya kappiya-udakaṃ sayaṃ siñcitumpi vaṭṭati, tathā vatthupūjanatthāya sayaṃ ganthanampi kasmā na vaṭṭatīti. **Tampi na virujjhatī**ti yadetaṃ ārāmādi-atthāya sayaṃ ropanaṃ kappiya-udakasiñcanaṇca vuttaṃ, tampi na virujjhati. Kathaṃ taṃ na virujjhatīti āha “**tatrahī**”ti-ādi. **Etam vuttanti** mālāvaccharaṃ ropentipi ropāpentipi siñcantipi siñcāpentipīti etaṃ vuttaṃ. **Aññatra pana pariyāyo atthīti** “mālāvaccharaṃ ropentipi ropāpentipi siñcantipi siñcāpentipī”ti kulasaṅghatthāya ropanasiñcanaṃ sandhāya vuttattā tato aññatra ārāmādi-atthāya mālāvaccharopanepariyāyo atthi. **Tattha pariyāyaṃ**

idha ca pariyāyābhāvaṃ ñatvāti tatha “mālāvacchaṃ ropentī”ti-ādīsu “mālāvacchan”ti visesavacanasabbhāvato pariyāyaṃ, idha “ganthentī”ti-ādīsu tathāvidhavisesavacanābhāvato pariyāyābhāvañca ñatvā.

Nanu ca yathā “ganthentī”ti sāmāññato vuttattā pariyāyo na labbhatīti yassa kassaci atthāya sayam ganthanam na vaṭṭati, evaṃ “ganthāpentī”ti sāmāññato vuttattā pariyāyena ganthāpanampi na vaṭṭatīti āpajjati. Evañca sati parato “evaṃ jāna, evaṃ kate sobheyya, yathā etāni pupphāni na vikiriyaṃ, tathā karohīti-ādīnā kappiyavacanena kāretum vaṭṭatī”ti idaṃ virujjhatīti? Na virujjhati, pariyāyena hi kārāpanam ganthāpanameva na hoti, tasmā yathāvuttanayena pariyāyato kārāpanam vaṭṭati. **Sabbaṃ vuttanayeneva veditabbanti** heṭṭhā vuttaṃ vinicchayameva saṅkhepato nigameti. **Haraṇādīsu kasmā anāpattīti** vatthupūjanatthāya haraṇādīsu kasmā anāpatti. **Kulitthi-ādīnaṃ atthāya haraṇatoti** kulitthi-ādīnaṃ haraṇassa tatha vuttattāti adhippāyo. Tenevāha “**haraṇādhikāre hī**”ti-ādi. **Mālanti** pupphadāmaṃ. **Mañjarī viyāti** kusumamañjarī viya. **Hārasadisanti** muttāhārasadisam.

Pācittiyañceva dukkaṭaṇcāti pathavīkhaṇanapaccayā pācittiyam, kulasaṅgahapaccayā dukkaṭam. **Akappiyavohārenāti** “idaṃ khaṇa, idaṃ ropehī”ti-ādi akappiya vohārena. **Dukkaṭamevāti** kulasaṅgahapaccayā dukkaṭam. **Ubhayatthāti** kappiyākappiyapathaviyam. **Sabbatthāti** kulasaṅgahaparibhoga-ārāmādi-atthāya ropite. **Dukkaṭampīti** na kevalam pācittiyameva. **Kappiyenāti** kappiyena udakena. **Tesaṃyeva dvinnanti** kuladūsanaparibhogānaṃ. **Dukkaṭanti** kulasaṅgahatthāya sayam siṅcane kappiyavohārena akappiyavohārena vā siṅcāpane ca dukkaṭam, paribhogatthāya pana sayam siṅcane akappiyavohārena siṅcāpane ca dukkaṭam. **Āpattibahulatā veditabbāti** ettha sayam siṅcane dhārāpacchedagaṇanāya āpattigaṇanā veditabbā, siṅcāpane pana punappunam āṇāpentassa vācāya vācāya āpatti, sakim āṇattassa bahūnam siṅcanepi ekāva.

Dukkaṭapācittiyānīti kulasaṅgahapaccayā dukkaṭam, bhūtagāmapātabyatāya pācittiyam. **Aññatthāti** vatthupūjādi-atthāya ocinane. **Sakim āṇattoti** akappiyavohārena āṇatto. **Pācittiyamevāti**

akappiyavacanena āṇattattā pācittiyam. Kappiyavacanena pana vatthupūjādī-atthāya ocināpentassa anāpattiyeva.

Ganthanena nibbattaṃ **ganthimaṃ**. Esa nayo sesesupi. **Na vaṭṭatīti** kulasaṅgahatthāya vatthupūjādī-atthāya vā vuttanayena karontassa ca kārāpentassa ca dukkaṭanti attho. **Purimanayenevāti** “bhikkhussa vā”ti-ādinā vuttanayena. Dhammāsanavitāne baddhakaṇṭakesu pupphāni vijjhitvā ṭhapentīti sambandho. Uparūpari vijjhitvā chattasadisam katvā āvuṇanato “**chattāticchattam viyā**”ti vuttam. “Kadalikkhandhamhī”ti-ādinā vuttam sabbameva sandhāya “**taṃ ati-oḷārikamevā**”ti vuttam, sayam karontassa akappiyavacaneneva kārāpentassa ca dukkaṭamevāti attho.

Pupphavijjhanatthanti vuttattā pupphāni vijjhitumyeva kaṇṭakam bandhitum na vaṭṭati, pupphadāmādibandhanattham pana vaṭṭati. **Kaṇṭakampi bandhitum na vaṭṭatīti** ca idam aṭṭhakathācariyappamaṇena gahetabbaṃ. **Pavesetum na vaṭṭatīti** vuttattā pupphacchidde apavesetvā uparūpari ṭhapetum vaṭṭati. Jālamayam vitānam **jālavitānam**. **Nāgadantakampi** sacchiddakamyeva gahetabbaṃ. **Pupphapaṭicchakam** daṇḍādīhi katapupphādhāraṇam, tampi sacchiddameva idha vuttam. **Asokapiṇḍiyāti** asokapupphamañjarikāya. “**Dhammarajju** nāma cetiyam vā bodhim vā pupphapavesanattham āvijjhitvā baddharajjū”ti **mahāgaṇṭhipade majjhimagaṇṭhipade** ca vuttam, tasmā tathābaddhāya rajjuyā cetiyassa ca antare pupphāni pavesetum vaṭṭatīti viññāyati. **Gaṇṭhipade** pana “dhammarajjunti sithilam vaṭṭikam rajjumkatvā bodhim vā cetiyam vā parikkhipitvā dhammāsane vā lambitvā tattha pupphāni pavesentī”ti vuttam, tasmā sithilavaṭṭikāya rajjuyā antarepi pupphāni pavesetum vaṭṭatīti viññāyati, vīmaṃsitvā yuttataram gahetabbaṃ. Ubhayatthāpi panettha nevatthi virodhoti amhākam khanti.

Matthakadāmanti dhammāsanādimatthake lambakadāmaṃ. **Pupphehi** veṭṭentīti pupphadāmena veṭṭenti. **Tesaṃyevāti** uppalādīnaṃyeva. **Vākena vā daṇḍakena vāti** visum acchinnena pupphasahiteneva vākena vā daṇḍakena vā. **Khandhe ṭhapitakāsāvassāti** khandhe ṭhapitasāṅghātim sandhāya vuttam. Tañhi tathā bandhitum sakkā bhaveyya. Imināva aññampi tādisam kāsavam vā vattham vā vuttanayena bandhitvā tattha pupphāni pakkhipitum vaṭṭatīti siddham. Aṃsabhaṇḍikam pasibbake pakkhittasadisattā veṭṭimaṃ nāma na jātam, tasmā sithilabandhassa antarantarā pakkhipitum vaṭṭatīti vadanti.

Pupphapaṭe ca daṭṭhabbanti pupphapaṭaṃ karontassa dīghato pupphadāmassa haraṇapaccāharaṇavasena pūraṇaṃ sandhāya vuttaṃ. Tiriyato haraṇaṃ pana vāyimaṃ nāma hoti, na pūrimaṃ. **Purimaṭṭhānaṃ atikkāmetīti** ettha “aphusāpetvāpi atikkāmentassa āpattiyevā”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. “Purimaṭṭhānaṃ atikkāmetī”ti avisesena vuttattā taṃ vuttaṃ. Keci pana “aññaṃaññaṃ aphasāpetvā anekakkhattuṃ parikkhipituṃ vaṭṭatī”ti vadantīti vuttaṃ, tattha kāraṇaṃ na dissati. **Bandhituṃ vaṭṭatīti** puppharahitāya suttakoṭiyā vākakoṭiyā vā bandhituṃ vaṭṭatī. **Ekavāraṃ haritvā vā parikkhipitvā vāti** idaṃ pubbe vuttacetiyādiparikkhepaṃ pupphapaṭakaraṇaṇca sandhāya vuttaṃ, tasmā cetiyaṃ vā bodhiṃ vā parikkhipantena ekavāraṃ parikkhipitvā purimaṭṭhānaṃ sampatte aññaṃ dātabbaṃ, tenapi ekavāraṃ parikkhipitvā tatheva kātabbaṃ. Pupphapaṭaṃ karontena ca ekavāraṃ haritvā aññaṃ dātabbaṃ, tenapi tatheva kātabbaṃ. Sacepi dveveva bhikkhū ubhosu passesu ṭhatvā pariyāyena haranti vaṭṭatīyevāti vadanti.

Pūritanti dīghato pasāraṇavasena pūritaṃ. **Vāyituṃ na labhatīti** dīghato pasārite tiriyato haraṇaṃ vāyanaṃ nāma hotīti ekavārampi pupphaguṇaṃ tiriyato harituṃ na vaṭṭatī. **Pupphāni ṭhapentenāti** aganthitāni pākātikapupphāni ṭhapentena. Pupphadāmaṃ pana pūjanatthāya bhūmiyaṃ ṭhapentena phusāpetvā vā aphasāpetvā vā diguṇaṃ katvā ṭhapetuṃ na vaṭṭatīti vadanti. **Ghaṭikadāma-olambakoti** ante ghaṭikākārayutto yamakadāma-olambako. Ekekaṃ pana dāmaṃ nikkhantasuttakoṭiyāva bandhitvā olambituṃ vaṭṭatī, pupphadāmadvayaṃ saṅghaṭitukāmenapi nikkhantasuttakoṭiyāva suttakoṭiṃ saṅghaṭituṃ vaṭṭatī. **Aḍḍhacandākārena mālāguṇaparikkhepoti** aḍḍhacandākārena mālāguṇassa punappunaṃ haraṇapaccāharaṇavasena pūretvā parikkhipanaṃ. Teneva taṃ pūrimaṃ pavitṭhaṃ, tasmā etampi aḍḍhacandākāraṃ punappunaṃ haraṇapaccāharaṇavasena pūritaṃ na vaṭṭatī. Ekavāraṃ pana aḍḍhacandākārena mālāguṇaṃ harituṃ vaṭṭatīti vadanti. **Pupphadāmakaraṇanti** ettha suttakoṭiyaṃ gahetvāpi ekato kātuṃ na vaṭṭatīti vadanti. Geṇḍukakharapattadāmānaṃ paṭikkhattattā celādīhi katadāmampi na vaṭṭatīti akappiyānulomattatīti vadanti.

“**Lāsiyanāṭakam nāṭenti**”ti vatvā tameva pariyāyantarena dassetuṃ “**recakam¹ denti**”ti vuttaṃ, abhinayaṃ dassenti attho, attano adhippāyaṃ pakāsetvā “evaṃ naccitabban”ti paṭhamam uṭṭahitvā naccanākāram dassenti vuttaṃ hoti. Keci pana “mukhe aṅguliyo pakkhipitvā saddam karontā cakkamiva attānam bhamayamānā recakam denti nāmā”ti vadanti. Ekekāya pantiyā aṭṭha aṭṭha padāni assāti **aṭṭhapadam**. “Aṭṭhapadan”tipi paṭhanti. Dasapadehi ese va nayo. **Padānī**ti ca sārī-ādīnam² patiṭṭhānaṭṭhānāni. **Dasapadam** nāma dvīhi pantīhi vīsatiyā padehi kīḷanajūtam. **Ākāseyeva kīḷantī**ti “ayaṃ sārī asukapadam mayā nītā, ayaṃ asukapadan”ti kevalam mukheneva vadantā ākāseyeva jūtam kīḷanti. **Jūtapthalaketi**³ jūtaṃaṇḍale. **Pāsakakīḷāya kīḷantī**ti pāsakam vuccati chasu passesu ekekam yāva chakkam dassetvā katakīḷanam, tam⁴ vaḍḍhetvā yathāladdha-ekakādivasena sārīyo apanentā upanentā ca kīḷanti. Ghaṭṇa kīḷā **ghaṭṭikā**ti eke.

Mañjaṭṭhiyā vāti mañjaṭṭhirukkhāsāram gahetvā pakkakasāvaṃ sandhāya vadati. **Salākahatthanti** tālahirādīnam kalāpassetaṃ adhivacanam. Bahūsu salākāsu visesarahitam ekam salākam gahetvā tāsu pakkhipitvā puna tamyeva uddharantā salākahatthena kīḷantīti keci. Paṇṇena vamsākārena katā nāḷikā **paṇṇanāḷikā**. Tenevāha “**taṃ dhamantā**”ti. Pucchantassa mukhāgataṃ akkharam gahetvā naṭṭhamuṭṭhilābhālābhādijānanakīḷā **akkharikā**tipi vadanti. **Hatthisminti** nimittatthe bhummaṃ, hatthinimittasipeti attho. **Assasminti**-ādīsūpi ese va nayo. “Usseḷenti apphotenti”ti dvinnam padānam attho pākaṭoyevāti na vutto. Tattha **usseḷenti**ti mukhena usseḷanasaddam pamuñcanti, mahantaṃ katvā abyattasaddam pavattenti attho. “Ajānam saññaṃ dentā ajapālakā viya mukhena vātam nicchārentā sukhumaṃ abyattanādam pavattenti”tipi vadanti. **Apphotenti**ti bhujahatthasaṅghaṭṭanasaddam pavattenti, vāmahattham ure ṭhapetvā dakkhiṇena pāṇinā tattha tālanena⁵ saddam karontīti attho. **Mukhaḍḍimanti** mukhabheriyā etaṃ adhivacanam.

1. Revakam (Syā)

2. Sārīnam (Ka)

3. Jūtakhaliketi (Syā, Ka)

4. Katham (Ka)

5. Hatthatālanena (Ka)

432. **Pasādāvahenā**ti pasādajananakena. Abhikkamanam **abhikkantanti** āha “**gamanenā**”ti. Paṭikkamanam **paṭikkantam**. Nivattanenāti nivattimattam dasseti. Nivattetvā pana gamanam gamanameva. Abhimukham lokitam ālokitanti āha “**purato dassanenā**”ti. **Ito cito ca dassanenā**ti anudisāpekkhanam dasseti. Yamdisābhimukho gacchati tiṭṭhati nisīdati, tadabhimukham pekkhanam **ālokitam**, tadanugatadisālokanam “**vilokitan**”ti hi vuccati. Aññānipi heṭṭhā upari pacchato pekkhanavasena **olokita-ullokitāpalokitāni** nāma honti. Tāni pana na samaṇasārūppāni appasādāvahāni, tenevettha ālokitavilokitāneva gahitāni. **Tesanti** samāse guṇibhūtānipi pabbāni parāmasati. “Pabbasaṅkocanenā”ti hi vuttatā pabbāni tattha guṇibhūtāni saṅkocanassa padhānattā. **Satisampajaññehī**ti sātthakatādiapariggāhikāya satiyā tathāpavattasampajaññena ca samantato pakārehi, pakatṭham vā savisesam jānātīti sampajāno, tassa bhāvo **sampajaññam**. Tathāpavattañāṇassetam adhivacanam. **Abhisāṅkhatattā**ti sammā pavattitattā. **Heṭṭhākhittacakkhū**ti khandham anāmetvāva adhokhittacakkhu. Gandham nāmetvā hi heṭṭhāvalokanam na samaṇasārūppam. “Okkhittacakkhū”ti ca iminā yugamattadassitā vuttā.

Bondoti lolo¹ mandadhātukoti attho. **Bhakuṭim katvā**ti bhamukabhedaṃ katvā. **Sākhalyena yuttā**ti “tattha katamam sākhalyam? Yā sā vācānelā kaṇṇasukhā”ti-ādinā² nayena vuttasākhalyena samannāgatā, muduvacanāti attho. **Nelā**ti elam vuccati doso, nāssā elanti nelā, niddosāti attho. **Kaṇṇasukhā**ti byañjanamadhuratāya kaṇṇānam sukhā, sūcinā vijjhanam viya kaṇṇasūlam na janeti. **Dānanibaddhā**ti nibaddhadānāni.

“Sāriputtamoggallāne āmantesi”ti vatvā “gacchatha tumhe sāriputtā”ti vacanato “sāriputtā”ti idaṃ ekasesanayena vuttanti ayamatto pākaṭoyevāti na vutto. “Sāriputtā”ti hi idaṃ ekasesanayena vuttam virūpekasesassapi icchitattā, tenevettha bahuvacananiddeso katoti. **Saddhassa pasannassā**ti ratanattayassa

1. Lālo (Syā)

2. Abhi 1. 260 piṭṭhe.

saddhāya samannāgatassa tatoyeva ca pasannassa, kammaphalasaddhāya vā samannāgatattā saddhassa ratanattayappasādabahulatāya pasannassa.

433. **Āpattiṃ ropetabbā**ti kuladūsakakammena āpannāpattiṃ ropetabbā. **Tasmiṃ vihāreti** bahigāme vihāraṃ sandhāya vuttaṃ. Antogāme vihāro pana “**tasmiṃ gāme na vasitabban**”ti imināva saṅgahito gāmaggaḥeneva gahitattā. “Tasmiṃ vihāre”ti vacanato tassa gāmassa sāmanta aññasmiṃ vihāre vasituṃ vaṭṭati. **Sāmantagāme piṇḍāya na caritabbanti** tasmiṃ vihāre vāsassa paṭikkhittattā yadi tattha vasati, tena sāmanta gāme piṇḍāya na caritabbanti adhippāyo. **Tasmiṃ gāme piṇḍāya na caritabbanti** yasmiṃ gāme kuladūsakakammaṃ kataṃ, tasmiṃ gāme na caritabbāṃ. Yasmiñhi gāme vā nigame vā kuladūsakakammaṃ kataṃ, yasmiñca vihāre vasati, neva tasmiṃ gāme vā nigame vā carituṃ labbhati, na vihāre vasituṃ. Sāmantavihāre vasantena pana sāmanta gāme carituṃ vaṭṭati tattha vāsassa appaṭikkhittattā.

435. **Aṭṭhārasa vattānī**ti “na upasampādetabbāṃ, na nissayo dātabbo, na sāmaṇero upaṭṭhāpetabbo, na bhikkhunovādakasammuti sādītabbā, sammatena bhikkhuniyo na ovaditabbā, yāya āpattiya saṃghena pabbājanīyakammaṃ kataṃ hoti, na sā āpatti āpajjitabbā aññā vā tādisikā tato vā pāpiṭṭhatarā, kammaṃ na garahitabbāṃ, kammikā na garahitabbā, na pakatattassa bhikkhuno uposatho ṭhapetabbo, na pavāraṇa ṭhapetabbā, na savacanīyaṃ kātābbaṃ, na anuvādo ṭhapetabbo, na okāso kāretabbo, na codetabbo, na sāretabbo, na bhikkhūhi sampayojetabban”ti evamāgatāni aṭṭhārasa vattāni.

Assajipunabbasukappadhānā **assajipunabbasukā**ti vuttā sahacaraṇañāyena. **Anulomapaṭipadaṃ appaṭipajjanatāyā**ti yathāpaññattasammāvattasaṅkhātāṃ anulomapaṭipadaṃ appaṭipajjanatāya, yena vattena ciñṇena saṅgho anulomiko¹ hoti, tasmiṃ avattanatoti vuttaṃ hoti. **Na pannalomā hontī**ti patitalomā na honti, anukūlavuttino na hontīti attho. **Nittharaṇamaggaṃ na paṭipajjantī**ti anulomavattasaṅkhātāṃ nittha-

1. Anulomito (Syā)

raṇūpāyaṃ na paṭipajjanti, yena vattena ciñṇena sāpattikabhāvato nittiṇṇā honti, tasmim̐ nittharaṇakavattasmim̐ na vattanti, āpattivuṭṭhānattham̐ turitaturitā chandajātā na hontīti vuttam̐ hoti. **Dasahi akkosavatthūhīti** jāti nāma gotta kamma sippa ābādha līṅga kilesa āpatti hīnasāṅkhātehi dasahi akkosakāraṇehi. **Chandagāmitā pāpentīti** ādisu ya-kāro “sayam̐ abhiññā”ti-ādisu viya luttaniddiṭṭhoti āha “**chandagāmitāyapi pāpentī**”ti-ādi. **Tesanti** assajipunabbasukānam̐ gaṇapāmomkkhānam̐.

436-437. Nigamassa apākaṭattā tam̐ dassetum̐ “**tatthā**”ti-ādimāha. **Parasantakam̐ deti, dukkaṭamevāti** vissāsaggāhena parasantakam̐ gahetvā dentam̐ sandhāya vuttam̐. **Taṇca kho vatthupūjanatthāyāti** mātāpitūnampi dentena vatthupūjanatthāya eva dātabbanti dasseti. “**Maṇḍanatthāya pana sivaliṅgādipūjanatthāyāti** ettakameva vuttattā imam̐ vikkiṇitvā jīvikampi kappessantīti mātu-ādīnam̐ dātum̐ vaṭṭatī”ti vadanti. **Kassacipīti** ñātakassa aññātakassa vā kassacipi. **Ñātisāmaṇerehevāti** anucchavikattā vuttam̐. **Sampattānam̐ sāmaṇerānam̐ upaḍḍhabhāgam̐ dātum̐ vaṭṭatīti** saṃghikassa lābhassa upacārasīmagatānam̐ sāmaṇerānampi santakattā tesampi upaḍḍhabhāgo labbhatevāti katvā vuttam̐. **Cūlakanti** upaḍḍhabhāgatopi upaḍḍham̐. Catutthabhāgassetam̐ adhivacanam̐.

“**Sāmaṇerā -pa- ṭhapentī**”ti idam̐ vassaggena abhājiyam̐ sandhāya vuttam̐. **Tattha tatthāti** magge vā cetiyaṅgaṇe vā. **Dāpetum̐ na labhantīti** sāmaṇerehi dāpetum̐ ananucchavikattā vuttam̐. Na hi tam̐ pupphadānam̐ nāma siyā. Yadi hi tathā āgatānam̐ tesam̐ dānam̐ pupphadānam̐ bhaveyya, sāmaṇerehipi dātum̐ na labbheyya. **Sayamevāti** sāmaṇerā sayameva. **Yāgubhattādīni ādāyāti** idam̐ bhikkhūnam̐ atthāya yāgubhattādisampādanam̐ sandhāya vuttattā “na vaṭṭatī”ti avisesena vuttam̐.

Vuttanayenevāti mātāpitūnam̐ tāva haritvāpi harāpetvāpi pakkositvāpi pakkosāpetvāpi dātum̐ vaṭṭati, sesaññātakānam̐ pakkosāpetvāva. Mātāpitūnaṇca harāpentena ñātisāmaṇereheva harāpetabbam̐, itare pana yadi sayameva icchanti, vaṭṭatīti imam̐ pupphe¹ vuttanayam̐

phalepi atidissati, tasmā phalampi mātāpitūnaṃ haraṇaharāpanādinā dātum vaṭṭati, sesañātīnaṃ pakkosāpetvāva. Idāni “yo haritvā vā harāpetvā vā -pa-issaravatāya dadato thullaccayan”ti imaṃ pupphe¹ vuttanayaṃ phalepi saṅkhipitvā dassento **“kulasaṅgahatthāya panā”**ti-ādimāha.

Khīṇaparibbayānanti āgantuke sandhāya vuttaṃ. **Phalaparicchedena vāti** “ettakāni phalāni dātabbāni”ti evaṃ phalaparicchedena vā.

Rukkhaparicchedena vāti “imehi rukkhehi dātabbāni”ti evaṃ rukkhaparicchedena vā. Paricchinnesupi rukkhesu “idha phalāni sundarāni, ito gaṇhathā”ti vadantena kulasaṅgaho kato nāma hotīti āha **“evaṃ pana na vattabban”**ti.

Rukkhacchallīti rukkhattaco. Tesam tesam gihīnaṃ gāmantaradesantarādīsu sāsanaṇapaṭisaṇaharaṇaṃ **jaṅghapesanikaṃ**. Tenāha “gihīnaṃ dūteyyaṃ sāsanaṇaharaṇakammaṃ”ti. Dūtassa kammaṃ **dūteyyaṃ**. **Paṭhamam sāsanaṃ aggahetvāpi -pa- pade pade dukkaṇanti** idaṃ tassa sāsanaṃ ārocessāmīti iminā adhippāyena gamanaṃ sandhāya vuttaṃ, tassa pana sāsanaṃ paṭikkhipitvā sayameva kāruṇṇeṭhito gantvā attano patirūpaṃ sāsanaṃ āroceti, anāpatti. **Pubbe vuttappakāraṇanti** “mama vacanena bhagavato pāde vandathā”ti-ādinā vuttappakāraṇaṃ sikkhāpade paṭhamam vuttaṃ. **Pakkamatāyasmāti** idaṃ pabbājanīyakammavasena vuttaṃ. Puna **pakkamatāyasmāti** idaṃ pana pabbājanīyakammakatassa vattavasena vuttaṃ. **Paṭhamasaṅghabhedasadisānevāti** ettha aṅgesupi yathā tattha parakkamaṇaṃ, evaṃ idha chandādīhi pāpanaṃ daṭṭhabbaṃ. Sesam tādīsamevāti.

Kuladūsakasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Nigamanavaṇṇanā

442. Paṭhamam āpatti āpajjanaṃ etesanti **paṭhamāpattikā**. **Tattakāni ahānīti** paṭicchāditadivasato paṭṭhāya yāva ārocitadivaso, tāva divasapakkhamāsasaṃvaccharavasena yattako kālo atikkanto, tattakaṃ kālanti attho. **Akāmena avasenāti** ettha appaṭikammakatāya āpattiyaṃ saggamokkhāvaraṇabhāvato anicchantenapi

parivasitabbanti adhippāyo. **Avhātabboti**¹ abbhānakammavasena
 pakkositabbo. **Te ca bhikkhū gārayhāti** ettha ye ūnabhāvaṃ ñatvā abbhenti,
 te bhikkhū ca garahitabbā sātisārā sadosā, dukkaṭaṃ āpajjantīti ayamatto
 pākaṭoyevāti na vutto. **Sāmicīti** vattaṃ.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sārattadīpaniyaṃ

Terasakavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Abbhatabboti (Ka)

3. Aniyatakaṇḍa

1. Paṭhama-aniyatasikkhāpadavaṇṇanā

443. Puttasaddena sāmāññaniddesato ekasesanayena vā puttīpi gahitāti āha “**bahū dhītarō cā**”ti. **Dānappadānesūti** khuddakesu ceva mahantesu ca dānesu. Chaṇaṃ nāma attano gehe kattabbamaṅgalanti āha “**āvāhavivāhamāṅgalādīsū**”ti. Ettha **ādi**-saddena phagguṇamāsādīsū uttaraphagguṇādi-abhilakkhitadivasesu saparijanānaṃ manussānaṃ maṅgalakaraṇampi saṅgaṇhāti. **Antarussavesūti** mahussavassa antarantarā pavattita-ussavesu. **Āsālīpavāraṇanakkhattādīsūti** ettha nakkhatta-saddo paccekāṃ yojetabbo. Tattha **āsālīhīnakkhattanti** vassūpagamanapūjādivasaṃ sandhāya vuttaṃ, **pavāraṇanakkhattanti** pavāraṇapūjādivasaṃ sandhāya. **Ādi**-saddena yasmiṃ nakkhatte gāmanigamavāsino tayo satta vā divase nakkhattaghosanaṃ katvā yathāvibhavaṃ alaṅkatapaṭiyattā bhoge paribhuñjantā nakkhattakīlaṃ kīlanti, tampi saṅgaṇhāti. **Imepi dārakāti** attano dārake sandhāya vadanti. **Tadanantaranti** bhikkhūnaṃ bhojanānantaraṃ.

444-445. **Taṃ kamanti** taṃ ajjhācārakammaṃ. **Bhikkhu nisinni**ti ettha **bhikkhūti** bhummatthe paccattavacanāṃ, bhumnavacanassa vā lopaṃ katvā niddesoti āha “**bhikkhumhi nisinne**”ti. Pāḷiyaṃ “sotassa raho”ti idaṃ atthuddhāravasena vuttaṃ, “paṭicchanne āsane”ti pana vacanato “sakkā hoti methunaṃ dhammaṃ paṭisevitun”ti ca vuttattā cakkhussa raho idhādhippetoti dassetuṃ “**kiñcāpī**”ti-ādi vuttaṃ. **Paricchedo veditabboti** raho nisajjāpattiyā paricchedo vavatthānaṃ veditabbaṃ. Idāni cakkhussa raheneva āpattiṃ paricchinditvā dassento “**sacepi hī**”ti-ādimāha. **Pihitakavāṭassāti** iminā paṭicchannabhāvato cakkhussa rahosabbhāvaṃ dasseti. **Apihitakavāṭassāti** iminā appaṭicchannabhāvato dasseti. Appaṭicchanne ca dutiyasikkhāpade āgatanayena sotassa rahavasena pi paricchedo veditabboti āha “**antodvādasahatthepi okāse**”ti. “Antodvādasahatthe”ti hi idaṃ sotassa rahābhāvaṃ sandhāya vuttaṃ. Yadi hi cakkhusseva rahābhāvaṃ sandhāya

vadeyya, “antodvādasahatthe”ti na vadeyya appaṭicchanne tato dūratare nisinnepi cakkhussa rahāsambhavato. Yasmā nisīditvā niddāyanto kapimiddhapareto kañci kālaṃ cakkhūni ummīleti, kañci kālaṃ nimīleti, na ca mahāniddaṃ okkamati, tasmā “niddāyantopi anāpattiṃ karotī”ti vuttaṃ. Nipajjitvā niddāyanto pana tādiso na hotīti āha “**nipajjitvā niddāyanto na karotī**”ti, anāpattiṃ na karotīti attho.

Paṭiladdhasotāpattiphalāti antimaparicchedato ariyasāvikāṃ dasseti. **Paṭividdhacatusaccā**ti sotāpattimaggena paṭividdhacatusaccā. **Tiṇṇaṃ dhammānaṃ aṇṇātarena kāretabboti** nisajjaṃ paṭijānamānassa tiṇṇaṃ dhammānaṃ aṇṇātarasamāyogo hotiyevāti vuttaṃ, pārājikena pana saṃghādisesena ca pācittiyeṇa ca tenākārena nisajjaṃ paṭijānamānova kāretabbo. **Na appaṭijānamānoti** alajjīpi appaṭijānamāno āpattiyā na kāretabboti avisesena vuttaṃ. So hi yāva na paṭijānāti, tāva neva suddho, na asuddhoti vā vattabbo, vattānusandhinā¹ pana kāretabbo. Vuttañhetam—

“Paṭiññā lajjīsu katā, alajjīsu evaṃ na vijjati.

Bahumpi alajjī bhāseyya, vattānusandhitena² kāraye”ti³.

Yena vā sā saddheyyavacasā upāsikā vadeyya, tena so bhikkhu kāretabboti ettha “paṭijānamāno”ti avuttepi adhikārattā “**paṭijānamānova tena so bhikkhu kāretabbo**”ti vuttaṃ. Tathārūpāya upāsikāya vacanena aṇṇathattābhāvato **diṭṭhaṃ nāma tathāpi hoti, aṇṇathāpi hotīti** dassanena aṇṇathattasambhavaṃ dasseti. **Evaṃ mahiddhikā nāma -pa- vadāpethāti** idaṃ “evaṃ mahiddhikāpi tumhe evarūpe āsaṅkanīye ṭhāne kasmā anupaparikkhitvā nisinnattha, tumhādischi nāma antaraghare nisīdantehi upaparikkhitvā patirūpe ṭhāne nisīditabban”ti therāṃ ovaḍanto āha, na pana asaddahanto. Thero attano anupaparikkhitvā anisinnabhāvaṃ dassento “**antaragharasseveso āvuso doso**”ti āha. **Evamakāsinti** attano nigūhitabbampi guṇaṃ

1. Vuttānusandhinā (Syā, Ka)

2. Vuttānusandhitena (Syā, Ka) Vi-Ṭṭha 4. 201 piṭṭhe pana passitabbaṃ.

3. Vi 5. 279 piṭṭhe.

pakāsento evaṃ viya iddhipāṭihāriyaṃ akāsim. **Rakkheyyāsi manti** “mā maṃ aññepi evaṃ jānantū”ti attano guṇaṃ ajānāpetukāmo vadati.

446-51. **Mātugāmassa methunaṃ dhammaṃ paṭisevantoti** ettha “magge”ti pāṭhaseso daṭṭhabboti āha “**mātugāmassa magge**”ti. Raho nisajjassādassa asatipi methunarāgabhāve tappaṭibaddhakilesattā vuttaṃ “**methunadhammasannissitakilesa vuccatī**”ti, teneva sannissitaggaḥaṇaṃ kataṃ. Taṃ sandhāya agatepi asuddhacittena gatattā “**assāde uppanne pācittiyaṃ**”ti vuttaṃ. **Rahassādo uppajjati anāpattī**ti suddhacittena gantvā nisinnattā cittuppādamattenettha āpatti na hotīti vuttaṃ. **Ayaṃ dhammo aniyatoti** ettha tiṇṇaṃ āpattīnaṃ yaṃ āpattiṃ vā vatthuaṃ vā paṭijānāti, tassa vasena kāretabbatāya aniyatoti ayamattho pākaṭoyevāti na vutto. Yaṃ āpattiṃ paṭijānāti, tassā vasenettha aṅgabhedo veditabbo.

Paṭhama-aniyatasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiya-aniyatasikkhāpadavaṇṇanā

452. “Eko”ti vuttattā “nisajjaṃ kappetum paṭikkhittan”ti iminā sambandho na ghaṭatīti āha “**yaṃ eko -pa- sambandho veditabbo**”ti. **Etam paccattavacananti** “eko”ti idaṃ paccattavacanāṃ.

453. **Bahi parikkhittanti** bahi pākāradinā parikkhittāṃ. **Pariveṇaṇṇanti** pariveṇamālakaṃ sandhāya vuttaṃ. **Itthīpi purisopīti** ettha paṭhame kasmā itthisatampi anāpattiṃ na karoti, idha ekāpi kasmā anāpattiṃ karotīti? Vuccate—paṭhamasikkhāpadaṃ “sakkā hoti methunaṃ dhammaṃ paṭisevitun”ti vuttattā methunadhammavasena āgataṃ, na ca methunassa mātugāmo dutiyo hoti. Itthiyo hi aññamaññissā vajjaṃ paṭicchādentī, teneva vesāliyaṃ mahāvane dvāraṃ vivaritvā nipanne bhikkhumhi sambahulā itthiyo yāvadatthaṃ katvā pakkamimsu, tasmā tattha “itthisatampi anāpattiṃ na karotī”ti vuttaṃ. Idaṃ pana sikkhāpadaṃ duṭṭhullavācāvasena āgataṃ “alañca kho hoti mātugāmaṃ duṭṭhullāhi vācāhi

obhāsītun”ti vuttattā. Duṭṭhullavācañca sutvā mātugāmopi na paṭicchādeti. Teneva **duṭṭhullavācāsikkhāpade** yā tā itthiyo hirimanā, tā nikkhamitvā bhikkhū ujjhāpesum, tasmā idha “itthīpi anāpattim karotī”ti vuttam. Idha appaṭicchannattā itthīpi anāpattim karoti, tattha paṭicchannattā itthisatampi anāpattim na karotīti ca vadanti.

Kāyasamsaggavasena **anandho** vutto, duṭṭhullavācāvasena **abadhiro**. **Antodvādasahatthe okāseti** sotassa rahābhāvo vutto, etena “sotassa raho dvādasahatthena paricchinditabbo”ti dasseti. Tasmā dvādasahatthato bahi nisinnā anāpattim na karoti satipi cakkhussa rahābhāve sotassa rahasabbhāvato. Imasmiñhi sikkhāpade appaṭicchannattā sotassa rahoyeva adhippeto. Pāḷiyam pana “cakkhussa raho”ti atthuddhārasena vuttam. **Kenaci** pana “dvepi rahā idha adhippetā”ti vuttam, tam na gahetabbam. Na hi appaṭicchanne okāse cakkhussa raho sambhavati dvādasahatthato bahi dassanavisaye dūratare nisinnassapi daṭṭhum sakkuṇeyyabhāvato. **Niddāyantopīti** iminā “nipajjitvā niddāyantopi gahitoyevā”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttam. “Nipajjitvā niddāyantepi satipi cakkhussa rahe abadhirattā sotassa raho natthī”ti **gaṇṭhipadakārānam** adhippāyo. Yathā pana nipajjitvā niddāyanto andho viya kiñci na passatīti cakkhussa raho sambhavati, tathā badhiro viya kañci saddam na suṇatīti sotassa rahopi sambhavatīti sakkā vattum. Aṭṭhakathāyañca **ṭhito vā nisinnā vāti ettakameva vuttam**, **paṭhamasikkhāpade** viya “nipajjitvā niddāyantopi anāpattim na karotī”ti idam pana na vuttam, tasmā vīmaṃsitvā yathā na virujjhati, tathā gahetabbam.

Sotassa rahasseva idhādhippetattā **“badhiro pana cakkhumāpī”ti vuttam**. Andhassa appaṭicchannampi paṭicchannapakkaṃ bhajatīti paṭhamasikkhāpadassa visayattā vuttam **“andho vā abadhiropi na karotī”ti**. Yatheva hi tattha apihitakavāṭassa gabbhassa anto samīpepi ṭhito andho anāpattim na karoti, evamayampīti daṭṭhabbam. **Ubhayaṭṭhāpīti** dvīsupi aniyatesu. Yasmā dvīhi sikkhāpadehi udāyittheram ārabha visum paññattā kaci āpatti nāma natthi, tasmā tassa tassa sikkhāpadassa ādikammike sandhāya ādikammikānam anāpatti vuttā. Upanandattherādayo hi raho

nisajjādīnaṃ ādikammikā. Bhagavatā pana paṭhamāṃ
 paññattasikkhāpadāniyeva gahetvā upanandavatthusmiṃ aniyatakkamo
 dassito. Yadi imehi sikkhāpadehi visum paññattā āpatti nāma natthi, atha
 kasmā bhagavatā aniyatadvayaṃ paññattanti? Evarūpāyapi upāsikāya
 vuccamāno paṭijānamānoyeva āpattiyā kāretabbo, na appaṭijānamānoti
 dassentena bhagavatā yāya kāyaci āpattiyā yena kenaci codite
 paṭiññātakaraṇāmyeva dalhaṃ katvā vinayavinicchayaḷakkhaṇaṃ ṭhapitaṃ.
 Atha bhikkhunīnaṃ aniyataṃ kasmā na vuttanti? Idameva lakkhaṇaṃ
 sabbattha anugatanti na vuttaṃ.

Dutiya-aniyatasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sārattadīpaniyaṃ

Aniyatavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Nissaggiyakaṇḍa

1. Civaravagga

1. Paṭhamakathinasikkhāpadavaṇṇanā

459. **Samitāvināti** samitapāpena. **Gotamake cetiyeti** gotamayakkhassa cetiyaṭṭhāne katavihāro vuccati. **Paribhuñjitum anuññātaṃ hotīti** bhagavatā gahapaticīvare anuññāte bahūni cīvarāni labhitvā bhaṇḍikaṃ katvā sīsepi khandhepi kaṭiyāpi ṭhapetvā āgacchante bhikkhū disvā cīvare sīmaṃ bandhantena ticīvaraṃ paribhogatthāya anuññātaṃ, na pana adhiṭṭhānavasena. Nahāyanti etthāti **nahānaṃ**, nahānatitthaṃ.

460. Eko kira brāhmaṇo cintesi “buddharatanassa ca saṃgharatanassa ca pūjā paññāyati, kathaṃ nu kho dhammaratanaṃ pūjitaṃ nāma hotī”ti. So bhagavantaṃ upasaṅkamitvā etamatthaṃ pucchi. Bhagavā āha “sacepi brāhmaṇa dhammaratanaṃ pūjetukāmo, ekaṃ bahussutaṃ pūjehī”ti. Bahussutaṃ bhante ācikkhathāti. Bhikkhusaṃghaṃ pucchāti. So bhikkhū upasaṅkamitvā “bahussutaṃ bhante ācikkhathā”ti āha. Ānandatthero brāhmaṇāti. Brāhmaṇo therāṃ saḥassagghanakena cīvarena pūjesi. Tena vuttaṃ “**paṭilābhavasena uppannaṃ**”ti. **Uppanna**-saddo nipphannapariyāyopi hotīti taṃ paṭikkhipanto āha “**no nipphattivasenā**”ti. Paṭhamameva hi taṃ tantavāyakammaṇa nipphannaṃ.

Therassa santike upajjhaṃ gāhāpetvā sayāṃ anussāvanakammaṃ karotīti ettha sārīputtattheropi tatheva karotīti daṭṭhabbaṃ. Evaṃ ekamekena attano pattacīvaraṃ datvā pabbājetvā upajjhaṃ gaṇhāpitāni pañca pañca bhikkhusatāni ahesuṃ. **Āyasmantaṃ ānandaṃ ativiya mamāyatīti** ānandatthero tāva mamāyatu akhīṇāsavabhāvato, sārīputtatthero kathanti? Na idaṃ mamāyanaṃ gehassitapemavasena, atha kho guṇasambhāvanāvasenāti¹ nāyaṃ doso. **Navamaṃ vā divasaṃ dasamaṃ vāti** bhummatthe

1. Guṇasambhattivāsenāti (Syā)

upayogavacanāṃ, navame vā dasame vā divaseti attho. **Sace bhaveyyāti** sace kassaci evaṃ siyā. **Vuttasadisamevāti** ettha “vuttadivasamevā”ti pi paṭhanti. **Dhāretunti** ettha “āhā”ti paṭhaseso daṭṭhabbo.

462-463. **Niṭṭhitacīvarasminti** bhumavacanassa lopam katvā niddesoti āha “**niṭṭhite cīvarasmin**”ti, cīvarassa karaṇapalibodhe upacchinneti vuttam hoti. Pāsaṭṭagaṇṭhikapāṭṭapariyosānam yaṃ kiñci kātabbam, tam katvāti yojetabbam. **Sūciyā paṭisāmananti** idam sūcikkammassa sammā pariniṭṭhitabhāvadassanattam vuttam, sūcikkammaniṭṭhānamevettha pamānam. **Etesampīti** vinaṭṭhādīm parāmasati.

Kathine ca ubbhatasminti yaṃ saṃghassa kathinam atthataṃ, tasmim kathine ca ubbhateti attho. **Dutiyassa palibodhassa abhāvaṃ dassetīti** āvāsapalibodhassa abhāvaṃ dasseti. Ettha ca “niṭṭhitacīvarasmin ubbhatasmim kathine”ti imehi dvīhi padehi dvinnam palibodhānam abhāvadassanena atthatakathinassa pañcamāsabbhantare yāva cīvarapalibodho āvāsapalibodho ca na upacchijjati, tāva anadhiṭṭhitam avikappitam atirekacīvaram dasāhato parampi ṭhapetum vaṭṭatīti dīpeti. Atthatakathinassa hi yāva kathinassa ubbharā anāmantacāro asamādānacāro yāvadattacīvaram gaṇabhojanam yo ca tatha cīvaruppādoti ime pañcānisamsā labbhanti. Pakkamanam anto assāti **pakkamanantikā**. Evaṃ sesāpi veditabbā. Vitthāro panettha āgataṭṭhāneyeva āvi bhavissati.

Khomanti khomasuttehi vāyitam khomapaṭacīvaram, tathā sesāni. **Sāṇanti** sāṇavākasuttehi katacīvaram. **Bhaṅganti** khomasuttādīni sabbāni ekaccāni vā missetvā katacīvaram. Bhaṅgampi vākamayamevāti keci. Dukūlam paṭṭuṇṇam somārapaṭam cīnapaṭam iddhijam devadinnanti imāni pana cha cīvarāni etesamyeva anulomānīti visum na vuttāni. **Dukūlañhi** sāṇassa anulomam vākamayattā. Paṭṭuṇṇadese sañjātavattam **paṭṭuṇṇam**. “Paṭṭuṇṇakoseyyaviseso”ti hi **abhidhānakose** vuttam. Somāradese cīnadese ca jātavattāni **somāracīnapaṭāni**. Paṭṭuṇṇādīni tīpi koseyyassa anulomāni pāṇakehi katasuttamayattā. **Iddhijam**

ehibhikkhūnaṃ puññiddhiyā nibbattacīvaraṃ, taṃ khomādīnaṃ aññataraṃ hotīti tesaṃ eva anulomaṃ. Devatāhi dinnāṃ cīvaraṃ **devadinnaṃ**, taṃ kapparuḁkhe nibbattaṃ jāliniyā devakaññāya anuruddhattherassa dinnavattahasadisāṃ, tampi khomādīnaṃyeva anulomaṃ hoti tesu aññatarabhāvato.

Majjhimassa purisassa vidatthiṃ sandhāya “**dve vidatthiyo**”ti-ādi vuttaṃ. Iminā dīghato vaḁḁhakīhatthappamāṇaṃ vitthārato tato upaḁḁhappamāṇaṃ vikappanupaganti dasseti. Tathā hi “sugatavidatthi nāma idāni majjhimassa purisassa tisso vidatthiyo, vaḁḁhakīhatthena diyaḁḁho hattho hotī”ti **kuṭṭikārasikkhāpadatṭhakathāyaṃ**¹ vuttaṃ, tasmā sugataṅgulaena dvādaṣaṅgulaṃ vaḁḁhakīhatthena diyaḁḁho hatthoti siddhaṃ. Evañca katvā sugataṅgulaena aṭṭhaṅgulaṃ vaḁḁhakīhatthappamāṇanti idaṃ āgatamevāti.

Taṃ atikkāmayatoti ettha **tantī** cīvaraṃ kālaṃ vā parāmasati. **Tassa yo aruṇoti** tassa cīvaruppādadivasassa yo atikkanto-aruṇo. **Cīvaruppādadivasena saddhinti** cīvaruppādadivasassa atikkanta-arūṇena saddhinti attho. **Divasa**-saddena hi taṃdivasanissito aruṇo vutto. **Bandhitvāti** rajju-ādīhi bandhitvā. **Veṭhetvāti** vatthādīhi veṭhetvā.

Vacanīyoti saṃghaṃ apekkhitvā vuttaṃ. **Aññathāpi vattabbanti** ettha “yāya kāyaci bhāsāya padapaṭipāṭiyā avatvāpi atthamatte vutte vaṭṭatī”ti vadanti. **Tenāti** āpattiṃ paṭiggaṇhantena. Paṭiggāhakena “**passasī**”ti vutte desakena vattabbavacanaṃ dasseti “**āma passāmī**”ti. Puna paṭiggāhakena vattabbavacanaṃāha “**āyatim saṃvareyyāsī**”ti. Evaṃ vutte puna desakena vattabbavacanaṃ “**sādhū suṭṭhu saṃvarissāmī**”ti. Iminā attano āyatim saṃvare patiṭṭhitabhāvaṃ dasseti. **Dvīsu pana sambahulāsuvāti** dvīsu sambahulāsu vā āpattīsu purimanayeneva vacanabhedo veditabbo. **Ñattiyaṃ āpattiṃ sarati vivaratīti** ettha dve āpattiyoti vā sambahulā āpattiyoti vā vattabbanti adhippāyo. **Cīvaradānepīti** nissatṭhacīvarassa dānepi. **Vatthuvasenāti** cīvaragaṇanāya. **Gaṇassa vuttā pāṭiyevettha pālīti** dvīsu imāhaṃ āyasmantānaṃ nissajjāmīti vacane viśesābhāvato vuttaṃ. **Evaṃ -pa- vattum vaṭṭatīti** vatvā tattha kāraṇamāha.

“**Ito garukatarāṇī**”ti-ādi. Tattha **itoti** ito nissatṭhacīvaradānato. Ñattikammato ñattidutiyakammaṃ garukataranti āha “**ito garukatarāṇī**”ti. **Imāhaṃ cīvaranti** ettha “imaṃ cīvaran”tipi paṭhanti.

468. **Na idha saññā rakkhatī**ti idaṃ vematikaṃ anatikkantasaññāna sandhāya vuttaṃ. **Yopi evaṃsaññī, tassapīti** na kevalaṃ atikkante atikkantasaññissa, atha kho vematikassa anatikkantasaññissapīti attho. “Na idha saññā rakkhatī”ti-ādinā vuttamatthaṃ sesattikepi atidissati. **Esa nayo sabbatthāti** esa nayo avinaṭṭhādīsupīti aññesaṃ cīvaresu upacikādīhi khāyitesu “mayhampi cīvaraṃ khāyitan”ti evaṃsaññī hotīti-ādinā yojetabbanti dasseti. Anaṭṭhato aviluttassa visesamāha “**pasayhāvahāravasena**”ti. Theyyāvahāravasena gahitaṃ hi **naṭṭhanti** adhippetam, pasayhāvahāravasena gahitaṃ **viluttanti**. **Anāpatti aññena kataṃ paṭilabhitvā paribhuñjati**ti idaṃ nisīdanasanthatam sandhāya vuttaṃ. Yaṃ yena hi purāṇasanthatassa sāmantaṃ sugatavidatthim anādiyitvā aññaṃ navaṃ nisīdanasanthatam kataṃ, tassa taṃ nissaggiyaṃ hoti. Tasmā “anāpatti aññena kataṃ paṭilabhitvā paribhuñjati”ti idaṃ parassa nissaggiyaṃ aparassa paribhuñjitum vaṭṭatīti imamatthaṃ sādheti. **Paribhogam sandhāya vuttanti** anatikkante atikkantasaññissa vematikassa ca paribhuñjantasseva dukkaṭam, na pana aparibhuñjitvā ṭhapentassāti adhippāyo.

469. **Ticīvaram adhiṭṭhātunti** nāmaṃ vatvā adhiṭṭhātum. **Na vikappetunti** nāmaṃ vatvā na vikappetum. Esa nayo sabbattha. Tasmā ticīvarādīni adhiṭṭhahantena “imaṃ saṅghāṭim adhiṭṭhāmī”ti-ādinā nāmaṃ vatvā adhiṭṭhātabbam. Vikappentena pana “imaṃ saṅghāṭin”ti-ādinā tassa tassa cīvarassa nāmaṃ aggahetvāva “imaṃ cīvaraṃ tuyhaṃ vikappemi”ti vikappetabbam. Ticīvaraṃ vā hotu aññaṃ vā, yadi taṃ taṃ nāmaṃ gahetvā vikappeti, avikappitaṃ hoti, atirekacīvaraṭṭhāneyeva tiṭṭhati. **Tato param vikappetunti** “catumāsato param vikappetvā paribhuñjitum anuññātan”ti tīsupi **ganṭhipadesu** vuttaṃ. Keci pana “tato param vikappetvā yāva āgāmisamvacchare vassānaṃ cātumāsam, tāva ṭhapetum anuññātan”tipi vadanti. “Tato param vikappetum anujānāmīti ettāvatā vassikasāṭikam

Adhiṭṭhahitvā ṭhapativatthehiti parikkhāraḥaṇāmena adhiṭṭhahitvā ṭhapativatthehi. Adhiṭṭhānatopubbe saṅghāṭi-ādivohāraṣṣa abhāvato “imaṃ paccuddharāmī”ti parikkhāraḥaṇassa viṣuṃ paccuddhāraṇidhiṃ dasseti. Parikkhāraḥaṇāmena pana adhiṭṭhitattā “imaṃ parikkhāraḥaṇaṃ paccuddharāmī”ti vuttepi nevatti dosoti viññāyati. **Paccuddharitvā puna adhiṭṭhātābānī**ti idaṅca saṅghāṭi-ādicīvaraṇāmena adhiṭṭhahitvā paribhuñjitukāmaṃ sandhāya vuttaṃ. Parikkhāraḥaṇāmenaeva adhiṭṭhahitvā paribhuñjantassa pana pubbekata-adhiṭṭhānameva adhiṭṭhānaṃ. **Adhiṭṭhānakiccaṃ natthī**ti iminā kappabindudānakiccampi natthīti dasseti. Muṭṭhipaṇṇakādicīvarappamāṇayuttaṃ sandhāya “**ticīvaraṃ panā**”ti-ādi vuttaṃ. **Parikkhāraḥaṇaṃ adhiṭṭhātunti** parikkhāraḥaṇaṃ katvā adhiṭṭhātunī. Baddhasīmāyaṃ avippavāsaṃsammutisabbhāvato cīvaravippavāsepi nevatti dosoti na tatha dupparihāratāti āha “**abaddhasīmāyaṃ dupparihāraṇ**”ti.

Anatirittappamāṇāti sugatavidatthiyā dīghaso cha vidatthiyo tiriyaṃ adḍhateyyavidatthiṇca anatikkantappamāṇāti attho. Nanu ca vassikasāṭikā vassānātikkamena, kaṇḍuppaṭicchādi ābādhavūpasamena adhiṭṭhānaṃ vijahati. Teneva **mātikāṭṭhakathāya**¹ “vassikasāṭikā vassānamāsātikkamenapi, kaṇḍuppaṭicchādi ābādhavūpasamenapi adhiṭṭhānaṃ vijahatī”ti vuttaṃ. Tasmā “tato paraṃ paccuddharitvā vikappetabbā”ti kasmā vuttaṃ. Sati hi adhiṭṭhāne paccuddhāro yuttoti? Ettha tāva tīsupi **ganṭhipadesu** idaṃ vuttaṃ “paccuddharitvāti idaṃ paccuddharaṇaṃ sandhāya na vuttaṃ, paccuddharitvāti pana vassikasāṭikabhāvato apanetvāti evamattho gahetabbo. Tasmā hemantassa paṭhamadivasato paṭṭhāya antodasāhe vassikasāṭikabhāvato apanetvā vikappetabbāti imamatthaṃ dassetuṃ ‘tato paraṃ paccuddharitvā vikappetabbā’ti vuttan”ti.

Keci pana “yathā kathinamāsabbhantare uppannacīvaraṃ kathinamāsātikkame nissaggiyaṃ hoti, evamayaṃ vassikasāṭikāpi vassānamāsātikkame nissaggiyā hoti, tasmā kattikapuṇṇamadivase paccuddharitvā tato paraṃ hemantassa paṭhamadivase vikappetabbāti evamattho gahetabbo. Paccuddharitvā tato paraṃ vikappetabbāti padayojanā veditabbā”ti ca vadanti, taṃ na yuttaṃ. Kathinamāse uppannañhi cīvaraṃ atirekacīvaraṭṭhāne ṭhitattā avasānadivase anadhiṭṭhitaṃ kathinamāsātikkame nissaggiyaṃ hoti. Ayaṃ pana vassikasāṭikā adhiṭṭhahitvā ṭhapitattā na tena sadisāti vassānātikkame kathaṃ nissaggiyā hoti. Anadhiṭṭhita-avikappitameva hi taṃtaṃkālātikkame nissaggiyaṃ hoti, tasmā hemantepe vassikasāṭikā dasāhaṃ parihāraṃ labhatiyeva. Evaṃ kaṇḍuppaṭicchādipi ābādhavūpasamena adhiṭṭhānaṃ vijahati, tasmā tato paraṃ dasāhaṃ parihāraṃ labhati, dasāhaṃ pana anatikkamitvā vikappetabbāti.

Keci pana “adhiṭṭhānabhedalakkaṇe avuttattā vassikasāṭikā vassānamāsātikkamepi, kaṇḍuppaṭicchādi ābādhe vūpasantepe adhiṭṭhānaṃ na vijahati, tasmā ‘tato paraṃ paccuddharitvā vikappetabbā’ti idaṃ vuttan”ti vadanti, taṃ **mātikāṭṭhakathāya** na sameti, **samantapāsādikāya** pana sameti. Tathā hi “vassikasāṭikā vassānamāsātikkamenapi,

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 155 piṭṭhe.

kaṇḍuppaṭicchādi ābādhavūpasamenapi adhiṭṭhānaṃ vijahatī”ti idaṃ **samantapāsādikāyaṃ** natthi, **parivāraṭṭhakathāyañca** “atthāpatti hemante āpajjati, no gimhe”ti ettha idaṃ vuttaṃ “kattikapuṇṇamāsiyā pacchime pāṭipadadivase vikappetvā ṭhapitaṃ vassikasāṭikaṃ nivāsento hemante āpajjati. **Kurundiyaṃ** pana ‘kattikapuṇṇamadivase apaccuddharitvā hemante āpajjati’ti vuttaṃ, tampi suvuttaṃ. Cātumāsaṃ adhiṭṭhātum, tato paraṃ vikappetunti hi vuttan”ti¹.

Tattha **mahā-aṭṭhakathāyaṃ** nivāsanapaccayā dukkaṭaṃ vuttaṃ, **kurundaṭṭhakathāyaṃ** pana apaccuddhārapaccayā. Tasmā **kurundiyaṃ** vuttanayeneva vassikasāṭikā vassānamāsāṭikkamepi adhiṭṭhānaṃ na vijahatī paññāyati. **Kurundiyañhi** “vassānaṃ cātumāsaṃ adhiṭṭhātum, tato paraṃ vikappetun”ti vacanato yadi kattikapuṇṇamāyaṃ na paccuddhareyya, avijahitādhīṭṭhānā vassikasāṭikā hemantaṃ sampattā vikappanakkhette adhiṭṭhānasabbhāvato dukkaṭaṃ janeti, tasmā kattikapuṇṇamāyaṃ eva paccuddharitvā hemante vikappetabbāti iminā adhippāyena “kattikapuṇṇamadivase apaccuddharitvā hemante āpajjati”ti vuttaṃ, tasmā vīmamsitvā yuttataraṃ gahetabbaṃ.

Nahānatthāya anuññātattā “**vaṇṇabhedamattarattāpi cesā vaṭṭatī**”ti vuttaṃ. **Dve pana na vaṭṭantī**ti dvinnaṃ adhiṭṭhānābhāvato vuttaṃ. “Sace vassāne aparā vassikasāṭikā uppannā hoti, purimavassikasāṭikaṃ paccuddharitvā vikappetvā ca adhiṭṭhātabbā”ti vadanti. **Pamāṇayuttanti** dīghaso sugatavidatthiyā dve vidatthiyo, vitthārato diyaḍḍhā, dasā vidatthīti iminā pamāṇena vuttaṃ. **Pamāṇikā**ti sugatavidatthiyā dīghaso catasso vidatthiyo, tiriyaṃ dve vidatthiyoti evaṃ vuttappamāṇayuttā. **Paccuddharitvā vikappetabbāti** ettha yaṃ vattabbaṃ, taṃ heṭṭhā vuttameva. “Sakiṃ adhiṭṭhitaṃ adhiṭṭhitameva hoti, puna na paccuddharīyati kālāparicchedābhāvato”ti vadanti. Apare pana “ekavacanenapi vaṭṭatīti dassanattamaṃ ‘sakiṃ adhiṭṭhitaṃ adhiṭṭhitamevā’ti vuttan”ti vadanti. Ubhayatthāpi assa vacanassa idha vacane apubbaṃ payojanaṃ na dissati, teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ** imasmiṃ ṭhāne “sakiṃ adhiṭṭhitaṃ adhiṭṭhitameva hoti”ti idaṃ padaṃ na vuttaṃ.

“Attano santakabhāvato mocetvā ṭhapitaṃ sandhāya mahāpaccariyaṃ anāpatti vuttā”ti vadanti. Iminā bhesajjaṃ cetāpessāmi, idaṃ mātuyā dassāmīti ṭhapentena adhiṭṭhātabbaṃ, idaṃ bhesajjassa, idaṃ mātuyāti vissajjetvā sakasantakabhāvato mocite adhiṭṭhānakiccaṃ natthīti adhippāyo. **Senāsanaparikkhārathāya dinnapaccattharaṇeti** ettha “anivāsetvā apāruritvā ca kevalaṃ mañcapīṭhesuyeva attharivā paribhuñjijamānaṃ paccattharaṇaṃ attano santakampi anadhiṭṭhātumaṃ vaṭṭatī”ti vadanti. Heṭṭhā pana “paccattharaṇampi adhiṭṭhātabbamevā”ti avisesena vuttattā attano santakaṃ adhiṭṭhātabbamevāti amhākaṃ khanti, vīmaṃsitvā gahetabbaṃ.

“**Hīnāyāvattanena**ti sikkhaṃ appaccakkhāya gihibhāvūpagamanenā”ti tīsupi **ganṭhipadesu** vuttaṃ, taṃ yuttaṃ aññassa dāne viya cīvare nirālayabhāveneva pariccattattā. Keci pana “hīnāyāvattanenaṃti bhikkhuniyā gihibhāvūpagamanenā”ti evamatthaṃ gahetvā “bhikkhu pana vibbhamantopi yāva sikkhaṃ na paccakkhāti, tāva bhikkhuyevāti adhiṭṭhānaṃ na vijahatī”ti vadanti, taṃ na gahetabbaṃ “bhikkhuniyā hīnāyāvattanenaṃ”ti viśesetvā avuttattā. Bhikkhuniyā hi gihibhāvūpagamane adhiṭṭhānavijahanaṃ viṣumaṃ vattabbaṃ natthi tassa vibbhamaneneva assamañībhāvato.

Sikkhāpaccakkhānenāti pana idaṃ sace bhikkhuliṅge ṭhitova sikkhaṃ paccakkhāti, tassa kāyalaggampi cīvaraṃ adhiṭṭhānaṃ vijahatīti dassanattamaṃ vuttaṃ. **Kaṇiṭṭhaṅgulinakhavasena**ti heṭṭhimaparichedaṃ dasseti. **Pamāṇacīvarassā**ti pacchimappamāṇaṃ sandhāya vuttaṃ. **Dve cīvarāni pārūpantassā**ti antaragharappavesanattāya **suppaṭicchannasikkhāpade** vuttanayena saṅghāṭiṃ uttarāsaṅgaṇca ekato katvā pārūpantassa. **Saṅgharitaṭṭhā**neti dvīsupi antesu saṅgharitaṭṭhāne. **Esa nayoti** iminā pamāṇayuttesu yattha katthaci chiddaṃ adhiṭṭhānaṃ vijahati, mahantesu pana tato parena chiddaṃ adhiṭṭhānaṃ na vijahatīti ayamatto dassito. **Sabbesū**ti ticīvarādibhedeṣu sabbacīvaresu.

Aññaṃ pacchimappamāṇaṃ nāma natthīti sutte āgataṃ natthīti adhippāyo. Idāni tameva vibhāvetumaṃ “**yañhī**”ti-ādi vuttaṃ. “Taṃ atikkāmayato chedanakaṃ pācittiyaṃ”ti vuttattā āha “**tato uttari paṭisiddhattā**”ti. **Taṃ na sametī**ti parikkhāracoḷassa vikappanupagapacchimaṃ pacchimappamāṇanti gahetvā itaresaṃ ticīvarādīnaṃ muṭṭhipaṇcakādibhedaṃ pacchimappamāṇaṃ sandhāya

“esa nayo”ti-ādivacanāṃ na sameti tādisassa pacchimappamāṇassa sutte abhāvatoti adhippāyo. **Andhakatṭhathāyaṃ** vuttavacanāṃ na sametīti imināva paṭikkhepena vikappanupagapacchimassa anto yattha katthaci chiddaṃ adhiṭṭhānaṃ vijahatīti ayampi nayo paṭikkhittoyevāti daṭṭhabbaṃ. Ticīvaraṇhi ṭhapetvā sesacīvaresu chiddena adhiṭṭhānavijahanāṃ nāma natthi, tasmā adhiṭṭhahitvā ṭhapitesu sesacīvaresu vikappanupagapacchimaṃ appahontaṃ katvā khaṇḍākhaṇḍikaṃ chinnesupi adhiṭṭhānavijahanāṃ natthi. Sace pana adhiṭṭhānato pubbeveva tādisaṃ hoti, acīvarattā adhiṭṭhānakiccaṃ natthi. **Khuddakaṃ cīvaranti** muṭṭhipaṇḍakādibhedappamāṇato anūnameva khuddakacīvaraṃ. **Mahantaṃ vā khuddakaṃ karotīti** ettha tiṇṇaṃ cīvarānaṃ catūsu passesu yasmiṃ padese chiddaṃ adhiṭṭhānaṃ na vijahati, tasmim padese samantato chinditvā khuddakaṃ karontassa adhiṭṭhānaṃ na vijahatīti adhippāyo.

Sammukhāvikappanā parammukhāvikappanāti ettha sammukhena vikappanā parammukhena vikappanāti evamattho gahetabbo. **Sannihitāsannihitabhāvanti** āsannadūrabhāvaṃ. Āsannadūrabhāvo ca adhiṭṭhāne vuttanayeneva veditabbo. **Paribhogādayopi vaṭṭantīti** ettha adhiṭṭhānassapi antogadhattā sace saṅghāṭi-ādināmena adhiṭṭhāhitvā paribhuñjitukāmo hoti, adhiṭṭhānaṃ kātabbaṃ. No ce, na kātabbaṃ, vikappanameva pamāṇaṃ, tasmā atirekacīvaraṃ nāma na hoti. **Mittoti daḷhamitto. Sandiṭṭhoti diṭṭhamitto**¹ nātidaḷhamitto. **Vikappitavikappanā nāmesā vaṭṭatīti** adhiṭṭhita-adhiṭṭhānaṃ viyāti adhippāyo. **Avisesena vuttavacananti** ticīvarādiṃ adhiṭṭheti, vassikasāṭikaṃ kaṇḍuppaṭicchādīṇca vikappetīti avatvā sabbacīvarānaṃ avisesena vikappetīti vuttavacanāṃ. **Ticīvarasaṅkhepenāti** ticīvaranīhārena, saṅghāṭi-ādi-adhiṭṭhānavasenāti vuttaṃ hoti.

Tuyhaṃ demīti-ādīsu “tasmiṃ kāle na gaṇhitukāmopi sace na paṭikkhipati, puna gaṇhitukāmatāya sati gahetuṃ vaṭṭatī”ti vadanti. **Itthannāmassāti** parammukhe ṭhitaṃ sandhāya vadati. **“Tuyhaṃ gaṇhāhī”ti vutte “mayhaṃ gaṇhāmī”ti vadati, sudinnaṃ suggahitañcāti** ettha “yathā parato ‘tava santhakaṃ karohī’ti vutte duddinnampi ‘sādhu bhante mayhaṃ gaṇhāmī’ti vacanena ‘suggahitaṃ hotī’ti vuttaṃ, evamidhāpi ‘tuyhaṃ gaṇhāhī’ti vutte

sudinnattā ‘mayham gaṇhāmī’ti avuttepi ‘sudinnamevā’ti” vadanti.

“**Gaṇhāhī**ti ca āṇattiyā gahaṇassa tappaḷibaddhatākaraṇavasena pavattattā tadā gaṇhāmīti citte anuppādite pacchā gahetuṃ na labhatī”ti vadanti.

Taṃ na yujjatiti vinayakammassa karaṇavasena gahetvā dinnattā vuttaṃ. Sace pana paro saccatoyeva viśāsāṃ gaṇhāti, puna kenaci kāraṇena tena dinnāṃ tassa na vaṭṭatīti natthi. Nissaggiyaṃ pana cīvaraṃ jānitvā vā ajānitvā vā gaṇhantaṃ “mā gaṇhāhī”ti nivāraṇatthaṃ vuttaṃ¹. Kāyavācāhi kattabba-adhiṭṭhānavikappanānaṃ akatattā hotīti āha “**kāyavācāto samuṭṭhāti**”ti. Cīvarassa attano santakatā, jātippanāyuttatā, chinnapalibodhabhāvo, atirekacīvaratā, dasāhātikkamoti imānettha pañca aṅgāni.

Paṭhamakathinasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Udositasikkhāpadavaṇṇanā

471-473. Dutiye athānandatthero kathaṃ okāsaṃ paṭilabhati, kiṃ karonto ca āhiṇḍatīti āha “**thero kirā**”ti-ādi. **Avippavāseti** nimittatthe bhummaṃ, avippavāsathanti attho, vippavāsapaccayā yā āpatti, tadabhavatthanti vuttaṃ hoti.

475-476. **Evam chinnapalibodho**ti evaṃ imehi cīvaraniṭṭhānakathinubbhārehi chinnapalibodho. **Adhiṭṭhitesūti** ticīvarādhīṭṭhānanayena adhiṭṭhitesu. **Ticīvarena vippavuttho hotīti** “rukkho chinno, paṭo daḍḍho”ti-ādīsu viya avayavepi samudāyavohāro labbhatīti vuttaṃ.

477-478. **Parikhāya vā parikkhittoti** iminā ca samantā nadītaḷākādi-udakena parikkhittopi parikkhittoyevāti dasseti. **Ettāvatāti** “parikkhitto”ti iminā vacanena. **Ākāse aruṇaṃ uṭṭhāpetīti** gharassa upari ākāse aḍḍhateyyaratanappamāṇaṃ atikkamitvā

1. Nivāraṇaṃ vuttaṃ (Syā)

aruṇaṃ uṭṭhāpeti. Gharaṃ nivesanudositādilakkhaṇameva, na pana pāṭiyeckkaṃ gharaṃ nāma atthīti āha “**ettha cā**”ti-ādi.

479. Pāliyaṃ vuttanayena “sabhāye”ti avatvā “**sabhāyan**”ti paccattavacanāṃ **sabhāya**saddassa napuṃsakaliṅgatā vibhāvanattham vuttaṃ. **Sabhā**-saddapariyāyopi hi **sabhāya**-saddo napuṃsakaliṅgayutto idha vuttoti imamattham dassento “**liṅgabyattayena sabhā vuttā**”ti āha. **Cīvarahatthapāse vasitabbaṃ natthīti** cīvarahatthapāseyeva vasitabbanti natthi. **Yaṃ tassā -pa- na vijahitabbanti** ettha tassā vīthiyā sammukhaṭṭhāne sabhāyadvārānaṃ gahaṇeneva tattha sabbānīpi gehāni sā ca antaravīthi gahitāyeva hoti. **Atiharitvā ghare nikkhipatīti** taṃ vīthim muñcitvā ṭhite aññasmiṃ ghare nikkhipati. **Purato vā pacchato vā hatthapāseti** gharassa hatthapāsaṃ sandhāya vadati.

Nivesanādīsu parikkhittatāya ekūpacāratā, aparikkhittatāya nānūpacāratā ca veditabbāti dassento “**etenevupāyenā**”ti-ādimāha. Nivesanādīni gāmato bahi sannivīṭṭhāni gahitānīti veditabbaṃ. Antogāme ṭhitānāhi gāmaggaṇaṇena gahitattā gāmaparihāroyevāti. **Sabbatthāpīti** gāmādīsu ajjhokāsapariyantesu pannarasasu. **Parikkhepādivasenāti** ettha **ādi**-saddena aparikkhepasseva gahaṇaṃ veditabbaṃ na ekakulādīnampi.

480-487. **Ovarako** nāma gabbhassa abbhantare añño gabbhotipi vadanti. **Muṇḍacchadanapāsādoti** candikaṇaṇayutto¹ pāsādo.

489. **Satthoti** jaṅghasattho sakaṭasattho vā. **Pariyādiyitvāti** vinivijjhitvā. Vuttamevattham vibhāveti “**antopaviṭṭhena -pa- ṭhito hoti**”ti. Tattha **antopaviṭṭhenāti** gāmassa nadiyā vā antopaviṭṭhena. **Nadīparihāro ca labbhatīti** ettha “visuṃ nadīparihārassa avuttattā gāmādīhi aññattha viya cīvarahatthapāsoyeva nadīparihāro”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Vihārasīmanti** avippavāsaśīmaṃ sandhāyāha. **Vihāraṃ gantvā vasitabbanti** antosīmāya yattha katthaci vasitabbaṃ. **Satthasamīpeyevāti** idaṃ

1. Vedikaṇaṇayutto (Ka)

yathāvutta-abbhantaraparicchedavasena vuttaṃ. Pāḷiyaṃ **nānākulassa sattho hoti, satthe cīvaraṃ nikkhipitvā hatthapāsā na vijahitabbanti** ettha **hatthapāso** nāma satthassa hatthapāsoti veditabbaṃ.

490. **Ekakulassa khetteti** aparikkhitaṃ sandhāya vadati. Yasmā “nānākulassa parikkhitte khette cīvaraṃ nikkhipitvā khetadvāramūle vā tassa hatthapāse vā vatthabban”ti vuttaṃ, tasmā dvāramūlato aññattha antokhettepi vasantena cīvaraṃ hatthapāse katvāyeva vasitabbaṃ.

491-494. “**Vihāro** nāma sapaṛikkhitto vā apaṛikkhitto vā sakalo āvāso”ti vadanti. **Yasmiṃ vihareti** ettha pana ekaṃ gehameva vuttaṃ. **Ekakulanānākulasantakatā** cettha kārāpakānaṃ vasena veditabbā. **Chāyāya phuṭṭhokāsassa anto evāti** yadā mahāvīthiyaṃ ujukameva gacchantāṃ sūriyamaṇḍalaṃ majjhanhikaṃ pāpuṇāti, tadāyaṃ okāsaṃ chāyā pharati, taṃ sandhāya vuttaṃ. **Agamanapatheti** yaṃ tadaheva gantvā puna āgantum sakkā na hoti, tādisaṃ sandhāya vuttaṃ.

495. **Nadiṃ otarātīti** hatthapāsaṃ muñcitvā otarati, **na āpajjatīti** paṛibhogapaccayā dukkaṭaṃ nāpajjati. Tenāha “**so hī**”ti-ādi. **Apaṛibhogārahattāti** imināva nissaggiyacīvaraṃ anissajjetvā paṛibhuñjantassa dukkaṭaṃ acittakanti siddhaṃ. **Ekaṃ pārupitvā ekaṃ aṃsakuṭe ṭhapetvā gantabbanti** idaṃ bahūnaṃ sañcāraṭṭhāne evaṃ akatvā gamaṇaṃ na sāruppanti katvā vuttaṃ. **Bahigāme ṭhapetvā -pa-vinayakammaṃ kātābanti** vuttattā adhiṭṭhāne viya parammukhā ṭhitampi nissaggiyaṃ cīvaraṃ nissajjitum nissatṭhacīvaraṇca dātum vaṭṭatīti veditabbaṃ.

Gamane sa-ussāhattā “**nissayo pana na paṭippassambhatī**”ti vuttaṃ. **Muhuttaṃ sayitvā -pa-** nissayo **ca paṭippassambhatīti** ettha “ussāhe apariccattepi gamanassa upacchinnattā puna utṭhāya sa-ussāhaṃ gacchantānampi antarā aruṇe utṭhite nissayo paṭippassambhatiyevā”ti vadanti. Parato **muhuttaṃ ṭhatvāti** etthāpi eseva nayo. **Aññamañña** **vacanaṃ aggahetvā gatāti** ettha sace evaṃ gacchantā “purāruṇā aññamaññaṃ passissāmā”ti ussāhaṃ vināva gatā honti, aruṇuggamane nissayaṭṭippassaddhi na vattabbā paṭhamataraṇyeva paṭippassambhanato. Atha “purāruṇā passissāmā”ti

sa-ussāhāva gacchanti, nissaya paṭippassaddhiyeva na vattabbā. Evañca sati “**saha aruṇuggamanā nissayo paṭippassambhatī**”ti kasmā vuttaṃ? Vuccate—sa-ussāhattā paṭhamataram paṭippassaddhi na vuttā. Satipi ca ussāhabhāve ekato gamanassa upacchinnattā “muhuttaṃ ṭhatvā”ti ettha viya saha aruṇuggamanā paṭippassaddhiyeva vuttā.

Antosīmāyaṃ gāmanti avippavāsasīmāsammutiyā pacchā patiṭṭhāpitagāmaṃ sandhāya vadati gāmaṃ anto katvā avippavāsasīmāsammutiyā abhāvato. **Neva cīvarāni nissaggiyāni hontīti** avippavāsasīmābhāvato vuttaṃ, **na nissayo paṭippassambhatīti** sa-ussāhabhāvato. **Antarāmaggeyeva ca nesaṃ aruṇaṃ uggacchatīti** dhammaṃ sutvā āgacchantānaṃ aruṇaṃ uggacchati. **Assatiyā gacchatīti** assatiyā attano cīvaraṃ apaccuddharitvā therassa cīvaraṃ apaccuddharāpetvā gacchati. Evaṃ gate tasmim pacchā therena saritvā paṭipajjitabbavidhim dasseti “**attano cīvaraṃ paccuddharitvā daharassa cīvaraṃ vissāsenā gahetvā ṭhapetabban**”ti. **Gantvā vattabboti** āgatakiccaṃ niṭṭhapetvā vihāraṃ gatena paṭipajjitabbavidhim dasseti. Anadhiṭṭhitacīvaratā, anattthatakathinatā, aladdhasammutitā, rattivippavāsoti imānettha cattāri aṅgāni.

Udositasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Tatiyakathinasikkhāpadavaṇṇanā

497-499. Tatiye pāḷiyaṃ **cīvarapaccāsā nikkhipitunti** ettha cīvarapaccāsāya satiyā nikkhipitunti evamattho gahetabbo. Bhaṇḍikābaddhāni bhaṇḍikabaddhānītipi paṭhanti, bhaṇḍikaṃ katvā baddhānīti attho. **Niṭṭhitacīvarasmim bhikkhunāti** ettha purimasikkhāpade viya sāmivaseneva karaṇavacanassa attho veditabbo.

500. Anattthate kathine cīvaramāse bhikkhuno uppannacīvaraṃ anadhiṭṭhitaṃ avikkappaṃ tasmim māse ṭhapetum vaṭṭatīti āha “**ekaṃ pacchimakattikamāsaṃ ṭhapetvā**”ti. Keci pana “kālepi ādissa dinnam, etaṃ

akālacīvaranti vacanato anattate kathine pacchimakattikamāsasaṅkhāte cīvaramāse uppannacīvarassapi paccāsācīvare asati dasāhaparihāroyeva, tato param̃ ṭhapetum̃ na vaṭṭatī”ti vadanti, tam̃ aṭṭhakathāya na sameti. Tathā hi **accekacīvarasikkhāpadatṭhakathāyaṃ**¹ “pavāraṇamāsassa juṇhapakkhapaṇcamiyaṃ uppannassa accekacīvarassa anattate kathine ekādasadivasādhiko māso, atthate kathine ekādasadivasādhikā pañca māsā parihāro”ti vuttaṃ. Tameva ca parihāraṃ sandhāya “chaṭṭhito paṭṭhāye pana uppannaṃ anaccekacīvarampi paccuddharitvā ṭhapitacīvarampi etaṃ parihāraṃ labhatiyevā”ti² vuttaṃ. Tasmā cīvaramāse dasāhato parampi anadhiṭṭhitaṃ avikappitampi ṭhapetum̃ vaṭṭati.

Yadi evaṃ “kālepi ādissa dinnam̃, etaṃ akālacīvaran”ti idaṃ kasmā vuttanti ce? Akālacīvarasāmaññato atthuddhāravasena vuttaṃ paṭhamānīyate sotassa raho viya. Ekādasamāse sattamāse ca uppannañhi cīvaraṃ vutthavassehi sesehi ca sammukhībhūtehi bhājetum̃ labbhatīti akālacīvaraṃ nāma jātaṃ. Kāle pana “saṅghassa idaṃ akālacīvaraṃ dammī”ti anuddisitvā “saṅghassa dammī”ti dinnam̃ vutthavassehiyeva bhājetabbam̃, na aññehīti kālacīvaranti vuccati. Ādissa dinnam̃ pana sammukhībhūtehi sabbehiyeva bhājetabbanti akālacīvaraṃ, tasmā kālepi ādissa dinnassa vutthavassehi sesehi ca sampattehi bhājanīyattā akālacīvarasāmaññato “kālepi ādissa dinnam̃, etaṃ akālacīvaran”ti atthuddhāravasena vuttaṃ. Yadi evaṃ “ekapuggalassa vā idaṃ tuyham̃ dammīti dinnan”ti kasmā vuttaṃ. Na hi puggalassa ādissa dinnam̃ kenaci bhājanīyaṃ hotīti? Nāyaṃ virodho ādissa vacanasāmaññato labbhamānamattham̃ dassetum̃ tathā vuttattā.

Evaṃ pana avatvāti “tato ce uttarin”ti imassa “māsaparamato uttarin”ti padabhājanaṃ avatvā. **Tāva uppannaṃ paccāsācīvaranti** paccatthavacanaṃ **“attano gatikaṃ karotī”**ti karaṇakiriyāya kattubhāvato. Antarā uppannañhi paccāsācīvaraṃ māsaparamaṃ mūlacīvaraṃ ṭhapetum̃ adatvā attano dasāhaparamatāya eva paricchindaṭṭhi attano gatikaṃ karoti. **Tato uddhammūlacīvaranti** ettha pana **mūlacīvaranti** paccatthavacanaṃ. Vīsatimadivasato

1. Vi-Ṭṭha 2. 306; 307 piṭṭhesu atthato samānaṃ.

2. Vi-Ṭṭha 2. 306 piṭṭhe.

uddhañhi uppannaṃ paccāsācīvaraṃ dasāhaparamaṃ gantuṃ adatvā mūlacīvaraṃ attanā saddhiṃ karaṇasambandhatāmattena sakakālavasena paricchindatīti attano gataṃ karoti. Paccāsācīvare pana labhitvā visum ṭhapentassa dasāhaṃ anatikkante natthi tappaccayā āpatti. Pāḷiyaṃ **dasāhā kāretabbanti** ettha **dasāhā**ti karaṇatthe nissakkavacanā, dasāhenāti attho. **Pañcāhuppanneti**-ādiṃ rassaṃ katvāpi paṭhanti. **Ekavīse uppanne -pa-navāhā kāretabbanti**-ādi paccāsācīvarassa uppannadivasāṃ ṭhapetvā vuttaṃ.

Aññaṃ paccāsācīvaraṃ -pa- kāretabbanti idaṃ satiyā eva paccāsāya vuttanti veditabbaṃ. Sace pana “ito paṭṭhāya cīvaraṃ na labhissāmi”ti paccāsā upacchinnā, mūlacīvarampi dasāhaṃ ce sampattaṃ, tadaheva adhiṭṭhātabbaṃ. **Paccāsācīvarampi parikkhāracolaṃ adhiṭṭhātabbanti** paṭhamataraṃ uppannaṃ visabhāgapaccāsācīvaraṃ sandhāya vadati. **Aññaṃ aññaṃ**ti aññaṃ aññaṃ, ayameva vā pāṭho. Aṅgaṃ panettha paṭhamakathine vuttasadisameva. Kevalañhi tattha dasāhātikkamo, idha māsātikkamoti ayaṃ viseso.

Tatthakathinasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Purāṇa cīvarasikkhāpadavaṇṇanā

503. Catutthe **bhattavissagganti** pāḷipadassa bhattakiccanti attho veditabbo, “bhattasaṃvidhānaṃ”tipi keci. **Tattha nāma tvanti** imassapi so nāma tvanti attho veditabbo, “tāya nāma tvan”ti keci.

505. Pitā ca mātā ca pitaro, pitūnaṃ pitaro pitāmahā, tesāmyeva yugo pitāmahayugo, tasmā **yāva sattamā pitāmahayugā** pitāmahadvandati evamettha attho daṭṭhabbo. Evañhi pitāmahaggahaṇeneva mātāmahopi gahitoti. “Yāva sattamā pitāmahayugā”ti vacanato heṭṭhā ca uddhañca aṭṭhamayugo ñāti nāma na hoti. **Desanāmukhameva cetanti pitāmahayutāti pitāmahaggahaṇaṃ** desanāmukhaṃ pitāmahīmātāmahi-ādīnampi adhippetattā. Pitu mātā **pitāmahī**. Mātu pitā

mātāmaho. Mātu mātā **mātāmahi.** Ettha kiñcāpi pañcasatasākiyānīnam¹ vasena bhikkhubhāve ṭhatvā parivattaliṅgāya bhikkhuniyā ca vasena ekato upasampannā bhikkhunī labbhati, tathāpi pakatiniyāmeneva dassetuṃ “bhikkhunī nāma ubhatosaṅghe upasampannā”ti vuttaṃ. “**Kappaṃ katvāti** vacanato dinnakappameva pācittiyāṃ janetī”ti vadanti. Purāṇacīvaram nāma sakim nivatthampi sakim pārutampī”ti idaṃ nidassanamattanti āha “**antamaso paribhogasīsenā**”ti-ādi. “Kāyena phusitvā paribhogoyeva paribhogo nāmā”ti **kurundiyaṃ** adhippāyo.

506. **Kāyavikāraṃ katvāti** idaṃ yāva “orato ṭhapetī”ti padaṃ, tāva sabbapadesu sambandhitabbaṃ. Yathā sā² “dhovāpetukāmo ayan”ti jānāti, evaṃ kāyavikāraṃ katvāti attho. “Kāyavikāraṃ katvā”ti vacanato kāyavācāhi kañci vikāraṃ akatvā hatthena hatthe dentassapi anāpatti. **Antodvādasahatthe okāseti** idaṃ visesanaṃ yathāsambhavaṃ yojetabbaṃ. Tathā hi hatthena hatthe dentassa pādamūle ca ṭhapetvā dentassa “antodvādasahatthe okāse”ti idaṃ vattabbanti natthi aññathā asambhavato. Sati hi sambhave byabhicāre ca visesanaṃ sātthakaṃ hoti. Upari “khipatī”ti-ādīni pana sandhāya idaṃ visesanaṃ vuttaṃ, tasmā antodvādasahatthe okāse ṭhatvā upari khipantassa aññassa hatthe pesentassa³ ca āpatti. Upacāraṃ pana muñcitvā kāyavācāhi vikāraṃ katvā āṇāpentassapi anāpatti. **Upacāreti** antodvādasahatthameva okāsaṃ vadati. **Upacāraṃ muñcitvāti** dvādasahatthūpacāraṃ muñcitvā.

Ekena vatthunāti paṭhamam katvā niṭṭhāpitaṃ sandhāya vuttaṃ. **Rajane anāpattīti** rajanaṃ paccāsīsantassapi “dhovitvā ānehi”ti vuttattā anāpatti anāṇattiyā katattā “avuttā dhovatī”ti iminā “avuttā rajati, avuttā ākoṭetī”ti idampi vuttameva hotīti āha “**avuttā dhovatīti iminā lakkaṇena anāpattī**”ti. **Sambahulā āpattiyo āpajjati**ti pācittiyena saddhim dve dukkaṭāni āpajjati. **Yathāvatthukamevāti** nissaggiyamevāti attho. Pañca satāni parimāṇametāsanti **pañcasatā.**

1. Pañcasatasākiyādīnaṃ (Syā, Ka)

2. Yathā (Ka)

3. Dentassa(Ka)

507. **Cīvaram dhovāti -pa- āṇāpentassāti** ettha tāya dhovanam paccāsīnantassapi anāpatti. Purāṇacīvaratā, upacāre ṭhatvā aññātikāya bhikkhuniyā āṇāpanam, tassā dhovanādīni cāti imānettha tīṇi aṅgāni.

Purāṇacīvarasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Cīvarapaṭiggahaṇasikkhāpadavaṇṇanā

508. Pañcame **apaññatte sikkhāpade**ti gaṇamhā ohīyanasikkhāpade apaññatte. **Vihāravāranti** vihārapaṭijagganavāram. **Koṭṭhāsasampattīti** sakalā aṅgapaccaṅgasampatti. **Sabbapariyantanti** chaṭṭhassa aññacīvarassa abhāvā pañcannaṃ cīvarānaṃ ekamekaṃ sabbesaṃ pariyantanti **sabbapariyantaṃ**. Antaravāsakādīsu hi pañcasu ekamekaṃ aññassa chaṭṭhassa abhāvā pañcannaṃ antameva hoti. Athavā pañcasu cīvaresu ekamekaṃ attano aññassa dutiyassa abhāvā antameva hotīti sabbameva pariyantanti **sabba-pariyantaṃ**, sabbaso vā pariyantanti **sabbapariyantaṃ**. Tenāha “**aññaṃ -panatthī**”ti. **Yathā tassa manoratho na pūratīti** “sarīrapāripūrim passissāmī”ti tassa uppanno manoratho yathā na pūratī. **Evaṃ hatthataleyeva dassetvāti** sarīraṃ adassetvāva dātabbacīvaraṃ hatthatale “handā”ti dassetvā.

510. **Vihatthatāyāti** vihatahatthatāya, agaṇatāya appaccayatāya appaṭisaraṇatāyāti vuttaṃ hoti. **Samabhitunnattāti** pīḷitattā. Parivattetabbariṃ parivattaṃ, parivattameva **pārivattakaṃ**, parivattetvā dīyamānanti attho.

512. **Upacāreti** dvādasahatthūpacāraṃ sandhāya vadati. **Upacāraṃ vā muñcitvā khipantīti** dvādasahatthaṃ muñcitvā orato ṭhapenti, na purimasikkhāpade viya dvādasahatthabbhantareyevāti adhippāyo. **Aññatra pārivattakāti** yaṃ antamaso harītakakhaṇḍampi datvā vā dassāmīti ābhogaṃ katvā vā pārivattakaṃ gaṇhāti, taṃ ṭhapetvā. **Acittakabhāvena na sametīti** yathā aññātikāya ñātikasaññissa vematikassa ca gaṇhato acittakattā

āpatti, evamidhāpi “bhikkhuniyā santakaṃ idan”ti ajānitvā gaṇhatopi āpattiyevāti adhippāyo. **Vassāvāsikaṃ detīti** puggalikaṃ katvā deti. Paṃsukūlaṃ attano atthāya ṭhapitabhāvaṃ jānitvā gaṇhantenapi aññassa santakaṃ gahitaṃ nāma na hotīti āha “**sace pana saṅkārakūṭādisū**”ti-ādi. Asāmikañhi **paṃsukūlanti** vuccati. **Paṃsukūlaṃ adhiṭṭhahitvāti** “asāmikaṃ idan”ti saññaṃ uppādetvā. Evaṃ pana paṃsukūlasaññaṃ anuppādetvā gaṇhituṃ na vaṭṭati.

513. **Aññātikāya aññātikasaññīti tikapācittiyanti** ettha iti-saddo ādi-attho. Tīṇi parimāṇassāti tikaṃ, tikañca taṃ pācittiyañcāti **tikapācittiyaṃ**, tīṇi pācittiyānīti attho.

514. **Pattatthavikādīṃ yaṃkiñcīti** anadhiṭṭhānupagaṃ sandhāya vadati. “Cīvaraṃ nāma channaṃ cīvarānaṃ aññataraṃ cīvaraṃ vikappanupagaṃ pacchiman”ti hi vuttattā adhiṭṭhānupagaṃ yaṃkiñci na vaṭṭati. Tenevāha “**vikappanupagapacchimaṇṇaṃ**”ti-ādi. Yasmā bhisicchavi mahantāpi senāsanasaṅgahitattā cīvarasaṅkhyāṃ na gacchatīti neva adhiṭṭhānupagā na vikappanupagā ca, tasmā anadhiṭṭhānupagasāmaññato vuttaṃ. Sacepi mañcappamāṇā bhisicchavi hoti, vaṭṭatiyevāti. **Ko pana vādo pattatthavikādisūti** mahatīyāpi tāva bhisicchaviyā anadhiṭṭhānupagattā anāpatti, tato khuddakataresu anadhiṭṭhānupagesu pattatthavikādisu kimeva vattabbanti adhippāyo. Paṭiggahaṇaṃ **kiriya**, aparivattanaṃ **akiriya**. Vikappanupagacīvaratā, pārivattakābhāvo, aññātikāya hatthato gahaṇanti imānettha tīṇi aṅgāni.

Cīvarapaṭiggahaṇasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Aññātakaviññattisikkhāpadavaṇṇanā

515. Chatṭhe **patikiṭṭhoti** nihīno, lāmakoti attho. **Lolajātikoti** lolasabhāvo. Paṭuyeva **paṭṭo**. Tenāha “**cheko**”ti-ādi. **Kismim viyāti** ettha “kismim viyā”ti nipātavasena samānatthaṃ “kimsu viyā”ti nipātapadanti āha “**kimsu viyā**”ti, kim

viyāti attho, dukkhaṃ viyāti adhippāyo. Tenāha **“kilesa viyā”**ti-ādi. Dhammavasena upacāravasena nimantanā **dhammanimantanā**ti pālīpadassa attho veditabbo. Sace pana “vadeyyātha bhante yenattho”ti idaṃ saccameva vuttaṃ siyā, pavāritoyeva hoti. Yasmā pana pavāretvāpi adātukāmo appavāritatthāneyeva tiṭṭhati, tasmā bhagavā pavāritāpavāritabhāvaṃ avicāretvā **“ñātako te upananda aññātako”**ti ñātaka-aññātakabhāvaṃ yeva vicāresi. **Musimsūti** vilumpimsu.

517. **Anupubbakathā**ti anupubbena vinicchayakathā. Sesaparikkhārānaṃ saddhivihārikehi gahitattā nivāsanapārupanamattameva avasiṭṭhanti āha **“nivāsanapārupanamattamyeva haritvā”**ti. Saddhivihārikānaṃ tāva āgamanassa vā anāgamanassa vā ajānanatāya vuttaṃ **“therehi neva tāva -pa-bhañjītabban”**ti. **Paresampi atthāya labhantī**ti attano cīvaraṃ dadamānā sayam sākhaḥhaṅgena paṭicchādentīti tesam atthāyapi bhañjitum labhanti. “Tiṇena vā paṇṇena vā paṭicchādetvā āgantabban”ti vacanato īdisesu bhūtagāmapātabyatāpi anuññātāyeva hotīti āha **“neva bhūtagāmapātabyatāya pācittiyam hotī”**ti. **Na tesam dhāraṇe dukkaṭanti** tesam titthiyaddhajānaṃ dhāraṇepi dukkaṭam natthi.

Yāni ca nesaṃ vatthāni dentīti sambandho. Therānaṃ sayameva dinnattā vuttaṃ **“acchinnacīvaraṭṭhāne ṭhitattā”**ti. Yadi laddhiṃ gaṇhāti titthiyapakkantako nāma hoti, tasmā vuttaṃ **“laddhiṃ aggahetvā”**ti. “No ce hoti saṃghassa vihāracīvaraṃ vā -pa- āpatti dukkaṭassā”ti iminā antarāmagge pavitṭhavihārato nikkhamitvā aññattha attano¹ abhirucitaṭṭhānaṃ gacchantassa dukkaṭam vuttaṃ. Iminā ca “yaṃ āvāsaṃ paṭhamam upagacchatī”ti vuttaṃ antarāmagge ṭhitavihārampi sace naggo hutvā gacchati, dukkaṭamevāti veditabbaṃ. Yadi evam tattha kasmā na vuttanti ce? Anokāsattā. Tattha hi “anujānāmi bhikkhave acchinnacīvarassa vā -pa- cīvaraṃ viññāpetun”ti iminā sambandhena saṃghikampi cīvaraṃ nivāsetum pārupituṅca anujānanto “yaṃ āvāsaṃ paṭhamam -pa- gahetvā pārupitun”ti āha, tasmā tattha anokāsattā dukkaṭam na vuttaṃ.

1. Attanā (Syā)

Vihāracīvaranti senāsanacīvaram. **Cimilikāhīti** paṭapilotikāhi. **Tassa uparīti** bhūmattharaṇassa upari. **Videsagatenāti** aññaṃ cīvaram alabhitvā videsagatena. **Ekasmim -pa- ṭhapetabbanti** ettha “lesena gahetvā agatattā ṭhapentena ca saṃghikaparibhogeneva ṭhapitattā aññasmim senāsane niyamitampi aññattha ṭhapetum vaṭṭatī”ti vadanti. **Paribhogenevāti** aññaṃ cīvaram alabhitvā paribhuñjanena.

519-521. **Paribhogajinṇanti** yathā tena cīvarena sarīram paṭicchādetum na sakkā, evam jinṇam. **Kappiyavohārenāti** kayavikkayāpattito mocanattham vuttam. “Viññāpentassā”ti imasseva attham vibhāveti “**cetāpentassa parivattāpentassā**”ti. Attano dhanena hi viññāpanam nāma parivattanamevāti adhippāyo. Saṃghavasena pavāritānam viññāpane vattam dasseti “**pamāṇameva vaṭṭatī**”ti. Saṃghavasena hi pavārite sabbesam sādharmaṇattā adhikam viññāpetum na vaṭṭatī. **Yam yaṃ pavāretīti** yaṃ yaṃ cīvarādīṃ dassāmīti pavāreti. **Viññāpanakiccam natthīti** vinā viññattiyā dīyamānattā viññāpetvā kim karissatīti adhippāyo. **Aññassatthāyāti** etthāpi “**nātakānam pavāritānam**”ti idam anuvattatiyevāti āha “**attano nātakapavārite**”ti-ādi. Vikappanupagacīvaratā, samayābhāvo, aññātakaviññatti, tāya ca paṭilābhoti imānettha cattāri aṅgāni.

Aññātakaviññattisikkhapadavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Tatuttarisikkhāpadavaṇṇanā

522. Sattame pāliyam **paggāhikasālanti** dussavāṇijakānam āpaṇam. “Paggāhitasālan”tipi paṭhanti.

523-524. **Abhīti upasaggoti** tassa visesatthābhāvam dasseti. Tenāha “**haritunti attho**”ti. **Vara-saddassa** icchāyam vattamānattā āha “**icchāpeyyā**”ti. **Daṭṭhukhematoti** ettha gāthābandhavasena anunāsikalopo daṭṭhabbo. **Sa-antaranti** antaravāsakasahitam. **Uttaranti** uttarāsaṅgam. **Assa cīvarassāti** sādītābbacīvarassa. **Acchinnasabbacīvarenāti**

acchinnāni sabbāni tīṇi cīvarāni assāti acchinnasabbacīvaro, tenāti attho. Yassa hi acchindanasamaye tīṇi cīvarāni sannihitāni honti, tāni sabbāni acchinnānīti so “acchinnasabbacīvaro”ti vuccati. Teneva **“acchinnasabbacīvarena ticīvarakenā”**ti vuttaṃ. **Ticīvarakenā**ti hi acchindanasamaye ticīvarassa sannihitabhāvaṃ sandhāya vuttaṃ, na pana vinayatecīvarikabhāvaṃ dhutaṅgatecīvarikabhāvaṃ vā sandhāya. **Evam paṭipajjitabbanti** “santaruttaraparamaṃ tena bhikkhunā tato cīvaraṃ sādītabbān”ti vuttavidhinā paṭipajjitabbān. **Aññenāti** acchinna-asabbacīvarena. Yassa tīsu cīvaresu ekaṃ vā dve vā cīvarāni acchinnāni honti, tenāti attho. **Aññathāpi** “santaruttaraparamaṃ”ti vuttavidhānato aññathāpi. Yassa hi tīsu dve cīvarāni acchinnāni honti, ekaṃ sādītabbān. Ekasmiṃ acchinne na sādītabbanti na tassa santaruttaraparamasādiyaṇaṃ sambhavati, ayameva ca attho padabhājanena vibhāvito. Tenāha **“taṃ vibhāgaṃ dassetun”**ti.

Keci pana “ticīvarakenāti vuttattā ticīvaraṃ parikkhāracoḷavasena adhiṭṭhahitvā paribhuñjato tasmīṃ naṭṭhe bahūnipi gahetuṃ labhatī”ti vadanti, taṃ na gahetabbān. Padabhājanassa hi adhippāyaṃ dassentena yasmā pana “acchinnasabbacīvarena -pa- Taṃ vibhāgaṃ dassetun”ti vuttaṃ, padabhājane ca na tādiso attho upalabbhati, tasmā taṃ na gahetabbameva. Yampi **mātikāṭṭhakathāyaṃ**¹ vuttaṃ “yassa adhiṭṭhitacīvarassa tīṇi naṭṭhānī”ti, tatthāpi adhiṭṭhitaggahaṇaṃ sarūpakathanamattanti gahetabbān, na pana ticīvarādhiṭṭhānena adhiṭṭhitacīvarassevāti evamattho gahetabbo pāliyaṃ aṭṭhakathāyaṃca tathā atthassa asambhavato. Na hi ticīvarādhiṭṭhānena adhiṭṭhitacīvarasseva idaṃ sikkhāpadaṃ paññattanti sakkā viññātuṃ. Purimasikkhāpadena hi acchinnacīvarassa aññātakaviññattiyaṃ anuññātattā pamāṇaṃ ajānitvā viññāpanavatthusmiṃ pamāṇato sādiyaṇaṃ anujānantena bhagavatā idaṃ sikkhāpadaṃ paññattam, tasmā “parikkhāracoḷikassa bahumpi sādituṃ vaṭṭatī”ti ayamattho neva pāliyaṃ sameti, na ca bhagavato adhippāyaṃ anulometi.

Yassa tīṇi naṭṭhāni, tena dve sādītabbānīti ettha yassa ticīvarato adhiṭṭhitacīvaraṃ aññattha ṭhitam atthi, tadā tassa cīvarassa alabbhanīyabhāvato

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 167 piṭṭhe.

tenapi sādītum vaṭṭatīti veditabbaṃ. **Pakatiyāva santaruttarena caratīti** sāsāṅkasikkhāpadavasena vā avippavāsasammutivasena vā tatiyassa alābhena vā carati. “Dve naṭṭhānī”ti adhikārattā vuttaṃ **“dve sādītabbānī”**ti. **Ekam sādiyanteneva samo bhavissatīti** tiṇṇaṃ cīvarānaṃ dvīsu naṭṭhesu ekam sādiyantaṃ samo bhavissati ubhinnaṃpi santaruttaraparamatāya avaṭṭhānato. **Yassa ekameva hotīti** aññena kenaci kāraṇena vinaṭṭhasacīvaraṃ sandhāya vuttaṃ.

526. “Sesakam tuyheva hotūti denti”ti vuttattā “pamāṇayuttaṃ gaṇhissāma, sesakam āharissāma”ti vatvā gahetvā gamanasamayepi “sesakampi tumhākaññeva hotū”ti vadanti, laddhakappiameva. **Pavāritānanti** acchinnakālato pubbeyeveva pavāritānaṃ. **Pāḷiyā na sametīti** santaruttaraparamato uttari sādiyane anāpattidassanattamaṃ “anāpatti nātakānaṃ pavāritānaṃ”ti vuttattā na sameti. Santaruttaraparamaṃ sādiyantassa hi āpattippasaṅgoyeva natthi, sati ca sikkhāpadena āpattippasaṅge anāpatti yuttā dassetunti adhippāyo. Keci pana **“pamāṇameva vaṭṭatīti** idaṃ sallekhadassanattamaṃ vuttaṃ”ti vadanti.

Yasmā panidaṃ -pa- na vuttanti etthāyamadhippāyo—“aññassatthāyā”ti vuccamāne aññesaṃ atthāya pamāṇaṃ atikkamitvāpi gaṇhitum vaṭṭatīti āpajjati, taṅca aññassatthāya viññāpanavattthusmiṃ paññattattā vatthunā saṃsandiyamānaṃ na sameti. Na hi yaṃ vatthum nissāya sikkhāpadaṃ paññattaṃ, tasmiṃyeva anāpattivacanaṃ yuttanti. **Gaṇṭhipadesu** pana tīsupi “imassa sikkhāpadassa attano sādiyanapaṭibaddhatāvasena pavattattā ‘aññassatthāyā’ti vattum okāsoyeva natthi, tasmā na vuttaṃ”ti kathitaṃ. Idha “aññassatthāyā”ti avuttattā aññesaṃ atthāya nātakapavāritesu adhikaṃ viññāpentassa āpattīti ce? Na, tattha purimasikkhāpadeneva anāpattisiddhito. Tatuttaritā, acchinnādikāraṇatā, aññātakaviññatti, tāya ca paṭilābhoti imānettha cattāri aṅgāni.

Tatuttarisikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Paṭhama-upakkhaṭasikkhāpadavaṇṇanā

527. Aṭṭhame **api mayyāti** pāṭhepi soye vattho. Ayyāti pana bahuvacanena āmantanaṃ kataṃ.

528-529. **Apadissāti** “itthannāmassa bhikkhuno dassāmī”ti evaṃ apadisitvā. **Paccayaṃ katvāti** kāraṇaṃ katvā. **Uddissāti ettha yo kattāti** “uddissā”ti iminā vutta-uddisaṇakiriyāya yo kattā. Cīvaraṃ cetāpentī parivattenti etenāti **cīvaracetāpannaṃ**. Na kāragamaṃ katvā cīvaracetāpannanti vuttaṃ, “cīvaracetāpanan”tipi paṭhanti. **Pacuravohāravasenāti** yebhuyyavohāravasena. Yebhuyyavasena hi gharasāmikaṃ dāṭṭhukāmā tassa gharaṃ gacchantīti tatheva bahulaṃ vohāro. **Byañjanamattamevāti** attho netabbo natthīti adhippāyo.

531. **Samakepi pana anāpattīti** yadagghanakaṃ so dātukāmo hoti, tadagghanake anāpattī mūlaṃ vaḍḍhetvā adhikavidhānaṃ anāpannattā. Ettha ca “dātukāmomhī”ti attano santike avuttepi dātukāmataṃ sutvā yadagghanakaṃ so dātukāmo hoti, tadagghanakaṃ āharāpetuṃ vaṭṭati. **Agghavaḍḍhanakaṃ hi idaṃ sikkhāpadanti** ettha agghavaḍḍhanaṃ etassa atthīti **agghavaḍḍhanakaṃ**, agghavaḍḍhanaṃ sandhāya idaṃ sikkhāpadaṃ paññattanti adhippāyo. **Cīvaraṃ dehīti** saṅghāṭi-ādīsu yaṃkiñci cīvaraṃ sandhāya vadati. Cīvare bhiyyokamyatā, aññātakaviññatti, tāya ca paṭilābhoti imānettha tīṇi aṅgāni.

Paṭhama-upakkhaṭasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

532. Dutīya-upakkhaṭe vattabbaṃ natthi.

10. Rājasikkhāpadavaṇṇanā

537-539. Rājasikkhāpade pana “ajjaṇho”ti pāṭhe “ajjuṇho”tipi paṭhanti. **Bhogoti** bhuñjitabbo. Yaṃ vuttaṃ **mātikāṭṭhakathāyaṃ**¹

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 169 piṭṭhe.

“iminā cīvaracetāpannena cīvaraṃ cetāpetvā itthannāmaṃ bhikkhuṃ cīvarena acchādehīti idaṃ āgamanasuddhiṃ dassetuṃ vuttaṃ. Sace hi ‘idaṃ itthannāmassa bhikkhuno dehi’ti peseyya, āgamanassa asuddhattā akappiyavattthuṃ ārabba bhikkhunā kappiyakārakopi niddisitaḥ na bhaveyyā”ti, tattha āgamanassa suddhiyā vā asuddhiyā vā visesappayojanaṃ na dissati. Satipi hi āgamanassa asuddhabhāve dūto attano kusalatāya kappiyavohārena vadati, “kappiyakārako na niddisitaḥ”ti idaṃ natthi, na ca dūtena kappiyavohāravasena vutte dāyakena idaṃ kathaṃ pesitanti idisī vicāraṇā upalabbhati, avicāretvā ca taṃ na sakkā jānitum, yadi pana āgamanassa asuddhattā kappiyakārako niddisitaḥ na bhaveyya, cīvarānaṃ atthāya dūtassa hatthe akappiyavattthusmiṃ pesite sabbattha dāyakena kathaṃ pesitanti pucchitvāva kappiyakārako niddisitaḥ bhaveyya. Tasmā asatipi āgamanasuddhiyaṃ sace so dūto attano kusalatāya kappiyavohāravasena vadati, dūtasseva vacanaṃ gahetabbaṃ. Yadi hi āgamanasuddhiyevettha pamāṇaṃ, mūlasāmikena kappiyavohāravasena pesitassa dūtassa akappiyavohāravasena vadatopi kappiyakārako niddisitaḥ bhaveyya, tasmā sabbattha dūtavacanameva pamāṇanti gahetabbaṃ.

Iminā cīvaracetāpannenāti—adinā pana imamatthaṃ dasseti—
kappiyavasena āgatampi cīvaramūlaṃ idisena dūtavacanena akappiyaṃ hoti, tasmā taṃ paṭikkhipi tabbanti. Tenevāha “tena bhikkhunā so dūto evamassa vacanīyo”ti—ādi. Suvaṇṇaṃ, rajataṃ, kahāpaṇo, māsakoti imāni hi cattāri nissaggiyavattthūni, muttā, maṇi, veḷuriyo, saṅkho, silā, pavāḷaṃ, lohitaṅko, masāragallaṃ, satta dhañṇāni, dāsīdāsaṃ, khettaṃ, vatthu, pupphārāmaphalārāmādayoti imāni dukkaṭavattthūni ca attano vā cetiyasaṃghagaṇapuggalānaṃ vā atthāya sampaṭicchitum na vaṭṭanti, tasmā taṃ sādītum na vaṭṭatīti dassanattam “na kho mayaṃ āvuso cīvaracetāpannaṃ paṭiggaṇhāmā”ti vuttaṃ, “cīvaraṇca kho mayaṃ paṭiggaṇhāmā”ti idaṃ pana attānaṃ uddissa ābhatattā vattum vaṭṭati, tasmā vuttaṃ. “Veyyāvaccakaro niddisitaḥ”ti idaṃ “atthi panāyasmato koci veyyāvaccakaro”ti kappiyācanena vuttattā anuññātaṃ. Sace pana dūto “ko imaṃ gaṇhātī”ti

vā “kassa demī”ti vā vadati, na niddisitaḥ. “Ārāmiko vā upāsako vā”ti idaṃ sārūpatāya vuttaṃ, ṭhapetvā pana pañca sahadhammike yo koci kappiyakārako vaṭṭati. “Eso kho āvuso bhikkhūnaṃ veyyāvaccakaro”ti idaṃ bhikkhussa kappiyavacanadassanattamaṃ vuttaṃ. Evameva hi vattabbaṃ, “etassa dehi”ti-ādi na vattabbaṃ. **So vā cetāpessati vāti** ettha eko **vā**-saddo padapūraṇo, “saññatto so mayā”ti-ādi pana dūtena evaṃ ārociteyeva taṃ codetum vaṭṭati nevāssa¹ hatthe datvā gatamattakāraṇenāti dassanattamaṃ vuttaṃ.

Etāni hi vacanāni -pa- na vattabboti ettha “evaṃ vadanto piṭikkhittassa, katattā vattabhede dukkaṭaṃ āpajjati, codanā pana hotiyevā”ti **mahāgaṇṭhipade majjhimagaṇṭhipade** ca vuttaṃ. **Uddiṭṭhacodanāparicchedaṃ dassetvāti** “dutiyaṃpi vattabbo”ti-ādinā dassetvā. **Pucchiyamānoti** ettha pucchiyamānenāti attho gahetabboti āha “**karaṇatthe paccattavacanan**”ti. **Āgatakāraṇaṃ bhañjati**ti āgatakāraṇaṃ vināseti.

Ettha keci vadanti ‘āgatakāraṇaṃ nāma cīvaraggahaṇaṃ, taṃ bhañjatiṭi vuttattā puna taṃ cīvaraṃ yena kenaci ākārena gahetum na vaṭṭati”ti. Keci pana “āgatakāraṇaṃ nāma kāyavācāhi codanā, taṃ bhañjatiṭi vuttattā puna taṃ yena kenaci ākārena codetum na labhati. Sace sayameva deti, mūlasāmiko vā dāpeti, gahetum vaṭṭati”ti vadanti. Apare pana “āgatakāraṇaṃ nāma ṭhānaṃ, taṃ bhañjatiṭi vuttattā yathā ‘attho me āvuso cīvarena’ti ekāya codanāya dve ṭhānāni bhañjati, evamidhāpi sace āsane nisīdati, ekāya nisajjāya dve ṭhānāni bhañjati. Āmisam ce paṭiggaṇhāti, ekena paṭiggahaṇena dve ṭhānāni bhañjati. Dhammaṃ ce bhāsati, dhammadesanāsikkhāpade vuttaparicchedāya ekāya vācāye dve ṭhānāni bhañjati”ti vadanti. Imesaṃ pana sabbesampi vādaṃ “ayuttan”ti paṭikkhipitvā tīsupi **gaṇṭhipadesu** idaṃ vuttaṃ “āgatakāraṇaṃ nāma ṭhānameva, tasmā ‘na kattabban’ti vāritassa katattā nisajjādīsu katesu chasu ṭhānesu ekaṃ ṭhānaṃ bhañjati”ti.

1. No tassa (Syā)

Tatra tatra ṭhāne tiṭṭhatīti idaṃ codakassa ṭhitaṭṭhānato apakkamma tatra tatra uddissa ṭhānaṃyeva sandhāya vuttaṃ. “Sāmaṃ vā gantabbaṃ, dūto vā pāhetabbo”ti idaṃ sabhāvato codetuṃ anicchantenapi kātābbamevāti vadanti. Mukhaṃ vivaritvā sayameva kappiyakārakattaṃ upagatoti **mukhavevaṭṭikakappiyakārako**. **Avicāretukāmatāyāti** imasmim pakkhe “natthamhākaṃ kappiyakārako”ti idaṃ “tādisaṃ karonto kappiyakārako natthī”ti iminā adhippāyena vuttaṃ.

“Meṇḍakasikkhāpade vuttanayena paṭipajjitabban”ti vatvā idāni taṃ meṇḍakasikkhāpadaṃ dassento **“vuttañhetan”**ti-ādimāha. Idameva hi “santi bhikkhave saddhā pasannā”ti-ādivacanaṃ bhesajjakkhandhake meṇḍakavatthusmim¹ vuttattā “meṇḍakasikkhāpadan”ti vuttaṃ. Tattha hi meṇḍakena nāma seṭṭhinā—

“Santi bhante maggā kantārā appodakā appabhakkhā, na sukarā apātheyyena gantuṃ, sādhu bhante bhagavā bhikkhūnaṃ pātheyyaṃ anujānātū”ti—

Yācena bhagavatā—

“Anujānāmi bhikkhave pātheyyaṃ pariyesituṃ. Taṇḍulo² taṇḍulatthikena, muggo³ muggatthikena, māso⁴ māsatthikena, loṇaṃ loṇatthikena, guḷo⁵ guḷatthikena, telaṃ telatthikena, sappi⁶ sappitthikenā”ti—

Vatvā idaṃ vuttaṃ—

“Santi bhikkhave manussā saddhā pasannā, te kappiyakārakānaṃ hatthe hiraññaṃ upanikkhipanti ‘iminā ayyassa yaṃ kappiyaṃ, taṃ dethā’ti. Anujānāmi bhikkhave yaṃ tato kappiyaṃ, taṃ sādituṃ, na tvevāhaṃ bhikkhave kenaci pariyāyena jātarūparajataṃ sādītābbaṃ pariyesitābanti vadāmi”ti.

1. Vi 3. 342 piṭṭhe.

2. Taṇḍule (Syā)

3. Mugge (Syā)

4. Māse (Syā)

5. Guḷe (Syā)

6. Sappim (Syā)

Hiraññaṃ upanikkhipantīti etthāpi bhikkhussa ārocanam atthiyevāti gahetabbam. Aññathā aniddiṭṭhakappiyakārakattam¹ bhajatīti na codetabbo siyā. Yadi mūlam sandhāya codeti, tam sādītameva siyāti āha “**mūlam asādiyantena**”ti.

“**Aññāta-ka-appavāritesu viya paṭipajjitabbanti** idam attanā codanāṭhānaṃ na kātabbanti dassanattam vuttam. Aññaṃ pana kappiyakārakam pesetvā lokacārittavasena anuyuñjitvāpi kappiyavattum āharāpetum vaṭṭati attānam uddissa nikkhattassa attano santakattā”ti keci vadanti, tam aṭṭhakathāyaṃ “aññāta-ka-appavāritesu viya paṭipajjitabbam. Sace sayameva cīvaram ānetvā denti, gahetabbam. No ce, kiñci na vattabbā”ti daḥam katvā vuttattā na gahetabbanti amhākam khanti. Na hi aññāta-ka-appavāritam sayam aviññāpetvā aññena viññāpetum vaṭṭati, na ca yattha aññaṃ pesetvā āharāpetum vaṭṭati, tattha sayam gantvā na āharāpetabbanti sakkā vuttum. Yadi cettha aññena āharāpetum vaṭṭati, “aññāta-ka-appavāritesu viya paṭipajjitabbam”ti-ādivacanameva niratthakam siyā. “Dūtenā”ti imassa byaticāram dasseti “**sayam āharitvāpi**”ti. Dadantesūti iminā sambandho. **Piṇḍapātādīnam atthāyā**ti iminā pana “cīvaracetāpannam”ti imassa byaticāram dasseti. “Eseva nayo”ti vuttattā piṇḍapātādīnam atthāya dinnepi ṭhānacodanādi sabbam heṭṭhā vuttanayeneva kātabbam.

Paṭiggahaṇepi paribhogepi āpattīti paṭiggahaṇe pācittiyam, paribhoge dukkaṭam. **Sveva sāpattikoti** dukkaṭāpattim sandhāya vadati. Idaṃca aṭṭhakathāpamāṇeneva gahetabbam. “Parassa niddosabhāvadassanattam sveva sāpattiko sadosoti vuttam hoti”tipi vadanti. “**Codetī**ti vuttattā pana āpattiyā codetīti katvā sveva sāpattikoti idam dukkaṭamyeva sandhāya vuttum yuttan”ti tīsupi **ganṭhipadesu** vuttam. **Paṭiggahaṇepi paribhogepi āpattiyevā**ti dukkaṭameva sandhāya vuttam. Taḷākassapi khetasaṅgahitattā tassa paṭiggahaṇepi āpatti vuttā. **Cattāro paccaye saṅgho paribhuñjatīti detī**ti ettha “bhikkhusaṅgho cattāro paccaye paribhuñjatu, taḷākam dammī”ti vā “catupaccayaparibhogattam

1. Aniddiṭṭhakappiyakārakapakkham (Syā)

taḷākaraṃ dammī”ti vā vadati, vaṭṭatiyeva. “Ito taḷākato uppanne cattāro paccaye dammī”ti vutte pana vattabbameva natthi.

Amhākaṃ ekaṃ kappiyakāraṃ ṭhapethāti vutteti idaṃ īdisaṃyeva sandhāya vuttaṃ. Kappiyakkamena sampaṭicchitesu khettataḷākādīsu pana avuttepi kappiyakāraṃ ṭhapetum labbhatiyeva. Yasmā parasantakaṃ nāsetum bhikkhūnaṃ na vaṭṭati, tasmā **“na sassakāle”**ti vuttaṃ.

“Janapadassa sāmikoti imināva yo taṃ janapadaṃ vicāreti, tenapi acchinditvā dinnam vaṭṭatiyevā”ti vadanti. **Udakavāhakanti** udakamātikaṃ. **Kappiyavohārepīti** ettha “vidhānaṃ vakkhāmā”ti pāṭhaseso. **Udakavasenāti** udakaparibhogatthaṃ. **Suddhacittānanti** kevalaṃ udakaparibhogatthamevāti adhippāyo. Alajjinā kārāpīte vattabbameva natthīti āha **“lajjibhikkhunā”**ti. **Pakatibhāgo** nāma imasmim raṭṭhe catu-ambaṇamattaṃ. Akaṭṭhapubbaṃ¹ **navasassaṃ** nāma. **Aparicchinnabhāgeti** “ettake bhūmibhāge ettako bhāgo dātabbo”ti evaṃ aparicchinnabhāge.

Rajjuyā vā daṇḍena vāti ettha “pādehipi minitum na vaṭṭatī”ti vadanti. **Khale vā ṭhatvā rakkhatīti** ettha pana thenetvā gaṇhante disvā “mā gaṇhathā”ti nivārento rakkhati nāma. Sace pana avicāretvā kevalaṃ tuṇḥibbhūtova rakkhaṇatthāya olokento tiṭṭhati, vaṭṭati. Sacepi tasmim tuṇḥibbhūte corikāya haranti, “mayam bhikkhusaṃghassa ārocessāmā”ti evaṃ vattum vaṭṭatīti vadanti. **Nīharāpeti paṭisāmetīti** etthāpi “sace pariyāyena vadati, vaṭṭatī”ti vadanti. Apubbassa anuppāditattā aññesaṃ vaṭṭatīti āha **“tasseva taṃ akappiyan”**ti.

Nanu ca dubbicāritamattena tasseva taṃ akappiyaṃ, na sabbesaṃ rūpiyaṃvohāre catutthapatto viya. Vuttañhi tattha² “yo pana rūpiyaṃ asampaṭicchitvā ‘therassa pattaṃ kiṇitvā dehī’ti pahitakappiyakāraṇena saddhim kammāraṇaṃ gantvā pattaṃ disvā ‘ime kahāpaṇe gahetvā imam dehī’ti kahāpaṇe dāpetvā gahito, ayaṃ patto etasseva bhikkhuno na vaṭṭati dubbicāritattā, aññesaṃ pana vaṭṭati mūlassa asampaṭicchitattā”ti.

1. Akaṭṭhapupphaṃ (Ka)

2. Vi-Ṭṭha 2. 277 piṭṭhe.

Tasmā yaṃ te āharanti, sabbesaṃ akappiyaṃ. Kasmā? Kahāpaṇānaṃ vicāritattāti idaṃ kasmā vuttanti? Ettha keci vadanti “kahāpaṇe sādiyivā vicāritaṃ sandhāya evaṃ vuttan”ti. Saṃghikattā ca nissajjitum na sakkā, tasmā sabbesaṃ na kappatīti tesaṃ adhippāyo. Keci pana “asādiyitvāpi kahāpaṇānaṃ vicāritattā rūpiyasaṃvohāro kato hoti, saṃghikattā ca nissajjitum na sakkā, tasmā sabbesaṃ na kappatī”ti vadanti. **Gaṇṭhipadesu** pana tīsupi idaṃ vuttaṃ “catutthapatto gihisantakānaṃyeva kahāpaṇānaṃ vicāritattā aññesaṃ kappati, idha pana saṃghikānaṃ vicāritattā sabbesaṃ na kappatī”ti. Sabbesampi vādo tena tena pariyāyena yujjatiyeva.

Catusāladvāreti bhojanasālaṃ sandhāya vuttaṃ. **Pariyāyena kathitattāti** “gaṇhā”ti avatvā “sīmā gatā”ti pariyāyena kathitattā. Pakatibhūmikaraṇatthaṃ “**heṭṭhā gahitaṃ paṃsun**”ti-ādi vuttaṃ. **Dāsaṃ dammīti** ettha “manussaṃ dammīti vutte vaṭṭatī”ti vadanti. **Kukkuṭasūkarā -pa- vaṭṭatīti** ettha kukkuṭasūkaresu dīyamānesu “imehi amhākaṃ attho natthi, sukhaṃ jīvantu, araññe vissajjethā”ti vattum vaṭṭati. “Khattavattthupaṭiggahaṇā paṭivirato hotī”ti-ādivacanato¹ khettādīnaṃ paṭiggahaṇe ayaṃ sabbo vinicchayo vutto. Kappiyakārakassa bhikkhunā niddiṭṭhabbhāvo, dūtena appitatā, tatuttari vāyāmo, tena vāyāmena paṭilābhoti imānettha cattāri aṅgāni.

Rājasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito cīvaravaggo paṭhamo.

2. Kosiyavagga

1. Kosiyasikkhāpadavaṇṇanā

542. Pāliyaṃ “**kosiyakārake**”ti ettha kosaṃ karontīti kosakārakāti laddhavohārānaṃ pāṇakānaṃ kosato nibbattaṃ kosiyaṃ, taṃ karontīti kosiyakārakā, tantavāyā. Saṃhananaṃ

1. Dī 1. 5, 61 piṭṭhesu.

saṅghāto, vināsoti attho. **Kosiyamissakanti** kosiyatantunā missaṃ.

“Avāyiman”ti vuttattā vāyitvā ce karonti, anāpatti. **Anāpatti vitānaṃ vāti-**
ādinā vitānādīnaṃ atthāya karaṇepi tenākārena paribhogepi anāpatti vuttā.

Evampi missetvā katameva hotīti iminā vātena āharitvā pātitepi
acittakattā āpattiyevāti dasseti. Kosiyamissakatā, attano atthāya santhatassa
karaṇaṃ kārāpanaṃ, paṭilābho cāti imānettha tīṇi aṅgāni.

Kosiyasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

547. Suddhakāḷakasikkhāpadaṃ uttānatthameva.

3. Dvebhāgasikkhāpadavaṇṇanā

552. Dvebhāgasikkhāpade pana **dve bhāgāti** ukkaṭṭhaparicchedo
kāḷakānaṃ adhikaggahaṇassa paṭikkhepavasena sikkhāpadassa paññattattā.
Tatiyaṃ odātānaṃ catutthaṃ gocariyānanti ayaṃ heṭṭhimaparicchedo tesāṃ
adhikaggahaṇe paṭikkhepābhāvato, tasmā kāḷakānaṃ bhāgadvayato adhikaṃ
na vaṭṭati, sesānaṃ pana vuttappamāṇato adhikampi vaṭṭati.

“Kāḷakānaṃyeva ca adhikaggahaṇassa paṭikkhittattā kāḷakānaṃ upaḍḍhaṃ
odātānaṃ vā gocariyānaṃ vā upaḍḍhaṃ gahetvāpi kātuṃ vaṭṭatī”ti vadanti,
“anāpatti bahutaraṃ odātānaṃ bahutaraṃ gocariyānaṃ ādiyitvā karoti,
suddhaṃ odātānaṃ suddhaṃ gocariyānaṃ ādiyitvā karotī”ti iminā taṃ
sameti. “Kāḷake odāte ca ṭhapetvā sesā gocariyesuyeva saṅgahaṃ
gacchantī”ti vadanti. **Dve koṭṭhāsā kāḷakānanti** ettha pana “ekassapi
kāḷakalomassa atirekabhāve nissaggiyaṃ hotī”ti **mātikāṭṭhakathāyaṃ**¹
vuttaṃ, taṃ “dhārayitvā dve tulā ādātābbā”ti vacanato tulādhāraṇāya na

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 173 piṭṭhe.

sameti. Na hi lome gaṇetvā tulādhāraṇā karīyati, atha gaṇetvāva dhārayitabbaṃ siyā, kiṃ tulādhāraṇāya, tasmā evamettha adhippāyo yutto siyā—acittakattā sikkhāpadassa pubbe tulāya dhārayitvā ṭhapitesu¹ ekampi lomaṃ tattha pateyya, nissaggiyanti. Aññathā dubbhiññeyyabhāvato dve tulā nādātabbā, ūnakatarāva ādātabbā siyūṃ.

Dvebhāgasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Chabbassasikkhāpadavaṇṇanā

557. Chabbassasikkhāpade pana “yesaṃ no santhate dārakā uhadantipi ummihantipi, yesaṃ no santhatā undūrehipi khajjantī”ti evaṃ pālīpadānaṃ sambandho veditabbo. **Hada** karīsossagge, **miha** secaneti panimassattham² sandhāyāha “**vaccampī passāvampi karontī**”ti. Pavāraṇā-uposathapāṭīpadadivasesu santhataṃ karitvā puna chaṭṭhe vasse paripuṇṇe pavāraṇā-uposathapāṭīpadadivasesu karonto “**chabbassāni karotī**”ti vuccati. Dutiyadivasato paṭṭhāya karonto pana **atirekachabbassāni karoti** nāma.

Chabbassasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Nisīdanasanthasikkhāpadavaṇṇanā

565-6. Nisīdanasanthasikkhāpade pana **paññāyissatī**ti sace sā³ katikā manāpā bhavissati, manāpatāya bhikkhusaṅgho sandississati. Sace amanāpā, amanāpatāya sandississatīti adhippāyo, āraññakaṅgādīni tīṇi pālīyaṃ padhānaṅgavasena vuttāni, sesānīpi te samādiyimsuyevāti veditabbaṃ. Tenevāha “**santhate catutthacīvarasaññitāyā**”ti. Ujjhitvāti vissajjetvā.

1. Dhārayitvā tesu lomesu ṭhapitesu (Syā) 2. Saddanayaṃ (Syā) 3. Sacessa (Ka)

567. Nisīdanasanthatattā nivāsanapārūpanakiccaṃ natthīti āha “**sakim nisinnañceva nipannañcā**”ti. **Vidatthimattanti** sugatavidatthim sandhāya vadati. Idañca heṭṭhimaparicchedadassanattam vuttaṃ. “Vitānādīnaṃyeva atthāya karaṇe anāpattivacanato sace nipajjanatthāya karonti, āpattiyevā”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Akappiyattā pana “**paribhuñjitum na vaṭṭati**”ti vuttaṃ. Idañca nisīdanasanthatam nāma nisīdanacīvameva, nāññanti vadanti. Nisīdanasikkhāpadepi nisīdanam nāma sadasam vuccatīti ca atṭhakathāyañcassa “santhatasadisam santharivā ekasmiṃ ante sugatavidatthiyā vidatthimatte padese dvīsu ṭhānesu phāletvā tisso dasā karīyanti, tāhi dasāhi sadasam nāma vuccatī”ti¹ vacanato idhāpi “nisīdanam nāma sadasam vuccatī”ti ca “santhate catutthacīvarasaññitāyā”ti ca vacanato tam yuttam viya dissati. Keci pana “nisīdanasanthatam eḷakalomāni santharivā santhatam viya karonti, tam avāyimaṃ anadhiṭṭhānupagam, nisīdanacīvaram pana channam cīvarānam aññatarena karoti adhiṭṭhānupagam, tam karontā ca nantakāni santharivā santhatasadisam² karontī”ti vadanti, vīmaṃsitvā yuttataram gahetabbam.

Nisīdanasanthatasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Eḷakalomasikkhāpadavaṇṇanā

571. Eḷakalomasikkhāpade pana āsumbhīti ettha “asumbhī”ti³ paṭhanti. **Kilantāti** iminā kilantatāya te onamitvā pātetum na sakkontīti dasseti. **Addhānamaggappaṭipannassāti** idam vatthumattadīpanavasena pāliyam vuttaṃ. Yattha katthaci pana dhammena labhitvā gaṇhitum vaṭṭatiyeva. **Tiyojanaparamanti** ca gahitaṭṭhānato tiyojanappamānam desanti evamattho gahetabbo.

572. **Sahatthāti** karaṇatthe nissakkavacananti āha “**sahatthenā**”ti. **Asante hāraleti pāliyam** bhikkhuno anurūpatādassanattam vuttaṃ, na pana hārake vijjamāne tiyojanabbhantare sahatthā harantassa āpattidassanattam. Tiyojanato bahi **bahitiyojananti** āha “**tiyojanato bahi pātetī**”ti. **Tena haritepi āpattiyevāti** sa-ussāhattā anāpattiyā haṭattā ca. Satipi hi sa-ussāhabhāve

1. Vi-Ṭṭha 3. 155 piṭṭhe.

2. Katsanthatasadisam (Syā)

3. Āsumhisīti (Syā)

āṇattiyā ce harati, anāpatti “aññaṃ harāpeti”ti vacanato. Añño harissatīti adhippāyābhāvato “**suddhacittena ṭhapitan**”ti vuttaṃ. **Sa-ussāhattāti** tiyojanātikkamane sa-ussāhattā. Idañca “añño harissatīti”ti asuddhacittena ṭhapitaṃ sandhāya vuttaṃ, **acittakattāti** idaṃ pana suddhacittena ṭhapitaṃ sandhāya. **Anāpatti pāliya na sameti**ti “tiyojanaṃ haratī”ti-ādipāliya, visesato “aññaṃ harāpeti”ti pāliya ca na sameti.

Sace sāmikaṃ jānāpetvā ṭhāpeti, āṇattiyā harāpeti nāmāti āha “**sāmikassa ajānantasseva**”ti. **Agacchantepi**ti gamanaṃ upacchindivā ṭhitayānepi. **Heṭṭhā vā gacchantoti** bhūmiyaṃ gacchanto. **Aññaṃ harāpeti**ti ettha aññaḡgahaṇena sāmāññato tiracchanagatāpi saṅgahitāti āha “**aññaṃ harāpeti**ti vacanato **anāpatti**”ti. **Suñkaghāte āpatti hoti**ti aññaṃ harāpentassa āpatti. **Tattha anāpatti**ti aññavihitassa theyyacittābhāvato anāpatti.

575. “**Taṃ harantassāti** puna tiyojanaṃ harantassā”ti **mahāgaṇṭhipade** vuttaṃ. Taṃ pana **mātikāṭṭhakathāyaṃ** aṅgesu “paṭhamappaṭilābho”ti iminā vacanena na sameti. “Paṭhamappaṭilābho”ti hi idaṃ dutiyappaṭilābho āpattiyā aṅgaṃ na hoti ti dīpeti, tasmā pāliyaṃ aṭṭhakathāyañca visesābhāvato acchinnaṃ paṭilābhivā harantassa puna tiyojanātikkamepi anāpatti vuttāti amhākaṃ khanti. Aññathā acchinnaṃ paṭilābhivā puna tiyojanaṃ haratīti vadeyya. Vīmaṃsitvā yuttataraṃ gahetabbaṃ. **Anāpatti katabhaṇḍanti** ettha “kambalakojavādikatabhaṇḍampi¹. Pakaticīvare laggalomāni āpattiṃ janentiyevā”ti vadanti. Tanukapattatthavikantare aghaṭṭanatthaṃ pakkhipanti. **Pakkhitta** nti kaṇṇacchidde pakkhittaṃ. **Nidhānamukhaṃ nāmāti** iminā katabhaṇḍasaṅkhyāṃ na gacchatīti dasseti. Eḷakalomānaṃ akatabhaṇḍatā, paṭhamappaṭilābho, attanā ādāya vā aññassa ajānantassa yāne pakkhipitvā vā tiyojanātikkamanaṃ, āharaṇapaccāharaṇaṃ, avasādhippāyatāti imānettha pañca aṅgāni.

Eḷakalomasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Katabhaṇḍeti ettha kambalakojavādikabhabhaṇḍepi (Syā, Ka)

576. Eḷakalomadhovāpanasikkhāpadaṃ uttānatthameva.

8. Rūpiyasikkhāpadavaṇṇanā

583-584. Rūpiyasikkhāpade pana **satthuvaṇṇoti** satthunā samānavaṇṇo. Satthuno vaṇṇo satthuvaṇṇo, satthuvaṇṇo viya vaṇṇo assāti satthuvaṇṇoti majjhapadalopīsamāso daṭṭhabbo. **Pākatiko** nāma etarahi pakatikahāpaṇo. **Rukkhaphalabījamayoti** tintiṇikādirukkhānaṃ phalabījena kato. **Iccetaṃ sabbampīti** yathāvuttabhedaṃ sabbampi catubbidhaṃ nissaggiyavatthu hotīti sambandho. **Jātarūpamāsakoti** suvaṇṇakahāpaṇo.

Gaṇheyyāti attano atthāya dīyamānaṃ vā katthaci ṭhitaṃ vā nippariggahaṃ disvā sayam gaṇheyya. “Idaṃ ayyassa hotū”ti evaṃ sammukhā vā “asukasmiṃ nāma ṭhāne mama hiraṇṇasuvaṇṇaṃ atthi, taṃ tuyhaṃ hotū”ti evaṃ parammukhā ṭhitaṃ vā kevalaṃ vācāya vā hatthamuddāya vā “tuyhan”ti vatvā pariccattassa kāyavācāhi appaṭikkhipitvā cittena sādiyaṇaṃ **upanikkhittasādiyaṇaṃ** nāma. “Sādiyatī”ti vuttamevatthaṃ vibhāgeti “**gaṇhitukāmo hotī**”ti. “**Idaṃ guttatṭhānaṃ**”ti **ācikkhitabbanti** paccayaparibhogaṃyeva sandhāya ācikkhitabbaṃ. “Idha nikkhipāhī”ti vutte “uggaṇhāpeyya vā”ti vuttalakkaṇena nissaggiyaṃ hotīti āha “**idha nikkhipāhīti na vattabban**”ti. Parato “**imaṃ gaṇhā**”ti na **vattabbanti** etthāpi eseva nayo. **Kappiyaṇca akappiyaṇca nissāya ṭhitameva hotīti** yasmā tato uppannapaccayaparibhogo kappati, tasmā kappiyaṃ nissāya ṭhitaṃ. Yasmā pana dubbicāraṇāya tato uppannapaccayaparibhogopi na kappati, tasmā akappiyaṃ nissāya ṭhitanti veditabbaṃ.

Na tena kiñci kappiyabhaṇḍaṃ cetāpitanti ettha cetāpitaṃ ce, natthi paribhogupāyo, tasmā evaṃ vuttaṃ. Akappiyaṇhi nissaggiyaṃ vatthum uggaṇhitvā taṃ anissajjitvāya cetāpitaṃ kappiyabhaṇḍaṃ saṃghassa nissaṭṭhampi sabbesaṃ na kappati. Keci pana “yasmā nissaggiyaṃ vatthum paṭiggahetvā cetāpitaṃ kappiyabhaṇḍaṃ saṃghassa nissajjāmīti nissaṭṭhaṃ vināva upāyaṃ paribhuñjitum vaṭṭati,

tasmā ‘na tena kiñci kappiyabhaṇḍaṃ cetāpitaṃ’ti vuttaṃ”ti vadanti.
“Ārāṃikānaṃ vā pattaḃhāgati idaṃ gihīnaṃ hatthagatopi soyeva bhāgoti
katvā vuttaṃ. Sace pana tena aññaṃ parivattetvā ārāṃikā denti,
paribhuñjituṃ vaṭṭatī”ti **majjhimaggaṇṭhipade cūlagaṇṭhipade** ca vuttaṃ. **Tato**
haritvāti aññesaṃ pattaḃhāgato haritvā. **Kasiṇaparikammaṃ**
ālokaṣiṇaparikammaṃ. **Mañcapīṭhādīni vā**ti ettha “tato
gahitamañcapīṭhādīni parivattetvā aññaṃ ce gahitaṃ, vaṭṭatī”ti vadanti.
Chāyāpīti bhojanasālādīnaṃ chāyāpi. **Paricchedātikkantā**ti gehapariṇeḍḍhaṃ
atikkantā, chāyāya gataḃhāgataṃ gehaṃ nāma na hotīti adhippāyo.
Maggaṇapīti ettha “sace añño maggo natthi, maggaṃ adhiṭṭhahitvā gantum
vaṭṭatī”ti vadanti. **Kīṭāyā**ti tena vatthunā kīṭāya. **Upanikkhepaṃ ṭhapetvā**
saṃgho paccaye paribhuñjatiti sace upāsako “atibahu etaṃ hiraññaṃ, idaṃ
bhante aḷḷeḍḍhaṃ na vināsetabbaṃ”ti vatvā sayāṃ upanikkhepaṃ ṭhapeti, aññena
vā ṭhapāpeti, etaṃ upanikkhepaṃ ṭhapetvā tato udayaṃ paribhuñjanto
saṃgho paccaye paribhuñjati, tena vatthunā gahitattā **“akappiyan”**ti vuttaṃ.

585. **Patitokāsaṃ asaṃannāharantena pāṭetabbanti** idaṃ
nirapekkhabhāvadassanaparanti veditabbaṃ, tasmā patitaṭṭhāne nātepiṇṇa
gūṭhaṃ chaḍḍentassa viya nirapekkhabhāvoyevettha pamāṇanti veditabbaṃ.
Asantasambhāvanāyāti attani avijjamāna-uttarimanussadhammārocanaṃ
sandhāya vuttaṃ. **Theyyaparibhogo** nāma anarahassa paribhogo. Bhagavatā
hi attano sāsane sīlavato paccayā anuññātā, na dussīlassa. Dāyakaṇampi
sīlavato eva pariccāgo, na dussīlassa attano kāraṇaṃ mahapphalabhāvassa
paccāsīsanato. Iti satthārā ananuññātattā dāyakehi ca apariccattattā
dussīlassa paribhogo theyyaparibhogo. Ināvasena paribhogo **inaparibhogo**,
paṭiggāhakato dakkhiṇāvisuddhiyā abhāvato iṇaṃ gahetvā paribhogo viyāti
attho. **Tasmāti** “sīlavato”ti-ādīnā vuttamevatthaṃ kāraṇabhāvena
paccāmasati. **Cīvaraṃ paribhoge paribhogeti** kāyato mocetvā mocetvā
paribhoge. Purebhatta -pa- pacchimayāmesu paccavekkhitabbanti
sambandho. Tathā asakkontena yathāvuttakālavisesavasena ekasmiṃ divase
catukkhattum tikkhattum dvikkhattum sakimyeva vā paccavekkhitabbanti.

Sacassa apaccavekkhatova aruṇo uggacchati, iṇaparibhogaṭṭhāne tiṭṭhatīti ettha “hiyyo yaṃ mayā cīvaram paribhuttaṃ, taṃ yāvadeva sītassa paṭighātāya -pa- hirikopīnappaṭicchādanattham, hiyyo yo mayā piṇḍapāto paribhutto, so neva davāyāti-ādinā sace atītaparibhogapaccavekkhaṇaṃ na kareyya, iṇaparibhogaṭṭhāne tiṭṭhatī”ti vadanti, vīmaṃsitabbaṃ.

Senāsanampi paribhoge paribhogeti pavese pavese. Evaṃ pana asakkontena puretattādīsu paccavekkhitabbaṃ. Taṃ heṭṭhā vuttanayeneva sakkā viññātunti idha visuṃ na vuttaṃ. **Satipaccayatāti** satiyā paccayabhāvo, paṭiggahaṇassa paribhogassa ca paccavekkhaṇasatīyā paccayabhāvo yujjati, paccavekkhitvāva paṭiggahetabbaṃ paribhuñjitabbañcāti attho. Tenevāha “**satiṃ katvā**”ti-ādi. **Evaṃ santepīti** yadipi dvīsupi ṭhānesu paccavekkhaṇā yuttā, evaṃ santepi. Apare panāhu “satipaccayatāti satibhesajjaparibhogassa paccayabhāve paccayeti attho. Evaṃ santepīti paccaye satipī”ti, taṃ tesam matimattaṃ. Tathā hi paccayasannissitasīlam paccavekkhaṇāya visujjhati, na paccayasabbhāvamattena.

Nanu ca “paribhoge karontassa anāpattī”ti iminā pātimokkhasaṃvarasīlam vuttaṃ, tasmā paccayasannissitasīlassa pātimokkhasaṃvarasīlassa ca ko visesoti? Vuccate—purimesu tāva tīsu paccayesu viseso pākaṭoyeva, gilānapaccaye pana yathā vatim katvā rukkhamaṇe gopite tassa phalānipi rakkhitāniyeva honti, evameva paccavekkhaṇāya paccayasannissitasīle rakkhite tappaṭibaddham pātimokkhasaṃvarasīlampi nipphannaṃ nāma hoti. Gilānapaccayaṃ apaccavekkhitvā paribhuñjantassa sīlam bhijjamānaṃ pātimokkhasaṃvarasīlameva bhijjati, paccayasannissitasīlam pana pacchābhattapurimayāmadīsu yāva aruṇuggamanā apaccavekkhantasseva bhijjati. Purebhattaṇhi apaccavekkhitvāpi gilānapaccayaṃ paribhuñjantassa anāpatti, idametesam nānākaraṇaṃ.

Evaṃ paccayasannissitasīlassa visuddhiṃ dassetvā teneva pasaṅgena sabbāpi suddhiyo dassetuṃ “**catubbidhā hi suddhī**”ti-ādimāha. Tattha sujjhati etāyāti suddhi, yathā dhammaṃ desanāva suddhi **desanāsuddhi**. Vuṭṭhānassapi cettha desanāya eva saṅgaho daṭṭhabbo. Chinnamūlāpattīnaṃ pana abhikkha **tāpaṭiññāva** desanā. Adhiṭṭhānavisiṭṭho saṃvarova suddhi **saṃvarasuddhi**. Dhammena

samena paccayānaṃ pariyetṭhi eva suddhi **pariyetṭhisuddhi**. Catūsu paccayesu vuttavidhinā paccavekkhaṇāva suddhi **paccavekkhaṇasuddhi**. Esa tāva suddhīsu samāsanayo. Suddhimantesu sīlesu desanā suddhi etassāti **desanāsuddhi**. Sesesupi eśeva nayo. **Na puna evaṃ karissāmīti** ettha evanti saṃvarabhedanā sandhāyāha. **Pahāyāti** vajjetvā, akatvāti attho. Dātabbatṭhena dāyaṃ, taṃ ādiyantīti **dāyādā**, ananuññātesu sabbena sabbān paribhogābhāvato anuññātesuyeva ca paribhogasabbhāvabhāvato bhikkhūhi paribhuñjitabbapaccayā bhagavato santakā. **Dhammadāyādasuttañcetta sādhakanti**—

“Dhammadāyādā me bhikkhave bhavatha, mā āmisadāyādā. Atthi me tumhesu anukampā, ‘kinti me sāvaka dhammadāyādā bhaveyyum, no āmisadāyādā’ ti”¹—

Evaṃ pavattaṃ dhammadāyādasuttañca ettha etasmim atthe sādhaṃ.

Avītarāgānaṃ taṇhāparavasatāya² paccayaparibhoge sāmibhāvo natthi, tadabhāvena vītarāgānaṃ tattha sāmibhāvo yathāruci paribhogasabbhāvato. Tathā hi te paṭikūlampi appaṭikūlākārena appaṭikūlampi paṭikūlākārena tadubhayampi vajjetvā ajjupekkhanākārena paccaye paribhuñjanti, dāyakānañca manorathaṃ paripūrenti. Tenāha “**te hi taṇhāya dāsabyaṃ atītattā sāmīno hutvā paribhuñjantī**” ti. Yo paṇāyaṃ sīlavato paccavekkhitaparibhogo, so iṇaparibhogassa paccanīkattā āṇaṇyaparibhogo nāma hoti. Yathā hi iṇāyiko attano ruciya icchitadesaṃ gantum na labhati, evaṃ iṇaparibhogayutto lokato nissaritam na labhatīti tappaṭipakkhattā sīlavato paccavekkhitaparibhogo āṇaṇyaparibhogoti vuccati, tasmā nipariyāyato catuparibhogavinimutto visumyevāyaṃ paribhogoti veditabbo. So idha visum na vutto, dāyajjaparibhogeveva vā saṅgahaṃ gacchatīti. Sīlavāpi hi imāya sikkhāya samannāgatattā sekkhotveva vuccati. **Sabbesanti** ariyānaṃ puthujjanānañca.

1. Ma 1. 15 piṭṭhe.

2. Taṇhānaṃ dāsātāya (Syā)

Kathaṃ puthujjanānaṃ ime paribhogā sambhavantīti? Upacāraśasena. Yo hi puthujjanassapi sallekhaṇṇapattiyāṃ ṭhitassa paṇḍayagedhaṃ paḥāya tattha anupaḷittena cittaṇa paribhogo, so sāmiparibhogo viya hoti. Silavato paṇa paṇḍavekkhitaparibhogo dāyajjaparibhogo viya hoti dāyakaṇaṃ maṇorathassa aviraḍḍhaṇato. Teneva vuttaṃ “dāyajjaparibhogeṇeva vā saṇḡahaṃ gaṇḇhatī”ti. Kalyāṇaputhujjanassa paribhoge vattaḇḇameva natthi tassa sekkhasaṇḡahato. Sekkhasuttaṇhetassa atthassa sādhaḇaṃ.

Lajjinaṃ saddhiṃ paribhogo nāma lajjissa saṇṭakaṃ gaḇetvā paribhogo. **Alajjinaṃ saddhinti** etthāpi eseṇa nayo. **Ādito paṭṭhāya hi alajjī nāma natthīti** imiṇā diṭṭhadiṭṭhesuṇeva āsaṇkā na kātaḇḇātī dasseti. **Attano bhāraḇhūtā** saddhivihārikādayo. **Sopi nivāreṭaḇḇoti** yo paṇṇati, teṇa nivāreṭaḇḇo. Yaṇmā alajjīparibhogo nāma lajjino vuṇḇati, taṇmā āpaṭṭi nāma natthī¹ ubhinṇampi alajjībhāvato, “alajjīparibhogo”ti idaṃ nāmamaṭṭameṇa na laḇḇhatīti vuttaṃ hoti. “Āpaṭṭi paṇa atthiṇevāti ṇadanti”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ.

Adhammiyoti aṇesaṇādīhi uppaṇṇo. **Dhammiyoti** bhikkhācariyādīhi uppaṇṇo. **Samḡhasseṇa detīti** bhattaṃ aḡgaḇetvā attanā laḇḇhasalākaṃṇeva deti. **Sace paṇa lajjī alajjīṃ paḡgaṇḇhāti -pa- antaradhāpetīti** ettha keṇalaṃ paḡgaṇḇhitukāmaṭāya eṇaṃ kātuṃ na ṇaṭṭati, dhammaṇa paṇa sāsanaṇa sotūṇaṇa anuḡgaḇatthāya ṇaṭṭatīti ṇeditaḇḇaṃ. Puṇimaṇyena “so āpaṭṭiyā kāreṭaḇḇo”ti vuttattā imassa āpaṭṭiṇevāti ṇadanti. Uḇḇesaḡgaḇaṇāḇinā dhammaṇa paribhogo **dhammaparibhogo**. Dhammaṇuḡgaḇheṇa gaṇḇhantaṇa āpaṭṭiyā aḇḇāṇepi theṇo tassa alajjībhāṇaṃṇeva saṇḇhāya “**pāpo kirāyaṇ**”ti-āḇimāha. **Tassa paṇa saṇṭiketī** maḇāraḇḇhitattherassa saṇṭike.

586. **Rājorodhādayoti**-āḇi “idaṃ gaṇḇhissāmi”ti cetanāmaṭṭasaḇḇavato vuttaṃ. **Assatiyā dinnanti** ettha assatiyā dinnāṃ nāma apaṇiṇḇattaṃ hoti, taṇmā ḇasante baḇḇhataḇāpaṇāḇi assatiyā dinnāṃ

1. Natthīti (Syā, Ka)

bhikkhunā vatthasaññāya paṭiggahitañca, tato neva rūpiyaṃ dinnam, nāpi paṭiggahitañca hotīti ettha āpattidesanākiccam natthi, tam pana dāyakānameva paṭidātabbam, tena akappiyavatthunā te ce dāyakā sappi-ādini kiṇitvāna saṃghassa tassa ca bhikkhuno denti, sabbesaṃ kappatī dāyakānaṃyeva santakattā. Aṭṭhakathāyaṃ pana puññakāmehi pariccajivā dinnameva sandhāya “puññakāmā -pa- rūpiye arūpiyasaññī rūpiyaṃ paṭiggaṇhātīti veditabbo”ti vuttam, tasmā pariccajivā dinnam vatthasaññāya gaṇhatopi nissaggiyameva. Tena yadi te dāyakā no āgantvā gaṇhanti, dāyake pucchitvā attano atthāya ce pariccattam, saṃghe nissajjivā āpatti desetabbā. **Tava coḷakam passāhīti** iminā gihisantakepi “idaṃ gaṇhathā”ti-ādi-akappiyavohārena vidhānaṃ bhikkhuno na kappatīti dīpeti. **Ekaparicchedānīti** kiriyākiriyaabhāvato ekaparicchedāni. Jātarūparajatabhāvo, attuddesikatā, kahāpaṇādīsu aññatarabhāvoti imānettha tīṇi aṅgāni.

Rūpiyasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Rūpiyasamvohārasikkhāpadavaṇṇanā

587. Rūpiyasamvohārasikkhāpade jātarūpādicatubbidhampi nissaggiyavatthu idha rūpiyaggahaṇeneva gahitanti āha “**jātarūparajataparivattanan**”ti. **Paṭiggahitaparivattaneti** sāditarūpiyassa parivattane, asādiyitvā vā kappiyena gāhena¹ paṭiggahitarūpiyaparivattane.

589. **Ga-kārassa ka-kāraṃ** katvā “sīsūpakan”ti likhitam, padabhājane **ghanakatanti** piṇḍam kataṃ. **Satthuvaṇṇoti**-ādīsu “satthuvaṇṇo ca kahāpaṇo ca -pa- ye ca vohāraṃ gacchanti”ti evaṃ sabbattha samuccayo veditabbo. **Rūpiye rūpiyasaññīti** sakasantakam vadati. **Rūpiyaṃ cetāpetīti** parasantakam vadati. “**Nissaggiyavatthunā dukkaṭavatthum vā kappiyavatthum vā cetāpentassapi** eseva nayo”ti idaṃ kasmā vuttam.

1. Kammena (Syā)

Na hi “rūpiye rūpiyasaññī arūpiyaṃ cetāpeti, nissaggiyaṃ pācittiyaṃ”ti-
 ādittiko pāliyaṃ vuttoti āha “**yo hī**”ti-ādi. **Tassānulomattāti**
 etthāyamadhippāyo—rūpiyaṃvohāro nāma na kevalaṃ rūpiyena
 rūpiyaparivattanameva, atha kho “arūpiye rūpiyasaññī rūpiyaṃ cetāpeti”ti
 vuttattā arūpiyena rūpiyacetāpanampi rūpiyaṃvohāro nāma hotīti
 etasmiṃ¹ pakkhepi rūpiye sati rūpiyaṃvohāroyeva hotīti ayamatto
 avuttoti viññāyatīti. **Arūpiyaṃ** nāma dukkaṭavattukappiyavattūni.
Ekantena rūpiyapakkheti ekena antena rūpiyapakkheti ayaṃ attho
 gahetabbo. “Ekato rūpiyapakkhe”ti vā pāṭho veditabbo.
 “Ekarūpiyapakkhe”tipi paṭhanti, tatthāpi ekato rūpiyapakkheti ayamevattho
 gahetabbo.

Kappiyavattunā kappiyavattuno kayavikkayepi tāva nissaggiyaṃ hoti
 dukkaṭavattunā dukkaṭavattuno kayavikkaye kasmā na hotīti
andhakatṭhakathāya adhippāyo. Idaṃ sikkhāpadaṃ -pa- arūpiyena ca
 rūpiyacetāpanaṃ sandhāya vuttanti sambandho. **Idhāti** imasmiṃ
 rūpiyaṃvohārasikkhāpade. **Tatthāti** kayavikkayasikkhāpade. **Tenevāti**
 kappiyavattunāyeva.

Puna kappiyabhāvaṃ netuṃ asakkuṇeyyattā “**mahā-akappiyo nāmā**”ti
 vuttaṃ. “**Na sakkā kenaci upāyena kappiyo kātunti** idaṃ pañcannaṃyeva
 sahadhammikānaṃ antare parivattanaṃ sandhāya vuttaṃ, gihīhi pana
 gahetvā attano santakaṃ katvā dinnaṃ sabbesaṃ kappatī”ti vadanti. “Na
 sakkā kenaci upāyena kappiyo kātun”ti pana imināva paṭiggahitarūpiyaṃ
 anissajjitvāva tena cetāpitaṃ kappiyabhaṇḍampi saṃghassa nissatṭhaṃ
 paribhuñjitum na vaṭṭatīti siddhaṃ.

Ye pana “paṭiggahitarūpiyaṃ anissajjitvāpi tena parivattitaṃ
 kappiyabhaṇḍaṃ saṃghassa nissatṭhaṃ paribhuñjitum vaṭṭatī”ti vadanti,
 tesaṃ “na sakkā kenaci upāyena kappiyo kātun”ti idaṃ na yujjati. Te
 panettha evaṃ vadanti “yasmā nissajjitabbavatthum anissajjitvāva uparūpari
 aññaṃ aññaṃyeva kataṃ, tasmā paricchedābhāvato idha nissajjitum avatvā
 ‘na sakkā kenaci upāyena kappiyo kātun’ti vuttaṃ, paricchedābhāvatoyeva
 ‘mūle

mūlasāmikānaṃ, patte ca pattasāmikānaṃ dinne kappiyo hoti'ti ca na vuttan'ti. Yadi paṭiggahitarūpiyaṃ anissajjitvā cetāpitaṃ kappiyabhaṇḍampi saṃghassa nissatṭhaṃ paribhuñjitum vaṭṭati, evaṃ sante idhāpi avasānavatthum gahetvā saṃghassa nissatṭhaṃ kasmā na vaṭṭati, “yo pana rūpiyaṃ uggaṇhitvā -pa- patte ca pattasāmikānaṃ dinne kappiyo hoti'ti imināpi paṭiggahitarūpiyaṃ anissajjitvā cetāpitaṃ kappiyabhaṇḍampi saṃghassa nissatṭhaṃ paribhuñjitum na vaṭṭatīti siddhaṃ. Yadi taṃ nissatṭhaṃ paribhuñjitum vaṭṭeyya, “mūle mūlasāmikānaṃ, patte ca pattasāmikānaṃ dinne kappiyo hoti'ti na vadeyya. Apare panettha evaṃ vadanti “yadi saṃghassa nissatṭhaṃ hoti, rūpiyapaṭiggāhakassa na vaṭṭati, tasmā tassapi yathā vaṭṭati, tathā dassanatthaṃ ‘mūle mūlasāmikānaṃ’ti-ādi vuttan'ti.

Dutiyapattasadisoyevāti iminā pañcannampi sahadhammikānaṃ na kappatīti dasseti. Tattha kāraṇamāha “**mūlassa sampaṭicchitattā**”ti. Atha mūlassa sampaṭicchitattā rūpiyapaṭiggāhakassa tāva akappiyo hotu, sesānaṃ pana kasmā na kappatīti maññaṃāno pucchati “**kasmā sesānaṃ na kappati**”ti. Kāraṇamāha “**mūlassa anissatṭhattā**”ti. Pattassa kappiyabhāvepi sampaṭicchitamūlassa nissajjitabbassa anissatṭhattā tena gahitapatto sesānampi na kappati. Yadi hi tena sampaṭicchitamūlaṃ saṃghamajjhe nissatṭhaṃ siyā, tena kappiyena kammena ārāṃikādīhi gahetvā dinnapatto rūpiyapaṭiggāhakaṃ ṭhapetvā sesānaṃ vaṭṭati. Apare pana “mūlaṃ sampaṭicchitvā gahitapattopi yadi saṃghassa nissatṭho, sesānaṃ kappatī”ti vadanti. Evaṃ sante “mūlassa anissatṭhattā”ti na vattabbaṃ, “saṃghassa anissatṭhattā”ti evameva vattabbaṃ.

Dubbicāritattāti iminā rūpiyasamvohāro anena katothi dasseti. **Aññesaṃ pana vaṭṭatīti** yasmānena rūpiyasamvohāramatthameva kataṃ, na mūlaṃ sampaṭicchitaṃ, tasmā vinayakammavasena saṃghassa nissatṭhakālato paṭṭhāya aññesaṃ vaṭṭati. Imasmiṃyeva ca atthe pamāṇaṃ dassento “**mahāsumattherassa kirā**”ti-ādimāha. Apare pana “dubbicāritattāti iminā kevalaṃ gihisantakabhāvena ṭhite dubbicāritamattaṃ vuttaṃ, na rūpiyasamvohārāpajjanaṃ, tasmā rūpiyasamvohārābhāvato so patto nissajjitum na sakkāti tassa na kappati, anissatṭhopi

aññesaṃ kappati. Anissaṭṭhasseva ca aññesaṃ kappiyabhāvadassanattam ‘mahāsumattherassa kirā’-ti-ādivatthūni udāhaṭāni. **Samghassa nissajjīti** idaṃca aññesaṃ kappiyattā kevalaṃ saṃghassa pariccattabhāvaṃ sandhāya vuttaṃ, na pana vinayakammavasena saṃghassa nissaṭṭhabhāvaṃ. Imassa ca attassa **sappissa pūretvā**ti idaṃ vacanaṃ sādhaṇaṃ”ti vadanti.

591. Rūpiyapaṭiggahaṇarūpiyasaṃvohāresu yena ekekameva kataṃ, tena tattha tattha vuttanayeneva nissajjitabbaṃ. Yena pana paṭiggahitarūpiyeneva saṃvohāro kato, tena kathaṃ nissajjitabbanti? Nayidaṃ dukkaraṃ, “ahaṃ bhante nānappakārakaṃ rūpiyasaṃvohāraṃ samāpajjin”ti evameva nissajjitabbaṃ. “Imasmim sikkhāpadepi ‘arūpiye rūpiyasaññī, āpatti dukkaṭassā’-ti-ādittikassa avasānapade anāpattiya vuttattā kappiyavatthuvaseva idaṃ tikaṃ vuttan”ti tīsupi **ganṭhipadesu** vuttaṃ. Keci pana “arūpiyaggahaṇena kappiyavatthudukkaṭavattthūnaṃ saṅgahoti purimapadadvayaṃ kappiyavatthudukkaṭavattthūnaṃ vasena vuttaṃ, avasānapadameva kappiyavatthuvaseva vuttan”ti vadanti, taṃ na yujjati anāpattimissite¹ avasānattike saññānānattaṃ ṭhapetvā vatthunānattassa abhāvato. Dukkaṭavattthūnaṃ pana dukkaṭavattthuno cetāpanaṃ neva idha, na tattha pāliyaṃ vuttanti vacanamettha sādhaṇaṃ. Yaṃ attano dhanena parivattati, tassa vā dhanassa vā rūpiyabhāvo ceva, parivattanañcāti imānettha dve aṅgāni.

Rūpiyasaṃvohārasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Kayavikkayasikkhāpadavaṇṇanā

593. Kayavikkayasikkhāpade pāliyaṃ **jānāhīti** ettha upadhārehīti attho, suṭṭhu upadhāretvā gaṇha, idaṃ na manāpanti puna dātuṃ na sakkhissasīti adhippāyo.

594-595. **Kayanti** parabhaṇḍassa gahaṇaṃ. **Vikkayanti** attano bhaṇḍassa dānaṃ. Tenāha “**iminā imaṃ dehī**”-ti-ādi. Yasmā kayitaṃ nāma

1. Anāpattimissake (Syā)

parassa hatthato gahitaṃ vuccati, vikkītañca parassa hatthe dinnam, tasmā **“kayitañca hoti parabhaṇḍam attano hatthagataṃ karontena, vikkītañca attano bhaṇḍam parahatthagataṃ karontenā”**ti vuttam. Yadi evaṃ pāliyaṃ parato “kayitañca hoti vikkayitañcā”ti vatvā “attano bhaṇḍam parahatthagataṃ parabhaṇḍam attano hatthagatan”ti kasmā vuttanti āha **“iminā imanti ādivacanānurūpato panā”**ti-ādi. **Iminā**ti hi sakasantakam vuttam. Tadanurūpato pāliyaṃ paṭhamam attano bhaṇḍam dassitam, na kayavikkayapadānurūpato. Tañhī viparītato parasantakaggahaṇam purakkhatvā ṭhitam.

Kāmaṃ sesañātakepi “imaṃ dehi”ti vadato viññatti na hoti, saddhādeyyavinipātanassapi pana abhāvaṃ dassetukāmo **“mātaram pana pitaram vā”**ti āha. **Viññatti na hotīti** idam visum viññāpanam sandhāya vuttam. Aññaṃ kiñci avatvā evaṃ vadanto aññātakam viññāpeti nāmāti āha **“aññātakam ‘imaṃ dehi’ti vadato viññatti”**ti. Aññaṃ kiñci avatvā “imaṃ gaṇhāhi”ti dinnam aññātakassa dinnam nāma hotīti vuttam **“saddhādeyyavinipātanan”**ti. **Tisso āpattiyoti** aññātakaviññatti saddhādeyyavinipātana kayavikkayāpattisaṅkhātā tisso āpattiyo.

Imaṃ nāma karohīti vadati, vaṭṭatīti ettha bhuttosi, idāni kasmā na karosīti vattumpi vaṭṭati. “Nissaggiyaṃ pācittiyaṃ”ti kiñcāpi satiyeva nissaggiyavattumhi pācittiyaṃ vuttam, asatipi pana tasmim pācittiyanti idam aṭṭhakathāpamāṇena gahetabbanti dassetum **“kiñcāpi”**ti-ādi vuttam. **Paribhutteti** sappi-ādīm sandhāya vuttam. Yam attano dhanena parivatteti, yena ca parivatteti, tesam kappiyavattutā, asahadhammikā, kayavikkayāpajjanañcāti imānettha tīṇi anāgāni.

Kayavikkayasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito kosiyavaggo dutiyo.

3. Pattavagga

1. Pattasikkhāpadavaṇṇanā

598-602. Pattavaggassa paṭhame **bhaṇḍanti** vikketabbabhaṇḍam. Yasmā **vaṇṇa**-saddo saṇṭhānājātirūpāyatanakāraṇapamāṇaguṇapasaṃsādīsu dissati.

“Mahantaṃ sapparājavaṇṇaṃ abhinimminivā”ti-ādīsu¹ hi saṇṭhānaṃ vuccati. “Brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇo, hīno añño vaṇṇo”ti-ādīsu² jāti.

“Paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgato”ti-ādīsu³ rūpāyatanam.

“Na harāmi na bhañjāmi, āra siṅghāmi vārijam.

Atha kena nu vaṇṇena, gandhatthenoti vuccati”ti⁴—

ādīsu kāraṇam. “Tayo pattassa vaṇṇā”ti-ādīsu⁵ pamāṇam. “Kadā saññuḷhā pana te gahapati ime samaṇassa gotamassa vaṇṇā”ti-ādīsu⁶ guṇo.

“Vaṇṇārahassa vaṇṇaṃ bhāsati”ti-ādīsu⁷ pasaṃsā. Tasmā vuttaṃ “**tayo pattassa vaṇṇāti tīṇi pattassa pamāṇāni**”ti.

Aḍḍhaterasapālā hotīti ettha “māsānaṃ aḍḍhaterasapālāni gaṇhātī”ti vadanti. “Magadhanālī nāma chapasatā nālī”ti keci. “Aṭṭhapasatā”ti apare.

Tattha purimānaṃ matena tipasatāya nālīyā dve nālīyo ekā magadhanālī hoti, pacchimānaṃ catupasatāya nālīyā dve nālīyo ekā magadhanālī.

Ācariyadhammapālattherena pana “pakatiyā catumuttikaṃ kuḍuvaṃ, catukuḍuvaṃ nālīkaṃ, tāya nālīyā soḷasa nālīyo doṇaṃ, taṃ pana magadhanālīyā dvādasa nālīyo honti”ti vuttaṃ, tasmā tena nayena “magadhanālī nāma pañca kuḍuvāni ekañca muṭṭhiṃ ekāya muṭṭhiyā tatiyañca bhāgaṃ gaṇhātī”ti veditabbaṃ.

Sabbasambhārasaṅkhatoti jīrakādisabbasambhārehi saṅkhatō. **Ālopassa ālopassa anurūpanti** ettha “byañjanaṃ mattā nāma odanacatuttho bhāgo”ti **brahmāyusuttassa aṭṭhakathāyaṃ**⁸ vuttattā ālopassa catutthabhāgappamāṇaṃ byañjanaṃ ālopassa anurūpanti gahetabbaṃ. Idha pana

1. Saṃ 1. 107 piṭṭhe.

2. Ma 2. 355 piṭṭhe.

3. Dī 1. 106 piṭṭhe.

4. Saṃ 1. 206; Khu 5. 152 piṭṭhesu.

5. Vi 1. 353 piṭṭhe.

6. Ma 2. 49 piṭṭhe.

7. Am 1. 309 piṭṭhe.

8. Ma-Ṭṭha 3. 268 piṭṭhe.

sūpasseva odanacatutthabhāgappamāṇataṃ dassetvā etassa lakkhaṇe dassite itarassapi dassitameva hotīti byañjanassa tathā visesetvā pamāṇaṃ na dassitaṃ.

Magadhanāḷiyā upaḍḍhappamāṇo idha patthoti āha “**patthodananti magadhanāḷiyā upaḍḍhanāḷikodanan**”ti. Iminā ca “patthadvayaṃ magadhanāḷi”ti dassitaṃ hoti. Pattho ca “catupalo kuḍugo, catukuḍuvo pattho”ti iminā lokiyavohārena veditabbo. **Bhājanaparibhogenāti** udakāharaṇādinā bhājanaparibhogena.

607. **Dhoteti** paribhogāvasānadassanattamaṃ vuttaṃ, na pana dhoteyeva dukkaṭaṃ āpajjati tato puretaraṃ paribhogakāleyeva āpajjanato.

608. **Pañcahi dvīhīti** idaṃ “ettāvatā kāḷavaṇṇatā sampajjati”ti dassanattamaṃ vuttaṃ. “Yadi pana ekenapi pākena kāḷavaṇṇo hoti, adhiṭṭhānupagoyevā”ti vadanti. Hatthānāgatassapi adhiṭṭhātabbabhāva dassanattamaṃ “**yadi hī**”ti-ādi vuttaṃ. Iminā ca dūre ṭhitampi adhiṭṭhātumaṃ vikappetuñca labhati, ṭhapitaṭṭhānasallakkhaṇaṃ na pamāṇanti veditabbaṃ. **Sutvā vāti** pattakārakena pesitabhikkhunā anāṇatto kevalaṃ tassa kathentassa vacanamattaṃ sutvā. **Na pamāṇanti** tena apesitattā. **Sāmantavihāreti** idaṃ upacāramattaṃ, tato dūre ṭhitampi adhiṭṭhātumaṃ vaṭṭatiyeva. **Ṭhapitaṭṭhānaṃ sallakkhetvāti** idampi upacāramattaṃ, pattasallakkhaṇamevettha pamāṇaṃ. **Patte vā chiddaṃ hotīti** mukhavaṭṭito heṭṭhā dvaṅgulamattokāsato paṭṭhāya yattha katthaci chiddaṃ hoti. Sesamettha paṭhamakathine vuttanayameva.

Pattasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Ūnapañcabandhanasikkhāpadavaṇṇanā

610. Dutiyasikkhāpade **hattesu piṇḍāya caratīti** pālīpadassa hatthesu labhitabbapiṇḍatthāya caratīti attho veditabbo.

612-613. “**Tassa so apattoti** vacanato so patto adhiṭṭhānampi vijahati apattattā. Apattabhāvatoyeva hi ‘pañcabandhanam pattam cetāpeti’¹ti pāliyam na vuttan”²ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttam. Keci pana “apattoti idam ‘aññam pattam viññāpetum vaṭṭati’³ti dassanattham vuttam, so pana patto adhiṭṭhānam na vijahati”⁴ti vadanti, tam yuttam viya dissati “yassa pañca ekāyeva vā dasaṅgulā, so baddhopi abaddhopi apattoyevā”⁵ti vakkhamānattā. Na hi mukhavaṭṭiyā pañcasu ṭhānesu dvaṅgulamattāhi rājīhi adhiṭṭhānam vijahatīti sakkā vuttum, ekāya pana rājīyā dasaṅgulāya sace tattha vuttappamāṇo chiddo paññāyati, chiddeneva adhiṭṭhānavijahanam siyāti yuttam vuttum. Bandhanokāse sati asati vā bandhanavirahito patto **abandhanoti** vutto, bandhanokāsavirahitoyeva pana **abandhanokāsoti** vutto.

Tipusuttakena vā bandhitvāti ettha “bandhitabbo”⁶ti pāṭho gahetabbo. Purāṇapotthakepi hi ayameva pāṭho dissati. **Suddhehi -pa- na vaṭṭatīti** idam uṇhabhojane pakkhitte vīliyamānattā vuttam. **Phāṇitam jhāpetvā pāsānacunṇena bandhitum vaṭṭatīti** pāsānacunṇena saddhim phāṇitam pacitvā tathāpakkena pāsānacunṇena bandhitum vaṭṭati.

615. **Anukampāya na gaṇhantassa dukkaṇanti** vuttattā yassa so patto na ruccati, tassapi agaṇhantassa anāpatti. Teneva **mātikāṭṭhakathāyam**¹ vuttam “sace therassa patto na ruccati, appicchatāya vā na gaṇhāti, vaṭṭatī”²ti. **Pattapariyantoti** pariyantapatto, avasānapattoti attho. “Saṅghamajje pattam gāhāpentena alajjim agāhāpetum vaṭṭatī”³ti vadanti. “Anujānāmi bhikkhave ādhārakanti”⁴ vuttattā pīṭhādīsu yattha katthaci ādhāram ṭhapetvā tattha pattam ṭhapetum vaṭṭati ādhāraṭṭhapanokāsassa aniyamitattā”⁵ti vadanti. **Aparibhogēti** ayuttaparibhogena.

616. Pāliyam “abandhanena pattena abandhanam pattam. Ekabandhanam pattam. Dvibandhanam pattam. Tibandhanam. Catubandhanam. Abandhanokāsam. Eka. Dvi. ti. Catubandhanokāsam pattam cetāpeti”⁶ti evam ekekena pattena dasadhā dasavidham pattam

1. Kaṅkhā-ṭṭha 180 piṭṭhe.

2. Vi 4. 249 piṭṭhe.

cetāpanavasena ekanissaggiyapācittiyasataṃ vuttaṃ. Imasmim̐ sikkhāpade pamāṇayuttaṃ aggahitakāḷavaṇṇampi pattaṃ viññāpentassa āpattiyevevāti daṭṭhabbari. Adhiṭṭhānupagapattassa ūnapaṇcabandhanatā, attuddesikatā, akataviññatti, tāya ca paṭilābhoti imānettha cattāri aṅgāni.

Ūnapaṇcabandhanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Bhesajjasikkhāpadavaṇṇanā

622. Tatiyasikkhāpade **yesaṃ maṃsaṃ kappatīti** idaṃ nissaggiyavattitudassanattamaṃ vuttaṃ, na pana yesaṃ maṃsaṃ na kappati, tesam̐ sappi-ādīni na kappantīti dassanattamaṃ. Manussakhīrādīnīpi hi no na kappanti, kuto sasassa sappīti āha “**yesañhi khīraṃ atthi, sappipi tesam̐ atthiyevevā**”ti. “Idaṃca yebhuyyena vuttan”ti vadanti. **Uggahitakaṃ katvā nikkhittanti** appaṭiggahitaṃ sayameva gahetvā nikkhittaṃ. **Sayamkataṃ nirāmisameva vaṭṭatīti** tadahupurebhattameva sandhāya vuttaṃ. Atha sayamkataṃ nirāmisam̐ bhuñjantassa kasmā sāmānpāko na hotīti āha “**navanītaṃ tāpentassa hi sāmānpāko na hotī**”ti. Savatthukapaṭiggahitassa vatthugatikattā āha “**savatthukassa paṭiggahitattā**”ti. **Pacchābhattaṃ paṭiggahitehīti** pacchābhattaṃ paṭiggahitakhīradadhīhi. Purebhattampi ca uggahitakehi kataṃ abbañjanādisu upanetabbanti sambandho. **Ubhayesampīti** pacchābhattaṃ paṭiggahitakhīradadhīhi ca purebhattaṃ uggahitakehi ca katānaṃ. **Eseva nayoti** nissaggiyam̐ hotīti attho. **Akappiyamaṃsasappimhīti** akappiyamaṃsasattānaṃ sappimhi. **Kāraṇapatirūpakaṃ vatvāti** sajātiyānaṃ sappibhāvatoti kāraṇapatirūpakaṃ vatvā.

Sappinayeneva veditabbanti nirāmisameva sattāhaṃ vaṭṭatīti attho. **Etthāti** navanīte. **Dhotaṃ vaṭṭatīti**¹ adhotaṃ ce, savatthukapaṭiggahitaṃ hoti, tasmā dhotaṃ paṭiggahetvā sattāhaṃ nikkhipitum̐ vaṭṭatīti therānaṃ adhippāyo. **Takkato uddhaṭamattameva khādimsūti** ettha takkato uddhaṭamattaṃ adhotampi paṭiggahetvā paribhuñjantā dhovivā

1. Vaṭṭissatīti (Syā)

pacitvā vā paribhuñjimsūti evamattho gahetabbo. Therassa hi dadhigulīkādisahitampi paṭiggahitaṃ pacchā dhovitvā pacitvā vā paribhuñjantassa savatthukapaṭiggahaṇe doso natthīti adhippāyo, teneva therassa adhippāyaṃ dassentena “**tasmā navanītaṃ paribhuñjantena -pa-ayamettha adhippāyo**”ti vuttaṃ. Keci pana “takkato uddhaṭamattameva khādimsū”ti vacanassa adhippāyaṃ ajānantā “takkato uddhaṭamattaṃ adhotampi dadhigulīkādisahitaṃ vikālepi paribhuñjitum vaṭṭatī”ti vadanti, taṃ na gahetabbaṃ. Na hi dadhigulīkādi-āmisena saṃsaṭṭharasaṃ navanītaṃ paribhuñjitum vaṭṭatīti sakkā vattum. **Navanītaṃ paribhuñjantenā**ti adhovitvā paṭiggahitanavanītaṃ paribhuñjantena. Dadhi eva **dadhigataṃ** yathā “gūthagataṃ muttagatan”ti¹. **Khayaṃ gamissatīti** vacanato khīraṃ pakkhipitvā pakkasappi-ādipi vikāle kappatīti veditabbaṃ. **Kukkuccāyanti kukkuccakāti** iminā attanāpi tattha kukkuccasabbhāvaṃ dīpeti. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ**² “nibbaṭṭitasappi vā navanītaṃ vā pacitum vaṭṭatī”ti vuttaṃ. **Tāni paṭiggahetvā**ti tāni khīradadhīni paṭiggahetvā.

Paṭiggahetvā ṭhapitabhesajjehīti paṭiggahetvā ṭhapitayāvajīvikabhesajjehi. Vuttanayena yathā taṇḍulādīni na paccanti, tathā lajjīyeva sampādetvā detīti lajjīsāmaṇeraggahaṇaṃ, apica alajjinā ajjhoharitaṃ yaṃkiñci abhisankharāpetum na vaṭṭati, tasmāpi evamāha. **Tile paṭiggahetvā katatelanti** attanā bhajjanādīni akatvā gahitateṃ. Teneva “**sāmisampi vaṭṭatī**”ti vuttaṃ. **Nibbaṭṭitattāti** yāvakālikavatthuto vivecitattā. **Ubhayampīti** attanā ca parena ca kataṃ. **Yāva aruṇassa uggamanā tiṭṭhati, nissaggiyanti** sattamadivase katateṃ sace yāva aruṇuggamanā tiṭṭhati, nissaggiyaṃ.

623. **Acchavasanti** dukkaṭavattuno vasāya anuññātattā taṃsadisānaṃ dukkaṭavattūnaṃyeva akappiyamaṃsasattānaṃ vasā anuññātā, na thullaccayavattūnaṃ manussānaṃ vasāti āha “**ṭhapetvā manussavasan**”ti. **Saṃsaṭṭhanti** parissāvitaṃ. “Kāle paṭiggahitaṃ vikāle anupasampannenapi nippakkaṃ saṃsaṭṭhaṇca paribhuñjantassa dvepi dukkaṭāni hontiyevā”ti vadanti. Yasmā khīradadhi-ādīni pakkhipitvā teṃ pacanti, tasmā kasaṭaṃ na vaṭṭati,

1. Ma 2. 87 piṭṭhe.

2. Kaṅkhā-Ṭṭha 181 piṭṭhe.

telameva vaṭṭati. Tena vuttaṃ “**pakkatelakasate viya kukkuccāyatī**”ti. “Sace vasāya saddhiṃ pakkattā na vaṭṭati, idaṃ kasmā vaṭṭatī”ti pucchantā “**bhante**”ti-ādimāhaṃsu. **Etaṃ vaṭṭatī**ti nanu etaṃ dadhigulīkādihi pakkam navanītaṃ vaṭṭatīti attho.

“**Madhukarīhi nāma madhumakkhikāhī**ti ayaṃ khuddakamakkhikānaṃ bhamaramakkhikānaṃ sāmaññaniddeso”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Keci pana “daṇḍakesu madhukarā madhukarī makkhikā nāmā”ti vatvā “tāhi madhukarī ādihi tīhi makkhikāhi kataṃ madhu nāmā”ti vadanti.

Bhamaramakkhikāhīti mahābhamaramakkhikāhi. **Silesasadisanti** ghanapakkam vuttaṃ. **Itaranti** tanukamadhu. **Madhupaṭalanti** madhuraḥitaṃ kevalaṃ madhupaṭalaṃ. “Sace madhusahitaṃ paṭalaṃ paṭiggahetvā nikkhipanti, paṭalassa bhājanaṭṭhāniyattā madhuno vasena sattāhātikkame nissaggiyaṃ hotī”ti vadanti, “madhumakkhitaṃ pana madhugatikamevā”ti iminā taṃ na sameti.

“Phāṇitaṃ nāma ucchumhā nibbattan”ti pāliyaṃ avisesena vuttattā aṭṭhakathāyaṃ “ucchurasam upādāya -pa- avatthukā ucchuvikati ‘phāṇitan’ti veditabbā”ti vacanato ucchurasopi nikkasaṭo sattāhakālikoti veditabbo. **Kenaci** pana “madhumhi cattāro kālikā yathāsambhavaṃ yojetabbā, ucchumhi cā”ti vatvā “samakkhikaṇḍaseḷakaṃ yāvakālikaṃ, aneḷakaṃ udakasambhinnaṃ yāmakālikaṃ, asambhinnaṃ sattāhakālikaṃ, madhusitthaṃ parisuddhaṃ yāvajjivikaṃ, tathā ucchu vā raso vā sakasaṭo yāvakāliko, nikkasaṭo udakasambhinno yāmakāliko, asambhinno sattāhakāliko, suddhakasaṭaṃ yāvajjivikaṃ”ti ca vatvā uttaripi bahudhā papañcitaṃ. Tattha “udakasambhinnaṃ madhu vā ucchuraso vā udakasambhinno yāmakāliko”ti idaṃ neva pāliyaṃ, na aṭṭhakathāyaṃ dissati. “Yāvakālikaṃ samānaṃ garutarampi muddikājātirasaṃ attanā saṃsaṭṭhaṃ lahukaṃ yāmakālikabhāvaṃ upanentaṃ udakaṃ lahutaraṃ sattāhakālikaṃ attanā saṃsaṭṭhaṃ garutaraṃ yāmakālikabhāvaṃ upaneti”ti ettha kāraṇaṃ soyeva pucchitabbo, sabbattha pāliyaṃ aṭṭhakathāyaṃ udakasambhedena garutarassapi lahubhāvopagamaṇaṃyeva dassitaṃ. Pāliyaṃ hi “anujānāmi bhikkhave gilānassa guḷaṃ, agilānassa guḷodakaṃ”ti¹

vadantena agilānena paribhuñjitum ayuttopi guḷo udakasambhinno
agilānassapi vaṭṭatīti anuññāto.

Yampi ca “ucchu ce yāvakāliko, ucchuraso ce yāmakāliko, phāṇitaṃ ce
sattāhakālikam, taco ce yāvajīviko”ti aṭṭhakathāvacanam dassetvā
“ucchuraso udakasambhinno yāmakāliko”ti aññena **kenaci** vuttam, tampi
tathāvidhassa aṭṭhakathāvacanassa imissā samantapāsādikāya
vinayaṭṭhakathāya abhāvato na sārato paccetabbam. Tatoyeva ca “ucchuraso
udakena sambhinnopi asambhinnopi sattāhakālikoyevā”ti keci ācariyā
vadanti. **Bhesajjakkhandhake** ca “anujānāmi bhikkhave ucchurasan”ti¹ ettha
tīsupi **gaṇṭhipadesu** avisesena vuttam “ucchuraso sattāhakāliko”ti.

Sayamkatam nirāmisameva vaṭṭatīti ettha aparissāvitam paṭiggahitampi
karaṇa samaye parissāvetvā kasaṭam apanetvāva attanā katanti gahetabbam.
Jhāma-ucchuphāṇitanti agginā daḍḍhe ucchukhette jhāma-ucchunā
kataphāṇitam. **Koṭṭita-ucchuphāṇitanti** khuddānukhuddakam chinditvā
koṭṭetvā nippīletvā pakkaṃ yebhuyyena ca sakasaṭam phāṇitam. Tādisassa
ca kasaṭassa abbohārikattā “**taṃ yuttan**”ti vuttam. **Sītudakena katanti**
madhukapupphāni sītodake pakkhipitvā madditvā puppharase udakagate sati
taṃ udakam gahetvā pacitvā kataphāṇitam. **Khīram pakkhipitvā katam**
madhukaphāṇitam yāvakālikanti ettha khīram pakkhipitvā pakkatelaṃ
kasmā vikāle vaṭṭatīti ce? Tele pakkhittakhīram telameva hoti, aññam pana
khīram pakkhipitvā katam khīrabhāvaṃ gaṇhātīti idamettha kāraṇam. Yadi
evam khaṇḍasakkharampi khīram pakkhipitvā karonti, taṃ kasmā vaṭṭatīti
āha “**khaṇḍasakkharam panā**”ti-ādi. Tattha **khīrajallikanti** khīraphemaṃ.

Bhesajjodissam dassentena “**sattavidham hi odissam nāmā**”ti-ādina
itarānipi atthuddhāravasena vuttāni. **Vikaṭānīti** apakatibhesajjattā² vikaṭāni,
virūpānīti attho. Dukkaṭavattthūnampi akappiyamaṃsānam vasāya
anuññātattā “**vasodissan**”ti vuttam. Oḷārikānampi āhārattham pharitum
samattānam sappi-ādinaṃ bhesajjanāmena anuññātattā “**bhesajjodissan**”ti

1. Vi 3. 344 piṭṭhe.

2. Apakatibhojanatthā (Syā, Ka) Vimativinodanīṭikāyaṃ pana
passitabbam.

vuttaṃ. **“Pacchābhattato paṭṭhāya sati paccayeti vuttattā** paṭiggahitabhesajjāni dutiyadivasato paṭṭhāya purebhattampi sati paccaye paribhuñjitabbāni, na āhārattham bhesajjatthāya paṭiggahitattā”ti vadanti.

624. **Dvāravātapānakavāṭesūti** mahādvārassa vātapānānañca kavāṭaphalakesu. Kasāve pakkhittāni tāni attano sabhāvaṃ pariccajanti, tasmā **“makkhettabbāni”**ti vuttaṃ, ghuṇapāṇakādiparihārattham makkhettabbānīti attho. **Adhiṭṭhetīti** “idāni mayham ajjhoharaṇīyaṃ na bhavissati, bāhiraparibhogatthāya gamissati”ti cittaṃ uppādetīti attho. Tenevāha **“sappiñca telañca vasañca muddhani telaṃ vā abbhāñjanam vā”**ti-ādi. “Evaṃ adhiṭṭhitañca paṭiggahaṇam vijahatī”ti vadanti.

625. **Sace dvinnam santakam ekena paṭiggahitam avibhattam hoti, paribhuñjitum pana na vaṭṭatīti** ettha majjhe pāṭho parihīno, evaṃ panettha pāṭho veditabbo “sace dvinnam santakam ekena paṭiggahitam avibhattam hoti, sattāhātikkame dvinnampi anāpatti, paribhuñjitum pana na vaṭṭatī”ti. Aññathā pana saddappayogopi na saṅgacchati. **Gaṇṭhipadepi** ca ayameva pāṭho dassito. Tattha **dvinnampi anāpatti**ti yathā aññassa santakam ekena paṭiggahitam sattāhātikkamena¹ nissaggiyaṃ na hoti parasantakabhāvato, evamidampi avibhattattā ubhayasādhāraṇampi avinibbhogabhāvato nissaggiyaṃ na hotīti adhippāyo. **Paribhuñjitum pana na vaṭṭatīti** bhikkhunā paṭiggahitattā sattāhātikkame yassa kassaci bhikkhuno paribhuñjitum na vaṭṭati paṭiggahitasappi-ādīnaṃ paribhogassa sattāheneva paricchinnattā. “Tāni paṭiggahetvā sattāhaparamaṃ sannidhikāraṃ paribhuñjitabbāni”ti hi vuttaṃ. **Gaṇṭhipadesu** pana tīsupi idha pāṭhassa parihīnabhāvaṃ asallakkhetvā “paribhuñjitum pana na vaṭṭatīti idaṃ antosattāhe paribhogam sandhāya vuttanti saññāya vissāsaggāhābhāvato paribhuñjitum na vaṭṭatī”ti evamattho vutto, so na gahetabbo.

Āvuso imam telam sattāhamattam paribhuñja tvanti iminā yena paṭiggahitam, tena antosattāheyeva parassa vissajjitabhāvaṃ dasseti. **Kassa āpatti**ti paṭhamam tāva ubhinnaṃ sādharmaṇattā anāpatti vuttā.

1. Sattāhātikkamepi (Syā)

Idāni pana ekena itarassa vissaṭṭhabhāvato ubhayasādhāraṇatā natthīti vibhattasadisam hutvā ṭhitam, tasmā ettha paṭiggahitassa sattāhātikkame ekassa āpattiyā bhavitabbanti maññamāno “kim paṭiggahaṇapaccayā paṭiggāhakassa āpatti, udāhu yassa santakam jātam, tassā”ti pucchati. Nissaṭṭhabhāvato yeva ca idha “avibhattabhāvato”ti kāraṇam avatvā **“yena paṭiggahitam, tena vissajjitattā”**ti vuttam. Idañca vissaṭṭhabhāvato ubhayasādhāraṇatam pahāya ekassa santakam hontampi yena paṭiggahitam, tato aññassa santakam jātam, tasmā parasantakapaṭiggahaṇe viya pāṭiggāhakassa paṭiggahaṇapaccayā natthi āpattīti dassanattam vuttam, na pana “yena paṭiggahitam, tena vissajjitattā”ti vacanato avissajjite sati avibhattepi sattāhātikkame āpattīti dassanattam avissajjite avibhattabhāvato yeva anāpattiyā siddhattā. Sace pana itaro yena paṭiggahitam, tasseva antosattāhe attano bhāgampi vissajjeti, sattāhātikkame siyā āpatti yena paṭiggahitam, tasseva santakabhāvamāpannattā itarassa appaṭiggahitattā. Iminā tassa santakabhāvepi aññena paṭiggahitasakasantake viya tena appaṭiggahitabhāvato anāpattīti dīpeti. Idam pana adhippāyam ajānitvā ito aññathā **ganṭhipadakarādīhi** papañcitam, na tam sārato paccetabbam.

Aparibhogam hotīti kassaci amanuññassa patitattā paribhogāraham na hoti. **Yena cittenāti** yena pariccajitukāmatācittena. “Antosattāhe”ti adhikārattā “antosattāhe anapekkho datvā paṭilabhitvā paribhuñjatī”ti imam sambandham sandhāya mahāsumattherena **“evam antosattāhe datvā”**ti-ādi vuttam. **Mahāpadumatthero** pana yadi evam “vissajjeti”ti imināva tam siddham, sattāhātikkantam pana nissaṭṭham paṭilabhitvā paribhuñjitum na vaṭṭati, tasmā tassa paribhogamukhadassanamidanti āha **“na yidam yācitabban”**ti-ādi. **Aññena bhikkhunāti** ettha suddhacittena dinnattā sayampi āharāpetvā paribhuñjitum vaṭṭatiyeva. Sappi-ādīnam paṭiggahitabhāvo, attano santakatā, sattāhātikkamoti imānettha tīṇi aṅgāni.

Bhesajjasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Vassikasāṭikasikkhāpadavaṇṇanā

627. Catutthe **sibbanarajanakappapariyosānena niṭṭhāpetvā** sūcikkammaniṭṭhānena sakimpi vaṇṇabhedaṃattarajanena kappabindukaraṇena ca niṭṭhāpetvā. **Samayeti** vassānasamaye.

628. **Kucchisamayoti** antosamayo. “Ayameko aḍḍhamāso pariyesanakkhettañceva karaṇakkhettañca. Etasmiṃ hi antare vassikasāṭikaṃ aladdhaṃ pariyesituṃ laddhaṃ kātuñca vaṭṭati, nivāsetuṃ adhiṭṭhātuñca na vaṭṭatī”ti poṭṭhakesu pāṭho dissati, so apāṭho. Evaṃ panettha pāṭhena bhavitabbaṃ “ayameko aḍḍhamāso pariyesanakkhettaṃ. Etasmiṃ hi antare vassikasāṭikaṃ aladdhaṃ pariyesituṃ vaṭṭati, laddhaṃ kātuṃ nivāsetuṃ adhiṭṭhātuñca na vaṭṭatī”ti. Na hi gimhānaṃ pacchimamāsassa paṭhamo aḍḍhamāso karaṇakkhettaṃ hoti. “Aḍḍhamāso seso gimhānanti katvā nivāsetabbaṃ”ti vacanato pana gimhānaṃ pacchimamāsassa pacchimo aḍḍhamāso karaṇakkhettañceva nivāsanakkhettañca hoti. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ**¹ “gimhānaṃ pacchimo māso pariyesanakkhettaṃ, pacchimo aḍḍhamāso karaṇanivāsanakkhettaṃ”ti vuttaṃ. Tasmā pāḷiyā mātikāṭṭhakathāya ca avirodhaṃ icchantena vuttanayeneva pāṭho gahetabbo.

“**Viññattim katvā nipphādentassa aññātakaviññattisikkhāpadena anāpatti**”ti vadantena “piṭṭhisamayattā iminā sikkhāpadena āpatti”ti dīpitā hoti. Na hi ñātakapavāritatṭhānato piṭṭhisamaye satuppādakaraṇamattenapi sambhavantī āpatti tato garukatarāya viññattiyā na hotīti sakkā vattum. Teneva **bhadantabuddhadattācariyena** vuttaṃ—

“Katvā pana satuppādaṃ, vassikasāṭicīvaraṃ.

Nipphādentassa bhikkhussa, samaye piṭṭhisammate.

Hoti nissaggiyāpatti, ñātakāññātakādino.

Tesuyeva ca viññattim, katvā nipphādane tathā”ti.

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 182 piṭṭhe.

Kenassa hoti āpattīti assa mātaraṃ cīvaraṃ yācantassa kena sikkhāpadena āpattīti pucchatī. “Pariṇataṃ viññāpentassa pariṇāmana sikkhāpadena āpattī”ti codanābhāvaṃ dasseti **“no ca saṃghe pariṇatan”**ti. Atha aññātakaviññattisikkhāpadenāti ce, etampi natthīti āha **“anāpatti ca ñātake”**ti. “Ñātake viññāpentassā”ti pāṭhaseso. **Imamattham sandhāyāti** piṭṭhisamaye vassikasāṭīkattham ñātakapavāritaṭṭhāne satuppādakaraṇena āpattim, aññātakaviññattisikkhāpadena anāpattiṃca sandhāya.

Aññātake-appavāritaṭṭhānato -pa- dukkaṭanti idaṃ vassikasāṭīkaṃ adinnapubbe sandhāya vuttaṃ. Tenevettha vattabhede dukkaṭam vuttaṃ, dinnapubbesu pana vattabhedo natthi. Tenevāha **“ye manussā -pa- vattabhedo natthī”**ti. **Idanti** yathāvuttanissaggiyapācittiyaṃ. **Viññattim katvā nipphādentassāti** aññātake-appavāritaṭṭhānato viññattim katvā nipphādentassa. **Pakatiyā vassikasāṭīkadāyakā** nāma saṃghavasena vā puggalavasena vā apavāretvā anusarṇvaccharaṃ vassikasāṭīkānaṃ dāyakā. **Aññātakaviññattisikkhāpadena anāpattīti** ettha imināpi sikkhāpadena anāpattīti veditabbaṃ. Kucchisamaye hi attano ñātakapavāritaṭṭhānato “detha me vassikasāṭīkan”ti-ādinaṃ viññāpentassapi anāpatti. Tenevāha **“na vattabbā detha meti, idaṃhi pariyesanakāle aññātake-appavārite eva sandhāya vuttan”**ti. **Mātikāṭṭhakathāya**ñhi¹ vuttaṃ “attano ñātakapavāritaṭṭhānato pana ‘detha me vassikasāṭīkacīvaran’ti-ādikāya viññattiyāpi pariyesitabban”ti.

629. **“Ākāsato patita-udakenevāti** vacanato chadanakoṭiyā patita-udakena nahāyantassa anāpattī”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ.

630. **Cha māse parihāraṃ labhatīti** ekena antovassepi yāva vassānassa pacchimadivasā akatā parihāraṃ labhatīti dīpitaṃ hoti. Yasmā mūlacīvaraṃ karontena hemantassa pacchimuposathadivaseyeva kātabbam, tasmā gimhānato ekūnatimsadivase parihāraṃ labhati, evaṃ

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 182 piṭṭhe.

santepi appakaṃ ūnamadhikaṃ vā gaṇanūpagaṃ na hotīti katvā “**tato parampi -pa- ekamāsan**”ti vuttaṃ. **Ekāhadvihādivasena -pa- laddhā ceva niṭṭhitā cāti** iminā ekāhānāgatāya vassūpanāyikāya laddhā ceva niṭṭhitā ca, dvihānāgatāya -pa- Dasāhānāgatāya vassūpanāyikāya laddhā ceva niṭṭhitā ca, antovasse vā laddhā ceva niṭṭhitā cāti ayamatto dassito. Tattha āsālhimāsassa juṇhapakkhapuṇṇamiyaṃ laddhā ceva niṭṭhitā ca vassikasāṭikā “ekāhānāgatāya vassūpanāyikāya laddhā ceva niṭṭhitā cā”ti vuccati. Eteneva nayena juṇhapakkhassa chaṭṭhiyaṃ laddhā ceva niṭṭhitā ca “dasāhānāgatāya vassūpanāyikāya laddhā ceva niṭṭhitā cā”ti vuccati. Yāva paṭhamakattikatemāsapuṇṇamī, tāva antotemāse laddhā ceva niṭṭhitā ca “antovasse laddhā ceva niṭṭhitā cā”ti vuccati. Paṭhamakattikatemāsapuṇṇamito parañhi laddhā ceva niṭṭhitā ca yāva cīvarakālo nātikkamati, tāva anadhiṭṭhahitvā ṭhapetum vaṭṭatīti na tatrāyaṃ vicāraṇā sambhavati.

Tasmimyeva antodasāhe adhiṭṭhātabbāti avisesena vuttepi vassānato pubbe ekāhadvihādivasena anāgatāya vassūpanāyikāya laddhā tehi divasehi saddhiṃ dasāhaṃ anatikkamantena vassūpanāyikadivasato paṭṭhāya adhiṭṭhānakkhettaṃ sampattāyeva adhiṭṭhātabbā, na tato pubbe adhiṭṭhānassa akhettattā. Antovasse pana laddhā tasmimyeva antovasse laddhadivasato paṭṭhāya dasāhaṃ anatikkāmetvā adhiṭṭhātabbā.

Nanu ca vassānato pubbe anadhiṭṭhahitvā dasāhaṃ atikkāmetum vaṭṭatiyeva, tasmā adhiṭṭhānassa akhettabhūtepi divase gahetvā “antodasāhe adhiṭṭhātabban”ti kasmā vuttaṃ? Yathā “antovasse laddhāpi yāva na niṭṭhāti, tāva anadhiṭṭhahitvā dasāhaṃ atikkāmetum vaṭṭatī”ti akatāya anadhiṭṭhānakkhettasadisāpi atikkantadivasā dasāhaṃ atikkāmetvā niṭṭhitāya gaṇanūpagā hontīti niṭṭhitadivaseyeva adhiṭṭhātabbā, evamidhāpi vassānato pubbe anadhiṭṭhānakkhettabhūtāpi divasā laddhadivasato paṭṭhāya gaṇanūpagā hontīti dassanattamaṃ vuttaṃ. Yadi evaṃ “tasmim yeva antodasāhe”ti avisesena vuttattā dasāhānāgatāya

vassūpanāyikāya chaṭṭhiyaṃ laddhā puṇṇamiyaṃ adhiṭṭhātabbāti āpajjātīti? Nāpajjati “cātumāsāṃ adhiṭṭhātun”ti vacaneneva paṭikkhittattā. Evaṃ sante “dasāhānāgatāyā”ti iminā kiṃ payojananti ce? Vassānato pubbeyeva dasāhe atikkante vassūpanāyikadivase niṭṭhitā tadaheva adhiṭṭhātabbāti dassanattamaṃ vuttanti idamettha payojanaṃ. Tenevāha **“dasāhātikkame niṭṭhitā tadaheva adhiṭṭhātabbā”**ti.

Dasāhe appahonte cīvarakālaṃ nātikkametabbāti temā sabbhantare dasāhe appahonte laddhā ceva niṭṭhitā ca cīvarakālaṃ nātikkametabbāti attho. Idam vuttaṃ hoti “paṭhamakattikatemāsapuṇṇamito pubbe sattamito paṭṭhāya laddhā ceva niṭṭhitā ca vassikasāṭikā dasāhe anatikkanteyeva cīvarakālaṃ otiṇṇattā tattha anadhiṭṭhahitvāpi ṭhapetum vaṭṭatī”ti. Iminā ca imaṃ dīpeti—akatā ce vassikasāṭikā, vassānaṃ cātumāsāṃ akatattāyeva parihāraṃ labhati, katāya pana dasāhaparamasikkhāpadaṃ avikopetvā parihāro vattabboti.

Yadā vā tadā vā adhiṭṭhātum vaṭṭatīti cātumāsabbhantare dasāhe atikkantepi natthi dosoti adhippāyo. “Kadā adhiṭṭhātabbā -pa-. Yadi nappahoti, yāva kattikapuṇṇamā parihāraṃ labhatī”ti imināpi **kurundivacanena** akatāya vassikasāṭikāya cātumāsāṃ parihāro, katāya dasāhameva parihāroti ayamatto dīpitoyevāti āha **“apicā”**ti-ādi.

Pāliyaṃ **acchinnacīvarassa naṭṭhacīvarassāti**-ādinā nissaggiyena anāpatti vuttā, udāhu naggassa nahāyato dukkaṭena anāpatti vuttāti? Kimettha pucchitabbaṃ. Sabbasikkhāpadesu hi yattha yattha mūlasikkhāpadena āpattippasaṅgo, tattha tattha anāpattidassanattamaṃ anāpattivāro āratīyatīti idhāpi nissaggiyena anāpattidassanattanti yuttaṃ vuttum. Na hi mūlāpattiyā anāpattiṃ adassetvā antarā vuttāya eva āpattiyā anāpattidassanattamaṃ anāpattivāro ārabhīyatīti. Teneva tīsupi **ganṭhipadesu** idaṃ vuttaṃ “acchinnacīvarassa naṭṭhacīvarassa cāti ettha acchinnasesacīvarassa naṭṭhasacīvarassa ca asamaye nivāsentassa pariyesantassa ca anāpatti. Āpadāsūti ettha anivattham

corā harantīti asamaye nivāsentassa anāpattī”ti. **Mātikāṭṭhakathāyampi**¹ vuttaṃ “acchinnacīvarassa vā naṭṭhacīvarassa vā anivatthaṃ corā harantīti evaṃ āpadāsu vā nivāsayato ummattakādīnañca anāpattī”ti. Aṭṭhakathāyaṃ pana naggassa nahāyato dukkaṭeneva anāpattiṃ sandhāya “acchinnacīvarassāti etaṃ vassikasāṭīkameva sandhāya vuttaṃ. Tesāṃ hi naggānaṃ kāyovassāpane anāpatti. Ettha ca mahagghavassikasāṭīkaṃ nivāsetvā nahāyantassa corupaddavo āpadā nāmā”ti yaṃ vuttaṃ, tattha kāraṇaṃ pariyesitabbaṃ.

Atha ubhayenapi anāpattidassanattamaṃ “acchinnacīvarassā”ti-ādi āraddhanti evamadhippāyo siyā, evampi “acchinnacīvarassāti etaṃ vassikasāṭīkameva sandhāya vuttaṃ”ti-ādinā visesetvā na vattabbaṃ. Evañhi vattabbaṃ siyā “acchinnasesacīvarassa naṭṭhasacīvarassa vā asamaye nivāsentassa pariyesantassa ca nissaggiyena anāpatti, acchinnavassikasāṭīkassa naṭṭhavassikasāṭīkassa vā naggassa nahāyato dukkaṭena anāpatti, āpadāsu anivatthaṃ corā harantīti asamaye nivāsayato nissaggiyena anāpatti, mahagghavassikasāṭīkaṃ nivāsetvā nahāyantassa corā haranti, naggassa nahāyato dukkaṭena anāpattī”ti. Sesamettha uttānameva.

Aṅgesu pana vassikasāṭīkāya attuddesikatā, asamaye pariyesanatā, tāya ca paṭilābhoti imāni tāva pariyesanāpattiyā tīṇi aṅgāni. Sacīvaratā, āpadābhāvo, vassikasāṭīkāya sakabhāvo, asamaye nivāsananti imāni nivāsanāpattiyā cattāri aṅgāni.

Vassikasāṭīkasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Cīvara-acchindanasikkhāpadavaṇṇanā

631. Pañcame **yampi tyāhanti** ettha **yanti** kāraṇavacanāṃ, tasmā evamettha sambandho vedītabbo—mayā saddhiṃ janapadacārikaṃ pakkamissatīti yaṃ kāraṇaṃ nissāya ahaṃ te āvuso cīvaraṃ adāsīm, taṃ na karosīti

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 183 piṭṭhe.

kupito anattamano acchindīti. **Yanti** vā cīvaram parāmasati, tattha “mayā saddhim janapadacārikam pakkamissatīti yampi te aham cīvaram adāsim, tam cīvaram gaṇhissāmīti kupito anattamano acchindī”ti sambandhitabban.

633. **Āṇatto bahūni gaṇhāti, ekam pācittiyanti** “cīvaram gaṇhā”ti āṇattiyā ekacīvaravisayattā ekameva pācittiyam. **Vācāya vācāya dukkaṭanti** ettha acchinnesu vatthugaṇanāya pācittiyāni. **Ekavācāya sambahulā āpattiyoti** idam acchinnesu vatthugaṇanāya āpajjitabban pācittiyāpattim sandhāya vuttam. **Āṇattiyā āpajjitabban pana dukkaṭam ekameva.**

634. **Evanti** iminā “vatthugaṇanāya dukkaṭānī”ti idam parāmasati. **Eseva nayoti** sithilam gālhañca pakkhittāsu āpattiyā bahuttam ekattañca atidissati.

635. **Āvuso mayanti**-ādīsu gaṇhitukāmatāya evam vuttepi teneva dinnattā anāpatti. **Amhākam santike upajjham gaṇhissatīti** idam sāmaṇerassapi dānam dīpeti. Tasmā kiñcāpi pāḷiyam “bhikkhussa sāmam cīvaram datvā”ti vuttam, tathāpi anupasampannakāle datvāpi upasampannakāle acchindantassa pācittiyamevāti veditabban. Acchindanasamaye upasampannabhāvoyeva hettha pamāṇam. **Detīti** tuṭṭho vā kupito vā deti. **Rundhathāti** nivāretha. **Evam pana dātum na vaṭṭatīti** ettha evam dinnam na tāva¹ tassa santakanti anadhiṭṭhahitvāva paribhuñjitabbanti veditabban. **Āharāpetum pana vaṭṭatīti** evam dinnam bhatīsadisattā āharāpetum vaṭṭati. **Cajitvā dinnanti** vuttanayena adatvā anapekkhena hutvā tasseva dinnam. **Bhaṇḍagghena kāretabboti** sakasaññāya vinā gaṇhanto bhaṇḍam agghāpetvā āpattiyā kāretabbo. Vikappanupagapacchimarātā, sāmam dinnatā, sakasaññitā, upasampannatā, kodhavasena acchindanam acchindāpanam vāti imānettha pañca aṅgāni.

Cīvara-acchindanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Suttaviññattisikkhāpadavaṇṇanā

636. Chaṭṭhe pāliyaṃ **cīvarakārasamayeti** iminā
vassaṃvutthabhikkhūnaṃ cīvarakammasamayattā cīvaramāso vutto,
athaññopi pana cīvarakammakālo cīvarakārasamayoti vuttum vaṭṭati.

638. **Pañcahi missetvā**ti khomādihi pañcahi missetvā. Vītavītaṭṭhānaṃ
yattha saṃharitvā ṭhapenti, tassa **turīti** adhivacanaṃ. Suttaṃ pavesetvā yena
ākoṭentā ghanabhāvaṃ sampādentī, taṃ **vemanti** vuccati. **Yaṃ yanti** yaṃ
yaṃ payogaṃ. Tantūnaṃ attano santakattā vītavītaṭṭhānaṃ paṭiladdhameva
hotīti āha “**dīghato -pa- vīte nissaggiyaṃ pācittiyaṃ**”ti. Pāliyaṃpi hi
imināva adhippāyena “paṭilābhena nissaggiyaṃ”ti vuttaṃ, tasmā yāva
cīvaraṃ vaḍḍhati, tāva iminā pamāṇena āpattiyo vaḍḍhanti.

Seso kappiyoti ettha hatthakammayācanavasena. **Pubbe vuttanayena**
nissaggiyanti dīghaso vidatthimatte tiriyaṃ hatthamatte ca vīte nissaggiyaṃ.
Tenevāti akappiyatantavāyena. **Tatheva dukkaṭanti** paricchede paricchede
dukkataṃ. **Kedārabaddhādīhi**ti ādi-saddena acchimaṇḍalabaddhādi gahitaṃ.
Tante ṭhitāmyeva adhiṭṭhātabbanti ettha “pacchā vītaṭṭhānaṃ
adhiṭṭhitagatikameva hoti, puna adhiṭṭhānakiccaṃ natthi. Sace pana
paricchedaṃ dassetvā antarantarā avītaṃ hoti, puna adhiṭṭhātabban”ti
vadanti. **Eseva nayoti** vikappanupagappamāṇamatte vīte tante ṭhitāmyeva
adhiṭṭhātabbanti attho. Cīvaratthāya viññāpitasuttaṃ, attuddesikatā,
akappiyatantavāyena vāyāpananti imānettha tīṇi aṅgāni.

Mātikāṭṭhakathāyaṃ¹ pana vāyāpeyyāti ettha “cīvaraṃ me āvuso
vāyathāti akappiyaviññattiyā vāyāpeyyā”ti atthaṃ vatvā aṅgesupi
“akappiyatantavāyena akappiyaviññattiyā vāyāpanan”ti visesetvā vuttaṃ,
tathāvidhaṃ pana visesavacanaṃ neva pāliyaṃ, na aṭṭhakathāyaṃ
upalabbhati. Pāliyaṃpi “ñātakānaṃ pavāritānaṃ”ti ettakameva anāpattivāre
vuttaṃ, aṭṭhakathāyaṃca suttatantavāyānameva kappiyākappiyabhāvena
bahudhā nayo

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 184 piṭṭhe.

dassito, na kappiyākappiyaviññattivasenāti. “Akappiyaviññattiyā vāyāpeyyā”ti ca visesetvā vadantena ayam nāma kappiyaviññattīti visum na dassitam, tasmā vīmaṃsitvā gahetabbam.

Suttaviññattisikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Mahāpesakārasikkhāpadavaṇṇanā

642. Sattame **kiñcimattam anupadajjeyyā**ti idam tassa kattabbākāramattadassanam, dānam panettha aṅgam na hoti suttavaḍḍhanavaseneva āpajjitabbattā. Teneva padabhājanepi “tassa vacanena āyatam vā vitthataṃ vā appitam vā karoti, payoge dukkaṭam, paṭilābhena nissaggiyam”ti suttavaḍḍhanākārameva dassetvā āpatti vuttā. **Mātikāṭṭhakathāyampi**¹ vuttam “na bhikkhuno piṇḍapātadānamattena tam nissaggiyam hoti. Sace pana te tassa vacanena cīvarassamikānam hatthato suttam gahetvā īsakampi āyatam vā vitthataṃ vā appitam vā karonti, atha tesam payoge bhikkhuno dukkaṭam, paṭilābhena nissaggiyam hoti”ti. Āyatādīsu sattasu ākāresu ādimhi tayo ākāre suttavaḍḍhanena vinā na sakkā kātunti āha “**suttavaḍḍhana-ākārameva dasseti**”ti. Suvītādayo hi ākāre vināpi suttavaḍḍhanena sakkā kātuṃ. Sesamettha uttānameva. Aññātaka-appavarītānam tantavāye upasaṅkamitvā vikappamāpajjanatā, cīvarassa attuddesikatā, tassa vacanena suttavaḍḍhanam, cīvarassa paṭilābhoti imānettha cattāri aṅgāni.

Mahāpesakārasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Accekacīvarasikkhāpadavaṇṇanā

646. Aṭṭhame **asammohatthanti** dasāhānāgatapade asammohattham. **Paṭhamapadassāti** dasāhānāgatapadassa. **Tāni divasānīti** tesu divasesu. **Uppajjeyyāti** saṃghato vā gaṇato vā ujukam attanoyeva vā uppajjeyya. **Pañcamitoti** ettha vassam vasantassa saṃghassa pañcamito pubbe

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 186 piṭṭhe.

uppannam accekacīvaram pañcamiyam vibhajitvā gahitam accekacīvaraparihārameva labhati. Ujukam attanoyeva uppannam ce, pañcamiyam uppannameva accekacīvaraparihāram labhati, na tato pubbeti datṭhabbam.

Saddhāmattakanti dhammassavanādihi taṅkhaṇuppannam saddhāmattakam. **Ārocitam cīvaranti** ārocetvā dinnacīvaram. Chatṭhiyam uppannacīvarassa ekādasamo aruṇo cīvarakāle uṭṭhātīti āha “**chatṭhito paṭṭhāyā**”ti-ādi. **Ṭhapitacīvarampīti**¹ padhānacīvaradassanamukhena sabbampi atirekacīvaram vuttam. Atha “cīvaramāsepi atirekacīvaram nikkhipitum vaṭṭatī”ti idam kuto laddhanti ce? “Visum ananuññātepi imasmim sikkhāpade ‘cīvarakālasamayo nāma anattthate kathine vassānassa pacchimo māso, attthate kathine pañca māsā’ti vadantena tatiyakathinasikkhāpade ‘akālacīvaram nāma anattthate kathine ekādasamāse uppannam, attthate kathine sattamāse uppannam’ti vadantena ca anuññātameva hotī”ti vadanti. “Aṭṭhakathāvacanappamāṇena gahetabban”ti ca keci.

650. Idāni paṭhamakathinādisikkhāpadehi tassa tassa cīvarassa labbhamānam parihāram idheva upasamharitvā dassento “**iti atirekacīvarassa dasāham parihāro**”ti-ādimāha. “Anattthate kathine ekādasadivasādhiko māso, attthate kathine ekādasadivasādhikā pañca māsā”ti ayameva pāṭho gahetabbo. Keci panettha “kāmañcesa ‘dasāhaparamam atirekacīvaram dhāretabban’ti imināva siddho, aṭṭhuppattivasena pana apubbam viya attham dassetvā sikkhāpadam ṭhapitan”ti pāṭham vatvā “dasadivasādhiko māso, dasadivasādhikā pañca māsāti pāṭhena bhavitabban”ti vadanti, tam na gahetabban tassa pamādapāṭhattā. Na hi dasāhena asampattāya kattikatemāsikapuṇṇamāya cīvarakālato pubbe dasa divasā adhikā honti. Evañhi sati “navāhānāgataṃ kattikatemāsikapuṇṇaman”ti vattabban.

Mātikāṭṭhakathāyampi² “pavāraṇamāsassa juṇhapakkhapañcamito paṭṭhāya uppannassa cīvarassa nidhānakālo dassito hotī”ti vatvā “kāmañcesa ‘dasāhaparamam atirekacīvaram dhāretabban’ti imināva siddho, aṭṭhuppattivasena pana apubbam viya attham dassetvā sikkhāpadam ṭhapitan”ti

1. Ticīvarampīti (Syā)

2. Kaṅkhā-Ṭṭha 187 piṭṭhe.

pāṭho dassito, sopi pamādapāṭhoyeva. “Juṇhapakkhapañcamito paṭṭhāyā”ti ca vuttattā tattheva pubbāparavirodhopi siyā, chaṭṭhito paṭṭhāyāti vattabban. Evañhi sati “dasāhaparamasikkhāpadeneva siddhan”ti sakkā vuttuṃ.

Imameva ca pamādapāṭhaṃ gahetvā **bhadanta buddhadattā cariyena** ca—

“Tassāccāyikavatthassa, kathine tu anattathe.

Parihārekamāsova, dasāhaparamo mato.

Atthate kathine tassa, pañca māsā pakāsītā.

Parihāro munindena, dasāhaparamā panā”ti—

Vuttaṃ.

Accekacīvarakāle uppannattā “**accekacīvarasadiṣe**”ti vuttaṃ. “Pañcamiyaṃ uppannaṃ anaccekacīvaraṃ dasāhaṃ atikkāmayato cīvarakālato pubbeyeveva āpatti hoti, na cīvarakālātikkame, tasmā cīvarakālātikkame puna āpajjitabbāya āpattiyā abhāvaṃ sandhāya ‘anaccekacīvare anaccekacīvarasaññī anāpatti’ti vuttan”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Vikappanupagapacchimappamāṇassa accekacīvarassa attano santakatā, dasāhānāgatāya kattikatemāsikapuṇṇamāya uppannabhāvo, anadhiṭṭhita-avikappitatā, cīvarakālātikkamoti imānettha cattāri aṅgāni.

Accekacīvarasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Sāsaṅkasikkhāpadavaṇṇanā

652. Navame **antaraghareti** antare gharāni ettha, etassāti vā antaragharanti laddhavohāre gocaragāme. Tenāha “**antogāme**”ti. Pāliyaṃ **vippavasanti**ti idaṃ yasmiṃ vihāre vasantā antaraghare cīvaraṃ nikkhipimsu, tato aññattha vasante sandhāya vuttaṃ. Tasmiñhi vihāre antaraghare cīvaraṃ nikkhipitvā vasituṃ anuññātattā tattha vāso vippavāso nāma na hoti. Dubbalacoḷā **duccoḷā** virūpacoḷā vā, duccoḷattā eva **lūkhacīvarā**.

653. “Paṭhamam jhānaṃ upasampajja viharatī”ti imassa **vibhaṅge** “upasampajjā”ti uddharitabbe “upasampajjan”ti uddharitvā “yo paṭhamassa jhānassa lābho

paṭilābho”ti-ādi vuttaṃ, taṃ sandhāyāha “**upasampajjanti-ādīsu viyā**”ti. **Ādi**-saddena “anāpucchāṃ vā pakkameyyā”ti-ādīnaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. **Upagantvāti upa**-saddassa atthamāha. **Vasitvāti** akhaṇḍaṃ vasitvā. “Yena yassa hi sambandho, dūraṭṭhampi ca tassa tan”ti vacanato “**imassa -pa-iminā sambandho**”ti vuttaṃ. Tattha **imassāti** “upavassan”ti padassa. **Nikkhipeyyāti** ṭhapeyya.

Etthāvatā ca purimikāya upagantvā akhaṇḍaṃ katvā vutthavassena āraññakesu senāsanesu viharantena sakalaṃ kattikamāsaṃ ticīvarena vippavasitum anuññātaṃ hoti. Anattatakathinassa hi cīvaramāse vippavāso na vaṭṭati atthatakathinānaṃyeva asamādānacārassa anuññātattā. Keci pana “anattatakathinānaṃ cīvaramāsepi asamādānacāro labbhatī”ti vatvā bahudhā papañcenti, taṃ na gahetabbaṃ. **Byañjanavicāraṇanti** “upavassa upavassitvā”ti-ādi vicāraṇaṃ. **Tassapīti** “vutthavassānaṃ”ti vibhaṅgapadassa. **Vutthavassānanti** ca niddhāraṇe sāmivacanaṃ. Tenāha “**evārūpānaṃ bhikkhūnaṃ abbhantare**”ti. **Senāsanesūti** ettha tathārūpesūti sambandhitabbaṃ.

Parikkhepārahaṭṭhānatoti ettha ‘parikkhepārahaṭṭhānaṃ nāma dve leḍḍupātāti vadanti, taṃ na gahetabbaṃ. Aparikkhittassa pana gāmassa pariyaṇte ṭhitagarūpacārato paṭṭhāya eko leḍḍupāto parikkhepārahaṭṭhānanti idamettha sannīṭṭhānaṃ. Teneva **visuddhimaggepi**¹ vuttaṃ “aparikkhittassa paṭṭhamaledḍupātato paṭṭhāyā”ti. **Sabbapaṭṭhamanti** gāmābhīmukhadisābhāgato sabbapaṭṭhamāṃ. **Taṃ paricchedaṃ katvāti** taṃ paṭṭhamasena sanādiṃ paricchedaṃ katvā. Idañca **vinayadharānaṃ** matena vuttaṃ, **majjhimabhāṇakānaṃ** matena pana “senāsanādīnaṃ upacāre ṭhitassa ekaledḍupātāṃ muñcitvā minitabbaṃ”ti **majjhimabhāṇakā** vadanti. Teneva **majjhimanikāyaṭṭhakathāyaṃ** “vihārassapi gāmasseva upacāraṃ nīharitvā ubhinnaṃ leḍḍupātānaṃ antarā minitabbaṃ”ti vuttaṃ. **Pañcadhanusatikanti** āropitena ācariyadhanunā pañcadhanusatappamāṇaṃ. **Tato tato maggaṃ pidahatīti** tattha tattha khuddakamaggaṃ pidahatī. **Dhutaṅgacoroti** iminā imassapi sikkhāpadassa aṅgasampattiyaṃ abhāvaṃ dīpeti.

“**Sāsankānī**”ti **sammatānīti** corānaṃ nivīṭṭhokāsādidassanena “sāsankānī”ti sammatānī. **Sannihitabalavabhayānīti** corehi manussānaṃ

hataviluttākoṭitabhāvadassanatosannihitabalavabhayānīti attho. **Sace pacchimikāyāti**-ādinā vuttamevatthaṃ byatirekamukhena vibhāveti. **Yatra hi piṇḍāyāti**-ādinā vuttappamāṇameva visesetvā dasseti. **Sāsaṅkasappaṭibhayamevāti** ettha sāsaṅkaṃ vā sappaṭibhayaṃ vā hotu, vaṭṭatiyeva.

Pāliyaṃ “siyā ca tassa bhikkhuno kocideva paccayo tena cīvarena vippavāsāya, chārattaparamaṃ tena bhikkhunā tena cīvarena vippavasitabban”ti iminā antaraghare cīvaraṃ nikkhipitvā tasmiṃ vihāre vasantassa aññattha gamanakicce sati vihārato bahi chārattaṃ vippavāso anuññāto. Vasanaṭṭhānato hi aññattha chārattaṃ vippavāso vutto, na tasmiṃ vihāre vasantassa. Tena ca “**puna gāmasīmaṃ okkamitvāti ettha sace gocaragāmato puratthimāya disāya senāsanaṃ, ayaṅca pacchimadisam gato hoti**”ti-ādi vuttaṃ. Tatoyeva ca **mātikāṭṭhakathāyampi**¹ “tato ce uttari vippavaseyyā”ti ettha “chārattato uttari tasmiṃ senāsane sattamaṃ aruṇaṃ uṭṭhāpeyyā”ti² attho vutto. **Bhadantabuddhadattācariyena** pana pākāṭataraṃ katvā ayamevattho vutto. Vuttañhi tena—

“Yaṃ gāmaṃ gocaraṃ katvā, bhikkhu āraññake vase.

Tasmiṃ gāme ṭhapetuṃ taṃ, māsamekantu vaṭṭati.

Aññattheva vasantassa, chārattaparamaṃ mataṃ.

Ayamassa adhippāyo, paṭicchanno pakāsito”ti.

“Kosambiyaṃ aññatara bhikkhu gilāno hoti”ti āgatattā “**kosambakasammuti anuññātā**”ti vuttaṃ. Kosambakassa bhikkhuno sammuti **kosambakasammuti. Senāsanaṃ āgantvāti** vusitavihārasseva sandhāya vuttattā tasmiṃ gāmūpacārepi aññasmiṃ vihāre aruṇaṃ uṭṭhāpetuṃ na vaṭṭati. **Vasitvāti** aruṇaṃ uṭṭhāpetvā. Gataṭṭhānassa atidūrattā “**evaṃ asakkontenā**”ti vuttaṃ. **Tatthevāti** tasmiṃyeva gataṭṭhāne.

Sāsaṅkasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 188 piṭṭhe.

2. Na uṭṭhāpeyyāti (Syā, Ka)

10. Pariṇatasikkhāpadavaṇṇanā

657-659. Dasame uddissa **ṭhapitabhāge**ti attano gharepi uddisitvā visum ṭhapitakoṭṭhāse. “Ekaṃ mayhaṃ, ekaṃ imassa dehi”ti evaṃ ekavācāya āpajjitabbattā “**āpajjeyya ekato**”ti vuttaṃ. **Tumhākaṃ sappi-ādīni ābhatānī**ti tumhākaṃ atthāya ābhatāni sappi-ādīni. Pariṇatabhāvaṃ jānitvāpi vuttavidhinā viññāpentena tesāṃ santakameva viññāpitāṃ nāma hotīti āha “**mayhampi dethāti vadati, vaṭṭatī**”ti.

660. **Pupphampi āropetum na vaṭṭatī**ti idaṃ pariṇataṃ sandhāya vuttaṃ. Sace pana ekasmiṃ cetiye pūjitaṃ pupphaṃ gahetvā aññasmiṃ cetiye pūjeti, vaṭṭati. **Ṭhitaṃ disvāti** sesakaṃ gahetvā ṭhitaṃ disvā. **Imassa sunakhassa mā dehi, etassa dehī**ti idaṃ pariṇateyyeva¹. Tiracchānagatassa pariccajivā dinne pana taṃ palāpetvā aññaṃ bhuñjāpetum vaṭṭati. “**Kattha demāti-ādīnā ekenākārena pāliyaṃ anāpatti dassitā**, evaṃ pana apucchitepi aparīṇataṃ idanti jānanta attano ruciyaṃ yattha icchati, tattha dāpetum vaṭṭatī”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Yattha icchatha, tattha dethāti** etthāpi “tumhākaṃ ruciyaṃ”ti vuttattā yattha icchati, tattha dāpetum labhati. **Pāliyaṃ āgatanayenevāti** “yattha tumhākaṃ deyyadhammo”ti-ādīnā nayena. Saṃghapariṇatabhāvo, taṃ ñatvā attano pariṇāmanaṃ, paṭilābhoti imānettha tīṇi aṅgāni.

Pariṇatasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito pattavaggo tatiyo.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sārattadīpaniyaṃ

Nissaggiyavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyo bhāgo niṭṭhito.

1. Pariṇatanīyeva (Syā)

Sāratthadīpanīṭikāya dutiyabhāge

Saṁvaṇṇitapadānaṁ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Akatavatthum	368	Agamanapathe	395
Akataviññatti	274	Agāraṁ	3
Akappiyamaṁsaṁ	360	Agāramajjhe	3
Akappiyamaṁsasappimhi	430	Agārassa	3
Akappiyavohārena	370	Agga-ariyavaṁsiko	8
Akāraṅko	346	Aggākārikaṁ	273
Akāliko	75, 76	Aggahaṇatthāya	16
Akāle	56	Aggahe	13
Akālena vadati	352	Aggāhi	89
Akitti	35	Agghaphassavaṇṇabheda	51
Akiriya	96	Agghavaḍḍhanakaṁ	406
Akiriya	401	Agghena	164
Akuppe	353	Aggaṭṭe	322
Akuppena	56	Āṅakūṭaṁ	161
Akusala vitakkattayaṁ	28	Āṅajātaṁ	298
Akosallasambhūte	184	Āṅajāte	299
Akkosavatthūhi	376	Āṅapātubhāvena	220
Akkosādhippāyena	355	Āṅārakāsuṁ	88
Akkhadassā	131	Āṅārācītake	295
Akkhantim	353	Acalaṁ	296
Akkharaṁ	69	Acāvetukāmo	139
Akkharikā	373	Acittakaṁ	338
Akkhasīsehi	142	Acirakālācārikaṁ	326
Akkhāyitanimittaṁ	89	Acirakālādhikaraṇaṁ	326
Akhaṇḍaṁ	3	Accanta-akusalattā	353
Agacchantepi	416	Accantavirāgo	246

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[A]

Accekacīvarasadise	445
Acchariyaṃ	293
Acchavaśaṃ	431
Acchijjamāno	144
Acchinnacīvarassa	439
Acchinnasabbacīvarena	403
Accheyya	361
Achaḍḍetukāmo	139
Ajānato	214
Ajānantassa	271
Ajānamevaṃ	286
Ajjhācāravīṭikkamo	21
Ajjhāvutthāni	146
Ajjhāsayagati	18
Ajjhupagatatā	51
Ajjhupekkhitabbaṃ	228
Añjalikaraṇīyo	78
Aññaṃ vadati	315
Añña	416
Aññacittena	260
Aññatarabhāsāya	69
Aññathattaṃ	245
Aññabhāgassa	356
Aññabhāgo	357
Aññaṃaññaṃ	398
Añña	404
Aṭṭavimukhaṃ	139
Aṭṭiyamāno	65
Aṭṭhakusītavatthupāripūriyā	25
Aṭṭhaṅgulamattena	335

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[A]

Aṭṭhatimsārammaṇesu	43
Aṭṭhatvā	150
Aṭṭhapadaṃ	373
Aṭṭhapurisapuggalaṃ	77
Aṭṭhapurisapuggalo	77
Aṭṭhavīriyārambha- vatthupāripūriyā	28
Aṭṭhāsi	168
Aṭṭhiṃ	52
Aṭṭhikaśaṅkhalikaṃ	292
Aṭṭhikaśaṅkhalikapeto	294
Aḍḍhacandākārena	372
Aḍḍhaterasapalā	427
Aḍḍhadanḍakena	131
Aṇusahagataṃ	290
Aṇḍajā	18
Atikkantamatte	141
Atikkāmeti	152
Atikhippaṃ	81
Atibbagāravā	279
Atimānī	366
Atirekakāraṇaṃ	48
Atirekalābhapaṭikkhepena	5
Atirekānayanattho	38
Atisukhumo	194
Attaguttatthāya	163
Attadutiyassa	151
Attanomatiyameva	47
Attabhāvā	292
Attabhāve	34, 297
Attukkaṃsakapara- vambhakatā	363

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Atthaṁ	8, 259
Atthakāmatāya	302
Atthapaccatthikā	352
Atthamattameva	334
Atthayanti	88
Atthayitabbaṁ	202
Atthayojanakkamaṁ	181
Atthavasāṁ	218
Atthavase	33
Atthavaso	34
Atthasataṁ	38
Atthasādhako	129
Atthāya	276
Atthibhāvaṁ	165
Atthēna	46
Adūhalapāsāṇā	276
Addhagatopi	146
Addhamāsaṁ	178
Addhānaṁ	189
Addhānavasena	189, 192
Addhānasaṅkhāte	190
Adhammiyo	421
Adhikaraṇāṇi	353
Adhigatamaggēna	284
Adhigamapucchā	283
Adhicittaṁ	61
Adhiṭṭhahato	242
Adhiṭṭhātum	387
Adhiṭṭhānakiccaṁ	388
Adhiṭṭhānavasī	233

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Adhiṭṭhānasampannaṁ	178
Adhiṭṭhānidḍhi	168
Adhiṭṭhāmi	388
Adhiṭṭhāya	115
Adhiṭṭhitesu	393
Adhiṭṭheti	434
Adhiṭṭhema	278
Adhipañṇā	63
Adhippāyassa	314
Adhimattaṁ	194
Adhimattāya	94
Adhimuccato	242
Adhimokkho	238
Adhivāsanakhantisampanno	359
Adhivāsetvā	301
Adhisīlaṁ	60
Anajjhāvutthakaṁ	148, 159, 331
Anatirittappamāṇā	309
Anatthakāmatāya	302
Anatthāya	302
Ananucchaviko	352
Ananuññātaṁ	4
Anantaranayeneva	317
Anandho	382
Anabhijānaṁ	283
Anabhinanditvā	329
Anabhirato	300
Anabhiraddho	347
Anariyako	81
Anallīyanabhāva-	
dassanavasena	290

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Anavasesetvā	91	Anupadaṃ	218
Anāgatavacanaṃ	9	Anupadavaṇṇanaṃ	1
Anāgatasambandhe	278	Anupassati	191
Anāṇattattā	142	Anupassanā	191
Anāpajjanaṃ	198	Anupassanāya	246
Anāmaṭṭhakālavasena	67	Anupubbaṃ	216
Anāmaṭṭhapiṇḍapāto	276	Anupubbakathā	402
Anāmāsadukkaṭaṃ	133	Anupubbena	184
Anārammaṇaṃ	214	Anubandhanā	210
Anāsittako	183	Anubandhanto	213
Anikkhante	147	Anubyañjanaso	48
Aniggate	147	Anubhosi	4
Aniccaṃ	245	Anuyogo	351
Aniccatāya	246	Anurūpaṃ	427
Aniccānupassanā	245	Anulomapaṭipadaṃ	375
Aniccānupassī	245	Anulomāni	231
Anicchakā	5	Anullapanādhippāyassa	291
Aniyato	381	Anuvādo	354
Anisīditvā	150	Anusayā	215
Anissatṭhattā	424	Anusāvesi	79
Anissarā	166	Anussatiyo	203
Anissaro	295	Anussāvanāya	361
Anukampatā	352	Anūno	117
Anugamaṇaṃ	212	Anekakāraṇena	16
Anucchavikaṃ	22	Anekapariyāyena	15, 172
Anuññātato	362	Anejaṃ	296
Anuttaraṃ	78	Anokappaṇaṃ	9
Anuddayāya	84	Anokāsaṃ	315
Anudhammatā	115	Anovassakaṃ	117
Anupakāre	132	Anolīnavuttiko	212

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Antaggāhikā	350
Antaraṃ	324
Antaraghare	445
Antaradhāpeti	184
Antarā	302
Antarussavesu	379
Antehi	312
Antogāme	139
Antodasāhe	438
Antovādasahatthe	379, 382
Antopaviṭṭhena	394
Antopūti	80, 355
Antolittā	333
Antovatthumhi	139, 154
Antosīmāyaṃ	396
Andhakāraṃ	255
Andho	382
Apakato	286
Apacinitabbā	336
Apaccāsīsantena	275
Apatto	429
Apadānena	364
Apadissa	406
Apanetabbo	284
Apabyūhanto	136
Aparaṅgaṃ	89
Aparaṇṇaṃ	7
Aparaddhaṃ	134
Aparabhāge	71
Aparāparabhāvāya	20

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Aparāpariyakamma	293
Apariggahitakāle	194
Aparicchinappamāṇāyo	330
Aparicchinabhāge	411
Aparibhogaṃ	435
Aparibhogārahattā	395
Aparibhogāraho	7
Aparibhogena	429
Apasādanatā	364
Apasādetukāmo	363
Api	344
Apidhāya	84
Apihitakavāṭassa	379
Apubbaṃ acarimaṃ	70
Appaccakkhātā	71
Appaṭijānamāno	380
Appaṭipīḷanaṃ	198
Appaṭivattiyaṃ	46
Appaṭivekkhitvā	272
Appattacchadanaṃ	335
Appamattakampi	4
Appadakkhiṇaggāhī	367
Appanākosallāni	229
Appanāvasena	213
Appavatti	195
Appavesento	91
Appahonte	439
Appicchataṃ	26
Apphotenti	373
Abadhiro	382

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Abandhano	429	Abhisambhuṇāti	359
Abbokiṇṇo	183	Abhisambhuṇitvā	359
Abbohārikaṃ	334	Abhusaṃ	144
Abbohārikattā	42	Abhūtaṃ	281
Abbhantaraṃ	82	Amaccā	4
Abbhantarimaṃ	152	Amataṃ	77
Abbhāghātaṃ	334	Amadā	17
Abbhunṇhe	160	Amanāparūpaṃ	271
Abbhussitaṃ	361	Amaritukāmā	268
Abyaggaṇimittaṃ	225	Amarisaṇaṃ	9
Abrahmacārī	80, 355	Amalīnaṃ	3
Abhāvaṃ	385	Ambajambupanasādiphalaṃ	207
Abhikkantaṃ	374	Ayaso	35
Abhijānato	242	Ayācitā	151
Abhiññeyyaṃ	242	Ayuttakaṃ	142
Abhinandati	255	Araññaṃ	146
Abhiniviṭṭhokosassa	279	Arahattapattiyā	181
Abhinisīdati	299	Arahantāpi	268
Abhiyuñjati	143	Arittupatthambhanaṃ	212
Abhiyogo	144	Ariyavohārena	7
Abhiraṃmāmi	66	Ariyāya	51
Abhilāpavasena	58	Aruṇaṃ	393
Abhiviññāpanaṃ	12	Aruṇuggamaṇā	396
Abhiviññāpesi	12	Aruṇo	386, 419
Abhivitaritvā	251	Arūpiyaṃ	423
Abhisāṅkhatattā	374	Alaṃvacanīyā	329
Abhisāṅgitā	364	Alaṅkārabhaṇḍaṃ	162
Abhisāṅgo	364	Alaṅkārabhūtaṃ	7
Abhisāṭo	348	Alabhanto	51
Abhisamācāro	199	Alīnānuddhaccapakkhikaṃ	187

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Alepo	334
Allokāse	82
Avakkanti	14
Avatthukavacanāṁ	345
Avayave	314
Avayo	117
Avalittā	333
Avasesajjhānaṅgapaṭimaṇḍitā	216
Avasesapadāni	242
Avasesasattavidhasenāsanāṁ	186
Avassutānaṁ	82
Avassuto	80, 355
Avaharati	129
Avahāralakkhaṇaṁ	136
Avahāro	137, 147
Avikampamānena	22
Avikkhambhite	184
Avikkhepaṁ	188, 241
Avippavāse	393
Avipphāriko	15
Avokkamanto	48
Avhātabbo	378
Asaṁvarassa	24
Asaṁvare	34
Asakkuṇeyyo	363
Asaṅkhataṁ	77
Asaṅcicca	271
Asaṅṇasamāpattim	296
Asantaṁ	281
Asantasambhāvanāya	281, 418

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Asandanake	140
Asappāyatā	209
Asabbaññū	359
Asamannāharitvā	345
Asamapekkhitvā	316
Asamāhitapuggalaparivajjanā	229
Asampajānassa	218
Asampajāne	280
Asampajjamāne	280
Asampatteva	147
Asamphuṭṭhe	82
Asammohatthaṁ	157, 443
Asahāyassa	151
Asādhāraṇāni	297
Asāmaggiṭṭhāyavacanāṁ	363
Asāmikāṁ	159
Asāruppe	8
Asukhumāṁ	23
Asucino	172
Asucisaṅkassara-	
samācāro	80, 354
Asuttantavinibaddhaṁ	231
Asubhakammaṭṭhānaṁ	183
Asubhasaññāpariciteṇa	178
Asubhā	172
Asubhākārasandassanappa-	
vattaṁ	172
Asubhāya	173
Asekho	54
Asecanako	183
Asenāsanikena	115

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[Ā]	
Asokapiṇḍiyā	371	Āgamanapaṭipadā	284
Assa	82, 87	Āgamanamaggathakanāya	35
Assajipunabbasukā	375	Ācariyakam	117
Assamaṇo	80, 355	Ācariyakamme	117
Assatiyā	396	Ācariyaparamparā	49
Asatiyā dinnam	421	Ācariyabhāgo	275
Assasati	182	Ācariyavāde	46
Assasanti	189	Ācariyavādo	45
Assāsapassāsā-		Ācariyuggaho	210
pariggāhikā	182	Ācāro	317
Assāsapassāsā	191	Ācikkhanto	181
Assāsavasena	182	Ācikkhitabbaṃ	417
Assumukhaṃ	5	Āciṇṇārammaṇaṃ	186
Ahāni	377	Ājīvahetu	350
Ahi	84	Āṭhapito	153
Ahikuṇapaṃ	179	Āṇattikassa	156
Ahetukapaṭisandhikā	298	Āṇattikkhaṇeyeva	158
[Ā]		Āṇattiyā	150
Ākaḍḍhanam	136, 148	Āṇattena	163
Ākaramutto	320	Āṇattehi	163
Ākāraṃ	8	Āṇatto	370
Ākāranānattena	347	Āṇāpanam	256
Ākārehi	187	Āṇāpeti	129
Ākāśagatameva	93	Āthabbaṇam	256
Ākāseyeva	373	Āthabbanikā	256
Ākirate	286	Ādānam	131
Āgacchati	22	Ādānato	245
Āgantukā	166	Ādi	133, 140, 319
Āgamanato	287	Ādito	251

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]		[Ā]	
Ādīnavam	249	Āraddhacitto	53
Ādhānaggāhī	366	Āraddhavipassakaṃ	89
Ānantariyaṃ	261	Āraddhavipassakassa	282
Ānāmanā	196	Āraddhavīriyena	291
Ānāpānassati	182	Ārabhati	21
Ānāpānassatiyaṃ	182	Ārambhadhātu	227
Ānāpānassatiyā	196	Ārammaṇaṃ	244
Āpajjati	24	Ārammaṇato	240
Āpattim	49	Ārammaṇasantatāyapi	183
Āpattibahulatā	370	Ārammaṇapariggahūpāyaṃ	187
Āpattibhedan	158, 289	Ārammaṇasabhāgatāya	294
Āpattiviseso	264	Ārammaṇe	186
Āpattivuṭṭhānaṃ	314	Ārādhanīyo	291
Āpattivuṭṭhānatā	353	Ārādhayimsu	12
Āpannavuṭṭhānaṃ	198	Ārādhitaṭṭhassa	204
Āpāthaṃ	292	Ārāme	172
Āpucchitvā	167	Āruppā	203
Ābandhanaṃ	20	Ārogyatthāya	334
Ābādho	201	Ārocanatthe	8
Ābhidosiko	7	Ārocitaṃ	444
Ābhisamācārikaṣīlaṃ	199	Ārocitamatte	266
Ābhogaṃ	274	Āroceti	69
Ābhogo	194	Ārocesuṃ	356
Āmasanaṃ	39	Āropitacammaṃ	321
Āmodeti	243	Āropetvā	167, 282
Āyamukhabhūtā	368	Ālapane	8
Ārakūṭaṃ	321	Ālambaṇarukkho	270
Ārakūṭalohaṃ	321	Ālokitaṃ	374
Ārakkhaṭṭhānaṃ	146	Ālopassa	427
Ārakkhadevatā	14	Āvajjato	241

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]		[Ā]	
Āvajjanavasī	232	Āhuneyyaṃ	77
Āvajjanasamayena	71	Āḷiyā	368
Āvasante	164	[I]	
Āvāsaṃ	144	Ika	300
Āvāsikā	367	Icchatha	448
Āvāse	221	Icchāmattaṃ	178
Āvāso	199	Iñjanāya	212
Āvāhetvā	276	Iñjitā	212
Āvāho	326	Iṇaparibhogo	418
Āvikatepi	64	Itarathā	258
Āvijjituṃ	335	Iti	153, 196
Āveṇiko	183	Ito	82
Āsannabhavaṅgapātattā	231	Ittaramaddhānaṃ	189
Āsayam	44	Ittaravasena	192
Āsayato	173	Itthinimitte	82
Āsayabhedato	300	Itthiyā	82
Āsāḷhīnakkhattaṃ	379	Itthiyā eva nimittaṃ	86
Āsīvisaṃ	169	Itthisaṇṭhānena	319
Āsīviso	22	Iddhi	202
Āsusīghaṃ	22	Iddhijaṃ	385
Āsumbhi	415	Iddhimā	258
Āsevati	193	Iddhiyā	202
Āhacca	45, 154	Indriyasamattapaṭipādanatā	223
Āhaṭṭā	276	Indriyāni	5
Āharāpentassa	331	Iriyāpathaṃ	278
Āharāpente	148	Iriyāpathasaṇṭhapanādīni	280
Āharāpento	167	Iriyāpathesupi	222
Āhāro	326	Isayo	114
Āhiṇḍantā	39	Isigili	114

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[I - Ī]		[U]	
Issaravatāya	164	Uttamatthaṃ	44
Issaro	167	Uttaraṃ	403
Issāpakatā	88	Uttarapadena	5
Issukī	365	Uttarimanussadhammo	283
Ītiṃ	256	Udakaṃ	140, 275
Īti	257	Udakakaṇḍhiyaṃ	8
Īdisāni	312	Udakamaṇiko	147
Īdise ṭhāne	8	Udakavasena	411
[U]		Udakavāhakaṃ	141, 411
Ukkaṭṭha-ekāsanikatāya	9	Udakassa	368
Ukkaṇṭhito	65, 70	Udayaṃ	240
Ukkamanti	332	Udukkhalabhaṇḍikaṃ	272
Ukkocaṃ	143	Uddiṭṭhā	297
Ukkhittānuvattikā	298	Uddisāpemi	79
Ukkheṭṭito	290	Uddiseyyātha ca	38
Uggaṇhanaṃ	205	Uddesabhattaṃ	6
Uggaṇhāti	81	Uddesena	361
Uggahaparipucchākusalā	284	Uddeso	334
Uggahitakaṃ	430	Uddhaṭamattameva	430
Uggaho	205	Uddhate	279
Ujuppaṭipannaṃ	77	Uddhammaṃ	359
Ujjhitvā	414	Uddharaṇaṃ	88
Uṭṭhānavīriyasampannā	326	Uddharaṇadukkaṭṭe	133
Uṭṭhāpeti	393	Uddharati	137
Uṭṭhitaṃ	277	Uddhāre	136, 151
Utukāle	11	Uddhārena	136
Ututtayānukūlaṃ	186	Uddhāro	1
Utunī	13	Unnaḷe	279
Utupi	222	Upakaḍḍhati	286
Uttamaṃ	58	Upakkamantassa	302

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]	
Upakkamavasena	251
Upakkamāmi	300
Upakkilesā	215
Upagacchantena	114
Upagantabbam	115
Upacāram	153, 399
Upacārabhūmi	220
Upacārabhūmiyaṃ	220
Upacārasīmāyaṃ	164
Upacārāni	231
Upacāre	151, 324, 399
Upacchindati	273
Upacchinditabbo	202
Upacchinnakhuddaka- palibodhena	210
Upajīvantena	152
Upaṭṭhākānaṃ	24, 26
Upaṭṭhāti	182
Upaṭṭhānaṃ	205, 238
Upaṭṭhānaṃ sati	182, 191
Upaṭṭhānasālāyaṃ	181
Upaṭṭhitā	241
Upaḍḍhakumbhiyaṃ	136
Upaḍḍhabhāgaṃ	376
Upaddavaṃ	257
Upanāhitā	364
Upanikkhittasādiyaṃ	417
Upanikkhipati	270
Upanikkhipanaṃ	256
Upanikkhepaṃ	418
Upanikkhipeyya	258

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]	
Upanijjhāyati	13
Upanibandhanatthambho	213
Upanibandhanānimittaṃ	215
Upanissayasampannaṃ	51
Upanenti	165
Upapatti	293
Upaparikkhato	3
Upari	83
Uparibhāgena	83
Upaladdho	132
Upalabbhati	214
Upalabbhanti	279
Upasaṃharati	271
Upasaṃharanti	302
Upasaṅkamati	179
Upasameti	184
Upādinnaṃ	92
Upādinnaṃkena	92
Upāyapucchā	283
Upāhaṭaṃ	326
Upekkhā	238
Upekkhānubrūhanā	175
Uppakkaṃ	295
Uppajjeyya	443
Uppaṭipāṭiyā	296
Uppannalohitassa	11
Uppāṭetvā	144
Uppādenti	256
Uppādo	245
Ubbāṭṭetvā	270

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]		[E]	
Ubbāsetvā	276	Ekadhammakkhandhassapi	77
Ubbāhikāya	351	Ekantaparipuṇṇaṃ	3
Ubbāḷhā	34	Ekantaparisuddhaṃ	3
Ubbhajāṇumaṇḍalikā	297	Ekantasaccameva	312
Ubbhataśmim	385	Ekapadikasaṅkamo	322
Ummattako	94	Ekaparicchedāni	422
Uraparicchedamajjhe	142	Ekaḥattampi	9
Ullapati	281	Ekamekaṃ	144
Ullapanākāraṃ	289	Ekasamuṭṭhānā	95
Ullittā	333	Ekā saññā	203
Ullittāvalittā	333	Ekībhāvato	181
Ussitaddhajāya	328	Ekībhāvo	181
Ussite	272	Ekekakoṭṭhāsavasena	288
Ussukkavacanāṃ	250	Ekekapadamūlikāṃ	37
Usselenti	374	Ekekalomaṃ	49
Uḷārattatā	316	Eṇeyyakāṃ	263
Uḷāruḷārajanā	2	Etadaggaṃ	325
[Ū]		Eti	322
Ūnataraṃ	334	Erakavatthikāṃ	262
Ūrubaddhāsanaṃ	187	Evambhūtaṃ	15
[E]		Evamvaṇṇappaṭibhāgaṃ	252, 253
Ekāṃ vavatthānaṃ	203	Eva	166
Ekāṃ samayaṃ	12	Ehiti	351
Ekakoḷāhalaṃ	14	Ehipassiko	76
Ekagaṇapariyāpannehi	327	Eḷakacatuḷke	250
Ekaggataṃ	241	Eḷake	294
Ekacārikabhattaṃ	345	[O]	
Ekattagataṃ	176	Okallako	79
		Okāsaṃ	335

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[O]	
Okāsato	173
Okāsaddhānaṃ	189
Okāsābhāvena	265
Okāse	211
Okirinī	295
Okilinī	295
Okkantikadhammadesanā	31
Okkamma	150
Ogumphetvā	336
Ocarake	156
Ojavanto	183
Oḍḍessanti	92
Oṇim	155
Otarati	395
Otāretabbam	46
Otiṇṇam	69
Otiṇṇattā	277
Otiṇṇe	49
Odakaṇṇatī	85
Odanabhājanīyavatthusmim	168
Odapattakinī	328
Odātānam	413
Onahāpetum	312
Onahitum	321
Opaneyyiko	76
Opapātikā	18
Opātam	270
Opilāpentassa	141
Obhāsādayo	236
Obhāso	236, 332

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[O]	
Orabbhiko	294
Oloketvāpi	334
Ovarako	394
Osīdento	135
Ohitasoto	53
Oḷārikā	194
Oḷārikārammaṇattā	183
[Ka]	
Kaṃsakūṭam	161
Kaṃsalohaṃ	321
Kaṃse	197
Kakacena	214
Kakkhaḷo	143
Kaṅkham	236
Kacavameva	321
Kaḍḍhati	140
Kaṇṭakampi	371
Kaṇṇasukhā	374
Katakālo	250
Katachidde	137
Katatelaṃ	431
Katadhuranikkhepo	143
Katahatthā	296
Katikavattam	292
Katikavattāni	115
Katikāya	166
Katupāsana	296
Katvā	52
Kathāphāsukā	15

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kathinasamuṭṭhānaṁ	95	Kammunā	260
Katheti	46	Kammena	200, 361
Kaniṭṭhaṅgulinakhavasena	391	Kayaṁ	425
Kapiṇjaro	139	Kayo	326
Kappaṁ	360	Karaṇabhāvaṁ	117
Kappakatā	142	Karaṇavacanaṁ	345
Kappavināseyeva	360	Karaṇīyena	329
Kappiyaṁ	331	Karaṇīyo	229
Kappiya-udakasiṅcanaṁ	368	Karaṇḍapuṭaṁ	154
Kappiyabhaṇḍaṁ	417	Karamarānīto	154
Kappiyavohārena	403	Kalabhāgaṁ	4
Kappiyena	370	Kalalakālepi	253
Kabandhaṁ	295	Kalalanti	253
Kammaṁ	200, 261, 294	Kalalalepo	334
Kammaṭṭhānaṁ	50	Kalāpaggena	139
Kammaṭṭhānābhimukhaṁ	187	Kalāpabaddhaṁ	141
Kammaṭṭhāniko	202	Kalāpasammasanaṁ	236
Kammanānāsaṁvāsakena	360	Kalyāṇaputhujjanādayo	53
Kammanānāsaṁvāsako	361	Kalyāṇūpanissayavasena	178
Kammanimittaṁ	294	Kasambujāto	80
Kammappattā	55	Kasiṇaparikammaṁ	418
Kammalakkaḥaṇaṁ	358	Kasiṇā	203
Kammavācāya	58	Kasirena	281
Kammaviseso	264	Kahāpaṇānaṁ	412
Kammasabhāgatāya	294	Kahāpaṇikaṁ	263
Kammasa	82	Kājabhattaṁ	51
Kammādhippāyā	276	Kāmaṁ	325
Kammādhippāyo	355	Kāmapipāsā	17
Kammāpattibiyattibhāvatthaṁ	261	Kāmasaññānaṁ	20
Kammāragaggarī	236	Kāyaṁ	187

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kāyacittato	323	Kālo	250
Kāyato	317	Kāsāvaṃ	130
Kāyatthambhanavatthusmiṃ	316	Kāsāyāni	3
Kāyadarathe	217	Kāsuṃ	23
Kāyappaṭibaddhā	195	Kāḷakavesena	342
Kāyabalaṃ	5	Kiccayatā	354
Kāyavacīdvārabhedam	160	Kicchajīvikappatto	65
Kāyavikāraṃ	388	Kicchena	280
Kāyavicchindaniyakatham	172	Kiñci	96
Kāyaviññatticopanato	12	Kitavassa	281
Kāyasaṃsaggarāgena	92	Kibbisam	250
Kāyasaṅkhāraṃ	193	Kira	178, 196
Kāyasaṅkhārā	195	Kiriyato	96
Kāyasaṅkhārehi	196	Kiriyā	94, 401
Kāyānupassanā	191	Kiriyākiriyato	96
Kāyikā	195	Kilantā	415
Kāyo	194	Kilesamalena	3
Kāraḥsaṃghasadisam	46	Kilesasaṅgaṇikāya	25
Kārako	346	Kilese	247
Kāraṇapatirūpakam	430	Kilesehi	82
Kāraṇabhāvato	324	Kītāya	418
Kāraṇāhi	294	Kīḷatam	213
Kāraṇena	5	Kīḷanti	373
Kārayamānena	333	Kīḷantena	319
Kārāpetvā	163	Kukkuccako	48, 273
Kārukānam	329	Kukkuṭārāmo	341
Kāruññatā	352	Kucchisamayo	436
Kāruññe	293	Kuñcikapapañālimattam	323
Kālam	181	Kuṭikāya	117
Kālena vadati	352	Kuṭiyo	114

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kuṭṭam	168
Kuṇapaṃ	179
Kuṇapagandhā	271
Kuddhā	312
Kupite	94
Kumārako	80
Kumīnamukhaṃ	165
Kumbhaṇḍānaṃ	257
Kumbhijajjarakaraṇa	138
Kurumānā	43
Kulaṃ	199
Kulaparivaṭṭo	275
Kulavaṃsabijakaṃ	11
Kulumbassa	257
Kusaṃ	160
Kusalavitakkattayaṃ	28
Kusalūpasamhitāṃ	52
Kusāvahāro	130
Kuhakavatthu	280
Kūṭakahāpaṇo	161
Kūṭagoṇo	186
Kūṭadhenu	186
Kūṭamānakūṭakahāpaṇādīhi	160
Kūṭavinicchayaikānaṃ	143
Kūṭāgārasālāyaṃ	172
Kerāṭikassa	281
Kevalaṃ	183
Kesaggamattampi	140
Keḷāpayitum	321
Koṭiyo	213

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Koṭihi	359
Koṭṭanaṃ	368
Koṭṭāpanaṃ	368
Koṭṭita-ucchuphāṇitaṃ	433
Koṭṭhāsasampatti	400
Koṭṭhāso	342
Koṇṭho	80
Kodhanatā	363
Kolaputtiya	22
Kosajjānugato	25
Kosambakasammuti	447
Kosiyakārake	412
Kosiyamissakaṃ	413

[Kha]

Khaṇabhaṅgena	246
Khaṇikacittakaggatā	244
Khaṇe	88
Khaṇeneva	184
Khaṇḍaṃ	211
Khaṇḍadvāraṃ	155
Khaṇḍasakkharaṃ	433
Khantisamvaro	30
Khandhakavattāni	35, 115
Khandhābhisaṅkhārehi	247
Khandhe	371
Khayavirāgo	246
Khayo	246
Khalitaṃ	134
Khāṇum	93

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Kha]		[Ga]	
Khāṇukaṃ	270	Gandhabbaṇaṇāṇakādīni	5
Khāṇuke	93	Gandhabbo	13
Khādanti	165	Gandhena	173
Khāyitaṃ	90	Gabbhaṃ	274
Khārāpataccchikaṃ	263	Gabbhaggahaṇaṃ	12
Khīṇāsavapaṭipattisadisā	285	Gabbhapatiṭṭhānaṭṭhāne	11
Khīrajalikaṃ	433	Gabbhapātaṇaṃ	274
Khīlena	145	Gabbhaseyyakā	251
Khuddakaṃ	392	Gamanassa	132
Khettameva	69, 277	Gambhīratthavinicchayaṃ	169
Khettavasena	67	Garahaṃ	46
Khettasannissito	208	Garahāma	43
Khette	395	Garukaṃ	218
Kho	80	Garukataṛaṃ	270
Khobhakaṇapaṇaccayo	302	Garukabhāvaṇaṃ	218
Khomaṃ	385	Garukāpattiṃ	323
[Ga]		Garuparikkhārāni	281
Gacchati	131	Garubhaṇḍāni	281
Gaṇasaṇḇaṇikāpapaṇcena	15	Garumedhassa	81
Gaṇasaṇḇaṇikāya	25	Galavāṭako	142
Gaṇo	200	Gahaṇaṃ	39
Gaṇhanti	13	Gahaṇakūṭaṃ	161
Gaṇhāti	49, 274	Gahapaticīvaraṃ	6
Gatāya	84	Gahitattā	150
Gatimantā	325	Gahitā	334
Gatiyo	18	Gāmakūṭo	294
Gantuṃ	146	Gāmato	139
Ganthimaṃ	371	Gāmadvāraṃ	150
Gantho	201	Gāmadhammaṃ	23
		Gāmantasenāsaṇaṃ	5

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga]		[Gha]	
Gāmesu	164	Ghaṭitepi	322
Gārayhā	378	Ghaṭiyati	335, 345
Gāhaṃ	353	Ghaṭṭanaṃ	39
Gilānapaccaye	28	Ghaṭṭentassa	93
Gihikāle	8	Ghanakataṃ	422
Gīvā	164	Gharaṃ	8
Guṇajātaṃ	344	Gharaṇī	329
Guṇavasena	58	Gharesu	8
Gumbaviparāmoso	162	Ghātako	261
Gumbe	165	Ghāteti	155
Gehassitakāmaṇitakkaṃ	315	Ghātento	279
Gehassitapemaṃ	315	Ghositārāmo	341
Goghātako	293	[Ca]	
Gocaragāmo	221	Cakkavīriyo	324
Gocariyānaṃ	413	Cakkhubhūtā	293
Gotamake	384	Cajitvā	441
Gottaṃ	327	Catucakkaṃ	279
Gottena	22	Catutthaṃ	231
Gotrabhuno	281	Catutthajjhānasamādhim	296
Gotrabhū	231	Catupurisayugo	77
Gonasā	85	Catubhāga-udakasambhinne	168
Gopuraṭṭālakayuttaṃ	342	Catusaccavidū	278
[Gha]		Catusamuṭṭhānaṃ	95
Ghaṃsitabbe	117	Catusamuṭṭhānā	95
Ghaṭati	193	Cattāri ñāṇasatāni	38
Ghaṭapaṭipāṭiyā	6	Capale	279
Ghaṭayati	50	Cammakhīlaṃ	83
Ghaṭikadāma-olambako	372	Cara	346
Ghaṭikā	373	Caritvā	218

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]		[Ca]	
Carimakacittam	3	Cuṇṇavicuṇṇaviṣaṭṭe	192
Cariyānukūlam	203	Cuṇṇavicuṇṇāpi	189
Cāribhūmi	334	Cuticarimakā	248
Cāveti	140	Cūḷamātuyā	275
Cikkanam	136	Ceṭako	80
Cikkhallam	117	Cetanam	353
Cittam	288	Cetanā	261, 300
Cittakeḷim	295	Cetāpitaṃ	417
Cittapaṭibaddhā	243	Cetetvā	251
Cittappaṭisaṃvedī	243	Cetovasippatto	258
Cittamañjūsam	175	Cellako	80
Cittalahukā	50	Codanāsodhanāhi	195
Cittavasena	67	Codāpakassa	349
Cittasaṅkhārapadesu	243	Codetum	349
Cittasaṅkhārā	243	Coranāgavatthu	276
Cittasampayuttam	69	[Cha]	
Cittassa	259	Cha janā	368
Cintayi	15	Chadditaṃ	159
Cimilikāhi	403	Chaddentassa	138
Cīrakavāsikaṃ	263	Chattātichattam	371
Cīvaram	323	Chadanānam	115
Cīvarakārasamaye	442	Chandagāmitā	376
Cīvaracetāpannam	406	Chandavasena	190
Cīvaracetāpanna	407	Chando	172
Cīvaratthāya	165	Chambhitattam	10
Cīvaradānēpi	386	Chaviṃ	22
Cīvarapaccāsā	396	Chavicammam	90
Cīvarahatthapāse	394	Chasamuṭṭhānam	95
Cīvaruppādadivasena	386	Chasamuṭṭhānā	95
Cīvare	26		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Cha]		[Ja]	
Chātajjhataṁ	165	Jātapathavī	270
Chāditakuṭikā	336	Jātarūpaṁ	320
Chāyaṁ	22	Jātarūpamāsako	417
Chāyāpi	418	Jātiyā	22
Chindanto	279	Jānato	241
Chinditvā	89	Jānanalakkhaṇaṁ	290
Chindeyyum	131	Jānanā	4
Chinnapalibodho	393	Jānantā	344
Chinnamate	140	Jānantepi	70
Chinnamūlakaṁ	159	Jānātu	69
Chinno	86	Jānāhi	71
Chupati	91	Jāyattane	327
Chupantaṁ	83	Jāyabhāve	327
Chekā	326	Jārattane	327
Chejjāya	131	Jārabhāve	327
Chedanaṁ	262	Jārī	327
[Ja]		Jālaṁ	359
Jagganattāya	315	Jālabandhaṁ	336
Jaggitvā	167	Jālavitānaṁ	371
Jaggenti	151	Jigucchamāno	66
Jaṅghapesanikaṁ	377	Jiṇṇavīhāre	207
Jaṭitāni	144	Jirāpeti	150
Janatā	117	Jīvaka vatthusmiṁ	6
Janasamūho	117	Jīvamānakasarīre	91
Janeti	202	Jīvitaparikkhārā	324
Jalābujā	18	Jīvitā	180
Jallikā	51	Jīvitindriyaṁ	256
Javitvā	220	Jīvite	249
Jahāpito	347	Jūtaphalake	373

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ja]		[Tha]	
Jeṭṭhabbatiko	355	Ṭhapanā	211
Jotimālikam	262	Ṭhapyam	219
[Jha]		Ṭhapitam	140
Jhānaṅgāni	233	Ṭhapitakāsāvassa	371
Jhānacarimakā	248	Ṭhapitacīvarampi	444
Jhānapaṭilābhena	240	Ṭhapitaṭṭhānam	388
Jhāpetvā	429	Ṭhapitabhāge	448
Jhāma-ucchuphāṇitam	433	Ṭhapitabhesajjehi	431
[Ña]		Ṭhapitavatthehi	388
Ñatti-aparāmasanam	56	Ṭhapitassa	142
Ñatticatutthēna	55	Ṭhapite	141
Ñattiṭṭhapanam	56	Ṭhapentena	372
Ñattisampattisampannam	56	Ṭhapento	244
Ñatvā	94	Ṭhātabbam	47
Ñāṇam	237	Ṭhānam	154
Ñāṇasamvaro	30	Ṭhānācāvanamatteneva	302
Ñāṇasamodhānam	289	Ṭhānācāvanavasena	130
Ñātakapavāritaṭṭhānato	274	Ṭhānāraham	56
Ñātakā	274	Ṭhāne	352
Ñātadukkaṭam	133	Ṭhitam	88, 448
Ñātapariññā	20	Ṭhitamyeva	442
Ñāti	201	Ṭhitakālasadisam	46
Ñātidāsī	7	Ṭhitassa	155
Ñātisālohitā	3	Ṭhitena	34
Ñātī	3	[Ta]	
Ñātīnam	43	Tam	279
Ñāyappaṭipannam	77	Tamñāṇatā	289
		Tamnidānam	18
		Taṅkhaṇaṇṇeva	70, 290

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]	
Tacchetvā	267
Tajjento	31
Tattakena	145
Tathābhāvappaṭisedhano	185
Tathābhūta	193
Tadaggena	355
Tadaṅgappahānaṃ	30
Tadadhimuttatā	229
Tadanucchavikaṃ	29
Tadanulomikaṃ	29
Taddhitavohārena	345
Tanninnatāya	247
Tapodā	295
Tabbiparīte	247
Talaṃ	93
Tādisaṃ	143
Tārakarūpaṃ	218
Tālapaṇṇamuddikaṃ	319
Tāluma	189
Tāvakālikaṃ	331
Timsāni	351
Tikapācittiyaṃ	401
Tikkhattura	12
Tikkhapaṇṇo	206
Ticīvarakena	404
Ticīvarasaṅkhepena	392
Tiṇakaṭṭhapaṇṇaṃ	363
Tiṇacchadanā	114
Tiṇaḍupakaṃ	319
Tiṇamattaṃ	167

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]	
Tiṇchi	336
Tippabhedāya	26
Tibbaṃ	52
Tiyāmarattiṃ	211
Tiyojanaparamaṃ	415
Tiracchānagato	317
Tiracchānā	19
Tiracchānesu	84
Tirokaraṇi	9
Tilakkhaṇasampannaṃ	175
Tivaṅgikaṃ	362
Tividhakalyāṇaṃ	175
Tividhattagataṃ	178
Tisamuṭṭhānaṃ	95
Tisamuṭṭhānā	95
Tihatthā	334
Tihetukapaṭisandhikā	81
Tīraṇapariṇṇā	21
Tucchapokkharaṃ	321
Tuḍḍena	264
Turī	442
Tulaṃ	164
Tulayitvā	130
Tulākūṭaṃ	161
Tulādaṇḍasadiṣaṃ	83
Tebhūmakavattaṃ	17
Terasakassa	300
Telatambamattikāya	117

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Tha]		[Da]	
Thaddhataraṃ	270	Dayālukena	22
Thaddho	366	Davā	81, 289
Thambhādi	117	Dasa kāraṇavase	33
Thambho	366	Dasakkhattuṃ	37
Tharunā	264	Dasalakkhaṇasampannaṃ	175
Thavikaṃ	163	Dasapadaṃ	373
Thālake	276	Dasāhā	398
Thullaccayaṃ	93	Dasāhe	439
Thullaccayakkhette	93	Dassanaṃ	39
Thullaccayampi	141	Dassane	114, 355
Thullaccayavatthuṇca	91	Dassessati	12
Thenetvā	281	Daḷhaṃ katvā	39
Theyyacittena	138, 150	Daḷhataraṃ	39, 270
Theyyaparibhogo	418	Dānaṃ	5
Theyyāvahāro	130	Dānanibaddhāni	374
Theravādaṅgaṃ	49	Dānappadānāni	5
Therā	89	Dānappadānesu	379
Therānaṃ	165	Dāmarikacorassa	276
Therehi	132	Dāyādā	420
Thokaṃ	206	Dārakā	167
[Da]		Dāru-atthaṃ	131
Dakasotaṃ	301	Dārukuṭṭikā	335
Dakkhiṇeyyo	78	Dāruṇā	261
Daṇḍakammanāsana	345	Dārusannissaye	208
Daṇḍakena	371	Dārūnaṃ	142
Daṇḍakehi	336	Dārūnipi	146
Daṇḍamuggaraṃ	273	Diguṇaṃ	152
Dadhigataṃ	431	Diṭṭhadhammikā	35
Dabba	345	Diṭṭhaparisaṅkitaṃ	348
		Diṭṭhasantānena	351

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]	
Diṭṭhādino	358
Diṭṭhānugatiṃ	117
Dinnaṃ	62
Dibbā	250
Dīghaṃ assāsavasena	188
Dīghanikāyappamāṇampi	31
Dīghādino	358
Dīpisadiso	186
Dīyamānaṃ	163
Dukūlaṃ	385
Dukkaṭaṃ	93, 150, 277, 318
Dukkaṭakkhette	93
Dukkaraṃ kataṃ	297
Dukkhaṃ	4
Duccoḷā	445
Duṭṭho	348
Dutiyaṃ pādaṃ	152
Duppaṭinissaggi	366
Dupparāmaṭṭhaṃ	286
Dupparihāraṃ	388
Dupposatañca	24
Dubbacabhāvakaraṇīyehi	363
Dubbaco	363
Dubbalavatthukattā	313
Dubbalavipassanā	195
Dubbalye	64
Dubbharatañceva	24
Dubbharatādīnaṃ	24
Durupaciṇṇadukkaṭaṃ	133
Dussaddhāpayā	293

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]	
Dussanaṭṭhānāni	35
Dussīlo	80, 354
Dūtaṃ	69, 350
Dūtakammaṃ	278
Dūteyyaṃ	377
Dūsako	347
Dūsito	347
Deti	441
Devaccharānaṃ	10
Devatā	50
Devadinnaṃ	386
Devanāṭakānaṃ	10
Devavaṇṇaṃ	332
Devā	20
Desato	217
Desanāsuddhi	419
Doṇaṃ	164
Domanassacittena	272
Dolā	213
Dosena	11
Dvattiyaṃmasatappamāṇa-	
nāguddharaṇe	257
Dvayaṃdvayasamāpatti	82
Dvāraṃ dadamānā	43
Dvāravātapānakavāṭesu	434
Dvivacanaṃ	180
Dvisamuṭṭhānā	95
Dvīhākārehi	220
Dvevāciko	79

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Dha]		[Dha]	
Dhaṃsitvā	295	Dhotam	430
Dhajena	328	Dhotaviddho	320
Dhaññaṃ	133	Dhotasaṅkhasappaṭibhāgaṃ	3
Dhaññāni	144	Dhovanadaṇḍakaṃ	273
Dhanaṃ	154	[Na]	
Dhanadhaññaṃ	7	Nam	197
Dhanukaṃ	165	Nagaraparikkhārehi	324
Dhanena kītā	328	Nagarasannissite	208
Dhamamānāya	236	Naṭā	5
Dhammagandhikā	334	Naṭṭhakāyappasādaṃ	83
Dhammagarahino	43	Naṭṭhacīvarassa	439
Dhammatā	344	Nadīparihāro	394
Dhammadesanaṃ	31	Nandito	245
Dhammadhātu	293	Nappaṭīto	347
Dhammanimantanā	402	Narakādīsu	35
Dhammaparibhogo	421	Narake	258
Dhammarajju	371	Navadvāraṃ	279
Dhammā	255	Navavihāre	207
Dhammiyo	421	Navasassaṃ	411
Dhammena	34	Nassati	151
Dhammo	34, 327	Nassarati	4
Dhātucariyānukūlaṃ	186	Nahānaṃ	384
Dhātunānattato	300	Nāgadantaṃ	371
Dhīro	74	Nāgamāṇavakassa	81
Dhuraṃ	143	Nāṭakā	5
Dhuraṭṭhāne	368	Nāṭakinī	295
Dhuranikkhepena	4, 145	Nānācodakā	349
Dhuranikkhepo	129	Nānāverajjakā	292
Dhurabhataṃ	6	Nāmakaraṇasaññāya	357
Dheyyaṃ	180		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Na]	
Nāmakāyo	33	Nibandheyya	186
Nālakapaṭipadaṃ	114	Nibbaṭṭitattā	431
Nāsanā	347	Nibbaṭṭitalokuttarattā	288
Nāsikaggaṃ	212	Nibbattāpi	159
Nāsikagge	192	Nibbattigati	18
Nāsetukāmatāpakke	139	Nibbattitalokutta-	
Nāsetha	345	ranibbānameva	16
Nikanti	238	Nibbattitvā	268
Nikkamadhātu	227	Nibbahana-udakaṃ	147
Nikkhittattā	149	Nibbāyati	189
Nikkhipati	143	Nibbidānupassanāya	245
Nikkhipeyya	446	Nibbindanto	240
Nigaṇṭhupaṭṭhāko	80	Nibbeḥenti	345
Niccameva	94	Nibbedhabhāgiyattā	184
Niccasaññāto	245	Nimittaṃ	8, 90, 176, 214, 294
Nicchāresuṃ	14	Nimittakammaṃ	130, 332
Niṭṭhite	385	Nimittakusalatā	224
Nittanṭhabbhāvaṃ	26	Nimittasaññāṃ	157, 167
Nittharaṇamaggaṃ	376	Nimittasaṇṭhānaṃ	90
Niddisitaḥṭṭha	82	Nimitte	83, 214
Niddhamanatumbari	141, 147	Nimittena	82
Nidhānamukhaṃ	416	Nimaddā	17
Nidhetvā	7	Nimmitānaṃ	344
Nipāto	8	Niyamitaṃ	164
Nippakkhacamme	294	Niyametvā	70
Nipparipphandaṃ	88	Niyojenti	180
Nippariyāyasikkhāpadaṃ	33	Niyyānaṭṭho	187
Nipphattigati	19	Nirantarappavattaṃ	212
Nipphādentassa	437	Nirayo	19
Nibandhati	220	Nirālāpasallāpo	5
		Nirujjhati	17

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Pa]	
Niruttivasena	58	Paṁsumhi	269
Niruttisatāni	38	Pakatattā	86
Nirupādāno	277	Pakatiphuṭṭhavasena	217
Nirumbhitvā	144	Pakatibhāvaṁ	347
Nirodhānupassanāya	245	Pakatibhāgo	411
Nirodhento	196	Pakappetvā	251
Nivattanena	374	Pakiṇṇakaṁ	94
Nivāpaṁ	151, 342	Pakkagaṇḍasadisā	293
Nivāpapuṭṭhe	294	Pakkamatu	377
Nivāretuṁ	302	Pakkamanantikā	385
Nissajji	425	Pakkhavārena	152
Nissaṭṭhapariggahaṁ	7	Pakkhandati	176
Nissaraṇappahānaṁ	31	Pakkhandana-	
Nissāya	175	paṭinissaggo	245, 246
Nissitake	151	Pakkhandiyaṁ	257
Nissevālapaṇakakaddamo	295	Pakkhikaṁ	6
Nihitaṁ	10	Pakkhittaṁ	416
Nīcajanānaṁ	23	Paggaho	238
Nīlobhāsaṁ	342	Paggāhikasālaṁ	403
Nīharaṇakāle	88	Paṅguḷo	213
Nīharati	93, 135	Pacanto	279
Nīharato	212	Pacāpanaṁ	326
Nīharitvā	44, 268	Pacuravohāravasena	406
Nīhareyyuṁ	131	Paccakkhampi	9
Nelā	374	Paccakkhānākārena	66
Nevāsikā	368	Paccattaṁ	76
Nhārudaddulaṁ	178	Paccanīkato	287
[Pa]		Paccantasannissite	208
Paṁsukūlaṁ	401	Paccayaṁ	236
Paṁsupacchiraṁ	267	Paccavekkhaṇakiccaṁ	272
		Paccavekkhaṇavasī	233

Paḍānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Paccavekkhaṇasuddhi	420
Paccavekkhaṇā	194
Paccavekkhato	242
Paccāsācīvaraṃ	397
Paccuddharāmi	388
Paccuddharitvā	390
Paccupaṭṭhitaṃ	52
Paccupaṭṭhito	14
Pacchānutāpo	15
Pacchindamānā	42
Pacchimakattikamāsaṃ	396
Pacchimo	117
Pajahato	242
Pajānato	190
Pajjarakaṃ	257
Pajjotānaṃ	60
Pañcakāmaguṇālayā	17
Pañcaṅgavippahīnaṃ	173
Pañcaṅgasamannāgataṃ	173
Pañcadhanusatikaṃ	446
Pañcapañcappabhedena	173
Pañcamāṃ	231
Pañcamito	443
Pañcavokārapaṭisaṇḍhi	252
Pañcasatā	399
Pañcasandhikaṃ	205
Pañcasenāsanaṅga-	
samannāgataṃ	209
Paññattigatikāva	43
Paññattivinayo	36
Paññatto	353

Paḍānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Paññapento	12
Paññā	53
Paññāyati	284
Paññāyissati	414
Paṭaggi	277
Paṭi	240
Paṭikuṭati	178
Paṭikūlā	172
Paṭikūlārammaṇattā	183
Paṭikkantaṃ	374
Paṭikkamitvā	344
Paṭikkhitaṃ	232
Paṭikkhipanādhippāyā	31
Paṭikkhipanti	151
Paṭikkhipi	321
Paṭikkhipitvā	6
Paṭiggaṇhantasseva	265
Paṭiggahaṇe	265
Paṭiggahitaṃ	435
Paṭiggahitaparivattane	422
Paṭiggahitamatte	158, 265
Paṭiggahitehi	430
Paṭighakhīlaṃ	347
Paṭicaraṇatā	364
Paṭicchannakammanto	80, 354
Paṭicchannakūṭaṃ	161
Paṭicchannāvahāro	130
Paṭicchādetabbā	322
Paṭijagganaṃ	116
Paṭiññaṃ	352

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Paṭiññākaraṇaṃ	94	Paṭisallānaṃ	180
Paṭidassāmi	159	Paṭisallīyitum	178
Paṭinissaggānupassanā	245	Paṭisāmanaṃ	385
Paṭinissaggānupassī	188	Paṭissavadukkaṭaṃ	133
Paṭinissaṭṭho	290	Paṭṭuṇṇaṃ	385
Paṭinīharitum	136	Paṭṭo	401
Paṭipakkhaṃ	88	Paṭhamapadassa	443
Paṭipathaṃ	151	Paṭhamabodhiyaṃ	11
Paṭipadāvisuddhi	175	Paṭhamayobbanāṃ	179
Paṭipannakassa	92	Paṭhamāpattikā	377
Paṭipassanā	211	Paṇamaṇā	196
Paṭippassaddhippahānaṃ	31	Paṇamanti	187
Paṭippaharaṇatā	364	Paṇḍiccaṃ	325
Paṭibaddhaṃ	272	Paṇḍitā	325
Paṭibhāgo	253	Paṇṇaṃ	146, 167, 350
Paṭiyādiyati	274	Paṇṇattim	353
Paṭiladdhasotāpattiṭhalā	380	Paṇṇanālikā	373
Paṭilābhabbhūmiyaṃ	220	Paṇṇasālaṃ	335
Paṭilābhavasena	384	Patanakaṃ	152
Paṭilīyati	178	Patanarūpaṃ	268
Paṭivattati	178	Pati	327
Paṭivijānāti	318	Patikaraṇaṭṭhena	323
Paṭividdhacatusaccā	380	Patikiṭṭho	401
Paṭividdhā	297	Patitaṃ	268
Paṭivinodetvā	210	Patita-udakeneva	437
Paṭivedhavasena	183	Patitvā	269
Paṭisaṃviditā	241	Patirūpaṃ	22
Paṭisaṃhari	168	Pattukāmo	232
Paṭisaṅkhānabalena	160	Pattatthavikādīsu	401
Paṭisanthāro	276		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pattapariyanto	429	Pamāṇayutto	334
Pattabhāgaṃ	418	Pamāṇikā	390
Patthanīye	208	Pamāṇe	267
Patthodanaṃ	428	Pamādalikhitaṇṭi	132
Padakāyo	33	Payuttaṃ	10
Padaṭṭhānattā	202	Payuttavācaṃ	178
Padapaccābhaṭṭhaṃ	68	Payuttavācā	7
Padaparamo	359	Payogaṃ	215
Padavārena	149	Payogattā	143
Padāni	373	Payogo	215
Padittāya	23	Payojanaṃ	257
Padumaṃ	140	Parakkamajavayoggabhūmiṃ	186
Paduminiyaṃ	140	Parakkamadhātu	227
Padhānaṃ	215	Paradesato	154
Padhūpāyanta	345	Parapariggahitaṃ	158
Panthadūhanakammaṃ	279	Parappavādā	185
Panthanissite	207	Parammukhāvikappaṇā	392
Pannarasasu dhammesu	352	Paravādaṃ	49
Pannalomā	375	Paravādī	46
Papatāti-ādi	258	Parasantakaṃ	376
Pabbajitaliṅgaṃ	10	Parājayaṃ	143
Pabbājeti	4	Parājitaḷesena	169
Pabbājesi	79	Parājito	286
Pabbajjupagatena	8	Parānuddayaṭāya	163
Pabbateyyā	218	Parikathā	332
Pabhaggo	296	Parikappāvaḷāro	130
Pabhāvanā	196	Parikammaṃ	183
Pabhinnakhīlo	74	Parikammāṇi	231
Pamāṇacīvarassa	391	Parikkhayaṃ	49
Pamāṇayuttaṃ	390	Parikkhāraṃ	163

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Parikkhāracoḷaṃ	388	Paribbājo	286
Parikkhittam	381	Paribhaṭṭho	86
Parikkhipitvā	9	Paribhāsanto	22
Pariggahitaniyyānaṃ	187	Paribhuñjitum	384
Pariggahitabhāvo	146	Paribhutte	426
Pariggahetvā	233	Paribhogaṃ	387
Paricārehi	5	Paribhogajīṇṇaṃ	403
Paricitā	216	Paribhogatthāya	165
Pariccajati	247	Paribhogavaseneva	166
Pariccattake	280	Paribhoge	410
Pariccāgapāṭinissaggo	244, 246	Paribhogeparibhoge	418, 419
Paricchinditvā	202	Paribhogeneva	403
Paricchinnabhikkhukaṃ	165	Pariyattanti	71
Paricchedaṭṭikkantā	418	Pariyādānaṃ	49
Paricchedo	379	Pariyādiyitvā	89, 394
Pariññā	20	Pariyāyaṃ	181, 369
Pariññeyyaṃ	242	Pariyāyavacanamattaṃ	16
Parittakaraṇaṃ	277	Pariyāyasikkhāpadaṃ	33
Parittagottaṃ	231	Pariyāyābhāvaṃ	370
Paridahitvā	3	Pariyāyena	55, 154, 183, 299
Paripatati	187	Pariyāyo	274, 369
Paripācetum	280	Pariyitṭhamattena	258
Paripucchaṃ	152	Pariyuṭṭhitānaṃ	82
Paripucchati	81	Pariyeṭṭhisuddhi	420
Paripucchā	205	Pariyesati	236
Paripucchāmi	79	Pariyesitvā	270
Paripuṇṇattā	279	Parivattā	49
Paripuṇṇasippo	117	Parivattetvā	152, 257
Paripūre	199	Parivitakkadassanaṃ	2
Paripūrento	64	Pariveṇaṃ	144

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pariveṇaṅgaṇaṁ	381
Parisāṅkamāno	70
Parisasampattisampannaṁ	56
Parihāraṁ	437
Palālapīṭhakaṁ	263
Palighatthambho	211
Palighaparivattikaṁ	263
Palibujjhissati	136
Palibuddho	10
Palibodhassa	385
Palibodho	202
Paliveṭhetvā	93
Pavattanasukhataṁ	187
Pavattanāpi	12
Pavattamaṁsaṁ	359
Pavattamānaṁ pavattamānaṁ	211
Pavattā	246
Pavāraṇanakkhattaṁ	379
Pavāritānaṁ	405
Pavāhessāmi	180
Paviṭṭhakāle	88
Paviṭṭhe	93
Pavisati	6
Pavesetuṁ	371
Pavesetvā	93
Pavesentassa	83, 316
Pavesento	83
Pasannamukhavaṇṇā	279
Pasannākāraṁ	332
Pasayhāvahārasena	387

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pasayhāvahāro	130
Pasādāvahena	374
Pasādussadā	293
Pasādhanāṁ	326
Pasāreti	139
Passato	241
Passaddhi	237
Passambhayaṁ	196
Passambhento	193, 195
Passambhemi	194
Passasanti	189
Passāsavasena	182
Pahara	262
Paharaṇaṁ	256
Paharaṇena	260
Paharitvā	263
Pahātabbaṁ	242
Pahānaṁ	20, 288
Pahānapariññā	21
Pahānavinayo	36
Pahāya	420
Pahiṇāti	69
Pahīyanti	215
Pahīnakilesā	284
Pahūtātāya	7
Pahūtavittūpakaraṇā	7
Pahontena	362
Pākaṭaṁ	192

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pākaṭā	211	Pāripanthikā	319
Pākaṭo	284	Pārivattakaṃ	400
Pākatikaṃ	159	Pārisuddhi	211
Pākatiko	417	Pārūpantassa	391
Pākatindriye	280	Pāvārikambavanaṃ	341
Pākāraṃ	168	Pāsayaṭṭhiṃ	270
Pākāraparikkhepavaḍḍhanena	169	Pāsāṇacuṇṇena	429
Pākārānaṃ	145	Pāsāṇasakkharaṃ	131
Pācinaṃ	335	Pāhuneyyaṃ	78
Pāṭipadikaṃ	6	Pāhuneyyo	78
Pāṭiyekko	183	Pālito	48
Pāṇajānaṇākārena	250	Pālīvinimuttaṃ	31
Pāṇātipātaṃ	117	Piṭṭhasaṅghāṭo	117, 334
Pāṇātipāto	256	Piṇḍapātaṃ	323
Pāṇo	250	Piṇḍapāte	27
Pātabyabhāvaṃ	117	Pitā	4
Pātimokkhasaṃvarasīlaṃ	58	Pitāmahayugā	398
Pātetī	165	Pitāmahī	398
Pātetvā	162	Pitucchā	274
Pādagghanaṇe	137	Pittakosake	94
Pāṇiyasaṅkho	320	Pidahati	446
Pāpadhammo	80, 354	Pidahanti	42
Pāpicchatā	363	Piyakamyatāya	21
Pāpena	16	Piyasīlānaṃ	34
Pāmojjaṃ	190	Piyo	4
Pārājikacchāyā	89	Pire	346
Pārājikadhammo	353	Pihitakavāṭassa	379
Pārājikappahonakakāle	321	Pīti	237
Pārājikavatthuñca	91	Pītijananako	4
Pārājikavatthubhūtā	84	Pītippaṭisaṃvedī	240

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pītiyā	243	Pubbāparānusandhito	49
Pītisīsenā	243	Purimagale	142
Puggala-aparāmasanaṁ	56	Purimadvayaṁ	137
Puggalopi	222	Purimanayeneva	132, 211
Pucchantānaṁ	278	Purimapaḍassa	5
Pucchāya	114	Purimasadisameva	150
Pucchāsabhāgena	160	Pūraṭi	140
Pucchiyamāno	408	Pūritaṁ	372
Puñje	10	Petaloke	292
Puññakkhettaṁ	78	Petasoko	295
Puññasammatā	179	Petāmahaṁ	10
Puññāni	132	Pettikaṁ	10
Puṇḍarīkaṁ	140	Pettivisayo	19
Puttaṁ	4	Pesalaṁ	22
Puttapaṭilābhanimittaṁ	302	Pesiyo	294
Pupphagacchā	368	Pesetabbaṁ	321
Pupphadāmakaraṇaṁ	372	Peseti	69
Pupphanti	11	Potthakarūpasadisassa	81
Pupphapaṭicchakaṁ	371	Potheyyum	131
Pupphapaṭe	372	[Pha]	
Pupphampi	448	Phandāpeti	131
Puppharukkhā	368	Phanditā	212
Pupphavijjhanatthaṁ	371	Pharati	131
Pupphāvali	316	Pharitvā	189
Pupphehi	371	Pharusena	352
Pubbaṇṇaṁ	7	Phalaparicchena	377
Pubbaṇṇanissitaṁ	334	Phalamuttamaṁ	186
Pubbapayogo	129	Phāṇitaṁ	429
Pubbabhāgacittāni	232	Phātikammaṁ	173
Pubbabhāge	236	Phuṭṭhakakacadantānaṁ	214

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pha]		[Ba]	
Phuṭṭhokāsamatte	140	Bāhuliko	360
Phuṭṭhokāsassa	395	Bilaṅgathālikam	262
Phusati	92	Bījato	321
Phusanā	210	Bīje	144
Phusanto	295	Buddham paccakkhāmi	69
[Ba]		Buddhācariyako	51
Bajjhati	260	Buddhuppādā	61
Baddhā	147	Bundena	135
Badhiratāya	158	Bodhipaññāṇo	74
Bandhanam	51, 143	Bondo	374
Bandhanā	141	Byañjanam	65, 258, 333
Bandhitum	372	Byattā	325
Bandhitvā	386	Byantī	215
Balam gāhetvā	5	Byākaritvā	273
Balavatarā	194	Byākarontassa	291
Balavavipassanā	195	Brahmam	360
Balavā	141	Brahmaghosam	51
Balasā	162	Brahmacariyam	51
Bahigatam	137	Brahmacāripaṭiñño	80
Bahitiyojanam	415	Brahmavihārā	203
Bahinagare	154	Brahmasamena	292
Bahisuṅkaghātām	152	[Bha]	
Bahukāpi āpattiyo	135	Bhakuṭim	374
Bahulam	178	Bhaṅgam	385
Bahulīkate	182, 185	Bhañjati	408
Bahūnam	24	Bhaṇantassa	289
Baḷisamaṁsikaṁ	263	Bhaṇita	289
Bāhāyam	11	Bhaṇḍam	129, 137, 163
Bāhirakasuttam	47	Bhaṇḍakam	273

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Bha]

Bhaṇḍagghena	441
Bhaṇḍadeyyaṃ	142, 147, 164
Bhaṇḍappayojanaṃ	1
Bhaṇḍamūlatthāya	320
Bhaṇḍu	51
Bhattakiccaṃ	9
Bhattavissaggaṃ	398
Bhattasammadaṃ	210
Bhattāni	6
Bhantaṃigappaṭibhāgā	279
Bhamaramakkhikāhi	432
Bhavacarimakā	248
Bhassaṃ	222
Bhājanaṃ	136
Bhājanaparibhogena	428
Bhājetvā	165
Bhāyantopi	291
Bhārabaddhaṃ	140
Bhāroyeva	362
Bhāvanā	214
Bhāvanāmayiddhiyā	257
Bhāvavikappākārena	66
Bhāvito	182
Bhāvetabbaṃ	242
Bhikkhati	51
Bhikkhācariyaṃ	51
Bhikkhācāre	280
Bhikkhāya	6
Bhikkhunīsikkhaṃ	79
Bhikkhupaccatthikā	88

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Bha]

Bhikkhubhāvo	286
Bhikkhusikkhaṃ	79
Bhiṅkacchāpaṃ	154
Bhittim	140
Bhittilepena	336
Bhindantassa	138
Bhinditvā	92
Bhinnapaṭadharo	51
Bhujaṅgasīsajā	320
Bhujisso	153
Bhuñjante	5
Bhummapattiyā	353
Bhūtena vadati	352
Bhūmisamaṃ	336
Bhedanaṃ	262
Bheravāni	94
Bherisaṅghāto	321
Bhesajjodissaṃ	433
Bhogabyasanaṃ	43
Bhoge	5
Bhogena	328
Bhogo	406
Bhojanaṃ	222
Bhojanapariyosānaṃ	291

[Ma]

Makkhipaḷāsītā	365
Makkhetabbāni	434
Magadhanāḷiyā	428
Maggaṃ adhiṭṭhāya	319

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Maṅkutaṃ	34	Manacchaṭṭhānaṃ	279
Maṅguli	295	Manavaḍḍhanaṅko	4
Macchaggahaṇena	85	Manasi	52
Maccharī	365	Manasikārena	193
Macchasirajā	320	Manasikāro	194
Majjhaṃ	83, 212	Manāpikaṃ	271
Majjhimaṃ	9	Manāpo	4
Majjhimo	176	Manussā	19
Majjhe	262	Manussānaṃ	91
Majjhena	83	Manussitthiyā	86
Mañjaṭṭhiyā	373	Manussesu	189
Mañjarī	370	Mano	255
Maṇi	320	Manoramaṃ	342
Maṇikaṇṭho	332	Mandapaṇṇo	206
Maṇigūḷikā	218	Mandahasitaṃ	292
Maṇḍanaṃ	326	Maraṇatthikabhāvaṃ	272
Maṇḍanakapakatiko	379	Mariyādaṃ	21, 147
Maṇḍanatthāya	376	Malaṃ	51
Maṇḍūkakaṇṭakaṃ	148	Masāragallaṃ	320
Matacammaṃ	83	Mahantāni	7
Matasarīrasmiṃmyeva	90	Mahājanasammaddo	130
Matasarīre	91	Mahāpadesā	45
Matthakadāmaṃ	371	Mahābhaye	89
Madanimmadanāya	16	Mahābhūtapariggahe	195
Madanimmadano	17	Mahāvattaṃ	198
Maddanaṃ	117	Mahāvattāni	35
Madhukarīhi	432	Mahāvane	172
Madhupaṭalaṃ	432	Mahāvihāre	206
Madhumakkhikāhi	432	Mahāhatthipathaṃ	203
Madhuro	183	Mahicchataṃ	24

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Mahiddhikā	380	Mukhena	298
Mātā	4	Muggavaṇṇā	321
Mātāputtānaṃ	213	Muccati	135
Mātāmahī	399	Mucchāpareto	81
Mātāmaho	399	Muṭṭhassatissa	218
Mātikarṇ	141	Muṭṭhassati	280
Mātikā-ujukaraṇena	138	Muṇḍacchadanapāsādo	394
Mātulo	274	Muttamatte	141, 270
Mānamadapurisamadādayo	16	Muttā	319
Māyāvī	366	Muducittataṃ	202
Māradheyyaṃ	180	Mudupiṭṭhiko	298
Māraṇisayaṃ	180	Muddhabhūtaṃ	186
Māro	180	Mudhā	269
Mālāguṇaparikkhepo	372	Musale	272
Mālāgacchā	207	Musāvādattā	346
Migaṃ	394	Musimsu	402
Micchādiṭṭhi	250	Muhuttikā	327
Mittā	4	Muhuttena	14, 181
Mitto	392	Mūlaṃ	32, 331
Milakkhabhāsāsu	69	Mūlaṃ datvā	267
Missakacakkam	315	Mūlacīvaraṃ	397
Miha	414	Mūlacchejjāya	330
Mukhaḍḍimaṃ	373	Mūlaṭṭhasseva	158
Mukhatuṇḍakena	139	Mūlaṭṭhānañca	329
Mukhanimitte	215	Mūlassa	424
Mukhare	279	Mūle	79
Mukhavaṭṭiparicchena	136	Mūlena	79
Mukhavevaṭṭika-		Mettākaraṇānaṃ	117
kappiyakāraṇaṃ	409	Mettāpubbabbhāgaṃ	117
Mukhasaṇṭhānaṃ	85	Methunakathā	84
Mukhāruḷhatāya	64		

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Methunadhammasannissita-	
kilesa	381
Methunadhammasamāpattiyā	178
Methunadhammo	82
Methunasarivaro	32
Methunassādena	83
Medhāvinī	325
Mokkhādhippāyo	318
Mocanassādo	315
Mocanena	314
Mocitamatte	144
Mocento	244
Modento	243
Moḷigallo	80
Moḷibaddho	79

[Ya]

Yakkharūpapetarūpena	269
Yakkhumattako	94
Yagghe	8
Yatṭhiṃ	145
Yatṭhiyā	165
Yathākammaṃ	160
Yathādhippāyaṃ	157, 261
Yathānusandhinā	272
Yathārutameva	74
Yathārūpehi	196
Yathālābhasantoso	26, 27
Yathāvattukameva	399
Yathāvuttapuggalavasena	68

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ya]

Yathāsārappasantoso	27
Yadaggena	355
Yasassī	22
Yassamūlikā	79
Yāgubhattādīni	376
Yācanāya	51
Yācitā	151
Yāpetum	279
Yāvatikā	55
Yiṭṭhaṃ	62
Yugasāṭakaṃ	164
Yuttaṃ	136
Yuttapayuttā	44
Yuttayogo	51
Yutto	182
Yebhuyyakkhāyitaṃ	90
Yebhuyyena	90
Yogānuyogakammasa	202
Yogo	229
Yojanaṃ	37
Yojanaparamaṃ	206
Yojanāya	86
Yojetvā	218
Yoni	17
Yoniso manasikāro	225, 227
Yya kāre	356

[Ra]

Rakkhaṇato	324
Rakkhati	139

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra]		[Ra]	
Rajaṁ	286	Rundhitabbāṁ	48
Rajataṁ	320	Ruḷhīsaddena	314
Rajane	399	Rūpakūṭaṁ	161
Rajjanaṭṭhānāni	35	Rūpanimittādi-ārammaṇaṁ	312
Rajjanatthāya	16	Rūpārammaṇādiraso	186
Rajjasīmasannissite	209	Rūpiyapakkhe	423
Rajjuke	270	Re-kāro	356
Rajjukena	140	Recakaṁ	373
Rajjukesu	140	Ropetabbā	375
Rajjubhedo	161	Ropetabbo	362
Ratanaṁ	132	Ropetumpi	369
Ratanamisso	320	[La]	
Rattānaṁ	82	Lakkhaṇacchinnassāpi	146
Randhāpanaṁ	326	Lakkhaṇato	221
Ramāmi	66	Lakkhaṇapaṭivedhena	241
Ravā	81, 289	Lakkhaṇasampanna	292
Raso	45	Lakkhaṇārammaṇika-	
Rāgadosānaṁ	288	vipassanāya	195
Rāgo	172	Laguḷaṁ	258
Rājakaṁ	152	Lajjinā	421
Rājaṅgaṇe	154	Lajjīpuggalehi	86
Rājabhīto	10	Laddhaparihāni	221
Rājorodhā	13	Laddhinānāsasānvāsako	361
Rāhumukhaṁ	262	Labhanto	51
Rukkhacchallī	377	Lahuvattino	169
Rukkhaparicchedena	377	Lābhagaruke	280
Rukkhaphalabījamayo	417	Lābho	200
Rukkhasamīpaṁ	186	Lāmakakoṭiyā	166
Rundhatha	441	Lāmakabhikkhu	295
Rundhanti	42	Lāsiyanāṭakaṁ	373

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[La]		[Va]	
Likhitasāṅkhasadisam	3	Vaṭṭaloham	321
Lūkhacīvarā	445	Vaṭṭitam	270
Lepo	335	Vaḍḍhati	154
Lesam	92	Vaḍḍhetvā	335
Lokasammatasenāsanam	280	Vaṇasaṅkheparim	85
Lokānukampāya	84	Vaṇṇato	173, 221
Lobhādikilesussadam	250	Vaṇṇapaṭṭhānam	71
Lomasā	314	Vaṇṇavā	279
Lomahamso	10	Vaṇṇā	192
Lolajātiko	401	Vaṇṇeti	81
Lolamahāthero	151	Vatim katvā	270
Loluppacāram	6	Vattam	148
Lohatuṇḍakehi	293	Vattapaṭipattiyā	204
Lohapattasadio	359	Vattamānakālavasena	67
Lohitamam	179, 261	Vattamānasamīpe	333
Lohitaṅko	320	Vattasīsenā	167
[Va]		Vattāni	375
Vaggumatā	179	Vattum	7
Vacanakāraṇam	314	Vatthim	315
Vacanappamāṇato	346	Vatthikosam	91
Vacībhedenā	68	Vatthikosesu	91
Vajjapaṭicchādikā	298	Vatthisīsam	301
Vajjito	348	Vatthu	49, 55, 140
Vajjiputtakā	43	Vatthu-aparāmasanam	55
Vajjīnam	6	Vatthugaṇanāya	329
Vajjīsu	6	Vatthupūjanatthāya	369
Vañcanam	161	Vatthubhūṭassa	24
Vaṭṭati	160	Vatthubhedena	158
Vaṭṭabhayena	31	Vatthumeva	86
		Vatthumhi	1

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vatthuvāsena	386	Vācasikapayogeneva	68
Vatthuvijjācariyo	186	Vācāpetvā	149
Vatthuvipannā	298	Vācāya vācāya	132
Vatthuvisadakiriya	222	Vāceti	81
Vatthuvīseseṇa	263	Vātabbhāhataṃ	212
Vatthusampattisampannaṃ	55	Vātamukhaṃ	148
Vatthussa	278	Vātūpaladdhiyā	196
Vadati	69	Vātena	82
Vadhakacetanāvasena	251	Vāto	141
Vanam	172	Vāyamati	193
Vanatthāya	368	Vāyituṃ	372
Vanarāji	218	Vārabhattaṃ	6
Vanto	290	Vāsadhurayutto	50
Vambhanavacanaṃ	363	Vāsi	51
Vayo	117, 245	Vāḷavihāraṃ	276
Varapotthacittattharaṇaṃ	276	Vikaṭāṇi	433
Varāhadāṭṭhajā	320	Vikaḍḍhanaṃ	136, 148
Valayaṃ	135	Vikappadvayepi	5
Vallūra	294	Vikappetabbā	390
Vasaṃ	327	Vikappetuṃ	387
Vasāmi	79	Vikiṇṇavāce	280
Vasitvā	446	Vikubbaniddhi	168
Vasodissaṃ	433	Vikūjati	217
Vassaṃ	114	Vikkayaṃ	425
Vassikasāṭṭhikadāyaka	437	Vikkayo	326
Vahacchinno	15	Vikkhambhanappahānaṃ	30
Vā	342	Vikkhattacitto	300
Vākena	371	Vikkhepaṃ	197
Vākyabhedaṃ	266	Vikkhepagataṃ	212
Vāgurā	359	Vikkhepagatena	212

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vighāsaṃ	163	Vinassa	346
Vicāritattā	412	Vināsetukāmatāya	138
Vijahati	91	Vinicchayappasutaṃ	143
Vijānanavasena	68	Vinicchayāmacco	294
Vijitavijayo	74	Vinicchayo	169, 352
Vijjaṃ	257	Vinicchinitabbaṃ	351
Vijjāparijappanaṃ	256	Vinivaṭṭanā	211
Vijjha	262	Vinivijjhivā	146, 293
Vijjhanam	262	Vinītavatthūsu	87
Viññatti	7	Vinīvaraṇatā	288
Viññattipathe	291	Vipassanākkhaṇe	241
Viññāṇaṃ	255	Vipassanābhūmi-	
Viññūhi	76	dassanatthaṃ	243
Vitakkasampannaṃ	178	Vipākāvasesena	294
Vitarati	236	Vippakāraṃ	316
Vituddenti	293	Vippaṭisāre	269
Vitti	7	Vippaṭisāro	15
Vitthataṃ	145	Vippanaṭṭhā	141
Vitthunati	48	Vippavasanti	445
Vidatthimattaṃ	415	Vippasannaṃ	252
Viditaṃ	192	Vippasannachavivaṇṇā	279
Videsagatena	403	Vipphandati	48
Vidhāvati	160	Vibhattā	43
Vinaṭṭhe	151	Vibhattipatirūpako	10
Vinamanā	196	Vibhattibyattayena	273
Vinayagarukānaṃ	89	Vibhavagati	19
Vinayadukkaṭaṃ	133	Vibhāvayaṃ	219
Vinayadhammatā	136	Vibhāvitāṃ	169
Vinayapurekkhārata	353	Vibhūtāni	217
Vinayo	34	Vimuccanto	240
		Vimutti	53

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vimuttiñāṇadassanaṃ	53	Vissajjitattā	435
Vimokkho	286	Vissatṭhacitto	94
Viyūhanadukkaṭaṃ	133	Vissāsaggāhitā	159
Virajjati	17	Vihatthatāya	400
Virajjanto	240	Viharato	178
Virattaṃ	318	Vihāraṃ	144
Viraddhaṃ	134, 352	Vihāracīvaraṃ	403
Virahito	361	Vihārabhūmiyaṃ	165
Virāgānupassanāya	245	Vihāravāraṃ	400
Virāgitamhi	317	Vihāravārīto	151
Virāgo	246	Vihārasīmaṃ	394
Virujjhati	369	Vihāro	395
Virūpaṃ	295	Vīṇasaṅghāto	321
Vilokitaṃ	374	Vītikkamābhāvā	42
Vivattati	190	Vītikkame	42, 43
Vivāho	326	Vītikkamo	251
Vivekānaṃ	291	Vītināmenti	113
Visaṃyuttaṃ	20	Vīte	442
Visabhāgarogo	270	Vīmaṃsati	329
Visabhāgassa	81	Vīriyaṃsaṃvaro	30
Visamaṇḍalaṃ	270	Vuṭṭhahantesu	164
Visālībhūtattā	169	Vuṭṭhānavasī	233
Visīdeyya	219	Vuṭṭhānādhippāyo	355
Visuddhaṃ	177	Vuṭṭhito	180
Visūcikaṃ	257	Vuttanayeneva	92
Visesādhigamaṃ	273	Vuttāvasesaṃ	258
Visesādhigamadiṭṭhadhamma-		Vūpasameti	184
sukhavihārapadaṭṭhānaṃ	186	Vūpasamento	196
Visesādhigamo	273	Vedanāya	94
Visesāvisesaṃ	65	Veṭhetvā	386

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Sa]	
Veṭṭenti	371	Samvarappahāna-	
Vedallādīnaṃ	47	paṭisaṃyuttaṃ	29
Veditabbo	76	Samvaravinayo	36
Vemaṃ	442	Samvarasuddhi	419
Vemajjhaṃ	82	Samvaro	193
Vematiko	355	Samvāsanāsanā	345
Velam	21	Samvijjamānā	279
Vevacanāni	80	Samvidāvahāro	130
Vesāliṃ	181	Samvegavatthūni	228
Vesālikā	43	Saṃsaṭṭhaṃ	431
Veḷujā	320	Saṃsīdati	323
Veḷuriyo	320	Samhīrati	256
Voropetum	254	Sa-antaraṃ	403
Vohāraṃ	353	Sa-ussāhattā	416
Vohāravasena	7	Sakaṃ	220
Vohārena	361	Sakakammaṃ	62
[Sa]		Sakaṭaṃ	331
Sam	300	Sakaṭamaggasaṅkamo	322
Samgha-aparāmasanaṃ	55	Sakaṭṭhāneyeva	168
Samghakammaṃ	86	Sakabhāvapariccajanavasena	290
Samghagarahino	43	Sakalamudakaṃ	140, 141
Samghabhattaṃ	6	Sakalāpi	252
Samgharāji	48	Sakavādī	46
Samghalābho	292	Saguṇato	287
Samghasantakaṃ	159	Sagottehi	327
Samyujjanatthāya	16	Saṅkamanti	272
Samyogabhāvo	134	Saṅkāmetvā	160
Samyojanā	215	Saṅketam	156
Samvaṇṇento	173	Saṅketakammaṃ	130
		Saṅkocetvā	83
		Saṅkhajā	320

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Saṅkhamuṇḍakaṁ	262	Satisaṁvaro	30
Saṅkhalikanayaṁ	37	Satisampajaññehi	374
Saṅkhalikhitaṁ	3	Satokārī	187
Saṅkhepakathā	3	Satova	187
Saṅkho	320	Sattaṭṭhajanavāramattaṁ	255
Saṅgahaṇatthāya	16	Satto	256
Saṅgopetvā	117	Satthasaṅgaho	258
Saṅgharitaṭṭhāne	391	Satthahāraṁ	258
Saṅghāṭim	388	Satthupaṭibhāgena	84
Saṅghāto	413	Satthuvaṇṇo	417
Sacittakaṁ	362	Satthusāsaṇaṁ	34
Saccānulomikaṁ	63	Sattho	394
Sacce	353	Sadarathā	194
Sacchikātabbaṁ	242	Sadisānaṁ	82
Sajjhāyaṁ	81	Saddasatthato	278
Saṅcarittaṁ	327	Saddhassa	374
Saṅcicca	250	Saddhāmatṭakaṁ	444
Saṅcetanikā	300	Saddhiṁ	251
Saṅjānanto	250	Sadvārabandhā	114
Saṅñaṁ datvā	352	Santakaṁ	130
Saṅñajāṁ	219	Santajjetvā	148
Saṅñamavelaṁ	317	Santā	194
Saṅñānānatāya	219	Santuṭṭhiyā	26
Saṅñāvimokkhaṁ	362	Santo	183, 279
Saṭho	365	Santhatā	93
Saṇṭhahitvā	11	Santhatādibhedehi	92
Saṇṭhānato	173	Santhatāya	92
Satipaccayatā	419	Santhato	93
Satipaṭṭhānabhāvanā	191	Santharitvā	140
Satiyā	186, 214	Sandati	295

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Sandiṭṭhiko	75
Sandiṭṭhiparāmāsī	366
Sandiṭṭho	392
Sandhāvati	160
Sannamanā	196
Sannipatitā	13
Sannipatitvā	113
Sannisinnāva	220
Sannihitabalavabhayāni	446
Sannihitāsannihitabhāvaṃ	392
Sapadānukkamaniddesassa	354
Saparidaṇḍā	328
Sappāyaṃ	206
Sappāyassa	323
Sappimaṇḍo	252
Sabbakāyappaṭisaṃvedī	192
Sabbakiccesu	279
Sabbakiriyāsu	132
Sabbakilesāpacayabhūtāya	28
Sabbaṅgagataṃ	94
Sabbacetasā	52
Sabbadubbalā	46
Sabbapaṭhamam	446
Sabbapariyantam	400
Sabbasaṅgāhakavasena	95
Sabbasambhārasaṅkhato	427
Sabbaso	90
Sabbācariyasādhāraṇa- vinicchayo	302

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Sabhāgavisabhāgavatthuto	358
Sabhāgavuttino	63
Sabhāgasantativasena	255
Sabhāgassa	81
Sabhāge	70
Sabhāyaṃ	394
Sabhusaṃ	144
Samagghaṃ	131
Samagghataraṃ	162
Samaṅgībhūto	250
Samaññā	114
Samaṇakaraṇānaṃ	22
Samaṇakuttako	179
Samaṇapaṭiñño	80
Samaṇavesadhārako	179
Samaṇuddeso	80
Samathanimittam	176, 225
Samathappaṭipannaṃ	177
Samatho	176
Samadhikaṃ	368
Samantato	9
Samannāgato	246
Samannāharitvā	52
Samannāhāro	194
Samappito	250
Samayaññū	70
Samasārāgo	317
Samasīlasaddhāpaññānaṃ	274
Samāgacchatu	361
Samādhi	53

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Samādhiparipanthake	296	Sammatāni	446
Samādhisampannaṃ	178	Sammantayamānā	345
Samānavibhattilopo	5	Sammukhāvikappaṇā	392
Samānācariyakā	98	Sammohaṭṭhānaṃ	137
Samāno	9	Sayaṃkatarā	433
Samāpajjanavasī	233	Sayampi	143
Samāpajjissati	23	Sarasato	287
Samāpattikkhaṇe	240	Sarīrakampādīni	94
Samāpattiyā	113	Sarīrakiccalesena	4
Samāhitapuggalasevanā	229	Savatthukaṃ	167, 358
Samitāvinā	384	Savane	114
Samīpe ṭhatvā	348	Salākaggāhena	361
Samucchedappahānaṃ	31	Salākahatthaṃ	373
Samuṭṭhāti	96	Sallakkhaṇā	211
Samuṭṭhānaṃ	94	Sallakkhitapubbaṃ	8
Samudācarati	283	Sallakkhesi	297
Samudānetabbā	324	Sallekhavuttino	360
Samūhavohārena	314	Sahatthā	129
Sampajaññaṃ	374	Sahadhammikānaṃ	274
Sampattiyā	362	Sahadhammikehi	327
Sampayutta-assādasīsenā	315	Sahapayogato	134
Sampayuttāya	243	Sahapayogo	129
Sampayojenti	88	Sahabhaṇḍahārakaṃ	148
Samparāyikaṃ	31	Sahavāsīnaṃ	202
Samparāyo	35	Sahāyehi	151
Sampasārīyati	178	Sahoḍḍhaggahito	39
Sampahaṃsanā	175	Sākapaṇṇaṃ	207
Sampahaṃsetabbam	228	Sākhalyena	374
Sampāyanatā	364	Sākhābhaṅgaṃ	155
Sambahule	349	Sājīvo	63

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sāṇaṃ	385	Sikkhattayabrahmacariyaṃ	3
Sātasahagatā	53	Sikkhattayūpasamhitā	2
Sāttama	258	Sikkhā	71
Sādiyantasseva	88	Sikkhākoṭṭhāso	33
Sādiyanteneva	405	Sikkhāpaccakkhānasaṇṭhānattā	80
Sādhāraṇaparikkhārabhāvena	281	Sikkhāpaccakkhānasaṇṭhānāni	80
Sāpattiko	410	Sikkhāpaccakkhānassa	65
Sāmantagāme	375	Sikkhāpadaṃ	12, 63
Sāmantajappanasāṅkhātā	280	Sikkhāpadantaresu	50
Sāmīci	130, 151	Sikkhā padasamuṭṭhānāni	95
Sāmīcippaṭipannaṃ	77	Sikkhāya	64
Sārakāni	7	Sikkhitabbabhāvato	86
Sārakkhā	328	Sikkhitabbā	58
Sāraṇaṃ	1	Sikhāppattā	211
Sārattā	249	Sikhābhedo	161
Sārattānaṃ	82	Sithilaṃ	42
Sāraddhā	212	Sithilo	286
Sāraddhāya	212	Sippijā	320
Sāraddhe	194	Silā	320
Sāreti	135	Silāpaṭṭake	344
Sālohitā	3	Silesasadisā	432
Sāvakena	344	Siveyyakaṃ	162
Sāvanaṃ	56	Sītudakena	433
Sāvanāya	56	Sīmāparicchinnehi	86
Sāsaṅkasappaṭibhayameva	447	Sīmāsampattisampannaṃ	56
Sāsaṇaṃ	69	Sīlaṃ	53, 199
Sāsaṇānaṃ	22	Sīlasamvaro	29
Sāhatthikaṃ	156	Sīlasampanno	349
Sāhasikakammaṃ	250	Sīlesu	50
Sikkhaṃ	64	Sīsabhāre	143

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sukkavissatṭhisamaye	88	Sundarabhāvaṃ	22
Sukkhapīḷakaṃ	83	Sundarchi	295
Sukkhāpetvā	294	Supinantacetanā	313
Sukhaṃ	238	Suposo	26
Sukhaparihato	4	Suppaṭipannaṃ	77
Sukhāditameva	164	Suppavatti	48
Sukhito	347	Subaddhā	147
Sukhumakā	197	Subharo	26
Sukhumataraṃ	190	Sumanasikatattā	197
Sukhumasaddanimitṭhā-		Suvaṇṇacetiyaṃ	321
rammaṇatāpi	197	Suvaṇṇabubbuḷakaṃ	321
Sukhumā	50	Sūcako	294
Sukhedhito	4	Sūcikaṃ	257
Suggahitañca	392	Sūciyā	385
Suggahitattā	197	Sekkhabhūmiyaṃ	291
Suñkaṃ	153	Sekho	54
Sujjhati	284	Setaparikkhāro	324
Suññattā	287	Sedaṃ	295
Suṭṭhu devā	34	Senāsaṇaṃ	323
Suttaṃ	45	Senāsanapaccayaṃ	166
Suttato	48	Senāsane	27
Suttantikattherā	267	Serivihāraṃ	327
Suttavaḍḍhana-ākārameva	443	Sevanacittaṃ	88
Suttānulomaṃ	45	Sevanādhippāyo	318
Sutte	46	Sesaṃ	320
Sudinnaṃ	163	Soṇḍī	207
Sudinno	8	Sotaṃ	89
Suddhacitto	137	Sodhetabbā	284
Suddhe	11	Sodheti	148
Suddho	352	Somāracīnapaṭāni	385
Sunakhadaṭṭhaṃ	165		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa - Ha]		[Ha]	
Soyeva jānāti	70	Hananti	152
Svākkhāto	74	Hananto	279
Haṃsavaṭṭakacchadanena	172	Haneyyum	131
Hatthatale	400	Haraṇakaṃ	148
Hatthako	140	Haraṇādīsu	370
Hatthato	267	Harite	415
Hatthapajjotikaṃ	262	Hāpanaṃ	56
Hatthapāse	388	Harakaṃ	258
Hatthapāso	395	Hārasadisāṃ	370
Hatthamuddāya	69	Hitavisese	33
Hatthā	270	Hitesitā	352
Hatthikumbhajā	319	Himaviparāmoso	362
Hatthisimā	373	Hīnāyāvattanena	392
Hatthisālā	154	Hutaṃ	62
Hatthisuttādīsu	153	Hutvā	246
Hatthena	260	Heṭṭhā	83
Hada	414	Heṭṭhākhittacakkhu	374
Hadayaṃ	93, 212	Heṭṭhimatalassa	442
Hadayavatthum	233	Hetum	325
		Hotu	7